This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

3 3433 06910602 3

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

STATISTIKAI BIZOTTMÁNYA.

ELSŐ KÖTET.

MTA
PU
LIBR

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÜGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, OSTERLAMM, PFEIFER PESTI KÖNYVÁRUSOKNÁL.

M. DCCC. LXI.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
1903

Pest, 1861. Emich Gusztáv magy. akad. nyomdász

A M. TUDOM. AKADEMIA.

STATISTIKAI BIZOTTMÁNYA

1861-ben.

GR. DESSEWFFY EMÍL, bizottm. elnök.
KORIZMICS LÁSZLÓ, bizottm. alelnök.
CSENGERY ANTAL.
GALGÓCZY KÁROLY.
HUNFALVY JÁNOS, bizottm. tollvivő és szerk.
KAUTZ GYULA.
KONEK SÁNDOR.
LÓNYAY MENYHÉRT.
WENINGER VINCZE.

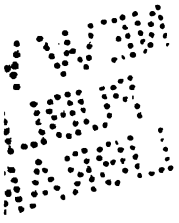

ELŐSZÓ

A Magyar Tudományos Akademia minden időben egyik fő feladásának a haza mindenoldalú megismertetését tekintette; s ha még is e részben sokáig csak egykét irányban működhetett, az nem ebbeli hivatása fel nem ismerésének, hanem anyagi eszközei elégtelenségének volt tulajdonítandó. Az 1860. év azonban előtte szerencsésb kilátásokat nyitott; s alig jelentkezett nagyobb mérvben a hazafiak bőkezű hozzájárulása a hiányzó eszközök előállításához, legott új tereket kezde osztályainak kitűzni társas munkásságra. Egyik fontos ága a honismeretnek a jelennek statisticai viszonyai kitisztázása: *a népességi s ezzel összefüggő biostaticai, az ipar és kereskedelmi, a gazda-*

sági és pénzügyi, a közoktatási és műveltségi viszonyok kikutatása és tudományos előadása; mely ethnographiai, míveltségtörténeti és természet-tudományi tekintetben új igazságok termékeny forrását képezi; de nem kevesbbé fontos gyakorlati szempontból is: a politikára, közigazgatásra, nemzetgazdaságra és közegészségügyre nézve nélkülözhetetlen adatokat nyújtván. Míg tehát ekkép tudományosan kezelve egyfelül magasb természeti törvények felismerésére vezet, másfelül a státusférfiúnak vezérpontokat szolgáltat a társadalom mindennemű érdekei pontosb felismerésére és kifejtésére.

Ez érdek tűzetes felkarolása az 1860. május 7-én tartott osztályülésben rendeltetett el *Csengery Antal rt.* indítványára, ki a tárgy mélyebb felfogásából ez alkalommal helyesen jegyzette meg, miszerint egy hazai statistika megteremtése épen úgy nem várható idegen kezektől, mint egy hazai történelem megteremtése sem: még könnyebben vissza lehetvén élni számokkal, mint történeti adatokkal; sjó akarat mellett is a számok homályos adatok maradván, melyek a hazai körülmények egészletes ismerete híával, lélek és kellő jelentés nélkül szűkölködnek.

E fontos érdek ápolásával ezek folytán egy külön Statistikai Bizottmány alkottatott meg, mely-

nek feladatává tétetett: mindennemű statisticai adatokat, melyek a magyar koronához tartozó országok köz viszonyaira vonatkoznak, összegyűjteni, rendezni, megbírálni, más államok adataival is egybevetve feldolgozni; s azok kibocsátása által Magyarország lehetőleg hű statisticai ismertetésit eszközölni, s az idő változásaival folyton tisztában s a tettleges állapotokkal öszhangzásban tartani.

E végre felhasználja ugyan a Bizottmány kellő bírálat mellett, a más útakon is közzé lett adatokat, fő teendőjeül azonban tekinti a kormány, az egyházi és világi hatóságok, testületek, egyesületek és intézetek, úgy magányosok, s ha szükség, a hely színére tett kiküldések útján is, ez adatok birtokába jutni.

E munkálkodásai eredményeit a Bizottmány egy saját közlönyben, a „Statistikai Közlemények"-ben fogja időrül időre közzé tenni, melyek első kötete íme itt nyújtatik át a hazának.

Óhajtja az akademia, hogy, valamint már eddig is lelkes szíves készségét tapasztalta a kért adatok közlésében mind azon hatóságoknak s egyes hazafiaknak, kikhez fordúlt, a kik közrehatásának köszöni munkálkodásai megindíthatását is, s már e jelen kötet becses tartalmát; úgy ezentúl is e hazafiúi közremunkálásra támaszkodhassék; másfelül pedig re-

ményli, hogy mind a tudomány, mind a gyakorlati élet, ez igyekvésektől, melyeknek eredménye a haza mind részletesb és pontosabb megismerése leszen, figyelmét meg nem vonandja.

Költ Pesten, a M. Akademia Philos, Törvény- és Történettudományi Osztályai Üléséből, martius 4. 1861.

TOLDY FERENCZ m. k.
titoknok.

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

I.

I.

A STATISTIKAI BIZOTTSÁG ÁLTAL MEGINDÍTOTT NÉPSZÁMLÁLÁS.

Konek Sándortól.

A statistikai bizottságnak fő feladata lévén: a tudománynak bármely iráflyban biztos statistikai támpontokat nyújtani, keletkezése első perczében megismerte, hogy teendőinek legelseje s legsürgősbike, módok- s eszközökről gondoskodni, melyek gyorsan, biztosan, és a csekély anyagi s szellemi erőkhez képest, melyekkel az alig kibontakozott s néhány tagra szorított bizottság rendelkezhetik, — mentől kevesebb költséggel a kitűzött czélhoz juttassanak.

Midőn a stat. bizottság e súlyos feladat egész tudatával végig futá a statistikai műveleteknek beláthatlan határát, legelől a népesedés oly téres mint eddigelé hazánkban még alig megművelt mezeje tünt fel, mely mindenekelőtte kiváló figyelmét igényli, melynek kimunkálásához legelőször kell hogy fogjon, ha azon nagy hézagot kivánja kitöltetni, mely e tekintetben köztünk és Europa egyéb míveltebb országai közt tátong; ha a magyar népben rejlő természeti erők nyilvánulataiból keletkeztethető természeti törvényeknek napfényre derítését elősegíteni komoly szándoka.

A társodalmi életnek ezeralakú intézményei tömkelegében egy sem bír oly fontossággal, egy sem érdemel mélyebb tanulmányozást, mint a népesedési mozzanatok, melyek az

összes államtudományoknak sarkpontját teszik. E téren ennélfogva kell hogy kezdődjék a bizottságnak első működése; e téren kell, hogy a szükséges alapok megszereztessenek, melyekre a népesedés statistikája, a politikai számtan és a népesedési politika egyaránt szorúl, melyeket a törvényhozás és közigazgatás, a községi és állami élet bármely ágában felmerülő reformszükségletek múlhatlanúl feltételeznek, melyek egyszóval minden állami és társadalmi intézkedésnek egyik elutasíthatlan előzményeül jelenkeznek.

Miféle népesedési mozgalmak mutatkoznak a magyar korona országaiban lakó népeknél, ezt híven, biztosan, és a tudomány minden kívánalmainak megfelelőleg kifejteni époly szükséges, mint a jelen körülmények közt nehéz feladvány.

Az anyakönyvi kivonatok nem megvetendő jelentőségű következtetésekre vezethetnek ugyan, mert a születések, esketések és a halálozások évi számában 10 esztendőn át nyilvánuló változások már magokban és általán véve is elég tanulságosak, azokból a propagativ erőnek hol hatalmasabb, hol gyöngébb fejleménye, a házasságkötésekre nagyobb-kisebb hajlam és a halálozási esetek szaporodása vagy ritkulása tünyén ki, mely mozzanatokban úgy az anyagi jólétnek foka és a társadalmi viszonyok kedvező vagy mostoha volta, valamint a közigazgatási intézkedéseknek a népületre volt káros vagy üdvös befolyása leghívebben nyilatkozik.

De ezen adatok csak akkor használhatók fel teljes mértékben, ha az *általános népszám pontosan tudatik*, mivel ez képzi a mértéket, mihez az évenkint előforduló születések, esketések és halálozások arányosítva, határozható meg a születési, esketési és halandósági arány; ha tehát e mérték hamis, a következmények vagyis az abból folyó arányviszonylatok is hibásak, hamisak.

A bizottmánynak ennélfogva mindenek felett a magyar korona országaiban létező népesség általános számereje iránt kellett biztos alapról gondoskodnia, s arra törekednie, hogy a magyar tartományok népszáma felől magának kellő tudomást és teljes meggyőződést szerezzen.

A magyarországi népesség ugyan több izben, jelesen

utólszor 1857-ben a kormány részről nagy költséggel és erőfeszítéssel eszközlött népszámlálás utján hivatalosan vétetett fel; de ha kinálkozik mód ezen közigazgatási úton nyert számeredményeket egy könnyü szerrel foganatosítható magánnépszámlálás által kipuhatolandó adatok segélyével tudományos birálat és megrostálás alá vonhatni, akkor nem vala szabad kétkedni, hogy a stat. bizottmány elmulaszthatlan kötelességének ismerje, ezen eszközt a tudomány és az igazság érdekében felkarolni és megkisérleni, vajjon nem lehetséges-e magánúton csekély költséggel, biztos sikerrel, és lehető gyorsan czélt érni.

Felmerült ennélfogva az eszme, a magyar korona alatti tartományokban magánúton megkisérleni egy népszámlálást, és a stat. bizottmány azonnal ez eszme testesítéséhez fogott.

Valóban merész gondolat, egy 12 milliom főnél többre terjedő népességü államtestben magánerőkkel létrehozni oly statistikai müveletet, mely az elmélet- és a gyakorlatban rendesen csak az államhatalom által tartatik kivihetőnek; és mégis a bizottmány azzal kecsegteti magát, hogy abbeli törekvése nem lesz puszta kisérlet; hogy a megpendített, sőt már meg is indított műtétel nem fog minden siker nélkül maradni: kezeskedik arról a választott eljárásnak egyszerü s telhetőleg megfelelő természete; kezeskedik az annak kivitelére felkért közlegek lelkes hazafisága. Az e czélra kitüzött eljárásnak részleteit és elvszabályait közelebb megismertetni, a választott egyszerü eszköznek életrevalóságát igazolni, és a népszámlálási működésben résztvevők miheztartására szolgálható némely iránynézeteket fejtegetni, ez értekezésnek feladata.

Azonban a népszámlálás magánúton megindításának ezen eszméjét a stat. bizottmányban nem egyedül azon ohajtás érlelte meg, hogy legyen mérv a kormányi összeirások által nyert számadatoknak más úton szerzett adatok segélyével való megbirálására; hanem erre a bizottmány még egy más, hatalmasabb érv, egy általános szükségérzet által ösztönöztetett; és ez a *népségi viszonyoknak hü és lelkiismeretes feltüntetésének szüksége.* E szükségnek érzete döntő befolyással volt a bizottság elhatározására.

A népiségek kérdése soha sem lépett inkább előtérbe, soha sem kopogtatott be hatalmasabban, de soha sem talált nagyobb készségre, előzékenységre s ildomosságra is, mint épen e perczben, midőn a nagy politikai átalakulás az előbbi ellentétek- s ellenségeskedéseknek engesztelődés általi kiegyengetését hangosan követeli; midőn tizenkét tanulságos év vajudásai után sok keserű tapasztalás árán szereztetett meg azon többé nem könnyen megrendíthető meggyőződés, hogy a népiségi érdekek méltánylása, más ajkú polgártársaink népiségi követelményei iránti kegyelet mindenkor, de kivált hazánk jelen viszonyai közt, az állambölcseség első parancsa.

Ha komoly szándokunk egyéb ajkú hontársaink igazságos kivánalmait úgy a tanácstermekben mint a tanodában, a törvényszék csarnokaiban, valamint a társas élet bármely terén megnyugtatólag kielégíteni; ha közös hazánk egyérzelmű, de különböző nyelvű fiait, testvéri kötelékkel az által is kívánjuk az egy haza közérdekeihez szorosabban csatolni, hogy nem holmi szép phrasisokban, hanem tettekben is mutatjuk, mennyire készek vagyunk, minden indokolt népiségi követelményt latba vetni: akkor mindenek előtte szükséges tudnunk, hogy mikép oszlik meg a magyar birodalom népessége, tekintve a nyelvkülönbséget. Itt csak az őszinte s részrehajlatlan eljárás, csak biztos statistikai alapokra fektetett néprajzi térkép óvhat meg bennünket egyrészt sértő igazságtalanságoktól, másrészt alaptalan igényeknek az egység rovására való vak hódolástól.

A nemzetiségi viszony, mely ezelőtt legalább az 185$^{6}/_{1}$-diki birodalmi népösszeirásnál szemügyre vétetett, ha mindjárt nem is azon óvatossággal és részrehajlatlansággal, melyet e tényezőnek kényes természete igényel, a legutóbbi népszámlálásnál (1857.) egészen elejtetett, döntő körökben azon nézet merülvén fel, hogy annak megnyugtató kipuhatolása egyáltalán nem reménylhető.

A stat. bizottság osztozik ugyan e nézetben, a mennyire e viszonynak kinyomozása az államhatalom részéről elészabott szoros utasításokhoz kötött kormánybeli közlegek által volna teljesítendő; ez úton csakugyan vagy épen nem, vagy

legalább nem a kivánt mértékben lehetne czélt érni; de nem osztozik azon nézetben, hogy ez egyáltalán nem kivihető.

Köztudomás szerint minden lelkész legjobban ismeri saját nyáját nyelvbeli tekintetben is: ő vezeti a gyermeket az egyház kebelébe; ő kiséri a serdülő nemzedéket az élet első rögös pályáján; ő hirdeti a nép nyelvén az Isten igéjét; ő szolgáltatja ki a kegyeszközöket s nyújtja a lelki vigasztalást a töredelmes bünösnek, és pedig mindezt azon nyelven teszi, melyet mindegyik anyatejével szitt be, mert csak az ily szívtől szakadt szó vágy újra szívhez röpülni.

Ha valaki, a lelkipásztor képes híveinek élethü ethnographi rajzát készíteni; ha valaki ez ügyben illetékes, és bátran mondhatom, ha valaki a mostani körülmények közt, midőn a jogosúlt népiségi érzet iránti tisztelet mindnyájunk keblében mély gyökereket vert, ez ügyben részrehajlatlan bíró, az bizonyosan a hívek saját papja.

Azért a stat. bizottság a lelkészeknek, a nép ezen választottjainak vállaira fektette a népszámlálás fontos müvét; reájok bizta az első ethnographi vonalzatok készítését, melyekből kell hogy az egész országnak nagy néprajzi térképe élethíven készüljön.

És öntudatosan választá a bizottság ez útat; mert lelkészeink vallás- és nyelvkülönbség nélkül ritkítják párjokat, tekintve a közügyek iránti nemes fellelkesedést! — Ez pedig nem puszta szójárás, nem merő bók, tények szólnak, mert mikép értik főpásztoraink a stat. bizottságnak felszólamlásait, elég világosan mutatja azon körülmény, hogy már az első, csak egész általánosságban hozzájok intézett körlevélre is a legbecsesebb kimutatásokkal siettek kedveskedni, mint jelesen az erdélyi, nyitrai, váczi róm. kath., a munkácsi, eperjesi, pákráczi görög megyés püspökök, a sz.-mártoni főapát, a helv. hitvallású superintendensek, stb. *).

Hogy pedig a tervezett népszámlálás annál könnyebben, annál pontosabban és egyszersmind egyforma eljárás szerint vétessék eszközlőbe, a stat. bizottság különös nyom-

*) Ezen becses közlemények kivonatilag e füzetben alantabb fordulnak elő.

tatott táblázatokat küldött szét, egy hátlapukon lévő rövid s világos magyarázattal; körlevelek útján szólítván fel a főpásztorokat, hogy azoknak egy időben való kitöltése iránt intézkedni méltóztassanak. E táblázatok szerkezetét s tartalmát megismertetni és azok kitöltésében követendő, bár egyszerű, de sikert igérő eljárásnak a tudomány irányában való igazolását megkisérleni a következő sorok tiszte.

A felvételi táblázat, melynek mintája ez értekezéshez csatolva van, kevés rovatból áll, mivel a bizottmány annál biztosabban vélt czélt érhetni, minél kevesebbet igényel, a gyakorlati statistika nagy mestereivel, az angolokkal, tartván: hogy tanácsosabb kevesebbet, de ezt pontosan követelni. A táblázaton előforduló magyar- és latin-szövegű magyarázat szerint a lelkészek felkéretnek, hogy legelsőben az illető rovatba *saját híveik létszámát* szíveskedjenek beigtatni. Miután a táblázatok a róm. és görög kath., valamint a görög n. egyesült érsekek és püspökökhez, úgy szintén az ágostai, helvét és unitarius hitvallású superintendentiákhoz annyi példányban küldettek el, a hány lelkész-állomás az illető megyében vagy kerületben létezik, a mondott főpásztorokról pedig méltán feltehetni, hogy a hozzájok e czélból külön intézett és ez értekezéshez másolatban csatolt körlevél alapján e táblázatokat idején korán a hatóságuk alá rendelt lelkészeknek kézbesíttetni fogják, hazánk minden vidékein az illető lelkészek azoknak birtokába jutandnak, és könnyű szerrel fogják a maguk híveit illető rovatot kitölthetni. A latin nyelv lehetővé teszi, hogy minden, bár miféle ajkú, lelkész a rovatok tartalmát, mint a magyarázatnak szövegét megértse; mert felteszszük, hogy papjaink bármely vallásúak és nyelvűek legyenek is, a latin nyelvet egyaránt értik *). —

Hogy pedig a népszámlálás ugyanazon egy időben menjen végbe, arra kérettek fel a lelkészek, hogy híveik létszá-

*) A tabellákból minden érseki s püspöki hivatalnak és minden superintendentiának körülbelöl annyi küldetett át, a mennyi önálló lelkész-állomás azon megyében vagy kerületben van, és pedig a magyar korona alatti összes tartományokban, tehát Horvát- és Tótországban is úgy mint Erdélyben stb., úgy hogy az összes magyar birodalom népességét fogjuk megállapíthatni.

mát úgy jegyezzék fel, *mint az a jelen 1861-dik évi márczius hó utolsó napján mutatkozni fog.* Mert minden népösszeirásnál egyik lényeges kellék, hogy lehetőleg egyenlő időszakban, és gyorsan hajtassék végre, mivel csak így kerülhetők el a különben elmellőzhetlen kettős összeirások és kihagyások. — Az időpontra nézve, melyen a népösszeirási műtétel foganatba veendő, a brüsszeli statist. congressuson a szakértők többsége oda hajlott ugyan, hogy erre leginkább a december hó ajánlkozik, melyen legkevesebben szoktak távol lenni. Némely országban csakugyan decemberben történik az összeirás, pl. a német vámegyleti államokban, Svédországban; de Norvégiában novemberben, Dániában februáriusban, Angol- és Francziaországokban pedig április hóban teszik meg a népszámlálást, tehát majdnem oly időben, melyet a bizottság kitüzött. A szóban forgó népszámlálási határidő a jelen esetben annál kedvezőbbnek látszott, minthogy arra ez idén épen husvét esik, ezen ünnep pedig rendesen mindenkit házi tüzhelye köré gyüjt; husvétkor a buzgóbb hívek végezvén ájtatosságukat, amúgy is közelebb érintkezésbe jönek papjokkal, és azért könnyebben szemmeltarthatók is.

Miután a lelkész urak egyszerüen csak híveik létszámának feljegyzésére kérettek meg, minden további útbaigazítás nélkül, nem fognak hiányzani ellenvetések, melyeket ez eljárás ellen több oldalról tenni fognak; jelesen lésznek, kik ebben sem a tényleges, sem a jogszerinti népesség kipuhatolására vezető eszközt nem fognak feltalálhatni. De ez hamis vélelmen alapszik. Mert ha bár igaz, hogy a lelkész urak nem fogják számbavenni azon, híveik közé nem is sorolható, vidékieket, kik hivatalkörükben csak ideiglenesen tartózkodnak, de bizonyosan nem fogják számból kihagyni gyülekezeteik azon tagjait, kik történetesen rövidebb vagy huzamosabb ideig másutt tartózkodnak, a nélkül, hogy az egyházközségből kiléptek volna, és így ha nem is a tényleges, de bizonyosan a jogszerü hovátartozás szerinti, népességnek száma ez úton biztosabban leend kisüthető, mint a hivatalos népszámlálás által, miután a hovátartozás fogalma igen ingatag és annak különféle értelmezése nem csekély mértékben változtatja meg az a szerint eszközlött számlálás eredményét akkor, mi-

dön az avval megbizott közlegek csak hivatalos utasításuk fonalán igazodhatnak el e jelleg meghatározásában; nem pedig akkor is, midőn helyes tapintat, mely különösen az odavaló lelkészben feltételezhető, semmi kétséget nem támaszthat a felől, vajjon ez vagy amaz ide- vagy odavaló-e, mindenik legjobban ismervén saját nyáját, és tudván, ki tartozik oda, ki nem, legyen ez bár jelen vagy távol. S így meg vagyunk győződve, hogy a lelkészek híveik közől azokat is számba fogják venni, kik akár mint napszámosak, cselédek s munkások, akár mint deákok s tanulók stb. másutt tartózkodnak; de egynek sem fog eszébe jutni, a hivatalkörében tartózkodó tanulókat, napszámosokat stb., kik csak bizonyos ideig ott időznek, a maga hívei számába felvenni. Tehát ez eljárás mellett kevésbbé lehet attól tartani, hogy ugyanazon személyek kétszer fognak számítás alá kerülni, mint ez az utolsó birodalmi összeirásnál történt, daczára az adott utasításnak, hol t. i. ezen mozgó népesség mind törvényes hovatartozása, mind tényleges tartózkodása helyén vétetett föl, úgy hogy igen közel fekszik a gyanú, hogy itt épen oly gyakran kétszeres számlálások, mint elhagyások jöhettek elő, mely gyanú az utolsó népszámlálás e viszonyra vonatkozó adatainak össze nem vágása, sőt azoknak egymástól szembetünő eltérése által még inkább növeltetik.

Különben ezen mozgékony népesség nálunk egyáltalán, főleg kisebb városainkban és a síkságon, nem oly jelentékeny, hogy a szóban lévő míveletet tetemesen felzavarhatná; ez legfelebb az ország fővárosában, Budapesten, történhetnék, azért is a bizottmány tisztének fogja ismerni, módokról és eszközöről gondoskodni, hogy itt más úton is egy a székváros lakosságát lehető leghívebben és legrészletesebben feltüntető összeirás hozassék létre, mire a Brüsszel, Páris és más jóval népesebb városok népszámlálásaiban követtetni szokott tanulságos eljárás tájékozó mintául fog szolgálhatni.

Felteszszük azonban, hogy a lelkészek józan tapintatuktól vezéreltetve híveik számozásánál csak azokat fogják tekintetbe venni, kik valóban odavalók, hogy tehát a vegyesházasságban lévőknél, csak a maguk egyházához tartozó házasfelet és gyermekeket saját híveik, a más vallást tartó felet

s gyermekeket pedig azon vallásnak rovatába fogják beigtatni, maga a józan ész ezt sugalván, azért nem is tartatott szükségesnek ezen és egyéb apróságokra a lelkészeket külön figyelmeztetni, azon elvből indulván ki a bizottmány, hogy mennél egyszerűebb a magyarázat, mennél több bizatik a lelkész urak józan felfogására, annál biztosabban fogják eltalálni azt, mi minden ép ész előtt magától világos.

Nem csekély okot többféle gáncsolásokra azon körülmény is fog szolgáltatni, hogy még a nem szerinti különbség sem kivántatik, hogy a stat. bizottmány a kipuhatolás lehető legcsekélyebb mértékére szorítkozott, hogy a korosztályok, foglalkodás, polgári állapot és egyéb viszonyok szerinti különbözeteket sem méltatta figyelemre; hogy tehát kár volt ily kevés adat miatt igénybe venni az összes papságot. E szemrehányás nyugodt lélekkel tűrhető. Csak éressék el a főczél, melyet a bizottmány magának kitűzött, t. t. nyújtassék csak alkalom a népesség általános és a különböző népiségek számarányának biztos meghatározására, akkor teljesen meghálálva lesz a fáradság, mely akár ez ügy megindításában és a begyülendő adatok összeállításában a bizottmányi tagok részéről, akár a táblázatok betöltésében s átküldésében a t. cz. papság részéről ez ügyre fordítandó. Vagy nem volt érdemes megkisérleni, vajjon ez úton nem sikerülhet-e egy élénken érzett közszükségletnek kielégítése? mi veszteség háramlik a bizottmányra, mi a lelkész urakra, ha, mit hinni nem akarunk, teljes mértékben nem érünk is czélt? Hiszen az egész költség, mibe eddig e kisérlet került, 100 forintra sem rúg; mit vesztenek a lelkész urak, azt a néhány órát, mit e táblázatok kitöltésére szánnak? Mily véghetetlen parányi ezen áldozat ama nagyszerű eredményhez, melyre az könnyen vezethet, sőt akarjuk reményleni, fog is vezetni.

A kis Belgium, mely a magyar korona alatti tartományok népeinek egy harmadánál alig bir többel, az 1846-diki évben eszközlött népszámlálásra 612,600 frankot szánt, mi ehhez képest azon alig említendő somma, mely a bizottmány részéről ez első kisérletére eddig fordíttatott, vagy még ezentúl fog fordíttatni? *) Hiszen ha az egésznek más eredménye

*) Az 1857-iki birodalmi népszámlálás közel egy milliom fo-

nem volna is, mint hogy az egyik-másik püspöki megyéből a kivánt adatokat megnyerjük, már ez is igazolhatná az erre tett csekély pénz- és erőfecsérlést, mennyivel több megy füstbe egyszerű vegytani kisérleteknél, és a stat. bizottmány még ily váratlanúl sovány eredménynél is vigasztalást lelhetne a költő szép mondatában: „In magnis et voluisse sat est.“

Daczára azonban a szóban levő számlálási eljárás látszólagos egyszerűségének, abban mégis a pontosság egy nem megvetendő regulatora rejlik, főleg ha a lelkész urak mind teljesítendik a bizottmánynak azon kérését, hogy ne csak saját híveik, hanem a hivatalkörükben lévő egyéb hitfelekezetbéliek számát is feljegyezni szíveskedjenek. Mindnyájunk tapasztalása szerint a lelkész urak főleg kisebb községekben jól tudják, hogy azon községben hány más vallásttartó létezik, ha ezt az illető rovatba beigtatni fogják, mi azon vallásbéliek saját papja által is fogna történni, akkor két részről és két külön úton nyerendjük ugyanazon egy számadatot, és alkalom leend a netaláltán eltérő kitételeket megrostálás alá venni, és feltünő különbözeteknél tudakolódás és felvilágosítás nyomán a valót lehető leghívebben kideríteni.

A bizottmány természetesen minden lelkésztől megvárja, hogy az egyéb hitvallásúak számösszegének kitételében lehető legnagyobb lelkiismeretességgel, a minden egyházszolgában méltán feltehető teljes igazságszeretettel és őszinteséggel fognak eljárni, és hogy azon esetre, midőn erről nincsen biztos tudomásuk, az őket közvetlenül nem illető rovatokat inkább kitöltetlenül fogják hagyni, mintsem koholt, avagy

---

rintba került, mert egy az összeirás eredményeit kimutató hivatalos kiadásban foglalt közlemény szerint a nyomtatványok (22 milliomnál több iv) mintegy 157,000 forintnyi költséget okoztak, és a népszámlálással foglalkodott tisztiszemélyeknek napdíj és utiköltség fejében járt sommák valami 750,000 pengő forintra rugtak, tehát csak ezen két tétel 900,000 forintnál többet vett igénybe. Ha ezen somma az egyes tartományokra népességük aránya szerint felosztatik, akkor a magyar korona alatti tartományokra, melyek népszámuk szerint az egész birodalmi népességben 36.% százalékkal vagy több mint egyharmadával vesznek részt, 300,000 forintnál nagyobb kiadási összlet esett, vagyis a magyar birodalom népesedése constatirozása ez esetben 300,000 pengő forintba került!

csak képzeleti számokkal az úgy is más úton kisüthető valóság elpalástolására törekedni; sőt épen azon körülmény, hogy minden lelkész a táblázathoz csatolt magyarázat fonalán eleve tudja, miszerint az általa közlendő adat a hozzá nem tartozó hitsorsosok felől egy azon hitsorsosok saját papja által hiven szolgáltatandó adattal egybe fog vetetni, biztosítékúl szolgál, hogy kiki e tekintetben a legnagyobb óvatossággal fog eljárni, nehogy különben azon gyanúba jöjön, mintha a más vallást követők számának kisebbitésével tisztitársának hivatalkörét megszükíteni, vagy egyáltalán az igazságon némi erőszakot elkövetni törekedett volna, minden ebbéli, szelíden mondva, könnyelmű eljárás egy a lelkészet szempontjából épen nem igazolható szükkeblűséget árulván el. A bizottmány ennélfogva támaszkodva a lelkész urak igazságszeretetére, bizton reményli, hogy ritka leend azon eset, hol az e tekintetben felmerülő szembetünő eltérésekért az ügy szerfeletti késleltetését okozó utólagos felvilágosítások szükségesek lesznek.

A más hitfelekezetbeliek közől leginkább csak az izraelita lakosság teszen némi kivételt; az izraelita községek t. i. nem lévén egymással szerves összefüggésben, s így a zsidóság száma saját lelkészeik által alig lévén kipuhatolható, a bizottmány azon kényszerüségbe lön helyezve, hogy azoknak számát csak a többi vallásbeli lelkész urak által találta kinyomozhatónak, miért is e tekintetben általán szólíttattak fel a lelkész urak, hogy a hivatalkörükben lakó izraeliták számát megtudni és az illető rovatban kitenni szíveskedjenek; reménylhető, hogy ez annál inkább és annál könnyebben fog történhetni, minthogy a síkon nem csak a lelkészek, hanem majdnem minden községbeli tag számszerint tudja, hogy hány zsidó család, hány izraelita polgártárs települt le községük határán.

A bizottmány által választott eljárásmód mellett még népesebb pusztáink lakossága sem fog a számból kihagyatni, azok is lelkészeti szempontból az egyik vagy másik plébánia, az egyik vagy másik ekklézsia körületéhez lévén csatolva.

Főgondot természetszerüleg a jegyzetek rovata fog igényleni, a hová az egyes vallásúak közt előforduló külön-

féle ajkúak beigtatandók. Ha valahol, bizonyosan e kényes rovatnál a lelkész urak jó tapintatától várhatni, hogy szemközt az általános méltányossági érzülettel, melylyel az egész ország a népiség fontos kérdésének mindenkit teljesen kielégítő modorban szerencsés megoldása iránt viseltetik, szemközt a közfigyelemmel, melylyel ez úgy bent az országban és azon kivül kisértetik, hogy, mondjuk, szemközt ezen a legnagyobb óvatosságot igénylő tényezőkkel, semmi erőszaknak, semmi önkénynek rést nem fognak engedni, hogy a lelkész urak e közérdekü mozzanat feltüntetésénél nem fogják saját egyéni érzületüket követni, hanem e viszonyt teljes objectivitással tekintve, a különajkúak számát úgy fogják kitenni, mint ezt, félretéve minden túlbuzgalmat, pártoskodást, és részrehajlást, legjobb lelkiismeretük szerint kitenni, pásztorhivatali és hazafiúi egyik szent kötelességük.

Könnyebb eligazodás végett e rovat az egyes hitvallásbeliek szerint szintannyi alrovatokra osztatott, és egyedül az izraeliták s unitariusok számára nem nyittatott külön rovat, az előbbiek úgy is jobbára a többség népiségéhez szítván, majd egyetemleg véve a politikai számtan segélyével leendnek osztályozhatók; az utóbbiak népisége iránt pedig úgy is kevés különbséggel semmi kétség sem forogván fenn; ez azonban nem zárja ki, hogy a lelkész urak még az izraelita lakók közt mutatkozó nyelvkülönbséget is a táblázat végén számadatilag ki ne mutathassák.

Az eddig fejtegetett iránynézetek szolgáltak tájékozó zsinórmértékül a népszámlálási mütét megindításánál. A stat. bizottmány híven ragaszkodva jelszavához: inkább keveset, de pontosan, a lehető legkevesebbre szorítkozott. Az e primitiv eljárás ellen bármely oldalról emelhető vádak- és kifogásokkal nyugodtan szállhat szembe, mert a bizottmány nem ismerte félre, hogy mit kiván egy teljesen kielégítő népszámlálás, ha az a kormány és államhatalom részéről nagy előkészülettel és költséggel vétetik foganatba, a midőn ös felvételi lajstromok kivántatnak, melyekbe minden egyén névszerint bevezetendő, a midőn csak azon első felvételi ivek oly halomra növekednek, hogy például N.-Britanniában az 1851-diki összeirás eszközlésére nem kevesebb mint 1000 mázsányi kü-

lönféle mintázatok küldettek szét és csak Angliában 30,610 számoló egyén vétetett igénybe. Ismeri a stat. bizottmány azon részletes utasításokat és elméleti okoskodásokat, melyek Belgiumban, Szászországban és másutt is a legutóbbi minden tekintetben példás népösszeirásoknál vétettek alapúl és kiindulási pontúl, de mindezen, a dolog természetéből ugyan merített, eljárási szabványok nem lehettek iránytadók a szóban forgó műveletnél, mely nem közigazgatási, hanem társulati úton, nem hatalmas, hanem szerény eszközök segélyével hozandó létre, mely, ha sikerülend, ritkítani fogja párját Európában, újabb időkben alig létezvén példa, hogy egy, milliomokra terjedő népszámlálás magánúton hajtatott volna végre, és egyszersmind annak fényes tanuságául leend, hogy a stat. bizottmány nem csalódott, midőn ezen, Magyarország lelkészeinek ismeretes hazafiságába helyzett bizalomra fektetett, nagyszerű vállalatnak sikerülését lehetőnek tartá *).

Miután azonban addig is, mig a magyarországi népesedési mozgalmak, egy évtized nyilvánulásai alapján, teljes megnyugtatással constatirozhatók leendnek, felette kivánatos, hogy a születési, esketési, és halandósági arány iránt némi tájékozás szereztessék, a táblázatnak szűk tere felhasználta-

*) Még azon esetre is, ha a szóban forgó népszámlálási műtétnek eredménye minden várakozás mögött maradna is, nem volna ok e kisérletet megbánni, mert ha nem sikerül első izben, fog az sikerülni másod izben, ha az ezen alkalommal szerzett tapasztalások zsinórmértékül fognak vétethetni egy talán más alapokra fektetendő, vagy módosított eljárás szerint újon megindítandó hasonló míveletnél. Különben vigasztal azon tudat, hogy még a leghelyesebb eljárás szerint foganatosíttatni szokott népösszeirások sem dicsekedhetnek mindenkor teljesen megnyugtató eredményekkel. Wappaeus, ez ügyben illetékes ember, az „Allgemeine Bevölkerungsstatistik" czimű, Lipcsében 1859-ben megjelent munkájában erre vonatkozólag többi közt állítja: „Aber auch die besten Volkszählungen können keine absolute Genauigkeit, sondern nur ein der Wahrheit sich annäherndes Resultat geben, weil die praktische Ausführung einer Zählung so grosse Schwierigkeiten hat, dass die Vermeidung jedes Irrthums fast unmöglich scheint." (22. lapon). Főleg, ha az összeirás részletesb népesedési viszonyok constatirozására irányul a nélkül, hogy a tényleges és jogszerinti népesség közt fenforgó különbség kellőleg szemügyre vétetnék, mert ily esetben határozottan hamis eredményekre juthatni,

tott még három általános rovat megnyitására, melyekbe a lelkész urak a legközelebb lefolyt évben születtek, eskettettek és meghaltak számát, tekintettel a nemikülönbségre, az illető egyházi anyakönyvekből be fogják igtatni, és melyekből ki fog tetszeni, hogy az egész birodalomban hány új születés, esketés és halálozás fordult legyen elő a múlt 1860-diki évben. —

A kitöltött táblázatok, melyek egybegyüjtve a püspökségek és superintendentiák részéről maga idején a statist. bizottmányhoz lesznek beküldendők, annak egyes tagjai által fognak feldolgoztatni, és a nyert számadatok összeállítva a magyar birodalom népszámát fogják eredményezni, magok a tabellák pedig összerakva becses leltárt fognak képezni, melyből a kivánt felvilágosítások mindenkor leendnek nyújthatók, úgy hogy azok segélyivel a bizottmány bármikor azon kellemes helyzetbe jutand, az egyes anya- s fiókegyházak népszáma iránt pontos adatokkal kedveskedhetni.

Adja az ég, hogy ezen első kisérlet kedvező eredménynyel koronáztassék, hogy már az ily rövid idő alatt nyert vívmányok a magyar tudományos akademiának a statist. bizottmány létrehozásával egy közszükséglet felismerésében tanusított jó tapintatát igazolhassák, és hogy önmegelégedéssel utalhassunk arra, mily hatalmas tényezővé válhatik a statis-

---

mint ezt a mondott iró munkájának további folyamában tüzetesen kimutatja. De feltéve, bár nem bizonyítva, hogy a bizottmány által választott eljárás csak hozzávetőleg való számeredményekhez fog vezetni, méltán kérdezhetjük, vajjon a közhatóságilag oly nagy költséggel létesített akár 185⁶/₁- akár 1857-i összeirás többet eredményezett-e, mint nagyobb-kisebb fokú valószinüséget? Az 185⁶/₁-iki összeirás felől nincs e tekintetben kétség, maga a bécsi statistikai bureau ezt nyiltan bevallá; az utóbbi felett csak a jövő fog itéletet mondhatni, addig is békességesen várhatjuk be a folyamatba tett bizottmányi számlálás eredményét, hiszen 1850 előtt csak is ez úton t. i. a jóval kevésbbé alapos, mert nem egyforma szerkezet és eljárás mellett kelt, egyházi névtárak szerint határoztatott meg hazánk népessége, és ez adatokkal a bécsi statistikai hivatal is készségesen élt!

tika egyik coryphaeusának, Schlözernek, azon kedves szójárása, melyet ő a statistika tudomány rendszeresítésére alapúl használt: „*Vires unitae agunt;*“ ha oly erők működnek közre, minők hazánk tiszteletre méltó papi rendében kínálkoznak!

A NÉPSZÁMLÁLÁS ÜGYÉBEN SZÉTKÜLDÖTT KÖRLEVÉL.

A magyar tud. Akademia kebelében munkálkodó statistikai bizottság f. é. augusztus első felében szétküldött körleveleiben a tisztelt és teljes czimü egyházi előljáróságokat fölkérte, hogy méltóztassanak időről időre az egyházi schematismusokat vagyis névtárakat, az anyakönyvi kivonatok másolatát átküldeni, s mostanra még az illető egyházmegye gyülekezeteinek és egyes híveinek számára, anyanyelvére, továbbá az elemi iskolákra, a tanköteles s iskolába valósággal járó gyermekek s végre a váló perek számára vonatkozó adatokat is összegyűjtetni és beküldeni. A kért adatok számos helyről már beküldettek s még folyvást küldetnek, azért kötelességünknek tartjuk, midőn előbbi kérelmünket megujítjuk, egyszersmind legforróbb hálánkat is a tapasztalt hazafias és buzgó készségért kifejezni. Egyúttal, részint előbbi körlevelünkben foglalt kérelmeink könnyebben eszközölhető teljesíthetésének tekintetéből is, új kéréssel bátorkodunk előlépni. A magas kormány ugyan 1851 óta két népszámlálást vitetett véghez, de azoknak eredményei a tudomány kivánalmainak nem felelnek meg teljesen, annál kevésbbé, minthogy az utolsó népszámlálásnál a nemzetiségi viszonyok kimutatása egészen elmellőztetett. Itt-ott t. i. azon nézetek merültek fel, hogy ezen, a tudomány és gyakorlat szempontjából egyaránt fontos adatnak föltüntetése nem egy könnyen kivihető. A statist. bizottság e nézetben nem osztozik s a magyar korona alatt élő népek ethnographiai állapotjának lelkiismeretes kiderítését lehetségesnek tartja, ha azon eszközök felhasználtatnak, melyek teljes foganattal vezethetnek czélhoz. Mi az óhajtott czél elérésére a t. cz. lelkész urak közremunkálkodásában látjuk a legalkalmasb eszközt. Tapasztalás szerint minden lelkész úr ismeri saját híveit, tudja, miféle ajkúak, sőt rendesen azt is tudja, az egyházi hivatala körében élő más felekezetbeliek micsoda nyelven beszélnek. Tehát azt hisz-

szük, hogy ha a magas egyház tisztelt organumai igyekezetünket az őket jellemző lelkiismeretes buzgósággal gyámolítani kegyeskednek kitűzött czélunkat biztosan elérhetjük.

Hogy pedig az adatgyűjtés ugyanazon időben s egyforma eljárás szerint eszközöltethessék, az ide mellékelt rovatos táblázatokat készíttettük el, melyeknek hátulsó lapján magyarázatképen, magyar- és latin nyelven, meg van érintve, mit kérünk az egyes lelkész uraktól, és mit reménylünk szivességöktől.

Kérjük, hogy minden lelkipásztor a maga híveinek létszámát, úgy mint a jövő 1861-dik évi márczius utolsó napján (a r. kath. és prot. naptár szerint) mutatkozni fog, az illető rovatba vezetni, a hivatala körében élő egyéb felekezetbeliek számát pedig csak annyiban szíveskedjék kitenni, mennyiben arról biztos tudomása van; ugyan így a „Jegyzetek" rovatában a hívek különböző anyanyelvére nézve is, hogy számszerint kitessék, hány magyar, tót, német, horvát, szerb, román, ruthén stb van az illető egyházközségben. A táblázat végén előforduló néhány rovat az 1860-dik évi egyházi anyakönyvek kivonatának sommás bejegyzésére szolgál, s ez a jövő márczius végén, mikor a kimutatá ok már mindenütt elkészültek, semmi nehézséggel nem fog járni.

A statist. bizottság bátorkodik tehát ide mellékelve az e czélra készített táblázatokat példányban átküldeni azon kéréssel, méltóztassék azokat az illető egyházi hivatalok útján az egyes lelkész uraknak kézbesíttetni, hogy ezek a rovatokat f. évi márczius utolsó napján betöltve, ismét visszaküldhessék, pedig méltóztassék az annak idején beérkező táblázatokat egybegyűjtve a magyar t. Akademia titkárának, Toldy Ferencz úrnak, Pestre átküldeni. Ha netalán az egyházmegyében létező anyagyülekezetek számához képest az átküldött táblázatok nem volnának elegendők, a megkivántató példányokat pótlólag fogjuk a legnagyobb készséggel átküldeni.

Midőn a stat. bizottság a tudomány érdekében kezdeményezett ezen kisérletének sikerülését egyedül a magas egyház szives gyámolításától várhatja, újra fölkéri méltóztassék szokott lelkesedésével az ügyet felkarolni s egy oly munkát kegyesen előmozdítani, mely a közigazgatás utján csak nagy pénz- és erőáldozattal volna kivihető. Legigazabb és legőszintébb tisztelettel

Pest, 1860. novemb. havában.

alázatos szolgája
a magy. tudom. Akad. statistikai bizottsága
meghagyásából annak jegyzője.

MAGYARÁZAT.

1. A t. cz. lelkész urak fölkéretnek, szíveskedjenek legelsőben az illető rovatba saját híveik létszámát beigtatni, a mint az a jövő 1861-ik évi márczius utolsó napján mutatkozni fog, azután pedig az egyházi hivataluk körében levő más felekezetbeliek számát is bejegyezni, a mennyiben erről biztos tudomásuk van.

2. Miután az izraelita községek nincsenek egymással szerves összefüggésben, s igy a zsidók száma saját lelkészeik által alig puhatolható ki, azért a többi vallásbeli lelkészek kéretnek föl, hogy a hivatalkörükben lakó izraeliták számát megtudni s az illető rovatban kitenni sziveskedjenek.

3. Minthogy e kimutatásnak egyik főczélja a magyar korona birodalmaiban tettleg élő népek nyelv szerinti különbségének tudományos felderitése, a t. cz. lelkész urak pedig legjobban tudják, hogy hiveik közt hány magyar, tót, német stb. ajkú van, azért a tudomány érdekében felkéretnek a t. cz. lelkész urak, szíveskedjenek legelsőben is saját híveikre nézve a „Jegyzetek" rovatában kitenni, hány közülök magyar, tót, német, román, horvát, szerb, ruthén stb. ajkú; a menynyiben pedig erről a többi felekezetbeliekre nézve is biztos tudomásuk volna, sziveskedjenek ezen adatokat is az illető helyen bejegyezni.

4. Végre kéretnek a t. cz. lelkész urak, szíveskedjenek az anyakönyvi kivonat szerint sommásan kitenni, hogy a lefolyt 1860-dik évben hányan születtek, haláloztak meg és eskettettek, mind a fi-, mind a nőnemből.

Az anyaegyáz neve. Nomen matris ecclesiae.	Röm. kath. Rom. cath.	Görög v. örm. kath. Graec. v. arm. cathol.	Görög nem egyes. Graeci rit. non uniti.	Ágost. hitvallás. Augustan. confes.	Helv. hitvallás. Helv. confessionis.	Unitárius. Unitarii
A fiókegyházakban In ecclesiis filialibus						
Összesen Insimul						

szétküldött táblázat.

Izraelita. Judaei.	Jegyzetek. Miféle ajkúak?	Adnotata. Cujus linguae sunt?
	A róm. katholikusok közt:	Inter romano-catholicos:
	A görög egyesültek közt:	Inter graeco-catholicos:
	A görög nem egyesültek közt:	Inter graecos non unitos:
	Az ág. hitvallásúak közt:	Inter asseclas aug. conf.
	A helv. hitvallásúak közt:	Inter asseclas helv. conf.

1860-ban

Hányan	Quot	a finemből sexus masculini	a nőnemből sexus foeminini
Születtek?	Nati?		
Haltak meg?	Mortui?		
Esketettek?	Copulati?		

II.

GYMNASIUMAINK ÁLLÁSA
$185^{2}/_{3}$-tól $185^{8}/_{9}$-ig.

Hunfalvy Jánostól

(Olvastatott a M. T. Akademia jan. 7-dikei ülésében).

A statistikai bizottság a középtanodák, a gymnasiumok és reáliskolák, t. igazgatóit is felkérte, hogy nyomtatott tudósítványaikat, s hol ezek ki nem adatnak, irott jelentéseiket sziveskedjenek beküldeni. A t. igazgatóságok a bizottság ebbeli kérelmét többnyire nagy készséggel teljesítették, s én ezennel részint az általok beküldött tudósítások, részint másunnan vett kiegészítések alapján egybeállítom a *gymnasiumokra* vonatkozó adatokat; más alkalommal a reáliskolákról fogok értekezni.

Mint tudjuk, a gymnasiumok 1850 óta új szervezetésen mentek keresztül. Ez új rendezés szerint a nagy vagyis teljes gymnasiumok 8, a kis vagyis algymnasiumok 4 osztályból állanak; a tanárok szabályszerű száma amazokra nézve 12, emezekre nézve pedig 6. A hány az osztály, annyi évig tart a tanfelyam is.

Az $185^{0}/_{1}$-iki és $185^{1}/_{2}$-iki iskolai évek a nagy megrázkódtatások után bekövetkezett átalakulás évei voltak, ezért a statistikai kimutatásokra nem szolgáltatnak biztos alapot, s tehát el is mellözöm azokat.

Az $185^{9}/_{60}$-diki évről való adatok még nem érkeztek be teljesen, s így ezen évről sem készíthetek még teljes kimutatást,

Az 185²/₃-diki esztendőben a szorosabb értelemben vett Magyarországon a római és görög katholikusoknak 24 nyolcz-osztályú, 26 négyosztályú, 1 öt- s 1 hatosztályú, összesen tehát 52 gymnasiumuk volt. A 23 r. kath. nagy gymnasium: Arad, Baja, Buda, Eger, Eperjes, Esztergom, Győr, Kassa, Lőcse, Nagyszombat, Nagyvárad, Nyitra, Pest, Pécs, Pozson, Rozsnyó, Selmeczbánya, Szatmár, Szeged, Székesfejérvár, Sopron, Szombathely és Temesvár városokban van. Belényesen a gör. katholicusok nagy gymnasiuma van. A besztercebányai r. kath. gymnasiumnak öt, az ungvárinak pedig hat osztálya volt 185²/₃-ban. A kis gymnasiumok: Trencsén, Léva, Rév-Komárom, Kaposvár, Nagy-Kanizsa, Veszprém, Pápa, Keszthely, Kőszeg, Tata, Jászberény, Félegyháza, Vácz, Miskolcz, Kecskemét, Kalocsa, Gyöngyös, Sátoralja-Újhely, Máramaros-Sziget, Bártfa, Debreczen, Nagybánya, Nagy-Károly, Becskerek, Szabadka és Újvidék városokban vannak; ez utóbbi gör. kath. szerb algymnasium.

Ezen 52 gymnasiumban a miniszteri rendszabály szerint 455 tanár volt, de az összes tanítók száma 523-at tett. A tanulók összes száma 7807-re rúgott, tehát egy-egy tanítóra 14.₉, s egy-egy gymnasiumra 150 tanuló esett. A gymnasiumok ezen népessége *vallási* és *nyelvi* tekintetben így oszlott fel: 6118 r. kath., 620 g. kath., 381 óhitű vagyis n. e. görög, 70 ág. hitv., 151 helv. hitv., 467 izraelita; 5157 magyar, 1116 német, 684 szláv (tót, cseh, lengyel, morva), 186 szerb, 367 román, 190 ruthén, 69 horvát, 4 olasz, 1 görög volt; 34 tanulóról nem tudom, melyik népiséghez tartozott *). Tehát 1000 tanitvány között 786.₆ r. kath., 78.₄ g. kath., 48.₈ n. e. görög, 8.₉ ág. hitv., 19.₃ helv. hitv., 59.₈ izraelita; azután 660.₅ magyar, 142.₉ német, 87.₅ szláv, 23.₉ szerb, 47 román, 24.₃ ruthén, 8.₉ horvát volt.

*) Az izraelitákra nézve az iskolai igazgatóságok a ministerium által oda utasíttattak volt, hogy azokat a népiségi rovatok alatt külön tegyék ki, ha mindjárt magyaroknak jelentenék is be magokat. Ezt azonban nem minden igazgatóság tette. — Kimutatásomban a magyar városokban levő gymnasiumok izraelitáit a magyarokhoz, a tót vagy német városbeli gymnasiumokéit pedig a németekhez számítottam.

A tanítási nyelv a következő 6 gymnasiumban vegyes volt: a nyitraiban tót-magyar, a nagyszombatiban és kassaiban magyar-német, az eperjesiben magyar-német-tót, a bártfaiban tót-német, az újvidékiben német-szerb; a következő 8 gymnasiumban: a pozsoni, selmeczbányai, soproni, budai, lőcsei, temesvári, kőszegi- és becskerekiben német; a belényesiben román, a beszterczebányaiban tót, a többi 36 gymnasiumban pedig magyar volt.

Egyébiránt a magyar nyelvet, ha csak mint nem kötelezett tantárgyat is, minden gymnasiumban tanították. A magyar tanitványok száma még a temesvári igazgatási kerületben is túlnyomó volt, mert a temesvári, bajai, becskereki, szabadkai és újvidéki gymnasiumok összes népessége $185^2/_3$-ban 546-ra ment, ezekből 263 magyar, 107 szerb, 113 német, 31 román, 30 horvát és 2 szláv volt.

Az ágostai hitvallásuaknak $185^2/_3$-ban 7 nagy és 17 kis gymnasiumuk volt. Ez utóbbiak azonban több helyütt csak kétosztályú, úgynevezett nyelvtani iskolák voltak. A 7 főgymnasium helyei: Eperjes, Kézsmárk, Pozson, Rosnyó, Selmeczbánya, Sopron és Szarvas. Az algymnasiumok: Modor, Beszterczebánya, Turócz-Sz.-Márton, Liptó-Sz.-Miklós, Lőcse, Igló, Sajó-Gömör, Osgyán, Losoncz, Miskolcz, Aszód, Pest, Győr, Kőszeg, Felső-Lő, Sz.-Lőrincz és Új-Verbász helységekben voltak. A tanitási nyelv a pozsoni, kézsmárki és eperjesi gymnasiumokban magyar-német, a turócz-sz.-mártoniban magyar-tót-német, a modoriban és verbásziban német-szláv, a felső-lői-, beszterczebányai-, kőszegi-, iglói- és lőcseiben német, a liptó-sz.-miklósiban tót, a többi 12-ben pedig magyar volt. Azonban a magyar nyelv mindegyikben taníttatott. A sz.-lőrinczi és beszterczebányai iskolákról $185^2/_3$-ból még nem vettem tudósítást, tehát azokat a következő kimutatásban elmellőzöm.

A 7 főgymnasiumban $185^2/_3$ végén összesen 76 tanító s 1071 tanitvány volt. Ezekből vallásra nézve 858 ág. hitv., 88 helv. hitv., 52 r. kath., 4 g. kath., 21 n. e. görög, 48 izraelita; nyelvre nézve pedig 683 magyar, 250 német, 118 szláv, 3 szerb, 17 román. A többi kis gymnasiumokban összesen 55 tanító, 1073 tanitvány volt, és pedig 816 ág. hitv.,

90 helv. hitv., 59 r. kath., 2 g. kath., 14 n. e. görög, 92 izraelita; 542 magyar, 286 német, 236 szláv, 8 szerb, 1 román. E szerint az ág. hitvallásuak gymnasiumaiban összesen 131 tanító, s 2144 tanítvány volt; t. i. 1674 ág. hitv., 178 helv. hitv., 111 r. kath., 6 g. kath., 35 n. e. görög, 140 izraelita; 1225 magyar, 536 német, 354 szláv, 11 szerb, 18 román. Tehát egyegy gymnasiumra $5._5$ tanító s $89._3$ tanitvány, egyegy tanítóra $16._2$ tanitvány, a főgymnasiumokat különvéve egyegy gymnasiumra $10._9$ tanító s 153 tanitvány, egyegy tanítóra pedig 14 tanitvány esett. 1000 tanitvány között $785._4$ ág. hitv., 83 helv. hitv., $51._5$ r. kath., $2._9$ g. kath., $16._2$ n. e. görög, $65._2$ izraelita; $571._3$ magyar, $249._9$ német, $165._1$ szláv, 5 szerb, $8._3$ román volt.

A helvét hitvallásuaknak 7 nagy s 13 kis, tehát összesen 20 gymnasiumuk volt. A nagy gymnasiumok helyei: Sárospatak, Debreczen, Nagy-Kőrös, Kecskemét, Pápa, Miskolcz és Máramaros-Sziget. Sárospatakon legtöbb, t. i. 426, Szigeten legkevesebb, t. i. 71 tanuló volt. Összesen a nagy gymnasiumokban 92 tanító s 1465 tanuló volt; ezekből 1290 helv. hitv., 59 ág. hitv., 64 r. kath., 7 g. kath., 2 n. e. görög, 43 izraelita; 1445 magyar, 18 német, 2 szláv. A 13 kis gymnasium helyei: Holdmező-Vásárhely, Kún-Sz.-Miklós, Rév-Komárom, Csurgó, Gyönk, Halas, Kis-Újszállás, Nagy-Kálló, H.-Böszörmény, H.Szoboszló, Szalonta, Szatmár, Békés. Ezekben összesen 49 tanító s 745 tanuló volt, és pedig 639 h. hitv., 26 ág. hitv., 43 r. kath., 1 g. kath. 20 n. e. görög, 16 izraelita; 727 magyar, 7 ném., 11 rom. Egy-egy nagy gymnasiumra $13._{14}$ tanító s $184._3$ tanuló, egy-egy tanítóra $15._9$ tanuló esett. De a kis gymnasiumokat illetőleg egy-egy iskolára csak $3._7$ tanító s 57 tanitvány, egy-egy tanítóra $15._3$ tanitvány esett. Összesen a 20 gymnasiumban 141 tanító s 2210 tanitvány volt. Ezekből 1929 helv. hitv., 85 ág. hitv., 107 r. kath., 8 g. kath., 22 n. e. görög, 59 izraelita; 2172 magyar, 25 német, 2 szláv, 11 román. Tehát 1000 tanitvány között $872._4$ helv. hitv., $38._4$ ág. hitv., $48._1$ r. kath., $3._6$ g. kath., $9._9$ n. e. görög, $26._6$ izraelita volt. Ezekből kitetszik, hogy a helv. hitvallásuak gymnasiumaiban a kevertség mind nyelvre, mind vallásra nézve legcsekélyebb. A tulajdonképi Magyarországon

tehát $185^{2}/_{3}$-ban összesen 96 gymnasium *) volt, 38 nagy és 58 kis gymnasium. A tanitási nyelv68-ban magyar, 13-ban német, 12-ben vegyes, 2-ben szláv, 1-ben román volt. A 94 gymnasiumban 795 tanító s 12,161 tanitvány volt, és pedig 6336 r. kath., 634 g. kath., 438 n. e. görög, 1829 ág. hitv., 2285 helv. hitv., 666 izraelita; 8554 magyar, 1677 német, 1040 szláv, 197 szerb, 396 román, 190 ruthén, 69 horvát. Egy-egy gymnasiumra $8._{2}$ tanító, $125._{3}$ tanitvány, s egy-egy tanítóra $15._{3}$ tanitvány esett.

Magyarországon az $185^{0}/_{1}$-diki népszámlálás szerint 9,290,483 lakos volt, a szolgálatban levő katonaságon kivül; a belföldiek száma 9,058,148-ra ment, ezekből 4,484,411 férfi s 4,573,737 nőszemély volt. Tegyük, hogy $185^{2}{}_{3}$-ban Magyarországon 9,390,000 lakos s különösen 4,610,000 férfi volt. Ekkor úgy találjuk, hogy 97,600 lakosra egy gymnasium, 772 lakosra, s különösen 379 filakosra egy gymnasiumi növendék esett. Az emlitett népszámlálás szerint Magyarországon 5,091,657 r. kath., 700,055 g. kath., 1,095,444 n. e. görög, 795,794 ág. hitv., 1,507,180 helv. hitv., s 388,104 izraelita volt. Tehát a r. katholikusoknál 111,378 lélekre egy gymnasium, 803 lélekre egy gymnasiumi növendék, a helvét hitvallásuaknál 75,359 lélekre egy gymnasium s 667-re egy gymnasiumi növendék; az ág. hitvallásuaknál 33,158 lélekre egy gymnasium s 435-re egy gymnasiumi növendék; a g. katholikusoknál 1104, a n. e. görögöknél 2501, az izraelitáknál végre 583 lélekre egy gymnasiumi növendék esett.

A végvidéken 3 gymnasium volt, t. i. a n. e. görögöké Karloviczon, a r. katholikusok Zenggben levő nagy s Vinkovczén levő kis gymnasiumuk. A tanitási nyelv a karloviczi-ban szerb-német, a zenggiben illir-német, a vinkovczeiben német volt. A magyar nyelv egyikben sem taníttatott. E 3 gymnasiumban összesen 34 tanító s 340 tanitvány volt, és pedig 175 r. kath., 165 n. e. görög, s nyelvre nézve 160 szerb, 142 horvát, 27 német, 4 román, 3 magyar, 3 szláv s 1 olasz. A végvidék összes lakosságát 980,000 re tehetjük, te-

*) T. i. a sz.-lőrinczi és beszterczebányai evang. tanodákkal együtt.

hát egy gymnasium 326,666, s egy gymnasiumi növendék 2882 lélekre esett.

Horvát-, Tótországban s a magyar partvidéken 6 gymnasium volt, t. i. Zágrábon 8, Fiumében 7, Eszéken és Varasdon 6, Pozsegán és Károlyvároson 4 osztálylyal. A tanítási nyelv a zágrábi- és varasdiban illir, a pozsegaiban illir-szlavon, az eszékiben szlavon, a fiumeiben horvát-olasz, a károlyvárosiban német-horvát volt; a magyar nyelvet egyikben sem tanították. E gymnasiumokban összesen 67 tanító s 728 tanuló volt; ez utóbbiakból 658 r. kath., 10 g. kath., 51 n. e. görög, 1 helv. hitv., 8 izraelita, s nyelvre nézve 451 horvát, 72 horvát-szlavon, 38 szlavon, 53 szláv, 37 szerb, 37 német, 9 olasz, 4 magyar s 1 magyar-szlavon. Horvát- és Tótország lakossága 868,156 lélekre rúgott, tehát egy gymnasium 144,427, egy gymnasiumi növendék pedig 1194 lakosra esett.

Erdélyországban $185^{2}/_{3}$-ban a r. katholikusoknak 3 nagy s 3 kis, összesen 6 gymnasiumuk volt; amazok Kolosvártt, Nagy-Szebenben és Székely-Udvarhelyen, emezek pedig Maros-Vásárhelyen, Brassóban és Csík-Somlyón vannak. Az előadási nyelv a nagyszebeniben német, a brassóiban német-magyar, a többiben magyar volt; s a magyar nyelvet mindegyikben tanították. Ezen gymnasiumokban összesen 61 tanító s 751 tanitvány volt; ezekből 495 r. kath., 152 g. kathol., 94 n. e. görög, 1 ág. hitv., 9 helv. hitv.; 420 magyar, 246 román, 78 német, 3 lengyel, 3 cseh, s 1 olasz.

A románoknak Balázsfalván van g. kath. nagy gymnasiumuk, melyben 16 tanító s 244 tanuló volt; ezek közt 4 r. kath., 216 g. kath., 24 n. e. görög; 240 román, 3 lengyel, 1 német. Balázsfalván tanitási nyelv a román, s a magyart épen nem tanították. A n. e. görög vallású románoknak Brassón algymnasiumuk van 6 tanítóval s 51 tanulóval, kik mindnyájan románok s egy g. katholikusnak kivételével óhitüek.

Az ágostai hitvallásúaknak Erdélyben Nagy-Szebenben, Brassón, Beszterczén, Segesváron és Megyesen, tehát 5 nagy, és Szász-Sebesen egy kis gymnasiumuk van. E 6 gymnasiumban $185^{2}/_{3}$-ban 77 tanító s 812 tanuló volt. Ezek közt 615 ág. hitv., 28 helv. hitv., 73. r. kath., 12 g. kath., 79 n. e. gö-

rög, 5 unitarius; 54 magyar, 669 német, 89 román. A tanitási nyelv mindezen gymnasiumokban kirekesztőleg német volt, s a nagyszebeniben, segesváriban és megyesiben a magyar nyelvet nem is tanitották.

A helvét hitvallásuaknak szintén 6 gymnasiumuk volt: Kolosváron, Nagy-Enyeden, Székely-Udvarhelyen, Maros-Vásárhelyen, Zilahon és Szászvároson, a két utóbbi kis gymnasium. Ezekben összesen 70 tanító s 740 tanuló volt: 699 helv. hitvallású, 8 ág. hitv., 30 róm. kath., 1 unitarius, 2 izraelita; 730 magyar és 10 német.

Végre az unitariusoknak Kolosváron, Tordán és Székely-Keresztúron vannak középtanodáik, ezekben 25 tanító s 281 tanuló volt; 10 ág. hitv., 10 helv. hitv., 9 r. kath., 2 g. kath., 248 unit., 2 n. e. görög; 272 magyar, 5 német, 4 román.

Ezek szerint Erdélyben összesen 23 gymnasium volt, s ezekben 255 tanító és 2879 tanuló. Ezekből 612 r. kath., 382 g. kath., 249 n. e. görög, 634 ág. hitv., 746 helv. hitv., 254 unit., 2 izraelita; nyelvre nézve pedig 1476 magyar, 763 német, 630 román, 9 szláv, 1 olasz. Erdélyben tehát egy-egy gymnasiumra 11 tanító s 125 tanuló, egy-egy tanitóra pedig $11._4$ tanitvány esett. 100 tanuló közt $21._2$ r. kath., $13._2$ g. kath., $8._8$ n. e. görög, $21._8$ ág. hitv., $25._9$ helv. hitv., $8._8$ unit., $0._0$ izraelita; $51._2$ magyar, $26._5$ német, $21._9$ román, $0._0$ szláv volt. A német elem egyedül az ág. hitvallásúak vagyis szászok tanodáiban túlnyomó, s azoknak növendékei mind nyelvre, mind vallásra nézve legkevertebbek.

Erdélyország összes népességét az $185^0/_1$-diki népszámlálás 2,073,737 lélekre, az 1857-diki pedig 2,172,748-ra teszi. Ezekből 237,742 r. kath., 674,654 g. kath., 5,633 örmény kath., 679,896 n. e. görög, 276 n. e. örmény, 196,375 ág. hitv., 312,223 helv. hitv., s 48,113 unitarius. Erdélyben tehát $185^2/_3$-ban egy gymnasium körülbelül 90,000 lélekre esett; de a r. katholikusoknál már 39,623, az ág. hitvallásuaknál 37,729, az unitáriusoknál 16,346, s végre a helv. hitvallásuaknál 52,000 lélekre esett egy gymnasium. Egy gymnasiumi növendék kerekszámban a r. katholikusoknál 388, a g. katholikusoknál 1704, a n. e. görögöknél 2677, az ág. hitvallá-

suaknál 311, a helv. hitvallásuaknál 424, az unitáriusoknál 193 lélekre esett.

Az egész magyar birodalom gymnasiumainak $185^{2}/_{3}$-iki állását a következő egybeállitás mutatja ki:

Gymnasium	Magyarország.				Végvidék.	Horv. és Tótország.	Erdély.
	52 r. és g. kath.	22 ág. hitv.	20 helv. hitv.		3	6	28
Tanitó	528	131	141		34	67	255
Tanúló	7807	2144	2210		340	728	2879
R. kath.	6118	111	107		175	658	612
G. kath.	620	6	8		—	10	882
N. e. gör.	381	35	22		165	51	249
Ág. hitv.	70	1674	85		—	—	694
Helv.hitv.	151	178	1929		—	1	746
Unit.	—	—	—		—	—	264
Izraelit.	467	140	59		—	8	2
Magyar	5157	1225	2172		3	5	1476
Német	1116	586	25		27	37	763
Szláv	684	354	2		8	163	9
Szerb	188	11	—		160	37	—
Román	367	18	11		4	—	630
Ruthén	190	—	—		—	—	—
Horvát	69	—	—		142	451	—
Olasz	4	—	—		1	9	1

126	1151	16108	7781	1036	903	2463	3005
254	676	10038	2504	1215	894	1080	190
662	15						

Ha a kimutatásunkban kitett gymnasiumokhoz a két ág. hitv. gymnasiumot, melyekről tudósítást nem vettünk, hozzáadjuk, akkor az egész magyar birodalomra 128 kisebb-nagyobb gymnasiumot nyerünk. Tehát $185^2/_3$-ban körülbelől 100,000 lakosra esett egy gymnasium, egy gymnasiumi növendék pedig 819 lakosra s különösen 399 férfi lakosra. 100 gymnasiumi növendék közt $48._4$ r. kath., $6._3$ g. kath., $6._1$ n. e. görög, $15._4$ ág. hitv., $18._5$ helv. hitv. $1._5$ unit., $4._2$ izraelita; $62._3$ magyar, $15._2$ német, $7._8$ szláv, $2._4$ szerb, $6._4$ román, $1._1$ ruthén, $4._1$ horvát volt.

Alsó-Ausztriában $185^2/_3$-ban 384, Felső-Ausztriában 644, Salzburgban 265, Tirol- és Vorarlbergben 250, Stájerországban 567, Karinthiában 635, Krajnában 463, az ausztriai partvidéken 482, Dalmátországban 438, Csehországban 419, Morvában 473, Sziléziában 287, Galicziában 604, Bukovinában 488 férfi lakosra esett egy gymnasiumi növendék. Tehát csak Alsó-Ausztriában, Salzburgban, Tirol- és Vorarlbergben és Sziléziában volt kedvezőbb számarány mint a magyar birodalomban az egészet együttvéve. De ha az egyes tartományokat s a r. katholikusokat, ág. hitvallásuakat, helv. hitvallásuakat és unitáriusokat különveszszük, akkor nálunk is kedvezőbb viszonyokat találunk. Így a szorosabb értelemben vett Magyarországon már 379, Erdélyben pedig 369 férfi lakosra esett egy gymnasiumi növendék.

A főbb gymnasiumok népessége $185^2/_3$-tól 1858-ig következőleg állott:

	$185^2/_3$	$185^3/_4$	$185^4/_5$	$185^5/_6$	$185^6/_7$	$185^7/_8$	$185^8/_9$
I. A magyarországi római és gör. kath. gymnasiumok.							
1) Pest (magyar) . . .	460	412	414	448	497	564	589
2) Eger	287	291	320	324	365	350	358
3) Szeged	251	250	274	301	321	343	396
4) Nagyszombat . . .	393	404	385	355	413	408	421
5) Pozson	186	193	205	199	177	185	206
6) Nyitra	162	197	240	244	231	230	263
7) Selmeczbánya . . .	117	129	155	153	172	160	187
8) Beszterczebánya . .	103	130	129	142	137	136	1[illegible]2
9) Sopron	121	135	148	151	168	148	151
10) Pécs	265	220	243	270	267	272	294
11) Győr	216	213	233	227	217	228	234
12) Szombathely . . .	233	219	232	237	288	297	305
13) Esztergom	194	182	192	208	222	218	223
14) Székesfejérvár . . .	155	174	173	176	211	218	226
15) Lőcse	212	231	236	268	275	287	279
16) Kassa	350	326	299	299	358	253	306
17) Rosnyó	149	161	162	167	171	206	211
18) Eperjes	233	193	207	248	261	279	299
19) Buda	197	208	230	237	212	237	241
20) Ungvár	296	298	346	336	316	320	324
21) Nagyvárad	311	350	359	342	335	419	407

	185²/₃	185³/₄	185⁴/₅	185⁵/₆	185⁶/₇	185⁷/₈	185⁸/₉
22) Arad	302	327	340	330	308	327	320
23) Szatmár	202	229	235	244	256	266	283
24) Temesvár	184	218	234	284	299	330	355
25) Baja	176	199	246	278	293	300	335
26) Belényes	134	149	157	189	146	179	180
III. A végvidéki és horvát-meg tótországi főbb gymnasiumok.							
1) Zengg	105	90	82	80	76	82	105
2) Karlovicz	129	156	147	129	143	161	180
3) Vinkovcze	105	128	146	142	175	178	183
4) Zágráb	270	280	315	330	344	302	312
5) Varasd	123	134	150	173	182	200	216
6) Eszék	94	122	161	196	260	279	257
7) Fiume	125	124	77	72	92	96	105
III. Az ágostai hitvallásunk főbb gymnasiumai.							
1) Eperjes	190	164	172	183	203	206	210
2) Késmárk	114	130	177	199	194	260	295
3) Pozson	190	190	204	186	?	?	212
4) Sopron	139	159	190	260	270	283	284
5) Selmeczbánya . . .	132	139	120	124	147	175	189
6) Rosnyó	150	131	129	140	143	159	168
7) Szarvas	156	152	204	204	288	245	285

	$185^{3}/_{4}$	$185^{3}/_{4}$	$185^{4}/_{5}$	$185^{5}/_{6}$	$185^{6}/_{7}$	$185^{7}/_{8}$	$185^{8}/_{9}$
IV. A helvét-hitvallásúak főbb gymnasiumai.							
1) Sárospatak	426	375	394	440	477	492	550
2) Debreczen	341	345	402	379	413	428	506
3) Miskolcz	167	177	175	170	177	225	221
4) Kecskemét	116	96	91	66	127	145	209
5) Nagy-Körös	159	180	258	224	242	250	259
6) Pápa	185	142	120	142	200	242	328
V. Az erdélyországi főbb gymnasiumok.							
1) Nagy-Szeben rk. . .	182	259	328	253	268	284	265
2) Kolozsvár rk. . . .	217	189	214	196	227	315	367
3) Székely-Udvarhely rk.	83	103	96	108	117	134	154
4) Csík-Somlyó rk. . .	—	133	196	206	195	239	236
5) Balázsfalva gk. . .	244	264	309	387	435	448	376
6) Nagy-Szeben ág. h. .	236	253	275	293	287	278	285
7) Brassó „ .	193	209	200	211	216	246	250
8) Besztercze „ .	131	104	125	149	172	176	170
9) Segesvár . „ .	121	123	124	136	150	161	170
10) Megyes . . . „	88	106	108	103	108	113	120
11) Nagy-Enyed h. h. . .	—	106	162	211	251	265	310
12) Kolozsvár h. h. . .	130	177	178	189	187	181	210
13) Székely-Udvarhely h.h.	143	?	178	163	180	220	226
14) Marosvásárhely h. h. .	200	235	249	279	321	320	321
15) Kolozsvár unit. . . .	109	112	123	101	116	151	146

$185^{8}/_{9}$-ben a szorosabb értelemben vett Magyarországon 54 r. és g. kath. gymnasium volt; a fentebb elősoroltakból t. i. a bártfai és félegyházai megszünt, de ezek helyett Magyar-Óváron, Lugoson, Szakolczán és Pesten nyittatott meg időközben egyegy gymnasium. Az 54 gymnasiumban 591 tanító s 10,151 tanuló volt, tehát a tanítók száma 68-czal, a tanulóké pedig 2344-el szaporodott $185^{2}/_{3}$ óta. Egyegy gymnasiumra $10._{9}$ tanító s 188 tanuló, egy tanítóra $17._{1}$ tanuló esett. A tanulók összege az egyes egyházak és népiségek szerint következőleg oszlott fel: 7618 r. kath., 673 g. kath., 556 n. e. görög, 139 ág. hitv., 226 helv. hitv., 939 izraelita; 6084 magyar, 2061 német, 961 szláv, 295 szerb, 549 román, 77 horvát, 124 ruthén volt. Tehát 100 tanuló közt 76 r. kath., $6._{6}$ g. kath., $5._{4}$ n. e. görög, $1._{2}$ ág. hitv., $2._{1}$ helv. hitv., 9 izraelita; $60._{2}$ magyar, $20._{2}$ német, $9._{5}$ szláv, $2._{8}$ szerb, $5._{3}$ román, $0._{7}$ horvát, $1._{2}$ ruthén volt.

Az ág. hitvallásuaknál a 7 főgymnasiumban 91 tanító s 1643 tanuló volt, tehát 15 tanítóval s 572 tanulóval több, mint $185^{2}/_{3}$-ban. A kis gymnasiumok közül néhány időközben egészen megszűnt, mint az aszódi, győri ($185^{4}/_{5}$ végén) stb.; a sajógömöri és osgyáni tanodák a rimaszombati, a losonczi pedig a helybeli helv. hitvallású tanodákkal közös prot. gymnasiumokká egyesültek. A kőszegi és sz.-lőrinczi tanodákról nem vettünk tudósítást. A hátralevő 8 kis gymnasiumban 47 tanító s 505 tanuló volt. A 15 evang. gymnasiumban e szerint 138 tanító s 2148 tanuló volt, és pedig 1642 ág. hitv., 258 helv. hitv., 30 r. kath., 1 g. kath., 71 n. e. görög, 146 izraelita; 1079 magyar, 688 német, 318 szláv, 21 román, 42 szerb. Egy gymnasiumra $9._{2}$ tanító s $143._{2}$ tanuló, egy tanítóra $15._{5}$ tanuló esett. 100 tanuló közt $76._{2}$ ág. hitv., $11._{5}$ helv. hitv., $1._{3}$ r. kath., $3._{1}$ n. e. görög, $6._{6}$ izraelita; $50._{2}$ magyar, 32 német, $14._{8}$ szláv, $1._{9}$ szerb, $0._{9}$ román volt.

A helv. hitvallásuak gymnasiumai közül a máramarosszigeti időközben algymnasiummá olvadott le. A megmaradt 6 nagy gymnasiumban 86 tanító s 2073 tanuló volt. Ezeken kivül még a szoboszlói, mezőtúri, szigeti, holdmezővásárhelyi, csurgói, halasi, k.-kún-újszállási, szatmári, kún-sz.-miklósi és h.-bőszörményi, összesen 10 kis gymnasiumról vannak ada-

tainк. Ez iskolákban 52 tanító s 547 tanuló volt; tehát a 16 helv. hitv. gymnasiumban összesen 138 tanító és 2620 tanuló volt; és pedig 2369 helv. hitv., 79 ág. hitv., 17 r. kath., 14. n. e. görög, 141 izraelita; 2553 magyar és 67 német. Tehát egy gymnasiumra $8._6$ tanító s $163._7$ tanuló esett, egy tanítóra pedig 19 tanuló.

A két egyesült prot. gymnasiumban összesen 14 tanító, 243 tanuló volt, és pedig 142 ág. hitv., 87 helv. hitv., 1 r. kath., 13 izraelita, s nyelvre nézve 220 magyar, 5 német és 18 szláv.

Ezek szerint a szorosabb értelemben vett Magyarországon összesen 87 gymnasium*) volt, 881 tanítóval, 15,162 tanulóval; ezekből 7666 r. kath., 674 g. kath., 641 n. e. görög 2002 ág. hitv., 2940 helv. hitv., 1239 izraelita, s nyelvre nézve 9936 magyar, 2821 német, 1297 szláv, 337 szerb, 570 román, 77 horvát, 124 ruthén volt. Tehát általában véve egy gymnasiumra 10 tanító s 174 tanuló, egy tanítóra pedig $17._2$ tanuló esett. 100 tanuló közt 50 r. kath., $4._4$ g. kath., $4._3$ n. e. görög, $13._2$ ág. hitv., $19._2$ helv. hitv., $8._9$ izraelita; $65._5$ magyar, 18 német, $8._9$ szláv, 2 szerb, $3._1$ román volt.

A végvidéken a 3 gymnasiumban volt 45 tanító s 468 tanuló; ezek közül 207 r. kath., 1 g. kath., 258 n. e. görög, 2 izraelita; s nyelvre nézve 6 magyar, 44 német, 10 szláv, 246 szerb, 152 horvát, 10 román. Horvát- és Tótországban a 6 gymnasiumban volt 73 tanító, 1046 tanuló, és pedig 911 r. kath., 17 g. kath., 76 n. e. görög, 3 helv. hitv., 39 izraelita; 711 horvát, 83 szlavon, 174 német, 30 isztriai, 28 magyar, 10 szláv, 5 szerb, 3 olasz, 2 román.

Erdélyben a r. katholikusok gymnasiumai az 1854-ben megnyitott szilágy-somlyói gymnasiummal szaporodtak, volt tehát $185^8/_9$-ben 7 r. kath. gymnasium 80 tanítóval s 1249 tanulóval; ezekből 881 r. kath., 239 g. kath., 114 n. e. görög, 4 ág. hitv., 11 helv. hitv.; 755 magyar, 132 német, 356 román, 6 szláv. Továbbá az 1853-ban újolag megnyitottt erzsébetvárosi örmény-kath. algymnasiumban 4 tanító, 25 tanuló,

*) De ezeken kivül 4 vagy 5 prot. kis gymnasium létezik, melyekről nem vettünk tudósitást.

t. i. 2 r. kath., 4 g. kath., 19 örmény-kath.; 2 magyar, 4 román, 19 örmény volt. A balázsfalvai román gymnasiumban 16 tanító, 376 tanuló volt; ezekből 1. r. kath., 346 g. kath., 29 n. e. görög, s nyelvre nézve 375 román s 1 német. A brassói óhitü román gymnasiumban 6 tanító, 52 tanítvány volt, még pedig 4 g. kath., 48 n. e. görög, s nyelvre nézve mind román.

Az ág. hitvallásuak 6 gymnasiumában 84 tanító, 1063 tanuló volt. Ezekből 88 r. kath., 68 g. kath., 163 n. e. görög, 693 ág. hitv., 37 helv. hitv., 6 unit., 8 izraelita; 86 magyar, 729 német, 238 román, 6 örmény, 4 szláv.

A helvét hitvallásuak gymnasiumai a szepsi-szentgyörgyivel szaporodtak. A 7 gymnasiumban 74 tanító s 1158 tanuló volt; ezekből 62 r. kath., 9 g. kath., 1 n. e. görög, 15 ág. hitv., 1052 helv. hitv., 9 unit., 10 izraelita; 1129 magyar, 8 német, 10 örmény, 11 román.

Végre a 3 unitarius gymnasiumban 30 tanító, 289 tanuló volt, és pedig 16 r. kath., 1 g. kath., 10 ág. hitv., 16 helv. hitv., 237 unit., 9 izraelita; 285 magyar, 3 német, 1 román.

Tehát Erdélyben összesen 26 gymnasium volt 294 tanítóval s 4212 tanitványnyal. A gymnasiumok száma 3-mal, a tanítóké 39-ezel, a tanulóké 1333-mal nagyobbodott $185^2/_3$ óta. Az összes tanulók közül 1050 r. kath., 671 g. kath., 355 n. e. görög, 722 ág. hitv., 1116 helv. hitv., 19 örmény-kath., 252 unit., 27 izraelita, s nyelve nézve 2257 magyar, 873 német, 1037 román, 35 örmény, 10 szláv volt. Egyegy gymnasiumra 11 tanító, 167 tanuló, egy tanítóra $14._2$ tanuló esett. 100 tanuló közül $24._9$ r. kath., $15._9$ g. kath., $8._4$ n. e. görög, $17._1$ ág. hitv., $26._5$ helv. hitv., $5._9$ unit.; $53._3$ magyar, $20._4$ német, $24._5$ román volt.

Az egész magyar birodalom gymnasiumainak állapotját a következő egybeállitás mutatja ki:

Gymnasium		Tanitó	Tanuló	R. kath.	G. kath.	N. e. gör.	Ág. hitv.	Helv. hitv.	Örmény kath.	Unit.	Izraellt.	Magyar	Német	Szlák	Szerb	Román	Déli szláv	Ruthén	Örmény	Olasz
Magyarország	* 54 r. és gör. kath.	591	10151	7618	673	556	139	226	—	—	939	6084	2001	961	295	549	77	124	—	—
	15 ág. hitv.	138	2148	30	1	71	1642	258	—	—	146	1079	688	318	42	21	—	—	—	—
	16 helv. hitv.	138	2620	17	—	14	79	2369	—	—	141	2553	67	—	—	—	—	—	—	—
	2 egy. prot.	14	243	1	—	—	142	87	—	—	13	220	5	18	—	—	—	—	—	—
Összesen 87		881	15162	7666	674	641	2002	2940	—	—	1239	9936	2821	1297	337	570	77	124	—	—
Végvidék 3		45	468	207	1	258	—	—	—	—	2	6	44	10	246	10	152	—	—	—
Horv. és Tótorsz. 6		73	1046	911	17	76	—	3	—	—	39	28	174	10	5	2	824	—	—	3
Erdély	9 r. g. és örm. kat.	100	1650	884	589	143	4	11	19	—	—	757	133	6	—	735	—	—	19	—
	1 n. e. gör.	6	52	—	4	48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52	—	—	—	—
	6 ág. hitv.	84	1063	88	68	163	693	37	—	6	8	86	729	4	—	238	—	—	6	—
	7 h. hitv.	74	1158	62	9	1	15	1052	—	9	10	1129	8	—	—	11	—	—	10	—
	3 unit.	30	289	16	1	—	10	16	—	237	9	285	3	—	—	1	—	—	—	—
Összes. 122		1293	20888	9834	1363	1330	2724	4059	19	252	1307	12227	3912	1327	598	1619	1053	124	35	3

Az egész magyar birodalom tényleges lakossága az 1857-diki népszámlálás szerint 13,768,513 lélekre rúgott, 185⁸/₉-diki lakosságát tehát kerekszámmal 13,860,000-re tehetjük. Kimutatásunk szerint az egész birodalomban 122 gymnasium van, de tettleg legalább még 4 prot. gymnasium létezik, melyeket, mert tudósításaikat még nem vettük, el kellett mellőzni. Ha ezeket is számba veszszük, akkor 126 gymnasiumot nyerünk, s akkor a tanitók számát legalább 15-el, a tanulókét pedig 200-zal magasabbra kell tennünk, úgy hogy az összes gymnasiumi tanítókat 1308-ra, a tanulókat pedig 21,088-ra, vagy kerekszámmal 21,100-ra becsülhetjük. Tehát egy gymnasium 100,000, egy gymnasiumi növendék pedig 657 lakosra esnék. Ha pedig a tanulók kimutatott számát veszszük alapúl, akkor 666 lakosra s 327 férfira esik egy tanuló.

A szorosabb értelemben vett Magyarország lakosságát 10 milliomra tehetjük, tehát egy gymnasium 109,899 s egy gymnasiumi növendék 659 lakosra s 300 férfira esik. A végvidéken 2275 lélekre s 1149 férfira, Horvát- és Tótországban 827 lélekre s 404 férfira; Erdélyben 518 lélekre s 255 férfira esik egy gymnasiumi növendék.

A gymnasiumi ifjuság rendesen a 12—19 éves korosztályokhoz tartozik, 1857-ben Magyarországon 922,731 ily korú ifjú volt, tehát körülbelől minden 61-dik ifjú gymnasiumba járt. A végvidéken 204, Horvát- és Tótországban 72, Erdélyben végre 42 ily korú ifjúra esik egy gymnasiumi növendék.

Az egész birodalomban 100 tanuló közt $47._1$ r. kath., $6._5$ g. kath., $6._4$ n. e. görög, 13 ág. hitv., $19._4$ helv. hitv., $1._2$ unit. s 7 izraelita volt; nyelvre nézve pedig $58._5$ magyar, $18._7$ német, $6._3$ szláv, $2._8$ szerb, $7._7$ román, 5 déli szláv (horvát, szlavon, illir, isztriai) volt.

Magyarországon 664, a végvidéken 2167, Horvát- és Tótországban 831, Erdélyben 226, s az egész birodalomban 664 r. katholikusra esett egy gymnasiumi növendék. A g. katholikusoknál Magyarországon 1187, Erdélyben 1005, s együttvéve 1013 lélekre; a n. e. görögöknél Magyarországon 1708, a végvidéken 2272, Horvát- és Tótországban 1094, Erdélyben 1915 s együttvéve 1838 lélekre; az ág. hitvallásuak-

nál Magyarországon 397 (de hihetőleg 378), Erdélyben 272 s együttvéve 368; a helv. hitvallásuaknál Magyarországon 517, Erdélyben 289 s együttvéve 448 lélekre esik egy gymnasiumi növendék. Az unitariusoknál már 195; az izraelitáknál Magyarországon 321, Erdélyben 696 s együttvéve 316 lélekre esik egy gymnasiumi növendék.

A „Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien" czimű folyóirathoz mellékelt statistikai kimutatások szerint 185⅝-ben Alsó-Ausztriában 679, Felső-Ausztriában 966, Salzburgban 387, Tirol- és Vorarlbergben 431, Stájerországban 1025, Karinthiában 1120, Krajnában 632, az ausztriai partvidéken 876, Csehországban 788, Morvában 798, Sziléziában 482, Galiczia- és Lodoméria 1084 lélekre esett egyegy gymnasiumi növendék. Tehát csak Salzburgban, Tirolban, Krajnában és Sziléziában volna kedvezőbb viszony, mint a magyar birodalomban általában véve. Midőn ugyanazon folyóirat Magyarország volt öt közigazgatási kerületében csak 714 lakosra vesz föl egy gymnasiumi növendéket, akkor nem helyesen teszi, mert nehány népes gymnasiumot egészen elmellőz.

Schmitt szerint (Statistik des österr. Kaiserthums, 2. kiadás, 1860.) az egész osztrák birodalomban 227 gymnasium volt s a tanulók összes száma 45,600-ra rúgott. Tehát a magyar birodalomra a gymnasiumokból több mint fele, a tanulók összegéből pedig majdnem fele esett, pedig a magyar birodalom lakossága az egész osztrák birodalom lakosságához legfeljebb így állott mint 14: 37. Ugyancsak Schmitt szerint az egész osztrák birodalomban 759, különösen pedig a r. katholikusoknál 729, a g. katholikusoknál 1300, a n. e. görögöknél 1948, az ág. hitvallásuaknál 427, a helv. hitvallásuaknál 579, az unitariusoknál 202, az izraelitáknál 409; továbbá az egyes népiségeket tekintve az olaszoknál 417, a németeknél 643, a cseheknél 1015, a lengyelek- és ruthéneknél 1208, a déli szlávoknál 1270, a románoknál 1335 egyénre esik egy gymnasiumi növendék. A magyarokat elmellőzi.

Klöden szerint (Handbuch der Erdkunde, 1860) Poroszországban 1857-ben 32 progymnasium s 135 gymnasium, tehát összesen 167 latin iskola volt 2223 tanítóval s 39,956 ta-

nulóval. Egy elögymnasiumra $8._4$ tanító s $96._6$ tanuló, egy gymnasiumra pedig $14._5$ tanító s 273 tanuló esett. Poroszország népessége 1858-ban 17,739,913 lélekre rúgott, tehát egy gymnasiumi növendék 444 lélekre esett. Más helyütt (munkája II. köt. 1047. l.) Klöden azt mondja, hogy Poroszországban 481, az osztrák birodalomban pedig 646 lakosra esik egy gymnasiumi növendék.

Báró Czörnig híres népirati munkájában a magyarok összes számát 4,872,556-ra teszi, ez összegből a bukovinai 5,586 magyart kivonván, maradna 4,866,970 magyar. Ezekből Czörnig szerint 4,222,111 Magyarországra, 585,342 pedig Erdélyre esik. A többi népiségek számát Czörnig következőleg állapítja meg :

	Magyarországban	Erdélyben	Összesen
Német	1,091,500	219,374	1,310,874
Tót	1,729,919	—	1,729,919
Szlovén	44,862	—	44,862
Ruthén	447,377	—	447,377
Horvát	74,786	—	74,786
Szerb	446,926	—	446,926
Román	923,619	1,201,785	2,125,404
Izraelita	233,447	6,220	239,667
Czigány	29,804	52,660	82,464
Örmény	3,144	7,979	11,123
Görög	9,108	—	9,108
Bolgár	22,780	201	22,981

Ficker ezen fölvetést legalaposabbnak s leghelyesebbnek mondja, s Schmitt is követi, csakhogy az 1857-diki népszámlálás eredményeire alkalmazza. Tehát Schmitt szerint 1857-ben 4,909,486 magyar s 8,758,382 nem-magyar volt, különösen pedig a tótok és csehek számát 1,812,015, a horvátokét 1,224,205, a szerbekét 824,369, a ruthénekét 446,600, a bolgárokét 24,040, az oláhokét 2,445,018, a görögökét 9,168, az olaszokét 4,064, az albánokét 1,212, a németekét 1,430,927, az izraelitákét 414,702, a czigányokét 87,882, az örményekét 11,100 lélekre becsüli. Ha Schmitt ezen fölvetését vesszük

alapúl, akkor úgy találjuk, hogy a magyaroknál Magyarországon 432, Erdélyben 254 s együttvéve 403 lélekre esik egy gymnasiumi növendék. A többi népiségeknél együttvéve csak 1013 lélekre esnék egy tanuló. Különösen pedig a németeknél 406, a szlávoknál 1404, a szerbeknél 1402, a románoknál 1510, a horvátoknál 1302, a ruthéneknél pedig 3682 lélekre esnék egy gymnasiumi növendék. Ha ellenben Fényes fölvetését, mely szerint a magyarok száma 6,555,124 s különösen Magyarországban 5,702,19, Erdélyben pedig 832,907, veszszük alapúl, akkor úgy találjuk, hogy 543 magyarra esik egy gymnasiumi tanuló.

Jelen értekezésem a gymnasiumokról már a sajtó alatt volt, midőn a bécsi stat. hivatal közleményei azon füzetét vevém, mely az osztrák birodalom gymnasiumainak statistikáját 1851—1857-ig magában foglalja.*) Schimmer Gusztáv Adolf, a dolgozat szerzője, a hivatalosan beküldött tudósításokat használta, s adatai némely tekintetben, kivált a prot. iskolákra nézve, teljesebbek mint azok, melyeket én gyüjthettem össze. Kimutatásainak eredményei a magyar korona országaira nézve a következők:

Gymnasiumi tanitó.

	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857
Magyarország . .	649	748	813	833	828	846	864
Végvidék	25	29	35	36	46	47	45
Horv. és Tótorsz. .	50	58	65	66	76	76	76
Erdély	216	245	250	245	264	295	295
Összesen	940	1080	1163	1180	1214	1264	1280

*) Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, herausgegeben von der Direction der administrativen Statistik; VII. Jahrgang. IV. Heft. 1858.

Gymnasiumi tanuló.

	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857
Magyarország . .	11832	12383	12354	11982	12579	12946	13505
Végvidék	321	336	340	376	375	351	394
Horv. és Tótorsz. .	829	713	734	781	807	871	994
Erdély	2095	2582	2998	3116	3533	3787	4068
Összesen	15077	16014	16426	16255	17294	17955	18961

Erdélyben tehát a tanúlók szaporodása 1851—1857-ig 94, a végvidéken 22, Horvát- és Tótországban 20, Magyarországban 12.4, az egész osztrák birodalomban pedig 10 százalékot tesz. 1851-ben az egész császárságban 48920, 1857-ben pedig 53621 gymnasiumi növendék volt.

Az 1857-diki tanúlók összegéből volt:

	nyilvános	magános	magyar	német	éjszaki szláv	déli szláv	oláh	olasz	zsidó
Magyarországon . .	13277	228	8331	1931	1351	405	525	6	956
Végvidéken	388	6	7	48	13	315	7	2	1
Horv. és Tótorsz. . .	985	9	23	138	9	783	—	12	29
Erdély	4059	9	1973	881	15	2	1137	—	25
Összesen	18709	252	10334*	2998	1388	1505	1669	20	1011

	r. kath.	g. kath.	n. e. görög	ág. hitv.	helv. hitv.	zsidó	másféle
Magyarország . .	7056	688	588	1887	2330	956	—
Végvidék	172	1	219	1	—	1	—
Horv. és Tótorsz. .	860	17	82	1	5	29	—
Erdély	918	731	383	734	1005	25	252
Összesen	9006	1437	1272	2623	3340	1011	252

A bevett **tanpénz** Magyarországon 48893, a végvidéken 925, Horvát- és Tótországban 3656; Erdélyben 10163, tehát összesen 64,637 ftot tett, az ösztöndijak pedig Magyarországon 46390, a végvidéken 1522, Horvát- és Tótországban 3085, Erdélyben végre 9389, tehát összesen 60,386 ftra rugtak.

Magyaror. a 864	tanitó közül	484	vagyis	57	százalék	pap	volt
A Végvid.	45	„	„	17	„	38	„	„	„
Horv. és Tót.	76	„	„	27	„	36	„	„	„
Erdélyben	295	„	„	108	„	37	„	„	„

A gymnasiumok viszonylagos népességét illetőleg az egész osztrák birodalomban 342 filakosra esett egy növendék, vagyis a filakosság O. $_{29}$ százaléka járt gymnasiumba; a volt 5 magyar kerületben 317, a volt temesvári kerületben 745, Horvát- és Tótországban 425, Erdélyben 289, a végvidéken 1365 filakosra esett egy gymnasiumi növendék; tehát a filakosság O. $_{33}$, O.$_{16}$, O.$_{24}$, O.$_{35}$ és O.$_{07}$ százaléka nyert, gymnasiumi oktatást.

Nyelvre nézve az egész osztrák birodalomban 1857-ben volt:

11981	vagyis	22.$_{26}$	százalék	német
5644	„	10.$_{49}$	„	cseh,
2467	„	4.$_{58}$	„	lengyel,
1571	„	2.$_{92}$	„	ruthén,
3197	„	5.$_{94}$	„	szerb, horvát és szloven
14567	„	27.$_{07}$	„	olasz és rokonnyelvü,
1817	„	3.$_{38}$	„	keleti román,
10420	„	19.$_{37}$	„	magyar,
2072	„	3.$_{85}$	„	zsidó,
75	4	0.$_{14}$	„	más népségbeli.

A **magyar ajkú** növendékek alsó Ausztriában 3.$_{85}$, Salzburgban 0.$_{29}$, Stajerországban 0.$_{21}$, Görz, Gradiskában 0.$_{37}$, Csehországban 0.$_{05}$, Sziléziában 0.$_{38}$, Galicziában 0,$_{02}$, Lom-

*) Az egész osztrák birodalomban 1857-ben 10,420 magyar ajkú gymnasiumi növendék volt.

bardiában $0.^{01}$, Velenczében $0.^{09}$. százalékot tettek, a többi nem-magyar tartományokban teljesen hibáztak. A magyar korona országaiban nyelvre és vallásra nézve következőleg oszlottak fel a gymnasiumi tanúlók:

	magyar	német	szláv	ruthén	déli szlav	román	olasz	zsidó
A volt 5 magyar kerületben	63.90	13.62	8.74	2.03	1.16	3.64	0.05	6.84
A temesvári kerületben . .	34.69	22.63	0.30	0.10	25.47	6.82	—	9.99
Horvát- és Tótorsz. . . .	2.32	13.88	0.90	—	78·77	—	1.21	2.92
Erdélyben	48.55	21.66	0.37	—	0.05	27.95	—	0.61
Végvidéken	1.78	12.18	3.05	0.25	79.95	1.78	0.51	0.25

	r. kath.	g. kath.	n. e. görög	ág. hitv.	h. hitv.	zsidó
A volt 5 magyar kerül. .	51.81	5.41	2.45	14.92	18.57	6.84
A temesvári kerül. - .	57.59	1.17	27.62	2.45	1.18	6.99
Horvát- és Tótorsz. . .	86.52	1.71	8.25	0.10	0.50	2.92
Erdélyben	22.57	18.46	9.42	18.04	24.71	0.61
Végvidéken	43.66	0.25	55.59	0.25	—	0.25

Az 185$^{9}/_{60}$-diki iskolai évből még csak a következő tanodákról vettünk tudósitást:

Név	Tanitó	Tanuló	R. kath.	G. kath.	N. e. gör.	Ág. hitv.	Helv. hit.	Unit.	Izraelit.	Magyar	Német	Szláv	Szerb	Ruthén	Horvát	Román	Olasz
I) Kath. és óhitü gymn.																	
1) Pest (kegyesr.) . .	14	481	385	—	12	18	36	—	30	464	12	2	3	—	—	—	—
2) Pest (kir. gymn.) . .	15	260	83	1	17	8	2	—	149	48	191	6	8	—	—	7	—
3) Buda	15	247	201	—	16	2	3	—	25	54	163	10	17	2	—	1	2
4) Pozson	16	231	198	—	1	1	—	—	31	28	169	33	—	—	—	—	1
5) Beszterczebánya . .	16	179	179	—	—	—	—	—	—	9	44	126	—	—	—	—	—
6) Komárom	6	84	84	—	—	—	—	—	—	84	—	—	—	—	—	—	—
7) Léva	6	128	110	—	—	11	5	—	2	128	—	—	—	—	—	—	—
8) Sopron	19	161	161	—	—	—	—	—	—	38	110	13	—	—	—	—	—
9) Pécs	16	323	296	3	3	—	—	—	21	267	27	5	3	—	—	—	—
10) Győr	16	262	213	—	—	14	3	—	32	242	16	—	—	—	4	—	—
11) Veszprém	8	108	95	—	—	—	4	—	9	108	—	—	—	—	—	—	—
12) Pápa , ...	6	81	81	—	—	—	—	—	—	81	—	—	—	—	—	—	—
13) Kőszeg	8	74	73	—	—	-	—	—	1	21	36	8	—	—	9	—	—
14) Székesfejérvár . . .	13	276	186	—	—	4	6	—	20	276	—	—	—	—	—	—	—
15) Esztergom	14	224	205	—	—	—	1	—	18	183	10	13	—	—	—	—	—

Név	Tanitó	Tanuló	R. kath.	G. kath.	N. e. gör.	Ág. hitv.	Helv. hit.	Unitar.	Izraelit.	Magyar	Német	Szláv	Szerb	Ruthén	Horvát	Román	Olasz
16) Eger	18	388	365	1	—	1	3	—	12	367	4	11	—	—	—	—	—
17) Gyöngyös	6	153	150	—	—	—	1	—	2	150	1	1	—	—	1	—	—
18) Eperjes	15	299	211	78	—	—	—	—	10	71	47	125	—	56	—	—	—
„ 186$^0/_1$-ben	15	308	208	92	—	—	—	—	8	74	44	125	—	65	—	—	—
19) Ujvidék	5	101	—	—	—	—	—	—	8	1	13	—	86	—	—	1	—
20) Nagyvárad	18	457	249	77	29	6	39	—	57	350	10	4	—	1	—	92	—
21) Zágráb	17	309	279	11	14	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—
22) Eszék	14	247	183	—	36	—	1	—	27	3	126	—	—	—	18	—	—
23) Zengg	14	115	112	—	3	—	—	—	—	—	2	2	—	—	111	—	—
24) Vinkovcze , . . .	13	204	108	2	93	1	—	—	—	7	37	6	93	—	161	—	—
25) Karlovicz	16	186	10	1	175	—	—	—	—	1	5	1	170	—	—	9	—
26) Szombathely . . .	13	310	273	—	—	1	1	—	35	217	80	13	—	—	—	—	—
II) Protestáns gymnasium.																	
1) Sárospatak	16	651	—	—	—	8	641	—	2	646	5	—	—	—	—	—	—
2) Debreczen	16	508	3	—	3	22	465	—	15	508	—	—	—	—	—	—	—
3) Kőrös	12	274	8	—	3	18	212	—	33	274	—	—	—	—	—	—	—

Név	Tanító	Tanuló	R. kath.	G. kath.	N. e. gör.	Ág. hitv.	Helv. hit.	Unitar.	Izraeli.	Magyar	Német	Szláv	Szerb	Ruthén	Horvát	Roumán	Olasz
4) Sziget	8	63	1	—	—	2	57	—	—	63	—	—	—	—	—	—	—
5) Pest	9	100	—	—	—	10	90	—	—	100	—	—	—	—	—	—	—
6) Rimaszombat (egy.) .	8	182	4	—	—	104	68	—	6	182	—	—	—	—	—	—	—
7) Losonez (egy.) . . .	6	90	—	—	2	56	22	—	10	90	—	—	—	—	—	—	—
186⅞	6	105	—	—	3	64	23	—	12	105	—	—	—	—	—	—	—
8) Mezőtúr	2	77	—	—	—	—	77	—	—	77	—	—	—	—	—	—	—
186⅞	3	80	—	—	—	—	72	—	8	80	—	—	—	—	—	—	—
9) Kis-Ujszállás . . .	6	43	1	—	—	1	41	—	—	42	1	—	—	—	—	—	—
10) Pozson	14	217	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11) Selmeczbánya *) . .	11	195	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12) Sopron	17	290	—	—	—	270	9	—	11	223	61	6	—	—	—	22	—
13) Eperjes	11	223	—	—	—	150	33	—	40	111	97	25	—	—	—	—	—
14) Késmárk	12	283	—	—	1	210	41	—	31	72	144	67	—	—	—	—	—
15) Szarvas	12	312	27	—	30	190	47	—	18	280	6	2	2	—	—	22	—
16) Pest ág. h.	5	98	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
186⅞	6	129	1	3	—	65	11	—	48	78	48	3	—	—	—	—	—
17) Igló	6	53	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18) Beszterczebánya . .	6	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

*) Az előkészítő osztály növendékeivel együtt a tanulók száma 221, ezekből 76 tót(ajku, 27 német, 25 magyar, a többi többnyelvű.

Név	Tanító	Tanuló	R. kath.	Gör. kath.	N. e. gör.	Ág. hitv.	Helv. hit.	Unitar.	Izraelit.	Magyar	Német	Szláv	Szerb	Ruthén	Horvát	Román	Olasz
19) Modor	5	37	—	—	—	28	5	—	4	8	17	12	—	—	—	—	—
20) Uj-Verbász	7	73	—	—	31	24	12	—	6	9	25	39	—	—	—	—	—
21) Szoboszló	3	30	—	—	—	—	28	—	2	30	—	—	—	—	—	—	—
186°/, ...	3	41	—	—	—	—	40	—	1	41	—	—	—	—	—	—	—
22) H. Böszörmény . . .	4	57	—	—	1	—	54	—	2	57	—	—	—	—	—	—	—
186°/, ...	4	54	1	—	1	—	50	—	2	54	—	—	—	—	—	—	—
III) Erdélyi gymnasium.																	
1) Kolozsvár r. kath. . .	17	393	205	166	16	5	—	—	1	197	10	4	—	—	—	182	—
2) Brassó n. e. gör. . .	6	68	4	—	64	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	68	—
3) Segesvár ág. hitv. . .	16	159	19	2	19	115	3	1	1	8	130	—	—	—	—	21	—
4) Megyes ág. hitv. . .	12	129	9	17	9	91	1	—	2	8	94	1	—	—	—	26	—
5) Nagy-Enyed h. hitv. .	14	336	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6) Kolozsvár h. hitv. . .	14	261	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7) Maros-Vásárhely h. h.	14	363	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8) Sz. Udvarhely h. hitv.	12	245	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9) Zilah	10	92	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10) Szászváros . . . ,	2	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11) Erzsébetváros örm. kat.	4	30	5	22	1	2	—	—	—	30	—	—	—	—	—	—	—

FÜGGELÉK.

Itt még a t. igazgatók tudósításaiból egy-két gymnasiumról nehány kiegészítő adatot közlünk :

1. *Az eperjesi r. kath. gymnasium.* Ez alapíttaték 1677-ben és a jezsuitákra bizaték, kiknek Kolonics Lipót primás Mochnya és Kajáta és Luzsánka pusztát ajándékozá, mely jószágok a jezsuitarend eltöröltetése után a kamarára szálltak. Ugyancsak az eperjesi r. kathol. iskola javára Kapy Gábor és leánya Krisztina 3000, Matyasovszky László nyitrai püspök pedig 20,000 ftot alapítottak. Eperjes városa a jezsuitáknak egy kertet ajándékozott, mely most magán-kézen van. A Collegiumot 1784-ben árverés útján az ágost. hitvallásuak községe vevé meg 6000 frton. Midőn a jezsuiták 1773-ban eltöröltetének, az eperjesi r. kath. gymnasium a minoritáknak adaték át, de 1789-ben lefelsőbb parancsolatra bezáraték, csak 1801-ben állíttaték vissza s a sz. ferenczieknek adaték át. 185$^{3}/_{3}$-ban 8 osztályú gymnasiummá alakíttaték. 185$^{4}/_{4}$-ben elvileg a jászói prémontréieknek adaték át, azon kikötéssel, hogy mindaddig, mig a prémontréi rend, mely Eperjesre csak 5 egyént küldhetett, a gymnasiumot maga embereivel be nem tölthetendi, a sz. ferenczieknek tartozzanak a szükséges tanárokat adni; s ezek adtak is mindjárt hét egyént. A prémontréiek, mert eddigi alapítványaik nem elegendők három teljes gymnasium eltartására, még némi segedelmet, továbbá lakásúl társházat és templomot kivántak. Miután pedig az eziránti tárgyalások 4 éven át semmi eredményre sem vezethettek, e rend, mely 1857-ben már 6 egyént tartott vala Eperjesen, azokat 1858-ban egyenkint vissza kezdé hívni, és 1859-ben mindnyáját elrendelé, kivevén az igazgatót, ki 185$^{9}/_{60}$-ban már csak maga maradt a rendből, miután ez véglegesen fölmentetett az intézet ellátásától. A ferenczieknek is 185$^{9}/_{60}$-ban már csak 5 egyént hagytak Eperjesen.. Az igy lassankint eltávozók helyébe egy-egy külföldit küldtek, eddig már hatot. De jelenleg ezek közül is már négy másfelé vette utját, s a többi kettő is elkivánkozik; de helyökbe még

nem lehetett magyar tanárokat kapni. Tehát ezen gymnasium végleges elrendezése még most is függőben van; még épülete sincs. Tanteremekül egy nagyszerű tánczteremnek mellékszobái szolgálnak. A gymnasium szükségleteire 3 év óta évről évre szoktak utalványoztatni némely összegek. A város 20 öl fát ad, s megigérte, hogy a gymnasium végleges megalapításához annak idejében évenkint fizetendő 1000 frttal és 80 öl tüzi-fával fog hozzájárulni. A taneszközök megszerzését is magára vállalta volt a város 1853-ban, s akkor rendelt is egy összeget, melyen a meglevő természettani készületek vétettek meg, de azóta kedvezőtlen financziái miatt semmitsem tett. A taneszközök szaporitására tehát egyedül a felvételi díjak szolgálnak. Az intézetnek semmi alapítványa sincs, sem ösztöndíjakra, sem tanszerekre. A tandíj évenkint 1600 frt, a felvételi díj 138 frtot tesz. A könyvtár 600 kötetből áll; továbbá van: 5 képes mű, egy kis rovar-gyűjtemény, 99 darab kövület, 64 természet- és vegytani készülék, egy kis növénygyűjtemény, 264 db ásvány, 86 jegeczminta, 43 fali térkép, 4 atlasz, 2 glóbus. A ferenczieк könyvtára 400 kötetből áll.

2. *A n. e. görögök karlovicsi gymnasiuma.* Ennek pénzalapja 60,000 ft o. ért.; ezen kivül bír 6 házat Karlovicson s 100 kapás szőlőt; taneszközei 4542 darabból álló könyvtár, 32 természet- és vegytani készülék, 10 képes mű, 10 db emlős, 35 db madár, 5 db hüllő, 7 db hal. 800 rovar, 50 puhány, 1 kigyó, 5000 növényfaj, 2000 db ásvány, 130 jegeczminta, 75 fali térkép, 6 glóbus, 15 stereometriai alak, 506 darabból álló éremgyüjtemény. Egyébiránt a karloviczi gymnasium nem volt nyilvános; az állam részéről sohasem kapott segélyt. A tandíj 185°/₆₀-ban 950, a beirási díj 96 ftot tett. A könyvtár 185°/₆₀-ban 700 kötettel szaporodott.

3. *A g. katholikusok újvidéki gymnasiuma.* Ennek taneszközei: 3465 kötetnyi könyvtár, 45 természet- és vegytani készülék, 26 képes mű, 255 db állat, 400 növényfaj, 400 ásvány, 46 fali térkép, 10 atlasz, 3 glóbus, 1 tellurium, 36 mennyiségtani fali kép, 12 stereometriai test, 528 darabból álló éremgyüjtemény.

4. *Az erzsébetvárosi örmény-kath. gymnasium.* Ezt 1842-ben Rafael Sándor angol lovag, születésére nézve örmény alapitá 15,000 pfrttal. Az alapító oklevelet ugyanazon évnek nov. 29-én Ferdinánd király megerősíté, s igy a gymnasium 1843. okt. 2-án ünnepélyesen megnyittaték. 1848-ban bezáraték s 1853-ig zárva maradt. Ezen évnek máj. 8-án Haynald erdélyi püspök elnöklete alatt a tanács és esküttközönség közgyülést tarta s elhatározá, hogy a Kameller György erzsébetvárosi polgár által a városnak hasznos czélokra hagyományozott bécsi háznak évi jövedelméből annyit fog a tanintézet fentartására fordítani, mennyi szükséges. De minthogy ezen jövedelmi forrás a Rafael által alapitott tőkével együtt sem elégséges mindazon föltételek teljesithetésére, melyekhez a gymnasium nyilvánossági joga köttetett, a püspök közbenjárására az erdélyi cs. kir. kormány 1853. okt.

3-án csak azt engedé meg, hogy az erzsébetvárosi tanintézet mint: „Schola privata rafaelina" megnyittassék. Ezóta tehát 4 osztályú algymnusium. „Atyáink," mond az intézet tisztelt igazgatója, „hontalanok, de mégsem voltak egészen szegények, midőn új hont keresve e kies hazában befogadtattak. Várost építének, s 4 faluból álló urodalmat szerzének; tiszteletteljes csodálkozással pillant fel az útas az óriási templomra, melyet jámbor és egyszerű őseink ájtatossága emelt a mindenhatónak. Kis Bécs volt hajdan Erzsébetvárosa; fiai egykor, úgy mondva, kizárólagosan birták Bécsnek piaczait, honnan árúval gazdagon megrakodva térének vissza, s nem ők magok keresték fel azután Erdélynek piaczait, hanem Erdély nagyobb városai, ezek közt Nagy-Szeben is, innen látták el magokat a finomabb árúkkal. — Boldog isten! hova jutottunk ma! A derék elődöknek szegény unokái most nehány forint értékű árúval felkutatják, bebarangolják a vidéknek, s néha fél Erdélynek legkisebb falvait is, hogy elélhessenek, kik életrevalóságuk miatt jobb sorsot érdemelnének. — Innen az a szomorú körülmény, hogy fiai lassankint elszármaznak e méh-kasból, melynek rajaiból alakúltak aztán a hátszegi, hunyadi, dévai, szászsebesi, szászvárosi, károlyfehérvári, nagyszebeni, balázsfalvai, nagyenyedi, tordai és kolosvári telepek; a magyarországi nagybirtokú örmények is nagyobbrészint innen származtak. Mindezek e város egykori szülöttei, kiket az édes anyaként ápolt, óvott és szeretett; kik miatt búsúlt és remegett, de kik, ámbár jóllétnek örvendenek, ritkán vagy sohasem emlékeznek meg a kimerült anyáról, melynek majdnem mezetlen teste födözésére a fölöslegből csak juttathatnának valamicskét." — A város mindent megtett és tesz, a mit csak tehet, mindazáltal egy maga nem képes a tanintézet minden szükségeit fedezni, s így még mindig csak 4 tanár működik benne. „Tehetetlenségünk érzetében — folytatja a t. igazgató — megelégszünk a „magán-intézet" szerény czimével, alkalom és mód adódván ez által a szegényebb sorsú, de sok reményekre jogositó ifjaknak is magukat tudományosan kimívelni s az annyira bizonytalan és terhes kereskedelem teréről elfordulva egy más életpályára készülhetni, hogy oszlopai válhassanak egykor az önmagát megtagadó anyavárosnak. — Mi csendes folyóként zaj nélkül munkálkodunk, hálát adunk az Istennek, ha megélhetünk, czifrálkodni és hét országra szóló közleményekkel fényeskedni nincs tehetségünkben. Tannyelv e tanintézetben a magyar. Az igazgató r. kath. lelkész, három tanártársa világi egyén. A rendes algymnasiumi tantárgyakon kivül az örmény ajkú ifjak az örmény nyelvben is nyernek oktatást; e nyelvet mindig egy örmény szerzetes, mechitarista, a velenczei sz. Lázár szigetén levő zárdából való tanitja, mely szerzetnek Erzsébetvároson is igen csinos temploma és kolostora van.*)

*) Azt hiszem, senkisem veszi rosz néven, hogy a gymnasium tisztelt igazgatója, Markovich Jakab úr, érdekes tudósitásából kissé bővebb kivonatot közlöttem.

5. *A rimaszombati egyesült prot. gymnasium.* Ennek anyagi állása a következő:

a) Az 1853-ban történt egyesülés idején volt jövedelmező tőkéje

α) A rimaszombati gymnasiumnak . . . . . 10,000 pfrt

β) Az osgyáni gymnasiumnak . . . . . 7,000 pfrt

Összesen 17,000 pfrt.

b) Ugyanakkor a rimaszombati gymnasium földei és rétjei jövedelmeztek évenkint 530 pft; a tőke tehát . . 8,833 frt 20 kr. pp.

c) Rimaszombat városa adott készpénz alapítványt. . . . . 10,000 frt — „ „

d) Az egyesek által azóta tett alapítványok összesen . . . . . 6,575 frt 40 „ „

e) A kishonti esperesség évenkint fizet 150 frt, tehát ennek tőkéje tesz . . . . . 2,000 frt — „ „

E szerint az egyesült tanintézet összes jövedelmező tőkéje tesz . . . . . 44,409 ptrtot

Taneszközei közül a könyvtár 2300 kötetből áll, a természet és vegytani tanitásra 17 különböző készlet, a természetrajzi tanitásra 1 embercsontváz, 25 db. emlős, 143 db. madár, egy kagylógyüjtemény, 160 csigafaj, 14 faj sugárállat, 718 darab rovar és lepe, 690 növényfaj, 1100 darab ásvány, 36 jegeczminta szolgál, továbbá van 5 kötet kép, 300 rajz példány, 12 térkép, 7 atlasz, 4 földteke, 1 tellurium, 20 darab Hillard-féle mértani falitábla, 224 darab érem. A taneszközök szaporitására 18⁵⁰/₀₀-ban 107, a könyvtár szaporitására 82 frt. o. ért. fordíttatott.

6. *A kis-újszállási h. h. algymnasium.* Ezt a helybeli egyház 1854-ben újolag megalapitá 40,000 pfrtról szóló államkötelezvény felajánlásával, melynek kamatjából 3 rendes tanár fizettetik 600 pfrtjával, 200 pfrt pedig a taneszközök szaporitására rendeltetett, de csak egyszer fizettetett ki; az egyház még azonkivül 2, a városi közönség pedig 1 tanárnak fizetésére kötelezte magát, de 1858-ban két rendes tanár helyett ugyanannyi segédtanitó alkalmaztatott 50 frtnyi fizetéssel. A taneszközök: egy muzeumi gyüjtemény, 1000-nél több darabból álló ásvány- és földismei gyüjtemény, 30 jegeczminta, 300-nál több darab kövület, 250 darabból álló kagylógyüjtemény, 1000 fajból álló rovargyüjtemény, 63 darab kitömött madár, 1400 fajból álló növénygyüjtemény, 80 külömböző physikai és vegytani készülék, 160 darab érem, 500 darabból álló könyvtár.

7. *Az eperjesi ág. hitv. Collegium.* 1860-ban theologiai intézetből s 8 osztályu gymnasiumból állott, amabban 4, emebben 11 tanár működött, a theologusok száma 32, a gymnasiumi tanulóké 223. A közszükségekre tett régibb alapitványok 17,721, az 1850 óta tett ujabb alapítványok 13,084 frtot tesznek oszt. ért. Ezekhez járulnak a tápintézetre tett alapitványok, összesen 7009 frt, a stipendiumokra valók 9,746 frt, a tanulók kórházára valók 340 frt.; az összes iskolai alapít-

ványok tehát 46,850 frtra rúgnak. A tanárok évi fizetése pedig 7970 frtot tesz a. ért., a mi tehát a tőkék kamatjaiból ki nem telik, az a tandijak, beirási s bizonyitványi taksák, az egyházkerületi segélyzés (mely évenkint 2100 frtot tesz) s kegyes adományok által pótoltatik. A könyvtár- és muzeumra nincs különös alapitvány, s e czélra a tanulóktól évenkint begyülő 100—120 frt fordittatik. A Collegiumnál letéteményezett Szirmay-féle könyvtár gyarapitására van a családnál 2000 pfrtnyi tőke, melynek 120 pfrtnyi évi kamatja új könyvek beszerzésére forditandó. Az évenkint begyülő tandij körülbelől 1800 frt, a beirási díj 160, a bizonyitványi díj 100 frt. Taneszközök: a régibb iskolai könyvtár 26,300, a Szirmay-féle könyvtár 3900 kötetet számlál. A természettani és vegytani készülékek összes száma 377; továbbá van 7100 darab felsőbb s 450 darab alsóbb osztályu állat, több mint 4600 faj növény, 3600 válogatott darab ásvány, 200 jegecz minta, 88 fali térkép, 5 atlasz, 5 földteke, 1 tellurium, több mint 100 stereometriai minta, 1190 darabból álló éremgyüjtemény, több mint 150 rajzpéldány.

8. *A késmárki Lyceum* 1860-ban nagy gymnasiumból állott. A tandijak összesen 2345 frt, a beirási díjak 187 frtot tettek. Taneszközök: a könyvtár 14,500 kötetből áll, a természet- és vegytani készülékek száma 178, a képes müvek száma 7; továbbá van 7 db emlős, 79 darab madár, 330 darab teknőcz, 11 darab echinoderm, 80 db. héjancz; 1280 faj növény, 200 fajból álló kéreggyüjtemény, 880 darab cryptogamea, 2873 ásvány és földtani példány, 50 kövület, 60 növény- és kagylólenyomat, 45 jegőczminta, 23 fali térkép, 5 atlasz, 4 globus, 1 tellurium, 368 darabból álló éremgyüjtemény. A könyvtár szaporitására 945 frtnyi alapitvány van, a muzeumi gyüjtemények szaporitására a beirási dijak $^3/_4$-de fordittatik.

9. *A soproni ág. hit. kerületi* főtanoda 1860-ban theologiai intézetből, 8 osztályu gymnasiumból s tanitó-képezdéből állt. A főtanodában 12 rendes, 2 helyettes, 5 rendkivüli tanitó s összesen 23 egyén működött. A tanulók összes száma $18^{59}/_{60}$-ban 362, ezekből 13 theol., 59 seminarista, 290 gymnasiasta. A főtanodai könyvtárban több mint 20,000 kötet van. A főtanoda köztőkéje 20,308 frt. oszt. ért. tesz; az egyházkerületbeli gyülekezetek 1852 óta évenkint 7350 frttal oszt. ért. járulnak a főtanoda fentartásához; a tanitványok fizetnek tandijul az alsóbb osztályokban s a theol. intézetben 14, a felsőbb osztályokban 16 frt.; az innen befolyó összeg 1890 frt. erejéig a nodai közpénztár rendes jövedelmét képe i, a többi pedig a 12 rendes tanár közt egyenlőkép osztatik ki. A soproni gyülekezet a főtanoda fentartására évenkint 984 frt 90 krt fizet. A főtanoda 1859-diki jövedelme összesen 19,015 frt. 31 $^1/_2$ krt. tett, kiadása pedig 14,352 frt. 91 krt.

Az egyházkerület összes vagyona 1859. végével volt:

1) Tanodai köztőke az egyházkerület kezelése alatt	20,308 frt	— kr
A soproni gyülekezet kezelése alatt	31,806 „	88 „
2) Díjpénz-alapítványok az egyházkerület kezelése alatt	420 „	— „
A soproni gyülekezet kezelése alatt	54,379 „	19 „
3) Tápintézeti alapítványok a sopr. gyülekezet kezelése alatt	14,039 „	39 „
4) Képezdei tőke épületekben	48,864 „	48 „
Kötelezvényekben	2,280 „	— „
5) Más rendbeli alapítványok:		
Magyar könyvtár alapitványa	210 „	— „
Nagy könyvtár háromszázados alapítványa . .	367 „	50 „
Tanári háromszázados alapítvány	1,407 „	50 „
Beteg ápoldai alapítvány	119 „	28 „
6) Gyámoldai három rendbeli tőke	50,551 „	50 „
Összes tőke	224,753 frt.	22 kr.

10. *A possoni ág. hitv. Lyceum* 1860-ban theologiai intézetből, 8 osztályu gymnasiumból s 3 osztályu alreáltanodából állott. A tanulók összes száma 185⁹/₀-ben 268 volt, ezekből 37 theologus, 19 reáltanodai növendék, a többi gymnasiasta. A pozsoni gyülekezet által kezelt összes alapítványok összege 231978 frt 25 kr. p. p. tesz. De az egyházi és iskolai szükségek fedezésére különösen csak 40,898 pfrtnyi s 28 krajczárnyi tőke szolgál; a tápintézeti-alapítványok 52,395 frt. 41 kr, a díjpénz-alapítványok37,455 frt. 37 kr., a könyvtári alapítvány 2813 frt 38 kr. tesz.

11. A *selmeczbányai ág. hitv. gymnasium* könyvtára 6292 kötetből áll, muzeumában 215 természettani, 243 vegytani, 48 mértani tárgy és készülék, 557 ásvány, 81 jegeczminta, egy ember csontváz, 24 db. kitömött madár, 800-nál több rovarfaj, 150 kagyló és héjancz, 420 növényfaj van. Egyéb taneszközök: nehány képtábla, atlasz, 4 földteke, 1 tellurium, 42 térkép. A tanszerek szaporitására a tanulók által fizettetni szokott két-két frt szolgál. A tanítók száma 11, a tanulók száma 18⁴⁸/₆₀—185⁹/₀-ig 1848, egy évre esik tehát 184.₈; legkevesebb volt 185⁹/₀-ban, t. i. 150, azóta a szám növekedőben van.

12. *A modori ág hitv. algymnasium.* Ebben a tanitási nyelv 1840-ig latin, azután 1849-ig magyar és latin, 1858-ig német és tót volt, jelenleg pedig német és magyar. 1648 táján keletkezett s mindenféle viszontagságokon keresztülesvén, 7 osztályu nagygymnasiummá emelkedett, de az ujabb időben 4 osztályu algymnasiummá lett, s ez is 1851 szept. 11-kén kelt felső rendelet által megfosztaték nyilvánossági jogától. Jelenleg csak 2 rendes, 1 melléktanitó s a vallást előadó 2 lelkész működik benne; egy-egy rendes tanárnak fizetése készpénzben 157 frt. 50 kr. o. ért., szabad szállás, 10 öl tüzelő fa, 8 akó bor, 8 mérő rozs, 4 mérő tisztabuza s a tandíj fele, ez 18⁵⁰/₆₀-ban összesen 241 frt. 10 kr tett, a beiratási díj 28 frt. A könyvtár négyféle

osztályból áll s összesen 3781 kötet nyomtatvány és kézirat van benne, ezek közt 325 kötet magyar ; a könyvtár szaporitására csak a tanulóktól szedett 35 uj krnyi díj szolgál. Egyéb tanszerek 1 képes mű, 25 kitömött madár, 300 növény, 182 db. ásvány, 88 térkép, 6 atlasz, 1 földteke, 20 db. mértani alak.

13. *Az újverbászi ág. hitv. algymnasium* 1822-ben alapíttaték a bács-szerémi esperességtől; az intézet birtoka : az iskolai épület, mely 1834-ben 1140 pfrton megvétetek, s egy más ház, melyet a Poroszországból ajándékul küldött 1700 pfrton vettek. Alapítványai nincsenek, kivévén 84 frt., melyeket néhai Messzik András volt elemi tanító hagyott az intézetre, s azon 300 frtot, melyeket az ausztriai ministerium ajándékozott a tanodának. A könyvtár s egyéb gyüjtemények 1849-ben nagyobb részint eltűntek, 1850 óta kivált ajándékozások által lassanként ismét szaporodnak. A 3 rendes tanáron kivül 4 katecheta van.

Értekezésem már a sajtó alatt volt, midőn a *sárszentlőrinczi* ág. hitv. algymnasium igazgatójának tudósitását vevém, melyből a következő adatokat pótlólag közlöm : A sárszentlőrinczi gymnasium 1851—1857-ig szünetelt. 1857-diki őszszel ismét megnyilék, s ekkor két tanitó s 40 tanuló volt benne, és pedig 39 ág. hitv., 1 helv. hitv. 19 magyar s 21 német, $185^{8}/_{9}$-ben 3 tanitó s 44 tanuló volt benne, t. i. 42 ág. hitv., 2 izraelita, 26 magyar, 18 német; $18^{59}/_{60}$-ban 3 tanitó 43 tanuló, t. i. 39 ág. hitv., 2 helv. hitv., 2 izraelita, 26 magyar, 17 német; $186^{0}/_{1}$-ben 3 tanitó, 42 tanuló, t. i. 41 ág. hitv., 1 izraelita, 24 magyar, 18 német.

III.

KÖZLEMÉNYEK A HAZAI BÁNYÁSZAT KÖRÉBŐL.

SELMECZBÁNYA.

Faller Gusztáv tanártól.

Selmeczbányának, Hodrusbánya, Sztefulto, felső és alsó Rókalyuk és Schütrisberg nevü külvárosaival együtt 14,925 lakosa van. Földirati szélessége 48° 26′ 50″; földirati hossza 36° 34′ 56″, közepes magassága a tenger színe felett 1900 bécsi láb. Selmeczbányát híressé teszi bányászata, mely évszázadok óta virágzik, s a bányászati akademia, mely 1762-ben Mária Terézia kormánya alatt alapíttaték.

1616-ban már 315 bányamívelőtársulat létezett Selmeczbányán, s jelenleg maga a kincstári bányászat több mint $3^3/_4$ négyszeg mfldnyi területet foglal el.

A nyereség igen változó volt; s a bányamívelés hol több, hol kevesebb hasznot hajtott. Egészben véve mindeddig az államnak nemcsak közvetlen hasznot, t. i. kész nyereséget hajtott, de sok közvetett, nemzetgazdászati tekintetből igen fontos, előnyöket is hozott. A nyert fémmennyiség a különböző időkben a következő volt:

1569-ben beváltottak:

ezüstben: 20870 márkát 19 pizetumot*)

aranyban: 203 márkát $^5/_6$ pizetumot.

*) 48 pizetum = 1 lat.

1611—1671-ig egyedül a sz. háromságról nevezett altárna (Erbstollen) 3 millió frtba került. De azután az Ispotály-, s különösen a Biebertelér (Biebersgang) megnyitása után 3 év alatt nemcsak azon költséget helyrehozták, de még azonfelül 3 millió frtnyi kész nyereségre is szert tettek.

1690—1693-ig nyeretett:

ezüstben . . . . 2,851,515 frt,
aranyban . . . . 132,425 arany.

1693—1740-ig a bányamívelés igen rosz viszonyok között volt, sőt gyakran majdnem egészen felhagytak vele, s csak Hell Máté főgépmester erélyének és hozzátudásának köszönhetni, hogy az folyamatban maradt napjainkig.

1740—1759-ig nyeretett:

ezüstben . . . . 1,219,700 márka,
aranyban. . . . 38,757 márka.

1790—1858-ig nyeretett:

ezüstben . . . . 1,793,733 márka,
aranyban. . . . 39,960 márka,
ólomban . . . . 592,411 mázsa,

mely összes nyereségnek pénzbeli értéke 63,876,816 frt.

Az utolsó három évben, 1858, 1859 s 1860-ban a magánosok és a k. kincstár bányáiban nyeretett:

aranyban . . . . 3,590 márka,
ezüstben. . . . . 103,188 márka,
ólomban. . . . . 55,617 mázsa,
rézben . . . . . 6,389 mázsa,

mely összes nyereségnek pénzbeli értéke 5,202,871 forint osztr. ért.

A hegység, melyben az érczek előfordúlnak, syenitből, zöldkőből és agyagporphyrból áll. E sziklafajokat mindenfelől a trachyt környezi övszerűleg. Nyugatról keletre, a Garan völgyétől Hodrusbányán és Selmeczen keresztül az érczes hegység keleti határszéléig, a trachythoz 100 ölnél vastagabb, vaskéneggel (Pyrit) átjárt, agyagtelep csatlakozik; erre aztán a syenit következik, mely a hodrusbányai völgyön keresztül keletre a Zipser-aknán túlig elnyúlik. A syenithez a selmeczbányai érczes zöldkő csatlakozik, s végre kelet felé fehéres

vaskéneggel átjárt agyag, melyhez a trachyt csatlakozik, képezi az érczes hegyvonal határát.

Az érczes fekvetek (Lager), melyek a leírt hegységben előfordúlnak, két rendbeliek, t. i. vagy a zöldkőben, vagy a syenitben vannak. A selmeczi telérek a zöldkőben fordúlnak elő, a hodrusbányai telérek pedig a syenitképlethez tartoznak. A zöldkőbeli fekvetek csaknem egyenközűleg csapnak 2—3 órányi szöglet alatt, meredekűl dőlnek délkeletre, s csapási görbéik olyanok, hogy azok, ha eddigelé ismeretes végpontjaik húrok által összekapcsoltatnak, állandóan a fekűbe esnek.

Ezen egyenközü csapás a syenitben előforduló hodrusbányai teléreknél eltűnik. Ott a leghatalmasabb telérek a felső környékben inkább keletre csapnak s lankásabban dőlnek délre. Odább nyugatra a trachyt közelében a telérek vonala megint éjszaknak fordul s a telérek keletre dőlnek. A nemesfémtartalom mind a selmeczi, mind a hodrusi telérekben szakaszonkint s többnyire oszloposan (säulenförmig) fordúl elő. A fekvetek közől a következők említésre méltók, mind ércztartalmok, csapási és dőlési kiterjedésök, mind pedig vastagságuk miatt.

A. A zöldkőbeli fekvetek.

1) Az úgynevezett Zöld-telér (Grünergang). Ez a selmeczi fekvethuzam legszélső délkeleti végén van; csapása 3 óra 4°, dőlése délkeleti, és pedig 80°, s vastagsága gyakran 6 öl; kitöltő kőzete feloldott fehéres agyag, melyben az ezüstérczek, mint ezüstkéneg (argentit), vereseczüstércz (Pyragyrit) fordulnak elő.

A vájás e telérben igen nyereséges, főleg a 39 öl mély Ferencz-, és 110 öl mély Máriamennybemenetele-akna közt, és pedig az eddigi legnagyobb mélységben, az 5-dik belnén (Lauf) és alatta 100 ölnyi hosszúságban. Néhány év óta a Zöld-telért éjszakkelet felé is feltárják, s ezen feltárati vájásban (Aufschluszbau), de még inkább a megnyitandó mélységben gazdag töretekre (Anbrüche) remélnek akadni.

2) Az István-telér az előbbitől 150 ölnyire nyugatra

esik *), csapása 2 – 3 óra; majdnem függőleges s helyenként sok szakadékaival együtt 12 ölnyi vastagságot ér. Keleti részét, mely azt a Zöld-telérrel kapcsolja össze, Reggeli telérnek nevezik. Ennek kitöltő kőzete agyagos kvarczos, s benne ridegezüstércz (Polybasit, Stefanit) fordul elő. Déli részében az István-telért berekesztő zöldkő gyakran ezüsttartalmú vaskéneggel van átjárva, minélfogva a fekvettel határos része a vájásra érdemes. E telérben gyakran ezüstkéneg (Argentit) és hajezüst is előfordúl. — Az István-telért a 106 öl mély István-aknából vájják 100 ölnyi hosszúságban.

3) A János-telér az István-telértől 350 ölnyire nyugatra esik, csapása 2 óra 10 fok, legnagyobb vastagsága 4 öl, dőlése délkeleti, 60 fok. E fekvetet agyag, mészpát és ezüstércz tölti ki; de előfordul benne kvarcz is, mely ridegezüstérczet foglal magában. Vájása a Miksa-akna, Zsigmond-akna és Pacher-tárnai bányaosztályoknál történik. A Miksa-akna a János-telér feküjében, a Zsigmond-akna pedig annak fedüjében van; az elsőnek 164 ölnyi mélység mellett 8, az utóbbinak 178 ölnyi mélység mellett 11 vájásszintje (Bauhorizont) van.

4) Az Ispotály-telér körülbelől 215 ölnyivel odább nyugatra van, csapása 2—3 óra, dőlése délkeleti s felsőbb részeiben 45°, a mélységben 70°, vastagsága gyakran több öl. E telér éjszakkeleti része az aranytartalmu ólomképlethez tartozik; vereses színű kvarczos kőzet tölti ki, melyben finoman elhintett termésarany, ólomérczek, horgkéneg (Sphalerit) s néha rézkéneg (Chalkopyrit) fordúl elő. Ellenben a telér délnyugati részében, a szélaknai környékben gyakran egészen feloldott, agyagos kőzetben aranytartalmú ezüstérczek fordulnak elő. E fekvetet több kincstári bányaosztály: a Károly-, Ferdinánd-, Miksa-, Endre-, Zsigmond-aknáknál, Pacher-tárna, vagyis Erzsébet-aknánál, s végre a bányatársulati Mihály-tárnai bányában vájják. Ez aknák 130—215 öl mélyek, a fedübe vannak hajtva, s az Ispotály-telért körülbelől 100 ölnyi közepes mélységben keresztben találják s 9—11

*) A fekvetek egymástóli távolságai a II. József-császár-altárna szintjére vonatkoznak.

vájásszintjök van. Hajdan még több akna volt, melyek jelenleg már beomlottak. Csapása mentén az Ispotály-telér egy mértföldnyi, dőlése mentén pedig 280 ölnyi terjedelemben van föltárva. Az Ispotály-telér terjedelme, érczgazdagsága s nemesfémtartalma tekintetében az első helyet foglalja el a selmeczi telérek közt.

5) A Farkas-telér az Ispotály- és Bieber-telérek közt a déli részen, már a szélaknai környékben van; a többi telérektől eltérőleg 17 óra szerint csap, s dőlése 35 és 50 fok közt változik. Kitöltő kőzete igen kemény kvarcz, mely aranytartalmú ezüstérczeket foglal magában. E telérre a Krisztina- és Ferdinánd-aknák irányozvák.

6) A Bieber-telér 265 ölnyire nyugatra esik az Ispotálytelértől; csapása 2 és 3 óra közt esik, dőlése délkeleti, 45 fok. E fekvet néhol 20 öl vastag; agyag s feloldott zöldkő meg kvarcz és mészpát töltik ki; az ezüstérczek leginkább fedőjén találkoztak, noha déli nyulványában magának a telérnek vastagságában is minden irányban és szabálytalanul elszórt igen nemesfémű szakadékokat (Trümmer) találtak. Éjszakkelet felé a Bieber-telér más jellemet ölt magára, a Mihály- és György-tárnák közt az aranytartalmu ólom-képlethez tartozik. Csapása mentén 3000, dőlése mentén pedig 290 ölnyi terjedelemben ismeretes. Déli részében a telér a 190 öl mély szigliszbergi s a 165 öl mély Königsegg-aknák által vájatik; amannak 11 belnéje, emennek 9 vájásszintje van. 1748-ban e részből hetenkint 1000 márka aranytartalmu ezüstöt nyertek. Odább éjszakra a 219 öl mély Amália-akna s a 92 öl mély Fűz-akna (Weidenschacht) van, amaz 8, emez 7 belnével.

7. A Teréz-telér legtávolabbra esik nyugatra; csapása 2—3 óra, dőlése éjszak felé visszás, dél felé pedig 75—80 fok. Csapása mentén 2400, dőlése mentén 209 ölnyi terjedelemben van feltárva.

8) Az Ökörfej-telér (Ochsenkopfengang) az előbbitől 310 ölnyire nyugatra, a hegynek túlsó lejtőjén van, csapása 2—3 óra; nyugat felé a selmeczi zöldkőbeli telérek határját képezi.

B. A syenitben előforduló fekvetek.

1) A Mária-égbemeneteléről nevezett, vagyis Kiszlatelér e fekvetek legnyugatibb határját képezi; csapása 3 óra 6°, dőlése nyugati 70°, tehát a többi hodrusbányai fekvetekével egészen ellenkező. Kvarcz és mészpát tölti ki, s kőzetében kevés ércz fordul elő. Csapása mentén 200, dőlése mentén 38 ölnyi terjedelemben vájatik.

2) A Kolloredo-telér az előbbitől 360 ölnyire esik; csapása 2—4 óra, dőlése délkeleti 30°, kitöltő kőzete lyikacsos kvarcz, melyben az ezüstkéneg fészkenkint fordúl elő. Csapása mentén 600, dőlése mentén a II. József-császár-altárna talpa felett 150 ölnyi terjedelemben vájatik.

3) Az Antal-telér csak a hodrusbányai fővölgynek déli oldalán ismeretes; csapása 1—2 óra, dőlése keleti 32°; a Kolloredo-telértől 250 ölnyire keletre esik; kitöltő kőzete mészpát, néha kvarcz; a ridegezüstércz fészkekben, szálakban és csomókban fordúl elő benne. E telér két lapra (Blätter) oszlik; a fedőlapban kevés, a keskenyebb fekülapban több ércz van. Csapása mentén 450, az altárna felett dőlése mentén 140 ölnyi terjedelemben vájatik.

4) A császár-tárnai vagy keresztelő sz. János-telér a Rudolf-aknától keletre 160 ölnyi távolságban az altárnát üti keresztül; csapása 1—2 óra, dőlése keleti. A II. József-császár-altárnánál délre 105 ölnyi hosszúságban van feltárva; a körülbelől 46 öllel magasabb Császár-tárnában dél felé 230 ölnyire követték, de nem sokat találtak benne.

5) A Nepomuk-János-telér, csapása 4 és 5 óra közt, dőlése 26—30°; ebben helylyel közzel többet találtak, mint a határos keresztelő sz. János-telérben.

6) A Vadaskert-telér (Thiergartner-gang) 500 ölnyire keletre esik a Császártárnai telértől; dőlése keleti, csapása 2 óra csak felsőbb részeiben, a II. József-császár-altárna fölött, és pedig ettől 70 ölnyire éjszakra ismeretes.

7) Az Antal-telér odább keletre van, csapása 2 óra, több lapra oszlik; sok érczet találtak benne.

8) A Brenner-tárna-telér odább keletre esik, csapása 2 óra 13°, dőlése keleti 45°. Ebben szép amethyst-jegöczöket s gazdag érczeket találtak.

9) A Sötéthely-telérek (Finsterortergänge), melyek hajdan igen gazdagok voltak.

10) A Miklós-telér sokkal szegényebb.

11) A József-telér, melyben részint zúzó, részint dús érczeket találnak.

12) A régi Mindszentek-telére (Altallerheiligengang), mely a zöldkő határszélén van, csapása 6 óra 8°, dőlése keleti 16°—25°, vastagsága néhol 21 öl. E telér igen régi; 3 lapra oszlik s kétfelé ágadzik.

A selmeczi bányászatnál a vizet régóta részint altárnák, részint emelő gépek segítségével távolították el. A mint a vájás mélyebbre és mélyebbre hatott, az altárnákat is mind nagyobb mélységben építették. Az altárnák közől legrégibb a Bieber-altárna; ez 3000 ölnyi hosszúságú, szintje mélyebb mint az Istenáldása bányáig levő valamennyi szélaknai bánya, s többnyire a Bieber- és Ispotály-telérek mentén hajtatott. Építtetése igen régi. A Krisztina-akna-bányánál az altárna oldalán még az 1400 évszám olvasható. E tárna torkolata Sztefultóban, a nagy Károlyakna-górcz közelében van. A legmagasb hegypont 122 ölnyire a torkolat fölött, a legmélyebb altárna 174 ölnyire a torkolat alatt van. — A Háromság altárna 25 öllel mélyebben van az előbbinél s 149 ölnyire a legmélyebb altárna felett. Torkolata Selmecz alatt sz. Antal-kapunál van; hossza 5000 ölnyi; 1549 aug. 19. jelentették ki altárnává. Szintje mélyebb mindazon bányáknál, melyek Selmecztől Szigliszbergig vannak. A Ferencz-császár-altárnát 1494-ben kezdék építeni s 1637-ig, tehát 143 év alatt 984 ölnyi hosszuságra építették. Eredeti rendeltetése az volt, hogy a hodrusi bányák alatt járjon; de utóbb midőn a felső bieber-tárnai bányák gazdagsága növekedett s tetemes mélységök miatt a viz eltávolitása nagy költségbe került, 1747. decz. 13. elhatározák, hogy ez altárnát tovább épitsék Szélakna felé, s 1765 okt. 9. az összeköttetést végrehajták, és pedig 1570 öl hosszu vágat által. 1751-ben Ferencz császár nevéről nevezték el, midőn a császár Selmeczbányát meglátogatta. Ez altárna egész hossza szárnykiterjedésével s azon nyúlványaival együtt, melyek a fekveteket követik, 17,000 ölet, egyenes vonalban pedig a Hodrusbányán levő

Új-Lipót-akna melletti torkolattól kezdve a Szélaknán levő Szigliszbergi aknáig több mint 3000 ölet tesz. A felsö hodrusi és valamennyi selmeczi bánya alatt jár s mind a felcsapó mind pedig a meritett vizek levezetésére szolgál.

A legmélyebb altárna az, mely II. József császárról neveztetik, s mely egyremásra 80 ölnyire van a Ferencz-császár-tárna alatt.

A selmeczi bányamivelésnek mind hosszára mind mélységére való igen terjedelmes volta mellett a viztartás és vizigazdaság nagyon fontos. Jelenleg a viz eltávolitása végett a felsö-bieber-tárnai igazgatási járásban 6 vizoszlop-gép van, melyek 170 lóerövel dolgoznak s egy percz alatt 77.$_5$ köbláb vizet emelnek ki a mélységből. A Zsigmond-aknában levő régi gépnek kivételével, a többiek mind a mult évtizedben épittettek Hellwig Ferdinánd cs. k. gép-felügyelö által. E gépek a legjelesebb efféle müvekhez tartoznak; egy Vichnén, kettö Hodrásbányán s három Selmeczbányán van. A Zsigmond-aknában levő vizgép 24.$_{66}$ lóerövel épült 1759-ben Hell Máté által; egy perczben 11.$_2$ köbláb vizet emel 584 lábnyi magasságra; az Endre-aknában lévő gép 45.$_3$ lóerövel épült, 1854-ben; egy percz alatt 12.$_2$ köbláb vizet emel 575 lábnyi magasságra; a Lipót-aknában levő gép 66.$_5$ lóerőre épült 1857-ben, perczenként 27.$_4$ köbláb vizet 303.$_2$ lábnyi magasságra emel; a Zipser akna gépe Hodrusbányán 1852-ben készült 20.$_6$ lóerőre, perczenként 9.$_5$ köbláb vizet 525.$_5$ lábnyi magasságra emel; sz új Antal-tárna gépe Hodrusbányán 9.$_2$ lóerőre 1855-ben, végre a régi Antal-tárna gépe Vichnyén 5 lóerőre épült 1856-ban. A két utóbbi gép lejtös aknában van, melyet tovább mélyesztenek, hajtóhengereik 42 és 48 foknyi szöglet alatt hajlott állásban vannak, s 12.$_6$ és 4.$_6$ köbláb vizet emelnek.

A vizek eltávolitása azonkivül, hogy más czélokra forditható becses vizerőt felemészt, évenkint több mint 21,000 frtnyi költséget okoz. A szükségelt felcsapó viznek mennyisége, melyet nagyobbrészt a tavak szolgáltatnak, 420 lábnyi átlagos esés mellett, 112 köblábat tesz perczenként. E becses vizerö, ha a bányamivelés akadályai el leendenek hárit-

va az érczek kihozatalára s a nedves elkészitésre fog alkalmaztatni, miáltal egyfelől a kihozatal olcsóbb s másfelől a nedves bányanyermény nagyobb lesz.

IV.

KÖZLEMÉNYEK AZ EGYHÁZMEGYÉK KÖRÉBŐL.

A beküldött adatokat egybeállították Veninger Vincze, Konek Sándor, Hunfalvy János.

I. A benczerendi sz. Mártonról czímzett pannonhalmi főapátság statistikai viszonyai 1851—1859-ig.

A) A szerzet statistikája.

A sz. bencze-rend által 15 plébánia kezeltetik, melyek: *sz. Márton, Bakonybél, Bársonyos, Csanák, Deáki, Füss, Kajár, Lázi, Nyalka, Péterd, Ravazd, Sz. Iván, Vének* (fiók), *Tárkány, Tényő és Varsány* helységekben léteznek, valamint több ezekhez tartozó fiók egyház. Legidősb ezek között a *sz. mártoni* (997-ből), azután a *deáki* (1001-ből). Ugyanezen korból valók a *varsányi, bakonybéli* és *tihanyi* egyházak.

1851-ben a szerzet tagjainak száma 137-re rógott, és 38 növendéket képzett. Ugyanazon évben elhalt a sz. atyák közöl 4; 1852-ben pedig 2 egyén, a kik legidősebbike 70, legifjabbika pedig 34¾ éves volt.

A rend 6 gymnasiumot lát el tanerőkkel, ugymint: a *győrit* (főgym.), *sopronit* (f. g.), *esztergomit* (f. g), *komáromit* (algym.) *kőszegit* (a. g.), *pápait* (a. g.); azonkivül pedig több tagja a magyar kir. egyetemen is működik.

A szerzet legnépesebb egyházai: Sz. Márton (2854 kat. hiv.) Csanák (1627 hiv.), Deáki (1178 hiv.), Bakonybél (1492 hiv.) —

Nemzetiségre nézve az egyházak hívei általában magyarok, kivéve *Péterd* (589 lél.) és *Dénesd* (450 kath. h.) helységeket, melyek németek, valamint *Aszó-Fő-t*, mely német és magyar.

1853-ban az összes egyházakban 27366 lélek és ezek között 22416 kath. hivő létezett; holott 1855-ben a kath. hivők száma 22863, 1857-ben 23769-re, 1859-ben pedig 23784-re rúgott.

A szent atyák közötti halandóságot illetőleg megjegyzendő, hogy azon 10 év alatt elhalt

1849	ben	1	egyén
1850-	„	4	„
1851-	„	4	„
1852-	„	2	„
1853-	„	1	„
1854-	„	3	„
1855-	„	7	„
1856-	„	5	„
1857-	„	3	„
1858-	„	3	„

Az elhalt 33 egyén átélt összesen 1736 $^1/_2$ évet és igy a középkor 52.$_6$ évnek mutatkozik.

A 60 és 70-dik korév között elhalt 18 egyén

50	„	60-	„	„	„	8	„
40	„	50-	„	„	„	1	„
30	„	40-	„	„	„	5	„
20	„	30-	„	„	„	1	„

Az 50—60-dik korévre eső legtöbb haláleset 1855-ben fordult elő és így közelitőleg az elhaltakból 54% érte el a 60-dik, 24% az 50-dik, 3% a 40-dik és 15% a 30-dik korévet.

1859-ben a szerzet 136 egyénből állott 30 papnövendékkel. A szerzetesek legidősebbike 1859-ben volt 78 éves. —

A 33 haláleset egy évre ád 3.$_3$-at, a mi 136 szerzetes után 2.$_4$%-kot tesz átlagosan.

B) Az egyházak statistikája.

1. *Sz. Márton* s *Kis-Écs.* 1850-től bezárólag 1859-ig.

A lefolyt 9 év alatt (katholikus) *)

született : fiú 548, leány 498, összesen 1046

elhalt : férfi 507, nő 470, „ 977

Ennélfogva esik középszámban egy évre :

születés : fiú $60^{6}/_{9}$, leány $55^{3}/_{9}$, összesen $116^{2}/_{9}$.

A szaporodási viszony :

1851-ben 119 : 2684 = $4._{06}$ %
1853-ban 111 : 2545 = $4._{3}$ „
1855-ben 54 : 2328 = $2._{3}$ „
1857-ben 102 : 2741 = $3._{7}$ „

} átlagosan $3._{59}$%

A fentebbi középszámot meghaladta :

a fiúkra nézve az 1851, a leányokra nézve az 1859-diki év.

Legalantabb maradt a fiúkra nézve az 1855-dik, a leányokra nézve szintén az 1855-diki év.

A halálozás középszámban egy évben a fentebbiek szerint : férfi $56^{3}/_{9}$; nő $52^{2}/_{9}$, összeg $108^{5}/_{9}$.

Ezt meghaladta a férfiaknál (67) az 1853-dik, a nőknél (59) az 1854-dik év; legalantabb maradt a férfiaknál az 1855-dik (41) és a nőknél (32) az 1855 dik év.

A halandóság :

1851-ben 102 : 2864=$3._{5}$% volt
1853-ban 117 : 2546=$4._{6}$ „ „
1855-ben 73 : 2328=$3._{1}$ „ „
1857-ben 85 : 2741=$3._{1}$ „ „

} átlagosan $3._{57}$%

Összesen született 1046, elhalt 977, több született 69, tehát $\frac{6900}{977} = 7._{06}$%.

Ez időszakban összesen házasodott 243 pár, átlagosan évenként 27, legtöbb 1851 és 1852-ben (33), legkevesebb 1855-ben (8). — Elválás volt egy. — Tanköteles gyermek 1850-ben 142 volt, iskolába járt 130, 1860-ban tanköteles

*) A következő adatok csak a katholikus hívekre terjednek ki.

287, iskolába járt 239; legtöbb tanköteles 1859-ben volt, t. i. 368, iskolába járt 247.

2. *Bakonybél, Gerencze* malmok és *Somhegy.*

Ugyanazon (1850—1859) időszakban itt
született: fiú 330, leány 307 összesen 637
elhalt: férfi 363, nő 282 „ 645
több elhalt „ 8.

Egy évre középszámban esik:
a) születés: $70^{7}/_{9}$, b) halálozás: $71^{6}/_{9}$.

A szaporodási viszony:		A halandóság:
1851-ben volt 54 : 1492	$=3.6\,\%$,	53 : 1492 $=3.5\,\%$
1853-ban „ 62 : 1317	$=4.7$ „	98 : 1317 $=7.4$ „
1855-ben „ 60 : 1364	$=4.4$ „	67 : 1364 $=4.9$ „
1857-ben „ 73 : 1455	$=5.02\,\%$	49 : 1455 $=3.3$ „
	17.72	14.1
átlagosan	4.43	3.5

Tanköteles gyermek volt 1850-ben 133, iskolába járt 126; 1860-ban 180, iskolába járt 174.

Házasságra lépett 75 pár, és igy egy évre esik $8^{3}/_{9}$; legtöbb 1856-ban 11 pár, legkevesb 1850-ben 5 pár.

3. *Bársonyos*, helység és hegység.

Az említett időszakban született: 520 egyén, elhalt 425, több született tehát 95, vagyis $\frac{9500}{425}=22.9\,\%$. — Átlagosan egy évre jut $57^{7}/_{9}$ születési eset és $47^{2}/_{9}$ halálozás. — A szaporodási viszony: A halandóság pedig:

1851-ben 65 : 934	$=6.9\,\%$,	40 : 934	$=4.2\,\%$
1853-ban 43 : 1023	$=4.2$ „	64 : 1023	$=6.2$ „
1855-ben 59 : 970	$=6.08$ „	56 : 970	$=5.6$ „
1857-ben 46 : 948	$=4.8$ „	30 : 948	$=3.1$ „
átlagosan	$=5.49$ „		$=4.77$ „

Tanköteles gyermek volt legtöbb 1856-ban 193, iskolába járt 124; legkevesb 1853-ban 116 és iskolába járt 110.

Házasodott összesen 95 pár, átlagosan $10^{5}/_{9}$ pár évenként, legtöbb 1851-ben: 19 vagyis 1900 : 934 $=2\,\%$ a lakosságból. — Váló per nem fordult elő.

4. *Csanak* helység és hegység.

Az említett 9 év alatt:

született : fiú 275, leány 282, összesen 557;
elhalt : férfi 218, nő 245, „ 463,
több született 94,
azaz : 9400 : 463=20.3‰.

Egy évre középszámban esik 61‰ születés és 51.4‰ haláleset.

A szaporodás :		A halandóság :	
1851-ben	$\frac{5800}{1627}=3.5$ ‰,	$\frac{3600}{1627}=2.2$ ‰	
1853-ban	$\frac{4700}{1044}=4.5$ „	$\frac{3900}{1044}=3.7$ „	
1855-ben	$\frac{5400}{949}=5.6$ „	$\frac{7300}{949}=7.3$ „	
1857-ben	$\frac{3900}{1028}=3.8$ „	$\frac{2700}{1028}=2.6$ „	
átlagosan	4.35		3.95

Házasságra lépett 125 pár összesen, egy évre esik 13‰.

Tanköteles gyermek : 1850-ben 122, iskolába járt 115; 1859-ben 148, iskolába járt 140.

5. *Deáki* és *Gelencze* puszta.

Született összesen : fiu 353, leány 314, összesen 667,
elhalt „ férfi 228, nő 212, „ 440,
több született 227
vagyis $\frac{22700}{440}=51.5$‰

A szaporodás :		A halandóság :	
1851-ben	$\frac{7600}{1178}=6.1$ ‰,	$\frac{3900}{1178}=3.3$ ‰	
1853-ban	$\frac{5800}{1321}=4.3$ „	$\frac{6200}{1321}=4.6$ „	
1855-ben	$\frac{5500}{1340}=4.0$ „	$\frac{4600}{1340}=3.4$ „	
1857-ben	$\frac{6100}{1384}=4.3$ „	$\frac{4400}{1384}=3.2$ „	
középszámban	4.50		3.62

Házasságkötés előfordult 99, egy évre esik tehát 11.

Tanköteles gyermek 1850-ben 160 volt, iskolába járt 146, 1859-ben 164, iskolába járt 153.

6) *Füss és Kis-Füss, Ronka, Erecs, Bezdány.*

Az említett 9 év alatt :

született : fiu 118, leány 121, összesen 239
elhalt : férfi 78, nő 68 „ 146
több született 93

azaz $\frac{9300}{146}$=63.$_{01}$%-kal

Egy évre átlagosan esik 26$^{5}/_{9}$ születés és 16$^{2}/_{9}$ halálozás.

	A szaporodás :	A halandóság :
1851-ben	$\frac{2100}{525}$=4.$_{08}$%	$\frac{1100}{525}$=2.$_{1}$%
1853-ban	$\frac{2600}{515}$=5.$_{05}$ „	$\frac{2300}{515}$=4.$_{4}$ „
1855-ben	$\frac{2100}{510}$=4.$_{1}$ „	$\frac{1400}{510}$=2.$_{7}$ „
1857-ben	$\frac{1800}{520}$=3.$_{4}$ „	$\frac{1000}{520}$=1.$_{9}$ „
	átlagosan 4.$_{14}$	2.$_{8}$%

Házasságkötés előfordult : 43, egy évre esik 4$^{7}/_{9}$.

Tanköteles gyermek volt 1850-ben 73, iskolába járt 67 ; 1859:ben 84, iskolába járt 74.

7. *Kajár* és *Miklósháza* (major).

Itt azon időszakban összesen

született : fiu 190, leány 189, összesen 388
elhalt : férfi 135, nő 131 „ 266
több született 122

vagyis $\frac{12200}{266}$=46%

Átlagosan esik egy évre : 43$^{1}/_{9}$ születés és 29$^{5}/_{9}$ haláleset.

	A szaporodás :	A halandóság :
1851-ben	$\frac{3000}{735}$=4.$_{08}$%	$\frac{3600}{735}$=4.$_{9}$ %
1853-ban	$\frac{5300}{742}$=7.$_{1}$ „	$\frac{3500}{742}$=4.$_{7}$ „

volt

1855-ben	$\frac{2800}{759}=3.7\,\%$	$\frac{4000}{759}=5.2\,\%$
1857-ben	$\frac{3800}{779}=4.9\,\%$	$\frac{2700}{779}=3.46\,\%$
átlagosan	$=4.95$	$=4.72\,\%$

Házasságkötés 67, egy évre $7^4/_9$ eset jön.

Tanköteles gyermek 1850-ben 119 volt, iskolába járt 106; 1859-ben pedig 128-ból iskolába járt 122.

8. *Lázi.*

Itt összesen született: fiú 178, leány 198=376

elhalt: férfi 159, nő 153=312

több született 64=20.4 %.

Atlagosan esik egy évre: születés $41^7/_9$, haláleset $34^6/_9$.

	A szaporodás:	A halandóság:
1851-ben	$\frac{3400}{712}=4.7\,\%$,	$\frac{3800}{712}=5.2\,\%$ volt
1853-ban	$\frac{3600}{724}=4.9\,\%$	$\frac{5000}{724}=6.8\,\%$
1855-ben	$\frac{2800}{750}=3.73\,\%$	$\frac{2800}{750}=4.3\,\%$
1857-ben	$\frac{3400}{484}=4.33\,\%$	$\frac{1700}{784}=2.16\,\%$
átlagosan	$=4.41$	$=4.61\,\%$

Házasságra lépett 69 pár, egy évben átlagosan $7^6/_9$ pár.

Tanköteles gyermek volt 1850-ban 109, iskolába járt 96; 1859-ben 123, iskolába járt 119.

9. *Nyalka, Kis-Szölö* hegy és *Gúgh* major.

Azon 9 év alatt:

született: fiú 215, leány 209=424

elhalt: férfi 206, nő 184=390

több született 34

vagyis $\frac{3400}{380}=8.9\,\%$

Atlagosan esik egy évre születés $47^1/_9$, haláleset: $43^3/_9$.

	A szaporodás:	A halandóság:
1851-ben	$\frac{4600}{957}=4.7\,\%$,	$\frac{3600}{957}=3.7\,\%$ volt

1853-ban $\frac{4800}{965}=5.\ \%$, $\frac{4700}{965}=4.8\ \%$

1855-ben $\frac{3400}{808}=4.2$ „ $\frac{3500}{808}=4.4$ „

1857-ben $\frac{3300}{830}=3.9$ „ $\frac{2400}{830}=2.9$ „

átlagosan $=4.45$ „ $=3.95$ „

Házasságkötés előfordult 76, egy évre esik $8^4/_9$.

Tanköteles gyermek volt 1850-ben 140, iskolába járt 128; 1859-ben 134, iskolába járt 122.

10. *Péterd.*

Összesen született: fiú 136, leány 130, összesen 266

elhalt: férfi 139, nő 118 „ 257

több született 9

vagy $\frac{900}{257}=3.5\ \%$

Átlagosan esik egy évre születés: $29^5/_9$, haláleset $28^5/_9$.

A szaporodás:		A halandóság:	
1851-ben	$\frac{2300}{589}=3.9\ \%$,	$\frac{3000}{589}=5.09\ \%$ volt	
1853-ban	$\frac{3700}{534}=6.9$ „	$\frac{3500}{534}=6.5$ „	
1855-ben	$\frac{2900}{551}=5.2$ „	$\frac{3000}{551}=5.4$ „	
1857-ben	$\frac{1800}{565}=3.1$ „	$\frac{600}{565}=1.06$ „	
átlagosan	$=4.8$ „	$=4.51$ „	

Házasságra lépett 33 pár, egy évre esik $3^0/_9$.

Tanköt. gyermek 1850-ben volt 88, iskolába járt 79; 1859-ben 89 és iskolába járt 80.

11. *Ravazd, Tarján* nevü pusztával és malommal.

Összesen született: fiú 344, leány 322, össz. 666

elhalt: férfi 305, nő 264, „ 569

több született 97 vagyis 17%

Átlagosan esik egy évre születés 74, haláleset $63^2/_9$.

	A szaporodás :	A halandóság :
1851-ben	$\frac{6200}{1534}=4.01\%$,	$\frac{58}{1537}=3.6\%$ volt
1853-ban	$\frac{7100}{1166}=6.09$ „	$\frac{62}{1166}=5.31$ „
1855-ben	$\frac{6200}{1189}=5.21$ „	$\frac{6800}{1189}=5.7$ „
1857-ben	$\frac{7500}{1244}=6.03$ „	$\frac{5100}{1244}=4.1$ „
	átlagosan $=5.34$ „	$=4.68$

Házasságkötés összesen 114 fordult elő, egy évre jut átlagosan 12%. — Tanköteles gyermek volt 1850-ben 122, iskolába járt 115; 1859-ben pedig 199, iskolába járt 184.

12. *Sz. Iván*, hozzávéve: *Kis-Megyer*, *Hecse* és *Sashegy* **pusztákat** és *Vének* falút

Itt összesen szület. : fiú 614, l. 628 össz. 1242
elhalt: férfi 490, n. 503 „ 993
több született 249 v. 25%

Átlagosan csik egy évre születés 138, haláleset $110\frac{3}{9}$.

	A szaporodás :	A halandóság :
1851-ben	$\frac{12200}{2082}=5.86\%$,	$\frac{7500}{2082}=3.60\%$ volt
1853-ban	$\frac{12600}{2137}=5.94$ „	$\frac{13500}{2138}=6.31$ „
1855-ben	$\frac{13400}{2220}=6.03$ „	$\frac{19400}{2220}=8.73$ „
1857-ben	$\frac{14100}{2222}=6.35$ „	$\frac{7600}{2222}=3.42$ „
	átlagosan $=6.04$ „	$=5.51$ „

(feltünő szabálytalanság!)

Házasságra lépett 232 pár, egy évre esik $25\frac{7}{9}$. — Tanköteles gyermek 1850-ben volt: 188, iskolába járt 178; 1859-ben 262 és iskolába járt 255.

13. *Tárkány*, *Ölbő* és *Mihályháza* puszták.

A szülöttek száma: fiú 402, leány 457, össz. 859
elhalt: f. 286, nő 261, „ 547
több született 312$=57\%$

Egy évre jut átlagosan $95^{4}/_{9}$ ujszülött és $60^{7}/_{9}$ haláleset.

	A szaporodás :	A halandóság :
1851-ben	$\frac{9400}{1282}=7.33\,\%$	$\frac{4200}{1282}=3.27\,\%$ volt
1853-ban	$\frac{9500}{1289}=7.37$ „	$\frac{5500}{1289}=4.26$ „
1855-ben	$\frac{10100}{1283}=7.9$ „	$\frac{9400}{1283}=7.32$ „
1857-ben	$\frac{8200}{1431}=5.79$ „	$\frac{6800}{1431}=4.75$ „
	átlagosan $=7.09$ „	$=4.90$ „

Házasságra lépett 103 pár, egy évre $11^{4}/_{9}$ jut. — Tanköteles gyermek volt 1850:ben 182, iskolába járt 169; 1859-ben 224, iskolába járt 205.

14. *Tényő* és *Pátka* puszta,

A születtek száma : fiú 513, l, 491, össz. 1004

elhaltak : f. 438, n. 406, „ 844

több született 170=20%

E szerint esik egy évre : $111^{5}/_{9}$ ujszülött és $93^{7}/_{9}$ elhalt.

	A szaporodás :	A halandóság :
1851-ben	$\frac{8500}{2227}=3.81\,\%$	$\frac{5900}{2227}=2.65\,\%$ volt
1853-ban	$\frac{9300}{2281}=4.08$ „	$\frac{7800}{2281}=3.42$ „
1855-ben	$\frac{10000}{2277}=4.43$ „	$\frac{15400}{2277}=6.8$ „
1857-ben	$\frac{10300}{2527}=4.04$ „	$\frac{10400}{2527}=4.11$ „
	átlagosan $=4.09$ „	$=4.24$ „

Házasságra lépett 197 pár, egy évre esik $21^{8}/_{9}$. — Tanköteles gyermek volt 1850-ben 137, iskolába járt 122; 1859-ben 168, iskolába járt 159.

15. *Varsány, Gerencsér* és *Keresztúr* puszták.

Össz. született : f. 139, l. 125, össz. 264

elhalt : f. 126, n. 129, „ 255

több született 9=3.6%

Ezekből esik átlagosan egy évre : szül. $29^{3}/_{9}$, halál. $28^{3}/_{9}$.

	A szaporodás :	A halandóság :
1851-ben	$\frac{2500}{554}=4.51\,\%$	$\frac{1800}{554}=3.25\,\%$ volt
1853-ban	$\frac{2900}{550}=5.27$ „	$\frac{3300}{550}=6.00$ „
1855-ben	$\frac{2500}{562}=4.45$ „	$\frac{3700}{562}=6.58$ „
1857-ben	$\frac{2600}{487}=5.34$ „	$\frac{1600}{487}=3.28$ „
átlagosan	$=4.89$ „	$=4.77$ „

Házasságra lépett 46 pár, jut 1 évre 5½. — Tanköteles gyermek volt 1850-ben 53, iskolába járt 45; 1859-ben 72, iskolába járt 67.

Miután az adatokból lehetetlen volt a halandóság viszonyszámait a korra vonatkozólag kipuhatolni, s minthogy továbbá a betegség vagy halálnemére vonatkozó adataink nincsenek, ez irányban összehasonlításokat tennünk nem lehet. A szaporodásra nézve az említett egyházmegyében a százalékos viszonyszámokból mint középszám ered $5.03\,\%$, a halandóságra nézve pedig $4.34\,\%$. Ugyanis az évek szerint elválasztva és mindannyi egyházakból összevéve :

1851-ben	a szaporodás	$4.74\,\%$,	a halandóság	$3.59\,\%$
1854-ban	„	5.32	„	5.26
1855-ben	„	4.81	„	5.43
1857-ben	„	5.25	„	3.07

II. A nagyváradi latin szertartású egyházmegyében 1859-ben a kereszteltek létszáma 4615, az összeadattak sz. 735, a megholtak sz. 3164 volt, és pedig kerületenként :

	Szület.	Elhalt.	Népess.	Szaporaság.	Halandóság.
1. Nagy-Várad	390	344	6400	6.0937 %	5.3750 %
2. Várad-Olaszi	302	279	4859	6.2152 „	5.7419 „
3. Berettyó	293	210	4295	6.8219 „	4.8894 „
4. Érmellék	181	113	3838	5.9371 „	2.9510 „
5. Sárrét	380	225	5579	6.8096 „	4.0320 „
6. Fekete-Körös	270	194	4429	6.0961 „	4.3802 „

	Született.	Elhalt.	Népess.	Szaporaság.	Halandóság
7. Belény	73	52	1600	4.5625 „	3.2500 „
8. Gyula	1368	832	22009	6.2156 „	3.7802 „
9. Endrőd	781	553	15079	5.1794 „	3.6673 „
10. Kraszna	405	222	7122	5.6866 „	3.1171 „
11 Közép-Szolnok	172	140	4039	4.2585 „	3.4663 „
			Összesen:	63.8762 „	44.6504 „
és igy átlagosan jut az egyházmegyében ez évre				58.069 ;	4.0591

Válóper volt 1859-ben 13. —

A megyében van 3 főelemi fiúiskola, 1 főelemi lányiskola, 74 alsó elemi tanoda, ezekből 67 magyar, 3 magyar-német, 4 szláv-magyar. Az összes iskolaköteles gyermekek száma 7110; valósággal iskolába járt 2680 kath. figyermek és 2223 lány, más hitfelekezetbeli 81 gyermek.

1859-ben ez egyházmegyében volt róm. kath. 79249
görög „ 117588
„ nem egyesült 150997
ágostai hitv. 72880
református 331743
zsidó 16862
(schism.) 8043
Összesen: 769319

50 plébániában csak a magyar, 4-ben ugyanaz a némettel és más 10-ben a tót nyelvvel együtt használtatik.

III. A nyitrai egyházmegye részéről bemutatott statistikai adatok szerint, 1860-nak első felében 146 községben összesen született 5370, elhalt 3922 lélek, összeadatott 1788 pár. A népszámra vonatkozólag megemlitendő, hogy az e megyében volt kathol. hivek nagyobb részt tótajkúak; ugyanis van:

11655 magyar
259346 tót
Összesen: 271,001 lélek.

Magyar tanköteles gyermek volt				1256
Tót,	„	„	„	28095
Német	„	„	„	200
			Összesen:	29551 gyermek.

Ezekből valósággal iskolába járt:

Magyar	945
Tót	16502
Német	200
	17647 gyermek.

A szaporaság e szerint az első félévben volt: $537^{00} : 271 = 1.{}_{981}\%$, a mi kétszerezve csak $3.{}_{962}\%$-kot ád (a n.-váradi kerületben $5.{}_{807}\%$); a halandóság pedig $3922 : 271 = 1.{}_{44}\%$, kétszerezve $2.{}_{88}\%$.

IV. A pakráczi püspöki megyének népesedési viszonyai 1860-ban. A magyar korona alatti tartományok egyházi főpásztoraihoz a stat. bizottmány részéről intézett első körlevélre többek közt a pakráczi görög püspöki megye is egy szerb nyelven szerkesztett igen részletes és felette becses kimutatással kedveskedett, melyet annál nagyobb hálával és elismeréssel kellett fogadnunk, mert oly vidék felől juttat biztos adatok birtokába, melynek statistikai állapotjai nemcsak más hitfelekezetű hazánkfiai, hanem még a keleti egyház hivei előtt is vajmi ismeretlenek. E tanulságos adattárlatot ennélfogva statistikai czélokra kellőleg kiaknázni, a bizottmány kedves kötelességének ismeri, s örömére fog szolgálni, ha ez némi buzditásúl leend a többi főpásztori hivatalokra nézve, hogy hasonló kimutatásokat szíveskedjenek beküldeni. Midőn az eredeti kimutatás a bizottmány iratai közt eltéve maradt, hogy abból mindenkor még az egyes helységek népszámára nézve is a megkivánt felvilágositások adassanak, itt csak rövid kivonatban a fő számeredményeket fogjuk egybeállitani, és az azokból önkényt folyó következtetéseket számadatilag feltüntetni. Tekintve a lelkipásztorkodást, a pakráczi püspöki megyében három zárda és 9 protopresbyteratus van, melyeknek hivatalkerületében lévő görög nem egyesült hitsorsosok általános

s a házas felek különös száma, az anya és fiókegyházak, a létező templomok és lelkészek s azon helységek száma, melyekben iskola van, a tanuló ifjuság számával együtt következő rövid táblázatból kivehető, melyben egyszersmind az egyik rovatban ki van mutatva, hogy hány lélek esik egyegy templomra és egyegy lelkészre; szintúgy egy külön rovatban számszerint ki van téve, hogy hány lélekre esik egy iskolás gyermek: (Lásd a köv. oldal.)

Ezen kimutatásban különösen érdekes, hogy a házassági frigyben élők száma minden községre nézve külön-külön ki van téve, mert ez mutatja, mily kedvező arány létezik e tekintetben a püspöki megye hiveinél.

Egyáltalán köztudomású dolog, hogy a szerb nemzetnél kifejlett patriarchalis érzület és ennélfogva a házasságkötésre nagyobb hajlam is található, mint számos egyéb népfajnál; kivált tapasztalható ez a katonai őrvidéken, hol a házközösség, egy a communismus elvein sarkalló intézmény, nem keveset táplálja ezen természetes s mintegy ösztönszerü hajlamot, olyanyira, hogy sehol az egész birodalomban aránylag nem fordul elő annyi esketés, sehol nem találtatik annyi házas, jelesen fiatal házas, mint a határörvidéken; ezt a következő táblázat is igazolja. Igy az egész püspöki megyében 99,683 lélek közt 21702 házaspár, vagyis 45,404 házas egyén találtatik, tehát átalánvéve az összes lakosságnak 45.$_5$%-ja házasságban él. Ez arány azonban legszembetünőbb a katonai őrvidék egyes járásaiban, jelesen a sieverini protopresbyteratushoz tartozó varasd sz. györgyi ezredjárásban a lakosságnak 47 százaléka, a nartyéni protopresbyteratushoz számitott sz. györgyi és körösi járásokban 49, sőt a plavsinaci protopr. lakosai közt, kik kevés kivétellel szintén a mondott ezredjárásokba valók, 50—51% házasságban él, tehát több mint fele része a népességnek házas, oly körülmény, melly más országokban vagy vidékeken nem igen található. E viszony még inkább tünik szembe, ha meggondoljuk, hogy az egész ausztriai birodalomban átlag csak 34.$_8$, Magyarországnak ezelőtt volt öt kerületeiben 39.$_8$, sőt a volt nagyváradi kerülethez számitott és e tekintetben legkedvezőbbnek mutatokozó megyékben sem több mint 41.% a lakosságnak esik a házasokra.

A zárda vagy protopresbyteratus neve és hivatalkörületének megjelölése	Száma: plébániai helységeknek	Száma: fiók-egyhz. helységeknek	Együtt véve	A híveknek általános száma	A házaspároknak száma	Száma: a létező templomok.	Száma: az alkalm. lelkészekn.	Hány lélek esik: egy templomra	Hány lélek esik: egy lelkészre	Száma: a helységeknek, melyekben iskola van	Száma: a tanulóifjuságnak	Hány lélekre esik egy iskolás
I. Orahovicai zárda Eszék és Pozsega megyéb.	5	23	28	4874	1014	5	5	975	975	3	104	47
II. Ljepavinai zárda a varasd-kőrösi határezredb.	1	11	12	975	242	1	—	975	—	—	—	—
III. Pakzai zárda Pozsega megyében	1	4	5	1620	331	1	1	1620	1620	1	57	28
I. Protopresb. Pakráczi Eszék megyében . .	10	66	76	9960	2436	11	11	905	905	3	81	123
II. dto. Borovo Pozsega és Eszék megy.	22	43	65	15456	3381	19	23	813	672	12	530	29
III. dto. Daruvár Pozsega megyében .	10	24	34	7809	1447	11	6	709	1301	7	247	32
IV. dto. Tressenovo Pozsega és Eszék m.	6	34	40	4497	951	6	6	749	749			
V. dto. Bracevci Eszék és a bródi ezr.	7	33	40	4881	1020	6	6	813	813	6	160	30
VI. dto. Uj-Gradiska a gradiskai ezred járásban	16	64	80	13338	3027	22	19	606	702	18	605	22
VII. dto. Sieverin a varasd-sz.-györgyi ezred járásban	10	42	52	11966	2804	21	13	569	920	12	340	32
VIII. dto. Nartyén a varasd-sz.-györgyi körösi ezred járásban . . .	12	72	84	14112	3455	20	14	705	1008	12	423	33
IX. dto. Plavsinac a varasd-körösi és sz. györgyi ezred jár. Varasd és Zala megyében	13	76	89	10195	2594	16	10	637	1019	11	379	27
Összesen . .	113	492	605	99683	22702	139	114	717	874	85	2926	34

Tekintve a fenálló templomok és a tiszti müködésben levő egyházfiak létszámát, egyáltalán tapasztaljuk, hogy itt megczáfolhatatlan számokban ki van fejezve a mindennapi tapasztalásból tudva levő ama nagy szegénység, mely e tekintetben a görög nem egyesült vallásuakra nézve nálunk kevés kivétellel mindenütt kirivólag mutatkozik; átlag egyegy templomra 717, egyegy lelkészre 874 lélek esvén. A protopresbyteri kerületek közöl legszegényebb e tekintetben a pakráczi, hol 76 községben csak 11 templom és szintannyi lelkész van, ugy hogy 905 lélek esik egyegy templomra és lelkészre, mi magában véve még nem volna oly mostoha körülmény, ha nem kellene még az egyes fiókegyházaknak az anyaegyháztól való távolságát is tekintetbe venni, mert ezen kerületben minden plébániára átmérőleg 6—7 fiókegyház esik; jelesen az ozegovaci nem kevesebbet mint 12 fiókot számit, melyeknek legtöbbje 1, söt $1^1/_4$ és másfél mérföldre van az anyaközségtől. Mily nehézségekkel járhat ily körülmények közt a lelkipásztori hivatalnak lelkiismeretes ellátása, világós, főleg miután a fiókközségek legtöbbje, ha nem erősebb, bizonyosan egyenlő vagy nem sokkal kisebb népességgel bir, mint maga az anyaközség; és az emlitett plébaniaiközség e tekintetben nem is áll maga s kivételesen, mert például a smoljanovci plébánia 11, a slobossinai, klokocseviki és pozsegai 10, a kamerskai, lonzicai 9 ép oly távol fekvő fiókközséget kénytelen ellátni; sőt a kobasi plébániához nem kevesebb mint 15 fiókegyház tartozik, mellyek mind harmadfél, egy pedig három mérföldre esik az anyaegyháztól, és még a legközelebbi is $1^1/_2$ mérföldre van; a zadrolori plébánia is 15 fiókkal dicsekszik, ha mindjárt ezek közelebb feküsznek is; mindezek felett áll a lipovcani plébánia, melynek épen 22, és pedig jobbára $2—2^3/_4$ mérföldnyi távolságra levő fiókegyház jutott. Noha az egyik-másik egyházban segédlelkész is van, még is ezen adatok elegendők annak bebizonyitására, hogy a görög nem egyesült hitsorsosok lelki üdvére szolgáló eszközökről jobban kell gondoskodni.

A tanodával ellátott községek számából valamint az iskolában talált gyermekek létszámából is tanulságos következtetések vonhatók: van t. i. az összes püspöki megyében 605

egyházi község és ezek közöl csak 85 bir néptanodával, (kivéve a trestenovoi protopresbyteratust, melyből az erre vonatkozó adatok nincsenek közölve) tehát csak mintegy hetedrésze a helyeknek képes iskolát felmutatni, sőt még számos plébániai községben sincs iskola. Mert 113 község mint plébániai hely van kimutatva, ellenben csak 85 községben van iskola, tehát 28 plébániai hivatallal biró helység még nem élvezi a helybeli iskola jótéteményét. Legszegényebb e tekintetben is a pakráczi protopresbyteratus, hol 76 helység közöl csak háromnak jutott iskola; egyáltalán a katonai őrvidékek e tekintetben is jóval kedvezőbb viszonyokat tüntetnek fel, hol a kormánynak közvetlen rendező és gondoskodó befolyása az iskolaügyben legjobban tünik ki. — Az iskolás gyermekek a lakossághoz való számarányát illetőleg, átlag 34 lélekre esik egy iskolás, tehát az összes népességnek csak mintegy 3 százalékja járja az iskolát. Ha e vidékeken is a tanképes gyermekek (a 6-ik évtől egész a 12-ik évig) ugyanazon számerőben jelenkeznek mint a birodalom egyéb részeiben, hol átmérőleg 12—13% számittatik a tanköteles gyermekkorra, akkor itt 9—10 percenttel kevesebb találtatik az iskolákban, mint arra képes és köteles is volna, vagyis midön az általános számarány után a püspökmegyei lakosság közt mintegy 11,961 gyermek van a 6—12 éves életkorban, akkor valóságosan csak 2926 jár iskolába; hol van tehát a többi 9000 tanképes gyermek? vagy ha a kimutatásban csak a figyermekek vannak felvéve és ha feltesszük, hogy ugyanannyi leánynövendék neveléséről máskép van gondoskodva, akkor is még mintegy 6000 gyermek nevelés nélkül maradna. Ez igen beszédes adat, ez kommentár nélkül is érthető illustratiója annak, mi e tekintetben még teendő. — Még leghelyesebb arány találtatik a gradiskai czredjárásban, hol mintegy 5%ja a lakóknak esik az iskolás gyermekekre, habár itt is még 7—8%-al a kellelinél kevesebb találtatik; de legszomoruabb e viszony a pakráczi protopresbyteratusban, hol egy százalékra sem megy a tanodát látogatók arányviszonylata.

V. Az erdélyi r. kath. egyházmegyében a vett hivatalos tudósitás szerint 16 esperesi kerület, 211 anya- és 1723 fiókegyház van s 1859-ben 243,361 lélek volt. 1848 óta egy anyaegyház, t. i. *Gyalár* megszünt, s három új anyaegyház keletkezett. Ezek: *Kudsir*, mely 1855-ben keletkezett, s mellynek 186 magyar és német ajkú hívei vannak; *Gyimeslokk*, a fölcsiki kerületben, keletkezett 1854-ben, 2135 lélekkel; *Holzmengen*, a szeben-fogarasi kerületben, keletkezett 1859-ben, 176 lélekkel. — Az anyakönyvi kimutatások szerint 1859-ben született 10,389, házasság köttetett 2137, meghalt 7279 r. katholikus; tehát $113._{87}$ lélekre egy házasság, $33._{72}$ lélekre egy halálozás s $23._{43}$ lélekre egy születés esett. A házasságok és születések számánál szükséges volna tudnunk, hány vegyes házasság volt és köttetett. — Az egész egyházmegyében 248 r. kath. elemi iskola volt, és pedig 219 magyar, s 29 német nyelvű. 1857-ben 6—12 éves tanköteles gyermek 26,770 volt, még pedig 14,613 fiú s 12,157 leány; ezek közül 8112 fiú és 5630 leány, összesen tehát 13,742 valósággal iskolába járt, tehát 6501 fiú s 6527 leány, összesen 13,028 gyermek nem járt iskolába. Ez arány nagyon kedvezőtlen, mert csak $17._3$ lélekre esik egy iskolás. — A válópereket illetőleg:

1854-ben	15	kötelékbontó és	2	asztal- s ágytóli	válóper	volt
1855-ben	16	„ „	4	„ „	„	
1856-ban	15	„ „	3	„ „	„	
1857-ben	11	„ „	6	„ „	„	
1858-ban	6	„ „	4	„ „	„	
1859-ben	1	„ „	3	„ „	„	

VI. Az eperjesi gör. kath. egyházmegyében 18 kerület van, melyekből a borsodi $^3/_4$-ben, a csereháti, kassai és szántói felében, a garani pedig $^1/_3$-ban magyar, egyéb részök ruthén ajkú; a többi 13 kerület, névszerint a bártfai, bukóczi, eperjesi, homonnai, hosztoviczi, laborczi, makoviczai, poprádi alsó- és felső-szepességi, sztropkói, szvidniki és varanói ruthén

ajkú, de az illető lelkészek mindnyájan tudnak magyarúl. Magyarajkú 19,781, ruthénajkú pedig 120,503 van az egész megyében. — Elemi népiskola 208 van, ezekből 32 magyar s 176 ruthén. Tanköteles gyermek összesen 12,610 van, valósággal iskolába jár 5410 fiú s 5070 leány, összesen 10,480, tehát aránylag sokkal több, mint az erdélyi r. kath. egyházmegyében, mert már 13.$_4$ lélekre esik egy iskolás. Válóper a mult 10 év alatt csak egy fordúlt elő.

VII. A váczi r. kath. egyházmegyében összesen 112 anyaegyház van; ezekből 53 kizárólag magyar, 5 német, 12 magyar-német, 21 magyar-tót, s 21 magyar-német-tót. Válóper előfordult: 1854-ben 8, 1855-ben 8, 1856-ban 19, 1857-ben 14, 1858-ban 18, 1859-ben 22.

VIII. A munkácsi g. kath. egyházmegyében 1855-ben 3 válóper volt, egy asztal és ágytól való, 2 kötelékbontó; 1856-ban 6 válóper fordult elő, 4 kötelékbontó, 1 asztalra és ágyra nézve, 1 még befejezetlen; 1857-ben 3 válóper volt, 1 kötelékbontó, 1 ágy- és asztalra nézve, 1 megsemmisíttetett; 1858-ban 4 válóper, 1 kötelékbontó 1 ágy- és asztalra nézve, 1 az egyik fél halála által megszűnt; 1859-ben csak 1 válóper volt, és pedig asztalra és ágyra nézve.

A munkácsi püspökség 1820-ig 732 egyházat foglalt magában; ekkor 194 egyház kiszakasztaték belőle s ezen részéből az eperjesi püspöki egyházmegye alakíttaték; 1821-ben a Szamoson túl levő 72 román egyház a nagyváradi g. kath. püspökséghez, végre 1856 szept. 6. a Máramarosban, Ugocsában és Szatmárban levő 94 román egyház az ujdon alapított szamosújvári püspökséghez kapcsoltaték. Most tehát a munkácsi egyházmegye Bereg, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung és Zemplén főesperességekből s összesen 372 anya- és 1,025 fiók-egyházból áll s 1858-ban 359,550 lelket számlált. Iskolás gyermek 1858-ban csak 22,019 volt, tehát

egy iskolás $16._3$ lélekre esett. De a beregi főesperesség krajnyai kerületében 41, a máramarosi főesperesség talaborfalvai kerületében 43, felső-verchovinai kerületében 61, s a zempléni főesp. hegyaljai kerületében 73 lélekre esett egy iskolás.

A beregi esperességben $16._9$, a máramarosiban $21._9$, a szabolcsiban $11._8$, a szatmáriban $14._7$, az ugocsaiban $14._9$, az ungváriban $13._6$, a zempléniben $17._7$ lélekre esett egy iskolás.

IX. A tiszáninneni helv. hitvallást követő egyházkerületben 1854-ben 355 anya- s 332 fiókegyház volt, a lelkek száma 239,970, a rendes lelki pásztoroké 360, a segédlelkészeké 49, az iskola-tanitóké 476, a tanulóké 17,399. A hívek száma 1212-tővel, a tanulók száma pedig 469-czel kisebb volt mint az előtte való évben. 1855-ben 354 anya-, 333 leányegyház, 238,476 lélek, 360 rendes, 37 segédlelkész, 466 tanitó s 17,200 tanuló volt. 1856-ban 354 anya-, 333 leányegyház, 232,382 lélek, 366 rendes, 44 segédlelkész, 472 tanító, 17,357 tanuló volt. — 1857-ben 352 anya-, 325 leányegyház, 232,014 lélek, 356 rendes, 49 segédlelkész, 473 tanitó, 18,254 tanúló volt. — 1858-ban 353 anya-, 334 leányegyház, 212,803 lélek, 354 rendes, 58 segédlelkész, 468 tanító s 20,373 tanúló volt. — 1859-ben 355 anya-, 323 leányegyház, 200,965 lélek, 357 rendes, 56 segédlelkész, 494 tanító s 20,842 tanúló volt. — 1860-ban 356 anya-, 322 leányegyház, 218,064 lélek, 357 rendes, 65 segédlelkész, 469 tanító s 20,727 tanuló volt. — 1853-ban 355 anya-, 331 leányegyház, 241,182 lélek,*) 360 rendes, 52 segédlelkész, 482 tanító s 17,868 tanúló volt, akkor:

Abaúj egyházmegyében egy lelkész $449._{30}$, s egy tanuló, $13._{52}$;
az alsóborsodi egyházmegy. „ „ $1326._{32}$ „ „ „ $16._{62}$,
a felső-borsodi „ „ „ „ $533._{38}$ „ „ „ $12._{30}$,
a gömöri „ „ „ „ $730._{63}$ „ „ „ $12._{20}$,
a tornai „ „ „ „ $582._{25}$ „ „ „ $12._{34}$,

*) E szerint a reformátusok száma 1853 — 1860-ig a tiszáninneni kerületben 23,118 lélekkel *fogyott* volna. Vajjon valóban tapasztalható-e ezen fogyatkozás s mi lehet oka?

az ungi egyházmegyében egy lelk. 518.$_{23}$ s egy tanuló 16.$_{96}$,
az alsó-zempléni „ „ „ „ 699.$_{42}$ „ „ „ 14.$_{71}$,
a felső-zempléni „ „ „ „ 470.$_{63}$ „ „ „ 19.$_{18}$,
Az egész egyházkerületben „ „ 679.$_{35}$ „ „ „ 13.$_{49}$,
lélekre esett. 1860-ban pedig Abaújban 10.$_{6}$, Alsóborsodban 12.$_{9}$, Alsózemplénben 11.$_{1}$, Felsőborsodban 10.$_{7}$, Felsőzemplénben 9.$_{4}$, Gömörben 9.$_{1}$, Tornában 10.$_{3}$, Ungban 12.$_{5}$ s az egész kerületben 10.$_{5}$ lélekre esett egy iskolás, vagyis 100 lélek közt 9.$_{5}$ iskolás volt. —

X. A helvét-hitvallású tiszántuli egyházkerületben 1856-ban 552 anya-, 283 leánygyülekezet, 358,667 férfi, 368,488 nő, összesen 727,155 lélek, 7226 új házas, 29,598 fiú, 23,303 leány, összesen 52,903 tanuló s 14,574 iskolázható gyermek, 555 rendes, 79 segédlelkész s 924 tanító volt. A szülöttek száma 32,378, ezekből 16,417 fiú s 15,961 leány; a halottak száma 25,669, ezekből 13,359 férfi s 12,310 nő. A debreczeni, máramaros-szigeti, holdmező-vasárhelyi, kis-újszállási, szatmári, hajdú-böszörményi, h. nánási s h. szoboszlói tanodákban összesen 99 tanító s 4413 tanuló volt; tehát 100.$_{65}$ lélekre egy új házas, 22.$_{46}$ lélekre egy születés, 24.$_{43}$ lélekre egy halálozás s 13.$_{77}$ lélekre egy iskolába járó gyermek esett. — 1857-ben az egész kerületben 551 anya-, 274 leányegyház, 562 rendes, 71 segéd-lelkész, 914 tanító, 705,017 lélek, 33,109 szülött, 22,154 halott, 6829 új házas, 30,852 fiú, 23,594 leány, összesen 54,446 tanuló, s 20,782 iskolázható gyermek volt; tehát 103.$_{24}$ lélekre egy új házas, 21.$_{39}$ lélekre egy szülött, 31.$_{81}$-re egy halott s 13.$_{11}$-re egy iskolás esett. — 1858-ban az egész kerületben 552 anya- 267 leányegyház, 563 rendes, 70 segédlelkész, 901 tanító, 754,782 lélek, 34,523 szülött, 26,427 halott, 7061 új házas, 32,439 fiú, 26,498 leány, összesen 58,937 iskolás s 14,125 iskolázható volt; tehát 106.$_{89}$ lélekre egy új házas, 21.$_{86}$ lélekre egy szülött, 24.$_{77}$ lélekre egy halott s 12.$_{80}$ lélekre egy iskolás esett. De egy iskolázható gyermek is csak 10.$_{34}$ lélekre esett, mi elég kevés, s az iskolaköteles gyermekek közül mégis 80.$_{1}$ százalék tettleg iskolába járt.

XI. A helv. hitvallású dunamelléki egyházkerületben 1854-ben 8 egyházmegye volt :

Egyházmegyék	Anyaegy-házak	Lélek-szám	Született	Meghalt	Házas.	Tanul. száma		Összesen
						fiú	leány	
1. Alsóbaranyai és bácsi . .	28	33758	1536	1022	269	2040	1798	3838
2. Felsőbaranyai	63	34000	961	939	131	1192	1063	2256
3. Kecskeméti .	17	70889	2960	2092	459	3380	2474	5854
4. Pesti . . .	25	27243	1401	1119	232	1565	1422	2987
5. Solti . . .	24	54849	2352	1516	375	2809	2497	5306
6. Külsősomogyi	29	22543	919	811	182	1380	1277	2657
7. Tolnai . .	24	31226	1163	875	204	1595	1400	2995
8. Vértesaljai .	32	36471	1613	1112	233	2373	1927	4300
Összesen .	242	310979	12905	9486	2085	16335	13858	30193

1855-ben az 1. egyházmegyében 34,532 lélek, 1565 szülött, 449 házas, 1230 halott, 1997 fiú, 1672 leány, összesen 3669 tanuló; a 2.-ban 31,316 l., 840 sz., 89 házas., 1072 hal., 1193 fiú, 1063 leány, összesen 2256 tanuló; a 3.-ban 71,520 l., 2895 sz., 527 házas., 3056 hal., 3074 fiú, 2849 leány, összesen 5923 tanuló; a 4-ben 28,600 l., 1256 sz., 194 h., 1233 hal., 1418 fiú, 1400 leány, összesen 2818 tanuló; az 5-ben 55,879 l., 2153 sz., 443 h., 2403 hal., 2802 fiú, 2496 leány, összesen 5298 tanuló; a 6-ban 21,413 l., 888 sz., 141 h., 1307 hal., 1313 fiú, 1262 leány, összesen 2575 tanúló; a 7-ben 31,260 l., 1090 sz., 180 h., 1220 hal., 1650 fiú, 1479 leány, összesen 3129 tanuló; a 8-ban 35,718 l., 1483 sz., 305 h., 1815 hal., 2393 fiú, 2120 leány, összesen 4512 tanúló. Tehát az egész kerületben 310,238 l., 12,170 sz., 2328 ház., 13,336 hal. (!) 15,840 fiú, 14,341 leány s összesen 30,180 tanuló volt. 1858-ban az alsó-baranyai és bácsi egyházmegyében 29 anyaegyház, 36,871., 1525 sz., 417 ház., 1158 hal., 2035 fiú, 1824 leány, összesen 3859 tanuló; a 2-ban 32,835 l., 964 sz. 324 ház., 847 hal., 1485 fiú, 1474 leány, összesen 2959 tanuló; a 3-ban 68,080 l., 2968 sz., 550 ház., 2083 hal. 2790 fiú, 2614 leány, összesen 5404 tanuló; a 4-ben 28,775 l., 1400 sz., 233

ház., 1088 hal., 1650 fiú, 1462 leány, össz. 3112 tanuló; az 5-ben 52,220 l., 2297 sz., 411 ház., 1850 hal., 2600 fiú, 2354 leány, összesen 4954 tanuló; a 6-ban 18,875 l., 860 sz., 214 ház., 722 hal., 1261 fiú, 1240 leány, össz. 2501 t.; a 7-ben 31 832 l., 1195 sz., 299 ház., 957 hal., 1576 fiú, 1539 leány, össz. 3115 t.; a 8-ban 35,707 l., 1428 sz., 334 ház., 1299 h., 2378 fiú, 2112 leány, össz. 4490 t. Tehát az egész kerületben 305,195 lélek, 12,637 szül., 2782 ház., 10,004 hal., 15,775 fiú, 14619 leány, össz. 30,394 tanuló volt. E szerint ezen kerületben is fogy a lélekszám. Egy iskolás 10 lélekre csik.

XII. A helv. hitvallású dunántúli egyházkerületben 1856-ban volt:

Esperesség	Anya-egyház	Leány-egyház	Lélek-szám	Iskolás	Rendes lelkész	Segéd lelkész	Rendes tanító	Segéd tanító
Bars	27	12	17938	2203	27	3	41	2
Dr.-Palánk . .	8	2	6007	638	8	1	10	—
Komáromi . .	44	7	37729	4507	45	5	56	1
Mezőföldi . .	36	3	31100	4148	36	3	37	5
Őrségi . . .	12	3	12223	948	12	—	14	—
Pápai	27	12	20276	2372	27	1	39	—
Belsősomogyi .	60	16	42055	3533	60	5	69	—
Tatai	29	3	23201	2782	28	1	30	7
Veszprémi . .	37	3	21714	2421	37	4	37	—
Összesen .	279	61	214243	23152	280	23	333	15

Egy lelkészre általában 704 lélek, egy tanítóra 66 tanuló esett; különösen pedig Barsban 597 l. és 51 t., dr.-palánkiban 666 és 63, komáromiban 754 és 75, mezőföldön 797 és 98 (!!), őrségiben 1018 és 67, pápaiban 724 és 60, b.-somogyiban 637 és 51, tataiban 800 és 75, veszprémiben 529 és 65. 1857-ben az egyes esperességekben a feljebbi rend szerint 17,605, 6226, 30,835, 12,151, 19,850, 42,412, 23,625, 21,413 *lélek;* 2037, 670, 4098, 3935, 985, 2553, 4331, 2810, 2343 *iskolás;* 27+2, 8+1, 45+3, 36+3, 12,

27, 60+8, 28+3, 37+2 *lelkész*; 39+2, 11,53+3, 37+ 10, 15, 37+1, 72+2, 30+11, 38+1 *tanító* volt. Összesen tehát 212,134 lélek, 23,762 iskolás, 280 rendes, 22 segédlelkész, 332 rendes, 30 segédtanító volt. Egy lelkészre 607, 692, 792, 791, 1013, 735, 624, 762, 549, s átalában 757 lélek, egy tanítóra pedig 49, 61, 73, 84, 66, 67, 59, 68, 60 s átalában 71 tanuló esett. Egy tanuló $8._9$ lélekre esett, vagyis 100 lélekre $11._2$ tanuló. Különösen az esperességek szerint a feljebbi rendben $11._5$, $10._7$, $10._7$, $12._8$, $8._1$, $12._8$, $10._2$, $11._9$ és $10._9$ tanuló esett 100 lélekre. E kerületben is a lelkek száma némileg fogyott.

Ezen egyházi kimutatások szerint a négy kerületben 1857-ben csak 1,454,360 helv. hitvallású ember lett volna; a hivatalos népszámlálás szerint pedig a helv. hitvallásuak száma Erdélyen kivül 1,515,820 lélekre rúgott. — Itt megemlítjük, hogy Svájczországban 2,393,000 lakos mellett 6770 elemi tanító s 410,000 elemi iskolában járó gyermek van; ez utóbbiakból 30—40,000 az ismétlő tanodákban jár, tehát tulajdonképi elemi tanuló 370,000 marad, s így 100 lakosra 17 elemi iskolás, vagyis 5—6 lakosra egy iskolás esik. Az összes svájczországi tanítók számát 8000-re, a tanulókét pedig 500,000-re teszik. De az egyes megyék közt nagy különbség van; így pl. az úgynevezett regenerált megyékben 17—20, Unterwalden, Uri, Tessin, Wallis és Zug megyékben 13—15 százaléka a lakosságnak jár iskolába. Általában véve 355 lakosra egy elemi iskola esik. — Poroszországban 1857-ben 24,292 nyilvános elemi iskola volt 32,990 tanítóval s 2,758,472 tanulóval; az összes tankötelés gyermekek száma 2,943,251-re rúgott, tehát, 100 lakosra 17 tankötelés gyermek esik, s ha minden gyermek járna iskolába, $5._{88}$ lakosra esnék egy tanuló, tettleg pedig $6._{19}$ lakosra esik egy tanuló; Belgiumban $9._{70}$, Franczia országban $13._{41}$ lakosra esik egy elemi iskolás. — A magyarországi helv. hitvallásuaknál összesen 133,935 tanuló van, tehát $10._{87}$ lélekre esik egy iskolás. — Franczia országban $34._2$ lakosra egy születés, $40._{78}$ lakosra 1 halálozás, $127._{55}$ lakosra egy házasság esik.

XIII. Az erdélyi reformata anyaegyházban 1857-ben volt: 19 megye, 545 anya-, 408 leányegyház, 295,500 lèlek, 21,683 népiskolai s összesen 23,730 tanuló; 1858-ban : 544 anya-, 415 leányegyház, 300,129 lélek, 22,665 népiskolai, 24,954 összes tanuló; 1859-ben : 544 anya-, 421 leányegyház, 306,642 lélek, 23,245 népiskolai, 25,879 összes tanuló. Ha a lutheranus püspök felügyelete alatt levő szászvárosi, tordosi, vízaknai és kóbori egyházak tagjait is beleszámítjuk, úgy az erdélyi reformatus hivek száma 1859-ben 311,142, tehát egy tanuló $12._{02}$ lélekre esett.

V.

MAGYARORSZÁGI TAKARÉKPÉNZTÁRAK.

Galgóczy Károlytól.

Hazánkban ez idö szerint 29 megyei s nagyobb vidéki köz, és még néhány kisebb helyre szoritott takarékpénztár működik, ezen kivül mintegy nyolcz van keletkezésében kisebb-nagyobb mértékben elöhaladva. A már működő szám is azonban oly tényező, mely különösen nemcsak az alsóbb osztály takarékosságára jótékony hatásában, hanem a pénzforgalomnak gyámolitásában is, mely részben saját vidékén mindenik takarékpénztár egy-egy kis bankot képvisel—, valóban méltán és kitünő mértékben megérdemli a közfigyelmet.

Érdeklenek pedig bennünket a takarékpénztárak keletkezési viszonyukra, forgalmuk terjedtségére s végre üzletágaik fejlettségének különbözetességére nézve. Kiváltkép ez utóbbinak egybehasonlitó vizsgálatából igen tanulságos ismeretekre juthatunk. Azonban hogy rendén mehessünk a dolognak, szükséges volna elsöben is a működő takarékpénztárakkal egyenként megismerkednünk, s az egyenkénti ismertetés elöbocsátott adataibol tehetnök aztán a tanulságos levonatokat s az ügyvilágositó egybehasonlitásokat; de fájdalommal kell megjegyeznem e részben, hogy bizottmányunkhoz eddigelé csak 10 takarékpénztár küldött be adatokat, s még e számnak adatai sem egyenlök; minélfogva egybehasonlitásaink is csak igen hiányosak lehetnének: de biztat a remény, hogy sikerülend, ha régibb időröl nem, legalább a legközelebb lefolyt évröl az adatokat rövid időn a működö takarékpénztáraktól átalában összegyüjteni; s ugyanazért az egyetemes kidolgozást ez

időre halasztván, most az egyes takarékpénztárak adatainak különálló összeállításával megelégszem.

A takarékpénztárak egyenkénti ismertetése.

I. Pesti takarékpénztár. „Pestmegye pártfogása alatt álló hazai első takarékpénztár" czim alatt ez volt első takarékpénztár Magyarországon.

Fáy András hirneves iró s emberbarát az 1839-ik évi aug. hónapban nyujtott be Pestmegye rendeinek egy általa a takarékpénztárak felállitásáról kidolgozott tervet s inditványozta, hogy ezen jótékony s a két főváros népességére nézve annyira szükséges intézet Pesten magának a megyének legtöbb sikert igérő közremunkálása és pártfogása alatt állittassék fel.

Az inditvány tüstént közhelyeslésssel elfogadtatott, — a benyujtott terv átvisgálására bizottmány neveztetett, melynek tudósitása nyomán az intézetnek részvények utján fölállitása elrendeltetvén, annak üdvös és hasznos czéljával a községek és egyesek is hirdetmények által megismerkedtettek.

Miután pedig azon körülmény, hogy a kiosztott iveken csakhamar számos aláirók jegyezték be magokat, az intézet felállitására biztos kilátást nyujtott, az az 1839-ik évi december 30-kán tartott első részvényes közgyülésben megalakultnak nyilvánittatott s működését a megye által ingyen átengedett s az adokozásokból felszerelt hivatali helyiségben 1840 évi januar 11-kén megkezdette; alapszabályai később 1845-ben a helytartóság által is megerősittetvén.

A kezdet elsőbb tagadhatlanul kisszerü volt: de mindjárt keletkezésének első évében a közönségnek oly bizalma vette körül ezen, — hazánkban első takarékpénztárt, hogy csakhamar szükségessé lett módokról gondolkozni, miszerint nagy összegekre gyült pénzeinek bátorságos elhelyezésére szélesebb alapot nyithasson. E terjeszkedés és tágitás azonban Magyarországon, hol még ekkor sem hitelbank, sem más hitelintézetek nem léteztek, maga a hitel pedig nem legjobb lábon állott, valóságos merényletnek mondható feladat volt. Hogy tehát a szintugy üdvös, mint szükséges czél mégis elérethessék s a vállalat terjeszkedésével s szélesebb hitelnyitás-

sal járó nagyobb felelősségnek vagyonuk koczkáztatásával elvállalására a részvényesek rábirathassanak, e végre azoknak anyagi érdekét, t. i. a haszonreményét fel kellett ébreszteni. Ez okból a pesti takarékpénztár részvényeseinek részvényeik után járó haszonosztalék igénye biztosittatott, mellynek csakugyan már több évek óta élvezetében is vannak. És a részvényesek ezen érdekeltségének köszönhető ez intézetnek azon szép virágzásra jutása, melly a takarékpénztárak üdvös eszméjének országunkban megkedveltetésére, iránta a rokonszenvnek felbuzditására s számos hasonló intézetek felállitására a legjótékonyabb hatással bir.

Egyébiránt ez intézet alakitása részvények utján akkép történt, hogy a részvényesek az intézet bátorságositására és egy tartalékpénztár alakitására 100 pengő forintot tettek összve oly formán, hogy ennek hatos kamatja az intézet megnyitásától, azaz 1840-dik évi januar 11-dikétől tiz évig s igy 1850-dik évig bezárólag fizettessék, mely kamatok egyenesen az intézet javára fordittatván, belölök alakuljon ez alaptőke; tiz év elteltével pedig, azaz 1850-dik év végével ezen részvényi kötelezettség véget ér ugyan, de az intézet kormánya továbbra is az első alapitók kezében marad.

Ily feltételek alatt a társaságnak 1846-ban 629 részvényese volt, mely részvényszám az 1858-ban átdolgozással megujitott alapszabályok szerint azóta sem változott.

Különben a takarékpénztár alaptőkéjét 100,000 forint képezi, mely tőke részint a részvények után tett befizetésekből, részint a részvényesek rendelkezése alatt álló osztaléknak e czélra fordításából egészittetett ki; ugy hogy e tőke 1857-végén, midőn az alapszabályok ujra alakittattak, a tartaléktőkével együtt 134,777 ft 22 krt tett, mely tőkéből 110,690 ftot az egyesületnek egyetem utszán 2-ik szám alatt levő saját háza képvisel. — Ezen 134,777 ft 22 krt tevő alap- és tartaléktőkéhez az ugyanennek négyes kamatjából és a kamatok kamatjából gyülő összeg minden évben hozzá csatoltatik.

Ezek előbocsátása után a legérdekesebb lesz látnunk, hogy e jótékony intézetünknek fenállása óta, micsoda üzletágakban, milyen forgalma volt? — és ennek kimutatására szolgáljon az itt következő táblázat.

Forgalmi

a hazai első pesti

1840-ik évi január 11-ke — mint annak megnyitási

Kezelési év	Betételek			Visszafizetett Betételek			Kölcsön					
							Állam-és hitel-papirokra			Váltókra		
	Felek száma	forint	kr.	Felek száma	forint	kr.	Kamat láb	forint	kr.	ka. láb	forint	kr.
1840	„	62962	42	szabály szerint azelső évben betételek nem fizettettek vissza.			VI.	9560	.	VI.	58000	.
1841	„	134144	10	„	45582	14	„	18810	.	„	194600	.
1842	„	236182	36	„	92021	8	„	35486	.	„	285941	30
1843	„	650285	23	„	227985	32	„	82413	.	„	746190	24
1844	„	1100041	30	„	549209	48	„	80694	.	„	873162	42
1845	„	1650579	46	„	959258	12	„	71471	.	„	1113027	45
1846	„	1860634	48	„	1402820	15	„	99237	10	„	1063143	27
1847	11274	1828745	35	11034	1626638	54	„	102197	10	„	622235	6
1848	5111	1405514	42	17254	1828939	15	„	21300	.	„	130790	.
1849	2874	711892	16	7852	687427	9	„	5454	30	„	8180	.
1850	4643	957893	26	6814	1037169	45	„	8350		„	64950	.
1851	7052	1923022	6	4931	1170408	43	„	44500	.	„	1045868	.
1852	11299	3138790	59	7256	1930787	38	„	76522	30	„	2274362	59
1853	11072	2335204	19	9331	2316126	19	Maj. I. V.	44426	15	„	2961901	.
1854	9334	1921676	18	11798	2351080	43	„	9305	.	„	2054356	47
1855	10368	2263465	—	10574	2000309	3	„	1300	.	„	3036460	9
1856	6825	3566272	38	5780	2448543	11	„	102818	.	„	5716783	35
1857	14810	4237061	36	13654	3115514	51	„	122135	.	„	8376636	44
1858	17963	5119056	21	15936	4043133	44	„	357461	.	„	8509007	59
	o s z t r á k						é r t é k					
1859	15865	5584612	23	17634	5261939	¾	„	229360	.	„	9133022	97

kimutatása
takarékpénztárnak
napjától kezdve 1859-ik évi december hó 31-ig.

nök	Ingatlan birtokokra		A forgalom: Tiszta jövedel.		A részvények után kiadott osztalékok		Az egyesület vagyona		Jótékony célokra tett adakozások		Jegyzet
Kamat láb	forint	kr.	for.	kr.	forint	kr.	forint	kr.	for.	kr.	
VI.	29350	.	3248	57	—	.	3248	57	—	.	A betevő és kivevő felek csak 1847-ik év óta számittatnak össze.
„	66600	.	2857	56	—	.	6106	53	—	.	
„	99900	.	4107	47	—	.	10214	40	—	.	
„	305585	.	10750	26	—	.	20965	6	—	.	
„	649910	.	19431	16	—		40396	22	—	.	
„	538380	.	27865	20	—	.	68261	42	—	.	
„	688228		39893	43	—	.	108155	25	—	.	
„	699382	29	37979	43	12	.	148305	46	2100	.	
„	124100	.	11925	36	12	.	159085	26	—	.	
„	2600	.	41626	52	—	.	205011	49	—	.	
„	69400	.	31835	38	—	.	217127	31	525	.	
„	460790	.	22463	29	—	.	244967	22	—		
„	1069690	.	28414	24	—	.	*) 273381	46	105	.	
Maj. I. V.	432700	.	45654	55	60	.	100000	.	2100	.	
„	35000	.	34973	22	48	.	104000	.	4200	.	
„	2200	.	27292	33	40	.	108160	.	3675	.	
„	5100	.	35418	36	53	.	112486	24	3570	.	
„	969670	.	44060	58	55	.	134777	22	4641	17	
„	568027	26	40945	58	63	.	140168	28	10572	54	
	s z e r i n t										
„	746833	81¹/₂	54170	38	65	.	153063	96	5661	70	

*) Az 1852-ik év végével kimutatott (tartalékbóle) egyleti vagyonból . . . 273381 ft. 46 krból
1. rendelet folytán 1849-ik évben magyar pénzegyekben átadott . . . 177167 ft. — krnak
vesztességképpeni levonása után fenmaradt . . . 96214 ft. 46 krhoz
1853-ik évben történt hozzáadással . . . 3785 ft. 14 krnak
az egyleti vagyon (tartalékbóle) . . . 100000 ftra kiegészittetett.

II. Érsekujvári takarékpénztár pályáját 1848. jan. 3-kán kezdvén meg régi alkotmányos intézvényeink védelme alatt utolsó volt, mely még részvények utján megalakulhatott.

Ezen intézet 300 darab 50 pengő forintos részvényen alapszik, melynek fele, azaz 7500 pft a megnyitáskor azonnal befizettetett, a másik fele pedig 1856-ik évben a társulat addigi jövedelmeiből egészíttetett ki. A társulat megalakulásakor, mint alapfeltétel, az volt kimondva, hogy az intézet feloszlás esetében a társaság összes vagyona, a részvényesek közt, a kezeiknél találtató részvények aránya szerint fog felosztatni.

Ezen takarékpénztárnak 1848. jan. 3-kán történt megnyitására nyomban következett országos zavarok s az ezekkel beállott pénzügyi válságos helyzet miatt, a részvényesek kitartó buzgalma mellett is, az sem kijelelt hivatásának, sem remélt jóvoltának kellően meg nem felelhetett; sőt a béke helyreálltával a magyar bankjegyek megsemmisitése miatt közel 2000 pftnyi veszteséget volt kénytelen szenvedni; mindazáltal 12 évi fenállása után a körülményekhez képest eléggé megnyugtatható eredményt mutathat fel, mint az az itt következő áttekintési táblázatból látható :

Évszám	Részvény tőke		Betételek mult évi maradványa		Uj betételek a folyó évben		Visszafizetések betételi tőkében és kamatokban		Betételek maradványa a tőkésített kamatokkal együtt az év végén		kötelezvényekre		zálogokra		váltókra		Összes forgalmi jövedelem		Az intézet saját vagyona		Kezelési költségek		Észrevételek
	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	ft.	kr	
1848	7500	—	—	—	20421	26 4/5	7313	26 4/5	13398	38	21131	—	2841	6	2250	—	1033	50	7996	48	25	44	
1849	—	—	13398	38	7885	48	6479	54	15880	54	4838	4	3026	47	600	—	1397	31	8320	1	146	29	
1850	—	—	15880	54	88904	19	42629	19	67991	34	51780	17	24845	47	23332	—	5684	15	10032	12	442	4	
1851	—	—	67991	34	31719	43	26610	20	79977	28	7617	5	31210	14	76526	21	6977	26	11786	6	218	8	Régi ezüst pénz.
1852	—	—	79977	28	29730	49	29117	1	88163	54	5167	53	31407	57	123940	21	6836	22	12904	12	419	9	
1853	—	-	88163	54	26795	32	37310	30	85710	55	702	—	28891	48	145778	16	6243	48	14285	12	212	49	
1854	—	—	85710	55	38951	11	41346	9	87269	9	763	18	23645	43	144152	46	7210	46	15792	51	398	34	
1855	—	—	87269	9	51432	44	42386	51	100641	15	487	32	18949	43	196827	—	7932	36	17499	12	323	17	
1856	7500	—	100641	15	43163	36	39872	13	108705	20	2200	—	18483	46	241237	27	8704	9	18119	43	540	41	
1857	—	—	108705	20	45346	18	64702	45	94042	27	350	—	21596	34	234915	34	10303	52	20749	39	376	22	
1858	—	—	98744	56	92628	10	53785	51	142642	39	15238	—	17060	91	292635	6	11292	9	22998	24	1001	57	Uj pénz.
1859	—	—	142642	39	92117	68	84991	62	159642	36	5305	—	21705	—	429603	19	13794	29	24096	33	827	39	

III Szegszárdi takarékpénztár alakítására Tolna megyének 1846-dik évi sept. elején tartott megyegyülése előtt Ürményi József ur, ugyancsak e megyének akkori főispánya tette az első indítványt, a takarékpénztárt 400 darab 100 pftos részvénynyel vélvén megalakítandónak, mi czélból az aláirási ivek is azonnal kinyomattak. Ezen indítvány oly hévvel fogadtatott, hogy a mondott 400 részvény már néhány nap alatt elkelvén, a társaság csakhamar megalakultnak nyilvánította magát, az indítványozó főispányt választván elnökéül. E takarékpénztár választmánya 1846. sept. 16-kán tartotta első ülését, hol az intézetre vonatkozó ügyekben intézkedvén, a 100 ftos részvényértéknek fele azaz 50 ft azonnal befizettetett, a másik fele az évenként bejövő tiszta jövedelemből határoztatván kiegészittetni. — A hivataloskodás 1846. nov. 1-jén kezdetett meg, és hogy mily üzleteredménynyel kezeltetik azóta, annak kimutatását táblázatilag itt következtetjük:

Évszám	Befizetett részvény tőke		Felek betételei		Betételek visszafizetése		Kölcsönök								Évi tiszta haszon		
							állampapirokra		kötlevelekre		kézi zálogokra előlegezésül		váltókra				
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	
184⅛	20000	—	126646	34	29787	53	—	—	106554	—	22322	—	—	—	1625	58	
1848	—	—	45903	55	59860	12	—	—	6240	—	20665	—	—	—	1865	58	
1849	—	—	33784	27	21575	29	—	—	14420	-	36817	—	—	—	1896	18	
1850	—	—	53844	17	34685	9	—	—	18110	—	47020	30	—	—	2077	42	
1851	—	—	78611	35	39093	54	—	—	47820	—	52685	—	—	—	2667	8	
1852	—	—	99484	57	76494	50	—	—	53300	—	58473	—	—	—	3165	23	
1853	—	—	53266	17	85093	11	—	—	1200	—	31524	—	—	—	2638	47	
1854	—	—	66233	—	60822	47	—	—	9880	—	33123	—	30960	—	995	18	
1855	—	—	89532	9	74299	56	—	—	18131	—	42182	—	177570	—	3138	20	
1856	—	—	103552	5	64712	55	—	—	10520	18	46670	—	298020	—	4000	26	
1857	—	—	70815	24	78996	5	—	—	3170	—	43354	—	364580	—	4223	4	
1858	—	—	83061	32	62874	46	—	—	2030	—	35933	—	404980	-	5307	39	
1859	—	—	168848	8	81328	12	—	—	300	—	54109	85	713547	—	2340	—	

pénz pénz

alaptőke kamatjával

auszt. érték.

1859 december végével az intézet vagyonállása követ kező volt :

Meglevő vagyon : érték készpénzben 5407 ft 68 kr, állam és földtehermentesitési kötvényekben 1302 ft 51 kr, ezen tőkék után függő szelvények 44 ft 50 kr, magán kötelezvényekben 142,956 ft 50 kr, előlegezésekben ingókra s azok kamataiban 18,543 ft 18 kr., váltókban 239,949 ft 76 kr, butorokban 10% használat levonás után 693 ft 16 kr, házban 17,699 ft 87 kr, két darab biztosító egyleti részvényben 2100 ft, be nem fizetett kölcsöntőke kamataiban 115 ft 70 kr, peres követelésekben 15,520 ft 69 kr, ezek után függő kamatokban 3211 ft 61 kr, összeg 447,545 ft 16 kr oszt. ért.

Függő teher : 50% részvénybefizetés 21,000 ft, tartalék az alap kiegészitésére 15,152 ft 13 kr, felek összes betételei 1859, dec. végéig 402,461 ft 33 kr, nyugdij alaptőke 945 ft, 1860-dik évre előlegesen fizetett előlegezési kamatok 95 ft 46 kr., ugyanez váltóktól 3044 ft 21 kr, 1859 dec. 31-ig fel nem vett osztalék 752 ft 56 kr, az alaptőke kamatja 1260 ft, összeg 444,710 ft 69 kr, mit a meglevő vagyonból levonva, évi üzlethaszonul marad 2834 ft 42 kr, melyből azonban 204 ft 72 kr a nyugdijtőkéhez, 220 ft jótékony czélokra, 69 ft 75 kr a tartaléktőkéhez adandó levén, tiszta nyereményül 2340 ft marad.

IV. Komáromi takarékpénztár zálogházzal áll kapcsolatban s még 1845. junius 1-sö napján lépett életbe, a legszebb eredménynyel működvén egész $184^{8}/_{9}$-ig, midőn a helyi körülmények, különösen 35,913 ft 26 krnyi összegnek magyar bankjegyekben vesztése nemcsak az eddigi üzlet eredményét, de a részvényesek által alaptőkéül befizetett 20,000 pftnyi összeget is közel egészen megsemmisité s igy ujlagos működését csak a részvénytőke harmadik negyedének befizetése s a magas kormánytól nyert 20,000 ft kamattalan kölcsön mellett kezdheté meg. Ezen működés s később a részvénytőke negyedik részletének befizetése után sikerült a takarékpénztárnak a vidék közbizalmát ismét annyira megnyerni, hogy jelenleg az eredetileg 40,000 pftnyi alaptőke kiegészitve, a

magyar bankjegyekben volt 35,913 ft 20 krnyi veszteség és a fentebb érintett kamattalan kölcsön évenkénti törlesztés utján, kevés kivétellel, immár törlesztve van, s a takarékpénztár az 1859-diki kimutatás szerint 442,306 ft 5 krnyi betett összeggel rendelkezett.

Adatul e takarékpénztárral teljesen csak az 1859-dik évi kimutatást birjuk. E szerint a nevezett év folytán : felek betételei 221,747 ft 37 kr, betételek visszafizetése 160,359 ft 50 kr, kötelezvényekre kiadatott 73,835 ft, előlegezésekre 156,390 ft 53 kr, váltókra 892,591 ft 44 kr; évi tiszta jövedelem volt 3500 ft.

A mérleg 1859 dec. 31-én igy állott; *meglevő vagyon*: érték készpénzben 39,912 ft 72 kr, kötelezvényekben 137,946 ft 55 kr, ennek kamathátralékaiban 1091 ft 61 kr, ingóságokra előlegezésekben 66,135 ft 63 kr, ennek kamathátraléka 378 ft 23 kr, váltókban 223,776 ft 87 kr, ezek dijaiban 148 ft 24 kr, ingóságok s butorok 10% levonattal 514 ft 84 kr, térparancsnoki nyugta 7541 ft 38 kr, bélyeg 300 ft 93 kr, részvény 105 ft, kamatlan zálog 4 ft. 96 kr, nemzeti kölcsön 6404 ft 14 kr, földtehermentesitési kötelező 4809 ft, államkölcsön kamathátralék 475 fr, összeg 489,544 ft 80 kr.

A függő teherből főbbek: 400 részvény 42,000 ft, ettől járó 5-tös kamat 2100 ft, felekbetételei 406,923 ft 40 kr, ezeknek tőkévé vált kamatai 16,645 ft 71 kr, tartaléktőke 3000 ft, a magas kormánytól nyert ingyen kölcsön 9450 ft.

V. Az aradi takarékpénztár 1840-ben alakittatott. Alakitását alapitó és gyámolitó pártfogóknak köszöni. Alapitói egyenként 40 pftot ajándékoztak e szent czélra. Gyámolitóinak három neme volt: a) adtak tiz évre kölcsön 40 pftot kamat nélkül, b) fizették 40 pftnak kamatját 10 évre előlegesen, tudniillik 24 pftot, c) kötelezték magokat 40 pft tőkének kamatját 2 ft 25 krjával évenként fizetni. — Az e szerint egybegyült összeg képezte a felek által beteendő tőkék biztositási alapját, s igy az intézet 1840-ik évi martius 19-kén megnyittatott.

268064

Az ily módon összegyült alaptőkével kezeltetett az intézet egész 1845-ig. Ekkor, miután a betételek összege igen lassan növekedett, a biztositásul szolgáló alaptőkének csekélysége véleményeztetvén ennek okául, ez okbol 1845-ben az intézet az alaptőke szaporitása tekintetéből 400 darab 50 pftos részvényt bocsátott ki; ebből az intézet volt alaptőkéje értékeig 50 darabot tartott meg saját maga részére, a többi 350 darabot az alapitók s gyámolitók közt adta el, a mi ezektől megmaradt pedig közönséges eladásra bocsátotta; ekkép a biztositási alaptőke 20,000 pftra emeltetett. Ezen időtől fogva e takarékpénztár saját alaptőkéje (tehát nem értve az egyes részvényesek magán birtokához tartozó alaptőkét) részint az 50 darab részvény után esett osztalékbol, részint a gyámolitóknak kötelezett éveikig tartó felfizetéseikből annyira növekedett, hogy 1859 év végével e tulajdontőke 9000 ft 77 kr tett, mely összegből egyébiránt a főszámadásban igy megkülönböztetve egyedül a többször emlitett 50 részvény értéke, azaz 2500 pft fordul elő, a többi betételi könyvecskék által, mint akármely magán betétel kezeltetvén.

Egyébiránt e takarékpénztár forgalmárol az 1851-töl 1859-ig terjedö évközre birunk kimeritő adatokat, melyeket főbb pontjaikban következőkép állitunk táblázatilag össze:

Évszám	Felek betételei		Betételek visszafizetése		Kölcsönök váltókra		Tiszta jövedelem		
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	
1851	49621	30	42314	20¼	270338	—	1492	39⁷/₁₀	pengő pénzben
1852	113745	33	55879	22	467790	—	3802	7⁷/₁₀	
1853	97253	17	104338	28	594280	—	5659	58¹/₂₀	
1854	84044	43	113421	44³/₄	577380	—	7213	29	
1855	81217	7	71688	26¼	593555	—	5776	39¼	
1856	73986	23	67378	14³/₄	636195	—	5680	53¼	
1857	91818	12	101861	18³/₄	687174	—	5960	42	
1858	178761	49	105207	37	785092	56⅞	4052	25⁹/₂₈	
1859	181743	13⁹/₁₃	173452	11⁷/₁₂	929603	23	7834	42¹¹/₁₃	o. ért.

Megjegyzendő, hogy e takarékpénztár pénzét kizárólag váltó üzletben forgatja.

Ugyane takarékpénztárnak 1859 december végével állása következő volt.

Meglevö vagyon: készpénz 1859 dec. 31-én 22,038 ft $61^{3}/_{12}$ kr, váltókban 245,812 ft 28 kr, butorzati értékben levonván 10 száztóli elhasználást 627 ft $23^{8}/_{12}$ kr, jövedelmi adó több fizetve 350 ft 61 kr, kormánybiztosi nyugtában 1849-röl 4200 ft, a fentebbi összegek felszámitott s fizetetlen kamatai 3150 ft $40^{3}/_{12}$ kr, összeg 276,179 ft $14^{2}/_{12}$ kr.

Függö teher: 400 db. részvényért 21,000 ft, felekbetételei s tökésitett kamatai 239,221 ft $31^{8}/_{12}$ kr, leszámitás 1860-ra előleg bevéve 2254 ft 60 kr, irásdijak 1128 ft 22 kr, osztalék fizetetlen 437 ft 85 kr, tartalék 4302 ft $72^{7}/_{12}$ kr, összeg 268,344 ft $71^{3}/_{12}$ kr; mit levonva a meglevö vagyonból, mutatkozik 1859 évi jövedelmül 7834 ft $42^{11}/_{12}$ kr.

VI. Székes-fejérvári takarékpénztár. E takarékpénztár 1845. november 1-én nyittatott meg s azóta folytonos működésben áll. Alaptőkéjeül száz ezüst forintjával 325 részvény iratott alá. Minden részvénynek fele a keletkezési első $184^{5}/_{6}$-ik évben befizettetett, s igy lett az első kész alap 16,250 ft; a második fél részvény összeg szintén 16,250 ezüst forinttal 1853-ban fizettetett be. Igy az összesen befizetve levő egész alaptöke 32,500 ezüst forintot tesz. Az alapszabály azt tartja, hogy az alaptöke kamataibol és az üzleti tiszta haszonból még egy az alaptöke felének megfelelő tartaléktöke alakittassék; a mint ez együtt van, azután a közgyülés határozza meg, hogy a tiszta haszon hanyadrésze fordittassék az alaptöke gyarapitására, a felül eső rész pedig a részvényesek közt osztalékot képez.

Mikép vezette üzletét e takarékpénztár fenállásának első öt éveiben s 1858-ban és 1859-ben, az a bevételek és kiadások iránt ide csatolt táblás kimutatásból kiviláglik:

	Bevétel													
	1845 nov. 4-től 1846 dec. 31-ig		1847		1848		1849		1850		1858		1859 oszt. ért.	
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.
Mult évi pénztári marad.	—	—	22794	37	11019	16	4691	7	4270	3	16706	11	42000	56
Felek betételei . . .	196201	16	319154	37	106504	8	69766	8	108455	15	419160	32	541587	24
Részvény befizetés . .	16250	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Váltóbeváltás dij (Esc.)	867	12	2684	45	1665	56	918	47	1856	41	34147	36	44039	30
Kölcsön kamatok . . .	2440	7	7717	33½	10118	17	9118	33	10245	21	16559	6	14291	31
Előlegezési kamatok .	734	37½	1172	34	537	45	175	51	320	32	412	—	393	51
Kölcsön visszafizetések	15295	—	17761	19	22555	21	14116	11	21660	53	23319	38	24812	51
Előlegek „ „	38865	—	90310	—	57072	48	16504	—	27403	36	43108	—	29759	80
Váltó „ „	17987	13	146930	—	150642	24	61137	—	126022	56	1553358	27	1756468	93
Könyvecske dija . . .	101	50	65	10	29	—	19	40	28	51	199	22	491	69
„ beváltásdija	43	45	231	6	173	45	35	38	170	3	—	—	—	—
Beiktatási dij	363	30	505	39	195	41	71	32	305	29	674	27	603	76
Késedelmi kamatok . .	122	30½	44	49	567	45	841	39	1372	49	4657	40	2136	23
Arany agio . .	97	30	297	38	41	12	—	—	7	44	17	22	—	—
Részvény átiratási dijak	21	—	7	30	1	—	21	—	7	—	58	—	6	—
Ingó s apróságok eladása	139	30	—	—	—	—	3391	40	62	16	—	—	—	—
Államkötvényekből . .	1759	—	18880	4	1711	34	5283	23	6046	48	—	—	—	—
„ „ kamatai	216	—	—	—	—	—	—	—	—	—	548	—	693	17
Letétemény dij . . .	10	—	7	30	—	6	5	—	40	—	—	30	—	—
Házbér	850	—	790	—	588	—	660	—	1000	—	1527	—	1191	77
Magyar tűzkárbiztosit. osztalék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	160	—
Összeg .	292865	4	629354	51½	363423	58	186757	9	809276	17	2114449	28	2458636	3

	1845 nov. 4-től 1846 dec. 31 ig		1847		1848		1849		1850		1858		1859 oszt. ért.	
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.
Felek visszafizetett betét.	53606	23	203034	38	162827	32	67707	11	96407	43	303095	28	397301	3
Ezek után járó kamatok	1551	2	8424	42	11457	53	9974	7	10264	30	9333	4	12022	80
Tökésitett kamatok . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21563	18	25830	65
Kölcsönre	95410	—	125095	40	7000	—	15600	—	34486	—	22096	—	73604	62
Előlegezésre	57523	30	94729	54	45365	24	14652	—	28501	54	34796	—	27501	11
Váltóbeváltásra . . .	31049	37	165310	—	130655	—	67727	32	131166	36	1664054	—	1880029	—
Házra } költség .	16364	38	286	20	158	13	198	49	418	57	369	9	194	25
Kezelésre } költség .	244	41	288	21	229	37	291	19	243	10	1074	57	632	61
Szolgálati járandóság .	991	40	937	30	935	34	1066	40	1150	—	1881	40	2168	70
Arany agióra	—	—	—	—	36	40	36	34	768	39	—	—	—	—
Államkötelezv. vásárlása	11740	—	19660	—	—	—	5230	46	452	56	—	—	—	—
Bútorra	101	44	128	18	—	—	2	8	20	40	—	—	—	—
Kamatok visszapótlása	76	12	—	—	66	58	—	—	4	—	—	—	—	—
Államkötelezv. bevált. .	—	—	346	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ vásárl. tett költség	—	—	90	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Függő jöved. s házi sadór.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	976	14	1445	29
Házbér visszapótlás s visszap. kam. . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	101	11
Részvényosztalék 1853-ra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9100	—	13650	—
Házi szegények s károsultak	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	320	—	838	—
Jövő s rendkivüli veszt.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	514	67
Választm. tagok napidija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	516	—	642	60
Magyar tüzk. részvény.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2105	—	—	—
Hivatalnokok jutalomdija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	472	50
Pénztári mara. jövő évre	22794	37	11019	15½	4691	7	4270	3	5391	12	43168	38	21687	9
Összeg .	292265	4	629354	51½	363423	58	186757	9	309276	17	2114449	28	2458636	3

Levonván az előző évi pénztári maradékot mindenkor a következő évi pénztári bevételből, a forgalom összege évenként következőleg tünik ki :

184⅛-ban	292,365	ft	4½	kr	pp.
1847 „	606,560	„	14½	„	„
1848 „	252,404	„	42	„	„
1849 „	182,066	„	2	„	„
1850 „	305,006	„	14	„	„
1851 „	329,061	„	55	„	„
1852 „	594,382	„	39	„	„
1853 „	923,180	„	34	„	„
1854 „	914,264	„	12	„	„
1855 „	1,010,807	„	9	„	„
1856 „	1,525,676	„	31	„	„
1857 „	1,512,444	„	40	„	„
1858 „	2,097,743	„	17	„	„
Összeg	10,645,963	„	14	„	„
	11,178,261	„	36	„	uj pénzb.
1859 „	2,416,635	„	7	„	„ „
	13,594,896	ft	43	kr.	uj p.

Egyedül 1848. és 1849-ben esett vissza a forgalom, s mióta 1850-ben ismét emelkedésnek indult, azóta óriási léptekkel halad.

Vagyoni állása az intézetnek következőleg változott :

1847-ben	284,468	ft	5	kr	pp.
1848 „	230,536	„	1	„	„
1849 „	233,212	„	34	„	„
1850 „	247,282	„	12	„	„
1851 „	270,905	„	29	„	„
1852 „	356,504	„	16	„	„
1853 „	376,136	„	53	„	„
1854 „	368,492	„	54	„	„
1855 „	453,854	„	25	„	„
1856 „	586,951	„	49	„	„
1857 „	680,436	„	55	„	„
1858 „	805,700	„	15	„	„
1859 „	996,243	„	22	„	uj p.

Ez utóbbi év dec. 31-én a vagyonösszeg következőleg oszlott meg : érték készpénzben 11,626 ft 49 kr, függő követelésben 10,060 ft 60 kr, betáblázott kötelezvényekben 278,088 ft 36 kr, ezektől járó kamat 1859. dec. 31-ig 6769 ft 32 kr, előlegezésekben 14,465 ft 71 kr, ezek után függő kamat 363 ft

2 kr, váltókban 637,261 ft 2 kr, ezek után függő kamatokban 5948 ft 38 kr, ingatlan vagyon, a ház ára 17,182 ft 86 kr, függő lakbérekben 871 ft 34 kr, butorokban 10% évi használat levonása után 291 ft 21 kr, nemzeti kölcsönben 10952 ft 55 kr, ennek függő kamatiban 1859. dec. 31-ig 152 ft 11 kr, magyar biztositó intézeti részvényekben 2210 ft 25 kr. — A függő teher pedig következő volt: részvénytőke 34,125 ft, tartaléktőke 420 ft, felekbetételei 920,144 ft 15 kr, ezektől járó kamat 1859. dec. végéig 20,119 ft 83 kr, előlegezések után előre fizetett kamat 93 ft 65 kr, váltók után 7553 ft 58 kr, kölcsöntőkék után 18 ft 59 kr, 1859-diki jövedelem 13,768 ft 42 kr.

A kérdéses 14 év alatt a felek összes betételei uj pénzre vive 3,480,258 ftot képvisel, s az alaptőkével együtt e képezvén a forgalom főalapját, ez a fentebb kimutatott összes forgalmi sommában közel négyszer fordult meg.

Müködése összes ideje alatt a főösszegből ingatlan birtokra adott kölcsönben forgott 533,855 ft, kézi zálogra adott előlegezésekben 535,683 ft, váltóüzletben 9,463,849 ft. A váltóüzlet 1849 óta folytonosan roppantul terjedő üzletet mutat. A más két üzlet köre az első kezdemény óta alig emelkedett.

Behozott ez idő alatt kamatokban a kölcsönüzlet 150,102, az előleg 7004, a váltóüzlet 186,572 ftot.

Szolgálati járandóság fejében kiment az összes idő alatt 21,042, kezelési költségre 8623, a kettőre összesen 29,665 ft, melynek irányában az 1853 óta kiszolgáltatott összes részvényosztalék 45,183 ftot tevén, ez nemcsak a kezelési kiadásokat, de az alaptőkéül összetett sommát is tetemesen haladja.

(Folytatása következik.)

VI.

ÚJABB ADATOK A MAGYAR BIRODALOM FÖLDTERŰLETI VISZONYAIRÓL S EGYENES ADÓJÁRÓL.

Lónyai Menyhérttől.

A) Hazánk földe.

A magyar tudományos Akademia statistikai osztálya által kiadandó füzetek, ugy hiszem, akkor felelnek meg a kitüzött czélnak, ha azokban mindazon nevezetesb s ujabb statistikai adatok, melyek hazánkat érdeklik, időről időre közzé tétetnek.

Első helyen áll bizonyára ismertetése azon területnek, melyet hazánknak nevezünk; tehát mindazon területnek, mely a magyar szent koronához szorosabb értelemben tartozik; ez alatt értvén mindazon országokat, melyeknek, törvényeink értelmében, egy osztatlan magyar királyságot képezniök kellene.

A nemzet és a fejedelmi ház között létesült szerződések és a koronázási hitlevelek szerint Galiciát is a szélesb értelemben vett Magyarországhoz kellene számítani, mindazáltal jelenben, ugy hiszem, inkább érdekelhet bennünket ismerete azon újabb adatoknak, melyek a legszorosb értelemben vett Magyarországra, Horvát-, Tót- és Erdélyországokra, a Határőrvidékre, a magyar tengerpartra és Dalmátiára vonatkoznak.

Dalmátia ugyan 1848 előtt sem volt még vissza csatolva az anyaországhoz, de megtörténhetik, hogy koronánk ezen

százados birtoka már geographiai fekvésénél fogva is, a régi kapcsolathoz visszatérend. Mit annál inkább lehet reménleni, mert, mint a tapasztalás mutatja, a népeknek egyik leghatalmasabb köteléke az anyagi érdek. Nekünk magyaroknak fontos érdekünk van abban, hogy tengerpartunk oly hosszú vonallal, minő a dalmát tengerpart, növekedjék; Dalmátiának pedig tetemes anyagi jobbléte virulhat fel a velünk való szoros kapcsolatból: mert az anyaországnak érdekében leend növekedett tengerpartját mindazon eszközökkel bő mértékben ellátni, melyek ezen ország anyagi erejét és felvirágzását czélozzák, különösen a kereskedési érdekeknek előmozditását tökéletesitett közlekedési eszközök, vasutak, hitelintézmények sat. által eszközölni.

Ennélfogva, ugy hiszem, helyén leend ezen közlés első részében mindenütt a Dalmátországra vonatkozó statistikai adatokat is a többiek után elősorolni.

Az elmult szomorú emlékü 11 év alatt a magyar koronához tartozó országokról számos adatok gyüjtettek; leginkább azon adatok számosak, melyek a földadó behozatala végett, nagy költséggel állittattak össze, s ámbár ezek egészen biztosaknak nem mondhatók, miután sok helyt részint az érdekeltek által nem egészen hiven adattak elő, részint a pénzügyi hatóságok által, saját érdekökben, önkényes szabályok szerint megmásittattak, — mégis igen sok becsest és valószinüt tartalmaznak.

Ha valaha, most szükséges, hogy ismerjünk minden létező adatokat; mert, ha az isteni Gondviselés úgy akarja, eljöhet azon régen óhajtva várt időszak, midőn nemzetünk saját ügyei felett maga fog rendelkezni törvényhozási úton.

Mostani közlésem adatait leginkább azon terjedelmes munkából vevém, melyet az osztrák pénzügyministerium, a mult évben összehivott, ugy nevezett „Immediats-Commission“ elébe terjesztett.

A hazánkat illető adatok az akkori közigazgatási kerületek szerint állittattak öszve, s noha ezen felosztásról való emlékezés minden magyar hazafira nézve sajnos, s noha ezen felosztás már tényleg megszünt, mégis a fontosabb adatoknál idézni kivántam hazánk ekkép megkülönböztetett részeinek

egymáshozi állását, hogy hazánk különböző részeinek állapotja egymáshoz hasonlítható legyen.

Mindenütt szükségesnek véltem a többi örökös tartományoknak is hasonló tételeit sommáson megemlíteni és a magyarországi tételekkel szembe állítani , hogy igy a közös fejedelem által velünk viszonyban álló többi tartományok állapota is kitünjék.

Meg kell még jegyeznem, hogy a terület mindenütt osztrák négyszeg mérföldekben és katasztrális holdakban van kitéve s nem úgy, mint más külföldi munkákban, hol geographiai mérföldek szerint tétetik a számítás. Egy osztrák mérföld 4000 bécsi öl, holott egy geographiai mérföld csak 3911,9 bécsi öl, tehát 100 osztrák mérföld 102¼ geographiai mérföldet tesz, és egy ausztriai négyszeg mérföldre 10,000 katasztralis, azaz 1600 □ ölet tartalmazó hold megy.

Magyarország területi nagysága.

Hazánk régibb területi kiszámítása Lipsky térképei után vétetett fel, mely szerint, mint Fényes idézi, Dalmátiával együtt 6175 négyszeg mérföldet tenne ; azonban, ha a „General-Quartiermeisterstab“ pontos számításait veszszük fel, melyek legelébb 1782-től 1784-ig felvétettek és Magyar s Horvát- Tótországban 969 térképen újra kiszámíttattak, akkor ugy találjuk, hogy ezen országokra nevezetes különbség mutatkozik. Az Erdélyről és határőrvidékről tett kiszámításai Lipskynek csekély különbséggel helyeseknek találtattak. A határőrvidéken azonban több mocsárok, folyók és a carlopagoi község területe a számításból kihagyattak. Az új adatok szerint a magyar korona területe Dalmátiával együtt 5822 osztrák négyszeg mérföldet és 5900 katasztralis holdat vagyis közel 6117 geographiai négyszeg mfldet tenne.

A következő egybeállítás kimutatja a magyar korona országai területének termékeny s igy adó alá vetett valamint terméketlen földmennyiségét s annak százalékokban kifejezett arányát az ausztriai ház uralkodása alá jelenleg tartozó összes területhez, Lombardia kivételével.

A magyar koronához tartozó országok termékeny, terméketlen s összes területe s százalékos aránya az egész osztrák monarchia területéhez.

Ország neve	Termékeny terület			Terméketlen terület			Összesen		
	osztrák □ mérföld	k. hold	százaléka az egész monarchiai területnek	□ mérföld	k. hold	százaléka az egész monarchiai területnek	□ mérföld	k. hold	százaléka az egész monarchiai területnek
Magyarország	3217	3789	31.91	427	911	37.16	3644	4700	32.47
Erdély	852	4688	8.46	201	8012	17.56	1054	2700	9.39
Horvát- és Tótország	291	5947	2.87	26	6653	2.32	318	2600	2.83
Dalmátország	216	8701	2.15	5	4379	0.47	222	3080	1.98
Határőrvidék	462	4800	4.59	120	5200	10.48	583	„	5.19
Összesen . .	5040	7925	49.98	781	4155	67.99	5822	3080	51.85

E szerint az összes monarchia 11,227 □ mfld és 9135 kat. hold területének felénél többet tesz a magyar korona, azaz a magyar korona országai tesznek $51._{85}$ százalékot, holott a többi tartományok $48._{19}$ százalékot.

A productiv területnél majdnem egyenlően áll a magyar birod. a többi osztrák tartományokkal; t. i.

A magyar korona országai $49._{98}$

A többi tartományok $50._{02}$

A terméketlen területekre nézve ellenben:

A magyar korona országai $67._{99}$ %

A többi tartományok $32._{01}$ % teszik az egész monarchiai területnek.

Ugy látszik, hogy a határőrvidék legnagyobb arányú haszonvehetlenségei onnan származnak, mert itt a katonai hatóság irányában az adó-biztosságok nem igyekeztek a haszonvehetlenségek szerfölötti kevesbítésén.

Mivelési ág

Az egyes mivelési ágak kiterjedése katastralis holda

Ország, s illetőleg közigazgatási kerület	Szántóföld				Kaszálók és kertek				Szőll			
	Terület katastr. holdakban	Egyre másra 1 hold tiszta jövedelme ft.	kr	Összes jövedelem	Terület katastr. holdakban	Egy hold átlagos jövedelme ft.	kr	Tiszta összes jövelem	Terület katastrál. holdakban	Egy hold átlagos jövedelme ft.	kr
Budai kerület	2245775	4	49	10807693	760263	4	16	3288609	144198	12	49
Pozsonyi „	1933747	4	1	7777324	608804	4	52	2957016	47871	13	16
Sopronyi „	2331425	3	37	8423911	763070	4	37	3519963	158806	10	22
Kassai „	1522382	2	10	3289266	803178	2	28	1978332	28388	7	52
N. Váradi „	2118432	4	—	8488522	925520	3	13	2983317	50294	8	57
Temesvári „	2501698	7	31	3442510	480718	4	23	2107770	75269	9	33
Összesen: Magyarország	12653359	4	33	57601523	4440048	3	46	16784907	504776	10	57
Erdély . . .	2161345	2	22	5106190	1575635	3	37	5709012	46989	9	14
Tót- és Horvát.	890147	3	52	3442510	374984	5	20	1998153	57124	8	13
Dalmatia . .	244154	2	36	576280	48177	3	—	144133	63258	3	39

a z o k j ö v e d e l m e i.

azután kiszámított tiszta jövedelem.

egelők			Erdők			Nádas. és sás. tav.			Összv. mind. mivel. ágak		
Egy hold jövedelme ft. kr		Összes tiszta jövedelem	Terület katastrál holdakban	Egy hold általános tiszta jövedelme ft. kr	Összes tiszta jövedelem	Terület katastrál. holdakban	Egy hold általános tiszta jövedelme ft. kr	Összes tiszta jövedelem	Terület katastr. holdakban	Egy hold jövedelme ft. kr	Összes tiszta jövedelem
1	46	2610686	609661	1 18	797010	82338	3 5	254649	5313747	3 41	19557176
1	37	1059532	1738872	1 12	2090826	5893	4 20	25587	4988180	2 55	14545053
1	35	1252658	1520491	1 10	1770666	57029	2 27	140016	5617333	2 59	16753705
—	28	267856	2222642	— 30	1347366	8852	1 26	12752	5666941	1 15	7118870
1	44	173 920	1157005	— 45	872319	100047	1 18	130355	5352695	2 45	14657581
2	32	2247394	669117	1 1	677990	74193	2 31	187286	4687447	5 17	24754816
2	6	9160051	8417788	— 52	7556177	328356	2 14	740645	31626343	3 4	97387651
—	57	874796	3563511	— 17	1028266	4037	2 21	9514	8265292	1 36	18161470
1	26	469052	1253260	— 34	715332	20330	— 43	14449	2921733	2 42	7108465
—	3	70966	475592	— 5	88626	28025	— 7	2595	2168792	— 36	1296180

A magyar korona országainak müvelés alatti területe, mint láttuk, 5040.$_8$ osztrák □ mérföldet tesz. Ezen terület minő mívelési ágakra oszlik, erről a kútfőül idézett munkában, kivéve a határőrvidéket, igen érdekes adatok foglaltatnak.

Hogy ezen adatok egészen megegyeznek a valósággal, azt alig állíthatnók. Ezen adatok a földadó provisorium behozatala alkalmával készültek s ámbár sok kiigazításokon mentek keresztül, számos vizsgálatok tárgyait képezték, azon természetes índokoknál fogva, hogy az adózók igyekeztek a mivelési ágakat ugy bevallani, mint érdekük kivánà, viszont az adóbiztosok a magasabban megadóztatott mivelési ágakat igyekeztek szaporítani. De miután minden határ térképe lemásoltatott, vagy hol nem léteztek térképek, nagyában a határok és dülők felmérettek, tehát a valóságot megközelítőknek tartjuk ezen adatokat, melyek mindenesetre a statistikának, eddig nem birt, becses adatait képezik.

A fentebbi táblázat szerint a magyar koronához tartozó vidékek közül a legtöbb eke alatti föld a bánságban van, hol az öszves productiv terület 53.$_4$ része szántóföld, holott Magyarország többi részeiben a szántóföld 37.$_2$, Horvát- és Tótországban 30.$_5$, Erdélyben 26.$_1$ százalékot tesz. — E tekintetben a bánság Ausztria minden tartományait felülmúlja; legközelebb áll hozzá Morvaország 49.$_2$, Csehország 48.$_5$, nyugoti Galiczia 48.$_8$, Szilézia 47.$_2$ és Alsó-Ausztria 40 sztólival.

A kaszállók aránylagos mennyiségében Erdély áll elől 19.$_1$, Magyarország a bánságon kivül 14.$_3$, Horvát- és Tótország 12.$_8$ és a bánság 10.$_3$ sztólival.

A szöllők aránya következő :

Horvát- és Tótország 2, Magyarország 1.$_6$, Erdély 0.$_6$, Dalmátia 2.$_9$ százalékot mutat fel.

A legelők aránylag legnagyobb mennyiségben a bánságban fordulnak elő, t. i. 18.$_9$, Horvát- ós Tótország 16.$_7$, a többi Magyarország 15.$_8$, Erdély 11, Dalmátia 57.$_9$ százalékot mutat.

Az erdőségek. Erdélyben 43.$_1$, Horvát- és Tótországban 42.$_9$, Magyarországban a bánság nélkül 28.$_8$, a bánságban 14.$_3$, Dalmatiában 21.$_9$ részét teszik a productiv területnek.

Végre a nádas és sásas tavak a bánátban $1._6$, Magyarországban a bánát nélkül $1._8$, Horvát- és Tótországban $0._7$, Erdélyben $0._{05}$, Dalmátiában $1._1$ százalékra mennek.

Terményck míveltetnek katasztralis holdszám szerint:

Buza:

Magyarországban	1,341,125	kataszt. h. területen
Erdélyben	197,972	„ „
Horvát- és Tótországb.	52,822	„ „
Dalmátiában	26,026	„ „
Összesen	1,617,945	kat. holdon.

Tenkely:

Erdélyben	21,420	kat. holdon
Horvát- és Tótországban	3629	„ „
Összesen	25,049	k. holdon.

Kétszeres:

Magyarországban . .	912,262	kat. holdon
Erdélyben	141,700	„ „
Horvát- ét Tótországb.	44,468	„ „
Öszvesen	1,098,530	k. h.

Rozs:

Magyarországban . .	1,874,131	kat. holdon
Erdélyben	222,465	„ „
Tót- és Horvátországban	123,756	„ „
Dalmátiában . . .	8813	„ „
Öszvesen	2,229,165	k. h.

Árpa:

Magyarországban . .	1,021,072	kat. holdon
Horvát- és Tótországban	55,582	„ „
Erdélyben	39,228	„ „
Dalmátiában . . .	87,865	„ „
Öszvesen	1,203,747	k. h.

Zab:

Magyarországban . .	2,046,004	kat. holdon
Erdélyben	271,072	„ „
Horvát- és Tótországban	71,072	„ „
Dalmátiában . . .	18,177	„ „
Öszvesen	2,406,325	k. h.

Tengeri:

Magyarországban . .	1,709,488	kat. holdon
Erdélyben	430,559	„ „
Horvát- és Tótországban	245,889	„ „
Dalmátiában	24,861	„ „
Összesen	2,410,247	k. h.

Hüvelyes vetemények, u. m. köles, tatárka, borsó, lencse, paszuly, bükköny:

Magyarországban . .	117,328	kat. holdon
Horvát- és Tótországb.	76,996	„ „
Erdélyben	5754	„ „
Dalmátiában . . .	37,231	„ „
Összesen	237,309	k. h.

Olajos növények, mint repcze, kender, len:

Összesen	39,750	kat. holdon
Dalmátiában olivák	41,676	„ „

Ugy látszik, hogy e tekintetben a felvett terület tetemesen kevesebb a valónál.

Burgonya míveltetik:

Magyarországban . .	299,448	kat. holdon
Horvát és Tótországban	3169	„ „
Erdélyben	1554	„ „
Dalmátiában . . .	1998	„ „
Összesen	306,169	k. h.

Vetett takarmánynemüek, mint luczerna, lóhere, bükköny, muhar stb.

Magyarországban . .	168,991	kat. holdon
Horvát- és Tótországban	4692	„ „

Erdélyben és Dalmátiában ily térek nem irattak össze.

Ezekben elősoroltuk mindazon területek mennyiségét, melyek szántás-vetés által müveltetnek.

A kaszálók, szőllők, legelők, erdők és nádasok területi kiterjedése a II. táblázatban már elősoroltatott.

A volt felosztás szerinti 5 magyar közigazgatási területben és Erdélyben a dohánymívelés alatti területek évről évre változtak; ugyanis 1851-ben 31,136 hold; 1856-ban 60,241; 1857-ben 89,000; végre 1858-ban 133,000 kataszt. holdra ment a Magyarországban és Erdélyben dohánynyal beültetett terület; ez az első osztályú szántóföldek sorába igtattatott. — A földadó ideiglenes összeirásában csupán a bánátban iratott össze a folytonosan dohánynyal beültetett terület, mely 8624 holdat tett, Horvát és Tótországban pedig 293 kat. holdra számíttatott.

Ezen adatok szerint a szántóföld-terület öszi és tavaszi vetésre és ugarföldre osztva következőleg áll :

Ország neve	Őszi vetések katastr. holdakban	Tavaszi vetések katastr. holdakban	Ugar katastr. holdakban	Jegyzés
Magyarország .	4158284	5377794	2803258	
Erdély	583557	750272	821502	
Tót- és Horvátor.	224665	457683	122882	
Dalmatia . . .	34829	169632	Nincs.	Az olajfákkal beültetett terület nincs beszámítva.
Összesen .	4999335	6755381	3757642	

E szerint mindenütt több tavaszi vettetik mint őszi. Dalmátiában majdnem 5-ször annyi, Horvát- és Tótországokban 2-szer annyi. Meglepő, hogy a hivatalos adatok szerint Erdélyben több ugar fordul elő, mint öszi vetemény.

Egy 1600 □ öllel számított kat. holdba elvetett mag közép évi termése.

Mint már fentebb megjegyeztük, különös pontosságot nem tulajdonítunk az adóbiztosságok munkálatainak, miután tapasztalásból tudjuk, mennyire függött az az alkalmazás módjától; néhol elég ügyesek voltak az adózók saját érdekeiket megvédeni; másutt az adóbiztosságok eljárása önkényesen egész vidéket, az irósztalnál készített jövedelmi kiszámítások alapján, majdnem elviselhetlen teherrel rótt meg. — Azonban egyremásra véve egy-egy volt közigazgatási kerületet, a föld termékenysége iránt tett kiszámítások a valóságot megközelítőknek mondhatók, s a mennyiben más adatokkal nem birunk és ezek képezik a jövedelemkiszámítás s igy az adó alapját, érdekesnek tartjuk ezen tételek megismertetését, azért a nevezetesbeket az alábbi táblázatban közöljük.

Közép számítás szerinti évi termése egy 1600 négyszög öllel számított holdnak.

Terület neve	Buza	Kétszer.	Rosz	Árpa	Zab	Köles	Tengeri	Tatárka	Repcse	Burgony.	Széna	Lóhere	Bükköny	Muhar	Szőlő	Erdő
	Bécsi mérő										Bécsi mázsa				Bécsi akó	Bécsi öl
Budai kerület	14	12	10	12	12	8	12	„	18	45	8	31	22	14	17	1
Pozsonyi „	14	13	11	14	10	15	15	7	„	61	9	27	21	16	16	1
Soproni „	12	13	9	13	12	12	10	7	6	44	10	17	15	19	17	1
Kassai „	11	11	10	10	9	5	10	5	8	46	7	18	10	11	8	1
N. Váradi „	11	11	9	12	11	„	12	„	„	31	9	„	„	„	19	1
Temesvári „	14	15	16	17	18	18	15	„	12	58	11	22	15	19	16	1
Erdély . .	9	13	12	13	10	11	14	9	„	63	10	„	„	„	21	1
Horvát és Tót.	12	13	10	12	13	8	14	7	10	53	11	16	13	„	17	1
Dalmátia .	5	„	5	5	8	3	9	1	„	40	11	„	„	„	9	1

A jövedelemkiszámitásnál következő kataszlralis ár vétetett fel a négy legnevezetesb szemes életről minden bécsi mérő után :

	Buza		Gabona		Árpa		Zab	
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.
Magyarország a Bánság nélkül	1	26¾	„	49	„	37	„	27¾
Bánság	1	13¾	„	43	„	32¾	„	25¼
Erdély	1	15¼	„	44¼	„	35¾	„	24¾
Horvát- és Tótország . .	1	33	„	53	„	42	„	30
Dalmátia	1	57¾	„	13¾	„	„	„	40¼

Az összes évi közép termés-mennyiség következőleg számíttatott ki :

Évenkénti közép-termés.

Ország	Buza	Tenkely	Kétszeres	Rozs	Árpa	Zab	Köles	Tengeri	Tatárka	Lencse, Borsó, Paszuly és Bükköny	Repcze	Kender és Len mag	Burgonya	Kender	Len	Dohány
	Bécsi mérő									Bécsi mérő				Bécsi mázsa		
Magyarorsz.	18195471	—	12219229	19641101	13825357	26425190	53509	22324202	494726	338646	373238	52734	14230502	984	10104	3 év alatt 1851–1859 1 évre esik 566087 m. összes. 4686692 m.
Erdély. . .	1957414	283219	1739509	2861865	514099	2965147	7948	6125570	46454	1280	—	2901	990257	2032	1454	
Horvát- és Tótország	657895	29795	616760	1318903	711246	990831	335661	3511985	299242	268	5185	„	62484	—	—	
Dalmatia . .	132520	125099	„	48692	440213	58452	92370	221448	8676	33670	„	„	80756	—	—	
Összesen .	20943300	438113	14575498	23870561	15490915	30439620	489488	32183205	849098	373864	378423	55635	15363999	3016	11558	

A birtokosok száma s egyremásra hány hold esik egy birtokosra.

Áttérünk egy nemzetgazdászati tekintetben igen érdekes tárgyra, ugy mint hazánk területe hány birtokos által biratik s hány hold terület esik egy-egy birtokosra. — Az erre vonatkozó adatokat alaposaknak mondhatjuk, mert mindenütt a birtoktestek mennyisége pontosan bemondatott és csak annyiban tér el a valóságos számtól, a mennyiben vannak egyének, kik több helyt is birnak, viszont vannak osztatlan birtokok, melyek különösen hazánk némely vidékein, hol a földmüvelő családok közösen müvelik földeiket, tetemes számot tesznek.

Kevesebb fontosságot tulajdonitunk az ugy nevezett helyrajzi számok „Grundparcellen“ számainak, miután tapasztalásból tudjuk, hogy a kiküldött becslő biztosok még a tagosított birtokoknál is igyekeztek lehetőleg szaporitani a helyrajzi számok öszvegét, azon természetes okból, mert szorgalmok a kimutatott helyrajzi számok mennyisége után itéltetett meg előljáróik által.

Volt közigazgatási terület	Mennyisége a parcellaknak	Összes prod. és inprod. ter. k. hold.	Birtokosok száma	Egy o. mfldre esik parcella	Egy parcellára esik kataszt. hold	Egy birtokosra esik	
						parcell.	kat. hold
Budai kerület	2556459	6061900	300104	4217	2.37	8.5	20.2
Pozsonyi „	6220306	6029900	314757	10316	0 97	19.8	19.2
Soproni „	4194090	6166200	377928	6802	1.47	11.1	16.3
Kassai „	3901344	6856600	263221	5690	1.76	14.8	26.0
N. Váradi „	2029775	6118900	278808	3317	3.01	7.3	21.9
Temesvári „	1932564	5211200	255449	3708	2.70	7.6	20.4
Erdély	8994520	10542700	600500	8532	1.17	15.0	17.6
Horvát- és Tótorsz.	2152610	3182600	171403	6764	1.47	12.0	18.6
Dalmatia . . .	2460910	2223080	168000	11070	0.90	14.0	13.2

Ezen táblázat szerint az öszves birtokosok száma

Magyarországban . .	1,790,267
Erdélyben	600,500
Horvát- és Tótországban	171,403
Dalmátiában	168,000
Összvesen	2,730,170 birtokos.

Ezek bírnak productiv és inproductiv területben kat. holdat:

Magyarországban . .	36,444,700
Erdélyben	10,542,700
Horvát- és Tótországban	3,182,600
Dalmátiában	2,223,080
Összvesen	52,393,080

Még pedig ezen terület a helyrajzi számok, azaz parcellák lehető szaporításánál fogva, következő öszvegben iratott össze az adó-bizottmányok által:

Magyarországban . .	20,884,538
Erdélyben	8,994,520
Horvát- és Tótországban	2,152,610
Dalmátiában	2,460,910
Összvesen	34,452,578

Valóban bámulatos öszveg! azonban a monarchia másik területileg majdnem hasonfelében még nagyobb parcella számot mutat fel a kataszträlis összeirás, ugymint 49,298,213. Az öszves monarchiában pedig, Lombardia és a határőrvidék nélkül, 83,750,795.

A földbirtok a monarchia másik felében sokkal inkább szét van osztva, mint a magyar koronához tartozó tartományokban, mert midőn ezen területet tevő 52,393,080 holdat 2,730,170 birtokos, akkor a többi 48,966,055 holdat 3,417,762 birtokos bírja.

Még pedig midőn egy birtokosra esik hold:

Magyarországban . .	20.$_6$
Erdélyben	17.$_6$
Horvát- és Tótországban	18.$_6$
akkor Velenczében	7.$_6$
Morvaországban . . .	9.$_6$
A tengerparton . . .	10.$_7$
Alsó-Ausztriában . . .	10.$_7$
Csehországban . . .	12.$_1$
Karinthiában	13.$_9$

Sziléziában . . . . . 14.$_0$
Felső-Ausztriában . . 17.$_0$
Stiriában . . . . . 17.$_3$ kat. hold esik.

A magyarországi birtok kiterjedési átalános hold mennyiséget felülmulják következő koronaországok, u. m.

Salzburg hol	egyre	esik	47.$_1$	kat.	hold
Karinthia	„	„	28.$_8$	„	„
Bukovina	„	„	28.$_0$	„	„
Nyug. Galiczia	„	„	24.$_0$	„	„
Keleti Galiczia	„	„	21.$_5$	„	„

A magyarországi volt közigazgatási kerületek az egy birtokosra eső holdmennyiség aránya szerint egymásután következőleg állanak : Kassa, Nagyvárad, Temesvár, Buda, Pozsony, Horvát-Tótország, Erdély.

Mennyiben tarthatjuk ezen adatokat alaposaknak.

Hazánk földmivelési viszonyairól, földjének tiszta jövedelméről és igy adóképességéről, az 1848-dik előtti időkben igen hiányos, sőt mondhatni semmi biztos adataink nem voltak. Az addig divatozó adózási rendszer szerint minden törvényhatóság igyekezett anyagi állapotát mentől mostohább viszonyok súlya alatt levőnek előtüntetni, nehogy a portai szám, mely után az adó a törvényhatóságok között kivettetett, valahogy az országgyülés által neveltessék. Ezért minden az előbbi időkben történt összeirások a valósággal egyenesen ellentétben állottak. A Bárándi, Fényes, Galgóczi statistikusaink által összeállított becses adatok inkább csak fáradságos combinatiók eredményei.

Miután tehát a régibb időből biztos és részletes adatok nem léteztek, a földadó behozatala végett tett munkálatok eredménye statistikai tekintetben nagy fontossággal bir. Azon több milliók, melyek e czélra kiadattak, a majd egy évtizeden keresztül számos császári tisztviselők által véghez vitt munkálatok bizonyára sok igen becses adatok összeállítását eredményezék. Nagy szorgalommal igyekeztek a felsőbb hatóságok az egyenetlenségeket elméleti uton kiegyenlíteni. Ennyi munka és fáradság mégsem hozta egész mértékben a várt eredményt, mert a szerencsétlen kormányzási rendszernél fogva, olyanok folytak be végeredményben a közigazga-

tás ezen ágába is, olyanok adták ki a szabályokat és utasításokat, kik rendesen honunk határain át nem lépvén, nem ismerték helyzetünket és körülményeinket; másrészt minden módon azon törék mind fenn mind lent fejöket, mikép lehetne az állam jövedelmét minél inkább nevelni: és ez oka azon végetlen egyenetlenségeknek, melyek vidékről vidékre tapasztaltattak. Sok vidék csak anyagi romlásával róvhatá le a szerzett adatok után kivetett adókat, másutt ellenben a nagy adó sulya annyira érezhető nem volt.

Midön tehát egy részt képes volt egy minden áron elömenetel után vágyódó, csekély lelkiismeretű adó-biztos egész vidéket tönkre juttatni, másutt a lelkiismeretes s ügyes biztos egy egész vidékre az adó behozatalát és folytonos emelkedését elviselhetővé tehette.

Azonban átalánvéve a mivelési ágak területére stb. vonatkozó tételek mégis megközelítik a valóságot; mi leginkább annak tulajdonítható, hogy a nagyobb birtokosok átallottak a törvénytelen hivatalokkal érintkezésbe jöni és igy saját érdekökben az adó-provisorium ügyében kiadott pátens egyes paragraphusait ügyesen felhasználni. Az értelmiség majdnem mindenütt egészen kihuzván magát a részvételből, az adóbizottmányok a nép által tétették a munkálatokat; népünk pedig annyira öszinte, hogy többnyire a valóságos állapotot vallá be. Söt néhol nem fogván fel az átalános évi termés kérdését, a bövebb évek termékenységét mondák be. Másutt nem értvén el a holdankénti termés mennyiségét, a magszaporodást mondák be, mi, miután egy holdba ritkán vettetik egy köböl, a vidék nagy hátrányára ütött ki, min azonban a reclamatiók, rectificatiók és revisiók utján később igyekeztek segíteni.

Mindenütt, hol a föld tiszta jövedelmét az adózási kulcs kidolgozása végett igyekeztek megállapítani, azt mutatá a tapasztalás, hogy a legnagyobb egyenetlenségek állottak elő. Mert az állam pénzügyérdeke egyenes ellentétben állott az illetők érdekeivel s igy nem csuda, hogy hazánkban is úgy, mint más nagyobb terjedelmű államokban, a földadó végett tett munkálat nagy hiányokban szenved. Vegyük a közlött

adatokat egyenként s mondjuk el, melyeket tartunk a valósággal inkább megegyezőknek.

A productiv és inproductiv terület mennyiségét illető adatokat alaposaknak tarthatjuk, mert ezek többnyire felméréseken alapulnak; azon megjegyzéssel, hogy az ős termelés értelme igen szélesen alkalmaztatott, t. i. a productiv területek sorába vétettek mindazon térek is, melyek igen csekély, kétséges, sőt bizonytalan hasznot hajtanak.

Az egyes mívelési ágak területe iránti adatokat hasonlókép alaposaknak vehetjük; ezek is a felmérések és felülvizsgálatok által alapittattak meg, s ha egyes helyeken sikerült is az adózóknak a kevesebb adóval rótt mívelési ágakat a magasabban adózottak rovására nevelni, a különbségek nagy öszvegekre nem mennek. Az adó-provisorium behozatala óta leginkább a legelők mennyisége kevesebbedhetett és annyival a szántóföldeké nevekedhetett, mi leginkább a tagosztályok behozatalának tulajdonitható. Továbbá a folyók szabályozása és a védgátak készítésénél fogva tetemes terület, mi a nádasok és improductiv területek sorában jön elő, jelenben mint legelő, szántó- és kaszálóföld használtatván, ezen mivelési ágakhoz tartozik.

Azon táblázat, mely kimutatja, hogy a szántással mívelt térek minő terményekkel vettetnek be, ha nagyban a valóságot meg is közeliti, mégis az előbb említetteknél hiányosabb, miután a termények évenként változnak, tehát azok minőségét constatirozni nehezebb, és az illető táblázat csak a bemondások alapján készülhetett. Az érdekelt ügyvezetők igyekeztek mindenütt azon termények nemeit, melyek több tiszta jövedelmet adnak, kevesiteni, s a kevésbé jövedelmezőket nevelni, innét van, hogy például a zabot minden kalászos növények közt legnagyobb területtel látjuk feljegyezve. — Mindemellett ezen adatokat is érdekeseknek tartjuk.

A holdankénti évi termés közép-számitását nem mondhatjuk épen túlzottnak. A katasztrális árak a rendes áraknál alacsonyabbak; de a tiszta jövedelem kiszámitásánál állanak elő a legnagyobb egyenetlenségek, miután ezen számitás a végeredményben egészen az adó-biztosságok önkényétől függött. — Tudjuk, hogy a pénzügyministerium Bécsből ha-

tározá meg a száztólit, mit mívelési költség fejében lehete különböző viszonyok közt beszámítani; tudjuk, hogy Bécsben számíták ki, mennyi adót várnak egyes közigazgatási kerületektől, tehát mennyire kelletett az adó-biztosságoknak a tiszta jövedelmet emelni; és igy a bureaukban egészen önkényesen emelék a tiszta jövedelmi tételeket, s a földeket alsóbb osztályokból a felsőbbekbe tevék; ennélfogva minden munkálati alap tisztán illusoriussá vált. Innét származtak a legnagyobb egyenetlenségek s az keserité leginkább a birtokos osztályt, hogy soha sem volt bizonyos, évről évre mennyivel fog adója neveltetni.

B) Az egyenes adók.

A földadó mennyisége.

Ezen elébb említett önkéntes emelés legjobban kitünik, ha összehasonlítjuk azon éveket egymással, melyekben 1851-től fogva az adókivetésre nézve változás történt. Tudjuk, hogy az adó-provisorium által megalapított tiszta jövedelemnek 16 száztólija vétetett egyenes adóúl. Az 1859-dik évben jelenik meg legelőször a hadi pótlék. Az emelést illetőleg a hivatalos adatok következő eredményt mutatnak: (l. a k. táb.)

Ezen kimutatás szerint 1851-től 1856-ig az egyenes földadó változás nélkül 13½ milliót tett. 1856-ban már 16½, 1857-ben 19¼, 1859-ben 20½ millióra nevekedett, az 1861-diki közigazgatási évben az előszámítás szerint már 22 millióra tétetett, s igy e czím alatt 9 év folytán 155 milliót haladó összeg vettetett ki a magyar koronához tartozó országokra.

Kivetett egyenes földadó azon közigazgatási évekről, midőn a kivetett összeg változott.

Közigazgatási kerület vagy ország neve	1851	1856	1857	1859			1861		
	rendes adó	rendes adó	rendes adó	rendes adó	hadi pótlék	öszvesen	rendes adó	hadi pótlék	öszvesen.
	osztrák értékű forintokban								
Budai kerület		2390718	3285638	3290878	274240	3565118	3286000	547667	3833667
Pozsonyi „		2293650	2443568	2466315	205526	2671841	2488530	414755	2903285
Soproni „	9097531	2507483	2815927	2828385	235699	3064084	2868300	478050	3346350
Kassai „		1071026	1202324	1199707	99976	1299683	1208570	201430	1410000
N. Váradi „		1818024	2467462	2487792	207316	2695108	2514860	419143	2934003
Temesvári „	2741461	3896140	4158726	4178642	348220	4526862	4211870	701978	4913848
Öszvesen Magyarország . .	11838992	13967041	16373647	16452319	1370977	17823296	16578230	2763023	19341153
Erdély	1148691	1395188	1405200	1398900	116575	1515475	1225710	204285	1429995
Horvát- és Tótország . . .	695301	1202499	1193907	1197474	99789	1297263	1188410	198068	1386478
Öszvesen .	13682984	16569728	19272754	19048693	1587441	20636034	18992350	3165376	22157626
Az egész Monarchia	59040870	62020119	66369423	„	„	70860977	„	„	64877607

Egyenes földadó fejében a magyar koronához tartozó országok adója tette az összes monarchiára kivetett adónak :

1851—1855-ig 25
1856-ban 26½
1857-ben 29 és végre
1859-ben 29½ százalékát.

A ház-adó.

Statistikai szempontból kétségkivül alaposak azon adatok, melyek a ház-adóra vonatkoznak, miután e tekintetben eltitkolása a valódi állapotnak majdnem lehetetlen. Ezen adatok annyiban is érdekesek, hogy kimutatják hazánk több városainak lakbér-összegét; másrészt kimutatják a vidéki városok és helységek házai és lakrészei számát. Ez adatok minden oly városban, hol rendes lakbérek fizettetnek, kimutatják az évi lakbér összegét és a népesség számát, miután a lakbér szolgált adókulcsúl; hol pedig rendes lakbérek nem fizettetnek, a házak a felállított osztályok szerint adóztatván meg, ott a házak, lakrészek és a népesség száma is összeállíttatott.

Ezen összeirások szerint :

Budán, Pesten és Ó-Budán 186,945 lakossal (Dr. Tormay szerint közel 200,000 lakost számlálnak jelenleg) az összes lakbér 7,244,990 forintra megy, mely után egyenes házadó fejében fizettetett 791,524 o. ft, ennélfogva a lakbérből egy főre 38 ft 75 kr, a házadóból 4 ft 23 kr. esett. Mellőzve helyszüke miatt a többi kerületi főhelyeket, érdekes tudnunk, mennyire ment az összes országban a városok lakbéri öszvege s az azután kivetett egyenes házadó, mi a következő táblázatban foglaltatik, úgy a többi helységekre kivetett adó-összeg is.

Ország neve	Azon városok évi lakbérösszege, melyek a lakbér után adóztattak	A lakbér után kivetett adó	Kivetett adó összege azon többi házakért, melyek osztály szerint adóztattak	Összes házadó	Esik egy lélekre
	osztrák értékü forint				oszt. ért krajczár
Magyarország . .	14082299	1417988	1023436	2441414	25
Erdély	1255540	116629	208476	325104	15
Horvát- és Tótorsz.	1373529	127742	109225	236967	27
Összesen . .	16711368	1662359	1341137	3003485	23

Azon városok és helységekben levő házak és lakrészek számát, melyek nem a lakbér, de osztály szerint adóztatnak, a következő táblázat mutatja :

Közigazgatási kerület	Az összes házak száma			Ezen összegből		Az adó alá vetett házak lakrészeinek száma				Összes házadó o.é. ftban a hadi pótlékkal együtt	Ebből csik		
	minden városokban és helységekben, melyek osztály szerinti adó alá vettettek			adó mentes középület	adózás alatti	szobák	kamarák	összesen	egy házra esik		egy házra		egy lakrészre
	földszinti	emeletes	összesen								ft.	kr.	
Budai kerület . .	261663	489	262152	2541	259611	377986	69142	447129	1.7	182842	—	70.4	40.9
Pozsonyi „ . .	252249	1475	253724	3247	250477	356858	99223	456081	1.8	190958	—	76.2	41.9
Soproni „ . .	266424	1103	267527	3515	264012	417174	43415	460589	1.7	189418	—	71.8	41.1
Kassai „ . .	222620	960	223580	2800	220780	287801	25401	313202	1.4	127148	—	57.6	40.6
N. Váradi „ . .	272453	213	272660	2656	270010	377312	10208	387520	1.4	155566	—	57.6	40.1
Temesvári „ . .	258319	518	258837	2609	256228	394830	42517	437347	1.7	178949	—	69.8	40.9
Összesen Magyarorsz.	1533728	4758	1538486	17368	1521118	2211957	289906	2501863	—	1024881	—	—	—
Erdély	421286	893	422179	4707	417472	507984	38850	546838	1.3	212765	—	51.0	38.9
Horvát- és Tótország	140341	1442	141783	915	140868	143969	119616	263585	1 9	109225	—	77.5	41.4
Dalmatia	64143	924	65067	182	64885	90235	—	90235	1.4	34337	—	52.9	38.0

Az összes monarchia nevezetesb városai az egy lélekre eső lakbér magassága szerint következőleg állanak :

Bécs . .	50	ft	44 kr
Temesvár	39	„	50 „
Buda-Pest	38	„	75 „
Triest . .	35	„	13 „
Prága . .	29	„	57 „
Zágráb .	29	„	57 „ stb.

A közigazgatási főhelyek közül legkevesebb esik :

Spalato .	6	ft	72 kr
Ragusa .	8	„	17 „
Zára . .	10	„	92 „

A ház-adó is időről időre feljebb emeltetett, még pedig:

Ország neve	1851	1852	1857	1859	1861
	osztrák értékü forint				
Magyarország . .	1272677	1263028	1754564	2158964	2475724
Erdély	189767	195230	225774	280131	325137
Horvát és Tótorsz.	150265	150534	174157	207718	237213
Összesen . .	1612709	1687792	2154494	2646813	3038074
Az összes Monarchiában . . .	8560405	9489362	12288130	14610021	16644320

Tirol, Vorarlberg és a lombard-velenczei tartományokban a ház-adó a föld-adóval vettetvén ki, az összes házadónak a magyar korona országaira 1851ben 19%, 1852-ben 17%, 1857-ben 17%, 1859-ben 18 százaléka esett; az 1861. évre tett előszámítás szerint is 18 százaléka esnék.

Az elmult 9 év alatt ház-adó fejében kivetett egyenes adó a magyar koronához tartozó országokban összesen közel 13 millió ftot tett.

Személyes kereseti adó.

Midőn az osztrák örökös tartományokban a kereseti adó egyedül a kereskedés- és iparral foglalkozókat éri : akkor a magyar koronához tartozó országokban a személyes kereseti

adó valóságos fejadó alakjában hozatott be, s minden nem- és állapotkülönbség nélkül megadóztattak 3 osztály szerint mindazok, kik 16-ik évöket meghaladták.

Ezen adó az utolsó 1861-ki kivetés szerint tenne :

Budai kerület	750,000 frt;	egy lakosra esik	42.4
Pozsonyi „	537,000 „	„ „	34.1
Soproni „	700,000 „	„ „	38.6
Kassai „	425,000 „	„ „	31.6
N.-váradi „	533,000 „	„ „	34.4
Temesvári k.	515,000 „	„ „	33.4
Össz. Magyarországb.	3,496,000		
Erdélyben	1,680,000 „	„ „	77.3
Horvát- Tótországban	260,000 „	„ „	30.7
Összesen	5,436,000		

Az elmult 9 év alatt a magyar korona országaira összesen kivettetett személyes kereseti adó 17 millió forintot halad meg, s minden évben többet tett azon összegnél, melyet az összes többi országok kereseti adó fejében fizettek.

Jövedelmi adó.

A személyes kereseti adón felül kivetett jövedelmi adó az utolsó 1858-dik évi kivetés szerint következőleg áll :

Budai kerület	627,888 pft;	esett egy lélekre	21¹/₄ pkr.
Pozsonyi „	254,025 „	„ „	9³/₄ „
Soproni „	379,800 „	„ „	12³/₄ „
Kassai „	137,655 „	„ „	6¹/₄ „
N.-váradi ker.	182,430 „	„ „	7 „
Temesvári „	274,595 „	„ „	10³/₄ „
Össv. Magyarországb.	1,856,393		
Erdély	205,125 ;	esett egy lélekre	5³/₄ pkr.
Horvát- és Tótország	168,045 „	„ „	11¹/₄ „
Összesen	2,229,563		

Miután e czím alatt az összes monarchiában 19,202,287 forint folyt be, a magyar koronához tartozó országok e czím alatti adója az összes jövedelmi adónak alig tette 12 százlólját.

Az összes egyenes adók mennyisége.

A fentebb közlött táblázatokból kitünik, hogy az 1861-dik közigazgatási évre az adók majd minden nemeinek tete-

mes emeltetése terveztetett. — Azonban, miután a közbejött változásoknál fogva hazánk törvényhozásának leend teendője az adót megszavazni s addig az emelt adók behajtása aligha sikerülend, ugy hiszem az összes egyenes adók kiszámításánál elegendő, ha az utolsó kivetett és beszedett összegnél, vagyis az 1859-dik közigazgatási évre kivetett adónál maradunk, mely szerint kivetve volt :

Egyenes földadó . .	20,636,034 ft
Házadó	2,646,813 „
Személyes kereseti adó	5,436,000 „
Jövedelmi adó (1858)	2,229,563 „
Összesen	30,948,410

Az összes monarchiára a fentebbi tételek következőleg állanak : 1859-ben kiírva volt Lombardiával együtt :

Földadó	70,860,977
Házadó	14,610,021
Személyes kereseti adó	10,953,412
Jövedelmi adó . . .	19,202,287
Összesen	115,626,697 ft.

E szerint az utóbbi évben kiirt összes egyenes adóból a magyar korona országai viseltek 26.$_7$ száztólit. — A kiírt és valósággal bevett összeg közt azonban tetemes különbség adta magát elő, mert Lombardia elveszett, mely 1858-ban egyenes adókban majdnem 13 millió, s minden adónemeket összevéve 27,344,735 forintot jövedelmezett. — 1859-ben a valósággal bevett egyenes adó összege volt 99,155,025 forint, az összes adóbevétel pedig 283,088,383 ft. Az összes kiadás ezen háborús évben 533,718,327 ftot tett, ide nem számítva az adósság törlesztésére és beruházásra kiadott 24,485,883 ftot.

Az egyenes adó után kiírt pótlékok.

Ezek kétfélék, az országos pótlék, mely az egyes közigazgatási kerületek szükségeire; a másik meg az urbéri váltság fejében kiadott kötvények alapjának képzéséül vettetett ki. Ennélfogva a pótlékok minden közigazgatási kerületben különbözők voltak. Még pedig 1859-ig pft után pkrban vettettek ki, 1859-től pedig minden osztrák értékű adóforint után osztrák krajczárokban a decimalis rendszer szerint állapíttatának meg.

A d ó p ó

Ország és közigazgatási kerület neve	Egy pengő											
	1852	1853			1854			1855			185	
	országos pótlékok	országos pótlékok	földtehermentesítési pótl.	összesen	országos pótlékok	földtehermentesítési pótl.	összesen	országos pótlékok	földtehermentesítési pótl.	összesen	országos pótlékok	földtehermentesítési pótl.
	pengő										kr	
Budai kerület . .	3	3	9	12	3.5	10	13.5	4	11	15	7	14
Pozsoni „ . .	3	3	9	12	4	10	14	4.5	10.5	15	8	13
Soproni „ . .	3	3	9	12	4	10	14	3.25	11.75	15	6	15
Kassai „ . .	3	3	9	12	5	10	15	5	10	15	9	12
N. Váradi „ . .	3	3	9	12	4.25	10	14.25	4.5	10.5	15	8	13
Temesvári „ . .	3	3.25	6	9.25	2.5	8	10.5	2.5	12.5	15	2	19
Erdély	3	3	6	9	4.25	6.75	11	4.25	10.75	15	5	16
Tót- és Horvátorsz.	12.75	12.5	„	12.5	11	3	14	2.75	12.25	15	8.5	12.

k o k.

t u t á n											vagy o. é. forint után					
57		1858			1859			1860			1859			1860		
ment. pótl.	összesen	országos pótlékok	földtehermentes pótl.	összesen	országos pótlékok	földtehermentes pótl.	összesen	országos pótlékok	földtehermentes pótl.	összesen	országos pótlékok	földtehermentes pótl.	összesen	ország. pótl.	földtehermentes pótl.	összesen
á r											o. é. krajczár					
1.5	36	2.75	32	34.75	2.5	32	34.5	2.7	27.9	30.6	4.2	53.3	57.9	4.5	46.5	51
0	36	2.75	32	34.75	2.5	32	34 5	3.6	27.9	31.5	4.2	53.3	57.5	6	46.5	52.5
2.5	36	2.75	32	34.75	2.5	32	34.5	2.1	27.9	30	4 2	53.3	57.5	3.5	46.5	50
5	36	4	32	36	4	32	36	4.5	27.9	32.4	6.7	53.3	60	7.5	46.5	54
0.75	36	2.75	32	34.75	2.5	32	34.5	3	27.9	30.9	4.2	53.3	57.5	5	46.5	51.5
7	30	1.25	26.75	28	0.25	26.75	27	1.2	22.8	24	0.4	44.6	45	2	38	40
8.5	25	3	19	22	2.5	22.5	25	3.6	28.5	32.4	4.2	37.5	41.7	6	48	54
9.5	40	7.5	30	37.5	7.75	28.25	36	7.2	24.9	32.1	12.9	47.1	60	12	41.5	53.5

A többi tartományokban az országos pótlék 1859-ben változott $3._3$-tól — $19._6$-ig. A földtehermentesitési pótlék, 5-től 50-ig. Az összes $5._1$-től — $57._9$-ig.

Mennyit tett ezen adatok szerint a magyar koronához tartozó országokban az összes pótlék 1859-ben?

A földadó után :

Magyarországban . .	8,713,672 ftot
Erdélyben	641,958 „
Horvát- és Tótországban	779,357 „
Összesen	10,134,982 ftot

A házadó után :

Magyarországban . .	1,217,350 ftot
Erdélyben, ...	116,814 „
Horvát- és Tótországban	124,628 „
Összesen	1,458,792 ftot

A személyes kereseti adó után :

Magyarországban . ,	1,956,450 ftot
Erdélyben	699,560 „
Horvát- és Tótországban	156,000 „
Összesen	2,812,010 ftot

A jövedelmi adó után :

Magyarországban . .	837,542 ftot
Erdélyben	85,537 „
Horvát- és Tótországban	100,827 „
Összesen	1,023,906 ftot

Tehát az összes pótlékok 15,429,690 ftot tettek. A magyar korona országaira 1859-ben kivetett egyenes adók és pótlékok együttvéve, a hivatalos adatok szerint, 46,378,100 ftot tettek.

Az egyenes adó behajtási költségei 1859-ben.

E czim alatt értve mindennemü egyenes adóval foglalkozó hivatalokat s azok költségeit, kivéve a ministeriumnál levő központi igazgatás költségeit.

Magyarországban . .	1,335,923 ft
Erdélyben	299,800 „
Horvát- és Tótországban	184,307 „
Összesen	1,820,030 ftot

Ennélfogva tette e költség az évi egyenes adónak 7%-ját, a pótlékokkal együtt $4._4$%-ját, ide nem számitva az ezen czélból tett községi kiadásokat.

Az adóhátrálékok s adóbehajtási esetek.

Az adóképességről legvilágosabb tanuságot tesznek az adóhátrálékok és az eröltetett adóbehajtási esetek. Ha végig tekintünk az adóhátrálékokon, melyek a monarchia egyes országaiban mutatkoznak, meg kell arról győződnünk, hogy a közvagyonossághoz képest a magyar korona országai valójában túlterheltettek, mert itt mutatkozik a legnagyobb adóhátrálék. Az 1858-ki közigazgatási évben az egész monarchia egyenes adóhátráléka volt 8 millió 314,479 ft, az adópótlékokat ide nem értve.

Ebből be nem hajtathatott :

Magyarországban . .	3,728,985 ft
Erdélyben	787,667 „
Horvát- és Tótországban	455,655 „
Összesen	4,972,207 ft

Legjobb fizető volt a soproni kerület, hol az adónak 4% maradt hátrálékban, azután a pozsoni, hol 8% ; a nagyváradi és budai 17%, a kassai s a temesvári kerület és Erdély 21%, Horvát- és Tótország 24% maradt tartozásban.

Az örökös tartományokban legrosszabb fizetők voltak : Bukovina és nyugoti Galiczia, melyek 20, a tengerpart 15, keleti Galiczia 14, Dalmátia 10, Velencze 9 és Karinthia 7%-tólival maradtak tartozásban; a többiek $^2/_{10}$-től 4 százlóliig maradtak adósok.

Az 1859-diki évben Tirolt, Vorarlberget és a velenczei tartományokat ide nem értve, erőszakos behajtás utján bejött 31,724,297 forint. Ebből esett :

Magyarországra . .	18,903,173 ft
Erdélyre	1,046,297 „
Horvát- és Tótországra	698,541 „
Összesen	20,648.011 ft

Átalában adóbehajtás által, azaz nem önkéntes befizetés utján bevétetett 53,414,292 forint, ebből esett a magyar koronához tartozó országokra 39,728,277 ft.

Ezen behajtásra az egész monarchiában 147,640 katona és büntető küldött alkalmaztatott, ezekből a magyar korona országaira 120,473 esik.

Az exequált egyének (Partei) száma volt 3,852,702, ebből esik a magyar koronához tartozó országokra 2,879,903.

A megzálogolt egyének összes száma volt 1,227,743, ebből esett a magyar korona országaira 1,023,831.

Az adó végett sequestrált földbirtokok összes száma 25,251, melyből esik a magyar korona országaira 18,439.

E számok tagadhatlan bizonyságai oly állapotnak, mely a nemzetgazdászat és pénzügy történeteiben talán hallatlan. Göthe azt mondja : „Man sagt oft : Zahlen regieren die Welt. Das aber ist gewiss: Zahlen zeigen, wie die Welt regiert wird.“ Bizonyára azon kormányrendszert nem mondhatjuk helyesnek, mely mellett egy év alatt a birodalom egyik felében az adó behajtására 120,473 katona és büntető küldött alkalmaztatott, 1,023,831-szer ingóságok vétettek el zálogul, s 18,439-szer fekvő birtok tétetett zár alá. Ha valami, úgy ezen számok a legmegkövesültebb lelkü börzeüzért is meggyőzhetnék arról, hogy a monarchia pénzügyi eljárásának elveit lényegesen meg kell változtatni.

VII.

A NÉPESSÉG MOZGALMA PEST VÁROSÁBAN 1859-ben.

Hivatalos kutforrások után statistikai és élettani szempontból közli:

Dr. Tormay Károly.

A népesedési mozgalmak kellő feltüntetésére mindenek előtt a *területet* szükséges megismertetni, mely azon mozgalmak színhelye.

I. Terület.

Pest város területe $1^{8}/_{10}$ négyszeg mfldet foglal el, és pedig holdszám szerint (1600 négyszeg ölet vévén egy holdra):

városrész,	□hold,	öl,	szabad tér,	utcza,	ház,	üres háztelek,
Belváros	18	1748	8	49	655	15
Lipótváros	118	1502	7	27	388	16
Terézváros	339	141	3	50	1465	78
Józsefváros	314	308	4	61	1364	75
Ferenczváros	186	403	3	28	692	23
Külterlek	17,094	696	—	—	370	—
Összesen	18,071	598	25	215	4934	197

II. Népesség.

Vásosunkban a *népszámlálások* mindeddig kellő figyelemmel és pontossággal nem vitettek véghez. — 1780-ban

Pestnek 13,500, 1800-ban már 30,000, 1820-ban 48,000, 1828-ban 62,000, 1851-ben 83,828, 1857-ben 131,705 jelenlévő és 4861 távollévő, összesen tehát 136,566 lakosa iratott össze.

A jelenlévők 26,542 családot képeztek; a finem a nőnemhez ugy állott mint 37 : 39.

Helybeli népességünk évenkénti rendes szaporodását — a bevándorlottakkal együtt — 1%-ra tehetjük, s igy 1859-ben a jelenlévők száma, mely a házasulási, születési és halálozási mozgalmat képezi, 134,340 lehetett. Ezekből az idevaló férfi és nő 83,113, vagyis az összes népesség 61.$_{86}$%, a nem idevaló férfi és nő 51,227, vagyis az összes népesség 33.$_{14}$ %. — Igy tehát Pest városa népességi tekintetből hazánkban az első helyet foglalja el.

Az idevaló 1859-diki népesség vallás, kor és állapot szerint igy oszlott fel.

a) *Vallásra nézve*:

R. katholikus .	62,207	lélek = a népesség	74.$_{83}$	százaléka.
G. nem egyesült	770	„ = „	0.$_{99}$	„
Ág. hitvallású	4091	„ = „	4.$_{94}$	„
Helvét hitvallású	1853	„ = „	2.$_{36}$	„
Egyéb hitvallású	74	„ = „	0.$_{09}$	„
Zsidó	14,118	„ = „	16.$_{96}$	„
	83,113			

Ez utóbbiakra nézve meg kell jegyeznem, hogy számuk sokkal nagyobb, ha tekintetbe veszszük, hogy igen sok zsidó az idegenek rovatába iratott, ámbár családostúl és állandóan Pesten lakik, itt házasul, születik és hal meg. — Bizonyos, hogy a zsidók népességünknek legalább egy hatod részét teszik.

b) *Életkorra nézve*:

0	egész	6 évig	6363	fi =	7.$_{66}$%,	6389	nő =	7.$_{69}$%,
6	„	12 „	5664	„ =	6.$_{81}$ „	5505	„ =	6.$_{62}$ „
12	„	14 „	1990	„ =	2.$_{38}$ „	1991	„ =	2.$_{38}$ „
14	„	24 „	7109	„ =	8.$_{54}$ „	8232	„ =	9.$_{93}$ „
24	„	40 „	9606	„ =	11.$_{50}$ „	11,723	„ =	14.$_{10}$ „
40	„	60 „	8067	„ =	9.$_{72}$ „	7215	„ =	8.$_{68}$ „
60	éven felül		2028	„ =	2.$_{44}$ „	2081	„ =	2.$_{50}$ „

c) *Állapotra nézve :*

nötelen	24,942 = 30.$_{21}$%	hajadon	23,088 = 27.$_{72}$%
házas	14,777 = 17.$_{76}$ „	férjezett	14,777 = 17.$_{76}$ „
özvegy	1248 = 1.$_{50}$ „	özvegy	4281 = 5.$_{14}$ „

III. Népességi mozgalom.

A) Házasságkötések.

Az évenként kötött *házasságok* száma természetesen nem állandó, azonban 1859-ben feltünöen kevés házasság köttetett más évekhez képest, és pedig összesen csak 967, holott csekélyebb népesség mellett 1855-ben 1078, 1853-ban 1036 házasulás történt.

Az esketések száma 10,000 lélekre számítva, 116.$_{34}$%$_{000}$-re rugott. Az esketések száma volt :

Hitvallás szerint	általában		10,000 lélekre	aránylag
Róm. katholikus	722	vagyis	116.$_{36}$	86.$_{16}$
Ág. hitvallású	80	„	195.$_{11}$	51.$_{13}$
Helvét „	17	„	91.$_{74}$	108.$_{83}$
Görög nem egyes.	12	„	155.$_{31}$	64.$_{41}$
Zsidó	136	„	96.$_{32}$	103.$_{31}$

Aránylag tehát *legtöbb* (51.$_{12}$ lélek után egy) házasság köttetett az ágostai hitvallásuaknál, *legkevesebb* (108.$_{82}$ lélek után egy) a reformátusoknál; azonban ha a zsidó helybeli lakosság száma igazoltatnék, bizonyosan a legkisebb házasulási arány ezekre jutna.

A *hónapokat* tekintve, legtöbb esketés volt novemberben 14.$_{05}$%, februárban 12$_{09}$%, és májusban 11.$_{48}$%; legkevesebb decemberben 1.$_{44}$% és aprilban 1.$_{65}$%.

Vegyes házasság 119 köttetett és pedig kath. 71, ág. h. val. 42, ref. 6.

Az összekeltek — házasulók — *életkorát* és *állapotát* és pedig :

A *vőlegény életkorát* tekintve volt

egész 24 éves koruig	79	vagyis 8.$_{11}$%	40 egész 50-ig	91	vagyis 9.$_{41}$%
24 egész 30-ig	355	„ 36.$_{81}$%	50 „ 60-ig	25	„ 2.$_{58}$ „
30 „ 40-ig	410	„ 42.$_{39}$%	60 éven felüli	7	„ 0.$_{72}$ „

A *menyasszony* korát tekintve volt:

egész 20 éves koruig	166 vagyis	17.$_{00}$%	30 egész 40-ig 215 v. i. 22.$_{23}$%
20 egész 24-ig	212 „	21.$_{93}$ „	40 „ 50-ig 59 „ 6.$_{10}$ „
24 „ 30-ig	301 „	31.$_{11}$ „	50 éven felüli 14 „ 1.$_{41}$ „

Ezen osztályok szerint a házasságokat *élettani* szempontból tekintve volt:

a) *rendes időbeli* (45 éven aluli férfiak 30 éven aluli nőkkel), a hol legnagyobb részt még számos gyermek várható: 68.$_{53}$%;

b) *elkésett* (45 éven aluli férfiak, 39 éven felüli és 45 éven aluli nőkkel, valamint 45 éven felüli és 60 éven aluli férfiak 30 éven aluli nőkkel), a hol kevesebb gyermek várható: 23.$_{25}$%;

c) *kölcsönös gyámolitás végett* kötött (minden más osztályok), a hol legtöbbnyire gyermekek már nem várhatók: 8.$_{12}$%.

Aránylag legtöbb férfi 30—40 éves korában házasult, legtöbb nő 24—30 éves korában ment férjhez.

A legfiatalabb vőlegény 20, a legidősb 73, a legfiatalabb menyasszony 16, a legidősb 63 éves volt, mindannyi r. kath.

Az *első* és *másodizben* kötött (protogam, palingam) házasságokat illetőleg volt:

78.$_{78}$%, hol mind a két fél nőtlen és hajadon
4.$_{89}$ „ „ „ „ „ „ özvegy
9.$_{78}$ „ „ fiözvegy hajadon menyasszonnyal és
6.$_{55}$ „ „ özvegy nő nőtelen férfival kelt össze.

B) Születések.

A születések száma soha sem egyezik meg a szülöttek számával, minthogy a többes születések és a holtan szülöttek nem vétetnek mindig kellő tekintetbe; azonban sem a születések, sem a szülöttek nincsenek oly számmal, mely a természetes szaporodási erőnek megfelelne.

A születések számát a lelkészek által beadott kimutatásokból nem lehet pontosan kivenni, s azt csak ugy állapithatjuk meg, ha a holtan szülöttek jegyzékeit is, melyeket a halott-kémek adnak be, azokkal összehasonlitjuk, és ha az ikerszületéseket is tekintetbe veszszük.

1859 született 6423 gyermek élve = 96.$_{27}$%
249 halva = 3.$_{73}$ „
Összesen 6672

Ez évben tehát a születtek száma nem volt oly kedvező mint más években, mert 1859-ben 10,000 lakosra 490, ellenben 1855-ben ugyanannyi lakosra 549 ujdonszülött esett.

Ha az összes idevaló s nem idevaló lakosok számát tekintjük, akkor ugy találjuk, hogy egy ujszülött 20.$_{10}$ lakosra esett, mig 1855-ben már 16.$_{56}$ lakosra jutott egy szülött.

Az 1859-diki *születések arányszáma* a következő :

Rom. kathol. 5351 született = 8.$_{58}$% vagyis 1 szülött 11.$_{67}$ lélekre,
Protestáns 435 „ = 7.$_{32}$ „ „ 1 „ 13.$_{66}$ „
Görög n. e. 27 „ = 3.$_{51}$ „ „ 1 „ 28.$_{52}$ „
Zsidó 859 „ = 6.$_{88}$ „ „ 1 „ 16.$_{43}$ „

Tehát a katholikusoknál legtöbb, a n. e. görögöknél legkevesebb (de csak kivételesen) született, különben ha a zsidók száma pontosabban volna kimutatva, akkor ugy találnók, hogy ezekre esik a legkisebb születési szám.

Nemre nézve született =3468 fiu vagyis 51.$_{98}$%
„ „ „ =3204 leány „ 48.$_{02}$ „ és ez általában a nemre nézve a rendes viszony.

Nemi tekintetből a legnagyobb aránytalanság volt az élve és holtan szülöttek közt és pedig született :

élve 3313 fiu vagyis 51.$_{56}$%, halva 155 fiu vagyis 62.$_{35}$%,
„ 3110 leány „ 48.$_{43}$ „ 94 leány „ 37.$_{75}$ „

Itt azonban megjegyzendő, hogy nem minden halva született magzat jelentetik be és jegyeztetik fel, főleg akkor, ha a kora-szülés a terhesség negyedik havának lefolyta előtt történik.

A szülöttek *polgári állapotát* tekintve, született összesen :

házasságból 2150 fiu és 2030 leány = 4180 vagyis 63.$_{07}$%
házasságon kivül 1318 „ „ 1174 „ = 2492 „ 36.$_{93}$ „

tehát minden 1000 házasságból szülöttre 596 házasságon kivüli gyermek esik.

A *vallás-felekezeteket* tekintve, 1000 házasságból szülöttre esik :

a r. katholikusoknál 757, a n. e. görögöknél 38,
a protestánsoknál 629, a zsidóknál 20 házasságon kivüli gyermek.

Hogy a r. katholikusoknál a törvénytelen ágybeli gyermekek arányszáma oly nagy, azt azon körülménynek kell tulajdonítani, miszerint sok hajadon anyák, kik a k. egyetem szülőintézetében, vagy a városi Rókus-kórházban szülnek, noha nem r. katholikusok, gyermekeiket mégis a r. kath. egyházban, ennek szertartása szerint kereszteltetik.

A *népiségi* viszonyt csak az ág. hitvallásuaknál lehet megközelítőleg meghatározni.

Született tehát azoknál :

90 német gy. házasságból, 39 törvényt. ágyb. ; 1000 törvényesre 433,
31 magyar „ „ 20 „ „ „ „ 648,
39 szláv „ „ 42 „ „ „ „ 1077
törvénytelen gyermek esik.

Iker 62 s *hármas* 1 esetben született.

Az *évnek részei* vagyis *hónapok szerinti születések* következendő százaléki arányban történtek, és pedig csekély ingadozással :

januárban	$8._{98}$ %	májusban	$8._{75}$ %	septemberben	$8._{14}$ %
febr.	$8._{30}$ „	jun.	$8._{11}$ „	oktob.	$8._{00}$ „
márcz.	$8._{94}$ „	jul.	$8._{29}$ „	nov.	$8._{70}$ „
ápr.	$8._{55}$ „	aug.	$7._{61}$ „	deez.	$8._{00}$ „

Tehát márcziusban legtöbb, augustusban legkevesebb, naponkint pedig általában $18._{23}$ gyermek született.

C) Halandóság.

A megholtakra vonatkozó számszerinti kimutatások pontosak, de hogy a halandóság minden viszonyait megbirálni lehessen, szükséges, hogy a lelkészek által beadott rovatok mellett a halott-kémek jegyzetei is használtassanak.

A megholtak száma 5247 volt és pedig :

2864 fi vagyis $54._{58}$ %,
2383 nő „ $45._{42}$ „

Tehát a megholtak száma az összes népességnek $3._{83}$ % tette, s igy az arány kedvező, rendes volt, mig 1855-ben (cholera-évben) ez arány $7._{22}$ %-ra emelkedett ; 1859-ben egy halálozás $25._{86}$, 1855-ben már $13._{83}$ lakosra esett, vagyis 1859-ben 10,000 lélekre 383, 1855-ben ellenben (cholera-évben) ugyanannyi lakosra 722 haláleset jutott.

Vallásfelekezet szerint meghalt, t. i. csak az idevalókat tekintve :

R. katholikus	4157	vagyis	$6._{88}$%,
Protestáns	356	„	$5._{39}$ „
Görög n. egy.	41	„	$5._{31}$ „
Zsidó	693*)	„	$4._{90}$ „

de ezen arányszámok máskép ütnének ki, ha képesek volnánk a vallásfelekezetek létszámát pontosan kimutatni; több évi tapasztalás bizonyitja, hogy a kereszténynyeknél a halandóság a 4 százalékot csak kevéssel, a zsidóknál pedig a 3%-ot alig mulja felül, tehát a feljebbi nagyobb halandósági százalék is a helybeli zsidóságnak a fölvettnél jóval nagyobb számát gyaníttatja.

Az *évszakok* (hónapok) szerint a halálozás átalában következő százaléki arányokat mutat:

januárban	$8._{84}$,	májusban	$8._{62}$,	septemberben	$8._{31}$,
febr.	$8._{10}$,	jun.	$9._{98}$,	okt.	$6._{57}$,
márcz.	$9._{07}$,	jul.	$9._{09}$,	nov.	$6._{48}$,
aprilban	$8._{25}$,	aug.	$9._{45}$,	decz.	$7._{01}$%.

Legnagyobb halálozás tehát a nyári, legkisebb pedig az őszi hónapokban volt, mint ez nálunk rendesen lenni szokott.

Közép számmal egy-egy hóra átalában $437._{25}$, egy-egy napra $14._{33}$ halálozási eset jutott.

Ha a megholtak *nemét* különösen tekintetbe veszszük, látjuk, hogy azon körülménynek ellenére, miszerint sokkal több fiu- mint leánygyermek születik, a némberi népesség száma nálunk is, ugy mint Európában majdnem mindenütt, tulnyomó, miután rendesen sokkal több fiu mint nő hal meg. Ez történt 1859-ben is, és pedig meghalt:

a születéstől 5 éves korig	1385 fiu	$=54._{12}$%	2559
„ „ „ „	1174 l.	$=45._{88}$ „	
5 éven felüli	1479 fiu	$=55._{03}$ „	2688
„ „	1209 l.	$=44._{97}$ „	
		Összesen	5247

A *finem* halálozási viszonya tehát a nőneméhez az 5 éven alul lévőknél ugy állott mint 13 : 11-hez, az 5 éven felülieknél mint 11 : 9-hez.

A megholtak *életkorára* nézve volt minden 1000 megholt közül:

*) Ide a cs. k. katon. kórh. megholt zsidó vf. katonák is beszámítva lettek.

0	egész	1	hónaposkorig	77	fiu,	56	leány,
1	„	12	„	118	„	103	„
1	„	5	éves korig	67	„	64	„
5	„	10	„ „	11	„	10	„
10	„	20	„ „	25	fi,	27	nő.
20	„	40	„ „	404	„	88	„
40	„	60	„ „	90	„	57	„
60	éven felüli			48	„	45	„

Legtöbb fiu tehát 0—5 éves korban halt meg, 5 évestől 20-ig való életkorban kevéssel nagyobb volt a nők halandósága, de ezen korszaktól felfelé ismét a férfiak halandósága nagyobb.

A *gyermekek halandósága* nálunk rémitő nagy, főleg ha azt más városok ebbéli viszonyával hasonlítjuk össze. Az összes halottaknak majdnem egy harmadrésze azon gyermekekre esik, kik csak egy évet értek el. A második életév kezdetével egész öt éves korig a gyermekek halandósága már csökken.

Az 1859-ki évben a születéstől egész 5 évesig való gyermekek közül 2559 halt meg. — A 0—5 éves koru megholt gyermekek száma az összes halottak $48._{77}$ százalékát tette, a törvényes gyermekek közül $9._{25}$, a törvénytelenekből $14._{06}$ százalék már az életkor első havában halt el. Ugyanezen arányt a meghalt törvényes és törvénytelen gyermekek közt az életkor első éveiben is találjuk.

A *vallásfelekezetek* szerint, és pedig a halottakat a szülöttekhez viszonyítva az életkor első havának bevégezte előtt elhalt :

a r. katholikusoknál	általában	$11._{50}$%	a törvényesekből	$10._{90}$%
az evangelikusoknál	„	$9._{42}$ „	„	„	$8._{00}$ „
a zsidóknál	„	$5._{94}$ „	„	„	$3._{97}$ „

Az első év bevégeztéig pedig általában a szülötteknek $27._{88}$% halt el, és pedig :

a r. katholikusoknál	$30._{02}$%
az evangelikusoknál	$24._{50}$ „
a zsidóknál	$12._{41}$ „

A zsidók közt tehát a gyermekek halandósága csekély s ez felette nagy szaporodásuknak egyik fő tényezője.

Ha az *egyes városrészeket* tekintjük, ugy hogy ezek a

népességre nézve egyenlő összegeket képeznek, akkor ugy találjuk, hogy az élet első évében meghalt gyermekek :

a Bel- és Lipótvárosban összesen $20._{5}$%,
a Teréz külvárosban $30._{3}$ „
a József- és Ferenczvárosban $36._{31}$ „

A három utóbbi városrészben a gyermekek nagy halandóságának egyik oka az, hogy itt sok törvénytelen származásu gyermek ápolásban tartatik.

A *gyermek-halandóság évszakok* (hónapok) szerint következő volt :

januárban	$9._{10}$%	májusban	$8._{93}$%	septemberben	$8._{74}$%
febr.	$7._{9}$ „	jun.	$11._{62}$ „	oktob.	$5._{94}$ „
márcz.	$7._{74}$ „	jul.	$10._{24}$ „	nov.	$5._{78}$ „
april.	$7._{2}$ „	august.	$11._{34}$ „	decz.	$6._{37}$ „

legnagyobb tehát augustusban, legcsekélyebb novemberben; közép számmal egy-egy hóra 212, egy-egy napra 7 gyermekhalál esett.

Az 5 évestől feljebb való korosztályok halandósága az összes halandóságnak $51._{23}$%-át képezi, minthogy a meghalt gyermekek (a 0—5 éves korbeliek) az összes halottak $48._{77}$ %-át teszik.

Az ingadozás a százaléki arányban egyáltalán nem jelentékeny, s tiz évi tapasztalás szerint az csak 2—3%-ot teszen, mire nézve leginkább gyermek-járványok vannak befolyással.

Az 5 éven felüli megholtak összes száma 2688 volt, és ezen összeghez a korosztályok szerinti halottak a következő százaléki arányokban állanak :

5—10 évesek	$4._{10}$%	40—50 évesek	$16._{42}$%	80—90 évesek	$2._{38}$%
10—20 „	$10._{21}$ „	50—60 „	$12._{50}$ „	90—100 „	$0._{41}$ „
20—30 „	$18._{42}$ „	60—70 „	$9._{83}$ „	100 é. felül (1)	$=0._{003}$%
30—40 „	$19._{23}$ „	70—80 „	$6._{29}$ „	ismeretlen kor	$0._{86}$ „

Az élőkhez képest aránylag legkevesebb az 5—10, legtöbb a 30—40 évesekből halt meg, 40 évtől felfelé a halandóság természetesen csekélyebb arányt mutat.

Ha az általános halandóságot négy korszak szerint osztályozzuk, akkor a megholtak aránylata a következő százalékokat mutatja :

0—5 évesek $48._{77}$%, 20—50 évesek $27._{89}$%,
5—20 „ $7._{36}$ „ 50 év. felüliek $15._{97}$ „

A *magasabb korosztálybeliek halandóságát évszakok* (hónapok) *szerint* tekintve, a következő százaléki arányok mutatkoznak :

januárban	$8._{40}$%	májusban	$9._{67}$%	septemberben	$7._{30}$%
febr.	$8._{22}$ „	junius.	$9._{00}$ „	oktob.	$7._{18}$ „
márcz.	$10._{34}$ „	jul.	$7._{90}$ „	nov.	$7._{14}$ „
apr.	$9._{18}$ „	aug.	$7._{18}$ „	dec.	$7._{83}$ „

Látjuk tehát, hogy a korosabbak közül legtöbben márcziusban, a gyermekek ellenben augustusban, legkevesebben pedig ugy ezekből mint amazokból novemberben haltak meg.

A *halál nemére s indokára* vonatkozó,az illető lelkészek által beadott, kimutatások szerkezetökre nézve hiányosok s ugy egészség-rendőri, mint közigazgatási tekintetben, igen csekély értékkel bírnak. Belőlük csak az tünik ki, hogy összesen 5154 egyén vagyis $98._{23}$% természetes, és 93 vagyis $1._{77}$% erőszakos halállal halt meg; ez utóbbiak közt 25 (19 férfi, 6 nő) öngyilkos volt, tehát az öngyilkosok az összes megholtak számának $0._{47}$, az összes népességnek pedig $0._{018}$ százalékát tették.

Nehéz szülés alatt 16 nő halt meg, tehát a szülőnők összes számának $0._{25}$% vagyis 400 közül 1.

Ha a halott-kémek és a kórházi orvos 1859-iki kimutatásait használjuk, akkor a halál indokára nézve tudományos tekintetben sokkal több eredményre juthatunk.

Az azokból merített adatok mutatják, hogy gyermekeink többnyire ránggörcsökben halnak meg, t. i. majdnem 18%, a felserdültek pedig tüdőgümősödésben, s ezek majdnem ugyan oly százaléki arányban állanak mint amazok, ugy hogy ha városunkban a tüdőgümősödésben elholtakat az élők összes számához viszonyítjuk, 1859ben minden 10,000 pesti lakos közül 65 egyén e kórnak esett áldozatul.

A népkórok közt a *tüdővész* általi halál $3._{50}$%-al viszonyul az összes halandósághoz, és 10,000 élő lakos közül 11 ezen kórban halt meg.

A *hagymáz* nálunk kevéssé terjedt népkórság s igy mint halálnem csak $2._{80}$%-ban áll az összes halálozáshoz, 10,000 lakos közül 10 halván meg ezen kórban.

A mi a megholtak közti különbséget illeti, mely azoknak

volt keresetmódjára és foglalkozására vonatkozik, következő aránylatok mutatkoznak :

papok	1.$_{66}$ %	kereskedők	3.$_{01}$ %
hivatalnokok	2.$_{57}$ „	hajósok és halászok . .	3.$_{08}$ „
katonák	14.$_{28}$ „	mezőgazdászati segédek	1.$_{72}$ „
tudósok és művészek . .	3.$_{56}$ „	iparüzleti segédmunkások	0.$_{53}$ „
ügyvédek	1.$_{57}$ „	kereskedelmi „	1.$_{73}$ „
egészségügyi személyek .	3.$_{44}$ „	másféle szolgák . . .	1.$_{28}$ „
földbirtokosok	1.$_{38}$ „	napszámosok	1.$_{17}$ „
ház- s járadékbirtokosok	1.$_{35}$ „	egyébféle férfi 14 éven felül	4.$_{22}$ „
gyárosok	2.$_{55}$ „	„ nők és gyermek.	9.$_{00}$ „

Ebből tehát kitünik, miszerint aránylag legtöbb katona halt meg, mi igen természetes, mivel az itt élő katonák, kik a szigorú katonai kötelékből nyugalomba léptek, többnyire elaggott emberek; — legkevesebben látszólag az iparsegédek és napszámosok közül haltak el, de miután azok, ha megbetegszenek, a városi sz. Rókushoz czímzett kórházban keresnek segélyt s betegápolást, s ha ott meghalnak, az ottani halottak anyakönyvébe igtattatnak be, azért az illető városrészbeli plébániák anyakönyvében nem fordulnak elő, s ez által a százalék-arány reájok nézve kisebbre üt ki.

De nemcsak az egyes keresetnemek szerint különböző a halandóság, hanem ugyanazon egy keresetnemnél is különböző az, ha a városnak egyes részei külön vétetnek tekintetbe. Igy például a kereskedőket véve, ezek általában 3.$_{01}$ %-kal haltak meg, de a Lipótvárosban csak 1.$_{15}$ %, miután itt csupa gazdag nagykereskedő van, szintugy a belvárosban 1.$_{22}$ %, hol szinte vagyonos kereskedők laknak, a város többi részeiben ellenben a kereskedők halandósága 4.$_{0}$—5.$_{0}$ %-ra emelkedik, mert ott már szegényebb sorsuak.

Az előadottakból kitünik, hogy Pesten a születésnél való közép életvalószinűség épen nem kedvező, s a mennyiben az 1859-diki adatok vétetnek alapul, átmérőleg a 19-dik életévet sem éri el.

Végre népességünk születések általi szaporodása 1859-ben csak 0.$_{87}$ száz. tett, s 10 évi tapasztalásom szerint az a 0.$_{78}$—1.$_{00}$ száz. még nem haladta meg.

Hitfelekezet és Plébánia		Plébániák száma	Házasulás a házasultak állapot				
			mindkét fél hajad.	mindkét fél özv.	özvegy fi haj. menyasz.	özvegy nő nőtl. fi	
Róm. kathol.	Belváros	1	96	7	13	9	
	Lipótváros	1	58	2	10	4	
	Terézváros	1	190	14	22	21	
	Józsefváros	1	146	6	22	13	
	Ferenczváros	1	61	4	11	11	
	Sz. Rókusi kórházban	1	2	.	.	.	
Ág. hitv.	magyar	1	?	?	?	?	
	német	1	89	.	5	3	
	szláv	1	9	1	2	.	
Helv. hitv.		1	13	1	1	2	
Nem egyes. görög		1	?	?	?	?	
„ „ szerb		1	?	?	?	?	
„ „ román		1	?	?	?	?	
Zsidó		1	?	?	?	?	1
		a	f	e	n	n	e	b	b	i
Róm. kathol.		6	553	83	78	58	
Ág. hitv.		3	?	?	?	?	
Helv. hitv.		1	13	1	1	2	
Nem egyes. görög		3	?	?	?	?	
Zsidó		1	?	?	?	?	1
Összesen		14	.	.	.	.	
Százaléki arány		.	.	.	.	.	

Születtek												
k	született											
	élve						holtan					
	törvényes			törvénytelen			törvényes			törvénytelen		
ösz.	fiú	leány	öszv.	fiú	leány	öszv.	fiú	leán	ösz.	fiú	leán	ösz.
831	196	188	384	246	196	442	.	2	2	.	3	3
407	117	123	240	74	75	149	9	.	9	.	9	9
1803	470	523	993	386	335	721	34	12	46	26	17	43
1529	444	453	897	288	287	575	15	12	27	18	12	30
646	225	210	435	107	109	211	.	.	.	.	.	.
135	6	6	12	62	33	95	.	.	.	18	10	28
54	22	9	31	10	10	20	.	.	.	1	2	3
130	63	27	90	19	20	39	1	.	1	.	.	.
83	24	15	39	19	23	42	.	.	.	1	1	2
168	71	32	103	27	31	58	2	1	3	3	1	4
6	4	2	6	.	.	.	.	.	.	.	.	.
19	11	8	19	.	.	.	.	.	.	.	.	.
2	1	.	1	1	.	1	.	.	.	.	.	.
859	414	398	812	6	2	8	21	9	30	6	3	9
ı v e s e n												
5351	1458	1503	2961	1163	1030	2193	58	26	84	62	51	113
267	109	51	160	48	53	101	1	.	1	2	3	5
168	71	32	103	27	31	58	2	1	3	3	1	4
27	16	10	26	1	.	1	.	.	.	.	.	.
859	414	398	812	6	2	8	21	9	30	6	3	9
672	2068	1994	4062	1245	1116	2361	82	36	118	73	58	131
00.	30.99	29.88	60.88	18.66	16.73	35.39	1.23	0.54	1.74	1.10	0.87	1.96

Hitfelekezet és Plébánia		Plébániák száma	Halá							
			összesen			0—5 éves gyermek			5—10	
			fi	nő	összv.	fiú	leány	összv.	fi	
Róm. kathol.	Belváros	1	186	181	367	108	85	193	78	
	Lipótváros	1	136	115	251	87	69	156	49	
	Terézváros	1	609	519	1128	443	335	778	166	
	Józsefváros	1	492	496	988	364	370	734	128	
	Ferenczváros	1	205	196	401	152	142	294	53	
	Sz. Rókusi korházb.	1	637	385	1022	63	38	101	574	
Ág. hitv.	magyar	1	14	18	32	6	5	11	8	
	német	1	91	59	150	34	22	56	57	
	szláv	1	21	31	52	11	20	31	10	
Helv. hitv.		1	75	47	122	35	19	54	40	
Nem egyes. görög		1	11	8	19	2	1	3	9	
„ „ szerb		1	7	6	13	.	2	2	7	
„ „ román		1	8	1	9	2	.	2	6	
Zsidó		1	372	321	693	78	66	144	294	
				a	f	e	n	n	e	b	b	i	e
Róm. kathol.		6	2265	1892	4157	1217	1039	2256	1048	
Ág. hitv.		3	126	108	234	51	47	98	75	
Helv. hitv.		1	75	47	122	35	19	54	40	
Nem egyes. görög		3	26	15	41	4	3	7	22	
Zsidó		1	372	321	693	78	66	144	294	
Összesen		14	2864	2383	5247	1385	1174	2559	1479	
Százal. arány		.	54.58	45 12	100.0	54.12	45.88	.	55.02	4

d ó s á g												
0—5 éves gyermek polgári állapot szerint							halál neme					
törvényes		törvénytelen		öszvesen			természetes betegség következtében			erőszakos halál által		
fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány	öszv.	fi	nő	öszv.	fi	nő	öszv.
31	59	17	26	108	85	193	186	181	367	.	.	.
58	45	34	24	87	69	156	135	115	250	1	.	1
217	189	172	146	448	335	778	609	518	1127	.	1	1
252	278	112	92	364	370	734	492	495	987	.	1	1
99	92	53	50	152	142	294	205	196	401	.	.	.
1	1	62	37	63	38	101	573	374	947	64	11	76
3	3	3	2	6	5	11	13	16	29	1	2	3
26	15	8	7	34	22	56	87	58	145	4	1	5
3	8	8	12	11	20	31	20	31	51	1	.	1
27	10	8	9	35	19	54	72	46	118	3	1	4
2	1		.	2	1	3	11	8	19	.	.	.
.	2	.	.	.	2	2	7	6	13	.	.	.
1	.	1	.	2	.	2	8	1	9	.	.	.
66	47	12	19	78	66	144	371	230	691	1	1	2
ö s s z v e s e n												
767	664	450	375	1217	1039	2256	2200	1879	4079	65	13	78
32	26	19	21	51	47	98	120	105	225	6	3	9
27	10	8	9	35	19	54	72	46	118	3	1	4
3	3	1	.	4	3	7	26	15	41	.	.	.
66	47	12	19	78	66	144	371	320	691	1	1	2
895	750	490	424	1385	1174	2559	2789	2365	5154	75	18	93
97	29.31	19.15	16.57	54.12	45.88	.	58.15	45.07	98.21	1.43	0.84	1.77

EGYVELEG.

Néhány adat a kereskedelmi és iparkamarák hivatalos jelentéseiből.

1. *A népnevelésre nézve.* A *budapesti* kereskedelmi és iparkamara 1857—59-ről szóló jelentése szerint a kamara területén, melyen 1857-ben 1,634,724 ember élt, s mely Pest-Pilis és Solt, Borsod, Csongrád, Esztergom, Fejér, Heves és Szolnok vármegyéket s a jász és kún kerületeket foglalja magában, még több mint 30,000 iskolázható gyermek serdül fel oktatás nélkül. De a prot. iskolák feltünöleg jobb viszonyt mutatnak fel: ugyanis 5696 ág. hitvallású gyermek közül 5293, tehát 92%, s 46,790 helv. hitvallású gyermek közül 37,710, tehát 80% járta az iskolát. — A *sopronyi* kamara jelentése szerint, az ö területén, melyen 1857-ben 1,898,289 ember élt s mely Soprony, Vas, Zala, Somogy, Baranya, Tolna, Veszprém, Győr és Mosony vmegyéket foglalja magában, 1853 végén 1,797 községben voltak, 697 községben pedig nem voltak iskolák, de e községek közül 102 az iskolára nézve más községekbe volt bekebelezve; e szerint Soprony megyében 4, Zalában 94, Vasban pedig 293 község minden iskola nélkül volt. Az iskolázható gyermekek száma 203,395-re ment, 169,536, tehát 83% valósággal iskolába járt, 33,859 gyermek vagyis 16.$_{6}$% pedig oktatás nélkül maradt. Igy tehát 10.$_{12}$ lakosra egy iskolás gyermek esett. Somogyban és Zalában aránylag legroszabb karban volt a népnevelés; amott 6625 gyermek vagyis 20.$_{8}$%, emitt pedig 14,182 gyermek vagyis 39% nem járt iskolába, s csak 15.$_{3}$ lakosra esett egy iskolás gyermek. 1856 végén a sopronyi kamara területén volt 17 fő- és algymn. 130 tanárral, 21 segédt. s 1970 tanúlóval; továbbá 4 reáltan. 22 tanítóval s 246 tanúlóval; 1440 r. kath. népiskola 1,506 rendes, 259 segédtanítóval s 126,533 tanulóval; 261 ág. hitv. népiskola 293 rendes, 23 segédtanítóval s 21,744 tanulóval: 340 helv. hitv. népiskola 310 rendes, 19 segédtanitóval s 19,774 tanulóval; 35 n. e. görög népiskola 35 rendes tanítóval s 1,261 tanúlóval; 149 izraelita népiskola 154 rendes tanítóval s 6,122 tanúlóval; ezeken kivül még 44 enge-

délyezett magániskola. Összesen tehát 2,225 népiskola volt, és pedig 1,340 magyar, 434 német, 315 német-magyar, 76 német-szláv, 49 szláv s 11 magyar-szláv. A 4 néptanító-képezdében 18 tanító s 167 tanuló volt. Vasárnapi ismétlő iskola a finem számára 354, a nőnem számára 346, mindkét nem számára 1,031, összesen tehát 1,731 volt. Az egyes községek 1850–1855 végéig az iskolák ügyében tett új épitkezésekre 263,637, javításokra, fölszerelésekre, tanitási és tanulási eszközökre és készülékekre összesen 66,250 ftot költöttek; ha a tanítók fizetésének javitására szánt 53,551 ftot tőkésitjük, úgy a községek által a népnevelésre rendelt összes tőke 1,399,907 ftra emelkedik. Igen érdekes a következő kimutatás: R. kathol.: 1,369,692 lélek, 1,459 tanoda, (és pedig 320 német, 855 magyar, 30 szláv, 188 német-magyar 57 német-szláv, 9 magyar-szláv), 78,671 iskolázható fiú, 67,998 iskolázható leány, összesen 146,669 gyermek, 69,415 iskolába járó fiú, 58,441 iskolába járó leány, összesen 127,856 iskolás, tehát 18,813 iskolába nem járó, 1,481 rendes tanitó, 361 segéd, 1,419 iskolaépület. Ágostai hitv. evang. 189,710 lélek, 270 iskola, (és pedig 109 német, 141 magyar, 3 szláv, 17 német-magyar, 12,227 iskolázható fiú, 11,058 iskolázható leány, összesen 23,285 gyermek, 10,938 iskolába járó fiú, 9,853 iskolába járó leány, összesen 20,791 iskolás, 2,494 iskolába nem járó, 290 rendes, 23 segédtanitó, 268 iskolai épület. Helvét hitv. evang. 250,000 lélek, 340 iskola, (és pedig 330 magyar, 6 német-magyar, 4 német-szláv), 11,588 iskolázható fiú, 10,254 iskolázható leány, összesen 21,842 gyermek, 10,461 iskolába járó fiú, 9,272 iskolába járó leány, összesen 19,733 iskolás, 2,109 iskolába nem járó, 344 rendes, 18 segédtanitó, 335 iskolaépület. Nem egyesült görög 21,121 lélek, 35 iskola, (és pedig 2 német, 16 szláv, 15 német-szláv, 2 magyar-szláv), 1,038 iskolázható fiú, 850 iskolázható leány, összesen 1,888 gyermek, 835 iskolába járó fiú, 636 iskolába járó leány, összesen 1,471 iskolás s 417 iskolába nem járó, 35 tanitó. Izraelita 57,949 lélek, 262 iskola, (134 német, 24 magyar, 104 német-magyar), 3,829 iskolázható fiú, 3,929 iskolázható leány, összesen 7,758 gyermek, 3,397 iskolába járó fiú, 2,735 iskolába járó leány, összesen 6,132 iskolás, 1,626 iskolába nem járó, 319 tanitó, 2 segéd. Az egész kamara-területen tehát 1,888,472 lélek, 2,366 iskola, 107,353 iskolázható fiú, 94,089 iskolázható leány, összesen 201,442 gyermek, 95,046 iskolába járó fiú, 80,937 iskolába járó leány, összesen 175,983 iskolás, s 25,459 iskolába nem járó, 2,469 r. tanitó, 404 segédtanitó. Ez adatokból látjuk, hogy a r. katholikusoknál 10.$_{11}$ lélekre esik egy iskolás s a gyermekek 87.$_{11}$ százaléka iskolába jár; az. ág. hitvallásúaknál 9.$_{11}$ lélekre esik egy iskolás, s a gyermekek 89.$_{11}$ százaléka iskolába jár; a helvét hitvallásúaknál 12.$_{11}$ lélekre esik egy iskolás s a gyermekek 90 százaléka iskolába jár; (feltünő, hogy a lélekszámhoz képest aránylag igen csekély az iskolázható gyermekek száma); a n. e. görögöknél 14.$_{11}$ lélekre esik egy iskolás, s a gyermekek 78.$_{11}$ százaléka iskolába jár;

az izraelitáknál 9.,, lélekre esik egy iskolás, s a gyermekek 79 százaléka iskolába jár.

2. *A műiparra és kereskedésre nézve.* A sopronyi kamara területén 1853-ban 5,035 kereskedő volt 696 segéddel s 601 inassal, 20,140 családtag, 8,785 cseléd; 31,601 iparos 21,677 segéddel, 4,420 inassal, 126,404 családtag, 47,401 cseléd; 20,000 tisztviselő, pap, tanító, tőkepénzes, 60,000 családtag, 20,000 cseléd. Összesen 56,636 kereskedő, iparos stb.; 27,394 segéd és inas, 206,544 családitag, 76,186 cseléd. E szerint a kereskedésből élt 35,257 ember v. i. 1000 lakos közül 20%

A gyáripar, mesterségek és közlekedés utáni keresetből	231,503	„	„	„	„	132%
Az államnak, községeknek, a közönségnek tett szolgálatok utáni keresetből és saját tőkéje jövedelméből . .	100,000	„	„	„	„	57%
Összesen	366,760	„	„	„	„	210%

A többi 1.377,132 lakos tehát a mezei gazdaságból élt, azaz 1000 közül 789%. Különösen:

megyében,	kereskedő,	segéd,	inas,	mester,	segéd,	inas volt.
Soprony	1,040	103	74	4,380	2,305	429
Vasban	641	73	103	5,128	1,354	555
Győrben	384	85	20	1,901	1,247	490
Mosonyban	377	61	29	1,669	1,597	136
Veszprémben	568	97	116	3,084	2,411	755
Somogyban	432	54	31	4,347	3,846	395
Tolnában	699	74	72	2,382	1,605	216
Baranyában	398	77	89	5,743	5,418	928
Zalában	496	72	67	2,967	1,894	516
Összesen	5,035	696	601	31,601	21,677	4420

1856-ban a mesterek száma 32,542-re emelkedett, és pedig Soprony megyében 3,480, Vasban 3,791, Zalában 1,755, Somogyban 3,926, Baranyában 5,893, Tolnában 6,412, Veszprémben 3538 Mosonyban 1,312, Győrben 2,435 mester volt. A lakosok száma 1,743,985 volt, tehát 53 lakosra egy mester esett. Gyár összesen 72 volt.

A possonyi kamara területén, mely Pozsony, Nyitra Trencsén, Árva, Turócz, Liptó, Bars, Hont, Nógrád, Zólyom és Komárom megyékre terjed ki, 1852-ben 3997 kereskedő volt, ezekből magára Pozsony sz. k. városára 701 esett. Gyár- és műhely összesen 173 volt, ezek közül 51 vászon, 22 papir, 13 lőpor, 11 czukor, 11 üveg, 10 pipa, 7 gyújtófa-gyár volt. Az iparosok száma az egész kamaraterületen 24,245, a lakosok száma pedig a hivatalos népszámlálás szerint 1,612,208 volt, tehát 66 lakosra esett egy iparos.

A debreczeni kamara területén, mely Arad, Békés, Csanád, Bihar, Szabolcs és Szathmár megyékre terjed ki, s melynek 185%-ben 1,459,119 lakosa volt, az összes gyár- és műhelyekben csak 1995

munkás volt, a czéhbeli iparosok száma pedig 12,515, a nem czéhbelieké 6598, összesen tehát 19,113 volt, tehát 76 lakosra esett egy iparos.

A magyarországi bányászat 1859-diki eredménye *Balás Adolf* kimutatása szerint, mely a „Sürgöny"-ben megjelent, a következő:

Arany.	Magyarorsz.	1246 font	841,291 ft	érték
	Erdélyben	1988 „	1,341,776 „	„
Ezüst.	Magyarorsz.	37,440 „	1,674,762 „	„
	Erdélyben	4228 „	190,303 „	„
Arany és ezüst összesen		44,902 „	4,048,132 „	„
Nyersvas.	Magyarorsz.	1,451,855 m.	3,966,687 „	„
	Horvátorsz.	32,334 „	95,560 „	„
	Erdélyben	83,220 „	259,921 „	„
Öntöttvas.	Magyarorsz.	122,358 „	640,000 „	„
	Horvátorsz.	18,911 „	112,924 „	„
	Erdélyben	17,298 „	140,763 „	„
Köszén.	Magyarorsz.	7,120,982 „	1,373,439 „	„
	Horvátorsz.	6696 „	979 „	„
	Erdélyben	14,329 „	1017 „	„
Réz.	Magyarorsz.	32,823 „	1,825,458 „	„
	Horvátorsz.	477 „	30,143 „	„
	Erdélyben	1544 „	94,847 „	„
Ólom.	Magyarorsz.	22,319 „	288,026 „	„
	Erdélyben	1245 „	18,363 „	„
Egyéb.	Magyarorsz.	— „	621,695 „	„
	Horvátorsz.	— „	74,108 „	„
	Erdélyben	— „	583 „	„
		Összesen	13,592,646 „	„

Az egész osztrák birodalom bányászatának 1859-diki eredménye 42½ millió ftot tett, ebből a nemes fémekre $5._8$, a nyersvasra $21._3$, a köszénre $8._9$, s a többi ásványokra összesen 7 millió ft esett. Az utolsó 5 évben egyremásra a kiaknázott nemes fémek $12._2$, a vas $51._1$, a köszén $19._6$ s a többi ásványok együtt 16 százalékát tették az összes bányai nyeremény értékének. 1823-ban a bányászat eredményének összes értéke csak $10._3$ millió ftot tett, miből a nemes fémekre majdnem 30, a vasra 38, a köszénre $11._5$ millió esett; azóta különösen a vas és köszén termelése növekedett. Az 1859-iki bányai nyereményből a magyar korona tartományaira több mint $13._3$, Csehországra $8._9$, Stajerországra $7._7$, Karinthiára $3._2$, Morvaországra $2._7$, Sziléziára $1._7$, Krajnára $1._4$ s a többi tartományokra együttvéve nem egészen egy millió ft esik.

Az osztrák nemzeti bank 1861 jan. 31. a következő kimutatást tette közzé: *activák*: kivert pénz és fémrudak 89,462,329 ft 94 kr, külföldre szóló váltók 5,703,953 ft 80 kr, a déli állami, lombard-velenczei és középolasz vasúttársaság vételár-részletei 34,000,000 ft, leszámított, 5 és 92 nap között lejáró váltók 55,535,215 ft 48 kr, szabályszerüleg letéteményezett ingóságokra adott előlegezések 61 mil. 260,665 ft, a b. ért. papirpénz beváltásáért alapitványozott állami adósság 44,840,606 ft 74 kr, az állami javak által fedezett államadósság 92,684,743 ft 56 kr, kinlevő vételári részletek az eladott állami javakért 1,399,034 ft 47 kr, az 1859 april 29. rendelt öt százalékos állami kölcsönre adott előlegezésekből megmaradt összeg 99 mil. forint, az 1859 april 19. és máj. 26. kelt legmagasb elhatározások folytán ezüstben tett előlegezés, melyért a banknak a Londonban kibocsátott kölcsönből 3,000,000 ft ster. zálogul adatott, 20 m. ft, a földhitelosztály szabályszerü kölcsönadásai 55,667,366 ft 67 kr, földtehermentesitési kötelezvények 22,959,820 ft 13 kr, az államadósságtörlesztésre fenállott tőkéből a bank tulajdonává lett értékek 33 mil. 349,234 ft 46 kr, a tartaléktőke értékei vételi árban 10,972,243 ft 71 kr, a nyugdij-tőke értékei vételi árban 1,356,728 ft 38 kr, a bécsi, pesti és trieszti házak, s az összes fundus instructus 4,316,794 ft 13 kr, a folyó számadások maradékai (saldi) 14,592,746 ft 27 kr, összesen 647,101,482 ft 75 kr. — *Passivák*: a bank tőkéje 109,384,590 ft, tartaléktőke 10,692,394 ft 48 kr, a forgalomban levő bankjegyek 483 mil. 196,139 ft, a cs. k. finánczigazgatóság követelése 787,897 ft 82 kr, a forgalomban levő záloglevelek 41,807,735 ft, nyugdij-tőke 1,232,726 ft 45 kr, összesen 647,101,482 ft 75 kr. — A *februáriusi* kimutatás szerint a forgalomban levő bankjegyek 476.758,807, a kivert pénz és rudak értéke 89,552.200 ft. Tehát a forgalomban levő bankjegyek összege 6,400,000 fttal kisebbedett, a kész pénzalap pedig körülbelől 90,000 fttal növekedett. A leszámított váltók összege 1,900,000 fttal, a zálogkölcsönök 1,700,000, a külföldi váltók összege 188,000 fttal, az alapítványozott állami adósság 360,000 fttal, a jószágokkal fedezett adósság (a jószágokból nyert jövedelmek által) 224,000 fttal csökkentek. Továbbá az eladott jószágokért lejárt vételi részletekben befizettetett 22,000 ft, a földhitelosztály szabályszerü kölcsönadásai 126,000 fttal csökkentek. A financzigazgatóság követelése a hó lefolyta alatt 3,200,000 fttal emelkedett. Mindezen körülmények együttvéve okozták a forgalomban levő bankjegyek kevesbedését. A folyó számadások maradékai 15,647,000 frtra emelkedtek. Mit ért e tétel alatt a bankigazgatóság, az a közönség előtt még talány.

Ausztria áruforgalma 1860-ban. A hivatalos kimutatás szerint 1860-ban a bevitt áruk értéke 229,231,472 ftra rúgott, 1859-ben pedig 255,612.230 ftot tett, tehát 26,380,558 fttal többet. Ha a bevitt nem s fémek, s az arany és ezüst pénzek értékét levonjuk, akkor az 1860-diki árúbevitelre 194,384,977 ft, az 1859-dikire pedig 190,356,575 ft marad. Tehát a tulajdonképi árúk bevitele nem csökkent, hanem 4.028,402 fttal többet tett mint 1859-ben. Az 1860-diki kivitel összes értéke 306.849,716 ftot, azaz 29,021,664 fttal többet tett mint 1859-ben. Ha a kivitt nemes fémek, arany és ezüst pénzek értékét levonjuk, akkor úgy találjuk, hogy az 1860-diki árukivitel értéke 254,264,831 ft, vagyis 45,566,944 fttal több mint 1859-ben. Az összes vámjövedelem 1860-ban 13.360,761 ft tett, ebből a bevitelre 12,792,592 ft, a kivitelre pedig 433,133 ft esett; a vámjövedelem tehát 592,013 fttal kisebb volt mint 1859-ben. Az egyes áruosztályok szerint a bevitel

értéke	1860-ban	1859-ben:
Gyarmati árúk és déli gyümölcsök	15,694,640	16,696,779
Dohány és dohánygyártmányok	3,856,333	3,781,791
Kerti és mezei termények	11,613,442	13,702,566
Állatok	11,878,199	15,140,849
Állati termények	6,020,257	5,021,212
Zsiradékok és zsiros olajok	11,125,230	13,368,956
Italok és élelemszerek	3,321,266	3,264,146
Tüzelő, épitő és mü-anyagszerek	5.770,411	5,354,489
Orvosi, illat-, festő, cserző és vegyészeti szerek	16.312,469	15.340,528
Fémek, nyers és félgyártmányú fémek	40,096,035	73,748,523
Szövő-anyagszerek	48,061,106	38,750,032
Fonalak	16,470,672	11,991,539
Szövött árúk	11,367,215	9,751,225
Papiros és papirárúk	1,523,140	1,253,845
Bőr és bőrárúk	4,873,190	6,356,860
Fa-, üveg- és cserép-árúk	3,354,317	3,116,441
Fémárúk	4,056,626	4,742,584
Szárazföldi járművek	315,000	792,000
Gépek és ugynevezett kurta árúk	5,836,685	5,868,756
Vegykészítmények, festék- és zsírárúk	2,130,074	1,870,244
Irodalmi és művészeti tárgyak	5,555,165	5,703,615
Összesen	229,231,472	255,613,033
A kivitel pedig következő volt:		
Gyarmatárúk és déli gyümölcsök	150,092	———
Dohány és dohánygyártmányok	951,600	610,011
Kerti és mezei termények	39,866,171	17,197,922
Állatok	7,508,412	6,593,811
Állati termények	4,588,335	5,043,560
Zsiradékok és zsiros olajok	4,122,835	2,457,444

Italok és élelemszerek	3,891,622	2,778,190
Tüzelő, épitő és mü-anyagszerek . .	18,981,855	15,906,109
Orvosságok, illatszerek, festő, cserjező és vegyészeti szerek	4,907,676	3,998,197
Fémek; nyers és félgyártmányú fémek	58,067,837	75,055,760
Szövő-anyagszerek	39,373,198	48,789,494
Fonalak	2,315,545	1,781,170
Szövött áruk	45,243,905	34,184,968
Papiros és papirárúk	5,558,768	4,725,450
Bőr és bőrárúk	10,679,250	7,859,100
Fa-, üveg- és cserépárúk	20,734,222	18,630,623
Fémárúk	8,894,403	6,515,468
Szárazföldi járművek	4,166,800	2,932,860
Gépek és kurta árúk	19,745,872	16,043,445
Vegykészitmények, festék- és zsirárúk	4,886,546	4,223,764
Irodalmi és művészeti tárgyak . .	2.373,940	2,365,420
Hulladékok	240,792	136,389
Összesen	306,849,716	277,828,652

A gázvilágitásra vonatkozó adatok. A pesti gázvilágitás kezdetekor (1857 nov.) az egész városban 9,987 égő vagyis láng volt, 1860 jul. 1-jén az égők száma 15,740-re emelkedett, ezekből 1,644 nyilvános s 14,096 magános volt. Az 1858—1859-diki üzleti év alatt 68,807,000 köbláb gáz gyártatott, s ebből 61,428,000 köbláb eladatott. 1859—1860-ban a gyártott gáz mennyisége 66,125,000, az eladott gáz mennyisége pedig 61,934,000 köblábat tett. Nagybritanniában és Irországban együttvéve 1860 végén 991 város világíttatott meg gázzal, s a gázvilágitásra tett intézkedések összesen valami 679 millio frankba kerültek. Az évenkint gyártott gázmennyiség körülbelől 700 millio köbmetret tesz.

Az osztrák állami vasúti társaság éjszaki, délkeleti s bécsujszőnyi vonalain 1860-ban nyert összes jövedelme 19,523,871 ft volt, 1,569,847 fttal több mint 1859-ben.

A tiszavölgyi vasúti társaság 1860-diki összes jövedelme 2,745,147 ftot tett.

A dunai gőzhajózási társaság 1860-diki összes jövedelme 9,511,112 ft volt, 1859-ben pedig 8,180,689 ft.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó. Dr. Toldy Ferencz akad. titoknoktól . .	IV
I. A statistikai bizottság által megindított népszámlálás. Dr. Konek Sándortól	3
II. Gymnasiumaink állása 185³/₄-től 185⁸/₉-ig. Hunfalvy Jánostól	22
III. Közlemények a hazai bányászat köréből. Selmeczbánya. Faller Gusztáv tanártól.	56
IV. Közlemények az egyházmegyék köréből. . . .	64
V. Magyarországi takarékpénztárak. Galgóczy Károlytól.	89
VI. Ujabb adatok a magyar birodalom földterületi viszonyairól s egyenes adójáról. Lónyay Menyhérttől. . .	106
VII. A népesség mozgalma Pest városában 1859-ben. Dr. Tormay Károlytól.	137
Egyveleg	152

ÚJABB ADATOK A MAGYAR BIRODALOM FÖLDTERÜLETE ÉS ADÓVISZONYAIRÓL.

(Második közlemény.)

Lónyay Menyhérttől.

C. Közvetett (indirect) adók.

A statistikának hivatása mind azon adatokat szorgalmasan gyűjteni és összeállítani, melyek a nemzeti élet oly momentumaira vonatkoznak, melyekből mind anyagi, mind szellemi állapota felismerhető.

Ily czélból állítám össze ezen értekezés első részében mind azon érdekes és még eddig a nagy közönség által nem ismert adatokat, melyek az egyenes adókra és az egyenes adó végett tett földjövedelembecslési munkálatokra vonatkoznak. Úgy hiszem, ezen adatok elég világot vetnek hazánk földmivelési viszonyaira, s azt mindenesetre bebizonyítják, hogy az egyenetlenül szétosztott és súlyos egyenes adók elérték azon határt, midőn sok helyt annak behajtása már csak a nemzetgazdászati tőkeértékek rovására történhetik.

Az értekezés második részében a hazánk által viselt közvetett adókról szándokom közölni a legérdekesb adatokat. Ezek is sok tanulságot tartalmaznak, melyet részletesen összeállítani nem egy szükkörű statistikai értekezésnek feladata.

Az 1848-diki idő előtt hazánkban a közvetett adóknak sokkal kevesebb nemei divatoztak. A pereknél fizetett pertaksák; a Curiánál és Cancelláriánál bizonyos okmányokért

fizetett díjak oly csekélyek voltak, hogy azok tekintetbe sem vehetők, s egészben véve nem az állam jövedelmét szaporíták, de bizonyos hivatalnak vagy bíróságnak ősi szokás és gyakorlat szerinti mellékjövedelmét képezék.

A beviteli és kiviteli vámok, úgynevezett harminczadok; a só-egyedáruság, a bányászati regale, s a posta- és lotteriajárulékok képezték előbb is a közvetett adók egyes nemeit. Az ezen forrásokból bejött összegek csekélyek azokhoz képest, melyek 1850 után hazánkban bevétettek. — A behajtási mód egyszerű és könnyű volt, hasonlítva a tíz éven át divatozó rendszerhez, melynek kivitelére egy egész sereg új hivatal és tisztviselő és több ezer pénzügy-őr (finanz) igényeltetett.

Egyébiránt a volt és a mostani adó-nemek közti számlagos hasonlatot az értekezés végére fentartva, lássuk egyenként a közvetett adók nemeit.

I. FOGYASZTÁSI ADÓ.

A fogyasztási adó (Verzehrungs-Steuer) minden közvetett adó-nemek közt Ausztriában legtöbbet jövedelmezett. A múlt év-tizedben a pénz-ügy-miniszterium fő gondjai közé tartozott ezen adó-nemet is minden kitelhető és rendelkezése alá eső módok által folytonosan nevelni, mi valójában sikerült is. Ugyanis midőn ezen adó-nem 1847-ben már 20,507,299 forintot hozott, a folytonos emelés és a magyar birodalomnak a többi tartományokkal egyenlő megadóztatása által sikerült azt már 1859-ben 44,516,256 forintra emelni; sőt 1861-ben, ha minden úgy sikerül, mint azt a pénz-ügy-miniszterium kiszámítá, azon adónak 54,468,000 forintra kellett volna emelkednie.

A fogyasztási adó terhelé a bort, mustot, sert, pálinkát, húst és a czukrot; néhány nagyobb — ugynevezett — kerített városokban más fogyasztási czikkek is terheltetnek a fogyasztási adóval; sőt a velenczei királyságban — előbb Lombardiában is — a búza-kenyér is a fogyasztási adó alá van vetve.

A mostani alakjában 1829. november 1-jén hozatott be

ezen adó-nem az örökös tartományokban; 1847-ben a krakói területre, és 1851-ben a magyar birodalom országaira is kiterjesztetett.

Ezen értekezés czélja nem lehetvén a fogyasztási adóról elméleti megjegyzéseket tenni, sem az eziránti állam-intézkedéseket megbírálni, csak az idevágó statistikai adatok összeállítására szorítkozom.

A fogyasztási adó nemei.

a) Pálinka-adó.

A pálinka-adó megvétele a főzésnél legelőbb életbe lépett 1835. nov. 1-sőjén, és 1849. oktob. 31-ig változatlanúl a német szövetséghez tartozó örökös tartományokban minden akó kavarás-térre (Mischraum) 9 p. kr., Gallicziában 6 kr. vettetett. A syrupbóli főzésnél 3 ft., Gallicziában 2 ft. A magyar birodalomra nézve, ide értve a határ-őrvidéket is, ez adó behozatala 1850. szept. 20-dikán mondatott ki, és 1851. márcz. 1-jén lépett életbe. 1853. septembertől egyformán az egész monarchiában emeltetett: 10, 14, 15, és 21 p. krokra, és végre 1859-ben 20% rendkivüli pótlék által neveltetett. Jövedelmezett pedig 1847-ben az egész monarchiában 1,818,630 forintot, azon években pedig, midőn a magyar korona országaira kiterjesztetett, a következő összegeket hozta:

A pálinka-főzésre vetett fogyasztási adó hozott:

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	Jegyzés
	forintot									
Magyarország .	785.366	1.916.671	2.276.698	2.388.195	2.863.475	3.463.186	3.623.810	3.474.717	3.670.038	A magyarországi rovat alatt a bánáti határőr-vidék, a horvát-szlavon-országi alatt a horvát-szlavon határőr-vidéken fizetett összegek bevannak tudva.
Horvát-Szlavónország .	41.347	104.618	132.105	232.496	87.631	148.355	135.922	91.388	84.219	
Erdély	236.031	626.334	622.301	576.266	734.746	881.002	1.159.947	877.666	1.183.797	
Összesen . .	1.062.744	2.647.623	3.031.104	3.196.857	3.685.852	4.492.543	4.909.679	4.443.771	4.938.054	
Az egész monarchiában	4.311.521	6.237.619	6.894.109	7.304.858	8.015.925	9.393.336	10.517.973	10.159.649	11.560.766	

b) Ser-adó.

A sernél az adó hasonlókép a főzés alkalmával szedetik, de azonkivül a kerített városokban külön fogyasztási adóval rovatik a bevitt készítmény; ugyanannyival emeltetik a város bel-területén főzött serre vetett adó, a készítésnél.

A sörre vetett fogyasztási adó hozott:

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	Jegyzés
	forintot									
Magyarország .	316.345	561.352	450.285	300.669	367.544	414.039	431.613	554.809	736.191	1847-ben jövedelmezett 5.587.441 forintot. — Itt is a határőr-vidék az illető helyen betudatott.
Horvát-Szlavónország .	34.968	60.029	46.433	41.852	37.954	37.817	37.062	38.967	47.664	Pest, Buda és Pozsony tekintettek zárt városoknak, s ezek sör-adója 1859-ben tett 148.943 frtot.
Erdély	32.997	57.625	51.683	42.334	63.627	53.694	44.631	63.527	68.136	
Összesen . . .	384.310	679.006	548.401	384.855	469.125	505.550	513.306	657.303	851.991	
Az egész monarchiában	8.033.036	7.826.450	8.103.580	6.669.859	6.484.998	7.588.639	9.266.486	12.009.593	13.270.938	

c) Bor- és must-adó.

Ezen adó-nem nemcsak a borra, de egyszersmind a gyümölcs-mustra is kiterjed. Szabadon hagyván 1 akóig a saját használatra készült italt, eleinte leginkább a városok fogyasztására volt számítva; így a Bécsbe bevitt minden akó bor után fizettek 2 ftot, — más zárt városokban 1 ft. 40 krt. p. p., faluhelyen 1 ft. 20 krt. p. p., a gyümölcs-musttól 20 krt. p. p. Azonban ezen adó 1848-ban lejebb szállíttatott 1 ft. 40 kr. p. p. és 1 ft. 24 krra.

Magyarországba és Erdélybe behozatván a fogyasztási adó, a 2000 lakost, vagy azon felül számláló helységekben rendesen egyesség útján váltatott meg ezen fogyasztási adó; a községek félve a finanzok, vagy a fogyasztási-adó-bérlők lehető zsarolásaitól, rendesen meg is egyeztek a váltság iránt, ennélfogva igen meg volt könnyítve ezen adó bevétele, miután az a megváltás által valósággal egyenes községi adópótlékká vált. Ezen könnyü kezelés arra bátorítá a miniszteriumot, hogy 1859. máj. 12. kelt rendeleténél fogva a többi tartományokban és a nem kerített városokban is ezen alapra fekteté az adózást; sőt az úgynevezett községi abfindungok sikerülése által bátorítva, azon helységekbe is, melyek 2000 lakosnál kevesebbet számlálnak, behozatni rendelé. Ezen adónem, mely 1847-ben az egész monarchiában 2,461,716 forintot hozott, következő bevételi forrást mutat 1851-től:

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	Jegyzés
	forintot									
Magyarország .	310.929	968.046	1.149.304	1.480.875	1.475.260	1.636.714	1.762.740	1.865.580	1.716.967	Horvát-Szlavonország e czím alatt adót nem fizetett. A magyar zárt városok: Pest, Buda, Pozsony 1859-ben e czím alatt 384.287 forintot fizettek.
Erdély	12.726	36.348	50.405	58.101	63.381	68.187	77.763	84.011	87.183	
Összesen . .	323.655	1.004.394	1.199.709	1.488.976	1.538.641	1.704.901	1.840.503	1.949.591	1.804.150	
Az egész monarchiában .	4.352.098	5.019.689	4.931.166	4.923.279	4.776.773	4.778.585	5.451.298	6.019.333	5.284.856	

d) Húsfogyasztási adó.

Ezen czím alatt már 1829-ben szabályoztatott a fogyasztási adó; falu-helyen $^1/_4$ krajczárra egy font hús után, 2 ft. egy ökörért, 8 kr. egy borjúért, 30 kr. egy sertésért, 15 kr. egy malaczért; zárt városokban kétszeres, Bécsben még magasabb díj vétetett. Magyarországban és Erdélyben ez adónem szintén 1851-ben hozatott be azon különbséggel, hogy — a kerített városokat kivéve — rendesen egyezés-szerinti összeg fizettetett.

Horvát-Szlavonország s a Határőr-vidék ezen adó alól menttek maradtak, úgy általában a 2000 lakosnál kevesebbet számláló helyek is; 1859-ben 20% hadi pótlékkal neveltetett az adó, de 1860. május 1-jétől fogva a 2000 lakoson alúli községekre is kiterjesztetett ez adó. Horvát- és Szlavonországra s a határőrvidékre a bor- és húsfogyasztási adók 1861. nov. 1-jétől fogva volnának kiterjesztendők.

A húsfogyasztási adó 1847-ben 2,853,639 ftot tett.

Ország neve	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859
	forintot								
Magyarország	300.836	742.885	874.204	919.832	993.382	1.117.201	1.144.234	1.161.778	1.227.581
Erdély	23.530	67.686	92.147	100.636	104.450	112.314	123.604	131.640	142.113
Összesen . .	324.366	810.571	966.351	1.020.468	1.097.832	1.229.515	1.267.838	1.293.382	1.369.694
Az egész monarchiában . .	4.278.569	4.769.054	4.984.458	5.112.323	5.089.189	5.360.383	5.537.798	5.676.925	5.260.069

e) A belföldi czukorgyárakra vetett adó.

A külföldi czukor és czukor-lisztre vetett beviteli vámok fogyasztási adóként azelőtt az államnak tetemes jövedelmet hajtottak. Azonban a magasabb czukor-árak és a répa-czukor-gyártás tökéletesítése számosb répa-czukor-gyárnak keletkezését eredményezvén, a külföldi colonialis czukor behozatala csökkent. Hogy ezen hiány fedeztessék, 1849. évi nov. 19-kén kiadott rendeletnél fogva a belföldi czukor a gyártásnál adó alá vettetett, még pedig minden mázsa répa után 5, a szárított répa után 27½ p. krral. Ezen adó 1853-ban már 8 s illetőleg 44; 1855-ben 12, s illetőleg 1 ft. 6: végre 1860-ban 18 kr., s illetőleg 1 ft 39 krra emeltetett pengő pénzben.

A hadi pótlék 20%-jével a répa-gyártást is érte.

Az adó bevételek 1851-től következő emelkedést mutatnak:

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.
	f o r i n t o t								
Magyarország	21,506	32,584	41,125	109,377	157,347	213,039	330,865	629,840	776.017
Erdély	623	550	960	1,584	2,456	3,680	1,778	4,151	4,602
Horvát-, Slavonország	5,134	3,420	2,603	5,141	5,066	11,883	13,141	28,118	43,825
Összesen	27,263	36,554	44,688	116,102	164,869	228,602	346,884	662,109	824,444
Az egész monarchiában	368,340	485,772	521,354	821,540	1,038,156	1.576,879	2,124,241	3,804,482	5,447,536

A fogyasztási adók fentebbb elősorolt nemei az összes monarchiában következő összegeket jövedelmeztek:

1851-ben	Nyílt helyek	11,453,678	ftot.
	Zárt városok	9,054,621	„
	Öszvesen .	20,508,299	„
1852-ben	Nyílt helyek	16,530,962	„
	Zárt városok	9,117,520	„
	Öszvesen .	25,648,482	„
1853-ban	Nyílt helyek	20,093,891	„
	Zárt városok	9,708,576	„
	Öszvesen .	29,802,467	„
1854-ben	Nyílt helyek	19,782,424	„
	Zárt városok	9,528,527	„
	Öszvesen .	29,310,951	„
1855-ben	Nyílt helyek	20,335,318	„
	Zárt városok	9,567,954	„
	Öszvesen .	30,103,272	„
1856-ban	Nyílt helyek	23,450,245	„
	Zárt városok	10,169,877	„
	Öszvesen .	33,620,122	„
1857-ben	Nyílt helyek	26,781,943	„
	Zárt városok	11,015.709	„
	Öszvesen .	37,797,652	„
1858-ban	Nyílt helyek	30,905,691	„
	Zárt városok	11,850,692	„
	Öszvesen .	42,756,383	„
1859-ben	Nyílt helyek	34,183,682	„
	Zárt városok	10,332,577	„
	Öszvesen .	44,016,256	„

Még pedig az előbbi évben hozott a pálinka-adó $11,_{560}$; a ser-adó $13,_{270}$; a bor-adó $5,_{284}$; a hús-adó $5,_{260}$; a czukor-adó $5,_{447}$; és vegyesek $3,_{692}$ milliót.

Az 1861-dik évre $54,_{468}$ millióval előre számított fogyasztási adóból esett volna:

Magyarországra	$10_{,888}$
Erdélyre	$1_{,800}$
Horvát- Slavonországokra . .	$0_{,243}$
Összesen .	$12_{,931}$ millió ft.

Hasonlítva az összes jövedelemhez, a magyar birodalomra számított adó tette volna a jövedelem $23_{,5}$ száztóliját, mi a birodalomnak mind népességi mind területi nagyságához képest csekély arány, minek oka nem annyira abban keresendő, mintha hazánkat nem kívánták volna, a mennyire csak lehet, megadóztatni, de részint a kerített városok hiánya, a csekélyebb vagyonosság, a tőke-szegénységben s a fogyasztási adó alá eső gyári beruházások csekélyebb számában keresendő.

A fogyasztási adó kimutatásokból kivont nevezetesebb statistikai adatok.

Azon érdekes s nagy terjedelmű munkában, mely 1860-ban az indirect adók tárgyában a pénz-ügy-miniszterium által kiadatott, számtalan még ismeretlen statistikai adatok találtatnak; érdekesnek vélem a legfontosabbakat — hazánkat illetőleg — közölni.

Minden, mi fő-városunkra vonatkozik, statistikai szempontból nevezetes, s így első helyen lássuk a hazánk fővárosára vonatkozó adatokat.

Budapesten az 1859-dik évben a fogyasztási adó alá vetett tárgyak következők voltak:

A behozott tárgy mennyisége s az attól fizetett fogyasztási adó:

Bor	325.555	akó	325.555 frt
Must	19.723	„	14.861 „
Lőre	902	„	433 „
Ürmös	128	„	128 „
Vágó szarvasmarha:			
Ökör, tehén, borjú, 1 éven felül	49.385	darab	197.571 „
Borjú 1 éven alól	43.510	„	20.200 „
Juh, kecske	35,974	„	9.060 „
Bárány 25 font alatt, és malacz 35 font alatt	38.431	„	6,425 „
Disznó és süldő	4.798	„	2.392 „
Disznó 35 font felett	80.378	„	80.378 „
Hús	15.128	mázsa	12.618 „
	Összesen		678.630 frt

Ezenkivül a vám-vonalon belül készített s fogyasztási adóval megrovott tárgyakért fizettetett:

Serfőzéstől	127.171 frt
Szeszfőzéstől	172.307 „
Egyéb anyagoktól	26 „
Hadi pótlék a behozottaktól	85.655 „
Tehát Buda-Pest városa 1859-ben fogyasztási adó fejében fizetett	1.063.789 „

Czukor gyárak.

A czukor-gyártás egy igen fontos ipar-ágat képezvén, érdekes tudni, hány czukor-gyár létezik hazánkban; a következő adatok az 1859-ik évről vannak kivéve, még pedig a volt közigazgatási kerületek szerint.

Közigazgatási kerület neve	gyár száma	Feldolgozott mázsa répát		Fizetett adót ftban
		nyerset	szárítottat	
Budai	5	377.137	—	122.792
Pozsonyi	9	712.234	14.400	249.873
Sopronyi	10	1.225.978	—	397.083
Kassai	1	19.470	—	6.269
Magyarországban összesen	25	2.334.819	14.400	776.017
Erdélyországban	1	15.340	—	4.602
Horvát-Szlavonországban	2	131.538	—	43.825
Magyar korona országaiban összesen	28	2.481.697	14.400	824.444

A Bánátban 1859-ben egy czukor-gyár sem volt. A budai kerületben 1851-ben volt 1, már 1854-ben 5. A pozsonyiban 1851-ben volt 10, tehát 1-el több, mint most. A sopronyiban 1851-ben volt 2, s így emelkedett 10-re. A kassaiban 1.— Erdélyben és Horvát- Szlavon-országban már 1851-ben létezett annyi mint most.

Az összes monarchiában 1859-ben üzletben volt 158 czukor-gyár, melyek feldolgoztak 16,137,527 mázsa nyers, 160,137 mázsa szárított répát, 15,077 mázsa más anyagot.

Pálinka-házak. Szeszgyárak.

Mint mindenütt, hol a pálinkafőzés nagyobb fogyasztási adónak van alávetve, tapasztalták, ugy nálunk is az adónak behozatala azt eredményezé, hogy a kisebb pálinka-házak száma lejebb szállt, söt a főzéssel az ezen üzletre nézve kedvezőtlen vidéken egészen felhagytak. A fogyasztási adó behozatalakor a magyar korona országaiban pálinka-főzés 104,494 volt, e szám 1859-ben leszállt 71,097-re. A Bánságban a pálinkafőzések száma változatlanúl maradt; Horvát- Szlavonországban számuk még nevekedett, mi arra látszik mutatni, hogy azon közigazgatási kerületekben a pénz-ügy-őrség kevésbbé szigoru és kevésbbé kellemetlen modorban gyakorolta felügyeletét.

A pálinka- és szeszfőzések száma és adó összege 1859-ik évben.

Ország vagy kerület	Pálinka- és szeszfőzések			melyek 1 év alatt adóztak			Egy évi összes adó
	melyek mint ipar-üzletek állanak fel	mint nem-ipar-üzletek	Összesen	100 frttól 1000 frtig	1000 frttól 8000 frtig	8000 frt felül	forint
Budai kerület	338	5.482	5.840	233	66	—	517.034
Pozsonyi kerület	1.127	4.768	5.895	236	188	5	780.980
Sopronyi „	555	9.268	9.823	485	66	—	414.411
Kassai „	641	695	1.336	113	158	6	468.150
N.-Váradi „	354	6.830	7.184	92	122	34	1.090.250
Temesvári „	26	16.780	16.806	3	8	13	395.467
Magyarország összesen	3.041	43.823	46.884	1.162	608	58	3.666.292
Erdélyország „	934	12.075	13.009	618	427	19	1.183.797
Horvát-Szlavonországban	29	11.175	11.204	26	1	—	75.469
Magyar birodalomban	4.004	83.073	71.097	1.806	1.036	7	4.925.558
Egész monarchiában	5.965	97.603	103.568	2.978	2.196	230	11.560.766

Ser-főzések.

A serfőzések számánál is csökkenés tapasztalható, noha a készített ser-mennyiség nem kevesedett.

A serfőzések száma és az azoktól fizetett adó 1859-dik évben.

Ország és kerület neve	Összes száma	Hány serfőzés mennyi évi-adót fizetett ftot.			Összesen fizetett	Összesen főzetett bécsi akó ser
		100 fttól 1000-ig	1000 fttól 5000-ig	5000 frt. felül		
Budai kerület	37	9	19	7	239,114	304,567
Pozsonyi „	121	63	39	1	105,000	130,141
Sopronyi „	58	24	28	3	104,080	120,709
Kassai „	60	37	8	„	40,329	53,363
Nagyváradi „	43	26	13	2	59,483	74,029
Temesvári „	55	13	29	11	145,509	176,253
Bánáti határőrvidék	„	„	„	„	42,675	49,670
Magyarországban	374	172	136	24	736,190	888,732
Erdélyben „	92	51	23	1	68,136	84,086
Horvát- Slavonországban	25	11	11	1	39,223	49,122
Horvát- Slavonhatárőrvidéken	20	16	3	„	8,441	11,661
Egész magyar birodalomban	511	250	173	26	851,990	1,033,601
Az egész monarchiában	3,345	1,040	1,522	596	13,270,038	13,456,233

A fogyasztási adó-nemek behajtási és kezelési költségei csekélyebbek, mint más államban szoktak lenni; azonban ennek oka egyrészt az, hogy a pénzbeszedéssel és kezeléssel a rendes adó-pénztárak foglalkoznak, s így e czím alatt a fogyasztási adó terhére semmi sem tudatott be; másrészt az, hogy a fogyasztási adónak tetemes mennyisége egyesség (Abfindung) útján, szedetvén be, a kezelést egyszerüsíteni lehetett.

Az 1858-diki évben az összes kiadás tett .	2,381,749	ftot
Ebből levonva a visszafizetett díjakat . .	1,511,442	„
Marad a kezelés terhére	770,308	„

mi az összes bevétel $1,_{32}$ %-ját teszi.

Ehhez jöne az a pénzügy-őrség (Finanzwache) összes költségeiből, melyek $7^1/_2$ milliót tettek, e czélra számítható $3^1/_2$ millió, s így az összes költségek az adó 10%-ját emésztik fel.

II. DOHÁNY-EGYEDÁRUSSÁG.

Minden közvetett adó-nemek közül a dohány-egyedárusság hazánkban leggyülöltebb, legalkalmatlanabb, s népünk szokásaival leginkább ellentétben van. Azon pénzügy-minister, ki hazánkba az összes közvetett adó-nemeket és így a dohány-egyedárusságot is behozta, köz-pályája kezdetén egy egyszerü vegytani tanár volt, kit később porczellán- és dohánygyár igazgatójává tettek. Ezen tanár úr kész volt, nem csak a nehéz pénzügyi tárczát, de még a köz-munka és kereskedés ministeriumát is egyszerre felvállalni, s nem vette tekintetbe, hogy az osztrákokat már 1670-től szoktatták a dohány-monopoliumra, holott az nálunk egészen ismeretlen volt; nem nézett arra, hogy a dohány-mivelés hazánkban foglalatossága volt kisebb nagyobb mértékben minden egyes földmívelőnek, és hogy a dohány a kiviteli kereskedésnek egyik nevezetes és szép jövőnek elébe néző ágát képezé, és hogy a dohány-gyártmányok is, a szivar, burnót, melyek készítése, az utóbbi években nálunk kitünő előmenetelt tett vala, nevezetes kiviteli czikket fognának képezhetni, mint erre biztos kilátás volt. Természetesen azt sem tekinté, mennyire ellenekezék a dohány-monopolium behozatala egy kiválólag földmivelö- és pásztor-nép

szokásaival és életmódjával. Feljogosítva érezték magokat az osztrák államférfiak egyszerre behozni és egész mértékökben alkalmazni mind azon adó-nemeket, melyeket a német, szláv tartományokban lakó népekkel lassan-lassan szoktattak volt meg. — A dohány-monopolium behozatala nehány év hián kétszázados esemény Ausztriában. I-sö Leopold császár udvari vadász-készletei rossz állapotba jöttek; hogy ezek rendbe jöjenek és rendben tartassanak, 1670-ben 12 évre szerződött gr. Kevenhüller Keresztélylyel, s a vadász-készletek rendbehozásáért, neki engedményezé felsö Ausztriában a dohány kizárólagos behozatalának jogát mázsánkénti 40 kr. vám fizetésének kötelezettsége mellett.

Hat év mulva Enns városa polgárai nyertek szabadalmat a dohány-gyártás és dohány-termés kizárólagos bevásárlására.

1786-ban gr. Königseggek nyertek 15 és további 10 évre szabadalmat a dohány-kereskedésre.

Alsó-Ausztriában a dohány-monopolium 1679-ben 2,400 forintért adatott bérbe; később a többi osztrák örökös államokra is kiterjesztetvén, a bérleti összeg 2,400 ftról 1783 ban 2,838,108 forintra emelkedett fel.

Állami kezelés alá 1783 vége felé vétetett, midön egyszersmind a dohány-készlet fedezésére Magyarországban legelébb megkezdetett az államrészéröli dohány-bevásárlás.

Ez képezi a monopolium történetében a második időszakot, mely tartott egész 1851-ig; ekkor beállott a harmadik, midön a monopolium a magyar korona országaira is kiterjesztetett. A második időszakban folytonosan növekedvén a jövedelem, már 1850-ben a valóságos tiszta haszon 11,227,357 forintot ért el.

1851-ben behozatván a magyar korona országaiba is a dohány-egyedárusság, az első években a Magyarországban kifejlett ellenszenv nem kissé zavarta meg a minister számításait; mert, midön előbb Magyarország nemcsak saját szükségére, kivitelre a franczia, piemonti, toscánai udvarok számára és Németország néhány helyeire, söt az összes monopolium főbb dohány-szükségei számára képes volt elegendö dohányt termelni: 1851-ben a termesztés csak 35,136 hold térre szo-

rítkozott, melyen termett 271,649 mázsa dohány; ekkor annyira nem volt képes a legalább 400,000 mázsát igénylő kincstári dohány-gyárak és egyedárusság évi szükségleteit fedezni, hogy ezüst pénzzel fizetve Németországból és Amerikából kellett dohányt behozni.

Külföldről behoztak:

1851-ben . .	86,621	mázsa	dohányt,	3,061,154 p. ftért.
1852- „ . .	184,697	„	„	4,802,290 „
1853- „ . .	374,315	„	„	7,289,930 „
1854- „ . .	252,690	„	„	5,562,141 „
1855- „ . .	182,200	„	„	4,333,679 „
1856- „ . .	341,579	„	„	7,627,398 „
1857- „ . .	310,651	„	„	9,461,930 „

Ezek azon évek, midőn közönséges fajta dohányokat is a külföldről hoztak be.

Azonban a kormány mindent elkövetett, hogy a dohánytermesztést előmozdítsa; buzdítások, jutalmak, előlegezések, jó árak, végre lassanként a termesztés emelkedését eredményezték, annyira, hogy 1854-ben hazánkban már 49,898 hold, Galicziában 6,507 hold volt dohánynyal beültetve, s Magyarországban 518,352, Galicziában 89,745 mázsa adatott át a dohány-beváltó hivataloknak.

Azonban az élet-árak lejebbszállása 1856-ban sokakat jövedelmes dohány termesztésére indítván, már a magyar koronához tartozó országokban 60,244 holdra, 1857-ben pedig 89,463 holdra nevekedett. Sőt 1858-ban a pénzügy-ministerium meglepetésére, mely azon év őszi időszakában a háborús készületek miatt nagy pénzszükségben szenvedett, 125,712 holdra nevekedett.

Ámbár ezen évben szoros és gyakran igazságtalan osztályzás által olcsóbb árak mellett igyekeztek a termesztési kedvet lankasztani, félvén a jövő év hasonló nagy mennyiségű termesztésétől, a monopolium behozatalakor adott nyilvános igéret daczára 1859-re 76,000 holdra adtak csak engdélyt, s azoknak, kiknél megszorították a termesztést, holdanként 20 forint kárpótlást igértek és részben ki is fizettek.

Ez eljárást a magyar gazdasági egyesület igen érdekesen jellemezte, az e tárgyban fölterjesztett emlékirata nyomán

Bécsben új tárgyalás alá vették a dohánykérdést, s ekkor kiadták az engedélyt, hogy jövőben a külkereskedés számára is lehessen dohányt termeszteni.

A monopolium alatt természetesen majdnem egészen megszűnt a virágzásnak indult külkereskedés; a pénzügyministerium nem volt képes 50,000 mázsánál többet a külföldön évenként eladni a magyar dohányból.

1857-dik év után kevesebb külföldi dohány vásároltatott. 1858-ban még valószinüleg az előbb kötött szerződések folytán 175,181 mázsa 6,130,961 forintért, 1859-ben már csak 60,767 mázsa, 2,828,214 forintért hozatott be, mely mennyiség többnyire amerikai levelekből (52,254 mázsa), leginkább a drágább szivarok gyártása végett hozatott be.

Bennünket azon számos adatok közöl, melyek az osztrák pénzügy-ministerium által összeszedettek, leginkább azok érdekelnek, melyek hazánkra vonatkoznak. Ennélfogva a következőkben öszveállitám azon adatokat, melyek a múlt évtizedben a termesztésre s dohánybeváltásra, a magyarországi dohányfogyasztásra, és végre a dohány-egyedárusság pénzügyi eredményére vonatkoznak.

a) A dohány termesztését és beváltását illetőleg első helyen érdekes tudnunk, 1851-től 1859-ig — azontúl az adatokat nem ösmerjük — hány dohányos van, hány holdon termesztetett dohány, mily terület esik egy dohányosra, és összesen mennyi dohány adatott be, ezért mennyi pénzt kaptak a termesztők, mennyi pénz adatott ki összesen, mibe került egy mázsa, és mi jövedelmet hozott 1 hold?

Termesztési év. Jegyzés. Az azt követő a beváltási év.	Dohányosok száma	Termesztetett		Esik egy dohányosra	Beadatott dohány mennyisége	Fizettetett		Került általában 1 mázsa		Egy katastr. hold jövedelmezett	
		kat. hold	ölön	□ öl	mázsa	a termesztőnek beváltási díj	a költségekkel együtt	frt	kr.	dohányt, mázsát	pénzt, fortot p. p.
1851.	40.489	35.145	253	1.388	271.649	1.742.414	1.770.035	6	30	7.$_{70}$	49.$_{4}$
1852.	56.200	41.415	1.223	1.179	213.937	1.698.713	1.716.201	8	1	5.$_{16}$	81.$_{9}$
1853.	72.115	44.961	387	997	481.477	3.836.474	3.924.523	8	9	10.$_{70}$	85.$_{1}$
1854.	79.941	49.898	256	998	518.352	4.349.678	4.432.510	8	33	10.$_{39}$	87.$_{2}$
1855.	78.142	50.145	1.184	1.026	529.352	5.592.550	4.675.401	8	49	10.$_{55}$	91.$_{5}$
1856.	85.578	60.244	328	1.126	489.916	4.425.761	4.499.662	9	11	8.$_{13}$	73.$_{4}$
1857.	108.031	89.463	1.598	1.325	704.068	6.326.063	6.419.778	9	7	7.$_{8}$,	70.$_{7}$
1858.	124.495	125.712	151	1.615	1.479.941	11.619.795	11.803.539	7	58	11.$_{,,}$	92.$_{4}$
Összesen	644.991	496.986	550	—	4.688.692	38.591.448	39.241.649	—	—	—	—
Általában egy évre jön	80.624	62.123	469	1.232	586.087	4.823.931	4.905.206	8	22	9.$_{42}$	77.$_{6}$

A nyolcz évi idő-szak alatt fentebb idézett eredményekhez járúltak az egyes országok következő arányban:

Általában véve egyremásra esett dohánykertész:

Magyarországban	69,337
Erdélyben	9,155
Horvát-Szlavonországban . . .	2,130

Mívelés alatt volt általában egyremásra katastralis hold:

Magyarországban	59,877
Erdélyben	1,304
Horvát-Szlavonországban . . .	941

Termett egyremásra egy évben dohány:

Magyarországban	606,371 mázsa
Erdélyben	15,490 „
Horvát-Szlavonországban . .	12,650 „

Az 1858-dik évben:

Magyarországban	1.409,425 mázsa
Erdélyben	49,292 „
Horvát-Szlavonországban .	21,224 „

Fizettetett a termesztőknek általában egy évben:

Magyarországban	4.972,290 frt p. p.
Erdélyben	140,688 „ „
Horvát-Szlavonországban . .	90,185 „ „

Az 1858-dik évi termésért:

Magyarországban	11.067,657 frt p. p.
Erdélyben	406,808 „ „
Horvát-Szlavonországban .	145,333 „ „

Hozott egyremásra egy hold:

Magyarországban:						
a bánát nélkül termést .	$10._{00}$	mázsát	és	$82._{8}$	frtot	p. p.
a Bánátban	$6._{80}$	„	„	$55._{2}$	„	„
Erdélyben	$11._{87}$	„	„	$107._{8}$	„	„
Horvát-Szlavonországban	$13._{42}$	„	„	$95._{7}$	„	„

Még pedig az összes beváltott 4,688,692 mázsából esett szivar-takaróra való dohány 300,857 mázsa. Fínom dohány csetneki fajtájú 7,050 mázsa; első osztályú 122,380 mázsa;

második osztályú 232,912 mázsa; harmadik osztályú 210,615 mázsa; negyedik osztályú 11,819 mázsa;— debreczeni 778,597 mázsa; pécsi 372,754 mázsa; szolnoki 184,441 mázsa; szegedi és tiszai 2,144,516 mázsa; cserbeli 110,981 mázsa; károlyi 110,981 mázsa; közönséges levelek 62,309 mázsa.

Nagyrészt a magyar-korona országai termesztették az egyedáruság számára a dohányt, még pedig különösen Magyarország; — Erdély, és Horvát- Slavonország sokkal kisebb öszvegekkel járúltak hozzá.

Ezenkivül termesztett még Galiczia és Velencze, de csekélyebb mennyiségben, mert midőn általában egy évben a magyar-korona országaiban 586,087 mázsa termett, akkor Galicia 83,678, Velencze 4,773 mázsát adott. — De az egy holdra eső termés és az ettől bevett pénzöszveg jóval nagyobb volt, mint Magyarországban; ugyanis egyremásra termett egy holdon Galicziában $13_{,96}$ mázsa, és jövedelmezett 125 forintot; Velenczében $19_{,79}$ mázsa, és jövedelmezett $262_{,2}$ forintot.

b) Érdekes adatok azok, melyek kimutatják, hogy a mult évtized utolsó 9 éve alatt mennyi dohány-gyártmányok adattak el a magyar koronához tartozó országokban, és azért mennyi pénz folyt be az osztrák állam pénztárába, mit az alább következő táblázat mutat ki.

Év	Elkelt				Azért bejött			
	Szivar	Pipázó dohány	Burnót	Mind a három összesen	Szivarokért	Pipázó dohányért	Burnótért	Összesen
	darab	mázsa			forint p. pénzben			
1851.	92.491.441	48.874	3.311	57.175	1.438.772	1.199.252	179.566	2.817.590
1852.	180.315.785	172.859	5.636	192.070	3.037.652	4.127.180	292.189	7.457.021
1853.	229.982.540	164.505	5.632	188.679	3.819.304	4.902.521	300.237	9.022.062
1854.	259.772.363	172.163	5.585	198.805	4.483.724	5.475.446	310.913	10.270.083
1855.	279.504.610	202.252	5.664	230.437	5.066.921	6.483.364	311.045	11.861.330
1856.	302.986.456	217.208	5.782	246.650	5.672.495	7.048.982	319.316	13.040.793
1857.	329.980.220	187.115	4.091	216.102	6.179.103	7.174.868	419.977	13.773.948
1858.	317.971.808	183.598	4.211	212.280	6.345.728	7.079.105	435.252	13.860.085
1859.	243.606.128	160.332	3.829	184.234	5.525.909	6.498.027	403.290	12.427.226
Összesen	2.236.711.351	1.508.906	43.341	1.726.432	41.469.608	49.988.745	2.971.891	94.530.138
Összesen az egész monarchiában . .	7.320.054.351	4.454.645	563.246	5.587.754	143.703.206	181.428.963	55.315.702	380.447.871

Ezen táblázatból láthatjuk, mily nagy öszvegek voltak azok, melyek a dohány-egyedárusságból az elmút 9 év alatt befolytak, s kivéve az utolsó idézett évet, minö nevekedése mutatkozott a fogyasztásnak, és így az állam jövedelmének is.

A szivar-fogyasztás, az utóbbi évet kivéve, folytonosan nevekedett 92 millió darabról 243 millióig; egyedül a burnót-fogyasztás nem nevekedett.

A pénzbevételre nézve, ha a kilencz év alatt befolyt öszveget 100-al fejezzük ki, ebböl esik:

1851. évre	7,1;	ebből a magyar-korona országaira	0,7
1852. „	9,1;	„ „ „ „	1,9
1853. „	9,8;	„ „ „ „	2,4
1854. „	11,9;	„ „ „ „	2,6
1855. „	11,6;	„ „ „ „	3,1
1856. „	12,4;	„ „ „ „	3,4
1857. „	13,1;	„ „ „ „	3,6
1858. „	13,4;	„ „ „ „	3,7
1859. „	12,6;	„ „ „ „	3,3
Összesen	100;		24,7

Azaz, 9 év alatt minden bejött 100 forintból 24 ft. $4^1/_5$ kr. p. p. esett a magyar-korona országaira.

A fogyasztási arányok.

A szivar-fogyasztásból és az ezért bejött pénzöszvegből a népesség száma szerint esett egy főre:

Ország neve	1859-dik évben		1851—1859-ig, 9 év alatt	
	darab	forint	darab	forint
Magy. kor. országaiban	17,27	0,39	161,10	2,093
Német-Szláv tartományokban	28,81	0,58	227,28	4,178
Olasz tartományokban	19,99	0,50	209,76	4,849
Az egész monarchiában	20,88	0,555	195,54	2,835

A pipázó dohányból egy főre esett font súly s azért bejött pénz-öszveg:

Ország neve	1859-dik évben		1851—1859-ig. 9 év alatt	
	font	forint	font	forint
Magy. kor. országaiban	1,14	0,43	10,86	3,35
Német- szláv- tartományokban	1,71	0,78	15,08	6,28
Olasz-tartományokban	0,42	0,26	3,47	2,85
Az egész monarchiában	1,33	0,48	11,61	4,83
A burnótból egy főre esett font és forint.				
Magy. kor. országaiban	0,03	0,02	0,29	0,19
Német- szláv- tartományokban	0,19	0,20	1,93	1,91
Olasz-tartományokban	0,39	0,51	3,06	3,17
Az egész monarchiában	0,14	0,14	1,47	1,45

Összesen a 9 évet felvéve a magyar-korona országaira egy év alatt, mindennemü dohányért fizetett öszvegekből egy főre esett 6,74; a német- szláv-országokban 12,47; az olasz-tartományokban 10,59 forint.

A dohány-nemüek elkészítésével foglalkozott 1859-ben 25 gyár; a magyar korona országaiban 8; még pedig Pesten 2; továbbá egyegy: Temesvárt, Kolosvárt, Kassán, Pozsonyban, Fiumében és Varasdon. Összesen alkalmazva volt 252 tisztviselő, 318 szolga és 20,098 munkás.

Az eladás végett fel volt állitva:

Raktár . . . 69, a magy. korona országaiban . . . . 27.
Főtözsde . 506, „ „ „ . . . 159.
Tözs . . 70,162, „ „ „ . . 21,022.

A központi dohány-igazgatóságnál és dohány-beváltó hivataloknál alkalmazva van 69 tisztviselö és 9 szolga.

A dohány monopolium bevételének, kiadásainak és jövedelmének kimutatása.

A dohány egyedárusságnak pénzügyi eredményéről a következő táblázat ad egy világos képet:

Közigazgatási év	Eredménye az egész monarchiában			Eredménye a magy. koron. országaiban			Jegyzés
	Bevétel	Kiadás	Jövedelem	Bevétel	Kiadás	Jövedelem	
	forint						
1851.	28,747,907	14,821,204	13,926,703	2,949,760	3,077,482	„	Hiány 127,722
1852.	36,586,255	19,375,278	17,210,977	7,917,181	4,530,124	3,386,057	
1853.	38,703,138	17,320,513	21,382,625	9,440,366	4,333,505	5,106,861	
1854.	42,407,931	20,278,016	22,129,915	10,720,073	7,160,110	3,559,963	
1855.	46,227,525	20,361,034	25,866,491	12,190,493	7,752,217	4,438,276	
1856.	49,043,449	22,485,932	26,557,517	13,654,153	8,114,056	5,540,097	
1857.	51,920,761	25,274,582	26,646,179	14,495,608	8,011,709	6,483,399	
1858.	52,616,161	25,709,886	22,886,952	14,321,670	9,988,132	4,335,538	
1859.	49,748,803	26,858,851	22,886,952	13,108,092	14,725,520	„	Hiány 1,617,528
Összesen	395,998,930	192,485,296	203,513,634	98,797,396	67,692,855	31,108,541	

Végezetre még érdekes lesz megemlíteni, évtizedről évtizedre azon tiszta jövedelmet, melyet a dohánymonopolium Ausztriában behozott.

1679-ben hozott	2,400	forintot.
1689. „ „	7,500	„
1699. „ „	8,500	„
1709. „ „	100,000	„
1719. „ „	66,000	„
1729. „ „	460,000	„
1739. „ „	665,000	„
1749. „ „	536,666	„
1759. „ „	778,000	„
1769. „ „ . . .	1.238,221	„
1779. „ „ . . .	1.995,840	„
1789. „ „ . . .	3.454,136	„
1799. „ „ . . .	4.528,809	„
1809. „ „ . . .	1.429,024	„
1819. „ „ . . .	2.636,105	„
1829. „ „ . . .	5.145,120	„
1839. „ „ . . .	6.314,173	„
1849. „ „ . . .	10.537,875	„
1859. „ „ . . .	22.886,952	„

III. SÓ-JÖVEDELEM.

A só-jövedelem most is a közvetett adók egyik nevezetesebb jövedelmű ágát képezi; az 1848-dik előtti időkben pedig az állam közvetett jövedelmei közt első helyt foglalt.

Szerencsére hazánk annyira meg van áldva végtelen bőségű sótelepekkel, hogy képes lenne nem csak hazánkat, de Európát századokra sóval ellátni.

Kősó-bányák vannak Máramarosban, Rónaszéken, Szlatinán és Sugatagon; Erdélyben Deésaknán, Marosújvárt, Parajdon, Thordán és Vizaknán.

Só-főzés Magyarországban Sóváron.

Közép-számítás szerint évenként forgalomba hozatott:

Magyarországban	kősó	871,491	mázsa
„ „	főttsó	124,921	„
Erdélyben	kősó	1.068,737	„
	Összesen . . .	2.065,150	mázsa.

Miután az egész monarchiában forgalomba jő:

kő-só	3.322.406 mázsa
főtt-só . . .	2.319.866 „
tengeri-só . .	1.091.378 „
Összesen	6.733.650 bécsi mázsa.

Ennélfogva az összes kősónak, mely a monarchiában egy év alatt a forgalomnak átadatik, teszi a

magyar kősó	$23._{21}$ %-ját
az erdélyi kősó	$32._{16}$ %-ját
Összesen . .	$55._{39}$

A magyar főtt-só az összes monarchia főtt-só mennyiségeinek . . . . $5,_{39}$ %-ját teszi.

A legnevezetesebb só-akna a bochniai és vielicskai Galicziában évenként 1,348,364 mázsa sót ad, utána mindjárt az erdélyi s azután a máramarosi következik.

A máramarosi sóval elláttatik Máramaros s a Tisza-mente Szolnokig, és hazánk felső vidéke; azonkivül évenként 70,000 mázsa 2 ft. 30 kr. p. p-ért Szerbiába adatik el, 1859-dik év october 31-dikén kelt szerződés értelme szerint.

Az erdélyi sóval láttatik el egész Erdély; az alsó Tiszamente; a bánáti megyék; Magyarország déli megyéi; Szlavonország és egy része a szlavon határőr-vidéknek. Innét is 65,000 mázsa só 2 ft. 30 kr. p. p-ért mázsánként Szerbiába adatik el.

Hazánk Vág-vidéke, Árva, Turócz és Liptó megyék a sót Galicziából kapják.

Egy lélekre esik a monarchiában	$15._{53}$ font só.
Az összes só-előállitásból Magyarországra esik	$18._{40}$ %-tóli
Erdélyre	$18._{53}$ „
Összesen . .	$36._{93}$ „

A só a régi rendszer szerint kincstári sótárakban árultatott, hol a vevő jó mértékről és szabott árról biztositva volt.

Jelenben a só áruló társulat és más magánosok szállítják és árulják a sót a fő lerakó-helyekről meghatározott árakért.

Még pedig legolcsóbb:

Erdélyben: a parajdi, vízaknai, marosújvári, tordai és dézsaknai rakhelyeken, hol eladatik évenként 300,000 mázsa, mázsánként 4 frtért oszt. értékben.

A Maros-rakodánál és Maros-Sólymoson	83.100	mázsa	4 frt	25 kr.	o. é.
Sóváron	130.000	„	6 „	— „	„
Máramarosban	750.000	„	6 „	50 „	„
A só-szállító-társulatnál	263.000	„	6 „	50 „	„
Szilágy-Somlyón	10.000	„	7 „	75 „	„
Mohácson	120.000	„	8 „	— „	„
Zimonyban	14.500	„	8 „	25 „	„
Mitroviczban	12.800	„	8 „	25 „	„
Földváron	30.300	„	8 „	25 „	„
N.-Bányán	12.500	„	8 „	25 „	„

Az évenkénti só-előállítás volt a magyar birodalomban és az összes monarchiában, a vett sót is ide értve, a kő, főtt és tengeri sót összevéve:

Év	Magyarországban	Erdélyben	összesen a magyar birodalomban	az összes monarchiáb.
	b é c s i m á z s a			
1847.	871.500	958.110	1.829.610	5.662.073
1850.	814.541	662.930	1.477.471	5.567.213
1851.	941.373	1.028.645	1.970.018	6.605.118
1852.	803.763	1.257.989	2.061.752	6.989.043
1853.	965.111	1.068.919	2.034.030	6.228.544
1854.	1.107.729	1.028.141	2.135.970	6.532.389
1855.	1.212.402	1.134.795	2.347.197	7.335.138
1856.	1.141.335	1.126.851	2.268.186	7.531.143
1857.	1.103.549	1.166.875	2.270.424	7.340.675
1858.	929.978	1.290.354	2.220.332	7.354.325
1859.	1.069.275	1.032.591	2.101.866	6.924.496
Összesen	10.960.526	11.756.200	22.716.726	74.070.157
Általában egy év alatt	996.412	1.068.737	2.065.149	6.733.650

Ugyanezen években a bevétel, kiadás és maradvány következőleg áll egymáshoz a magyar birodalomban és az összes monarchiában: a) jelenti a bevételt; b) a kiadást; és c) a maradványt.

Só-egyedárusági jövedelem.

Közigazgatási év		Magyarországban		Erdélyben		Horvát-, Szlavonországban		Összesen a magyar birodalomban		Az összes monarchiában	
		pengő pénzben									
		forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.
1847.	a)	10,339,666	—	4,480,768	—	a magyarországi tételben foglaltatik	—	14,820,434	—	35,854,677	—
	b)	6,209,595	—	3009,972	—		—	6,519,567	—	10,828,800	—
	c)	4,130,071	—	4,170,796	—		—	8,300,867	—	25.771,877	—
1850.	a)	9,137,172	19	927,897	38	1,007,437	57	11,072,507	54	30,407,365	33
	b)	2,915,269	29	345,052	55	253,766	12	3,514,088	36	8,154,654	33
	c)	6,221,802	49	582,844	—	753,671	45	7,558,328	34	22,252,771	—
1851.	a)	11,480,042	28	1,222,751	51	1,242,499	10	13,945,292	44	34,999,424	36
	b)	2,828,570	42	380,936	52	133,136	15	3,342,643	9	8,107,972	3
	c)	8,657,471	41	841,814	59	1,109,862	55	10,608,648	55	26,691,452	—
1852.	a)	9,568,863	36	1,243,107	47	1,192,656	31	12,004,627	14	33,723,814	13
	b)	2,318,578	59	610,895	54	126,724	51	3,056,198	64	8,690,527	32
	c)	7,250,284	47	632,211	53	1,065,931	40	8,948,428	20	25,033,286	41
1853.	a)	9,046,683	3	1.188,213	3	1,395,839	52	11,630,735	58	33,468,586	59
	b)	2,170,848	50	547,050	25	119,162	33	2,837,061	48	8,826,956	—
	c)	6,875,834	13	641,162	27	1,276,677	19	8,793.673	59	24,641,630	58

1854.	b)											
	c)	7,646,360	25	1,308,035	40	1,353,707	34	10,308,103	39	27,769,251	51	
1855.	a)	7,103,267	49	2,880,958	46	1,495,236	46	11,479,463	21	35,523,008	24	
	b)	2,529,890	53	577,298	57	121,095	51	3,228,285	41	9,038,624	35	
	c)	4,573,376	55	2,303,659	49	1,374,140	54	8,251,177	38	26,484,384	49	
1856.	a)	10,606,462	49	3,091,675	44	1,605,545	12	15,303,683	45	39,955,181	15	
	b)	3,250,683	40	611,182	30	132,967	51	3,994,734	1	9,787,881	57	
	c)	7,436,779	17	2,480,493	14	1,472,577	21	11,389,849	52	30,167,299	18	
1857.	a)	8,528,312	34	1,786,258	39	1,338,924	31	11,653,495	44	35,479,731	16	
	b)	2,923,348	39	777,528	14	169,753	58	3,870,630	51	9,476,228	58	
	c)	5,604,963	55	1,008,730	24	1,169,170	32	7,782,864	51	26,003,502	18	
1858.	a)	9,406,878	40	2,976,332	12	1,539,302	12	13,922,518	4	40,669,955	24	
	b)	3,268,860	42	1,044,911	6	86,801	39	4,400,573	27	11,447,417	17	
	c)	6,138 017	58	1,931,426	6	1,452,500	33	9,521,944	37	29,222,538	6	
1859.	a)	7,675,721	54	1 839,239	31	1.426,921	—	10,971,882	25	33,862,690	39	
	b)	764,026	40	464,040	57	129,477	32	1,357,545	9	5,876,392	46	
	c)	6,911,695	14	1,375,198	34	1,297,443	28	9,584,337	16	27,986,297	53	
Összesen	a)	103,071,559	39	23,471,747	—	13,725,139	42	140,268,446	21	396,434,721	12	
	b)	31,404,801	40	6,195,372	59	1,399,955	37	39,000,130	16	98,210,480	51	
	c)	71,366,757	59	17,276,375	1	12,325,184	4	100,968,317	4	292,224,231	21	
Általában	a)	9,370,143	—	2,133,800	—	1,247,740	—	12,751,683	—	35,494,066	—	
	b)	2,882,254	—	563,218	—	127,270	—	3,572,742	—	8,928,226	—	
	c)	6,487,909	—	1,570,582	—	1,120,470	—	9,178,961	—	26,565,840	—	

IV.

BÉLYEG, EGYENES ILLETÉKEK ÉS DÍJAK.

A bélyegadó nálunk egészen ismeretlen volt. Ha egy magyar ember a határon túl vetődött, s ha tapasztalta, hogy minden kártya, naptár, újságlap, sőt árjegyzék vagy hirdetés, mely a Lajtán túl kezébe került, mulaszthatlanúl a díjfizetést tanúsító kétfejü sassal van ellátva, kezdett magának fogalmat szerezni a civilisált állam okvetlen kellékeiről; könnyebbnek érzé magát, ha ismét a fekete-sárga sorompót háta mögött látva a bélyeg- és közvetett adó-illetékektől ment országba jutott. Az ausztriai tartományokban már régen divatban voltak minden, velünk a múlt 11 év alatt gyakorlatilag megismertetett adónemek, csak hogy akkor még ott sem voltak oly nyomasztók. A 11 év tehát abban különbözött, hogy ezen adónemek is az elviselhetés végső határáig vitettek; — holott szegény népünk egyszerre minden szoktatás nélkül az adó egész sulyával ismertetett meg.

Vegyük a bélyeg-adó egyes nemeit, — elsőben azon bélyeg-adót, mely az elhasználási adó (Verbrauchs-abgabe) természetét viseli magában. Ez a kártya, naptár, hírlap, hirdetés és hírlapi hirdetés rovataira oszlik. Ámbár az ezen bélyegekért bejött összegek nem oly tetemesek, de miután a nemzet belső életére a felhasznált mennyiség jellemző, a hazánkra vonatkozókat idézni kívánom.

Ausztriában legrégibb bélyeg-adó az, mely a kártyára vettetett 1692-ben. 1850-ben még kétféle díj volt 5 és 10kr. p. p. — 1857-től minden játék kártyára egyenlően 15 osztrák értékü krnyi díj vettetett.

A magyar koronához tartozó országokban a két utolsó évben, melyekről kimutatást bírunk, összesen készült:

1858-ban 604,014 játék kártya, melyektől a bélyeg 80,521 frt. tett.
1859-ben 530,105 „ „ „ 75,728 „ „

Ugyanakkor az összes monarchiában az összes tételek voltak:

1858-ban 1,588,486 játék . . . . . bélyegdíj 212,442 ft.
1859-ben 1,348,762 „ . . . . . „ 192,680 „

Úgy látszik, hogy a háborús évben, 1859-ben, midőn annyi pénz, erő és érdek koczkára volt téve, a magánosok kártyázás vágyát csillapítá.

Naptár „kalendáriom" bélyeg már 1721-ben volt az ausztriai tartományokba behozva, és 1850-től tett 3 p. krt., most 6 új krt. Hazánkban

1858-ban bélyegeztetett 688,192 naptár . . bélyegdíj 34,910 ft
1859-ben „ 492,362 „ . . „ 28,135 „

Az összes monarchiában:

1858-ban bélyegeztetett 2,647,514 naptár, . bélyegdíj 133,097 „
1859-ben „ 1,920,913 „ . „ 120,340 „

Hírlapok bélyege. 1789-ben hozatott be és divatozott egész 1848-ig. Ezen időtől egész 1858. január 1-jéig, tehát majd tíz évig, hatáson kivül volt. Minden cautióval illetett lapnál 1858-ban január 1-jétől fogva tett a belföldi lapoknál 2, idegen lapoknál 4 új krt. — 1858. november 23-dikai rendelet szerint minden nem-hivatalos lapnál 1 és idegennél 2 új krt.

Még pedig az 1859. évben a belföldi lapokat tekintve, volt:

Ország neve	Megjelent hírlap száma	Fizetett díj forintban	Jegyzés.
Magyarország . .	5,393,414	59,626	Két hónapban még a magasabb díj volt alkalmazásban
Erdélyország . . .	334,507	3,545	
Horvát-Szlavón o.	81,069	826	
Összesen a magyarkorona országaiban	5,817,990	63,997	
Az egész monarchiában	45,523,940	500,468	

Ugyanazon időben az egész monarchiába bejött külföldi lap — külföldinek véve mindazon államokat, melyek Ausztriával postaszerződésre nem léptek, — 149,000; Magyarországba pedig 25,260.

Hirdetések, falragaszokban adott hirdetéseket értve. Ezen bélyeg 1850-ben hozatott be, és minden falragasztól a nagyság szerint 1 és 2 új kr. vétetik, és 1859-ben előfordúlt hirdetés Magyarországban 2,358,756; Erdélyben 337,240; Horvát-szlavón országban 186,384; az ezért befolyt bélyegilleték 31,645 ft, az egész monarchiában több mint 6 millió hirdetésért összesen bejött 73 ezer forint.

A hírlapokbani hirdetések díja 1850-ben hozatott be, és tett eleinte 10 kr. p. p. 1857-től 15 p. krt. és most 30 új krt. A magyar-korona országaiban hozott 1859-ben 16,666 ftot; az egész monarchiában 105,754 ftot.

A bélyegek és közvetlen illetékek (Stempel und die unmittelbaren Gebühren) nevezete alá tartoznak azon valóban tekintélyes összegü megadóztatott iratok, melyek részint a tárgy szerint meghatározott osztályú bélyeggel ellátandók; vagy melyek mint közvetlen illetékek örökösödés, adás-vétel, ajándék, nyert per, betáblázás, vagy bár minemü birtok-változás után, a tárgy és ügylet értékéhez képest bizonyos százalék alá esnek.

Ausztriában 1675-ben hozatott be legelőbb a bélyeg ezen neme; későbbi szabályozások, melyek mindig emeléssel jártak, 1762. 1802. 1840. és 1850. évben jelentek meg. Azonban noha már az 1840-diki szabályozás tekintélyes emelést okozott, még is 1840-ben az összes bélyeg-jövedelem következő volt:

A nyers jövedelem volt:

Bélyegért	2,912,949 frt.
Taksákért	1,641,667 „
Örökösödési díj	782,167 „
Összesen	5,336,763 „

Lombard-Velenczében pedig:

Bélyeg	956,205 „
Taksák	905,182 „
Összesen	1,861,387 „

Mily csekély öszvegek ezek azon korból, midőn még az állam kiadásai a bevételekkel egyensúlyban voltak, azon közelmúlt korszakhoz képest, midőn évről-évre oly végtelen nagyságú deficit örökíttetett meg.

A bélyegadó, mint már említém, vagy egyenesen a bélyegzett papír, később bélyegjegy (Marke) eladása által jött be; vagy az úgynevezett járulékoknál a tárgy szerint határoztatott meg a bélyegilleték a tárgy értékének nagysága szerint.

A bélyeg-papír vagy bélyeg-jegy eladásából az egész monarchia bevétele következőleg mutatkozott.

Midőn még a magyar-korona országai ezen adó alá vetve nem voltak, azaz 1850-ben, hozott $3,_{465}$ milliót.

Ország neve	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859
	forintot								
Magyarországban	1,145,975	1,213,101	1,455,044	1,475,479	1,719,054	1,921,072	2,012,450	1,871,072	2,560,053
Erdélyben	142,980	162,659	219,489	235,943	256,802	283,499	273,914	284,224	342,506
Horvát-Szlavón-országban	121,617	134,023	149,532	146,892	163,194	178,051	187,161	168,725	229,614
Összesen a magyar birodalomban	1,410,572	1,509,783	1,824,065	1,858,314	2,139,050	2,384,622	2,473,525	2,224,021	3,132,163
Az egész monarchiában.	6,058,910	6,200,435	6,826,905	6,917,005	8,659,733	9,182,336	9,361,407	8,833,986	10,355,271

Ezen a bélyeges papír és bélyegjegyek árulásából bejött nyers jövedelemből levonandók a költségek, melyek 1854-ig bezárólag, midőn még a bélyeg a papírra nyomatott, nagyobbak voltak, mint 1855-től kezdve, midőn már a bélyeg-jegyek árultattak.

E költségek az egész monarchiában tettek: 1850-ben: 79,311; 1851-ben: 140,038; 1852-ben: 143,229; 1853-ban: 130,910; 1854-ben: 136,318; 1855-ben: 60,110; 1856-ban: 37,818; 1857-ben: 54,572; 1858-ban: 36,645; 1859-ben: 83.831 forintot.

Az úgynevezett egyenes illetékek 7 osztályba sorozandók:

I. A birtok átruházásoktól, továbbá élvezeti és használati jogok átadásától az érték 1 ½ és 3 ½ százalék vétetett. Ezen czim alatt az egész monarchiában 1850-ben még csak 875,117 ft jött be; holott a jövedelem 1859-ben már 8 millió 889,518 ftot tett. Ezen évben esett ez öszvegből a magyar korona országaira, 2,448,188 forint.

II. Az illetéki kiegyenlítés (Gebühren-Aequivalent) községek és testületek alapítványainak díjai, melyek minden 10 évben vagy $^1/_{10}$ rátákban évenként fizetendők az érték 2% után, mely 1851-ben 17,357 ftot hozott; nemsokára 1853-ban egy milliót megközelített; 1856-ban másfél milliót tett, és 1859-ben 882,032 forintra leszállt, — mely öszvegből 1859-ben esett a magyar korona országaira 348,094 ft.

III. A halálozás következtében birtok-átruházasokért járó díjak 1, 4 és 8% teszik az értéknek. Az összes monarchiában 1850-ben 47,670; ezután 1851-ben $0_{,933}$; 1852-ben $1_{,888}$; 1853-ban $0_{,918}$; 1854-ben $3_{,194}$; 1855-ben $3_{,280}$; 1856-ban $4_{,071}$; 1857-ben $4_{,273}$; 1858-ban $4_{,626}$, és végre 1859-ben $3_{,644}$ milliót jövedelmeztek. Az utolsó évben a magyar-korona országaiban 779,877 forintot hoztak.

IV. Élők közti adománytól 1, 4, és 8% kellett fizetni. E díjak 1850-ben 4,452 ftot hoztak; később hat-százezer forintot haladtak meg, 1859-ben 505,821 forintot tettek, miből a magyar korona országaira esett: 96,400 frt.

V. Nyilván-könyvi bejegyzések után az érték ½%-ja szedetett. Ez 1850-ben hozott 289,523 ftot, s folyton emelkedve 1858-ban már 1,346,723 forintnyi öszveget ért el, hogy 1859-ben 1,065,300 ftra leszálljon. A magyar korona országaira esett ebből: 96,400 ft.

VI. Bírói itéletek után ½% szedetett; ez 1850-ben 4,892 ftot tett, és folyton emelkedett, miglen 1858-ban elérte a 323,168 forintnyi öszveget, hogy 1859-ben 266,550 forintra szálljon. A magyar korona országaira ez utóbbi öszvegből esett 212,274 forint.

VII. Meghatározott illetékek hoztak 1850-ben 3,011 ftot, 1858-ban 138,558 ftra emelkedtek, 1859-ben 127,815 ftot tettek. A magyar korona országaira esett 12,240 forint.

Érdekesnek tartám közölni mind a 7 rendbeli czim alatt évenként mennyi öszveget fizetett hazánk, és mennyi jött be az egész monarchiában; azt a következő táblázat mutatja. Miután 1850. évben még hazánkban be nem volt hozva a bélyeg, egy summában teszem ki az összes bevételt, s ez az örökös tartományokban csak 1,224,665 forintot tett.

Az úgynevezett közvetlen illetékek hoztak :

Ország neve	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859
	forintot								
Magyarországban . . .	685,515	1,211,769	2,258,505	2,775,324	2,981,231	3,534,122	3,625,784	3,584,639	3,382,085
Erdélyben	32,848	59,443	115,097	196,321	308,205	423,144	394,822	382,685	393,571
Horvát-Szlavón-országban	18,375	55,618	109,805	141,334	234,674	234,434	218,785	216,317	219,490
Összesen a magyar birodalomban	736,738	1,326,830	2,483,407	3,112,979	3,524,110	4,191,700	4,239,391	4,183,641	3,995,146
Az egész monarchiában .	6,370,776	9,993,203	14,821,358	15,864,260	16,296,779	17,516,665	18,712,205	18,806,787	15,381,356

A díjak, taksák, nevezete alatt előfordúló államjövedelmek még a bélyeg és illetékek közé soroltatnak. Ezek 6 osztály alatt könyveztetnek, úgymint: I. Díjak kegyelemosztásoknál (Gnaden-Verleihungen); II. Hivatali kinevezéseknél (Dienst-Verleihungen); III. Javadalmak engedményezésénél (Pfründen-Verleihungen). IV. Szabadalmak kiadásánál (Privilegien-Verleihungen); V. Letéti díjak (Depositen-Taxen) és végre VI. Vegyes díjak.

Minden díjak fejében ez utóbbi 9 év alatt következő összegek folytak be az állami pénztárba.

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.
	forintot								
Magyarországban . .	124,387	272,168	190,405	228,082	398,401	191,414	210,314	163,240	157,152
Erdélyben	10,396	34,772	30,112	29,011	117,401	45,996	33,034	28,946	24,145
Horvát- Szlavón-országban	32,955	37,130	31,454	21,229	47,485	19,851	22,682	17,993	21,908
Összesen a magy. kor. orsz.	167,738	344,070	251,971	278,322	563,287	257,261	266,030	210,179	203,205
Az egész monarchiában	2,205,475	1,746,052	1,138,252	1,065,154	1,490,199	1,422,643	1,950,722	1,151, 52	1,154,389

Ezekből láthatjuk, mily tetemes részét tették a múlt évtizedben a bélyegek és illetékek díjai az állam-bevételnek: világosan mutatják a számok a folyvásti növekedést, s azon nagy ugrást, melyet ezen adóztatás az 1850-diki év után tett.

Azonban ezen adó-nem, melly kellőleg kezelve és a méltányosság elvei szerint mérsékelten alkalmazva más államok egyik tekintélyes és könnyen elviselhető adó-nemét képezi, Ausztriában, miután mindenütt egyedül csak a jövedelem-emelés érdeke tartatott szem előtt, nyomasztó és gyűlölt közvetett adó-nemnek tekintetik.

A bélyegek és illetékek erőltetett nevelése végett kiadott rendeletek és szabályok annyira költségessé és nehézkessé tevék az igazság kiszolgáltatását, megnehezíték a politikai hatóságokhozi folyamodást, hogy valójában el lehet mondani: miszerint minden kisebb per anyagját felemészték, sőt felülmúlták a bélyeg és az illetéki terhek, hozzájárúlván még az ügyvédi osztály privilegiált állása és az ebből következő árjegyzéki terhes liquidatiók is.

De mi még nehezebben vétetett hazánkban, s mélyen sértett minden magán-jogérzetet, az az illeték biztos megvétele végett hozott örökösödési eljárások és árva-ügyi kezelések, melyek hosszú, nehézkes és önkényes tárgyalása gyakran egészen felemészté a kisebb örökségeket.

Az ily módon bélyeg-díjak és illetékek fejében összesen bevett öszvegek az egész monarchiában az 1858-dik évben 33,194,209 forintot tettek; az 1859-dik évben 31,481,794 forintot; az 1861-dik évre pedig elöszámításba hozatott 35,549,200 forint, melyből esett volna a magyar koronához tartozó országokra következő öszveg o. é. forintokban:

Adó neme	Magyarország	Erdély	Horvát-Szláv. ország	Összes magyar birodalom
Bélyeg . .	3,054,400	424,800	253,600	3,732,800
Díjak és illetékek .	4,674,100	497,800	295,400	5,467,300
Összesen .	7,728,500	922,600	549,000	9,200,100

V.

VÁM-JÖVEDELEM.

A magyarországi vám-jövedelmek tisztán meg nem határozhatók; — míg a vám-sorompók a magyar birodalom és az osztrák tartományok között fenállottak, akkor kiszámítható volt ezen belső vámok jövedelme, de nem azon vámok jövedelmei, melyek a külföldi be- és kivitelre vonatkoztak, miután azok közösön kezeltettek; jelenben pedig, midőn a közbülső sorompók megszűntek, a vámok jövedelméből valójában mennyi illeti Magyarországot, azt épen nem tudjuk. Ily viszonyok közt azon adatokat kell elfogadnunk, melyeket a pénzügy-minister a birodalmi tanácsnak tett előterjesztésében megemlít.

Azon visszás helyzetnek, melybe hazánk az ausztriai tartományokkali kapcsolatnál fogva jutott, az lett a következménye, hogy a közbülső vám-szabályzatok mindig Bécsből, országunk érdekével sokszor ellentétben álló nézpontokból határoztattak. A külföldi határ-szélre nézve azonegy vám-szabályzat volt felállítva az egész monarchiában, és így annak tételei szintén a bécsi kormány által határoztattak meg.

A közbülső vámok Magyarország és az örökös tartományok között az 1850-dik évi január 7-dikei pátens által töröltettek el, — ezelőtt csupán egyszer t. i. 1786-tól 1793-ig voltak a német kiviteli és a magyar beviteli vámok megszüntetve.

A régibb időkben a vám-szabályatoknál egyedül a jövedelmi tekintet döntött. Az első szabályzat a mercantilrendszer elvei szerint 1659. január 27-ikén keletkezett, mely szerint az ércz-pénz nagyobb vagy kisebb mennyiségében vélvén az akkori államférfiak a nemzetek gazdagságát feltalálhatni, minden a fényűzésre vonatkozó árúk behozatala tilalmaztatott.

Később a gyár-ipar előmozdítása végett a kü lföldről behozott gyártványok tetemes behozatali vámmal terheltettek; mi rendesen az érték 20% száztóliját tevé.

Azonban több árúkra nézve a tilalomrendszer egész 1852. évi január végéig kisebb vagy nagyobb mértékben fenállott; azóta a vám-szabályzás, a más államokkal kötött vám

és kereskedési szerződések következtében a tilalomrendszertől egyenesen eltérve, inkább a szabadabb kereskedés elveihez alkalmazkodott.

A régi vám-szabályzat 1784-ből igen részletes volt 1,300 tárgyat tartalmazott, melyek közől 200 tárgy volt az egyenes behozatali tilalomnak alávetve. 1838. november 1-sején a sok tekintetben egyszerüsitett vámszabályzat jelent meg, mely már csak 654 tárgy-számot foglalt magában, melyek közül a bevitelnél 70, a kivitelnél 10 tárgy volt a kereskedési tilalomnak alávetve. Ezen szabályzat egészen 1852-ig volt érvényben.

A magyar birodalom és a többi tartományok közti közbenső vámvonalok 10 évi közép-számitás szerint 1841-től 1850-ig 3,100,000 forintot p.p. hoztak évenként.

A vám-reform eredményeit mellőzve, lássuk *mi volt a vám-jövedelem hazánkban*, mi az egész monarchiában.

A közbenső vámok hazánk és Ausztria között az utolsó 10 évben, 1848-at mint rendkivülit nem számitván, hoztak nyers jövedelmet:

Év	Volt az összes jövedelem a monarchiában p. pénzben	Ebből tett a magyar birodalom és Austria közti közbenső vám-jövedelem ft. p. pénzben	Maradt összesen tiszta jövedelem
1838	19,180,350	2,796,281	16,803,297
1839	19,181,783	2,906,218	16,800,876
1840	19,942,754	2,643,525	17,599,915
1841	19,515,517	2,979,272	17,051,876
1842	19,770,231	2,721,011	17,093,176
1843	21,216,331	3,417,458	18,510,306
1844	21,836,427	3,803,694	19,168,580
1845	20,652,762	3,774,413	17,773,200
1846	22,137,253	3,605,727	19,003,506
1847	22,609,545	3,156,632	19,627,223
1850	23,208,391	2,422,903	20,753,605

tehát a kiadások tették a nyers jövedelem 12—14 %-ját.

1851 óta pedig következőleg állott a vámjövedelem:

Vám-jövedelmi bevétel.

Közigazgatási évben	bevitelért	átvitelért	kivitelért	Mellékes és egyébb bevétel	Nyers bevétel czukorra vetett vámmal együtt	Összes kiadás	Tiszta jövedelem	Aránya a kiadásnak a nyers jövedelemh.
	pengő forint							
1851 . .	19,693,197	71,899	1,155,427	658,071	22,093,674	2,338,005	19,687,229	10.$_{7}$
1852 . .	22,126,072	81,857	1,135,790	611,983	24,441,474	2,301,005	22,140,469	9.$_{2}$
1853 . .	21,541,860	87,668	1,054,382	608,677	23,813,941	2,498,049	21,315,892	10.$_{7}$
1854 . .	20,164,089	71,135	682,355	519,030	22,438,158	2,457,940	19,980,218	11.$_{4}$
1855 . .	20,286,634	91,453	683,487	503,558	22,603,288	2,340,636	20,262,652	10.$_{8}$
1856 . .	21,196,417	79,922	624,755	833,921	24,311,894	2,603,682	21,708,212	11.$_{4}$
1857 . .	19,465,728	59,852	502,755	750,528	22,818,591	2,483,193	20,419,911	11.$_{9}$
1858 . .	20,759,956	61,069	586,479	761,110	26,063,608	3,133,527	22,882,519	14.$_{5}$
1859 . .	14,530,068	62,245	382,918	515,318	21,042,158	2,420,728	18,517,352	15.$_{6}$

A vámok jövedelme 1860-dik évre 17.226.500 forintra volt elöszámítva. Az 1861-dik évre azonban csak 14.746.900 forint tiszta jövedelem volt elöszámítva.

Még pedig ebből esett Magyarországra	3,764,400	ft.
Erdélyre	813,500	„
Horvát-Szlavónor.	576,500	„
Összesen	5,154,400	„

VI. ÚTVÁMOK.

Az út-vám, mely 1821-ben hozatott be a monarchiában, Magyarországba, noha itt kész, jó karban levő útvonalok nem találtattak, az 1853. február 10 dikei rendelet által hozatott be. Azonban a bécsi pénzügyérek, kik a mappából számolák ki hazánk útvonalait, s akár volt kész országút akár nem, a vámok beszedését decretálták, az országszerte nyilvánúlt elégedetlenségnek és megbotránkozásnak engedni voltak kénytelenek, és az 1855-diki közigazgatási évre csak az oly állami kőútvonalon rendeltetett szedetni a vám, hol egyfolytában legalább 6 mértföld jó útvonal létezik, minden más, nem-állami, útvonalnál az út-vámok teljesen megszüntettek.

Innét magyarázható, hogy midőn az egész monarchiában 1861-re ezen kútforrás tétele 2.863,000 forintra volt elöszámítva, akkor Magyarországban csak 52,800. Erdélyben 94,800. és Horvát-Slavón-országban 52,800 forint tiszta jövedelem volt ezen forrásból elöszámítva.

VII. LOTTERIA.

A sorsjáték iránti hajlamát a népnek felhasználni, abból nevezetes államjövedelmet teremteni, a múlt században kezdett divatba jöni. Ez mindenesetre egy könnyü módja az állami jövedelemszerzésnek, és ha mind vagyonos emberek vennének a sorsjátékban részt, kiknek ezen czélra szánt garasaik s forintjaik nem a legszükségesebb életfentartási szükségekből

vonatnának el, úgy igen helyeslendő jövedelem-ágat képezne az állami háztartásban; de rendesen a kis lotteriába betett összvegek a napi szükséggel küzdő néposztálytól kerülnek; noha ismét nem lehetne állítani, hogy a collecturába hordott fillérek, ha azok oda nem tétetnek, mind a takarék-pénztárba vándoroltak volna.

Velenczében állíttatott fel legelőbb 1734-ben az úgynevezett pénz-sorsjáték, nemsokára azután az osztrák államokba hozatott be 1751-ben, midőn gr. Cataldi a sorsjáték egyedárusságát bérbe vévén 10 évre, ezért évenként 260,000 forintot fizetett, a bérlet további 8 évre meghosszabbíttatván, annak lejártával „Bratta és társa" kereskedőház már 400,000 forint bért fizetett, s még az államot a haszon $^1/_5$-ben részesíté.

1787-ben átment az állam kezelése alá, mely alatt mai napig megmaradt.

A mostani rendszeres alakba az 1813 évi martius 13. és 1817 évi június 22-diki pátensek helyezék.

Hazánkba is ezen idő tájban hozatott be nagyobb mértékben.

Az állami kezelés első évtizedeiben 1805-ig a sorsjáték évi jövedelme egy millióra ment; azután egész 1,800,000 forintig is szaporodott (1805), majd ismét egy millióra leszállt; 1832-ben már két milliót tett, 1843-ban három milliónál is többet.

Mennyiben járúlt hozzá a régibb időkben Magyarország, azt bizton megmondani nem lehet, miután nem az eladási, de a húzási helyek szerint vétettek a jövedelmek számításba. Az összes monarchiában 1851-től a jövedelem tetemesen növekedett s 5 és 6 millió közt volt; sőt 1857-ben már a 7 milliót is meghaladta. Ezen év volt a legkedvezőbb ezen jövedelmi ágnál. De hogy ily jövedelem előálljon, a bevételeknek 20 milliót kelle meghaladniok.

A kifizetett nyereményösszvegek a betétekhez arányosítva, hosszú évi tapasztalás szerint, a betételek $56,_5$ %-ját tevék.

Érdekes feljegyeznünk, mi volt a jövedelem hazánk területén ezen üzletből 1848. előtt. Felvéve az 1847-diki évet, úgy találjuk, hogy az összes jövedelem volt:

Magyarország és kapcsolt részeiben . .	944,952 ft.
A Határőrvidéken	57,426 „
Erdélyben	198,171 „
Összesen . . .	1,100,549 „
Az összes kiadás, nyeremények és más kiadások tettek: Magyarországban és kapcsolt részeiben	525,573 „
A Határőrvidéken	29,438 „
Erdélyben	111,664 „
Összesen . . .	666,705 „
Maradt ennélfogva tiszta jövedelem összesen .	533,844 „
midőn az összes monarchiában a lotto tiszta jövedelme tett	4,837,040 „

Az 1850-dik évben az egész monarchiában a tiszta jövedelem leszállt 2,123,842 forintra, melyből Magyarország, a kapcsolt részek és Erdély csak 76,116 forintot viseltek.

Az ezután következő évekről a következő tiszta jövedelmi tételeket találjuk:

Év	Összes tiszta lottojövedelem forintokban	Abból esett a magyar-korona országaira forint
1851	3,793,523	455,700
1852	5,154,194	703,112
1853	5,225,462	671,854
1854	6,272,793	873,872
1855	6,448,376	907,114
1856	5,729,618	900,427
1857	7,315,808	1,128,560
1858	6,826,236	1,223,112
1859	5,416,588	1,132,651
Összesen. .	52,182,598	7,996,402

Az 1861-dik évi előszámításban az összes jövedelem 5,709,400 forintra van becsülve; ebből a magyar-korona országaira 910,100 forint; — még pedig Magyarországra 631,600, Erdélyre 191,600 és Horvát- Szlavón-országra 86,900 forint esnék.

A KÖZVETETT ADÓK ÖSSZES NYERS ÉS TISZTA JÖVEDELME, ÉS AZOK BEHAJTÁSI, KEZELÉSI ÉS ELLENŐRKÖDÉSI KÖLTSÉGEI.

Az államok háztartásában alig van több figyelmet igénylő kérdés, melynek megoldásán következetesen munkálni minden pénzügyi ministeriumnak fontos feladata, mint azon lenni, hogy az adók kezelési költségei, mentül kevesebb részét emészszék fel az állami jövedelemnek. — Különösen a közvetett adók behajtási, kezelési s ellenőrködési költségei szoktak a dolog természeténél fogva nagy öszvegeket igénybe venni.

Az osztrák monarchiában, jóllehet még mindig aránylag nagy költségekkel járt a kezelés, a meggazdálkodásra nézve nevezetes előhaladás történt.

Midőn 1819-ben a közvetett adó nyers jövedelme 83 milliót tett, a kezelés, ide számítva az anyagok beszerzési költségeit is, 48 millióba került, tehát a nyers jövedelem 57 %-ját emésztette el.

Minő előmeneteleket tettek egyrészt az adójövedelem emelésében, másrészt a közvetett adók költségeinek leszállításában, meglátjuk, ha az 1847-diki évet, midőn a magyar birodalomra a közvetett adók minden nemei még nem voltak kiterjesztve, az utolsó évtized eredményeivel egybehasonlítjuk.

A közvetett adókból i nyers bevétel, nyers adó-jövedelem, tiszta jövedelem és kezelési költségek kimutatása az egész monarchiában:

Közigazgatási év	A közvetett adók összes nyers jövedelme	Ebből tettek az anyag beszerzés és kezelési költség	Maradt nyers bevétel	Ebből tett az adó-kezelési költség	Maradt valóságos tiszta jövedelem
	pengő forint	száztólit	pengő forint	száztólit	pengő forint
1847 . .	121,339,369	17.$_{32}$	102,801,525	19.$_{96}$	89,924,309
1850 . .	121,482,966	15.$_{15}$	104,515,529	17.$_{61}$	94,364,494
1851 . .	142,366,784	14.$_{80}$	118,242,851	17.$_{83}$	107,174,073
1852 . .	159,401,827	14.$_{15}$	132,610,181	10.$_{01}$	120,280,133
1853 . .	168,584,410	13.$_{61}$	139,937,584	16.$_{39}$	127,549,538
1854 . .	177,388,942	13.$_{39}$	146,624,961	16.$_{44}$	133,563,792
1855 . .	181,322,389	13.$_{20}$	150,538,696	15.$_{89}$	137,945,346
1856 . .	195,865,369	13.$_{10}$	161,089,972	16.$_{16}$	147,153,219
1857 . .	201,601,645	13.$_{19}$	165,004,824	16.$_{10}$	151,136,900
1858 . .	211,995,719	12.$_{26}$	171,024,964	15.$_{19}$	157,477,608
1859 . .	190,582,918	12.$_{31}$	153,864,252	15.$_{93}$	142,502,074

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezen költségekben nem foglaltatnak a pénügy-ministeriumnál a központi vezetésre tett kiadások, továbbá még az adóhivatalok költségei se vétettek számításba, noha azok nem csak az egyenes, de a közvetett adók pénz-kezelésénél is vannak elfoglalva.

1858-ban a pénzügyi országos és kerületi igazgatóságok 5,211,440 forintba kerültek.

A pénzügy-őrség pedig állott:
1853-ban 25,013,
1859-ben 20.517 emberből, melyből Magyarországban alkalmazva volt: 4,094,
Erdélyben 1,343,
Horvát-Szlavon-országban 1,070,

Összesen . . . 6.507.

Esett pedig egy főre a közvetett adókból:

1851-ben	nyers	jövedelem	3.$_{42}$	. . .	tiszta	jövedelem	2.$_{91}$	p. frt.
1852-	„	„	3.$_{84}$	. . .	„	„	3.$_{36}$	„
1853-	„	„	4.$_{06}$	. . .	„	„	3.$_{50}$	„
1854-	„	„	4.$_{17}$	. . .	„	„	3.$_{67}$	„
1855-	„	„	4.$_{24}$	. . .	„	„	3.$_{76}$	„
1856-	„	„	4.$_{71}$	. . .	„	„	4.$_{04}$	„
1857-	„	„	4.$_{67}$	. . .	„	„	4.$_{00}$	„
1858-	„	„	4.$_{80}$	. . .	„	„	4.$_{17}$	„
1859-	„	„	4.$_{48}$	. . .	„	„	3.$_{92}$	„

A KÖZVETETT ADÓK ELŐSZÁMÍTÁSA 1861-DIK ÉVRE.

A birodalmi tanács számára készített előszámítás szerint az 1861-diki közigazgatási évben a közvetett adóknak a következő öszvegeket kellett volna hozniok:

I. A fogyasztási adó az előszámítás szerint tett volna:

Magyarországban . .	10,688,200	ft.	o. é.
Erdélyben	1,860,100	„	„
Horvát-szlavón-orsz. .	247,700	„	„
Összesen . . .	12,796,000	„	„
Az összes monarchiában .	54,468,000	„	„

II. A dohány-egyedáruság:

Magyarországban . .	6,836,800	„	„
Erdélyben	1,360,700	„	„
Horvát-szlavón-orsz. .	945,000	„	„
Összesen . . .	9,142,500	„	„
Az összes monarchiában .	30,049,700	„	„

III. A só-egyedárusság:

Magyarországban . .	9,383,400	„	„
Erdélyben	2,027,600	„	„
Horvát-Szlavón-orsz. .	1,436,900	„	„
Összesen . . .	12,847,900	„	„
Az összes monarchiában .	32,010,900	„	„

IV. A bélyeg-jövedelem.

Magyarországban . .	3,054,400	„	„
Erdélyben	424,800	„	„
Horvát-Szlavón-orsz. .	253,600	„	„
Összesen . . .	3,732,800	„	„
Az egész monarchiában .	13,234,000	„	„

V. A törvénykezési díjak:

Magyarországban . .	4,674,100	„	„
Erdélyben	497,800	„	„
Horvát-Szlavón-orsz. .	295,400	„	„
Összesen . . .	5,467,300	„	„
Az egész monarchiában .	22,315,200	„	„

VI. A lotteria-jövedelem.

Magyarországban . .	631,600	„	„
Erdélyben	191,600	„	„
Horvát-Szlavón-orsz. .	86,900	„	„
Összesen . . .	910,100	„	„
Az egész monarchiában .	5,709,400	„	„

VII. A posta-jövedelem.

Magyarországban . .	435,400	„	„
Erdélyben	„	„	hiány 53,200 frt.
Horvát-Szlavón-orsz.	„	„	„ 79,800 „
A hiányokat levonva a feles-legből marad tiszta jövedelem	302,400	ft.	o. é.
Az egész monarchiában .	2,807,000	„	„

VIII. Az út-vám.

Magyarország bánáti részében . .	52,800	ft.	o. é.
Erdélyben	94,800	„	„
Horvát-Szlavón-országban	77,300	„	„
Összesen . . .	224,300	„	„
Az egész monarchiában . . .	2,863,000	„	„

IX. A vámok.

A bevétel- és kivitelnél úgynevezett harminczadok:

Magyarországban . .	3,764,600	ft. o. é.
Erdelyben	813,500	„ „
Horvát-Szlavón-orsz.	576,500	„ „
Összesen . . .	5,154,600	„ „
Az egész monarchiában .	14,746,900	„ „

Az összes közvetett adók:

Magyarországban .	39,521,100	„ „
Erdélyben	7,217,700	„ „
Horvát-Szlavón-orsz.	3,839,500	„ „
Összesen . . .	50,578,300	„ „

Miután pedig az összes monarchiában az előszámított közvetett adók 178,287,900 o. é. ftot. tettek volna, tehát a magyar birodalom a közvetett adók 28. $\frac{4}{7}$ száztólját viselte volna.

A KÖZVETETT ÉS KÖZVETLEN ADÓKON KIVÜLI JÖVEDELMEK.

Értekezésünk első részében láttuk az egyenes adók tiszta jövedelmi tételeit; második részében a közvetett adók jövedelmeit soroltuk elő. Az államjövedelmek ezen két legfontosabb ágát részletesen ismertetni szükségesnek véltük. Ezen jövedelmeken kivül vannak még egyéb jövedelmi kútforrások melyekkel szintén szükséges megismerkednünk; de a hely szüke miatt ezeket csak az 1861-dik évi előszámítás szerint sorolandjuk elő.

Ezen jövedelmek:

a) Az államijavak, a bányászat és pénzverés.

b) A különböző bevételek.

c) Végre azon jövedelmek, melyek az állami vagyon eladásából bejött jövedelmi tételek alatt szoktak a pénzügyi kimutatásokban előfordúlni.

Lássuk egyenként.

Az a) alattiak következőleg számíttattak elö:

Az államijószágok jövedelmei, ide értve azokat is, melyek a bécsi banknak elzálogosíttattak:

Magyarországban	3,229,200	ft. o. é.
Erdélyben	59,500	„ „
Horvát-Szlavón-országban . . .	118,200	„ „
Összesen	3,406,900	„ „
Az összes monarchiában . .	5,135,000	„ „

Só-uradalmi erdőszet rovata alatt a német tartományokban kitétetett . . . . . 105,800 „ „

Az állami-gyárak jövedelmei a német tartományokban . . . . . 106,600 „ „

Táv-irdai jövedelem ugyanott . . . . . 319,000 „ „

Ezen három utolsó tétel alatt a magyar birodalom nem jövedelmezett semmit.

A bányászati jövedelem.

Magyarországban	135,700	ft. o. é.
Erdélyben	176,800	„ „
Horvát-Szlavón-országban . . .	3,100	„ „
Összesen	315,600	„ „
Az egész monarchiában . .	1,509,400	„ „

A pénzverési jövedelem.

Magyarországban	282,400	„ „
Erdélyben	111,700	„ „
Összesen	394,100	„ „
Az egész monarchiában . .	860,500	„ „

Mindezen tételek összesen:

Magyarországban	3,607,300	„ „
Erdélyben	348,000	„ „
Horvát-Szlavón-országban . . .	121,400	„ „
Összesen	4,126,700	„ „

És miután az összes monarchiában hoztak 8,036,300 „ „
a magyar birodalom az ezen czím alatti tételnek 51,4 száztóliát viselte.

b) Különfélék rovata alatt előfordúlnak:

Fiscálitások a magyar birodalomban összesen . . . . . 27,600 ft. o. é.
Az egész monarchiában . . 94,600 „ „

Az egyházi és tudományi alap felesegei:

A magyar birodalomban összesen . 132,100 „ „
Az egész monarchiában . . 235,400 „ „

Járulékok különböző alapokból.

A magyar birodalomban összesen .	112,200	„	„
Az egész monarchiában . .	614,500	„	„

A katonai szolgálat-váltság fejében.

A monarchiában	870,000	„	„
Egyéb vegyes bevételek a monarchiában, melyek nincsenek országonként megkülönböztetve	5,250,400	„	„
Mindezen b) alatti tételek összes jövedelme tett . .	7,129,900	„	„
Melyből esett Magyarországra . .	239,300	„	„
„ „ Erdélyre	25,500	„	„
„ „ Horvát-Szlavón-ors.	7,100	„	„
„ „ Összesen	278,900	„	„

Ez összeg tehát ezen összes jövedelem 3,% száztóliját tette.

c) Eladott állami jószágokból.

Magyarországban	38,500	„	„
Erdélyben	78,500	„	„
Horvát-Szlavón-országban . . .	160,400	„	„
Összesen	277,400	„	„
Az egész monarchiában . .	457,700	„	„

Tehát a magyar birodalomra számíttatott 60,% száztóli.

A MAGYAR BIRODALOMNAK AZ 1861. ÉVRE ELŐSZÁMÍTOTT ÖSSZES JÖVEDELME.

Értekezésünk első részében az egyenes, ezen részben a többi adó-nemek jövedelmei állását láttuk; ha már most mindent egybefoglalunk, akkor a következő tételek jönek ki:

Egyenes adó	Magyarország	27,539,500	ft.
„ „	Erdély	3,673,900	„
„ „	Horvát- szlavón-ország .	2,058,900	„
	Összesen .	33,272,300	„
Közvetett „	Magyarország	39,521,100	„
„ „	Erdély	7,217,700	„
„ „	Horvát- szlavón-ország .	3,839,500	„
	Összesen .	50,578,300	„

Állami javak, bányák és pénzverés . . .	Magyarország	3,657,300 „
„ . . .	Erdély	348,000 „
„ . . .	Horvát- Szlavón-ország .	121,400 „
	Összesen .	4,126,700 „
Különfélék	Magyarország	239,300 „
„	Erdély	23,500 „
„	Horvát- Szlavón-ország .	7,100 „
	Összesen .	278,900 „
Eladott jószágok . . .	Magyarországban . . .	277,400 „
	Összesen .	89,503,100 „

Miután tehát az egész monarchia előszámított adójövedelme tett . . . . . 299,554,300 „
ennek 26,$_{8}$ száztólija rovatott a magyar birodalomra.
Az összes magyar birodalom fentebbi jövedelmeiből különösen esik
Magyarországra . . . 79,$_{84}$
Erdélyre . . . . . 12,$_{50}$ "
Horvát- Szlavón-országra 7,$_{87}$ száztóli.
Összesen . 100 %.

A MAGYAR BIRODALOM ORSZÁGAINAK A VOLT RENDSZER SZERINTI KÖZIGAZGATÁSI KÖLTSÉGEI AZ 1861-diki ELŐSZÁMÍTÁS SZERINT.

Valójában a sorstól megérdemelnők, hogy sem mi, sem utódaink az elmult rendszerrel újonan megismerkedni többé ne legyünk kényszerülve. E rendszernek tem énytelen hiányai és árnyékoldalai közt közönségesen azt is hallottuk emlegetni, hogy igen költséges. — Hadd lássa az utókor a centralisáló civilisatorok gépészetének forgásbahozatala mennyibe került. — A közigazgatás egyes ágai az 1861-diki előszámítás szerint:

I. A belügy-ministeriumnak összes költségeire számittatott	39,807,500 „ „	
Ebből esett Magyarországra . . .	10,052,200 „ „	
Erdélyre	2,135,400 „ „	
Horvát-szlavón-orsz. .	1,330,300 „ „	
Összesen . . .	13,517,900 „ „	

II. A pénz-ügyministerium összes költségeire számíttatott	23,728,800	„ „
Ebből esett Magyarországra . . .	4,849,000	„ „
Erdélyre	1,206,300	„ „
Horvát-Szlavón-orsz. .	1,330,300	„ „
Összesen	7,385,600	„ „
III. Az igazságügy-ministerium összes költségeire számíttatott	14,465,700	„ „
Ebből esett Magyarországra . . .	4,172,800	„ „
Erdélyre	681,100	„ „
Horvát-Szlavón-orsz. .	353,500	„ „
Összesen	5,207,400	„ „
IV. A vallás és közoktatási összes költség számíttatott egészben	4,984,700	„ „
Miután hazánkban számos fundatiók léteznek, tehát		
Magyarországra . . .	264,800	ft. o. é.
Erdélyre	136,900	„ „
Horvát-Szlavón-orsz. .	134,500	„ „
Összesen	536,200	„ „ esett.
V. A rendőrségi ministerium egy évi költségszámítása	2,733,000	„ „
Ebből esett Magyarországra . . .	322,800	„ „
Erdélyre	34,300	„ „
Horvát-Szlavón-orsz. .	22,300	„ „
Összesen	379,400	„ „
VI. Ellenőri hivatalok (számvevőség) Összesen	4,608,600	„ „
Ebből összesen Magyarországra .	507,700	„ „
Erdélyre	135,200	„ „
Horvát-Szlavón-orsz. .	123,800	„ „
Összesen	766,700	„ „
Egyéb más közigazgatási költségekhez nem tartozó kiadások összesen	1,315,300	ft. ó. é.
Ebből esett Magyarországra . . .	72,800	„ „
Erdélyre	30,700	„ „
Horvát-Szlavón-orsz. .	9,800	„ „
Összesen	113,300	„ „
Összesen esik minden köz-igazgatási ágakból:		
Magyarországra . . .	26,242,800	ft. o. é.
Erdélyre	4,359,900	„ „
Horvát-Szlavón-orsz. .	3,042,200	„ „
Összesen	27,644,900	„ „

Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezek csupán a hazánk területén létezett hivatalok számára adattak ki, tehát semmi központi hatóságok és közös költségek nem foglaltatnak a fentebbi öszvegekben.

Tett pedig ezen központi költség az egész monarchiában összesen:

Udvartartás	5,917,800	forint.
Cabineti iroda	72,900	„
Birodalmi tanács	289,600	„
Külügy-ministerium	2,461,600	„
A belügy „ közpon. hivatala	801,200	„

A többi kiadások úgy ezen mint a következő ministeriumoknál már az egyes országok terheiül tétettek ki.

Pénzügy-ministerium	2,075,300	forint
Igazságügy	739,800	„
Közoktatási és nevelési ministerium .	228,800	„
Hadügy-ministerium	100,000,000	„
Tengerészeti „	6,000,000	„
Rendőrségi „	570,800	„
Ellenőri hatóság	1,748,000	„
Vegyesek [1])	361,300	„
Kamatbiztosítások és subventiók . . .	300,000	„
Adósság kamatja	110,045,800	„
Adósság lerovása	12,427,900	„
Beruházásra [2])	3,707,000	„
Összesen . . .	250,464,700	„

[1]) A vegyesek fő tételei: a bécsi tudományos akademia, a disponibilitásban levő tisztviselők fizetései, a quiescáltak díja- és nyugdíja, s olyanoknak fizetései, kik egy ministeriumhoz se sorozhatók sat.

[2]) Ezen elnevezés már egészen helytelen, mert noha állami vasút-építési kiadások előfordúlnak és magán vasútak beváltásáért fizetések is kitétetnek, mégis ezen vasútak már eladattak; továbbá az úgynevezett beruházások nagy részét az úrbéri kárpotlási alapnak segélése teszi, mit inkább az onnét elébb vett pénzek visszafizetésének lehetne nevezni.

Nevezetes az eredmény, melyhez ezen adatok után jutunk. Egy oly pénzügyi előszámítás adatait idéztem, mely a legutolsó évben azért készült, hogy a birodalomi tanács elé terjesztessék; — tehát azon évben, midőn a gazdálkodás elvét akarták lehető szigorral életbe léptetni. Mindazáltal az

egyes országok minden névvel nevezendő közigazgatási kiadása . . . . . 89,155,200 ft.
A központi költségek pedig . . . . 250,464,700 „ tett.
Tehát összesen . . . . 339,619,900 ft.

Ezen központi költségek ismét feloszlanak három fő-rovatra, úgymint: a) az udvartartás s közigazgatás központi kiadásai; b) a hadsereg és tengerészet, végre c) az adósságok rovata. A kamatok, a kamatbiztosítások, kötelezett visszafizetések, különösen a sorsolási kölcsönöknél, függő tartozások lerovása, úgy hiszem mind egytermészetű és ezen utóbbi rovat alá tartozik.

Ennélfogva a) az udvar-tartás és ministeriumok központi kiadásaira számíttatott . . . . . , 18,284,000 forint
A hadsereg és tengerészetre . . . 106,000,000 „
Az állam-adósságok kamatjai s egyéb kötelezettségek teljesítésére . . 126,180,700 „
Az országok beligazgatására . . . 89,155,200 „
Összesen . . . 339,619,900 „

Vegyük a három fő-rovat szerint:
a) Az udvar-tartás és összes közigazgatásra . . . . . 197.$_{439}$ millió.
b) A katonaságra . . . . . 106.$_{000}$ „
c) Az állami adósságra . . . . . 126.$_{180}$ „

Melynek fedezésére az előszámított összes állam-bevételnek kellett volna tenni 299.$_{554}$ milliót, s így a rendes kiadások fedezése az ezen előszámítás szerint várt összes jövedelmeken felül a központosított államnak legszigorúbb gazdálkodási szándokkal megkezdett évében is 40,$_{065}$ millió deficitet mutat.

Miután a bevételek bizonyára kisebbek lesznek és másfelől számos rendkivüli kiadások is folyvást tétetnek, a deficit valósággal valami 100 milliót fog tenni. Egybehasonlítás kedvéért lássuk az 1858. és 1859. közigazgatási évekről a valóságos pénzügyi eredményeket.

Állami bevételek és kiadások	1858-dik	1859-dik évben	1859-ben mennyivel többre vagy kevesebbre megy
	forint osztr. értékben		
Bevételek.			
Egyenes adókból .	89.093,573	94,450,409	
Közvetett adókból	150,636,811	149,128,331	
Államjavak, bányászat, pénzverés .	4,628,952	7,466,421	
Törlesztési alapból	6,729,494	8,859,484	
Eladott államjavakból	972,920	924,551	
A bevételek összes.	262,084,275	270,331,979	több 8,247,704
Kiadások.			
Háztartás és közigazgatás	109,945,545	106,884,023	kevesebb 3,061,522
Hadsereg és tengerészet	111,317,973	301,150,720	több 189,832,747
Államadósság kamatjai, törlesztés, subventiók és beruházás	136,948,487	143,235,759	több 6,257,272
Kiadások összege .	358,212,005	551,271,192	több 193,059,187
A deficit tett . . .	96,127,730	280,939,213	több 184,811,483

De érdekes lesz még azt is tudnunk, mennyire számíták azon felesleget, melyet a monarchia egyes országai saját közigazgatási költségeik fedezésén felül az 1860-diki évre beszolgáltattak volna.

Ország neve	Bevétel	Kiadás	Maradvány
	forint osztr. értékben		
Magyarország	71,196,100	20,242,800	50,953,300
Erdély	11,272,100	4,359,900	6,912,200
Horvát-Szlavón-ors. . .	6,034,900	3,042,200	2,992,700
A magyar birodalom össz.	88,503,110	27,644,900	60,858,200
Alsó Austriában . . .	40,068,000	6,991,700	33,076,300
Felső „ . . .	8,308,400	2,345,300	5,963,100
Salzburg tartományban .	1,728,000	838,400	889,600
Tirol és Vorarlberg . .	5,678,500	3,256,300	2,422,200
Stájerország	9,558,800	3,130,400	6,428,400
Karinthia	2,905,100	1,140,800	1,764,300
Karniolia	3,443,300	1,314,200	2,129,100
Tengerpart	5,625,500	2,666,000	2,959,500
Dalmátország.	1,569,500	1,838,000	hiány 268,500
Csehország	49,209,900	9,537,900	39,663,000
Morvaország	19,254,200	3,467,700	15,786,500
Szilézia	4,358,700	968,400	3,390,300
Keleti Galiczia	16,064,800	6,426,000	9,638,800
Nyugoti Galiczia . . .	7,722,300	3,255,300	4,467,000
Bukovina	2,103,800	912,500	1,191,300
Velencze	23,103,800	13,421,400	10,243,000
Összesen	289,757,300	89,155,200	200,602,100

AZ ÚRBÉRI KÁRPÓTLÁSBÓL EREDŐ TEHER ÁLLÁSA.

Az összes monarchiában az 1861-diki előszámítás szerint 35,983,251 forint szükségeltetnék a hübéri viszonyok megszüntetéséből származó kötelezettségek egy évi teljesítésére.

A magyar birodalomban következőleg állanak ezen szükséglet fedezésének összes tételei:

Magyarországban	12,003,642	frt.
Erdélyben	2,089,227	„
Horvát-Szlavón-országban	1,015,266	„
Összesen	15,108,135	„

Ezen költségekből az úrbéri kárpótlási bizottság és az úrbéri törvényszékek költségeire számíttatott:

Magyarországban	559,086	o. ft.
Erdélyben	105,227	„
Horvát-Szlavón-országban	64,613	„
Összesen . . .	728,926	„

Az úrbéri kárpótlási teher törlesztésére sorsolás, beváltás és kiegyenlítés végett szükségeltetett:

Magyarországban	2,088,694	„
Erdélyben	115,227	„
Horvát-Szlavón-országban	180,613	„
Összesen	2,384,534	„

A kamatok fizetésére pedig kivántatik:

Magyarországban	9,815,414	„
Erdélyben	1,974,000	„
Horvát-Szlavón-országban	824,653	„
Összesen .	12,614,067	„

Ezenkivül még Magyarországot illetőleg mint szenvedőleges kamattartozása az alapnak 99,534 ft. fordúl elő.

Az úrbéri kárpótlási államikötvények 5%-t kamatoznak és rendszeres évenkénti sorsolás mellett visszafizettetni igértettek.

Az utolsó hiteles kimutatás az öszveg mennyiségéről az 1860. évi apríl utolsóján levő állapotot mutatja ki; — úgy hiszem, érdekes lesz a volt közigazgatási kerületek szerint ismerni az úrbéri kárpótlási tőkeöszvegeket; ezeket a következő táblázatban állítottuk egybe:

A magyar birodalom urbéri kárpótlási terhének kimutatása:

Volt közigazgatási kerület és ország neve	A teher állapotja 1859 october végével	Szaporodás	Fogyás			A teher állapotja 1860 apríl végével
		újabb liquidatio által	vásárlás által	sorsolás útjáni beváltás által	megsemmisítés által	
	forint pengő pénzben					
Budai kerület	21,099,630	294,410	88,850	51,350	30	21,253,810
Pozsonyi „	27,872,770	1,277,580	—	127,730	20	29,022,600
Soproni „	39,761,410	661,540	—	145,140	450	40,277,360
Kassai „	19,359,550	190,800	—	76,670	520	19,473,160
N.-Váradi „	24,112,090	261,270	—	74,500	1,950	24,296,910
Temesvári „	38,376,120	39,260	80,450	86,700	—	38,248,230
Összesen Magyarországban	170,581,570	2,724,860	169,300	566,090	2,970	172,572,070
Erdélyben	22,780,640	5,262,100	—	—	890	28,041,850
Horvát-Szlavón-országban	14,556,520	66,020	—	44,900	260	14,577,380
Összesen a magyar birodalomban	207,918,730	8,052,980	169,300	610,990	4,120	215,191,300

Az egész monarchiában az úrbéri viszonyokból eredő adósság öszvege 482,806,690 forintot pengő pénzben, azaz 506,947,024 ft. és 50 krt. osztrák értékben tesz.

AZ OSZTRÁK CSÁSZÁRSÁG ÁLLAMI ADÓSSÁGAI.

Midőn a volt rendszer szerint egyenes és közvetett adózási s állam-gazdászati szempontból nevezetesb és hazánkra nézve érdekesb újabb adatait elősorolám, nem mulaszthatom el, még az osztrák császárság államadósságait is megemlíteni, azon állapot szerint, mint azokat az úgynevezett „államadóssági bizottmány“ találá. Két kimutatást bírunk az osztrák állami adósságokról; az egyik a pénzügy ministerium kimutatása, a másik az említett bizottmányé; azonban a bizottmánynak adatait kell hitelesebbnek tekintenünk, miután az független és a pénzügyekben jártas férfiakból állott s minden részrehajlás nélkül járt el.

Mindenesetre különös és szokatlan jelenség, hogy az állam terhe oly kevessé volt evidentiában tartva, miszerint annak nagyságáról különböző vélemény állíttathatott föl, — s miszerint a pénzügyminiszter 63 millióval csekélyebb összveget terjeszthetett elő, mint mennyit a bizottmány talált.

Nincs állam, melynek terheit nehezebb volna folytonos nyilvánosságban tartani, mint épen az osztrák birodalméit; ez onnét magyarázható, hogy nincs állam, melynek annyiféle különböző természetű, különböző kamatú, és különböző kötés és szabály szerinti kölcsönei lennének mint Ausztriának.

El lehet mondani, hogy alig van törtszám az 1 és 5 százalék közt, melyet az osztrák állami adósságok kamatjai közt nem találnánk.

Csak röviden sorolom elő a különnemü és minden nemben szám szerint levő különböző állami terheket.

A bankó forinttal (wiener währung) kamatozó és sorshúzás által beváltandó államadósság 24 különböző alakú és természetü államkötvényt foglal magában; 1½ száztólitól 3 száztóliig kamatoztatik, és névbeli értéke szerint 79,863,603. bankó forintról szól; mely öszvegtől kamatúl 730,035 forint osztrák értékben fizettetik.

A sorsolás alá nem eső, hasonló eredetü, bankó forintról szóló kötvények 6 formájúak és $1^1/_2$—5%-ig kamatozók; az e rendbeli adósság 3,424,779 bankó forintra rúg, évi kamatja 44,440 osztr. ért. forint.

Visszafizetendő kamarai szenvedőleges tőkék 5 félék, 4—5% kamattal; 1,867,898 bankó forintról szólók.

A pengő vagy osztrák értékü forintokról szóló adósságok, melyekért 1—5 százalékos kamat fizettetik, 47-félék s összesen 1,629,057,667 pengő ftra rúgnak, az évi kamatok 79,798,024 pengő ft tesznek.

Az osztrák összes állam-adósság osztrák értékre számítva következő öszvegeket mutatott.

Az osztrák állami adósságok állapota.

	Meghatározott visszafizetési kötelezettség nélkül				Meghatározott visszafizetési kötelezettséggel				Összesen	
	kamatozó		kamatozás nélkül		kamatozó		kamatozás nélkül			
	osztrák értékre átszámítva									
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Közönséges állami adósság bankó értékben (W. W.).	74,095,885	14	162,881	88	738,198	11	46,319	39	75,643,284	52
Consolidált régibb (p. pénz.	16,839,732	—	—	—	—	—	—	—	16,839.732	—
Consolidált „ –	1,573,717,142	—	28,197	21	110,747,537	47	28,499,957	20	1,712,992,834	1
Consolidált újabb o. ért.	55,534,011	—	—	—	3,376,000	—	25,300,059	55	84.210,070	97
Függő adósság osztr. érték.	—	—	—	—	261.505,340	93	118,703,955	65	380,209,296	58
Összesen	1,720,186,770	68	191,079	9	376,367,076	52	172,550,291	79	2,269,295,218	9
Lombard-velenczei adósság.										
Consolidált . . pengő for.	29,282,953	7	55,408	76	10,105,795	—	1,951,710	18	41,395,867	1
Függő adósság oszt. érték.	—	—	—	—	26,653,810	—	—	—	26,653,810	—
Függő adósság oszt. érték.	—	—	—	—	856,196	97	1,003,665	5	1,859,862	2
Összesen	29,282,953	7	55,408	76	37,615,801	97	2,955,375	23	69,909,539	3
Fő-összeg az 1860 évi april állapot szerint	1,749,469,723	75	246,487	88	413,982,878	49	175,505,667	2	2,339,204,757	12
Azóta tett kölcsön:										
5% lotteria kölcsön 1860, május 15.	—	—	—	—	200,000,000	—	—	—	200,000,000	—
Legújabb kölcsön	—	—	—	—	35,000,000	—	—	—	35,000,000	—
Úrbéri kárpótlási teher 1860 állapot szerint	—	—	—	—	506,947,024	50	—	—	506,947,024	50
Minden terhek fő összege .	1,749,469,723	75	246,487	85	1,155,829,802	99	175,505,667	2	3,081,151,781	62

Ezen 3,081 milliót haladó öszvegből leszámitandó elsőben a 200 millió lotteriakölcsönből a banknál levő függő adósság törlesztésére fordított 123 millió, s továbbá nem az osztrák császárságot, de jogilag egyedül a magyar birodalmat terhelő öszveg t. i. az úrbéri kárpótlás fejében kiadott 216 millió p. s. 5% adósság.

AZ 1848-dik ÉV ELŐTTI ÁLLAPOT ADÓZÁSI TEKINTETBEN.

Az 1848-dik év előtt, hazánk adózási viszonya a régi egyszerű állapotban volt, a közigazgatás költségeinek főbb részét a megyék viselték; ezen czélra szolgált az úgynevezett domestica vagyis házi adó, mely Magyar-, Horvát- és Szlavonországokban 4,395,244 p. forintra számíttatott.

A kincstár egyenes adózás útján húzta a hadi adót, mely országgyűlésről országgyűlésre meghatároztatván tett: — 5,453,125 p. ftot. és toborzási adó fejében 75,000 pftot.

Ezen kivül az állami jövedelmek kerültek a só egyedárúságból, harminczad, kamarai jószágok jövedelméből, a lotteria, posta, bányászat, zálogház jövedelmeiből; továbbá a királyi városok és a XVI. szepesi város censusából, a kath. egyház vár-építési segedelméből. Az ezen forrásokból bekerült összes jövedelmek, Fényes felszámítása szerint, a következő öszvegekre rúgtak:

Az egyenes adók:			
Hadi adó	5,453,125	pengő	forint
Toborozási adó	75,000	„	„
A királyi városok censussa	18,041	„	„
A szepesi 16 város „	18,231	„	„
Az egyház vár-építési segedelme	68,000	„	„
A katonai végvidékek jövedelme	2,053,774	„	„
Az egyenes adók összesen	7,688,161	„	„
A közvetett adók:			
Só agyedárúság	10,092,725	„	„
Harminczad	5,380,975	„	„
Koronai és kamarai uradalmak	3,895,019	„	„
Bányák	952,986	„	„
Lotteria	513,000	„	„

Posta	180,000	pengő	forint
Zálogház	72,705	„	„
Rendkivüli jövedelem	1,089,063	„	„
Összesen	22,176,483	„	„
Az egyenes és közvetett adók összesen	30,864,634	„	„

Kiadások:

Budán az udvar számára	129,000	ft.	p.
Királyi kormány- és itélő-székek	1,529,600	„	
A só felemelt árából útakra	288,000	„	
Az országban lévő rendes katonaság számára	8,540,000	„	
A határőr-vidék beligazgatása és építési költségeire	1,042,405	„	
A határőr-vidéki katonaság kitartása	1,351,551	„	
Adó-restantiák	225,000	„	
Jövedelem kezelési költségek	6,706,598	„	
Összesen	19,812,154	„	

E szerint a jövedelem-fölösleg, mely az udvar-tartás és más közös kiadásokra fordíttatott, közel 11 milliót tehetett évenként a negyvenes évtizedben.

Ezen kivül a katonaélelmezési úgynevezett „deperdita," mely az házi adót terhelte, legalább egy milliót tett.

AZ OSZTRÁK CSÁSZÁRSÁG JELEN ÉS AZ 1848-dik ÉV ELŐTTI PÉNZÜGYI VISZONYAINAK EGYBEHASONLÍTÁSA.

Számos adatokat közöltem a magyar birodalom eddig fenállott egyenes és közvetett adózásainak viszonyairól, s ezeket mindig az összes monarchia hasonló tételeivel egybeállítottam.

Ha más nem, bizonyára azon haszna leend ezen adatok előadásának, hogy megismertet bennünket a múlt évtized adó- és pénzügyi viszonyaival; s miután a jövőben teendő intézkedéseknél — ha a végzés megengedendi, hogy nemzetünk saját sorsa felett ön maga rendelkezhessék — mindazoknak, kik arra majd befolyást gyakorlandnak, szükséges a közelmúltat ismerniök, azért úgy hiszem, hogy nem hiába való dolgot tettem, midőn ezen volt adózási állapotunkra s különösen az ország adó-képességére világot vető adatokat — lehető röviden, de még is elég részletesen — összeállítám.

Minden statistikai munka bizonyára elég száraz olvasmány, s valószínüleg többen, kik a számok kérlelhetlen logikáját tanúlmányozni nem szokták, a jelen értekezést is talán mint unalmas olvasmányt figyelmökre alig méltatandják, — pedig mind annak, ki hivatva van egy vagy más téren saját nemzete anyagi kifejlődésére befolyást gyakorolni, úgy hiszem, kötelessége mindent, mi saját nemzete anyagi életének viszonyaira világot vet, tanúlmányozni.

Az, ki felületesen tekinti a statistika által gondosan egybe gyüjtött és egybeállitott számokat, dolgozatomban bizonyosan csak kevés érdekkel biró kisebb-nagyobb számsorozatot fog látni; de a nemzetgazdászatban jártas honfi előtt, ki mérlegezni tudja a vagyonosság s igy a polgárosodásban tett elömenetelt, minden szám, mely azt constatirozza, nemzete jobb jövőjének biztositását látja benne; viszont az elszegényedés, elerötlenedés, az erkölcsi sülyedésnek szomoritó jeleit is a számok mutatják meg a nemzeteknél, s az államok emelkedését vagy sülyedését előre kiszámithatóvá teszik.

Mint a magánosoknál tapasztaljuk, hogy azok, kik gondosan számokban állitják össze anyagi állapotjokat s azokat folytonosan nyilván (evidentiában) tartják s minden lényeges s irányadó cselekedetöknél tanúságot és arányt merítenek belőlük, előre szoktak menni: úgy a nemzeteknél s államoknál is csak ott várható biztos elömenetel, hol azok, kik sorsukat intézik, a múlt eredményeit mérlegezik, hogy a jövőt bizton előkészíthessék.

Befejezésül szabad legyen még az ezen fejezet homlokára irt egybeállitást előadnom, hogy számokban lássuk, mibe került Ausztriának a 12 évi központosítási rendszer.

A közép-kor szülte az osztrák ház emelkedését; azon időben kezdett lassan alakúlni, erösödni s nagygyá nöni azon állam, mely csak azon századok szüleménye lehetett, melyekben szerencsés házasságok, ügyesen intézett szerződések és cselszövények s különösen a hagyományos szerencse, még különböző természetü népeket és államokat is egy uralkodás alá egyesíthettek.

A mint a köztapasztalás szerint, azon egyén, ki örökösön szerez s foglal, s a szerzeményt minden körülmények közt

makacs következetességgel megtartani igyekszik, rendesen kész-pénzbeli ügyeiben sokszor zavart helyzetbe jut: — úgy az osztrák uralkodó ház is mióta a nagyhatalmasságok sorába jutott pénzügyi tekintetben többnyire zavart helyzetben volt.

A régibb időket nem is említve, a hét éves háború bevégezte után, midőn a magyar nemzet hősies vitézsége és áldozatkészsége az ingadozó és minden oldalról megtámadott trónt megmenté, 1763-ban az osztrák birodalmat már 150 millió adósság terhelte, mely öszveg tekintve Európa akkori pénzértékét és az államok akkori pénzügyi viszonyait, valójában igen nagy, kivált ha meggondoljuk, hogy 1739-ben az összes monarchia jövedelmei alig tettek 30 milliónál többet.

Az állami jövedelmek a háború után ugyan tetemesen nevekedtek, annyira hogy 1780-dik évben már 90,408,075 forintra tétetnek, de ezen öszveg egészen tiszta jövedelemnek nem vehető, s e mellett 1779-ben az állami adósságok már 342 millióra rúgtak.

Ezen időszaktól az állami adósságok roppant mértékben növekedtek, és a papírpénz behozatala és annak kényszerített elfogadása által beállott azon hosszú évek sora, midőn az érez-pénz a forgalomból egészen eltűnt s a devalvatio és kétszeres állami bukás szomorú műtételei egymásután bekövetkeztek, s ekkép minden birtokviszony zavarba hozatott, s a magán és köz-hitel évtizedekre megrendittetett.

A franczia háború folytatása és ismételt megújítása mennyi pénz- és véráldozatba került a közös uralkodó ház alatti nemzeteknek?

A leghatározottabb igéretek meghiúsúltak. Így az 1806-dik évben megigértetett a fejedelem aláírása mellett, hogy a papírpénz valódi értékében fentartatni fog; még 1811-ben február hóban egy császári rendelet ezt mondja: „Császári szavamat adom, hogy a bankó-czédulák (az állami papírpénz) névbeli értékükről soha le nem fognak szállíttatni:“ még is miután a papírpénz névbeli értékének $^1/_{17}$-dére szállott vala, úgy hogy, egy forint ezüstben annyit ért, mint 17 forint bankó-czédulában, — hat héttel ezen ünnepélyes nyilatkozat után 1811-ben marcz. 26 dikán kénytelennek látta

magát a kormány a 1,060 millióra szaporodott papírpénzét egy ötödére leszállítani.*)

Ezen értékcsökkentés által, melynél fogva 1 forint helyett 12 kr. adatott, még pedig nem ezüstben és aranyban, de ismét csak papírpénzben, a papírpénz mennyisége 212 millió forintra szállíttatott le.

Azonban a folytonos háborúk ismét a papírpénz nevelését tevén szükségessé, négy év múlva, 1815-ben a papírpénz már megint 650 milliomra szaporodott, — minek következtében ezen papírpénz is névbeli értéke egy negyedére sülyedt le, úgy annyira, hogy az összes eredeti érték utáni veszteség $^{19}/_{20}$ részt tett, vagyis az érték, mely eredetileg 1 ftot tett, 3 krajczárra szállt le.

Ezen értékcsökkenés után nemsokára t. i. 1816-ban az utolsó devalvatio következett be, midön azt hirdették, hogy a papírpénz birtokosainak szabadságában áll, vagy a kezeiknél lévő bankókért a névbeli érték $^2/_7$ deért újabb bank jegyet fölvenni, a többiért pedig 1% állami kötvényeket elfogadni; vagy pedig a papírpénzért az akkor felállított, úgy nevezett osztrák nemzeti bank részvényeit venni.

Az utolsó devalvátio tehát 1816-ban felállítá ugyan a bécsi bankot, mely az ezüst értéket ismét forgalomba hozá, de az állam tetemes adóssággal kezdette meg a bekövetkezett békés időszakot. Természetes hogy a háromszoros devalvatio után csak lassan állott vissza az állami hitel, s noha be kell vallani, hogy a béke időszakában az osztrák állami háztartásban nagyobbszerű pazarlások nem követtettek el, mégis az 1821-diki olasz háború a kormányt már ismét új kölcsönre kényszerité, mit a franczia király előlegezett.

Fölszedtek ugyan később is kölcsönöket, részint az évenkénti csekélyebb deficit és a régibb adósságok kötelezett törlesztésére, de már a harmadik évtizedben az állam hitelét megszilárdúlva látjuk ismét, sőt V. Ferdinánd uralkodásának korszakában 1836-tól bezárólag 1843-ig az osztrák állam pénzügyében azon hallatlan eset adta magát elő, hogy nemcsak a megígért törlesztések rendesen folytattattak; nemcsak deficit nem volt, de még tetemes jövedelemfölösleg is mutat-

*) Kolb. Handbuch der vergleichenden Statistik.

kozott; sőt 1844 és 1845-ik években a mutatkozott csekélyebb deficit is csak látszólagos volt, mert sokkal nagyobb összegek hasznos beruházásokba, vasútak építésére fordíttattak. De azután mutatkozó olasz zavarok miatt tett hadi készületek előidézték a deficitek azon nagyszerű sorozatát, mely a Magyarország ellen viselt háború alatt tetemesen növekedett, de még inkább az egységes állam agyrémének következetes és makacs táplálása s a valósággal egy egész évtizedig fentartott ostromállapot miatt oly rémítő összegre szaporodott, hogy már most egy újabb állami bukás constatirozása nélkül az állam pénzügyeinek rendbehozatala nem is képzelhető.

Az 1836-dik évtől 1846-ig való évtizedet, melyet annyi pazarlás előzött meg és követett, az osztrák pénz-ügy arany korának nevezhetjük. Érdekesb ezen kor pénzügyi eredménye, mintsem hogy e helyen meg ne ismertessük.

Kimutatások év szám	Összes bevétel	Összes kiadás	Hiány (deficit)	Fölösleg	Hasznos befektetések, vasutak és telegraphok
	forintokban				
1836	136,776,530	131,817,450	—	4,959,680	—
1837	144,165,901	132,449,704	—	11,716,197	—
1838	141,229,036	135,622,154	—	5,606,881	—
1839	144,162,150	136,273,247	—	7,888,903	—
1840	146,212,261	141,133,349	—	5,078,912	—
1841	146,583,264	141,460,238	—	4,123,026	—
1842	149,378,450	140,177,504	—	9,200,946	323,102
1843	150,285,202	148,795,503	—	1,489,899	6,373,143
1844	150,203,159	152,058,589	1,855,410	—	9,688,569
1845	150,842,676	155,988,649	5,145,973	—	12,341,318
1846	154,078,185	163,128,185	9,050,559	—	9,367,329
1847	151,545,561	193,640,891	42,095,561	—	35,034,936

Ezen 12 év előzte meg az újabb időszakot, mely alatt a monarchia pénzügyi tekintetben is romlásnak indúlt.

Az első 7 év 1836—1843 50 milliónál többre menő fölösleget mutat fel. Az az után következő évek közöl egyedül az utolsó mutat valóságos deficitet, miután a látszólagos deficitet a vasútakba évenként tett hasznos beruházások tetemesen felülmúlják. Az utolsó évben már a háborús viszonyok által igényelt nagyobb kiadások okoztak nagyobbszerü deficitet, mert midőn az előbbi években a hadügyre tett kiadások 50 milliónál csak valamivel többet tettek, 47-ben e czélra már 63 millió igényeltetett. — De ha az utóbbi évek deficitjét, betudva az 1847-diki évet is, a vasútakra fordított öszvegekkel szembeállítjuk, még akkor is tetemes felesleg mutatkozik, mert ezen évek deficitje 58 milliót tett, holott a vasúti beruházások több mint 73 millióra rúgtak.

Mennyivel különböző képet mutat a következő időszak. — Jóllehet az állami jövedelem az adónak megkétszereztetése folytán tetemesen nevekedett, az állami vasútak eladattak, az annyi évek során gyüjtött adósság-törlesztési alap elköltetett, sőt az úrbéri kárpótlási alap első évi feleslegei is elköltettek: mindaz által az évenkénti deficitek roppant ösvzegekre rúgtak.

A deficit tett:

1848-ban . .	58,600,726	pengő	forintot,
1849- „ . .	135,478,756	„	„
1850- „ . .	86,376,073	„	„
1851- „ . .	86,767,620	„	„
1852- „ . .	77,856,664	„	„
1853- „ . .	84,810,367	„	„
1854- „ . .	177,058,339	„	„
1855- „ . .	157,224,214	„	„
1856. „ . .	87,492,247	„	„
1857- „ . .	30,533,809	„	„
1858- „ . .	96,127,750	oszt. ért.	„
1859- „ . .	280,939,213	„	„

E számokat közlöm az 1858-diki évig Hübner szerint, a két utóbbi évtől a pénzügyministerium kimutatása szerint. — 1857-ben azért mutatkozik csekélyebb deficit, mert mind ezen mind az előbbi években a rendkivüli bevételek, az állami javak és vasútak eladásából befolyt öszvegek is a jövedelemhez

számíttattak, holott ez az állami vagyon valóságos csökkentésével járt.

A két fölvett időszak közötti különbség még szembeötlöbb, ha az állami adósságok állapotját hasonlítjuk össze.

1848-ban júniusban az osztrák országgyűlés elébe terjesztett pénzügyi jelentésnél fogva az összes államadósság 913,872,775 pengő az az 959,566,413,75 osztr. ért. forintot tett; most tehát az állam terhét az úrbéri kötvényekkel több mint háromszorozva látjuk. Az úrbéri kötvények nélkül a jelen állami adósság 2,600 millióra tehető; szaporodott tehát több mint 1,600 millióval.

Azon kivül eladattak a vasútak, melyekben már 1848 előtt 71 millió volt beruházva; eladattak állami jószágok több millió értékig; más állami javak elzálogosíttattak 100 millióig; — s mind ezek mellett még az adók minden nemei felcsigáztattak igen nagy mértékben — egész az elviselhetlenségig.

Mindezekhez járulnak az áldozatok, melyek a nemzetgazdaság minden ágait súlyosan érték; az állandóvá lett agio, mely bizonytalanná tett minden forgótőkét. — Ez újabb rendkivüli terhek miért mérettek reánk? hogy az egységes monarchia eszméjének, ezen a népek erejét és az állam tekintélyét egyaránt aláásó — telhetetlen bálványnak — minden haszon nélkül — sőt a korona egyik legdiszesebb és legvirágzóbb királysága elvesztésével is áldozzanak.

1849-ben összel a háboru bevégezte után, ha azok kik a monarchia sorsát intézték, igyekeznek, — a régi történeti alapok és kötelékek megtartása; — nem az erő, hatalom és rettegés, de a viszonyos jogok tekintetbe-vétele, a méltányosság és a népek ohajtása szerint közös megelégedés eszközlése mellett helyreállitani a monarchiát, — csakhamar helyreáll az állam háztartásában az egyensúly; rendeztetik pénzügye; megszünik az agio; s már eddig anyagilag nagy mértékben felvirágzik az állam és visszanyeri régi tekintélyét.

A háború bevégezte után az állami adósságok kamatainak fedezése és a kötelezett törlesztési díjak évi fizetései, — a törlesztési alap fölöslegei nélkül, — még 1850-ben is csak 40 millió p. ft kivántak meg, az előbbi évekhez hasonlítva alig 6 millióval többet. Ha tehát a hadsereg a régi alapra állíttatik s

60—70 millióval megéri; ha a közigazgatási és udvartartási költségek, melyek az előbbi időszakban 40—43 milliót igényeltek, megtartatnak, akkor a 150—160 milliót tevő állami bevétel tökéletesen elegendő lett volna az állam háztartásában az egyensúlyt helyreállittani.

Mily roppant vagyon maradt volna meg az azt előállító népeknél, mely ha nagyobbrészt productiv beruházásokra fordittatik, páratlan vagyonosodást és anyagi jobblételt lett volna képes előállitani nemcsak a német-szláv, de a magyar államban is.

Kisértsük meg öszveállitani, mennyire megy azon öszveg, mely ezen rendszer mellett a nemzetek kezeinél maradhatott volna. Az 1850-dik évben tett nagyobb adózást nemis számitva, a systema végett fizettetett nagyobb adó, mint kelletett volna.

1851-ben . . .	30,$_{547}$	millió	forint	p. p.
1852- „ . . .	52,$_{637}$	„	„	„
1853- „ . . .	64,$_{143}$	„	„	„
1854- „ . . .	74,$_{639}$	„	„	„
1855- „ . . .	88,$_{160}$	„	„	„
1956- „ . . .	98,$_{216}$	„	„	„
1857- „ . . .	102,$_{881}$	„	„	„
1358- „ . . .	129,$_{429}$	„	„	„
1859- „ . . .	123,$_{088}$	„	„	„

Hasonló öszveget 1860-ra számitva ezen 10 évi időszakban 887 millióra megy ezen adóöszveg, mely megkiméltethetett volna. Ha a szaporodott állami adósságok öszvegét, az eladott s elzálogositott állami javak értékét, az eladott vasútak azon öszvegét, melyre az ezen időszak előtti beruházások tétettek, hozzászámitjuk, akkor látjuk, hogy 2,600 milliót tetemesen meghalad azon öszveg, melybe a népeknek az egységes monarchia eszméjének eddig hiába megkisértett kivitele legalább került. — Igaz, hogy a háborúra való készület és a rövid háború nevelék a költségeket: azonban, úgy hiszem, ha a monarchia, mint azelőtt, természetes alapokon kifejlődhetett és megerösödhetett volna, oly tekintélyes állást foglalhatott volna el, melyet fenyegetni s igy hadi kiadásokra késztetni bizonyára a legszilárdabban álló nagyhatalmasság is óvakodott volna.

Midön mindezen számokat a berekesztés előtt végig lapozom, újra egész nagyságában feltünik előttem azon anyagi

áldozatok summája, melyet a monarchia erőltetett s természetellenes egységének ábrándja miatt, nem csak a monarchia örökös tartományainak népei viseltek, de különösen nemzetünk is szenvedni kényteleníttetett.

Alig van az összes világtörténetben eset, melynél világosabban meghazudtoltatott volna a végeredmény által azon czél, melyet annak teremtői maguk elé tüztek.

A rendszer rövidlátó teremtői egy hatalmas, anyagilag virágzó egységes államról álmadoztak, s ime annak makacs és erőhatalommal úgy szólván gátolatlanúl történt 12 évi alkalmazása után, a népek anyagi jólétében megingatva, belsőleg meghasonolva és elgyengülve, a külföldi viszonyokat illetőleg minden tekintélyt és erőt vesztve látjuk azon birodalmat, — mely, a történelem bizonysága szerint még nemrég a monarchismus kegyeletteljes erős kötelékei által megszilárdúlva, az europai legsúlyosabb események közt is győzelmesen küzdött és megállott. Ebben is az isteni gondviselés már annyiszor bebizonyúlt tényét látjuk megújúlva, hogy minden oly államrendszernek, mely nem a népek rokonszenvében, kivánataiban, hajlamaiban és szokásaiban keresi rendíthetlen alapját, de néhány vaksággal megvert, ábrándozó államújító természetellenes agy rémei után terveztetett, jövőt igérni nem lehet, sőt minden hatás ellenhatást idézvén elő, homlokegyenest ellenkező következményeket szokott előidézni.

II.

STATISTIKAI VISSZAPILLANTÁS A MAGYAR TUD. EGYETEMRE A LEGKÖZELEBB LEJÁRT ÉVTIZEDBEN.

Közli:

Dr. Konek Sándor.

Egy évtized végpontján megállapodni s visszapillantó szemlét tartani; statistikai adatok segélyével számon venni, hogy mit hozott, mit nyelt el, mit épített, mit rontott le az eltünt évtized: a historicusnak ép úgy, mint a statisticusnak egyik kedves kötelessége, főleg ha a forduló pont oly sarkpont, mint a legközelebb lepördült 1860-dik év, melyben a megelőzött tiz éven át vas következetességgel fentartott és a fejlemény tetőpontjára vitt központosítási rendszer búcsút vőn, tért engedve az ezelőtt századokon át érvényben volt s új érvényre jutandó helyhatósági s tartományi igazgatásnak.

A lejárt évtizedben ritka szaporúsággal nyilvánúlt rendszabályozási és átalakitási működés a magyar tud. egyetemet is bevonta mindenhatósága tág körébe, és hazánk e főtanintézetének számos mozzanásaiban híven tükröződik vissza a központi kormány részéről a letünt tiz éven át rajta gyakorlott szervezési befolyásoknak hol üdvös, hol visszás kihatása. Az egyetem látogatottságában az évtized alatt mutatkozó hullámzatok; a tanitási rendszer átalakitása folytán az egyes karoknak hol felvirágzása, hol elsatnyúlása; az ifjúság a magasabb tudományos képzettség utáni kisebb-nagyobb törekvésének fokozata, mint az a szigorlatokban nyilvánúlt; a nyelv-

kényszer termette gyümölcs; a tanulmányi készületek, segédszerek és gyűjtemények gyors vagy lassú szaporodása; egyszóval tudományos egyetemünk egész állása tanúskodik arról, hogy mi történt, mi mulasztatott el azon intézet körül, melynek tudományos életünk gyúpontjának, s magasab tanulmányi érdekeink képviselőjének kell lennie.

A múltnak statistikai ecsetelése egyúttal azt is mutatja, mi teendője van a közeljövőnek. De szükség, hogy azon ecsetelésünkben higgadtan, részrehajlatlanúl s egyedűl a közügy iránti igazgságszeretettel járjunk el.

A jelen tanév, melyben hazánk tud. egyeteme ősnemzeti typusának birtokába visszahelyeztetett, melynek kezdete tehát ép ezért csak nem másfél hónappal elhalasztatott, egyetemünk látogatottságára nézve válságosnak látszhatott; a bizonytalanság, mely épen a szünidő végefelé kezde reánk borongni, és hónapokon át habozásban tartá a tanuló ifjuságot s a gyermekek sorsa felett aggódó szüléket, csekély számú hallgatóságot tett kilátásba. De az eredmény teljesen eloszlatta ezen aggodalmat; hazánk ifjúsága egyetemünknek magyar szellemben, noha kelleténél később megnyílt termeiben oly számmal gyült egybe, hogy a tanulók számára nézve a lejárt évtizednek legkedvezőbb évei sem igen haladták felől a jelen tanévet mely új korszaknak fordúló és kiindúló pontját képezi.

Az idei téli félév a tanulók általános létszámát tekintve következőleg áll a múltévi félévhez:

	18⁵⁰/₅₀ téli félévben	18⁵⁰/₅₁
A hittani . . . . . karnál . . .	69	67
A jog s államtudományi „	581	642
Az orvosi . . . . . „	230	208
A bölcseleti . . . . „	29	17
Gyógyszerészet-tanuló	66	72
Sebészet- „	202	194
Szülészet-hallgatónő	110	80
Összesen .	1287	1275

E két év közt tehát az általános létszámban felette kevés különbség mutatkozik, sőt az egyetem karbeli rendes hallgatóinak száma ez idén nagyobb, mint a múlt téli félévben volt, daczára annak, hogy az egyetem megnyitásának bizony-

talan időre történt elhalasztása miatt a jövő életpályájok iránt aggódó magyar ifjak szükségkép nagyobb számmal keresték föl a birodalom más egyetemeit, mely körülmény kivált az orvosnövendékekre, kik a szakadatlan kiképeztetésre jobban szorúlnak mint más osztálybeli tanulók, érezhető befolyással volt. Mert a sebészet és szülészet hallgatói szorosan véve amúgy sem sorolhatók az egyetem karbeli rendes hallgatói közzé. Ha tehát azokat a számból kihagyjuk, akkor úgy találjuk, hogy a szorosabb értelemben vett egyetembeli hallgatók száma taval 975, ez idén pedig 1001. A lejárt tíz év alatt azon tulajdonképi egyetembeli hallgatók létszámában a következő hullámzások fordúltak elő: a téli félévekben volt:

Évek:	1851	1852	1953	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860
A hittani karnál	54	53	55	62	64	70	70	68	70	69
A jog s államtudom. . . .	115	279	473	525	550	449	428	442	525	581
Az orvosi karnál	214	260	273	252	251	229	210	208	237	230
A bölcseleti „ *)	122	80	83	90	99	124	128	99	90	95
Összesen:	505	672	884	919	964	872	838	817	922	975

Az egyetemi ifjúság számviszonyaiban mutatkozó változatok felette tanulságos következtetésekre vezethetnek, melyek tekintve az államélet szükségleteit, tekintve a tudományos képzettségre szoruló egyes életpályákat, nagy érdekkel is bírnak. A hirtelen emelkedés vagy csökkenés, egyáltalán minden ugrás rendesen egy erre befolyást vevő rendkivüli tényezőnek szüleménye. Így a társadalmi s állami viszonyoknak nagy viharok utáni megállapodásával rendesen a vészes időszak alatt mértéken alól megfogyott tanuló ifjuság száma gyorsan növekszik, minek tanúságául szolgálhat az 1852 és 1853-ki tanév, hol a katonaság közzé soroltatott honvédek közöl számosan előbbi életpályájoknak visszaadatván, tudományos készülésök félbeszakadt fonalát egyetemünk termeiben kezdék újra felvenni. Innen van, hogy a még minden tekintetben abnormis 1851-hez képest a reá következő évben 33%, és 1853-ban az ezt legközelebb megelőzött 1852-ki évhez mérve még 31.5%, együtt tehát az 1851-ki évhez képest

*) T. i. a gyógyszerész-tanulókkal együtt.

64.$_3$ százaléknyi növekvés mutatkozott; ezen év után azonban a legközelebbi két esztendőben már jóval kisebb arányú, de tartós szaporodás észlelhető, úgy hogy 1854-ben a legközelebb előtte letünt évhez hasonlítva csak mintegy 4%, és szintúgy 1855-ben 4—5%-nyi öregbülés található. A folytonosan s jóformán egyenlő fokozatokban emelkedő, tartós növekvési arány levilágosabb tanúsága valamely tanintézet örvendetes felvirúlásának. Ellenben a tanítási rendszernek minden átalakítása többnyire felzavarja a rendes állapotot, és nagyobbkisebb hullámzást idéz elő, az egyetemi ifjúság számának majd sebes emelkedésében, majd ellenkezőleg annak szembetünő csökkenésében lelvén leghívebb kifejezését. Ez egyetemünkön legiukább az 1855-ki év után következő három évi időközben feltünőleg észlelhető, hol 1855-ben a jog és államtudományi karnál egy új szervezés látszott szükségesnek, midőn az addig fenállott akademiai szabadság sok tekintetben az e rendszerrel megnemférhető kényszer békóiba veretvén, oly eltorzított tanterv jött létre, mely sem igazi akademiai szabadságnak, sem az 1848 előtti tan-szerkezet rendszerének nem mondható. Mert szerencsétlen közvetítés által oly vegyületet eredményezett, mely mind a két rendszernek jobbára csak árnyoldalaival bír. Ezen eljárás visszás kihatása leginkább ugyan a joghallgatók számviszonyánál tette magát érezhetővé, de közvetve az összes egyetemi ifjúság létszámánál is. Így 1856-ban 9.$_5$%-nyi, 1857-ben további 4, és 1858-ban még 2.$_5$%-nyi csökkenés állott be, és így a háromévi időközben 16 száztóli fogyatkozás mutatkozik. Ezen év után megint emelkedett az egyetemi ifjúság száma, jelesen a reákövetkező 1859-ki tanévben 12.$_8$% és 1860-ban 5.$_7$, együtt tehát 18.$_5$ százalékkal.

A tanerőket illetőleg az összes tanári személyzet ingadozásokat mutat, így általában véve a tanítói személyzet:

1851-ben	71	egyénből	1856-ban	67	egyénből
1852- „	66	„	1857- „	71	„
1853- „	69	„	1858- „	68	„
1854- „	73	„	1859- „	69	„
1855- „	72	„	1860- „	67	„

állott; mily kevés pedig ezek közt a magántanító, kiknek lehetségesítése az egész tanrendszernek főalapja és irányesz-

méje, az az utolsó négy évre vonatkozó kimutatásból tetszik ki. Volt t. i. az összes tanári testületben:

Évek:	rendes tanár	rendkívüli tanár	helyettes tanár	magán tanító	nyelv- és segéd-tanító (assistensek)
1857-ben	36	11	9	3	12
1858- „	36	12	5	4	11
1859- „	36	16	2	3	12
1850- „	35	14	1	6	11

Tehát ezen három utolsó évben, midőn a tanrendszer csakugyan kellő gyökeret verhetett volna, az összes egyetemen, mind a négy egyetemi karnál csak 3—4 docens működött, és azok közt is egy olyan szerepel, ki noha az orvosi karnál mint r. k. tanár van alkalmazva, magántanítóképen tart előadásokat a joghallgatók számára: úgy hogy ezen csekély számarányból, melyben egyetemünkön a privátdocensek eddigelé felmerültek, méltán azon következtetés vonható, hogy ezen intézmény még eddig nem tudott hazánkban meghonosúlni.

A fluctuatiók azonban a tanuló ifjuság létszámában, valamint a tanulmányi szervezésnek az egyetemi életre való közvetlen befolyása legjobban úgy tűnnek szembe, ha az egyetem egyes szakosztályait vagyis karjait külön vesszük tekintetbe. Lássuk tehát ezeket külön külön.

A hittani kar. A hittanulók számviszonyában mutatkozó hullámzatok igen keskeny körre szorítkoznak. A számkülönbség az egész évtizeden át 53 és 72 mint legszélsőbb pontok közt ingadoz. Ennek oka az, hogy e tanulmányi kar jobbára csak az itteni központi papnöveldéből nyeri jutalékját, a szerzetrendi papság vagy a világiak részéről felette kevés növendék levén. E tekintetben a pesti egyetem a birodalom társintézetei közt távol sem foglalja el azon tekintélyes helyet, mely azt különben illeti, miután nem csak a bécsi és prágai, hanem a lembergi, gráczi egyetemektől, sőt még az insbruckitól is tetemesen túlszárnyaltatik. Mert felvéve az 1857-ki évben mutatkozott számarányt, mely egyetemünkre nézve még legkedvezőbb vala, az ausztriai egyetemek következőleg sorakoztak:

A lembergi	egyetem	253	hittanulóval
„ bécsi	„	210	„
„ insbrucki	„	174	„
„ prágai	„	124	„
„ gráczi	„	91	„
„ pesti	„	72	„

a magyar egyetem tehát csak a hatodik helyen szerepel, és kivánatos volna, útak s módokról gondoskodni, hogy a szükséges tanerőkkel dúsan felszerelt pesti hittani kar népesebb hallgatóságnak örvendhessen.

A szigorlatokra nézve, melyeknek száma az évtized első felében feltünő csekély vala, annak másodfelében nagyobb tevékenység és emeltebb törekvés látszott magának útat törni, főleg miután jelenleg a hittanulók még tanfolyamuk huzama alatt bocsáttatnak szigorlatokra. De ha fontolóra veszszük, hogy a tudori fok az illetőt a synodalis vizsga alól felmenti, mely vizsgálat főleg a lelki pásztorkodás körül foglalkodó vidéki segédlelkészekre nézve nem csekély nehézséggel jár; ha továbbá meggondoljuk, hogy ha a közönséges egyházjog, jelesen a tridenti közzsinat határozmányai nálunk is nagyobb érvényre emelkednek, a hittudományi tudorság ezentúl többnemű egyházjavadalmazásoknál kellékképen inkább fog követeltetni, mint ez talán eddigelé történt; ha végre meggondoljuk, hogy egész Magyar- s Erdélyországban csak az egy pesti tankar van jogosítva tudorrá való felavatásokra: akkor valóban csodálni lehet, hogy hazánk papjelöltjei közt oly kevés hajlam mutatkozik a tudori díszfok kinyerésére. Mert habár az utolsó években némikép szaporodott is a szigorlatok száma, mégis az még semmi arányban nincs a tudomány őrjeül rendelt nagy számú papság létszámával. Ugyanis összesen

$185^{3}/_{6}$-ban	11	hittani	szigorlat	volt,
$185^{6}/_{7}$- „	9	„	„	„
$185^{7}/_{8}$- „	17	„	„	„
$185^{8}/_{9}$- „	14	„	„	„
$18^{59}/_{60}$- „	9	„	„	„
Tehát összesen:	60	„	„	„

szigorlat öt éven át, vagyis átmérőleg csak 12 egy-egy évben. S mindenesetre sajnos, hogy a legközelebbi két évben megint

tetemes fogyatkozás észlelhető; nem is vigasztalhat azon tapasztalás, hogy Ausztriában egyáltalán a hittani szigorlatok felette ritkák, úgy hogy az egész birodalomban egy-egy évben nem több mint 78—80 szigorlat, és körülbelől 12 hittudori felavatás szokott elöfordúlni. A magyar papság hajdan tudományban, jelesen egyházjogi míveltségben mindenkor túl tett a többi tartománybeli cleruson, és sajnos volna, ha ezen szellemi túlnyomóságot továbbra is gyakorolni nem iparkodnék. Legsajnosabb pedig, hogy daczára az évek óta folyó alkudozásoknak és szervezési kísérleteknek, a kánonjogi tudorság miképeni megszerzése iránt eddigelé még nem történhetett megállapodás, és hogy ennélfogva már évek óta a kánonjogtudori méltóság egyetemünkön való megnyerhetése felfüggesztve van, nem csekély hátrányára az illetőknek, kik ez idő óta hiába jelenkeztek, kik ismételve ez ügy elintézését hiába sürgették. Pedig a „Canonum Doctor" czíme, melyre mindenkor több jelölt jelentkezett, mint a hittudorságra, legtöbb esetben ugyanazon kedvezményeket, ugyanazon, sőt némely esetekben, mint például a káptalani helyettes állomásra nézve stb., még kiválóbb előnyöket nyújt, mint a hittani tudorság. Érdekében volna tehát úgy a hittani, mint a jogtudományi karnak, hogy ezen már évek óta lebegő ügynek főleg a concordatum után végkép fenakadt elintézése minél előbb szorgalmaztassék. Hogy azelőtt egyetemünkből jóval több hit- és kánonjogtudor indúlt ki, mint a lejárt évtizedben, világosan bizonyítja azon körülmény, hogy $184^{1}/_{2}$—$18^{49}/_{50}$ összesen 24 egyházfi hittudorrá, és 4 kánonjogtudorrá, ellenben az utolsó évtizedben csak 8 hittani és 2 egyházjogtudorrá avattatott fel, tehát a múlt évtizedben háromszor annyi koszorúztatott meg a hittudorság babérjával mint a legközelebb lejárt 10 éven át.

A jog- és államtudományi szak.

Valamennyi karok közt a jog- és államtudományi legnagyobb érdekű, akár a joghallgatók számerejét, akár az államnak a jogtanulók számviszonyához kötött érdekeltségét, akár végre az életfoglalkodások legkülönbözőbb ágaiban szükséges jog- és államtudományi képzettség mi módon és

úton való szerezhetésének lehetőségét és czélszerüségét tekintjük. A jog és államtudományi kar, előrement két rendbeli szerveztetése után, jelenleg, hol az összes hazai jogéletnek az alkotmányosság és ősi intézményeink szellemében várható teljes átalakúlásánál az elmélet a gyakorlati élet után kellőleg átidomítandó, egy új, a jelen körülményeknek megfelelőbb, szerveztetés küszöbén áll.

Nincs kétség benne, hogy a német jogász világban az utolsó évtizedek alatt főleg jogtörténeti irányban felmerült eltagadhatlan nagy előhaladások hazánk jogtanulmányaira még akkor sem tévesztették volna el kihatásukat, ha tanrendszerünk nem erőszakoltatik is a német culturának hazánkfiai előtt gyülöletes medrébe; nincs kétség, hogy ha valahol, úgy bizonyára hazánkban, a történeti jog mindenkor nyomos súlylyal bírt, és hogy a tanrendszerünkre felülrül reásütött történeti jelleg minden octroyalás nélkül is önön magától útat tört volna magának úgy jogirodalmunkban mint a jogtanulmányzás terén. Csakhogy az irány, ha reánk nem tukmáltatik, hazai viszonyainkból önkényt, természetesebb úton, épebb alakban és nagyobb gyakorlati jelentőséggel fejlődött volna ki. Ezt egyszerüen elejteni, jövőre sem igen lehetséges, ha csak a többi müveltebb világ jogirodalmától, a jogtudósok köznézeteitől és az általán felkapott mivelődési iránytól végképen nem akarunk elszakasztatni.

A jog s államtud. tanosztálynál most érvényben álló tanulmányi rendszer mellett azonban, bármennyire is készek vagyunk a másutt is felkapott történeti irány jogosúltságának hódolni, aligha lehet feltétlenül szót emelni; ez csak igen alárendelt értelemben tartja fen a szabad tanrendszer fő lényét t. i. a tanszakok szabad választás jogát, és más részt még is eltér egy tökéletesen átgondolt s összhangzatos tanrendszernek szorosan elészabott tervétől. Különbséget tesz köteles és nem köteles tantárgyak közt, és az utóbbiakat az előbbiek javára kelletinél inkább háttérbe szorítja, a nem köteles leczkéket sújtja, sőt végképen megsemmisíti; pedig ezen, a tankötelesség élveiből kizárt tudományok közzé a bölcseleti jog, a nemzetek joga, az europai államok statistikája, a köz- és államigazgatási jog s számos egyéb legéletrevalóbb

jog s államtudományok soroltatnak, úgy hogy csak egyetemi ifjuságunk jó tapintata óvá meg azt e fontos tantárgyak teljes elhanyagolásától. Azon rendszer, mely a fenelősorolt tudományokat, az általános jog és államtudományi képzettség ezen legszükségesebb közegeit vagy végleg kiküszöböli, vagy legalább azoknak teljes elmellőztetésére csábító alkalmat nyújt, már magában hordozza az enyészet és kárhozat magvát. Ez irányzat még jobban tünik fel a magyar jogakademiák berendezésénél, melyek mai szerkezetükben merő hivatalnokképző intézetek az alaposabb szellemi kiképzés szükséges rúgói s magasabb tudományosságra való serkentő közegek nélkül.

A jogtanulók száma mindamellett egész 1855-ig folytonos növekvést tanúsít; úgy hogy a szóban lévő évtized első felében a most mondott 1855-ki évben tetőpontját éré el, a midőn 550 egyetemi jogász számíttatott; innen két éven át nevezetes csökkenés állott be, mig 1858-ban ujra az utána következő években is tapasztalható folytonos emelkedés észlelhető, mely 1860-ban mint a szóban forgó decennium zárévében legmagasabbra hágott, az egész tiz éven át soha nem számíttatván annyi jogtanuló mint a legközelebb letünt iskolai évben, hol egyetemünk 581 joghallgatóval dicsekedett. A jelen $186^{0}/_{1}$-ki téli félévben, mely egy új, egyetemünkre kétségkivül boldogabb, korszaknak előhirnöke, a pesti joghallgatók létszáma még a múltévinél is nagyobb, mert ez idén 642 joghallgató van.

Tekintve e számot a magyar tud. egyetem a birodalom főtanintézetei közt második helyen szerepel, magát a prágai egyetemet is tetemesen felülhaladván, melynek tiz év előtt még 7—800-ra rúgó jogászserege volt, most pedig 400 joghallgatója sincs. A joghallgatók számának az egész évtizeden át kevés kivétellel mutatkozott növekedését egyetemünkön valaki a jogképzett jelöltekre mind nagyobb mértékben szorúló államszükségletnek tulajdoníthatná. De a tapasztalás azt tanúsítá, hogy daczára a joghallgatóknak évről évre szaporodott számösszletének, daczára ama nem megvetendő kedkezmények- és előnyöknek, melyekkel a pályavégzett jogászok államszolgálatba édesgettettek, még is minden igazga-

tási ágnál, minden államhivatalnál folytonos panaszok emeltettek a tiszti jelöltek sovány jutalékja ellen; mindenütt kipótolhatlan hézagok mutatkoztak; és habár az előbbi bonyolodott államgépezet számos erőt nyelt el, mégis a magyarországi jogvégzett ifjak, kik államhivatalha lépni készültek, oly csekély számmal kinálkoztak, hogy még a gyakornoki állomások betöltésére is más tartományokat kellett igénybe venni. — Különben ha azt vesszük, hogy magántanulás egész 1855-ig épen nem, innen tova egész a legújabb időig csak terhes feltételek alatt s csak kivételesen a már alkalmazásban lévő egyéneknek engedtetett meg; ha továbbá azt is tekintetbe vesszük, hogy a négy magyarországi jogakademián összesen alig egy két százra ment a jogtanulók száma, hogy a protestánsoknál előbb fenállott jogtanodák mind megszüntettek, azt kell állitanunk, hogy a jogtanulók száma Magyarországban 1848 előtt mégis jóval magasabbra rúgott, mint az utolsó évtizedben. Mert egész Magyar- és Horvát-Tótországban az utolsó öt évben nem több nyilvános joghallgató számítatott mint:

Évek:	185⁴/₅	185⁵/₆	185⁶/₇	185⁷/₈	185⁸/₉
A jogakademiákon	142	93	146	163	166
A pesti egyetemen	449	427	442	525	581
Összesen:	591	521	588	688	747

holott ezelőtt, például 1842-ben, oda sem értve a számos privatistákat, a nyilvános intézetekbe járt jogtanulók száma 1407-re, vagyis épen még egyszer annyira rugott, mint a legutóbbi idők legkedvezőbb évében! Hogy pedig a fenkitett öt utolsó évben is, midőn a magyarországi jogakademiák már mint tökéletes és befejezett jogtanodák működtek, mégis a pesti egyetem oly túlnyomó látogatásnak örvendett, és egy maga több mint háromszor annyi jogásztól látogattatott, mint a négy jogtanoda egyetemleg véve, onnan könnyen magyarázható, hogy a mondott akademiákon pályáját végezte jogász csak az államszolgálati képességet nyerte, nem pedig a jogtudorsághoz kötött ügyvédségre való képességet is. Már pedig ifjúságunkra az államszolgálat sohasem gyakorolt különös kecsegtető befolyást, azért mindig inkább az egyetem termeit kereste föl, mintsem a jogtanodákéit. A tömeges tódu-

lás az ügyvédi pálya felé egyik természetes szüleménye volt azon ellenszenvnek, melylyel a pályavégzett fiatal jogászvilág az állami hivataloskodás ellen viseltetett. Az ügyvédi életpályának ezen, talán mértéken túl való, felkarolása, mely, lehet, még a szövevényes perrendtartás mellett jövedelmesebbnek bizonyúlt ügyvédi állomás kecsegtő voltában is talált támpontokat, másrészt azt eredményezé, hogy a jogszigorlatok száma évről évre emelkedett, úgy hogy mióta a magyar tud. egyetem fenáll, semmiféle időszakban annyi jogszigorlat, annyi tudori felavatás nem fordúlt elő, mint a lejárt évtized alatt. Igy jelesen az

Évek	jogszigorlat	és tudorrá való felavattatás:
185$^{1}/_{2}$-ki tanév lefolyta alatt	6 „	1
185$^{2}/_{3}$- „ „ „ „	12 „	2
185$^{3}/_{4}$- „ „ „ „	31 „	3
185$^{4}/_{5}$- „ „ „ „	43 „	11
185$^{5}/_{6}$- „ „ „ „	74 „	6
185$^{6}/_{7}$- „ „ „ „	127 „	26
185$^{7}/_{8}$- „ „ „ „	139 „	37
185$^{8}/_{9}$- „ „ „ „	130 „	30
18$^{59}/_{60}$- „ „ „ „	139 „	42
Összesen:	701 „	158

fordúlt elő, holott ugyanazon időszak alatt aránylag jóval kevesebben tették le az államvizsgálatokat; ez jelesen abból tünik ki legvilágosabban, hogy a közigazgatási vagyis a befejező utolsó államvizsgálatot összesen:

185$^{1}/_{2}$-ben	13 jelölt
185$^{2}/_{3}$- „	69 „
185$^{3}/_{4}$- „	70 „
185$^{4}/_{5}$- „	141 „
185$^{5}/_{6}$- „	176 „
185$^{6}/_{7}$- „	70 „
185$^{7}/_{8}$- „	43 „
együtt:	582 „

jelölt tette le, a reá következett két évben pedig az e vizsga helyébe lépett államtudományi vizsgálatra még jóval kevesebb jelölt jelenkezett. E mellett még azt is tekintetbe kell venni, hogy az e vizsgát kiállottak közt nagy számmal oly egyének fordúlnak elő, kik, mint már tiszti alkalmazásban

lévők, a jogtanulmányok alól végleg felmentve valának, holott szigorlatokra csak a négy évi tanpályát rendesen és nyilvánosan befejezett joghallgatók bocsáthatók. — A jogtudorok száma, mint a fennebbi kimutatásból kitetszik, csak azon időszakban kezdett egyszerre és feltünő sebességgel emelkedni, midőn az szükséges kelléknek tüzetett ki az ügyvédi karba való bejuthatásra, oly annyira, hogy az 1856-ik év után, midőn ez legelőször mondaték ki, mindjárt a reájött évben több graduáltatott mint ezelőtt egy egész évtizeden át. Mert mig $184^{1}/_{2}$—$18^{49}/_{50}$ összesen 23 egyén emeltetett tudori fokra, a fenmondott $185^{6}/_{7}$-ki évben magában 26 egyén lett tudorrá.

Ha ebből, hogy a közelmúlt években a szigorlatok és tudori felavatások állandón szaporodtak, nem következtethetjük is teljes biztossággal, hogy ifjainkban tudományosabb szellem ébredett föl, miután azt egyfelől a puszta dicsvágy és ambitio, másfelől azon körülmény is nagy mértékben okozhatta, hogy ügyvéddé csak jogtudor válhatott: mégis tagadhatlan, hogy a jogtudorságnak megkivántatása az ügyvédségre egyik szüleménye a tíz éven át nálunk divatozott tanrendszernek, melyet ok nélkül a jövőben sem kellene többé elejtenünk.

Szemközt azon tekintélyes állással, melyet mai nap az alkotmányos nyugoteuropai államok ügyvédjei az elméleti jogtudomány terén elfoglalnak, hazánkban is arról kell gondoskodnunk, hogy ügyvéd jelöltjeinknek alapos elméleti jogképzettsége iránt a lehető legnagyobb biztosíték nyújtassék; gondoskodnunk kell, hogy az ügyvédi kar olly elemekből keletkezzék, melyek nem csak gyakorlati jártassággal, hanem szakavatott tanulmányozás alapján szerzett jogalkotási képességgel is teljes mértékben bírjanak; minthogy alkotmányos újjászületésünkkel egy fontos és nehéz jogalkotási korszaknak hajnala hasadt reánk; minthogy továbbá az osztrák törvényeknek kiküszöböltetésével, melyeknek uralma alatt jogéletünk annyi új hajtást eresztett, és hazai törvényeinknek visszahelyeztetésénél, melyek az idő és körülményeknek azóta megváltozott kivánalmaihoz idomítandók, nem mindennapias üzleti ügyesség, hanem talpraesett jogtudományi készültség okvetlenül szükségeltetik. Ha valaha, most kiüzendők Themis

komoly csarnokából mindazok, kik törvény-ereklyéink szentélyébe belopódzva, vagy avatlan kezekkel oda tolakodva hazánk jogépületének újból való felemelése körül kedvök kényök szerint kontárkodni készülnek.

Ezentúl, midőn az ügyvédségnek kasztaszerü czéhszelleme meg leend törve, midőn a teljes képességgel tanúsított barr-jelölt nem leend többé kárhoztatva egy külön stallumnak kegyelmes adományozása után éveken át sovárogni, midőn az ügyvédi gyakorlati vizsga a megvizsgált előtt azonnal megfogja nyitni az ügyvédi padnak a lejárt 10 éven át csak kegy-nyitotta ajtait; ezentúl, midőn a közhivatal viselés nem fog többé ifjaink ellenszenvével találkozni, és midőn ennélfogva nem minden pályavégzett kényszerülend jog- s államtudományi képzettségét egyedül az ügyvédi pályán értékesíteni: a jogszigorlat annál igazoltabbnak, annál szükségesebb követelménynek mutatkozik, mivel e szigorlatok még nagyobb szigorral fognak folyhatni, hol t. i. az ifjúság nem fog többé tömegestől azoknak letevésére hajtatni, mert előtte számos más, az alkotmányos s municipalis szerkezetnél fogva szintén kedves, életpálya fog megnyílni, hol ennélfogva egyedül a belső hivatás szülte szabad elhatározás lesz mindegyiknél főrúgó a szigorlatok letevésére. Hozzájárúl mindezekhez, hogy a tudori vitatkozások, melyek ezelőtt holt nyelven folyván, az utóbbi időkben merő formalitássá elfajúltak, ma már hazai nyelven tartatván, eredeti rendeltetésök szerint jóval becsesebb alkalmat nyújtandnak a tudorjelöltnek arra, hogy szónoklati s vitatkozási ügyességét tanúsítsa.

Valóban sajnos volna, ha a jogtudorság jövőre megint azon keskeny körre szorítatnék, melyen az előtt, mint puszta kellék a tanárságra, nálunk mozgott; még sajnosabb volna, ha azon balvélemény lábra kapna, hogy a gyakorlati élet és a tudomány közt újra sinai válaszfalakat kell emelni; vagy ha épen azon szánakozásra méltó nézet honosúlna meg, hogy a tudorság mindenkor csak a szögletesség és pedantismusnak czégére.

Sokan a „Doctor“ czímnek csak azért is esküdt ellenei, mert annak német zamatja van, mert az főleg csak az utolsó évtized alatt kezdett hazánkban terjedni, felejtvén azt, hogy

a tudori dísz korántsem a bukott kormányrendszernek szüleménye, hogy az mindenkor, mióta egyetemek léteznek, az egyetemi működés legszebb vívmányának tekintetett s jelenleg is minden mívelt nemzetnél annak tekintetik. És hiában hivatkoznak arra, hogy eldődeink doctorsüveg nélkül is elismert jeles prókátorok voltak, miután megfeledkeznek arról, hogy midőn apáink ügyvédi pályára készültek, nekik az ősiségi és egyéb bonyolúlt jogczímű perekben egészen más gyakorlati iskola kínálkozott, mint a mostani sommás s rövid útoni eljárás melletti pusztán üzleti gyakorlatban. Angolhonban is hiányos, mondhatni merőben hiányzó elméleti jogtanképezés mellett a legjelesebb ügyvédekkel találkozunku gyan, de ott is, mint hajdan hazánkban, a bonyolódottabb perek és nehezen megfejthető jogkérdésekkel folytonosan bibelődő praxisban a legalkalmasabb gyakorlati iskola ajánlkozik. Azután Angliában a teljes nyilvánosság, az ügyvédi testületnek tekintélyes és befolyásos állása szintén meg annyi serkentő eszközök annak a gyakorlat útján való pótlására, mi az elméletben elmulasztatott. Ezekhez még az is járúl, hogy alig találkozik nép, mely az önképzésben oly helyes, oly éles tapintattal bírna mint Albion népe. Nálunk merő autodidactikus uton legfelebb egy kis külmáz, üzleti jártasság, s iparszerü technikai ügyesség szereztetik ott, hol az angol jurista, támaszkodva a Collegiumban nyert klassikai kimüvelődésére, a gyakorlattal együtt valóságos jogtudományt képes magának szerezni. Attól lehet tartani, hogy bárminemű szigorúabb elméleti vizsgálatok nélkül a jogtudománynak elsekélyesülése épen akkor állna be, midőn az áthidallás nehéz műve talpra esett, alapos tudományosságú juristákra szorúl.

Az orvosi kar. Tekintve a sinylődő emberiség javát; jelesen tekintve a társadalmi viszonyok jobbrafordúltával az orvosi segély iránt növekedni szokott általános szükségletet, e karbeli tanulóifjúság száma hazánkban annál nagyobb figyelmet érdemel, mivel egyetemünk az összes magyar korona alatti tartományoknak egyedüli tanintézete, melyen hazánkfiai orvos tudorokká avathatók... A köztapasztaláson alapúló észlelet, hogy mindenütt az anyagi valamint a szellemi munkásság terén ama nemzetgazdászati elv általános érvényre

iparkodik vergődni, mely szerint a kinálat örökké egyensúlyba siet jutni a kereslettel; és ezen közirányulással karöltve jár azon további észlelet, hogy a mely arányban az anyagi és szellemi jóllét valamely országban emelkedik, ugyanazon arányban közönségesen az orvosi segélyzés iránti igénylet is emelkedik, úgy hogy a vagyonosság és a közmíveltség gyarapodásának rendesen az egészségügyi személyzet gyors számnövekvése egyik közvetlen szüleménye.

Ha ennélfogva megfordítva a közegészségi személyzetben mutatkozó számhullámzatok mérvül szolgálhatnak az anyagi és szellemi jóllét haladásának megitélésére, meg kell vallanunk, hogy egyetemünk orvoskaránál a növendékek számarányában az egész évtizeden át észlelhető stationarius, sőt a legutóbbi időkben nevezetes csökkenést mutató állapot nem épen kecsegtető színben tünteti fel a lejárt 10 éven át a vagyonosság és magasabb míveltség mezején tett hódítmányainkat, miután az orvostanulók száma még a legkedvezőbb évben (1853) sem tudott 273-nál magasabbra emelkedni, holott az ország nagy részében mesterkélt módon létre hozott községorvosi intézmény, valamint azon körülmény, hogy a politikai élet megváltozott látköre az orvosi pályát, mint a közhatósági befolyásoknak kevesbbé kitett tiszti foglalkodást, jóval keresettebbé tehette, csakugyan képesek lehettek volna az orvosnövendékek létszámát tetemesen növeszteni. Mindezek ellenére évről évre inkább jelentékeny fogyatkozás állott be, oly annyira, hogy a mostani félévben alig többre rúg 200-nál. Pedig az utolsó évtizedet megelőzött korszakban, midőn még földhöz tapadt jobbágyságunk volt, midőn az egyéni vagyonodásnak számos oly tényezője, melyek csak 1848 után állottak be, jobbadán még hiányzott, orvoshallgatóink létszáma rendesen 260—280 közt ingadozott. Igaz, hogy tetemes része magyar ifjainknak, kik e pályára szánják magokat, főleg az utolsó években, a bécsi egyetemet kerestek fel, hol például 1857-ben nem kevesebb mint 123 magyar orvostanuló folytatta tanulmányait. De épen e körülménynek hatalmas ösztönül kell szolgálni arra, hogy egyetemünk kórodái és egyéb orvossebészeti tanszerei oly karba helyeztessenek, miszerint hazánk főtanintézete e tekintetben

is képes legyen bármely eléhaladt egyetemmel kiállani a versenyt.

Hogy egyetemünk orvoskara a lejárt évtized alatt (melyben e tanszaknak terveztett másodízbeli szervezése nem tudott megszülemleni) különben sem nyert különös lendületet, a szigorlatok és tudori felavatások számviszonyából legvilágosabban tünik ki, főleg ha két különböző korszakot összehasonlítunk és egymás mellé állítva az orvos vagy sebészettudorokká letteknek számmozzanatait e két külön időközben közelebb vizsgáljuk meg. Így :

Évek	Orvos-tudorrá	Sebészet-tudorrá	Évek	Orvos-tudorrá	Szebészet-tudorrá
$185^1/_2$-ben lett:	22	6	$184^1/_4$-ben lett:	42	6
$185^2/_3$- „ „	25	10	$185^2/_3$- „ „	24	9
$185^3/_4$- „ „	36	25	$184^3/_4$- „ „	45	17
$185^4/_5$- „ „	37	17	$184^4/_5$- „ „	34	11
$185^5/_6$- „ „	34	11	$184_5/_6$- „ „	31	9
$185^6/_7$- „ „	40	11	$184^6/_7$- „ „	27	6
$185^1/_8$- „ „	46	13	$184^7/_8$- „ „	44	15
$185^8/_9$- „ „	28	10	$184^8/_9$- „ „	10	2
$18^{55}/_{60}$- „ „	22	16	$18^{46}/_{50}$- „ „	21	3
Összesen:	290	119		278	78

E szerint ha az $184^8/_9$-ki évet kivesszük, az orvostudorokra az előbbiban időközben még nagyobb átlagos szám esik, mint az utóbbiban, mert $184^1/_2$—1850-ig (az $184^8/_9$-ki év letudtával) átmérőleg 33, ellenben $185^1/_2$—1860 csak 32 egyén avatott fel évenként orvostudorrá, és csak a sebészetitudorságra nézve állott be némi szaporodás, de ez sem igen jelentékeny. Mert míg az előbbi időszakban évenként átlag 9 egyén lett „Chirurgiae doctor", az utóbbi szakban évenként 13 egyén ruháztatott fel e czímmel.

A bölcseleti kar. Ez egyetemünknek valamennyi tanszakai közt a legkedvezőtlenebb viszonyokat mutatja fel; mint önálló kar sohasem tudott különös felvirágzásnak indúlni, s a sajátlag ez osztályhoz bejegyzett hallgatók száma mindig felette kicsiny volt, s többnyire 8—10-nél magasabbra nem emelkedett. Az, hogy a fentebbi általános kimutatásban e kar hallgatóinak száma 90—125-re van kitéve, onnan van, mivel az utóbbi évtized óta a gyógyszerészet tanulói, mikép sajátla-

gos szokás szerint az egész birodalomban, úgy nálunk is, a philosophiai tanszakhoz soroltatnak, s ezeknek száma évenként 70—80 közt ingadoz. Mivel tehát több tantárgy, mely azelőtt az orvossebészeti tanfolyamnak kiegészítő része volt, a bölcseleti tanszakhoz számíttatott, s mivel a jogtanulók is kötelesek voltak némely bölcseleti és történeti előadásokra magokat beíratni, azért ezen inkább kenyértanulmányokat tárgyazó szakelőadásoknak elegendő hallgatói voltak ugyan, de a közmíveltség és bölcsészeti magasabb képzettség közegeivel foglalkodó tanleczkéknek termei többnyire üresek voltak. Igy a nyelvészeti, irodalomtörténeti, régiségtani, a felsőbb szám- és mértani, de kivált az óklasszikai irodalommal, aesthetikai és egyéb közművelődési tárgyakkal foglalkodó előadások rendesen csak a szemfényvesztéssel dúsan kiállított tanrendben pompáztak, valóságban pedig hallgatók hiányánál fogva végképen elmaradtak. Ha mindjárt amaz idegenkedés és teljes közönyösség, melylyel ifjaink ezen, a finomabb ízlés és valódi míveltség alapját tevő, noha elvont tudományoknak tekintetni szokott előadások iránt az utóbbi 10 éven át viseltettek, sokrészt azon körülményben leli természetes magyarázatát, hogy ezen tudományok az ifjak nagyobb része előtt idegen (t. i. német) nyelven adattak elő: mégis e sajnos körűlményt egy részt annak kell tulajdonítanunk, hogy ifjúságunk a mindennapiasságon felül emelkedő tudományosság iránt csekély hajlammal van; másrészt pedig magának a tanítási rendszernek, mely egyáltalán a bölcsészeti iránynak épen nem kedvez. Jóllehet a mostani félévben a bölcseleti karnál is minden tantárgy hazai nyelvünkön adatik elő, a fenebb érintett előadások, melyekre az ifjak szorosan nem kötelezetnek, ez idén is aránylag igen csekély hallgatósággal dicsekszenek. Így jelenleg a mostani (186$^{0}/_{1}$) téli félévben be van írva:

	A beírtak ált. száma	ezek közt van: jog-hallgató	bölcsészet-tanuló	orvos tanuló	gyógyszerészet tanuló
I. Bölcsészeti előadások:					
Bölcsészeti erkölcstan (Horváth Cyrill)	229	227	2	—	—
Lélektan (ugyanez)	66	53	3	—	—
Ethica azaz erkölcsi bölcsészet (Télfy János)	12	11	1	—	—
Felsőbb neveléstudomány (Roder Alajos)	2	1	1	—	—
II. Történelmi előadások:					
Ausztria történelme kül. tekintettel Magyarorsz. (Reisinger)	163	161	1	—	—
Római történet a birod. elenyésztéig (ugyanaz)	11	8	1	—	—
Magyar oklevéltan (Horváth Árpád)	11	9	—	2	—
A német epikai költészet története (Gärtner)	3	1	2	—	—
A német költészet története (Gärtner)	6	3	4	—	—
III. Ókori nyelvészeti előadások:					
Lysias beszédei (Télfy)	3	—	3	—	—
Fordítások Ciceróból görögre (ugyanaz)	3	1	2	—	—

IV. Mathematikai előadások:

Külszeléki hánylat (Petzval)	—	—	—	—	—	—	4	—	4	—	—
Az algebrai függvények (Nekam)	—	—	—	—	—	—	4	—	4	—	—
A logarythmusokról (ugyanaz)	—	—	—	—	—	—	4	—	4	—	—

V. Természettudományi előadások:

A hangtan (Jedlik)	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—
Természettani gyakorlatok (ugyanaz)	—	—	—	—	—	—		4	—	—	—	—
Kisérleti természettan	—	—	—	—	—	—	—	44	—	—	—	44
Általános kisérleti vegytan (Thann)	—	—	—	—	—			118	—	3	41	74
Ásványtan (Szabó)	—	—	—	—	—	—	—	78	—	—	45	48

VI. Irodalmi és nyelvészeti előadások:

A régi és ujabbkori lantosköltészet (Toldy)	—	—	—	—				25	25	—	—	—
Szláv irodalom (Ferenczy)	—	—	—	—	—	—	—	9	8	1	—	—
Franczia nyelv (Mutsenbacher)	—	—	—	—	—	—		14	14	—	—	—
Olasz nyelv (Mesti)	—	—	..	—	—	—	—	4	3	1	—	—
Angol nyelv (Levis)	—	—	—	—	—	—	—	9	9	—	—	—

A mostani tanrendszernél fogva teljesen megváltozott közmivelödési irány, valamint azon körülmény, hogy az egész 12 éven át, a midőn tanügyünk folytonos szervezés alatt volt, nem sikerült a bölcsészeti szigorlatok módja iránt végmegállapodáshoz jutni, okozzák, miszerint a philosophiai tanszakokból való szigorlás és a bölcsészeti tudorság, mely előbb hazánkban jóval szokottabb volt, a legujabb időben felette meggyérült, sőt végképen elenyészett. Igy az e karnál tudorokká avatott egyéneknek száma:

135½-ben	volt	2	ellenben	184½-ben	13
195⅔- „	„	5	„	184⅔- „	11
185¾- „	„	1	„	184¾- „	17
185⅕- „	„	1	„	184⅘- „	11
185⅙- „	„	2	„	184⅚- „	10
185⅙- „	„	—	„	184⅙- „	6
185⅞- „	„	—	„	184⅞- „	8
185⅑- „	„	1	„	184⅑- „	—
18⁵⁹⁄₁₀₀- „	„	1	„	18⁶⁰⁄₁₀₀- „	7
Összesen:	„	13	„	Összesen:	83

Elnézve tehát az 1848—50-ki évtől, hol egyetemünk abnormis állapotban vala, az előbbi évtizedben átmérőleg évenkint 8—10, az utolsó évtizedben csak 1—2 egyén avatatott fel bölcsészeti tudorrá.

EGYETEMÜNK MUZEUMAI ÉS TUDOM. INTÉZETEI.

Szükséges, hogy még egy futó pillantást egyetemünk tud. intézeteire és különféle tanszközeire vessünk. Ez épen azon tér, melyen a fenállott központi kormány a tudomány és egyetemünk érdekében dicséretes munkásságot fejtett ki. Meg kell vallanunk, hogy az osztrák oktatási ministerium főleg a természettudományi segédeszközöket szaporította s részint egyetemünk díszére váló, egészen új intézeteket hozott létre, részint pedig a megvolt intézeteket dúsan felszerelte és ez által hazánk egyetemét a tudomány mai színvonalára emelte. Az igazság érdekében el kell ismernünk, hogy az utolsó nehány év alatt e tekintetben több történt, mint ezelőtt évtizedeken át; és habár mindez saját egyetemi alapunk

pénzerejével hajtatott is végre, s a ministeriumot csak azon érdem illeti, hogy felismervén a létrehozandó intézetek szükségét, készségesen engedte saját pénzforrásainknak e czélra való bőkezü felhasználását: mégis a valódi tudományos érdekeknek ezen helyes felkarolásától nem tagadhatjuk meg elismerésünket, azon szükkeblüség irányában, melylyel hason czélok és törekvések az egyetemi ügyet előbb vezérlett magyar hatóságok részéről találkoztak. A volt oktatási ministernek ez irányban tanúsított készsége buzditó intésül szolgálhat jövőre is, hogy a túlszigorú és merőben fiskalis szempontból való sáfárkodás sehol sincs kevesebbé helyén, mint a tudományosság mezején, mert itt minden okszerü beruházás a lehető legdúsabb kamatokat hozza.

Egyetemünk minden intézeteinek legújabb állapotját statistikailag feltüntetni túlhaladná az e czikkre szánt tért, s egy közelebbi czikknek tartjuk fenn. Ez alkalommal csak kettőt akarunk megismertetni, melyek egyike, az élettani intézet, úgy szólván, csak most keletkezett; másika pedig, t. i. az ásványtani muzeum, a legutolsó időben egyetemünk valóságos díszévé vált.

A) Az élettani intézet (physiologisches Institut.)

Ezen intézet tulajdonkép csak 1858-ban, a körünkből eltávozott, dr. Czermák János tanár erélyes közbenjárása és szakavatott vezérlése mellett jött létre. Egész $184^{8}/_{9}$-ig az élettani czélokra évenkint csak 100 váltó forint volt szánva, később évenkint 126 pengő forint utalványoztatott. Dr. Czermák tanár fellépésével új helyiségek szereztettek, és pedig azon épületben, melyben az állatgyógyintézet, valamint a szakmájokban szintén jeles Langer és Brühl tanárok törekvései folytán létre jött állattani és állatboncintézet létezik, mi által a szóban lévő új intézet nem csekély lendületet nyert.

Az intézet 8 helyiségének czélszerü berendezésére, mely jobbára a hirneves Purkyné tanár által másutt jó sikerrel létesitett berendezés szerint eszközöltetett, 834 forint, és az intézet előleges költségeinek fedezésére 500 forint lőn utalványozva, egyúttal az intézet számára egy külön szolga-állomás

rendszeresíttetett. Az 185⁴/₅-ki tanévben a meglevő 126 ftnyi rendes évi illetményen fölül 630 ft mint rendkivüli járulék engedélyeztetett, és az évi failletmény lőn megállapítva; 18⁵⁵/₅₆-ban a rendes járulékon kivül további 474 ft utalványoztatott, és egy esztergályos szolga-állomás rendszeresíttetett. E bőkezű pénzajánlat a jelen tanévben a magyar helytartó tanács részéről is elismerésre méltó készséggel folytattatott, mert 600 forint az esztergály-műhely felszerelésére, és egy 6 nagy Bunsenféle elemből álló üteg megszerzésére, valamint további 145 forint vegyészeti készülékek bevásárlására utalványoztatott. Mind ezek folytán a szóban lévő intézet már számos, felette becses, készülékek birtokában van, melyeknek segélyével a természettanban oly fontos szerepet vivő physiologiai kisérletek szerencsés sikerrel folyhatnak. Az új szerzemények közöl jelesen a következők tüzetesen kiemelendők:

1) két górcső (Nachettől);

2) egy közép górcső (Oberhäusertől) világos látszekrénynyel és fényirányulási készülékkel;

3) két kisebb górcső (ugyanattól) (a most működő tanár Jendrássik azon fölül nagy Plösslféle s kisebb Nachetféle górcsővét szintén az intézetnek engedte át használatul);

4) a szükséges tárgy és fedő üvegek, készitőtük és górcsői vegyhatányok számára való üvegcsék;

5) élőboncolási készületek;

6) állatok elbódítására szolgáló készületek;

7) a nyirkhámi kisérletekre szükséges csapok;

8) kis Du Boisféle színkészülék rézsodronyokkal, aranyzsinorokkal és ingerhordókkal;

9) egy Sauervaldféle sokszorozó;

10) Du Boisféle vezető edények, éreny és horganylemezekkel;

11) egy vérfeszülésjelző (Ludvig után);

12) egy érlőkésjelző (Vierordt után);

13) egy vérsebességmérő (ugyanaz szerint);

14) egy vérfolyásmérő (Volkmann);

15) egy nyomásedény és mérő (Ludvig szerint) a folya-

dékoknak merev és ruganyos csövekben való folyástörvényeinek magyarázására;

16) új szerkezetü szemváz;

17) egy Pinkusféle tízedmérő;

18) egy Lenoirféle hőmérő;

19) egy önszemlélésre és mutatásra szolgáló gégevizsgáló Czermák tanár utmutatása szerint szerkesztve;

20) egy Keinathféle lenge ütőkészülék és több vegyi készülékek stb.

Ezen nálunk mondhatni új intézetnek keletkezése, és Czermák tanárnak ez irányban tanúsított ernyedetlen tudományos törekvései oly lendületet adtak hazai irodalmunk ez előtt elég parlagon hevert physiologiai irányulatának: hogy azóta ama számos, felette becses értekezéseken kivül, melyek részint a mondott tanárnak, részint segédjének az e téren szintén szerencsés sikerrel müködő dr. Balogh Kálmán tollából az „Orvosi hetilap" czimü magyar folyóiratban sürüen megjelentek, már önálló munkák is kezdék gazdagitani hazánk élettani irodalmát, és nyilván jövőben a folytonos kisérletek következtében keletkezendő új dolgozatok még fokozottabb mértékben öregbitendik ebbeli irodalmi kincsünket, miután mint biztos tudomásunk van, több idevágó dolgozat, mint névszerint a villamos áthordásról, az izom összehuzódásának lényegéről (a jelen évben kinevezett Jendrássik tanár úr által), a mesterséges gyormornedvről, a szilárd testeknek a bélbolyhokba való hatolásáról stb. (dr. Balogh segédtanár által) s más egyebek toll alatt vannak.

B) Az ásványtani muzeum.

Egy másik becses intézet, melyre egyetemünk méltán büszke lehet, az ásványtani, melynek nem ugyan alkotója, de új rendezője a tanári testületből szintén legközelebb kilépő Peters Károly; fáradozásainak sikerülvén, hogy gyámolitva a nevezetesebb, 6023 ftra rúgott pénzsegélyzéstől a fenállott és új szerzeményekkel tetemesen bővitett ásványgyüjteménybe új rendszer és kellő világosság hozatott, azon fölül ama választékos fém és érczásványdarabokból, melyek e rendszeresités alkalmával feleslegeseknek látszottak,

több magyarországi középtanoda kisebbrendü ásványgyüjteményekkel láttatott el. A mostani állapot kellő feltüntetésére azonban szükséges ezen muzeumnak történetét rövideden ecsetelnünk.

Első csiráját a szóban lévő intézetnek azon gyüjtemény képzi, mely Collectio Seren. Archiducis Mariae Annae név alatt az egyetemnek még mint n. szombati főtanodának a magas udvar részéről adományképen jutott és azzal együtt 1777-ben Budára, onnan pedig 1780-ban ide Pestre vándorolt. Lajstromzása, mely már 178⅘-ben meghagyatott, csak 1812-ben jött létre, mely évben az alapos tudományu akkori tanár Schuster egy terjedelmes, két ívrét kötetü jegyzéket német nyelven, és az időközben tett szerzemények felett egy pótjegyzéket deák nyelven bocsátott közre, melyekben minden ásványdarab lelhelye és nevezesb tulajdonai szerint pontosan feljegyezve és a fogyatkozások is lelkiismeretesen felvéve találtatnak. Ezen gyüjtemény a maga korában kitünő helyet foglalt el. Mindaz, a mi a cornwallesi, szibériai, magyar- és erdélyországi bányákból azon időben ismeretes volt, teljesen képviselve volt a gyüjteményben; különösen pedig gazdag vala skandinaviai terményekben. Sőt ezen gyüjtemény a belgiomi s észak-német ásványokra nézve mai napig is történeti nagy becscsel birhatna, ha az egybegyült kövületek később el nem vesztek vagy össze nem zavartattak volna, becsesebb darabjai azonban a mostani rendszeres gyüjteménybe vétettek fel.

2) Az u. n. „Collectio Pilleriana", egy a természet három országából való gyüjtemény, mely 178⅚ körül mintegy 50,000 váltó forinton szereztetett meg. Erről korántsem lehet oly dicsérőleg szólni, mint az előbb érintett gyüjteményről; mert jelesen tekintve az ásványgyüjteményt, ez nem vala egyéb mint egy még az akkori tudományos álláspontnak sem megfelelő összhalmazása a legkülönbözőbb daraboknak, a lelhely megnevezése nélkül, mindamellett számos példányai átalakítva az új gyüjteménybe mehettek át. Vajjon alapos-e azon gyanú, hogy e Collectióba több becses példány az előbb említettből csempésztetett át, és hogy az egyetem e gyüjtemény megszerzésénél daczára a nagy óva-

tósságnak, melylyel az végbe ment, tetemes rövidséget szenvedett, azt már most alig lehet eldönteni. A Mariannaféle gyüjtemény 1812-ben 7341, a Pillerféle gyüjtemény pedig .... 6753 példányból állott; 1856-ban azonban, midőn e két gyüjtemény Peters tanárnak átadatott, a Marianna gyüjtemény kevesebb darabból állott, mint a Pillerféle, és a nevezett szaktudós tanárnak nézete szerint nem valószinütlen, hogy több érdekes ásványpéldány, melylyel ő a magyar kereskedelemben találkozott, a Marianna-gyüjteményből kerültek forgalomba. — Egy harmadik alkatrész ő cs. k. fönsége Alexandra Paulovna főherczegasszonynak gyüjteménye, melynek az eredeti jegyzék szerint 541 példányai, azonban nem annyira ural-szibériai mint általános ásványdarabokból állanak. 4) Mintegy husz ásványgyüjtemény 3229 példánynyal, melyek az udvari kamara meghagyása folytán az egyes bányakapitányságok és bányahivatalok részéről küldettek be, és melyek kitünő tudományos érdekkel birhatnának, ha tökéletes jegyzékekben volnának foglalva; de többnyire csak a vidék, honnan kerültek, van feljegyezve, a bánya pedig vagyis a tulajdonképi lelhely nincs feljegyezve. 5) A Mariannaféle gyüjteményhez kapcsolva volt és jelenleg is három külön szekrényecskében létezik egy külön márványgyüjtemény (collectio marmorum), és egy más gyüjtemény, mely a magyarországi márványokat foglalja magában, s egy „undique collecta“ név alatt 672 példányból állott gyüjtelék, melyekről 1812-ben nem tudták, hogy honnan s mikép jutottak a muzeumba. 6) Reisinger tanártól egy 214 többnyire új és értékes darab ásvány és 378 darab jegezemintából álló gyüjtemény maradt fenn. 7) Egy Szajbélyitől megvett, Rézbánya vidékéről való 393 darabnyi érdekes gyüjtemény, végre egy történeti szempontból érdekes, 52 darab kövületi mintázat Páris melletti Montmartre vidékéről, melyek Maria Anna főherczegasszonyhoz czimzett ládában találtattak; ezenfelül több jegyzék és signatura találtatott, mely a fenlévő ásványokhoz, és ásványdarabok, melyek amazokhoz nem voltak illeszthetök.

Ezen eredetileg 20,000 példánynál többre rúgó gyüjtelékekből, melyek két izben történt átszállitás alkalmával (1838-ban az árviz miatt, és 184$^{8}/_{9}$) nem keveset szenvedtek,

és már ezelőtt több viszontagság folytán rendezetlen állapotba kerültek, az egyetemen rövid ideig tanárkodott, szakavatott és vas szorgalmú természetbuvár Peters Károly tanár az ő szorgalmazása nyomán időközben megszerzett Fauserféle jeles gyüjtemény segélyével egy a tudomány jelen színvonalán álól, a közoktatási és egyéb tudományos czéloknak teljesen megfelelő, rendszeres muzeumot igyekezett szerkeszteni, és ernyedetlen a legújabb átalukás folytán a nevezett tanárnak hivatalából való kilépése után is részéről egyenlő erővel folytatott, és minden dicséretre méltó fáradozásainak sikerült oly ásványtani muzeumot létesítni, mely habár még egészen befejezettnek nem tekinthető, mégis már jelen szerkezetében is akár az egyes példányok rendszeres összállítását, akár a lajstromzás czélszerü szerkezetét, akár az egésznek úgy alaki elrendezését, mint beltartalmát tekintsük, a birodalom magángyüjteményei közt kitünő helyet foglal el, sőt a birodalmi egyetemek közől egy sem mutathat fel a miénknél különbet, vagy dúsabban s értelmesebben felszereltet; biztos kilátásunk lévén, hogy ezen a nevezett tanár által lerakott szilárd alapon a tovább építés époly szerencsés sikerrel fog folyni, hasonló szakavatottságu és buzgalmú utódja, e tanszék jelen helyettes tanára Dr. Szabó müértő vezénylete alatt.

A szóban lévő egyetemi ásványtárnak jelen állapotja következő:

A) Az ásványtani osztályban:

I. Általános anorganológiai (terminologiai) gyüjtemény: 357 darab jegeczminta, és 642 példány ásvány és vegytermi készítmény (ezeknek s egyáltalán a jól kiképezett kristályoknak száma még tetemesen szaporítandó).

II. Mintagyüjtemény kézi és iskolai használatra: 333 kisebb mérvü faminta, és 193 tíz egész tizenkét hüvelknyi átmérőjü papír és üvegminta.

III. Rendszeres ásványgyüjtemény üveg alatt felállítva; nagyobbrészt a fennérintett Fauserféle gyüjteményből mintegy 3000 példány.

IV. Szemledarabgyüjtemény 778 darab; jobbára igen nagy darabok.

V. Ásványok fiókgyüjteménye 3029 legin-

kább vaskos és előjövésüknél fogva felette érdekes példány, a szemléleti előadásokra szükséges anyaggal, nagyobbrészt a fennlévő régiebb készletből képezve.

Ezenkivül a régi készlet egyik tetemesb része külön helyezve mint tartalék fordul elő, valamint nem csekély számú nagy példány és érczásvány készen tartatik minerologico geognostikai helyisorozat (Localsuite) felállítására.

B) A geologiai osztály még parlagon hever. A sziklafajok és kövületek régi anyaga távol sem elégséges egy inditványozott petrographiai és stratigraphico-paläontologiai gyüjtemény felállítására, és ez azon tér, melyen a további épités tág mezőt lelend.

Az ásványtani készülékek csekélyek, és további fejlődésüket úgy physicai, mint krystallographiai és vegytani szempontból nagy mértékben igénylik; a legfontosabb darabok: egy Frankheimféle goniometer, és egy finom Kuscheféle mérleg. Egy kis kézi vegyterem felállítása is szükségesnek mutatkozik, annak létesitése eddigelé is csak azon kilátásnál fogva halasztatatván el, mely egy a természet és orvostani intézetek számára nyerendő új épület iránt kinálkozott.

Van végre egy szakkönyvtár 136 kötettel és néhány térképpel és képesmunkával.

A Muzeumra, melynek külön rendszeresitett szolgája van csekély évi 151 ftnyi fizetéssel, 1856-tól kezdve, midőn mint önálló intézet kezdett szerveztetni, mai napig: 6023 ft p. p., és letudván azon pénzsommákat, melyek a középtanodáknak átengedett kisebb ásványgyüjteményekért az egyetemi pénzalapba visszafolytak, tulajdonkép 5866 forint lön fordítva. Az évi illetmény, mely ideiglenes javadalmazásképen a Muzeum fentartására jár, és a legközelebbi három tanévre is megszavaztatott évi 250 a. é. forintra megy. Bár jövőre is dúsan folyjanak ez intézetnek pénzforrásai, hogy érczdús hazánk tudom. egyetemünkön méltó bányászati képviselést találjon.

III.

A BŰNVÁDI STATISTIKÁNAK MÚLTJA S JÖVŐJE HAZÁNKBAN.

Dr. Konek Sándortól.

Ugyanazon joggal mint a történetről állíttatik, hogy „magistra vitae", a statistikát az élet kalauzának nevezhetjük. Mert ha bő tanúság s életbölcsesség a *múltból* meríthető, nem kevesebb élettanúság rejlik a *jelenben* is, főleg ott, hol a kisérleteket kedvelő politika oly tág mezőt nyít tanúságos észleletekre, milyen az, mely előttünk tárúlt fel az utolsó évtizedben.

Mint sok egyéb tekintetben, úgy a közigazgatási statistikára nézve is a 48-ki év előtti s utáni időszakban két ellenirány egymással érintkezik. Mig t. i. 1848 előtt, mondom 1848 előtt, mert a 48-ki magyar felelős ministerium csakugyan felismerte a statistika becsét, hasznát s szükségét, sietett is egy külön magyarországi stat. hivatalt létrehozni, és hazánkat e tekintetben is a tudomány ama szinvonalára emelni, melyen Europa többi míveltebb országai állanak, de rövid fenállása alatt a már is megfogamzott és gyökeret hajtott eszme nem testesülhetett meg; míg tehát, mind mondám, 1848 előtt közhatóságaink a stat. adatok hivatalos gyüjtésében a legszerényebb mértéken alul maradtak, keveset törődve a tudomány s gyakorlati életnek még oly jogosult igényeivel is: az utolsó évtizedben a kormány ellenkezőleg a józan mértéken túl ment, félreértett kézséggel sietvén a követelő elmélet még oly alaptalan kivánalmainak is hódolni, és a magyar statistikus, ki az előbbi apály mellett *adat-hiány* miatt sopánkodott, az utóbb beállott dagálynál elcsüggedt a mindent elseprő

adatáradat miatt. Mindkettőből reánk nézve az a becses tanúság ered, hogy kerüljük a szélsőségeket.

Minden statistikai alap nélküli kormányzás: sajnos tapogatás a sötétben; merő adatokkali kormányzás: az életnek rovatok járma alá szerencsétlen hajtása.

A kormány, mely merőben adatüres kezekkel rángatja az országlás gyeplőit, époly szánandó, mint az, mely egyedűl az adatok foliánsaiban keresi az állambölcsesség kövét, egyik sem tudván eligazodni a teendők tömkelegében, amaz nem, mert hiányzik az ariadne-fonal, emez nem, mert a sok fa miatt nem látja az erdőt.

A bünvádi statistika hazánkban nem bír fényes múlttal. Léteztek ugyan statistikai kimutatások a rabok állapotjára vonatkozólag, de azok inkább börtöneink s tömlöczeink, mint büntető törvénykezésünk statistikáját tevék. Oly összeállitás, oly tabellás kimutatás, mely a bünvádi pörfolyam menetelét lépten követve, annak minden lényeges stadiumait pontosan feltüntette volna, legalább 1848 előtt a jámbor óhajtások közzé tartozott.

Míg ennélfogva ezelőtt nehéz vala nálunk vagy azt is hitelesen megtudni, hogy hány ember itéltetett el egy évben halálra, súlyos börtönre stb., hogy mikép növekedett vagy apadt a főben járó pörök létszáma; ha nehéz vala biztosan meghatározni, mi része vala a büntettességben a nőnemnek, a fiatalzsenge kornak, a házaséletüeknek stb.; ha nehéz vala adatok nyomán kideriteni, hogy miféle tényezőnek mutatkozott a criminálitásokban a népnevelés elhanyagolása, az anyagi nyomor stb., mindezekre az ujabbkori bűntáblázatokban találunk ugyan kész feleletet: de a bíróságokra fektetett túlságos adatszedési teher miatt nem mindig lelkiismeretesen szolgáltatott adatok méltán óvatossá teszik az igazságszerető statistikust, nem alaptalan kételyt támasztván az iránt, vajjon a közlött adatok hiven tükröztetik-e vissza a valót?

Előbbi szegénységünk statistikai adatokban hazánk közviszonyaiban ép úgy leli természetes magyarázatát, mint az utóbb beállott adatözön az akkori körülményekből könnyen kifejthető. A nép életéből kifejlő összabadság ép úgy kerüli a rovatos kaptafára való verést, mint a szabadsággal

kevesebbet törődő centralistikus irányzat szenvedélyesen nyúl a kiegyenlítés minden eszközéhez, szivesen szövetkezve a tudománynak látszólagos kivánalmaival, hogy annak nevében és czégere alatt a társadalmi szabadabb mozgást táblázati mintázatokba beleszoríthassa.

E két szélsőség közt nem nehéz eltalálni az egyedül czélhoz vezető középutat. Ha a 12 éven át a túlcsigázott adatfeszegetés a statistika iránt nálunk inkább elidegenedést és undort, mint vonzódást és rokonszenvet szült: homoeopathikus adagokkal helyre kell állítanunk a felzavart súlyegyent. A tudomány és a gyakorlati élet legszigoruabb szükségleteihez mért mértékletes adatkövetelés a legbiztosabb eszköz a megingatott sympathiának teljes visszállítására.

A féktelen indulatosságból s gonosz szándokból származó bűnös cselekvényeknek megboszulása; a társadalom és állam lételén ejtett sérelmek megtorlása; a bünös merényeknek visszanyomása és a gonoszúl feldúlt jogegyensúlynak olykor véres kezekkel való helyreállítása egyik szomorú teendője a polgári társaságnak. E sajnos, de szükséges tiszti kötelességnek mikénti teljesítése, a boszúló igazság mi módoni kezelése felett kell, hogy a fenyítő bíróság önönmagának és a világnak számot adjon. A polgártársai élete s javai felett intézkedő fenyítő biró nem hagyhatja nyom nélkül eltünni roppant felelőssséggel járó tiszti működését. Arról, hogy valaki Themis sorompói elé szólíttatott és a közvád súlya alá helyeztetett; arról, hogy az egyik másik polgártárs megczáfolhatatlan bizonyítékok sujtó erejénél fogva valamely büntett miatt jogszerűleg elitéltetett; arról, hogy az egyik másik polgártárs nyomos gyanúokoknak szerencsétlen összetalálkozásánál fogva vétlenül vád alá kerülve utóbb ártatlannak elismertetett; mindezekről kell, hogy a jegyzőkönyvek vagy bárminevü pöriratok tanúskodjanak. Ezer köz- s magánérdek kivánja, hogy ennek látható nyoma állandóan fenmaradjon.

Bármiféle bűnvádi eljárás honosúljon meg nálunk, ezen sarkalatos feljegyzések mindenkor elutasíthatlan szükségnek fognak bebizonyúlni, akár jegyzőkönyvekben akár egyéb pörirományokban rakassanak le a fenyítő biráskodás eredményei. Minden tehát csak attól függ, hogy ezen eredeti

feljegyzésekből a számeredmények kihuzassanak és tabellás kimutatásokba átvezettessenek.

És itt kezdődik a tudománynak feladata. Mennél világosabbak, mennél átlátszóbbak az e czélra szánt felvételi mintázatok; mennél jobban illeszkednek azok a biráskodás természetéhez, a bűnvádi eljárás szelleméhez: annál könnyebb ezen áttételi mű, és épen abban fekszik az elméletnek egész érdeme, kitalálni oly modort, mely mellett ezen különben száraz és untató munka kedves foglalkodássá váljék. A tudománynak a szellemölö áttételi miveletet át kell szellemítenie, mi csak úgy sikerülhet, ha a theoria mindenben szorosan ragaszkodik a praxishoz. Sokhelyt a közigazgatási statistika szervezésénél azon nagy hiba követtetik el, hogy a helyett, hogy a statistika a felveendő tárgyalás menetét nyomban követné, a felül kiemelkedve, megfordítva azt kivánja, hogy a tárgyalás ügyfolyama a stat. rubrikákhoz alkalmazkodjék. Innen azután az eljáró tiszti közlegeknek az elészabott s okvetlenül kitöltendö rovatoknak szolgai tekintetbe vétele; innen azután a különben is hivatalos működésökkel dicsekedni szerető tisztviselőknek merő számokkal való hiú kaczérkodása; innen végre azon némelyeknek nevetséges erőködése, mely szerint a pörrendtartás életrevalóságát merő ügyvezetési számeredményekkel vélik bebizonyíthatni.

Hazánkban a folyó évi május hó elsején a cs. kir. törvényhatóságok működése megszünt, helyökbe országos s municipalis törvényhatóságaink lépvén. Minden lényeges, főleg elvi átalakulásnál erős hajlam mutatkozik az előbbi állapot teljes kiforgatására. Ez közhatóságaink részéről annál természetesebb, miután álláspontjoknál fogva kényszerülvék mindazt, mi az utolsó 12 éven át octroyáltatott, mint alkotmányellenes uton kelt s állásukkal össze nem egyeztethető intézményeket határozottan visszautasítani, és előre látható, hogy a statist. adatok összeállítására eddigelé használt mintázatok is félre fognak tétetni, és pedig ez teljesen igazolva van, miután az eddig divatban volt minták, mint az osztrák büntető törvény és eljárásnak közvetlen szülemenyei, az itt bármi modorban alakulandó fenyítő eljárásra voltaképen nem alkalmazhatók. Csak attól lehet tartani, hogy a reánk nézve

haszonvehetlen mintázatokkal együtt magát a statistikát is elfogják ejteni, és a stat. müveletet végképen kiküszöbölni. Ennek elhárítása a tudomány feladata.

A magyar tudom. Akademia, mely a statistika iránti érdekeltségét egy külön bizottmány létesítése által fényesen tanusítá, első vonalon hivatva van ez ügyben megragadni az initiativát. Igénytelen nézetem szerint e czélra két eszköz kinálkozik. Az első eszköz abban áll, hogy törvényhatóságaink arról meggyőzendők, miszerint önönsaját érdekök, úgy mint a társadalom, a haza és a tudomány közérdeke egyaránt kivánja, hogy a fenyítő törvénykezés folyama alatt önként felmerülő adatok ezentúl is lelkiismeretesen feljegyeztessenek, pontosan s szakértőleg összeállítassanak s készségesen közzététessenek, vagy is közhatóságainknak arról meg kell győződniök, hogy a stat. mivelet bizonyos határig ezentúl is müködésök egyik ágát képzendi. A másik eszköz pedig abban kinálkozik, hogy a magyar tud. Akademia nyilatkoztassa ki, miszerint kész minden rendelkezésére levő elméleti és tudományos közeg segélyével közreműködni, hogy a hivatalos statistikának ez ága hazánkban mennél gyorsabban s mennél szerencsésebb sikerrel meghonosuljon.

Az elsőt illetőleg, úgy hiszem, nem szükséges sok szót vesztegetnem, hogy a minden haladás iránt fogékony közhatóságaink arról meggyőződjenek, miszerint a statist. kimutatások csakugyan szükségesek. Ha minden körülmények közt kivánatos, hogy a színre került pontos adatok fonalán hazánk bűnvádi viszonyainak hű ábrázolata készüljön, e szükség jövőre jóval nagyobb mértékben mutatkozik, mert különben hiányzanék az ismérv a 10 utolsó évben rólunk szőnyegre került s reánk nézve nem épen legkecsegtetőbb adatok kellő megbirálására és jellemzésére.

Ha például megdöbbenve olvassuk az utolsó években létre jött bűntabellákban, hogy hazánk csak egy részében, t. i. a fenállott öt főtörvényszéki kerületben, egy 8 milliónál alig többre emelkedő népesség mellett az utolsó 3 évben t. i. 1858—60, nem kevesebb mint 31,223 egyén mint büntettes lőn elitélve, hogy tehát átmérőleg egyegy évben 10,408 személy mint büntettes bűnhődött, s hogy ennélfogva minden

490 felserdült lakos egy elitélt criminalista; ha fájdalmas érzülettel azt tanúljuk ezen tabellákból, hogy hazánk mondott részében az utóbbi 5 év alatt (1855—60) 277 egyén halálra itéltetett, és azok közöl 212 valóságosan kivégeztetett, és hogy ennélfogva egyegy évben átlag 42 lakos a pallosjognak esett martalékul és hóhérkéz alatt múlt ki, holott Francziaországban 35 millió fönyi népesség mellett évenkint átmérőleg csak 30 kivégzés számittatik, tehát 12-vel kevesebb mint hazánk nevezett részében, ott 35 itt 8 milliónyi népesség mellett; ha továbbá a szelíd borzalom egy nemével a mondott lajstromokból arról értesülünk, hogy a legutóbbi 3 év alatt hazánk mondott részében 316 személy felségsértés miatt, 195 zendülés, lázadás s közcsendháborítás miatt, 1343 nyilvános erőszakoskodás miatt, és 21,449 egyén bűntett gyanánt fenyitett lopás s tolvajság miatt itéltetett el; — ha mind ezt olvassuk, nem méltán támadhat-e bennünk azon óhajtás, vajha egy egészen más alapokra fektetett bűnvádi eljárás mentől előbb szolgáltatná a szükséges statist. kulcsot annak megitélésére, vajjon ezen borzasztó számokban mi része vala az osztrák bűntető törvénynek a bűntettek fogalmazásában való túlszigorával? mi része vala az eddig divatozott bűnvádi eljárásnak rideg formákhoz való kötöttségével? mi része vala végre az eljárt biráknak és törvényhatóságoknak a bűntető törvény és eljárás holt betűjéhez való szoros ragaszkodásukkal? E kérdésekre alaposan megfelelni csak akkor leszünk jogosítva és képesítve, ha ezentúl is ez ügyre vonatkozó pontos adataink leendnek.

Az utolsó évtizedben napfényre jött bűnlajstromok továbbá sok kedvező ugyan, de sok kedvezőtlen viszonyt is tüntetnek fel hazánk közerkölcsi és népesületi állapotjaira nézve. Mennyiben azok igazak, mennyiben nem, mennyiben a viszásoknak látszó mozzanatok egyedül a követett fenyitő és adatnyomozó eljárásnak szüleményei, azt csak egy helyesebb bűnvádi és adatfelvételi modor mellett napfényre kerülendő adatok segélyével leszünk képesek megbirálhatni, és vagy kénytelenek leszünk az eddig felölünk keringett mostohább adatok igazvoltát szomorúan elismerni, vagy képesekké fogunk tétetni, azokat új adatok fonalán fényesen meghazud-

tolni. Megkívánja tehát maga az ország közérdeke, hogy ily egybevetés lehetővé tétessék. —

Angolországban, hol a népszabadságnak fő-súlypontját a bíróságnak a fenyítő-törvények általi legkisebb megszorításába helyezik, hol a codificatio nem létében, és a büntető hatóságoknak lehető legszabadabb mozgásában keresik az egyéni szabadság legerősebb biztosítékát, hol nem rendesen alkalmazott bírák, hanem esküdtek és a nép választottjai kezelik a fenyítő törvénykezést: mégis minden ez ügyre vonatkozó adat a legnagyobb gonddal és figyelemmel feljegyeztetik, hogy az ezek után készült büntetőügyi kimutatások brittszabatossággal kerüljenek a nagy közönség színe elé. Ha ott nem tartanak a statistika szabadságfojtó befolyásától, hol e tekintetben, mondhatnám, ösztönszerű tapintattal bírnak, miért kellene nekünk a statistikában szabadságellenes elemet keresnünk?

Hiszen épen az alkotmányos élet legnagyobb publicitást, és ennélfogva egész statistikai készletünk s adatkincsünk legszabadelvűebb feltárását hangosan követeli. Ne maradjunk az utolsó évtized mögött abban, mit a mívelt világ minden polgárosúlt állam törvényhatóságaitól méltán követel. Ne kövessük ugyan mindenben az eddig használt bőrovatú táblázatokat, hanem tartsuk meg belőle, a mi megtartandó, nyessük el a mi elvetendő, vezessük vissza a sok rubrikát igazságos mértékre, vagy még helyesebben szerkeszszünk új, hazánk viszonyaihoz mért, eljárásunkhoz idomított s czéljainknak megfelelőbb mintázatokat. —

A másik feladat, a mely a magyar tud. Akademiának ez ügyben jut, semleges természetű és e tudós testület öszhivatásában és az annak megfelelésére irányzott köztörekvésében mintegy benne foglaltatik. Kimondta a magyar Akademia, midőn a stat. bizottmányt létrehozta, hogy kész minden stat. törekvést tehetsége szerint, elméleti képessége és tapasztalati egész súlyával támogatni és gyámolítani, tehát csak fel kell használni ez alkalmat.

Remélhető is, hogy a jelen országgyülés, midőn a törvényhozás szervezésének ügyét fölveendi, meg fog emlékezni arról, miszerint van a magyar tud. Akademia oldalán egy

segélynyújtásra kész statist. bizottmány, mely a tudomány és az élet, az elmélet és a gyakorlat közti közvetitést egyik főteendőjének, egyik főfeladatának ismeri; remélhető, hogy, azon részvétnél fogva, melylyel a magyar Akademia a legutóbbi időkben hazánk minden vidékein oly örvendetes mértékben találkozott, nemcsak a n. m. magyar kir. Curia, hanem országunk municipalis törvényhatóságai is bizodalommal fognak azon stat. bizottmányhoz fordúlni, mely mindenkor egyik legkedvesebb feladatának fogja ismerni, közhatóságaink működését statistikailag feltűntetni, és hazafias sáfárkodásuk eredményeit tudományos szinben bemutatni.

Hogy pedig a múlt és a jövő közti párhuzam annál könnyebben eszközölhető legyen, azon voltam, hogy az 1860-ki évre vonatkozó bünvádi adatokat még megszerezzem, azon évre tehát, mely a Magyarországban szerepelt cs. k. hatóságok működésének záresztendeje; és legyen szabad most, midőn az állam-főügyészségek nálunk már a múlt történetéhez tartoznak, elismeréssel megemlékeznem azon készségről, melyet az általok kezelt adatoknak tudományos czélokra való szives átengedésében részükről mindenkor tapasztaltam. Szolgáljon ez mindenkor buzdító példáúl másoknak. Erősen is hiszem, hogy hazánk municipalis törvényhatóságai, mint minden egyéb tekintetben, ugy a stat. adatok készséges közlésében is senki által nem fogják magukat felülmúlatni.

Elmellőzve a bünvádi nyomozásnak] az utolsó 3 évben felmerült s magára a pörrendtartás folyamára vonatkozó eredményeit, itt csak a valóságosan elitélt és megfenyitett büntettesek személyes és társadalmi viszonyainak megvizsgálásával, mint kétségkivül legérdekesebb mozzanttal, fogok foglalkodni.

Hazánknak volt öt főtörvényszéki kerületeiben:

1858-ban	10,192	egyén
1859- „	10,498	„
1860- „	10,533	„

ítéltetett el, mint büntettes, és igy évről évre a megfenyitett büntevőknek folytonos öregbülése észlelhető; föleg pedig sajnos arányban tűnik fel e leverő tüneménynek vehető szaporodás, ha az utolsó évet az 1855-ki év adataival egybevetjük.

tolni. Megkívánja tehát maga az ország 'vén elmarasztalva, egybevetés lehetővé tétessék. — ...nyi esik e szaporodás

Angolországban, hol a népsz...gbülésére, mennyi a bi- a bíróságnak a fenyítő-törvénye... mint igen is gyanítható, szi- sába helyezik, hol a codifica... ...ez meghatározni. Ez csak a jö- hatóságoknak lehető leg... ...alán lesz némi biztossággal el- egyéni szabadság leger... alkalmazott bírák, h... büntetteseknek nemi különb- zelik a fenyítő tö... ...ev alatt is a nőnemnek a büntettekbeni kozó adat a le... ...gyan azon, sőt még kedvezőbb aránylat tik, hogy az ... megelőzött években, míg t. i. az 1855- szabatossá... ...ban a növilág általában véve 12,39 százalék- nem ta... ...iselve, 1858—1859-ben: 11,4 és 1860-ban 11,3 tekin... ...a női büntettesekre. Hogy miféle körülménynek mi... ...ható a gyöngébb nemnek ezen nálunk mutatkozó k... ...ltebb részesülési aránya, mely különösen akkor szem- ...ha az a birodalom többi részeiben e viszonyra mutat- ...arányzattal összehasonlíttatik, hol az t. i. 19 százalékban ...jelenkezik, ezt az 1859-ki ‚Értesítőben' megjelent értekezé- ...semben igyekeztem kimutatni.

A korra nézve, mely felette nyomós tényező a crimi- nalitások terén, a legközelebb lefolyt 1860-ki évben úgy mint az előbbi esztendőkben, a fiatalabb büntetteseknek maga- sabb mérvbeni szerepelése szomorú tapasztalásként mutat- kozik. Hazánknak a szóban lévő vidékein az ifjú kor jóval nagyobb arányban vesz részt a büntettekben, mint a biro- dalmi tartományok és az európai államok legtöbbjeiben, és e viszony a legutóbbi időben nem csak, hogy nem javúlt, hanem, elég sajnosan, még roszabbra fordúlt, miután 1859-ben az összes elitélteknek 36,9 %-ja, 1860-ban pedig 41,7 %-ja a 24 éven alóliakra esett, vagyis midőn 1859-ben 1000 közt 369 kiskorú büntettes volt, a múlt évben ezer elítélt közt 417 e korban lévő találkozott; és még feltünőbb, hogy évek óta tett észleletek fonalán azon leverő körülmény számada- tilag constatírozható, miszerint a nőbeli ifjúság minden évben egyaránt jóval nagyobb arányban népesíti a bünlajstromokat, mint a zsenge korú ifjak, mi a következő 2 évi kimutatásból világosan tünik ki; volt pedig

…vek:	1859.	1860.	1859.	1860.	1859.	1860.
	az összes elítéltek közt		az elitélt férfiak közt		az elitélt nők közt	
…ész a 24-ig	36,9	41,7 %	36,3	41,4 %	42,4	44,8 %
36 „	20,8	20,1 „	20,7	20,0 „	21,3	21,5 „
40 „	25,5	23,3 „	26,1	23,9 „	20,8	18,7 „
60 „	15,4	13,4 „	15,6	13,9 „	13,3	13,0 „
…ek	1,4	1,5 „	1,3	1,4 „	2,2	2,0 „
	100,0	100,0 „	100,0	100,0 „	100,0	100,0 „

Az utolsó év ennélfogva tekintve a fiatal bűnönczöket, általán, még kedvezőtlenebbnek mutatkozik, mint a legközelebb előtte való év, főleg a női ifjúságra nézve, úgy, hogy az ez évben 1000 elitélt némber közöl 448 még nem is érte el a teljeskorúságot. Ezen, a fiatal korúaknak a bűntényekben való részesülésére nézve a két nem közt tapasztalható különbség egy részt azon körülményben találja ugyan némi megfejtését, hogy a 14—24 évesek a Magyarország volt öt főtörvényszék-kerületi fi-lakossága közt 23,7, a női lakók közt ellenben 25,6 százalékkal aránylanak, de ezen alig két percentnyi különbözet még nem igazolja azon jóval nagyobb aránytalanságot, mely a fiatal bűntettesek két neme közt fenforog, és mely 1859-ben 4,1, és a múlt évben 3,4 %-kal jelenkezik. Igaz ugyan továbbá, hogy a nőnemnél korábbi testi fejlődés mellett az érzékiség is korábban felébred, és így a bűntettek főrúgója is előbb kezd tevékeny lenni, úgy, hogy e tüneménynek egyik természetes alapja physiologiai okokban fellelhető, de erős és pedig más úton nyert statistikai alapon nyugvó meggyőződésem, hogy e szomorú észleletnek főokát inkább az első nevelésnek a nőbeli ifjúságnál nagyobb elhanyagolásában, mint a felserdült korban álló nőszemélyeknek aránylag nagyobb számában kell keresnünk, mi elég hatalmas érv a lány-neveléskörüli közgondoskodásnak megfokoztatása mellett.

Az elitéltek polgári állapotját illetőleg, a magas számarány, mely a házaséletü bűntettesekre nézve nálunk állandóképen minden esztendőben feltünik, a múlt 1860-ki évben is, ámbár valamivel mérsékeltebb mérvben, mutatkozik, ezen évben a 10,533 elmarasztalt bűntettes közt 5132 nőtelen vagy hajadon személy, (vagyis 48, %); továbbá 5005 nős és

Mert a mondott évben 8701 személy lévén elmarasztalva, 32,$_5$ %-knyi növekvés mutatkozik. Mennyi esik e szaporodásból a büntettek azótai valóságos öregbülésére, mennyi a bíróságoknak netán gyorsabb vagy, mint igen is gyanítható, szigorúabb eljárására, jelenleg nehéz meghatározni. Ez csak a jövőben nyerendő adatok fonalán lesz némi biztossággal eldönthetendő.

Tekintve az elitélt büntetteseknek nemi különbségét, az utolsó 3 év alatt is a nőnemnek a büntettekbeni részesülésére nézve ugyan azon, sőt még kedvezőbb aránylat tünik fel, mint a megelőzött években, míg t. i. az 1855-1857-ki időszakban a növilág általában véve 12,$_{39}$ százalékkal vala képviselve, 1858—1859-ben: 11,$_4$ és 1860-ban 11,$_3$ százalék esett a női büntettesekre. Hogy miféle körülménynek tulajdonítható a gyöngébb nemnek ezen nálunk mutatkozó mérsékeltebb részesülési aránya, mely különösen akkor szembetünő, ha az a birodalom többi részeiben e viszonyra mutatkozó arányzattal összehasonlíttatik, hol az t. i. 19 százalékban jelenkezik, ezt az 1859-ki ‚Értesitőben' megjelent értekezésemben igyekeztem kimutatni.

A korra nézve, mely felette nyomós tényező a criminalitások terén, a legközelebb lefolyt 1860-ki évben úgy mint az előbbi esztendőkben, a fiatalabb büntetteseknek magasabb mérvbeni szerepelése szomorú tapasztalásként mutatkozik. Hazánknak a szóban lévő vidékein az ifjú kor jóval nagyobb arányban vesz részt a büntettekben, mint a birodalmi tartományok és az európai államok legtöbbjeiben, és e viszony a legutóbbi időben nem csak, hogy nem javúlt, hanem, elég sajnosan, még rosszabbra fordúlt, miután 1859-ben az összes elitélteknek 36,$_9$ %-ja, 1860-ban pedig 41,$_7$ %-ja a 24 éven alóliakra esett, vagyis midőn 1859-ben 1000 közt 369 kiskorú büntettes volt, a múlt évben ezer elitélt közt 417 e korban lévő találkozott; és még feltünőbb, hogy évek óta tett észleletek fonalán azon leverő körülmény számadatilag constatírozható, miszerint a nőbeli ifjúság minden évben egyaránt jóval nagyobb arányban népesíti a bünlajstromokat, mint a zsenge korú ifjak, mi a következő 2 évi kimutatásból világosan tünik ki; volt pedig

Évek:	1859. az összes elítéltek közt	1860.	1859. az elítélt férfiak közt	1860.	1859. az elítélt nők közt	1860.
a 14 éven felül egész a 24-ig	36,9	41,7 %	36,3	41,4 %	42,4	44,8 %
„ 24 „ „ „ 36 „	20,8	20,1 „	20,7	20,0 „	21,2	21,5 „
„ 30 „ „ „ 40 „	25,2	23,3 „	26,1	23,9 „	20,3	18,7 „
„ 40 „ „ „ 60 „	15,4	13,4 „	15,6	13,8 „	13,1	13,0 „
„ 60 „ felüliek	1,4	1,5 „	1,3	1,4 „	2,1	2,0 „
	100,0	100,0 „	100,0	100,0 „	100,0	100,0 „

Az utolsó év ennélfogva tekintve a fiatal bűnönczöket, általán, még kedvezőtlenebbnek mutatkozik, mint a legközelebb előtte való év, főleg a női ifjúságra nézve, úgy, hogy az ez évben 1000 elitélt nember közől 448 még nem is érte el a teljeskorúságot. Ezen, a fiatal korúaknak a büntényekben való részesülésére nézve a két nem közt tapasztalható különbség egy részt azon körülményben találja ugyan némi megfejtését, hogy a 14—24 évesek a Magyarország volt öt főtörvényszék-kerületi fi-lakossága közt 23,7, a női lakók közt ellenben 25,6 százalékkal aránylanak, de ezen alig két percentnyi különbözet még nem igazolja azon jóval nagyobb aránytalanságot, mely a fiatal büntettesek két neme közt fenforog, és mely 1859-ben 4,1, és a múlt évben 3,4 %-kal jelenkezik. Igaz ugyan továbbá, hogy a nőnemnél korábbi testi fejlődés mellett az érzékiség is korábban felébred, és így a büntettek förúgója is előbb kezd tevékeny lenni, úgy, hogy e tüneménynek egyik természetes alapja physiologiai okokban fellelhető, de erős és pedig más úton nyert statistikai alapon nyugvó meggyőződésem, hogy e szomorú észleletnek főokát inkább az első nevelésnek a nőbeli ifjúságnál nagyobb elhanyagolásában, mint a felserdült korban álló nőszemélyeknek aránylag nagyobb számában kell keresnünk, mi elég hatalmas érv a lány-neveléskörüli közgondoskodásnak megfokoztatása mellett.

Az elitéltek polgári állapotját illetőleg, a magas számarány, mely a házaséletü büntettesekre nézve nálunk állandóképen minden esztendőben feltünik, a múlt 1860-ki évben is, ámbár valamivel mérsékeltebb mérvben, mutatkozik, ezen évben a 10,533 elmarasztalt büntettes közt 5132 nőtelen vagy hajadon személy, (vagyis 48, %); továbbá 5005 nős és

férjezett személy (47,5 %) és 396 özvegy állapotban lévő egyén számíttatván (vagyis 3,8 %) és így az 1855—57-ig terjedő időköz átlagához mérve, midőn 51,4 %/0 jutott a házaséletűekre, nem különben a legközelebb megelőzött 1859-ki évhez képest, hol épen fele része az elitélteknek a házassági frígyben élt, valamivel kedvezőbb viszony észlelhető. De a múlt évben is a házasok és özvegyállapotúak egybevéve tetemesen felülmúlják a nőtelenek létszámát, amazokra együttesen 51,2 %, emezekre csak 48,7 % esvén. De taval is, mint más években tapasztalható, hogy a bűnlajstromokban aránylag jóval több házas férfi, mint férjezett nő lelhető, holott az özvegységrejutott bűntettesek közt összehasonlítlanúl nagyobb mérvben szerepel a nő, mint a fi-nem; az előbbi észlelet arról tanúskodik, hogy a házasság a férj óltalma és vezénylete alatt levő asszonyra nézve inkább érezteti bűnmentő befolyását, mint az e szelíd kötelék által nehezebben fékezhető férfira nézve, ki gyakran a házi boldogságának feldulásában ingert lel a sikamlós bűnpályára való kilépésre, míg az özvegységre kerültek közt, a gyámolatlanabb s másod egybekelésre kevesebb kilátással biró özvegyasszony a mostoha viszonyok által könnyebben sodortatik a bűnpálya felé, mint az özvegység által keresetében és fenállhatásában kevesbbé megingattatni szokott férfi. Az arány-különbség legvilágosabban tűnik ki, ha a bűnönczök nem szerint elválasztva vétetnek tekintetbe, a midőn a két utolsó évnek összevetéséből kitetszik, hogy

Évek:	1859. egyáltalában véve	1860. egyáltalában véve	1859. a fibűntettes közt	1860. a fibűntettes közt	1859. a nőbűntettes közt	1860. a nőbűntettes közt
a nőtlen állapotra jött	46 %	48,7 %	45,2 %	48,2 %	50,0 %	52,6 %
„ házas „ „	50 „	47,3 „	52,0 „	49,2 „	34,0 „	33,0 „
„ özvegy „ „	4 „	3,8 „	2,5 „	2,5 „	15,1 „	13,5 „

A családi viszonynak a bűntettességre való befolyását illetőleg, a két utolsó évben nyert számeredmények teljesen igazolják a közvélelmen alapuló azon állítmányt, hogy a szüléi érzet hatalmas védgát a bűnös hajlamok és bűntettes cselekvőség ellen, és hogy gyermekekkel megáldott családapák, és még inkább a gyermekek nevelésére rendelt anyák ösztönszerűleg jobban idegenkednek a bűnpályától, mint az e szelíd

kapocscsal nem annyira az élethez kötött gyermeknélküli egyének; így a két utolsó év adatai szerint az elítélt bünönczök közt volt:

Évek:	1859-ben,		1860-ban,	
a gyermekkel biró egyén	4650 vagyis:	44,, %	4458 vagyis:	42,, %
a gyermeknélküli „	5848 „	55,, „	6075 „	57,, „
Összesen:	10,498		10,533	

és nem szerint elkülönítve még jóval kedvezőbb arány merül fel a gyermekekkel megáldott nőszemélyekre nézve, mert a két évben az egyes nemre következő aránylat tünik fel:

Évek:	1859.		1660.	
	a fi-,	a nő-nemből:	a fi-,	a nő-nemből
a gyermekkel birókra jött	44,,	39,, %	42,,	40,, %
a gyermeknélküliekre „	55,,	60,, „	57,,	60,, „

világos tanúsága annak, hogy a szülei érzet is fokozottabb a nő, mint a gyermekei iránt könnyebben elhidegülő férfi keblében. —

Az elitéltekben mutatkozott m i v e l t s é g f o k á t illetőleg főfontosságú azon arányviszony, mely az egészen oktatlanokra esik, mert ebben a népnevelésnek mikénti ápolása vagy elhanyagolása legszóllóbban tükrödzik vissza; a sem írni sem olvasni nem tudók nagyobb kisebb száma élő tanúsága a népoktatásügyben tett szerencsés haladásnak, vagy beállott sajnos pangásnak, és szomorú szellemi hanyatlásnak. Pedig a múlt évi adatok ez ügyet nem legvidámabb színben tüntetik fel, miként az első és legszükségesebb ismereteket, az olvasás- s írástudást nélkülözők számaránya nemcsak hogy nem javúlt, hanem az 1855—57-ki időköz átlagához mérve határozottan megroszabbodott. A mondott három évi átlag szerint az olvasás- és íráshoz nem értő büntettesekre 69,, a múlt évben pedig 71,, %, sőt 1859-ben 72,, százalék esett, és hogy e tekintetben évek óta semmi javulás nem észlelhető, az a következő rövid összeállításból tünik ki.

Esett t. i. a minden oktatás nélküli bünönczökre:

1855-ben	65,₆	százalék
1856- „	72,₁	„
1857- „	71,₆	„
1858- „	72,₆	„
1859- „	72,₉	„
1860- „	71,₃	„

A míveltségi fokozatot illetöleg a múlt évi elítélt büntettesek közt találtatott:

7516	egyén,	ki sem írni sem olvasni nem tudott, vagyis	71,₆ %
486	„	kik csak olvasni tudtak . . . . . „	4,₆ „
2439	„	mint olvasás és írásképesek . . . . „	23,₂ „
92	„	magasabb képzettséggel . . . . „	0,₆ „
Összes. 10,533,			Összesen: 100,₀ „

Ha igaz is, hogy a bünlajstromokon nyilvánuló szellemi képzettségnek foka, és az abban évről évre mutatkozó változatok, nem egészen helyesen használhatók mérvül az összes nép müvelödési haladása- vagy hanyatlásának megítélésére, miután tapasztalás szerint, csak az elhanyagolt nevelésück vetemödnek rendesen a büntettek ösvényére: de 12 éven át az annyira kihirdetett népoktatási ügynek gyors haladásából mégis egy kis nyomát még a büntető tabellákban is kellene észrevennünk, föleg miután a nálunk nagy számmal előforduló fiatal bünönczöknek legalább egy része már a 12 év alatt létrejött néptanitási rendszer szárnyai alatt nött nagyra.

A vagyoni állapotra nézve azt tapasztaljuk, hogy tekintve a hat utolsó esztendőt az egészen vagyontalanok még bünlajstromainkon is évről évre nagyobb arányban kezdenek szerepelni, ellenben a némi vagyonnal birók és a vagyonosoknak számaránya évről évre érezhetöleg fogy, mi következő rövid összeállításból kitetszik:

	Az 1855—1857-ki átlag szerint	1859.	1860.
a minden vagyonnélküliekre jutott	71,₆ %	76,₆ %	78,₇ %
a némi vagyonnal birókra, módosokra	26,₉ „	22,₃ „	20,₃ „
a vagyonosokra .	1,₃ „	0,₆ „	0,₃ „

Ezen hat év alatt tehát a vagyonnélküli büntettesek számaránya 7 száztólival szaporodott, míg a vagyonosb osztályuakból bűnönczök létszáma ugyanannyival apadt. Nem tükrözteti-e ez vissza hazánk nemzeti közvagyonosodásának e hat év alatt csakugyan másban is érezhető sülyedését? hiszen más körülmények közt, a módosabb osztályuak bűnrészesülési arányának csökkenése csak örvendetes tapasztalásnak lenne veendő, de ha az csak szüleménye a közelszegényedésnek, ily észlelet annál szomorítóbb, mennél bizonyosabb, hogy az anyagi nyomor sok esetben az egyedüli rúgó bűnös cselekvényekre, még oly egyéniségeknél is, melyekhez különben nem férne a gonosz tettekre való hajlam. — Feltéve pedig, hogy ugyanazon bíróságok a különben habozó fogalmú vagyonosságot vagy vagyontalanságot 1860-ban nem értelmezték másként, mint például 1855-ben, az e két év közt az aránylatban mutatkozó különbség csak a közvagyonosodási állapotban ez idő óta beállott lényeges változásnak lehet szüleménye; e két év pedig úgy aránylik egymáshoz, hogy az elitéltek közt:

Évek:	1855.	1860.
az egészen vagyontalanok .	70,0 %-val	78,7 %-val
a módosabbak	27,6 „	20,3 „
a vagyonosak	2,1 „	0,3 „

szerepeltek, mihez kommentár aligha szükséges.

A kereset és foglalkodásnak a bűnös hajlamok növesztésére közönségesen nagyobb-kisebb befolyás tulajdonitatik, ezt azonban számadatilag csak kisebb társadalmi körökben lehetne némi biztossággal kimutatni; nagyobb körökben, jelesen egész állomokban ezen igyekezet csak úgy sikerülhet, ha a népszámlálásoknál az egyes keresetnemek lehető legnagyobb pontossággal felvétetnek; pedig épen ez a statistikának egyik legnehezebb és eddigelé még sehol teljesen megnyugtatólag meg nem oldott feladatát képzi. Mert csak ily pontos felvételnél lehetséges az egyes polgári keresetnemekre az összes népességből eső százalékoknak a bűnrészesülési aránynyal való összevetéséből némi biztossággal következtetni, hogy mennyiben szerepel maga a polgári keresetmód mint a bűnpályára többet kevesebbet csábító mozzanat. Nálunk ugyan az utolsó népszámlálásnál a kereset-kü-

lönbség is tekintetbe jött, de mondanom sem szükséges, hogy ezen legelső kisérlet feltétlen hitelt aligha igényelhet, mint ezt más alkalommal tüzetesen kimutatni iparkodtam. (L. az 1859-diki Értesítőt.)

Az utolsó népszámlálási eredmények mindamellett használható mérvül ajánlkoznak a bünvádi tabellákban jelenkező számarányok némi megbirálására. Hazánknak volt öt főtörvényszéki kerületében a múlt esztendőben elitélt 10,533 büntettes közt találtatott:

Évek:	1860-ban általán,	százalékokban,	1859. százalékokban
minden kereset nélkül	593	5,6	5,4
napszámos	3147	29,8	29,3
cseléd és szolga	2789	26,4	26,7
iparsegéd és gyármunkás . .	598	5,7	5,3
a földmivelő osztályból . . .	2590	24,6	24,3
ipartelep- és gyártulajdonos . .	378	3,6	4,3
mütani, művészeti és tuomány. foglalkodású	68	0,6	0,6
hivatalnok	89	0,8	0,6
az előbbiek nejei és hozzávalói	336	3,2	3,6
Összesen .	10,533	100,0	100,0

Ezen feltünő összevágás a két évi adatok közt mindenesetre kezeskedik a birószágok részéről ezen mozzanat felvételénél követett egyformaságról, és némikép magok a nyert eredmények valósága iránt is megnyugtató kezességet nyujt. A legnagyobb részesülési arány mind a két évnek teljesen összehangzó adatai szerint a napszámosokra és cselédekre esik, amazok a magyarhoni lakók közt egyáltalán is nagyobb számmal szerepelnek ugyan, de bünosztályrészök még is jóval magasabb, mind a köznépesedési osztály-arány. Mert hazánk kérdéses vidékén 539,529 napszámos találtatván, azok a más keresetü lakóknak 21 százalékját teszik, míg a bünlajstromokon több mint 29 százalékkal jelenkeznek. Még szembetünőbb a különbség a szolgáló személyzetre nézve, ezek a köznépességi tabellákban csak 12.5 %-al, a büntető táblázatokban ellenben 26 száztólival szerepelvén.

A földmivelői világ, mely az előbb nevezett két néposztály után legnagyobb jutalékkal járúl hazánk büntetteseihez, mind a két évben épen egy ötöde az elitélteknek a me-

zei ipar felkentjeire esvén, köznépesedési szempontból is jelentékeny szerepet visz az országban, mert ha nem csak a mezei ipar körül foglalkodó segédmunkásokat, hanem a földbirtokosokat is számba veszszük, kik bizonyosan e rovat alatt a segédmunkásokkal együtt összefoglalvák, az őstermelés ezen bajnokai hazánk szóban lévő területén a más kereset után élő össznépességnek 45 százalékját teszik, és így a büntettekbeni osztályrészök egyáltalán csak kedvezőnek mondható, majd nem kétszer akkora lévén az összes keresetnemek közti számerejök, mint a büntettesek közti számarányuk.

Az ipar, gyár és kereskedés körüli segédszemélyzet a bünlajstromokon jóformán ugyanazon arányban szerepel, mely annak köznépesedési szempontból jut, a 151,223 segédmunkás, kik az utolsó népszámlaláskor hazánk volt öt kerületében a müipar és kereskedésnél alkalmazva találtattak, a többi keresetbélieknek épen 6 százalékját képezi, és az elitélt büntettesek közöl is ez osztályra a fenebbi kimutatás szerint 5—6 százalék esik. — A keresetnélkülieknek bűnrészesülési aránya, mely az előbbi évekhez képest tetemesen alábbszállt, jelenleg inkább a más államokban lelhető vonalon áll, miután az 1855—57-ki időköz átlaga szerint előbb 10, az utóbbi két évben pedig 5%-al szerepelnek, ugyanazon arányban tehát, mint Franciaországban, Belgiomban stb. Lehet azonban, hogy előbb a törvényhatóságok kevesebbet törödtek az elitélt bűnöncznek keresetmódjával, és így hogy sok keresetnélkülinek jegyeztetett fel, ki különben csakugyan rendes foglalkodás után élt, vagy talán a lejárt 12 évi időszak első felében csakugyan nagyobb volt az előbbi keresetüktől megfosztott, és talán ez által is a bünpályára kisodort hazánkfiai száma, mint az utolsó három évben, hol az efféle üldözések gyérültek.

Tekintve az elitéltek **vallásk ülönbségét**, már több ízben alkalmam vala, határozottan kinyilatkoztatni, és statistikailag bebizonyitani, hogy a vallásnak a criminalitás terén semmi szembe ötlő szerep nem jut, mert ha a különböző hitvallású bünönczök egymásközti számaránya összevetetik azon számviszonynyal, melylyel a különböző hitfelekezetüek köznépesedési szempontból is egymáshoz aránylanak, kéz-

zelfoghatólag kitetszik, hogy a vallásfelekezeti különbség a bűntettes cselekvőségre semmi befolyással nem bír, és ezt ujra az 1860-ik évi eredmények világosan tanúsítják, melyek kevés kivétellel csaknem egészen összevágók úgy a megelőzött 1859-ki év adataival, mint a köznépesedésnél mutatkozó hasonnemü aránylattal, mi következő rövid összeállításból könnyen kivehető. Volt t. i.

Évek:	1860-ban az elitéltek közt általán. szám	százalékban.	1859-ben az elitélt. közt százalékokb.	a köznépesedési arány.
római katholikus	5730	54,4	55,0	54,5
görög- s örmény-katholikus . .	786	7,5	7,4	8,1
gör. nem egyesült	682	6,5	4,1	5,2
ágostai és helvét hitvall.	2978	28,2	29,0	27,5
Mózes vallásu .	337	3,2	3,5	4,5
egyéb felekezetü	20	0,2	0,1	0,0
Összesen .	10,533	100,0	100,0	100,0

Csak a zsidó lakosságnál és a görög katholikusnál körülbelől egy percenttel kisebb arány esik e hitvallású bűntettesekre, mint az e hitet valló lakosokra egyáltalán véve, különben a többi felekezetbeliekre nézve jóformán tökéletesen megegyez e két arányárnyéklat, világos tanuságúl, hogy a hitvallás, mint ilyen semmikép döntő befolyást nem vesz a criminalitás árjaira.

Jóval biztosabb fokmérője a közerkölcsiségnek az elitélteknek előbbeni élete, mely egyszersmind leghelyesebb mérv a fenyítő törvényhozás hatályának megitélésére, vajjon és mennyire t. i. a megfenyített bűnöncz ez által további bűnös merényletektől visszatartóztatik, és mennyiben eszközöltetik annak javítása, egy szóval ezen adatból a büntetéseknek hathatósb vagy gyengébb gyógyereje legvilágosabban kivehető. Tudva levő dolog, hogy a büntettek ismétlései megrögzött konokságot, büntetések iránti érzéketlenséget, ravaszságot, s némileg kész bünüzleti ügyességet szülnek. E tekintetben tehát felette sajnos, ha azon elitélteknek számaránya növekszik, kik már egy korábbi büntett miatt egyszer, vagy épen ismételve bünhödtek, mert ez világos ta-

nusága annak, hogy a büntetés azokon nem fogott, hogy egyáltalán a büntető törvénynek egyik főtörekvése, egyik főcélja, a javítás, azok részéről teljességgel el nem éretett. Pedig épen e tekintetben az utolsó évek kimutatásai a lehető legmostohább viszonyokat tüntetik fel; a bünismétlések nálunk az utóbbi időben évről évre sajnosan szaporodtak, és miután a bünhödött egyéneknek javulásában tett haladás a büntető törvényhozásnak legbiztosabb próbaköve, maga ezen körülmény elegendő lenne arra, hogy az eddig hatályban volt osztrák büntető törvénykönyv és büntető eljárás felett a humanitás érdekében a páleza töressék. Minden drákói szigorral irt büntető törvény magában hordozza azon sajátszerü átoknak magvát, hogy soha sem tud czélt érni, és mennél embertelenebbül kezeltetik a fenyitő törvénykezés, annál nagyobbra növekszik a büntettekbe való visszaeséseknek számaránya, és a helyett, hogy a bünhödött javulva visszaadatnék a társadalomnak, a túlszigor által ujra kilöketik a bünpályára, mi föleg azoknál sajnosan tapasztalható, kik különben nagyobb büntettekre semmi hajlandóságot nem érezvén magokban, mihelyt valami csekélyebb törvényszegés miatt velök úgy mint büntettessel bántak, makacsságból, elkeseredettségből, sőt némileg bosszúállásból is önkényt keresik fel a büntettek undok terrenumát, melyet különben természeti hajlamuknál fogva bizonyosan kerültek volna. Hogy pedig nálunk a bünös cselekvények ismétlései csakugyan évről évre szaporodnak, az a következő rövid összeállitásból kitetszik. Az összes elitéltek közt volt:

Évek:	1856.	1857.	1859.	1860.
kik még semmi törvényszegés miatt nem bünhödtek	73,₇ %	74,₅	74,₁	72,₄ %-al
kik valamely vétség vagy kihágás miatt egy v. több izben bünhödtek	22,₁ „	12,₂	9,₄	8,₇ „
kik korábbi büntett miatt egyszer vagy ismételve már fenyités alatt voltak	14,₅ „	13,₃	16,₅	18,₉ „
Összesen .	100,„ „	100,₀	100,₀	100,₀ „

E kimutatásból tagadhatlanúl kivilághk, hogy újabban jobbára csak azon büntetteseknek száma öregbült, kik már egyszer vagy több izben büntettek miatt bünhödtek, azoknak

számaránya 13-ról 18.$_9$ %-ra emelkedvén úgy, hogy a múlt évben minden elitélt 100 büntettes közt csak nem hattal több oly egyén fordult elő, ki már ismételve a fenyítő törvényhatóság sorompói elé került, és kin a büntetés nem fogott, mint egy két év előtt; és ezen évről évről egyenlő mértékben mutatkozó növekvés annál czáfolhatlanabbúl bizonyítja az osztrák büntető törvényhozás sikeretlenségét, minthogy épen akként emelkedik a recitivisták számaránya, a mint a büntető törvénynek uralma inkább meggyökeredzik, és így mennél jobban érezhetővé válik annak az elitéltekre való csekély gyógyhatása. Ezen aggasztó észlelet annál szomorítóbb, miután e tekintetben a két nem közt csaknem semmi különbség nem mutatkozik. És például a múlt évben az elitélt nőszemélyek közt a szokásbóli büntettes nők 16.$_4$ százalékkal szerepeltek, vagyis ezer elitélt női büntettes közt 164 olyan számíttatott, kinél a büntevőség mintegy másod természetévé vált. Sajnos tapasztalás; s e körülmény nem a büntető szigornak felfokozása, hanem csak annak enyhítése által fordúlhat jobbra. Nem kell minden kisszerű lopást, sikkasztást stb. mindjárt büntettnek venni, és a szerint eljárni, különben épen az által hozzá szoktattatik az illető meg nem rettenni a criminalis eljárástól, melynek nem szabad elrettentő természetéből kivetköztetnie. Ha az igazságszolgáltatásról egyáltalán, úgy különösen a fenyítő törvénykezésről bizonyosan áll, hogy: Summus justitiae rigor justitiam ipsam flagellat saepius, quam recreat.

Miután az előrebocsátottakban az elitéltek személyes viszonyaival megismerkedtünk, szükséges még tudnunk, hogy miféle büntettek alapján itéltettek el, és minemű büntetéssel fenyítettek meg. Bár érdekes lenne, minden egyes büntettnél külön kitenni, hogy miféle büntetés szabatott reá, de ez igen terjedelmes lenne és ily részletes elemezése a bőtartalmú büntabelláknak túlhaladja a jelen értekezésnek úgy is már elég nagyra nőtt körét. De miután egy évi számok itt kevesebbet nyomnak, következőkben a három utolsó évi adatokat egybeállítva úgy közlöm, hogy legelőször is kitessék, a büntető törvényben foglalt minden egyes büntettnem miatt hány személy

ítéltetett el egyáltalán, és másodszor, hogy ezen elitélt személyek miféle büntetésekkel illettettek meg:

I. A büntettek nemei.

Évek:	1858.	1859.	1860.	A három év. ben együtt
Felségárulás miatt elitéltetett	—	2	3	5
Felségsértés	103	130	83	316
A cs. k. ház tagjai megsértése	5	4	4	13
A közcsend háboritása	13	45	—	66
Zendülés és lázadás	3	74	52	129
Nyilvános erőszakoskodás	473	495	376	1344
Hiv. hatalommali visszaélés	23	22	40	85
Erre való csábitás	3	26	3	32
Közhitelpapirok meghamisitása	9	53	7	69
Pénzhamisitás	—	3	16	19
Vallásháborítás	22	18	19	59
Fajtalansági büntettek	46	54	45	145
Gyilkosság	65	92	91	248
Gyermeköles	66	40	44	150
Agyonütés	160	161	155	476
Magzatelhajtás	14	5	4	23
Gyermekkitevés	8	20	51	79
Súlyos testi sértés	995	1097	1054	3146
Párviadal	3	—	—	—
Gyújtogatás	36	37	29	102
Tolvajság	6174	6976	7499	21,449
Sikkasztás	179	185	178	542
Rablás	219	197	150	566
Csalás	688	689	564	1939
Kettős házasság	5	3	7	15
Rágalmazás	26	32	33	91
Bünösök elősegélése	54	40	18	112
Összesen:	10,192	10,498	10,533	31,223

II. A büntetések nemei.

Évek:	1858.	1859.	1860.	A három évben együtt
Elitéltetett:				
Halálra kegyelmezés nélkül	55	34	14	103
Halálra utólagos kegyelmezés mellett	9	16	20	45
Holtiglani börtönre	16	45	15	76
10—20 évig terjedő börtönre	205	234	191	630
5—10 „ „ „	560	539	607	1706
1— 5 „ „ „	2080	2005	1973	6058
½— 1 „ „ „	7267	7625	7713	22,608
Összesen	10,192	10,498	10,533	31,223

Ezen utóbbi táblázat világosan mutatja, hogy magok a törvényhatóságok a büntetteknek legnagyobb részét olyanoknak ismerik, melyekre nem több mint fél egész egy évi börtön szabható, mert az összes három évben elitélteknek 72.4 százalékja vagyis közel háromnegyed része egy éven alóli börtönnel lakolt. Minek tehát ezt a criminalitás jellegével felruházni; minek ezeket ok nélkül a fenyítő törvényhatóságok illetékessége elé hurczolni, hosszas nyomozásnak és végheteten formálitásokhoz kötött perrendtartás tárgyáva tenni; minek ok nélkül a büntető táblázatokat népesíteni, és ez által a közönséget a criminalis eljárásnak különben borzasztónak tetszett eszméjével mintegy megbarátkoztatni?

Miután a cs. k. törvényhatóságok működése hazánkban már végképen megszünt, és azzal együtt az osztrák bűnvádi perrendtartás szintén a múltnak tárgyává lőn, most már csak historikus érdekkel birhat, hogy minő alapon kelt legyen az elmarasztaló itélet. A volt eddigi eljárásnak jellemzésére legyenek itt még a két utolsó évnek adatai egybefoglalva; elitéltetett:

Évek:	1860-ban általános szám	1860-ban százalékokban	1859-ben általános szám	1859-ben százalékokban
A vádlott önvallomása alapján	7550	71,7 %	7319	69,8 %
Tanúk vagy szakértők bizonyságtétele alapján	1055	10,0 „	1067	10,2 „
A gyanú-okok összetalálkozása alapján	1310	12,4 „	1422	13,6 „
Részint önvallomás részint bebizonyítás nyomán . . .	618	5,9 „	690	6,5 „
Összesen .	10,533	100,0 „	10,398	100,0

Hogy az egyik és másik évben az elitélteknek 12—13 százalékja nem más bizonyítékok mint a puszta gyanúokok összetalálkozása alapján lőn elmarasztalva, szinte oly körülmény, mely az osztrák bűnvádi perrendtartásnak jelessége mellett épen nem tanuskodik.

Az utolsó évek büntető törvényhozása az előbbi szigoron legalább abban tágított, hogy számos csekélyszerü kihágások a rendes bíróságok kezéből kivétettek, és a politikai hatóságok körébe utasíttattak, mely enyhébb felfogáshoz a

praxis is lassanként simult, legalább vétségek miatt évről évre kevesebb marasztaltatván el. Igy míg 1858-ban 386 és 1859-ben 473 személy itéltetett el vétség miatt, 1860-ban csak 296 egyén lőn vétség miatt elmarasztalva, és részint mivel maga a szám jelentéktelen, részint mivel a vétségek és még inkább a kihágások nem igényelhetnek nagyobb figyelmet, az e miatt elitélt személyeknek viszonyaitól bizvást elnézhetni. Lenne bár jövőben is okunk még a bűntettek miatt elitélt személyek arányi számánál fogva is hogy mennél kevesebbre szoríthassuk a bünlajstromaink feletti okoskodást, de nem azért mintha kivánnám, hogy ne legyenek számadatok, mikre alapithatni okoskodásunkat, hanem mivel kivánom, hogy bünlajstromaink mennél üresebbek legyenek. De ezen kivánatunknak, mely bizonyosan minden hazafinak közohaja, nem szabad a jövőbeli kimutatásokat vezetendő közlegeket arra inditani, hogy talán félremagyarázott hazafiuságból valamit elpalástoljanak, mert a statistikának főjeligéje és első parancsa: a h ű s é g!

IV.

ADALÉK A NÉPESÜLETI MOZGALOMHOZ.

Nincsenek még eléggé biztos adataink arra, hogy hazánk népesületi mozgalmait akár általában, akár vidékenkint és népfajonkint szabatosan meghatározhassuk. Mondják, hogy a szerbek, kik az ország közepén szórványosan laknak, fogyó félben vannak; ugyanezt állítják az erdélyi szászokról is. Sokan állítják, hogy a magyarok sem szaporodnak oly mértékben, mint kellene. Azonban mindezen s más efféle állítások vagy vélemények még nincsenek kellőleg megbizonyítva. Hogy a népesség szaporodását vagy fogyását meghatározhassuk, okvetlenül ismernünk kell a népességnek tettleges létszámát, s épen ezt még nem ismerjük. II. József óta több népszámlálás eszközöltetett ugyan hazánkban, de csaknem teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy mindezen népszámlálások a valóságot még sem közelítették. Hibázik tehát az alap, melyből ki kell indulnunk, ha a népesületi mozgalmat meg akarjuk határozni. A stat. bizottságnak egyik feladata: a népességi tényeket egybegyüjteni, ezért közöljük Dorner Józsefnek: „A magyar alföld, különös tekintettel Szarvas vidékére, természetirati vázlat" czimü s a békési ág. hitv. ev. esperesség szarvasi főtanodája $18^{59}/_{60}$-diki tudósitványában megjelent értekezéséből azon adatokat, melyek Szarvas, Mező-Tür, B. Csaba, Gyoma, Orosháza, Mező-Berény és Tót-Komlós népesületi mozgalmaira vonatkoznak.

Dorner József két táblázaton egybeállítja a nevezett városok prot. gyülekezeteiben 20 évi időszak alatt történt születések és halálozások számát. E kimutatás szerint Szarvason 1840—1859-ig összesen született 16,495, meghalt 12,451; Mező-Túron született 7784 fiú, 7476 leány = 15,260,

meghalt 6020 fi, 5679 nő = 11,699; B. Csabán szül. 10,939 fiú, 10,072 leány = 21,011; megh. 8512 fi, 7944 nő = 16,456; Gyomán született 3474 fiú, 3549 leány = 7023; megh. 2550 fi, 2443 nő = 4993; Orosházán született összesen 15,615; meghalt összesen 12,535; Mezö-Berényben született 3897 fiú, 3742 leány = 7639; megh. 2792 fi, 2702 nő = 5494; Tót-Komlóson született összesen 8871; megh. összesen 7972.

Az összes prot. szülöttek száma a 20 évi időszak alatt az említett városokban 91,914, a megholtaké pedig 71,600.

Az 1857-diki népszámlálás szerint Szarvason 16,975, Csabán 20,841, Orosházán 12,674 ág. hitvallású, Mezö-Túron, 16,040, Gyomán 7780 helv. hitvallású egyén volt; M. Berényben az 1852-diki népszámlálás szerint 8148, T. Komlóson pedig 7036 prot. volt. Ha e számokat az illető anyakönyvekből kiderülö szaporodáshoz vagy fogyáshoz képest kiigazítjuk, s az igazitott lélekszámok meg a szülöttek és megholtak közti arányt öt évről öt évre keressük, úgy találjuk, hogy 1840—1859-ig 1000 lakosra évenkint esik:

Szarvason . . .	52	újszülött,
M. Túron . . .	50	„
Csabán	53	„
Gyomán	52	„
Orosházán . . .	61	„
M. Berényben . .	46	„
T. Komlóson . .	62	„

Az orosházi és t. komlósi szám igen nagy s bizonyosan hibás. — Az egész osztrák birodalomban Hain szerint 1000 lakosra legfölebb 46 (Bukovinában, Trieszt környékén, s a Végvidéken) s legalább 30 (Felsö-Ausztriában és Karinthiában) újszülött esik. Tehát a nevezett magyar városokban a születések száma kedvezö volna.

Egy újszülött leányra jut:	M. Túron	1041	fiú,
„ „ „ „	Csabán	1086	„
„ „ „ „	Gyomán	1044	„
„ „ „ „	M. Berényben . .	1041	„

Az egész osztrák birodalmat tekintve Karinthiában aránylag legkevesebb, Salzburgban pedig aránylag legtöbb fiú születik, amott 1000 leányra 1051, emitt pedig 1086 esvén.

A halálozásokat illetőleg 1000 lakosra évenkint esik :

Szarvason	37	halott,
M. Túron	38	„
Csabán	40	„
Gyomán	37	„
Orosházán	52	„
M. Berényben . . .	37	„
T. Komlóson	56	„

Az orosházi és tótkomlósi szám itt is bizonyosan hibás azaz a lélekszám bizonyosan nagyobb, mint az, mely alapú vétetett. De különben is a halandóság igen nagynak mutat kozik. Mert pl. Alsó-Ausztriában Bécs városával együtt 100 lakosra csak 36, Karinthiában csak 27 halott esik. Quetele szerint Poroszországban 1000 lakosra 42 születés s 27 halá lozás, Svédországban 37 születés s 21 halálozás, Angolor országban 28 születés s 19 halálozás, Francziaországban 3 születés s 25 halálozás esik.

1000 nőnemű halottra :

Mező-Túron . . .	1060	fi-nemű	halott	esett.
B. Csabán	1071	„	„	„
Gyomán	1043	„	„	„
M. Berényben . .	1034	„	„	„

Csabán aránylag igen sok fiú születik s így meg is hal de M. Túron 1000 leányszülöttre csak 1041 fiú esik, holot 1000 nőnemű halottra 1060 finemű halott esik.

Korosságra nézve Szarvason a 20 évnyi időszak alat a meghaltak közt 80—90 éves 194, 90—100 éves 17, 10(éven felüli 3 volt.

Mint más, úgy ezen adatokból is kitetszik, hogy, ha : népesség nem szaporodik úgy mint lehetne, ezt nem a ma gyar faj meddőségének, mint inkább a nagy halandóságnal kell tulajdonítani. Különösen a járványos években felette nag halandóság szokott lenni. Így :

A halottak száma rendes évben :		Cholera évben :	
Szarvason	3,₆ %-ot tesz, ...	7,₃	%-ot tesz,
M. Túron	3,₄ „ „	6,₂	„ „
Csabán	4,₈ „ „	8,₇	„ „
Orosházán	5,₀ „ „	10,₆	„ „
T. Komlóson . . .	5,₀ „ „	10,₄	„ „

Sőt 1849-ben Csabán a cholera következtében a halálozás 19 száza lékot tett.

H. J.

V.

A SZŐLLŐMÍVELÉS ERDÉLYBEN.

A megyesi ág. hitv. gymnasium $185^{8}/_{9}$-diki s $18^{59}/_{60}$-diki tudósitványaiban érdekes értekezést találunk az erdélyországi szőllőmívelésről. Itt csak nehány stat. adatot közlünk belőle.

A szőllő csak bizonyos földirati határok között tenyészik. Európában a szélesség 40 és 50 fokai között fekvő országok legalkalmasabbak a szőllőmívelésre, Erdély tehát, mely a szélesség 47° 42′ és 45° 16′ között elterül, épen az europai szőllőöv kellő közepébe esik; s igy Erdély oly jeles bort termeszthetne mint a szomszéd Magyarország, melynek azon vidékei, hol a legnemesebb borok vannak, s különösen a borok királya, a tokaji terem, még odább éjszakra esnek mint Erdély. De a bortermesztésnél mint más gazdasági termesztéseknél is az országnak függőleges emelkedése döntő befolyást gyakorol. A svajcz- és németországi havasokban a bormívelés felső határa 2500, a tulajdonképi szőllőöv pedig 1200 lábnyi magasságba (a tenger színe fölött) esik. E magassági határok természetesen mind feljebb emelkednek, mennél közelebb esik az ország az egyenlitőhöz, ezért Erdélyben nehány lábbal magasabbak, mint Németországban.

Erdélyország egy magasra emelkedő földhát, mely nehány mfldre még a határos országokba is benyúlik. A szomszéd országok, melyek azt környezik, hozzá képest valóságos alsikok; mert a moldvai síkság egyremásra csak 100, az oláhországi 200 s az alsó-tiszai síkság 300 lábnyira van a tenger felett. Ellenben Erdélyország legmélyebb völgye az alsó Maros mellékén körülbelől 535 láb magas, tehát az alsó Tisza völgyénél 235, a moldvai síkságnál pedig 435 lábbal magasabb. A nagyobb erdélyországi völgyek közepes ma-

gassága körülbelől 1400 lábnyi, tehát Erdély közepe 1100 lábbal magasabb mint a Tisza síksága s 1300 lábbal magasabb mint a moldvai síkság.

Az Erdélyt körülövező magas hegységeken belül a közép- vagy bensőföld terül, mely a határszéli hegységektől lényegesen különbözik, de mely tulajdonkép seholsem lapályos, hanem szintén hegyes föld, melyet legnagyobbrészt szük völgyek s ezekből és ezek közt 200—600, sőt 700—1000 lábnyi magasságra felnyúló dombok és hegyhuzamok képeznek. A tulajdonképi középföld vagyis erdélyi medencze éjszakról délre mintegy 23—28 mfld hosszú s nyugatról keletre 15—20 mfld széles. Minél alantabb a vidék, minél csekélyebb a vizek esése, minél porhanyósabbak a hegyek rétegei, annál lankásabbak általában véve a hegyek, s gyakran nagy kiterjedésben alacsony halmokká lapúlnak. E jellem különösen az egyesült Küküllőtől éjszakra tünik fel, úgy hogy azon vidék, hol lankás hegyhátak és lejtőségek medenczés völgyekkel és öbölforma völgynyilásokkal váltakoznak, s hegy és völgy úgy szólva egymásba olvad, méltán a kolosvári mezőség nevét viseli.

Erdélyben a szőllőmívelés az ország ezen részén honosult meg, s ez körülbelől felét teszi az egész országnak. Elterjed: 1) a Maros völgyében Szász-Régentől kezdve le a magyar-bánsági határig, s a mellékvölgyek mentén, különösen az Aranyos völgyében Várfalváig, a két Küküllő völgyeiben Abod és Sz. Keresztúrig; a Fehér és Zekesti völgyekben s a Sebes Orestiora, Sztrell és Cserna völgyeiben. 2) A Szamos völgyében egyfelől Beszterczétől másfelől Kolosvártól kezdve s a Maros és Szamos völgyei között az ország közepén elterülő mezőségen. 3) Az Aluta völgye alsó részében, éjszaki oldalán, s a hortobágyi (Harbach) mellékvölgyben.

Erdélynek összes borterményét különbözőleg határozzák meg; a bécsi cs. k. mezőgazdasági társulat 1857-diki hivatalos tudósítása az évi bormennyiségét egyremásra 1,410,000, a telekadó-hivatal ellenben 1,027,625 bécsi akóra teszi. Az előbbi tudósítás szerint a szőllők terjedelme 47,000 hold, s az összes bor értéke 5,640,000 ft p. p., az utóbbi fölvetés sze-

rint a szőllők 46,945 holdat s 1374 ölet foglalnak el, s a termesztett bor értéke 4,110,400 ft p. p.

Az 1849 után behozott új igazgatási felosztás szerinti nagyszebeni kerületben 225, a brassói kerületben 6, az udvarhelyi kerületben 15, a maros-vásárhelyi kerületben 242, a beszterczei kerületben 104, a dézsi kerületben 110, a szilágysomlyói kerületben 187, a kolosvári kerületben 71, a fejérvári kerületben 114, a szászvárosi kerületben 119, összesen tehát 1193 helység határában vannak szőllők. Az említett értekezésben a helységek egyenkint vannak felsorolva.

Németországban a szőllők körülbelől 588,000 négyszeg holdnyi földet foglalnak el s az évi bormennyiség 3,070,000 akóra becsültetik; az osztrák birodalomban a szőllők 1,132,975 négyszeg holdnyi földet foglalnak el, s az évi bormennyiséget 47,205,250 akóra teszik, értékét pedig 201,326,000 ftra becsülik. Egész Európában legalább 120 millió akó bor terem évenkint, s az évi termés értéke körülbelől 1200 millió tallérra becsülhető.

H. J.

A STATISTIKAI BIZOTTSÁG JEGYZŐKÖNYVEINEK KIVONATA.

A „Statistikai Közlemények" előszavában a magy. tud. Akadémia titkára előadá a stat. bizottság keletkezését és czélját. Ezennel a bizottság jegyzőkönyveinek kivonatát közöljük, hogy ebből kitessék, mit mivel s mikép igyekszik feladatát megoldani a nevezett bizottság.

A stat. bizottság első ülését 1860. jun. 9-kén tartá. Legelsőbben a jegyző választatott meg, ki egyszersmind előadó és szerkesztő. Azután az adatgyüjtés forrásai és eszközei levén megállapítandók, határoztatott, hogy a bécsi statistikai hivatal felszólíttassék a Magyarországra vonatkozó s általa még fel nem dolgozott anyakönyvi kimutatások használat végetti átengedésére; hogy továbbá felkéressenek: a magyar birodalom megyés főpapjai és superintendensei az egyházi névtárak, az anyakönyvi kimutatások, a válóperekre s az elemi iskolákra vonatkozó adatok; a biztosító intézetek, a gazdasági, kereskedelmi és iparegyesületek, a takarékpénztárak, az ipar- és kereskedelmi kamarák az üzleti kimutatások, a hivatalos és más jelentések s általában a körükbe vágó stat. adatok; a fő- és középtanodák nyomtatott vagy irott tudósítványaik szíves beküldésére. Végre a közigazgatási, törvénykezési és pénzügyi hivatalok is lettek volna felkérendők többféle adatok beküldésére, de az ezen hivatalokra vonatkozó határozat a csakhamar bekövetkezett változások miatt függőben maradt.

Az oktob. 25-kén tartott második ülésben a jegyző már bejelentheté: hogy az adatok közlésére fölkért hatóságok, intézetek és egyesületek sok helyről már teljesítették a bizottság kérelmét, s tehát a beérkezett adatok feldolgozása és egybeállítása nemsokára megkezdethetik. — Konek Sándor indítványára a bizottság elhatározá, az egyházi hatóságok segedelmével és közbenjárásával egy új népszámlálást megindítani, miután a kormány organumai által 1857-ben végrehajtott népszámlálás több tekintetben igen hiányosnak látszik. — A november 7-diki ülésben megállapíttattak a népszámlálásra vonatkozó rovatos táblák, a főpapokhoz intézendő körlevél s a lelkészeknek szóló magyarázat. Továbbá az életbiztositási ügyre vonatkozó adatok gyüjtéséről és egybeállításáról folytak tanácskozások. — A deczember 6-kai ülésben a jegyző jelenté, hogy a tervezett népszámlálásra vonatkozó nyomtatványok szétküldése már folyamatban van.

Továbbá előterjeszté az erdélyi gazdasági egyesület levelét, mellyben a bizottság felszólíttatik, hogy a gazdasági egyesületekhez intézett kérdéseit részletesebben formulázza s rovatos táblázatokat is készíttessen. Minthogy az átalakulás időszaka nem igen alkalmas arra, hogy a közhatóságok hiteles adatokat gyüjthessenek, azért a bizottság úgy vélekedett, hogy a gazdasági egyesületek egyelőre csak azon adatokat küldjék be, mellyekhez a fenforgó körülmények között hozzáférhetnek. — Galgóczy Károly a biztosító intézetekhez intézendő kérdéseket terjesztette elő, mellyek a bizottság által némi módosítással elfogadtattak. Végre határoztatott, hogy a bizottság az eddigelé begyült adatok feldolgozásához fogjon, miszerint közleményeinek első füzetét minél előbb kiadhassa. A jelen volt tagok közül: Lónyay Menyhért a direkt adóra, Galgóczy Károly a takarékpénztárak üzleteire, a jegyző a gymnasiumokra vonatkozó adatok egybeállítását vállalták magokra, Konek Sándor pedig a megindított népszámlálást választotta értekezése tárgyául.

Az 1861-diki febr. 7-dikei ülésben b. Czörnig, a bécsi stat. hivatal elnökének levele olvastaték fel, melyből a bizottság megérté, hogy a nevezett hivatal az anyakönyvi kimutatásokat 1857-ig már feldolgozta, s az 1858. és 1859-ki évekből valóknak is megkezdé egybeállítását. A bizottság tehát ezen kimutatások átküldetését nem sürgeti többé, hanem csak azon lesz, hogy 1860-tól fogva az anyakönyvi kimutatásokat megkaphassa s feldolgozhassa.

A bizottság által kiadandó közlemények berendezése ügyében határoztatott: hogy évenként négy füzet adassék ki; egyegy füzet körülbelől 10 ívet s két füzet együttvéve egy kötetet tegyen. Egy 10 íves füzetnek bolti ára 1 ft. legyen. Csak oly dolgozatok vétethetnek föl, akár a bizottság tagjai, akár mások által adatnak be, melyek két bizottsági tag által előlegesen megvizsgáltatván mind tartalmokra mind alakjokra nézve közölhetőknek találtattak. A főértekezéseken kivül az „Egyveleg"-ben kisebb betükkel nyomatandó apróbb közlések, könyvismertetések s más érdekes tudósitások közöltessenek. Az első kötet 1000 példányban nyomassék ki. — Végre még indítványoztaték, hogy a cs. k. pénzügyi igazgatóság a gabnaárakat kimutató táblázatok közlésére kéressék föl.

A febr. 25-dikei ülésben indítványoztatott, hogy a f. évi márczius utolsóján eszközlendő népszámlálásra nézve a lelkészek különösen arra figyelmeztessenek, miszerint vegyes nyelvü helységekben s általában ott, hol egynél több nyelv divatozik, külön jegyzetben szíveskedjenek azt is kitenni, körülbelől hány egyén szokott az illető helységben vagy környékben divatozó több nyelven beszélni. Ez indítvány folytán a lelkész urak nyilvános felszólítás által kérettek föl az érintett körülmény figyelembe vételére.

Továbbá Csengery Antal indítványozá, hogy a megyei hatóságok fölkéressenek a folyamatban levő követválasztások végett tett

összeirások alkalmával felmerült] adatok beküldésére. Ez indítvány nyomán elkészültek az illető körlevelek és rovatos táblák s azonnal szét is küldettek. —

Az „Egyveleg"-re nézve határoztatott, hogy különösen a hazánk adó- és pénzügyére, kereskedelmére és müiparára vonatkozó rövid tudósitások, ugy az ausztriai bank-kimutatások is közöltessenek, ha mindjárt ezek napi lapokban is megjelentek volna. A jegyző b. Czörnig úr levelét közlé, mely által a bizottság arról tudósittatik, hogy neki a bécsi stat. hivatal eddigi és jövendő kiadásait megküldendi.

Végre határoztatott, hogy a stat. bizottság a következő folyóiratokat rendelje meg: „Journal des Economistes"; „Austria"; „Jahrbuch für Volkswirthschaft und Statistik von Otto Hübner„; „Berichte des statistischen Centralarchivs von Otto Hübner"; s „Journal of the statistical Society of London."

A május 2-dikai ülésben határoztatott, hogy a stat. bizottság jegyzőkönyve a magy. tud. Akademia osztályával folytonosan közöltessék, egyszersmind kivonatilag a „Stat. Közlemények"-ben is közzététessék, miszerint mind az Akademiának mind a közönségnek tudomása legyen a bizottság munkálódásáról. Továbbá a „Statistikai Közlemények" második füzetének sajtó alá adása rendeltetvén el, az abban megjelenendő dolgozatok mutattattak be.

Végre határoztatott, hogy, miután nehány egyházmegye részéről a népszámlálási adatok már beküldettek, az ezen adatok egybeállítására szolgálandó rovatos ívek szerkesztessenek és nyomassanak ki. A népszámlálási munkálatok gyors végrehajtására a stat. bizottság jelen tagjai nem levén elegendők, dr. Tormay Károly és dr. Linzbauer Ferencz fölkérendők, hogy azon munkálatokban résztvenni szíveskedjenek.

A máj. 12-dikei gyülésen csak a küldöttségileg kidolgozott tervezet vizsgáltatott és állapíttatott meg, mely szerint a népszámlálási adatok egybeállítására szolgálandó ívek készítendők.

A junius 15-dikei ülésen bemutattattak a népszámlálási adatok bejegyzésére szolgálandó rovatos ívek. Eddigelé a népszámlálási adatokat beküldték: az esztergomi és kalocsai érsekségek, a szombathelyi, rosnyói, kassai, csanádi, veszprémi, szepesi, pécsi, váczi és nyitrai r. kath., a budai, lugosi és szamosújvári g. kath. püspökségek s a pannonhalmi főapátság; továbbá az erdélyi helv. hitv. és unitarius, a tiszáninneni és tiszántúli helv. hitv. superintendentiák, s végre nehány ág. hitv. esperesség s helv. hitv. egyes község. Határoztatott, hogy az eddig beküldött adatok egybeállítás végett a bizottmány tagjai között felosztassanak. — Felolvastatván azon törvényhatóságok jegyzéke, melyek az országgyülési követek választása alkalmával fölmerült adatokat, s a takarékpénztáraké, melyek az 1860-diki üzletkimutatást átküldték, határoztatott, hogy a hátralevők nyilvá-

nosan fölkéressenek az óhajtott adatok beküldésére. Az eddigelé beküldött követválasztási adatok átnézésére s illetőleg feldolgozására Csengery Antal ajánlkozott. — A bécsi stat. hivatal megküldte eddigi kiadásait, valamint a születési és halandósági táblázatok mintáit is az illető magyarázatokkal és utasításokkal együtt; a bizottmány ezt örvendetes tudomásul vevén, határozá, hogy cserébe a Statistikai Közlemények három példányban küldessenek meg a bécsi stat. hivatalnak. — Az országos cs. k. pénzügy-igazgatóság a gabnaárakra vonatkozó kimutatásokat küldé meg a bizottmánynak; Weninger Vincze feldolgozta azokat, s értekezése a Stat. Közlemények II-dik kötetében fog közöltetni.

Dr. Tormay Károly egy rajzot mutatott be, mely által a Pest városa egészségügyi viszonyairól írt értekezésében foglalt adatokat szemléletessé akarja tenni; s végre ugyancsak dr. Tormay Károly egy értekezést adott át, melyben az ujonczozás körül felmerült adatokat tárgyalja.

EGYVELEG.

Az 1862-diki előleges költségvetés, melyet az osztrák finánczminister a bécsi országgyülés elé terjesztett, a következő tételeket foglalja magában:

Kiadások:

1.	Az udvartartás	6,127,200 ft.
2.	Kabineti iroda	72,900 „
3.	Birodalmi tanács	186,000 „
4.	Ministeri tanács	49,600 „
5.	Külügyi ministerium	2,490,600 „
6.	Állami ministerium	30,270,300 „
7.	Magyar kanczellária	14,172,800 „
8.	Erdélyi kanczellária	3,082,500 „
9.	Horvát-Szlavón udvari kormányszék	1,985,200 „
10.	Finánczministerium	23,246,600 „
11.	Igazságügyi ministerium	9,123,600 „
12.	Rendőrségi „	2,642,900 „
13.	Ellenőrségi hivatalok	4,886,700 „
14.	Egyéb költségek	1,416,500 „
15.	Hadügy-ministerium	102,476,500 „
16.	Tengerészeti „	6,000,000 „
17.	Ipartársulatok fölsegélése	3,200,000 „
18.	Állami adósság kamatjai	123,737,800 „
19.	Adósságtörlesztés	20,300,000 „
20.	Beruházások	7,066,000 „
	Összesen	362,536,000 „

miből 304 millió rendes, 58½ millió rendkivüli kiadások.

Bevételek:

1. Közvetlen adók, névszerint:		
a) Telekadó	62,612,200 ft.	
b) Házadó	18,984,400 „	
c) Keresetadó	5,814,900 „	
d) Személyeskeresetadó	5,417,700 „	
e) Örökségi adó	29,500 „	
f) Jövedelmi adó	10,567,000 „	
g) A határvidék adózása	2,214,700 „	
Összesen .		105,640,400 ft.
2. Közvetett adók, névszerint:		
a) Általános fogyasztási adó . . .	53,316,000 ft.	
b) Vám (Harminczad)	14,154,300 „	
c) Sóegyedáruság	32,638,800 „	
d) Dohányedáruság	30,421,900 „	
e) Bélyeg	13,115,700 „	
f) Díjak s illetékek	21,128,300 „	
g) Lotteria	5,651,700 „	
h) Posta	3,045,200 „	
i) Útvámok	2,921,300 „	
k) Ponczírozás	66,500 „	
l) Egyesült illetékek	101,000 „	
Összesen .		176,560,100 ft.
3. Az állami javak, bányászat és pénzverés jövedelme		7,474,500 „
4. Különböző bevételek		6,527,200 „
5. Eladandó állami javakért remélt bevétel . . .		2,897,000 „
Összesen az öszvegek .		298,599,800 „

264 millió rendes, 34½ millió rendkívüli bevétel. Tehát

a kiadások	362,536,000	ftra rúgnak
a bevételek	298,599,800 „	„
s a hiány tesz .	63,936,200	ftot

De „megeshetik“, hogy a hadügyre és tengerészetre a fölvett összegeknél 45 millióval többet kell kiadni, s akkor a hiány 108,963,200 forintra fogna rúgni. Az 1861-dik évre elölegesen fölvetett hiány 40,335,600 ftot tesz. Az 1862-diki költségvetés az 1861-dikihez képest 22½ millióval több kiadást, s körülbelől ugyanannyi bevételt vesz föl. E kiadási többletből 4 millió a hadügyre, 10 millió az állami adósságra, 7¼ millió az adósságtörlesztésre s 3¼ millió a beruházásokra esik. — 1860-ban a kiadások valósággal 344,554,316 ftot, a bevételek pedig 301,589,455 ft tettek, tehát a hiány 42,964,861, s az adósság

törlesztésére és beruházásokra fordított költségek hozzászámításával 65,062,810 ftra rúgott. E hiányt kölcsönzéssel fedezték, melyekből 8,114,052 ftnyi maradék az 1861-diki évre tétetett át.

Az osztrák nemzeti bank f. é. junius végén a következő kimutatást tette közzé: Activák: kivert pénz és fémrudak készlete 89,778,251 ft 93 kr., külföldre szóló váltók 5,351,209 ft, a déli vasúti társaság vételár-részletei 34,000,000 ft, az állam czüst-letétemènye 9,090,010 ft, leszámitolt váltók 47,805,113 ft 15 kr, értékekre adott előlegezések 57,190,700 ft, alapítványozott állami adósság 43,074,000 ft 74 kr., az állami javak által fedezett állami adósság 91,422,474 ft 79 kr., eladott állami javakért járó követelések 1,631,940 ft 60 kr., az államnak adott előlegezések 99 és 20 millió ft, a földhiteli osztály kölcsönadásai 55,303,354 ft 16 kr., földtehermentesítési kötelezvények 22,959,820 ft 13 kr., a törlesztési alaphoz tartozó különböző értékek 33,349,087 ft 46 kr., a tartaléktőke értékei 10,949,113 ft 38 kr., a nyugdijtőke értékei 1,356,728 ft 38 kr., az épületek értéke 4,423,934 ft 91 kr., folyó számadások maradékai 185,774 ft 66 kr. Passivák: a bank tőkéje 109,384,590 ft, a forgalomban levő bankjegyek összesen 473,141,397 ft, (ezekből még 3,415,335 ft p. p., a többi osztr. ért.), beváltandó bankutalványok 55,618 ft 60 kr., forgalomban levő záloglevelek 32,217,170 ft, nyugdijtőke 1,198,551 ft 19 kr.

Biztositó-intézetek. Az első magyar általános biztositó-társaság f. é. máj. 2-dikai közgyülésének a következő kimutatás terjeszteték elő:

1858-ban befolyt	82,909	kötvény után	1,252,125 ft 9 kr.	dij;
1859-ben „	162,655	„ „	2,437,841 „ 17 „	„
1860-ban „	192,839	„ „	2,733,355 „ 65 „	„

A biztositott érték volt:

1858-ban	153,848,951 ft 34 kr.
1859-ben	304,202,443 „ 35 „
1860-ban	375,212,144 „ 90 „

1858-ban 1131	káreset	után fizettetett	282,232 ft 32 kr.	kárpótlás;
1859-ben 3614	„	„ „	821,813 „ 65 „	„
1860-ban 4489	„	„ „	1,073,358 „ 90 „	„

Továbbá a lefolyt üzleti időszakban a társaság 1445 darab leszámitolt váltó 2,957,254 ft 45 kr. erejéig terjedő értékének forgalma által a kereskedelem, ipar és gazdászat ügyét támogatta. — A függőben levő biztositások fedezésére ez idén 1,686,664 ft 74 krnyi összeget tartott vissza. Az összes bevételből az üzleti költségeket, a viszontbiztositási díjakat, a jövedelmi adót s a még függőben maradt biztositások fedezésére visszatartott összeget levonván, tiszta nyereményül 271,532 ft 73 kr. maradt fenn, miből az alapszabályok szerinti járulékok és tartalékok összesen 48% levonatván, tiszta nyereményül a részvényeseknek 141,000 ft, vagyis egyegy részvény után 47 ft adathatik ki, több mint kétszerese az 1859-diki osztaléknak.

Az 1860-diki jan. 1-től decz. 31-ig való zárszámla a következő:

Bevétel: 29,864,115 ft 50 krnyi érték után az 1859. évből áthozott díjtartalék 1,307,220 ft 6 kr; 375,212,144 ft 90 krnyi a folyó évben biztosított érték utáni tüz, szállítmányi és jégbizt. díjak 2,733,355 ft 65 kr; házjövedelem és kamatok 85,004 ft 52 kr; összesen 4,125,580 ft 23 kr.

Kiadás: Viszontbiztosításokért és törlésekért 602,375 ft 76 kr., tüz, szállítmányi és jégkárokért a viszontbiztosított részletek levonása után 1,073,358 ft 90 kr.; decz. 31-kén még függő károkért 90,437 ft 3 kr.; jutalékok, üzleti és ügynöki költségek, tiszti fizetések, nyomtatványok, úti költségek stb. 371,247 ft 82 kr.; az 1859-diki tartalék és segédtőke 5% kamatozásáért 3463 ft 25 kr.; összesen 2,140,882 ft 76 kr.

Visszatartatik: jövedelmi adófizetésre 26,500 ft; az 1861. évre átvitt díjtartalék a folyó koczkázatok fedezésére 1,686,664 ft 74 kr.; maradék 271,532 ft 73 kr.

Felosztása: igazgatósági járulékul 9% = 24,437 ft 88 kr.; tisztviselőségi járulékul 4% = 10,861 ft 28 kr.; osztalék 3000 részvény után 47 ftjával = 141,000 ft; tartaléktőkének 25% = 68,080 ft 30 kr., jégbiztosítási segédtőkének 10% = 27,153 ft 27 kr.

Egyleti vagyon: alaptőke 3000 részvény után 3,150,000 ft; összes tartalék 1,854,627 ft 28 kr.; összesen 5,004,627 ft 28 kr.

Az ügynökök száma 1858-ban 2217; 1859-ben 2735; 1860-ban 3152.

A „Riunione adriatica di Sicurtá“ Triesztben az 18⁵⁹/₆₀-diki üzleti évben a tüzkárbiztosításra nézve 546 millióig terjedő értékre 2,643,000 ft díjt vett föl, tehát 150,000-rel kevesebbet mint a múlt évben; 8542 káresetért összesen 2,146,038 ft kárpótlást fizetett, miből 1,550,400 ft viszontbiztosítások által volt fedezve. Az életbiztosítási ágra nézve a most lefolyt első három évi időszakban kedvező eredményeket mutathat fel; a tőkebiztosítások összege 10 millió ftra, a járadékoké 36,000 ftra emelkedett; az üzleti év végén az érvényben maradt biztosítások tőkékben 7,728,056 ftra, járadékokban 31,772 ftra rúgtak; a tartaléktőke 506,987 ft, a három év alatt 143 személynek kifizetett biztosítási összegek 99,086 ft 56 krt tettek; az életbiztosításból eredett tiszta nyeremény 81,604 ft 44 kr.; mindkét biztosítási ág összes tiszta nyeremènye 122,990 ft tett, úgyhogy egyegy részvény után 35 ftnyi osztalék adathatott ki. A társaság tartalékai 1860 jun. 30-kán: 455,647 ft 22 kr. tartaléktőke; 2,084,655 ftnyi díjtartalék az általános mérlegből s 506,987 ft díjtartalék az életbiztosításra nézve; összesen tehát 3,047,289 ft 22 kr.

Vasutak. A tiszai vasút-társaság hivatalos jelentéséből az 1860-diki üzletévre nézve a következő adatokat közöljük: 1860-ban a miskolcz-kassai 10,₉₉ mfld hosszú vasút-vonal építtetett, e vonalon 53 híd és átjárás van; ezekből 5 boltozott, 47 vassal és egy fával van borítva. — Az üzleti eszközök állapotja 1860-ban nem vál-

tozott ; a mozdonyok és tenderek száma 72, a személykocsiké 145, melyekben összesen 7015 ülés van ; a teherszállító kocsik száma 1515, hordási képességök 254,540 vámegyleti mázsa. A személyvonatok összesen 45,119, a vegyes vonatok 46,057, a tehervonatok 15,473, az anyagvonatok 23,954 mfldnyi útat tettek. A társaság 145 személyszállító kocsija a társaság saját pályáján 1,227,489, az 1515 teherszállító kocsi 3,727,822, mindkét rendbeli kocsik összesen 4,955311 mfldnyi útat tettek.

A közlekedés aug. 14-ig, tehát 226 napig 65.$_{41}$ mfld, aug. 15-étől fogva, vagyis 140 napig 76.$_{..}$ mfld, tehát középszámmal az egész esztendőben 70 mfld hosszú pályavonalon történt. A zárszámadás szerint 1860-ban az összes bevétel 2,811,810 ft 51 krt tett, mely összegből a tulajdonképi személy- és teherszállításra 2,760,847 ft 91 kr., vasúti tárgyak értékesítésére 8081 ft 40 kr., anyagok eladására 39,224 ft 30 kr., különféle bevételekre 3656 ft 90 kr. esett. Egyegy vasúti mfld után tehát 40,168 ft 72 krnyi, egyegy megjárt mfld után 26 ft 36 krnyi összes bevétel volt, mely a múlt évi eredményhez képest általában véve csekély növekedés, miután a múlt évben az összes bevétel illetőleg 39,487 ft 12 kr. s 26 ft 14 kr. volt, mindazáltal valóságos növekedésnek mondható, ha tekintetbe veszszük, hogy 1860-ban a katonaszállítás sokkal csekélyebb volt mint 1859-ben, m. ez évben 291,801 katona szállíttatott s ezért 419,732 ft 51 kr. járt, 1860-ban pedig csak 98,819 katona szállíttatott s ezért 93,684 ft 48 kr. járt. Ha a katonaszállítást a számból kihagyjuk, akkor úgy találjuk, hogy egyegy mfldre 1859-ben a személyszállításból 5878 útas s 12,336 ft 50 kr. bevétel, 1860-ban pedig 6500 útas s 13,480 ft 25 kr. bevétel esett, hogy tehát 1860-ban 10% növekedés volt. Az áruszállításból 1859-ben 70,352.$_{96}$ mázsa s 20,196 ft 67 kr., 1860-ban pedig 87,943.$_{..}$ mázsa s 24,622 ft 7 kr. esett egyegy mfldre, tehát a bevétel 21.$_{91}$ %-al növekedett. A szállítási bevételekből 1,037,302 ft 43 kr. a személy- s 1,723,545 ft 48 kr. az árúszállításra esik. — 1860-ban beletudva a 98,819 katonát összesen 521,875 személy szállíttatott ; ezekből az első kocsihelyekre 10,756 személy vagyis 2.$_{06}$ %, a második kocsihelyekre 129,697 személy vagyis 28.$_{50}$ %, a harmadik kocsihelyekre 282,603 személy vagyis 62.$_{11}$ % s végre a negyedik kocsihelyekre 31,989 személy vagyis 7.$_{03}$ % esik. A szállított árúkból 56,463 mázsa vagyis 0.$_{21}$ % utaspogyász volt, 43,227 ft 56 kr. vagyis 2.$_{51}$ % szállítási bérrel ; 25,060 mázsa vagyis 0.$_{41}$ % gyorsáru, 39,832 ft 6 kr. vagyis 2.$_{31}$ % szállítási bérrel ; 5,492,351 mázsa vagyis 89.$_{22}$ % első osztályú, 506,796 mázsa vagyis 8.$_{23}$ % második osztályú s 75,366 mázsa vagyis 1.$_{23}$ % harmadik osztályú teher 1,640,485 ft szállítási bérrel, mely az összes bevételnek 95.$_{18}$ %-át teszi. A baromszállítást illetőleg összesen 52,857 darab felserdült s 3310 darab fiatal szarvasmarha, 126,280 darab felserdült s 60,380 darab fiatal sertés, 14,786 darab juh, 1442 darab ló s 12,841 darab szárnyas szállíttatott. Egyremásra 1 mázsa pogyászra 76.$_{1}$ kr., 1 mázsa gyorsárúra 158.$_{9}$ kr., egy mázsa teherre 27 kr., egy darab baromra 39 kr. esett a szállítási bérből.

A szállított tárgyak közt a mindenféle gabnanemüek az első helyet foglalják el, mert azokra az összes forgalomnak kimutatott 6,070,000 mázsájából s 1,620,000 ft vitelbéréből 2,060,000 mázsa s 393,000 ft vitelbér esik; a gabnanemüek között megint a búza foglalja el az első helyet 850,000 mázsával, azután következnek a rozs 255,000, az árpa 161,000, a zab 61,000, a tengeri 448,000 mázsával. Az olajveteményekből 290,000, gubacsból 23,000, dohányból 305,000, épületi fából 344,000, tüzelő fából 14,000 mázsa szállíttatott. A sószállítás 629,000, a gyapjúszállítás 78,000, a baromszállítás 740,000 mázsára rúgott; ez utóbbiból 275,000 ft vitelbér került ki. A szeszszállításra 201,000 mázsa s 77,000 ft vitelbér, a borszállításra 114,000 mázsa s 43,000 ft vitelbér esik. A nyers és rúdvasból 139,000 mázsa szállíttatott. A szállítás mennyisége az 1859-diki forgalomhoz képest csak a dohánynál és zabnál csökkent, amott 48,422, emitt 29,146 mázsával; különben tetemesen növekedett, és pedig a buzánál 395,441, a kukoriczánál 354,270, a fánál 218,780, a rozsnál 211,947, a sertéseknél 151,403, a szesznél 129,467, az árpánál 111,636, az olajos veteményeknél 91,999, a sónál 85,942, a gyártmányoknál 52,207, a bornál 39,239, a vasnál 33,657, a lisztnél 14,115, a nyers bőröknél 10,267, a gyapjúnál 9044 mázsával.

A személy- és árúszállításért bevett 2,760,847 ft 91 krnyi összes vitelbérből a debreczeni állomásra 428,570 ft 9 kr., a nagyváradira 340,476 ft 9 kr., az aradira 262,219 ft 89 kr., a szolnokira 171,448 ft 3 kr., a nyíregyházaira 177,728 ft 32 kr., a tokajira 152,233 ft 37 kr., a csabaira 147,449 ft 9 kr., a miskolczira 144,709 ft 8 kr., a kassaira 64,792 ft 13 kr., a mező-túrira 58,075 ft 76 kr., a gyomaira 52,133 ft 13 kr., a mező-berényire 45,349 ft 49 kr., a püspök-ladányira 37,476 ft 24 kr. esett.

Az üzleti költségek 1860-ban 1,404,469 ft. 58 krra mentek s így egy vasúti mfldre 20,063 ft. 78 kr., egy mozdonyi mlfdre 10 ft. 3 kr. esett; tehát a költségek az összes bevételnek 49,$_{9}$ %-át tették, 1859-ben pedig 48,$_{3}$ %. Tüzifa 28,320 öl fogyasztatott el, mely mennyiség 232,721 ft. 36 krba került, tehát egyegy mozdonyi mlfdre 0,$_{313}$ ölfa vagyis 1 ft. 75 kr. esett, holott 1859-ben 0,$_{322}$ ölfa vagyis 1 ft. 82 kr. esett. A költségekből az általános igazgatásra 7,$_{56}$%, az üzleti igazgatásra 18,$_{16}$ %, a szállítási szolgálatra 39,$_{57}$ %, a vasút fentartására 18,$_{75}$ %, az üzleti eszközök fentartására stb. 15,$_{66}$ % esett. A tiszta nyereség 1,407,345 ft. 93. krt, tehát a beruházott tőke 8,$_{6}$ %-át tette.

Az összes építési költségek 40,325,824 ft. 23 krra rúgtak, ez összegből esett: az útjelölésre és tervezésre (Tracirung Projectirung) 214,501 ft. 59 kr. a részvénykibocsátásra 119,365 ft. 8 kr., a föld és épületek megváltására 731,949 ft. 39 kr., az almunkálatokra (Unterbau) 4,663,599 ft. 92 kr., a felmunkálatokra14,769,485 ft. 20 kr., az épületek felállítására 4,412,777 ft. 73 kr., az épületek és vasút fölszerelésére 822,591 ft. 63 kr., a szállító eszközökre 5,854,449 ft. 44 kr., az építési igazgatásra 483,767 ft. 38 kr., a középponti építés-igazgatásra

251,041 ft. 57 kr., az építési előlegezésekre 18,490 ft. 90 kr., a szállítási előlegezésekre 102,016 ft. 5 kr., a szolnok-czeglédi pályadarab megvásárlására 1,412,390 ft. 17 kr., a szolnok-debreczeni pályadarab megvásárlására (a k. kincstártól) 5,499,545 ft. 39 kr., a részvényekért és sorsolási kölcsönért járó kamatokra 969,852 ft. 79 kr. Egyremásra 500,000 ftba került egy mfd, úgy, hogy a tiszai vasút a legolcsóbb vasútakhoz tartozik.

Végre a zárszámlában a bevétel és kiadás egyaránt 53,787,852 ft. 50 krral van kitéve. Az egyes tételek következők: 1) bevételek: a részvénytőke 20,813,289 ft., a sorsolási kölcsön 15,733,846 ft. 16 kr., elsőbbségi kötvények 15,750,000 ft., föl nem vett részvénykamatok 4,984 ft. 37 kr., a nyugdíjalap 4,685 ft. 7 kr., a betegek alaptőkéje 18,141 ft. 6 kr., különbféle hitelezések 55,560 ft. 34 kr., az üzleti tiszta nyeremény 1,407,345 ft 93 kr. — 2) Kiadások: a részvények után járó kamatok 1,003,575 ft. 30 kr., a sorsolási kölcsönért járó kamatok 952,867 ft. 62 kr., a decz. 31-kéig tett építési költségek 40,325,824 ft. 23 kr., különböző tartozások 132,615 ft. 12 kr., anyagmaradék 334,197 ft. 21 kr., részvénymaradék 10,500,000 ft., penztári maradék 538,773 ft 2 kr. —

A déli állami, lombard-velenczei és központi olasz vasúttársaság az 1860-ki üzletévben összesen 18,931,424 ftot vett be s 8,877,918 ftot adott ki, tiszta nyeresége tehát 10,053,505 ftot tett. A múltévi eredményhez képest a déli pályán 4,459,000 fttal' s a lombard-velenczei vonalokon 511,000 fttal kevesebbet, a tiroli vonalokon pedig 103,000 fttal többet vett be; de a kiadások is csekélyebbek voltak, és pedig a déli pályán 3,549,000 fttal. A kötvényekért járó kamatok levonása után 7,413,820 ftnyi osztalék jutott volna a részvényeseknek, azaz minden részvény után 15 ft. 70 kr.; de miután 2,763,820 ft a tartalék-tőkékez csatoltatott, egy részénynek osztaléka 12 ftban vagyis 30 frankban állapíttatott meg. Az ezen társaság birtokában levő vasútak egész hossza 161 mfld.

A pardubicz-reichenbergi vasúton 1860-ik évben 235,622 személy és 2,768,289 mázsa teher szállíttatott; a bevétel 894,622 ftot tett, a múlt évben pedig 704,439 ftot; a kiadás 590,622 ftra rúgott, a tiszta nyeremény tehát 304,039 ftot tett, vagyis 194,507 fttal többet, mint 1859-ben. 1860-ban a vasút már egész hosszában, mely 27 mfldnyi, használtatott, 1859-ben még csak 23,$_{66}$ mfld volt a forgalomnak átadva. Az általános építési számadás 1860. decz. végéig 20,754,429 ftnyi költséget mutat ki. 1860-ban az üzleti költségek az összes bevételnek 60 %-kát tették, 1859-ben pedig 84 %-át; ez felette sok, s a tiszta nyereség a beruházott tőkéhez képest oly csekély, hogy még 1½ %-ot sem tesz. A társaság alaptőkéje következőleg oszlott fel: a 75,000 darab részvényre 15,745,821 ft., a hitelintézet sorsolási kölcsönének részletére 3,150,000 ft., az elsőbbségi kötelezvényekre 1,462,500 ft. esik, s így az összes tőke 20,358,321 f.ot tesz. A társaságnak függő adóssága a banknál 534,000 ftra rúg, ezt a folyó évben

törleszteni kell, s így a részvény-szelvényeket csak 1862 jul. 1-jén fogják ismét beváltani.

Az éjszaki Ferdinánd vasút-társaság 1860-diki kimutatásából a következőket közöljük: összes jövedelem 15,552,010 ft., kiadás 5,905,799 ft., tehát valamivel kevesebb, mint 40 százaléka az összes jövedelemnek, tiszta nyereség 9,646,212 ft. Ebből kivonandók: az adó, tantième, törlesztés, elsőbbségi kölcsön s a bányamívelési beruházások, mely tételek összesen 1,398,474 ftot tesznek, marad tehát 8,247,787 ft., mihez még a múltévi maradékfelesleg 250,000 ft. számítandó. A részvénytőke 5 százalékos kamatai 2,671,889 ftra rúgnak, marad tehát ez összegen felül 5,825,897 ft., miből a tartaléktőke s az üzleti eszközök helyreállítására szolgáló alap illetménye fedezendő, úgy, hogy a felülosztalék körülbelől 10 százalékban állapíttathatik meg. A személyforgalom a múltévihez képest csökkenést mutat 780,000 egyénnel, s 1,770,000 fttal, mi egyedül a megkevesbedett katonaszállításra rovandó. Az áruszállítás 2,050,194 ftnyi növekedést mutat, mi különösen a szénre és gabnára esik. Az üzletnél az anyagfogyasztásra nézve 11%, a költségre nézve 20 százaléknyi megtakarítás mutatkozik. A vasút jókarban tartására és szükségelt átalakítására 270,000 fttal több fordíttatott, mint 1859-ben. A részvénytőke (5 rendbeli kibocsátás) 53,331,796 ft., az elsőbbségi kölcsön 22,202,290 ft., együttvéve 75,534,086 ft., mely tőkével 9,600,000 ftnyi, vagyis 12 százaléknál nagyobb tiszta nyereség éretett el. Az elsőbbségi kölcsön után 5 százalékos kamat jár, tehát a részénytőkére több mint 16 százalék esik. Az üzleti eszközök helyreállítására, törlesztésre s a tisztviselők nyugdíjazására szánt tartaléktőke 4,136,561 ftra rúg.

A gallicziai Károly-Lajos-vasút üzleti jelentéséből a következő adatokat közöljük: a vasút Przemyslig készen van, s [przemysl-lembergi vonala 1861. nov. 1-jén fog a forgalomnak átadatni. A használt vonalon 1860-ban 207,575 személy s 4,956,827 mázsa szállíttatott, a díjmentés küldeményeken kívül. Az összes bevétel 2,108,455 ftra ment, a kiadás pedig 1,070,795 ftra, tehát a tiszta jövedelem 1,037,660 ftot tesz; a kiadás majdnem 50 % a bevételnek. Egy-egy vasúti mfldre 72,630 összes s 35,744 ft tiszta nyereség esik. Eddigelé a vasút 25,437,236 ftba került, beletudván a krakó-rzeszovi vonalnak vételi árát, mely 14,642,168 ft. Az 1859-ki nyereményből áttett 239,029 ftnyi maradékot a tiszta jövedelemhez számítván s ebből az eddig befizetett részvénytőke kamatait s a tartaléktőke illető részletét levonván, 840,684 ft. marad osztalékul. A részvények száma 75,000, melyek 9,793,623 ftnyi tőkét képviselnek, ha csak e részvénytőke vétetnék, akkor a múltévi tiszta nyereség 9 százalékos kamatot képviselne, de ha az állami vasúttársaságnak járó vételi ár is számbavétetik s a tiszta nyereség 25 millióra osztatik fel, akkor az csak 5 százalékos kamatot képvisel. De ez is kedvező eredmény oly vasútra nézve, mely még nincsen végig kiépítve.

A Dunagőzhajózási társaság 1860-diki kimutatása szerint a bevétel 10,282,878 ft., a tiszta nyereség 3,118,688 ft. E nyereségből az alapszabályszerinti értéktörlések, t. i. 1,782,551 ft levonandók, aztán a részvénytőke 5 százalékos kamatai s a kölcsönök és függő adósság kamatjai, összesen 1,492,071 ft. fedezendők. Tehát 1860-ban 168,969 ftnyi hiány mutatkozik. 1858-ban 1,096,812 ft., 1859-ben 2,198,203 frt rúgott a nyereség, tehát 1860-ban jóval nagyobb volt. Az üzleti kiadások 1858-ban 84, 1859-ben pedig 74, 1860-ban pedig 80% százalékát tették a bevételnek. A Dunán 1860-ban a személyforgalom 586,137 útast tett, 1859-ben 574,088 útast, de katona 69,686-mal kevesebb szállíttatott, mint a múlt évben. Teherárú 30,998,264 mázsa, vagyis 7,701,521 mázsával több szállíttatott, mint a múlt évben. A hajók összes száma: 24 propeller, 97 kerékgőzös 12,308 lóerővel, 880 vontatóhajó; e hajók összesen 5,584 utazást s 806,651 mfldet tettek, s a különböző állomásokra 1,152,532 útast, 86,372 mázsa poggyász-túlsúlyt, 37,106,141 mázsa árút s 48,149,853 ft. pénzküldeményt szállítottak. A társaság kőszénbányáiból Pécs mellett 2,823,570 vámegyleti mázsa szén nyeretett, vagyis 280,822 mázsával több, mint 1859-ben. A mohács-pécsi vasút 1860 végéig 5,758,092 ftba került, s a beruházott tőke 5 százalékos kamatain túl 15,421 ftnyi tiszta nyereséget hajtott.

A postaügy az osztrák birodalomban az 1860-diki közigazgatási évben összesen 12,052,905 ft 9 krt. jövedelmezett; az összes kiadások 9,476,060 ft 59 krt tettek, tehát a megmaradt tiszta jövedelem 2,576,844 ft 50 kr. volt; 306,974 ft 8 kr. több mint az előtte való évben. A magyar korona országait illetőleg a postaügyből eredt összes

	Jövedelem:	Kiadás:
a budapesti kerületben .	751,767 ft 29 kr.	407,519 ft 46 kr.
a pozsonyi „ .	276,373 „ 67 „	211,500 „ 61 „
a soproni „ .	215,843 „ 84 „	266,635 „ 94 „
a nagyváradi „ .	259,508 „ 34 „	279,289 „ 87 „
a temesvári „ .	361,584 „ 85 „	397,586 „ 16 „
Horvát- és Szlavónország	262,324 „ 62 „	358,095 „ 22 „
Erdély	359,305 „ 78 „	410,710 „ 78 „
Összesen	2,486,708 ft 39 kr.	2,331,287 ft 99 kr.

Tehát a magyar korona országaiban a tiszta jövedelem csak 155,420 ft 40 kr. tett.

Az egész osztrák birodalomban 1860-ban 2668 postaintézet, 2171 tisztviselő, 3304 altisztviselő, 4092 postakocsi, 10,938 postaló, 3801 postakocsis, 559 postakalauz volt; a megfutott mfldek száma a postautakon 3,780,052, a vasutakon 849,356, a tengeren 636,012. Poroszországban 2010 postaintézet, 5467 tisztviselő, 8102 altisztviselő, 9281 kocsi, 12,605 postaló, 4303 kocsis, 562 kalauz volt; a megfutott mfldek száma a postautakon 4,487,267, a vasutakon 1,817,975. Már ez is mutatja, hogy Poroszország postaforgalma aránylag sokkal na-

gyobb. A postán szállított hírlapokat illetőleg, az egész osztrák birodalomban 1860-ban a külföldi hírlapokból az első félévben 27,760, a másik félévben 25,674 példány; a belföldi hírlapokból az első félévben 203,801, a másik félévben 235,728 példány a birodalom különböző vidékeire; a megjelenési helyeken az illető hírlapokból a postán az első félévben 122,964, a másik félévben 116,707 példány, külföldre a belföldi hírlapokból az első félévben 5202, a másik félévben 5647 példány szállíttatott. 1859-ben a külföldi hírlapokból az első félévben 25,005, a másik félévben 24,149, a belföldi hírlapokból 264,537 és 250,604 példány a belföld vidékeire, a megjelenési helyeken az első félévben 115,490, a másik félévben 84,012 példány, végre a belföldi hírlapokból a külföldre az első félévben 6430, a másik félévben 6069 példány szállíttatott. (Austria.)

Telegrafügy. Az egész osztrák birodalomban az állami telegrafvonalok hossza 1860-ban 1532 földirati mfdet, a sodronyok összes hossza 2872 mfdet tett, a vasúti telegrafokon kivül. A telegraf-állomások száma 1860 végén 200 volt. Az összes bevételek 1,574,625 ft, a kiadások 1,581,470 ft, 185⁹/₀-ben pedig a bevételek 1,225,582 ft, a kiadások 1,645,740 ft tettek, tehát a kiadás 18⁴⁶/₀₀-ban 6845, 185⁹/₀-ben pedig 420,158 fttal haladta meg a bevételt. 1860-ban 498,245 magánsürgöny 10,416,426 szóval s 117,246 állami sürgöny 3,695,308 szóval adatott fel; a megérkezett magánsürgönyök száma 82,802, az állami sürgönyök száma 2501 volt, amazok 1,848,122 szóval, emezek 138,997 szóval. A feladott és megérkezett magánsürgönyök száma összesen 581,048, a szók száma 12,264,548; 1859-ben a magánsürgönyök száma 494,037 volt, a szóké pedig 11,253,410. (Austria.)

A r. cath. egyháznak vagyonáról a bécsi kath. „Kirchenzeitung" a következő adatokat közli:

	Jövedelem	Vagyon	Tartozás
A világi papság javadalmai	8,772,984	113,803,595	2,619,019
A szerzetesek javadalmai .	4,258,147	62,822,301	3,129,575
Az egyes egyházak . . .	6,083,281	101,014,557	3,859,982
Az oktatási intézetek . .	329,252	3,848,513	18,501
Az egészségügyi intézetek .	184,016	1,752,674	26,208
A jótékonysági „ .	12,639	144,043	535
Összeg .	19,639,713	283,385,683	9,653,820
A vallási alaptőkék . . .	3,410,748	68,086,807	979,612
A tanulmányi „ . . .	815,370	15,418,496	326,642
Összesen .	23,925,831	366,890,986	10,960,084 ft

Az osztrák birodalom összes világi és szerzetes papsága 55,370 főre megy.

A magyar r. kath. vallásalap Várffy fölvetése szerint 1858-ban összesen 11,994,434 ftot, az átlagos jövedelem 305,669 ft. 91 krt tett o. é.; a tanulmányi alap 4,798,009 ft., átlagos jövedelme 92,164 ft. 83

kr.; az egyetemi alap 2,636,558 ftból, a bozsoki, dunaföldvári, pécsváradi, triumszlicsi, sélyei és znióváraljai urodalmakból, a nyomdából, körmöczi papír-gyárból s egyéb kisebb birtokokból áll. Jövedelme egyremásra 73,972 ft. 99 krra rúg.

Az Osztrák birodalom czukortermeléséről és fogyasztásáról a „Gesch.-Anzeiger" a következő adatokat közli:

Év	A bevitt gyarmati czukor	Felgyártott és megadóztatott répamennyiség	Az ebből nyert czukor 5 %-kal	Az összes czukortermelés	Az évenkint ter. nagyobb mennyiség	Átlagos fogyasztás egy személyre	A működésben levő gyárak száma
1835	359,552	334,000	16,700	376,252	+ 5,04	1 font	17
1836	381,125	350,000	17,500	398,603	6,49	1,10 „	24
1837	403,992	410,000	20,500	424,492	8,65	1,20 „	45
1838	428,232	660,000	33,000	461,232	8,72	1,30 „	52
1839	453,926	970,000	49,500	503,426	7,88	1,40 „	48
1840	481,162	1,234,000	61,700	542,862	7,36	1,50 „	41
1841	510,032	1,455,795	72,790	582,822	5,23	1,60 „	41
1842	540,634	1,458,390	72,670	613,304	5,09	1,70 „	42
1843	573,072	1,430,000	71,500	644,572	5,04	1,80 „	44
1844	607,456	1,470,000	73,500	680,936	6,01	1,90 „	45
1845	643,903	1,460,000	78,000	721,903	5,31	2 — „	48
1846	682,537	1,540,000	77,000	759,537	5,13	2,10 „	53
1847	723,189	1,450,000	72,500	798,489	6,31	2,20 „	62
1848	766,898	1,640,000	82,000	848,898	4,77	2,30 „	63
1849	812,912	1,530,000	76,500	889,412	6,71	2,40 „	71
1850	861,687	1,748,880	87,449	949,136	19,51	2,50 „	84
1851	913,388	4,420,080	221,000	1,134,388	11,04	2,60 „	94
1852	968,191	5,829,264	291,463	1,259,604	6,30	2,70 „	101
1853	1,026,282	6,256,244	312,812	1,339,094	6,32	2,80 „	108
1854	657,111	6,161,618	308,080	965,191	— 14,31	2,90 „	106
1855	718,856	7,786,170	389,308	1,108,164	+ 1,60	3 — „	109
1856	731,685	7,883,561	394,178	1,125,863	+ 1,59	3,10 „	110
1857	527,700	10,621,205	531,060	1,058,760	— 5,90	3,20 „	121
1858	541,827	12,425,884	621,294	1,163,121	+ 9,89	3,30 „	126
1859	174,728	18,158,453	907,022	1,082,650	— 6,91	3,40 „	130
1860	—	16,126,527	806,326	806,326	— 25,52	3,40 „	131

Bányászati adatok. A cs. k. kincstár 1854-ben igen terjedelmes bányabirtokokat eladott a cs. k. vasút-társaságnak; nevezetesen Csehországban a Krzava folyóvidékében Brandeisl és Kladno mellett levő feketeszén, s a Sobochleben mellett levő barnaszénbányákat 3,739,448 ftért, s Magyarországban a Karas és Nera völgyeiben Szkierdecz és Doman-Szekul mellett levő feketeszénbányákat 2,007,259 ftért adá el. A csehországi sobochlebeni kőszéntelepek 2 millió négyszeg ölnyi területet s valami 1,400,000 mázsa szenet, a brandeisl-kladnoi széntelepek 1,168,128 négyszeg ölnyi területet s valami 9 millió mázsa szenet foglaltak magokban. Az eladott bánsági feketeszéntelepek a tett felbecslés szerint 3 millió mázsa szenet foglaltak magokban, tehát egyremázsa egy mázsa bánsági széntelep $^{1}/_{10}$ krért adatott el a társaságnak. Ez eladott kőszénbánya-területeken kivül a cs. k. kincstár 1856-ban még a következőket bírta: a) Stajerországban a wartbergi, urgenthali, trifaili, fohnsdorfi barnaszén-bányákat 97 bányamezővel (1,160,703 négyszeg ölnyi terület), 9 szabadcserkészettel (393,792 négyszeg ölnyi terület), a nyers jövedelem 242,633 ft; b) Tirolban a haeringi és wirtatobeli barnaszén-bányákat 131 bányamezővel (1,653,568 négyszeg ölnyi terület), a nyers jövedelem 56,504 ft; c) Csehországban a weywanowi feketeszénbányákat a Beraun völgyében 10 bányamezővel (264,169 négyszeg ölnyi terület), 7 határköz (Ueberschar), a nyers jövedelem 27,718 ft; d) Morvaországban az ostrani feketeszén-bányákat, 178 bányamező, 5 határköz, összesen 2,232,832 négyszeg ölnyi terület, 196,951 ft nyers jövedelem; e) Galiciában a jaworznói feketeszén-bányákat, 965 bányamező (24,171,497 négyszeg ölnyi terület), 9 szabadcserkészet (451,584 négyszeg ölnyi terület), 150,300 ft nyers jövedelem; f) Horvátországban a radoboji barnaszén-bányákat, 1000 ft nyers jövedelem. E szénterületek eddigelé ismert telepeit 5.872,182,000 mázsára becsülték; 1857-ben mintegy 2,065,160 mázsa fekete s 1,041,000 mázsa barnaszenet aknáztak ki; egy mázsától egyremázsa 3 krnyi tiszta jövedelmet kaptak. Tehát a kincstári szénbányák 1856-ban 283,300,000 ftny tőkét képviseltek. — A kincstár továbbá a nevezett vasút-társaságnak a bánsági vas-, rézbánya-telepeket, erdőket stb. is eladá. A vasbánya-telepeket illetőleg eladá: a) a bogsáni bányákat és hutákat 367,085 ftért; b) a resiczai hutákat és gépgyárakat 1,461,458 ftért; c) a gladnai hámort 10,413 ftért; a dognácskai vaskő-bányákat 93,315 ftért, összesen 1,932,271 ftért. E különböző telepekben 1855-ben 287 munkás volt alkalmazva, a nyers jövedelem 2,679,403 ftra, a brutto jövedelem 1,545,801 ftra rúgott. — A moldovai, szászkai, dognácskai, oraviczai, csiklovai és bogsani rézbánya-telepek 770,493 ftért adattak el; azokban 1855-ben 205 munkás volt, a nyers jövedelem 1,253,324 ft, a bruttojövedelem 415,188 ft tett. — A bánsági kincstári erdőségekből 155,779 holdnyi vagyis 15% négyszeg mfldnyi terület adatott el 4,229,637 ftért, tehát egyegy hold, 1600 négyszeg öllel számítva, 27% ftért; ez eladott erdőségek 1855-ben 49% krnyi tiszta

jövedelmet hajtottak holdanként. — Végre az oraviczai és bogsani urodalmak is eladattak a társaságnak 2,026,839 ftért; ez urodalmak 22 négyszeg mfidnyi közvetlen és 60 helység által közvetett földterületet foglalnak magokban, s 1855-ben 2,131,748 ftnyi nyers, és 1,969,460 ftnyi bruttojövedelmet hajtottak. (Vergleichende Uebersicht des ärarialen Montanwesens, 1857.)

A magyar és erdélyi bányászat 1847-diki eredményéről R i v o t és D u c h a n o y a magyar és erdélyi bányászatot és hutászatot ismertető „Voyage en Hongrie" czímű igen jeles müben a következő kimutatást közlik, melyet a 155. lapon közlött 1859-diki kimutatással való egybehasonlítás végett ide igtatunk.

Az alább kitett fémmennyiségekből a magános bányatársulatoktól átvett s a kincstári hutákban kiolvasztott mennyiségek voltak:

A bányatalepek helye	Arany, font	Ezüst, font	Ólom, mázsa
Selmeczbánya . . .	227	2334	—
Besztercebánya . .	202	—	759
Szomolnok	—	3487	10,037
Nagybánya	164	6668	2,414
Zalatna	218	1187	—
Összesen .	811	13,676	13,210

1. A kincstári hutákban kiolvasztott fémmennyiség:

A bányatelepek helye	Arany	Ezüst	Réz	Ólom	Gelét	Horgany	Fehér öntött vas	Szürke öntött vas	Piskolcz	Kén
	f o n t		m á z s a							
Selmecz- és Körmöczbánya	841	22,049	—	5,120	6,141	—	—	—	—	—
Beszterczebánya	5	1,668	4,787	—	—	—	—	—	—	—
Magurka	—	—	—	—	—	—	—	—	3,491	—
Szomolnok	—	4,525	16,325	—	—	—	—	—	—	—
Nagybánya	304	7,743	1,453	41	4,237	—	—	—	—	30
Zalatna	614	2,330	—	—	—	—	—	—	—	—
Libetbánya	—	—	—	—	—	—	8,373	434	—	—
Pojnik	—	—	—	—	—	—	5,753	98	—	—
Róhnicz	—	—	—	—	—	—	46,662	8,894	—	—
Tiszolcz	—	—	—	—	—	—	20,771	430	—	—
Diósgyör	—	—	—	—	—	—	50,016	1,207	—	—
Strimbuli	—	—	—	—	—	—	4,546	5,253	—	—
Bogsán	—	—	—	—	—	—	36,265	321	—	—
Resicza	—	—	—	—	—	—	9,918	11,525	—	—
Vajda-Hunyad	—	—	—	—	—	—	3,309	1,239	—	—
Hradek	—	—	—	—	—	—	4,436	200	—	—
Turia-Remete	—	—	—	—	—	—	13,443	—	—	—
Oravicza	—	—	—	—	—	495	—	—	—	—
Radoboj	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4,341
Összesen	1764	38,315	22,565	5,161	10,378	495	203,492	29,601	3,491	4,371

2. A bányatársulati hutákban kiolvasztott fémmennyiség.

A huták helye	Arany	Ezüst	Kéneső	Réz	Fehér öntött vas	Sötétkék öntött vas	Piskolcz	Vasgálicz	Kobalt	Timsó
	font			mázsa						
Erdély . . .	—	—	—	1318	17,334	—	—	5600	—	—
Selmeczbánya .	172	127	—	236	—	—	53	—	—	15,369
Beszterczebánya	—	—	—	—	5,778	1,616	—	—	—	—
Szomolnok . .	—	—	401	16,196	371,168	14,877	618	—	2991	—
Nagybánya . .	177	104	—	—	—	—	—	—	—	—
Körmöczbánya	166	123	—	—	—	—	—	—	—	—
Oravicza . .	52	1169	—	5998	—	—	—	—	—	—
Rézbánya . .	0,12	213	—	282	—	—	—	—	—	—
Zalatna . . .	1288	461	5112	—	—	—	—	—	—	—
Összesen .	1855,96	2877	5513	23,980	394,280	16,493	671	5600	2991	15,369

Tehát 1847-ben az összes magyar és erdélyi hutákban termeltetett: 3619.₁ font arany, 40,692 font ezüst, 5513 font kénező, 46,545 mázsa réz, 5161 m. ólom, 10,378 m. gelét, 495 m. horgany, 597,772 m. fehér öntött vas, 57,094 m. szürke öntött vas, 4162 m. piskolcz, 5600 m. vasgálicz, 2991 m. kobalt, 4371 m. kén, 15,369 m. timsó.

Beniczky Lajos szerint (L. f. é. máj. 25. mondott országgyülési beszédjét) 1847-ben 1432 márka arany termeltetett, 1858-ban pedig csak 996 márka, 1859-ben a bányászat jövendőjének biztosítására szükséges rendszeres munkálatok elhanyagolásával 1204, 1860-ban pedig 1746 márka arany állíttatott elő. A selmeczi kerületben 1847-ben 17 jó lábon álló magán bányaüzlet volt, jelenleg csak 9 áll fen, s ezek közől is három csak máról holnapra tengődik. 1831-ben 1,503,574 mázsa vas termeltetett a birodalomban, 1847-ben 3,194,535 mázsa, 1858-ban pedig 6,300,000 mázsa. S ekkor kellő támogatás mellett a létező vas-műhelyek már 9 millió mázsát állíthattak volna elő, nevezetesen 1,800,000 mázsa raile-ket, 150,000 mázsa egyéb vasúti készleteket, 400,000 mázsa pléhet és vastagabb lemezet, 250,000 mázsa aczélt, 2,900,000 mázsa egyéb raffinált vasat. De a vasúti társaságoknak adott engedmények a vasipart elfojtották. Felső-Magyarországra évenként 1,346,000, a Bánságra 200,000, Erdélyre 183,259, Horvátországra 39,632 mázsa vastermelés esik, tehát a magyar birodalomra 1,775,012 mázsa; pedig termelhetne 3,100,000 mázsát, s ekkor Felső-Magyarországra 654,000 a Bánságra 293,879, Erdélyre 216,341, Horvátországra 160,369 mázsával több esnék. — A kő- és faszéntermelés Magyarországban 27,733,006, a tőzegtermelés pedig 568,000 köblábat tesz, s az erre fordított munkabér Felső-Magyarországban 2 millió, a Bánságban 300,000, Erdélyben 400,000, Horvátországban 40,000 tesz.

A szombathelyi püspöki megyében 200 magyar, 109 német, 40 szláv, összesen 349 népiskola, 32,740 tanköteles s 26,609 iskolába járó gyermek van. Az itéletileg történt házassági elválások száma 1855-ben 5, 1856-ban 1, 1857-ben 4, 1858-ban 3, 1859-ben 1 s 1860-ban 4 volt.

A győri püspöki megyében 340 plebánia és fiókközségben vannak népiskolák, összesen 20,338 magyar, 17,628 német, 5779 horvát és 126 tót iskolás gyermek találtatik, kik közől a téli évszak alatt, azaz Sz. Mihálytól Sz. Györgyig, legfeljebb 5 százalék, a nyári évszakban pedig 30—35 százalék marad el az iskolától.

A püspöki házassági törvényszéknél előfordult perek :

A per tárgya:	A kereset címe:	A peres ügyek száma:						
		1856	1857	1858	1859	1860	1861	Összesen
I. A házassági kötelék felbontása:	a) erőszak és súlyos félelem	3	—	—	1	1	—	5
	b) nőstehetetlenség	2	—	—	—	1	1	4
	Összesen .	5	—	—	1	2	1	9
II. Ágy és asztaltól való elválás .	a) pazarlás és kegyetlenkedés	8	2	1	3	1	—	15
	b) kegyelenkedés és szidalmazás	4	2	—	3	4	2	15
	c) házasságtörés	3	5	2	3	5	—	18
	d) pazarlás	2	1	—	—	—	1	4
	e) vallás és nemzetiség miatti gyülölködés	1	—	—	—	—	—	1
	f) hütlen elhagyás	—	1	—	1	—	—	2
	Összesen .	18	11	3	10	10	3	55

A népnevelés ügye Buda városában. A prot. tanodákon kivül a várban egy főelemi s egy leánytanoda, a Krisztinavárosban egy vegyes elemi tanoda, a Tabánban egy vegyes főelemi, egy vegyes elemi, egy vegyes szerb s egy vegyes zsidó tanoda, a Viziárosban egy vegyes elemi, egy főelemi s egy leánytanoda, az Országúton egy vegyes főelemi, Buda-Újlakon egy vegyes elemi, Ó-Budán egy vegyes főelemi és egy zsidó mintatanoda, Lipótmezőn és Svábhegyen egyegy elemi tanoda, összesen tehát 17 r. kath., szerb és zsidó elemi tanoda van. Továbbá van Budán 9 kisdedovóda, 9 magán tanító és nevelő-intézet, 9 vasárnapi iskola, egy rajziskola s egy testgyakorolda.

A 17 fő és elemi tanodákban járt gyermekek száma volt:

	r. kath.	helv. hitv.	ág. hitv.	n. e. gör.	zsidó	Összesen
Fiú.						
1855-ben	2086	25	10	30	392	2543
1859-ben	2377	14	13	29	445	2878
A kisdedovódákban:						
1855-ben	324	10	2	—	10	346
1859-ben	340	4	5	4	14	367
A magán tanító és nevelő-intézetekben:						
1855-ben	130	5	3	6	40	184
1859-ben	—	—	—	—	12	12
Leány.						
1855-ben	1447	7	6	11	227	1698
1859-ben	1644	4	2	18	292	1960
A kisdedovódákban:						
1855-ben	258	2	—	3	7	270
1859-ben	270	4	3	2	15	294
A magán tanitó és nevelő-intézetekben:						
1855-ben	251	5	—	17	24	297
1859-ben	336	15	1	4	33	389

Összesen fiúk és leányok 1855-ben 5836, 1859-ben 5900.

A folyó 1861-diki évben körülbelül 7000 gyermek oktattatik a különböző elemi tanodákban, intézetekben és növeldékben.

Az elemi tanodákban összesen 44 osztály van.

Az ausztriai birodalomban az adóügyi statistika táblázatai szerint 6,981,960 földbirtokos, 1,017,468 kereskedő és iparos, 38,649 házaló, 911,871 ipari segédmunkás, 2,037,258 házi cseléd, (és pedig 981,963 férfi, 1,105,295 nő-cseléd), 2,798,456 napszámos, (és pedig 1,557,469 férfi, 1,240,987 nő) van. Tehát a földbirtokosok az összes népességnek 18.$_{4}$, a kereskedők és iparosok 2.$_{7}$, a házalók 0.$_{1}$, a cselédek 5.$_{4}$, a napszámosok 7.$_{4}$ százalékát tennék.

Az összes ingatlan birtoknak értéke az egész birodalomban 10,015,314,834 frtra becsültetik; az évi jövedelem:

az összes termesztményekből	249,233,817 frtra,	
a házbirtokból	99,744,999 „	
az ipar- és kereskedésből	233,874,188 „	
a magánosoknál alkalmazott tisztviselők keresménye	44,838,623 „	
az ipari segédmunkások keresménye	150,738,060 „	(t. i. 165 frt 1 emberre)
a férfi-cselédek keresménye	113,010,647 „	(121 frt „ „)
a női cselédek keresménye	113,339,530 „	(102 frt „ „)
a férfi napszámosoké	212,541,818 „	(136 frt „ „)
a női napszámosoké	117,716,753 „	(95 frt „ „)

Ezek szerint az összes évi jövedelmek, a papság, katonaság és állami tisztviselők (hova az orvosok, ügyvédek, tanitók stb. is számittatnak) jövedelmének kivételével, 1,335,038,435 frtot tenne. De nem lehet mindezen jövedelmet positivnak, azaz olyannak tekinteni, mely a nemzeti vagyonosságot valóban szaporitja; a valóságos jövedelem sokkal csekélyebb.

Más tudósitás szerint az egész ausztriai birodalomban 100 millió hold termő föld van; ebből 37% szántóföld, 32% erdő, majdnem 16% legelő, 14% rét és kert, s valamivel több mint 1% szőlőhegy. A használható föld értéke több mint 10,000 millió frt, s ez értékből a szántóföldekre 54½, a rétekre 22, az erdőre 12½, a legelőkre 7½, a szőlőföldekre 3½ százalék esik. A termő föld összes brutto-jövedelme 1568 millió ftot tesz, melyből 70% a szántóföldre, 18 a rétekre és kertekre, 5½ a szőlőföldekre, 4½ az erdőkre, 2 százalék a legelőre esik. A házi állatok összes értéke 1106 millió ftot képvisel, s azok után járó jövedelem 475 millió ftra rúg; ezenkivül a vadászat és halászat évi jövedelme 50 millió ftra tehető; a gazdasági épületek és szerszámok 1271 milliónyi tőkét képviselnek. A mezei gazdaság összes jövedelme csaknem 2000 millióra rúg. — De ezen fölvetés az évi jövedelmet igen nagyra teszi, mert e szerint a gazdaságban levő tőke több mint 15 százaléknyi összes jövedelmet hajtana, ez pedig, legalább Magyarországon, bizonyosan nem áll.

Nagybritannia nemzeti vagyonát a következő összegekre becsülik pénzértékben:

Az ingatlan birtokot	1550	millió	font	sterlingre,
Az épületeket	654	„	„	„
A házi bútorokat, szerszámokat, fényüzési tárgyakat	220	„	„	„
A mindenféle árukészleteket	110	„	„	„
A mezőgazdasági készleteket	62	„	„	„
A hajókat	50	„	„	„
	2646	„	„	„
A különböző érték- és hitelpapirokat . .	1200	„	„	„
Tehát összesen .	3846	„	„	„

Ha ebből a nemzeti adósságot kivonjuk, még mindig marad több mint 3040 millió font sterling, vagyis több mint 30,400 millió forint.

Egy más statistikai kimutatás szerint (Journal des économistes, octob. 1860.) a tulajdonképi ingó értékek, vagyis az összes értékpapirok 1,288,750,000 font sterlingre becsültetnek. Ez összegnek majdnem két harmadát az állami adósság kötelezvényei teszik, t. i. 805,000,000 font sterlinget; az angol vasútak részvényei és kötelezvényei 325,500,000, az indiai vasútaknak Angliában elkelt részvényei 26,500,000, a gyarmati kormány kötelezvényei 16,000,000, az indiai adósságnak Angliában elkelt kötelezvényei 6,800,000, a londoni

„Joint-stock-banks" részvényei, 15,500,000, a skót- és ir-bankokéi 12,750,000, az angol bankéi 14,500,000, a biztositó társulatok részvényei, az angol és külföldi bányászati társaságok 10,000,000, a gőzhajózási társaságok 3,500,000, a villanytelegraf-társaságok 9,000,000, a kikötők, csatornák, hidak, vízvezetések végett alakult társaságok 20,500,000, a gázvilágitási társaságok 6,700,000 font sterlingre rúgnak. Csak az angol bank osztalékai tesznek 8—10 százalékot, a többi vállalatok legfeljebb 3—4 % osztalékot adnak.

Nagybritanniában és **Irországban** a jövedelmi adónak alávetett jövedelem*) 1854-ben 308,347,656 ft sterlinget tett, 1860-ban 335,730,245 ft sterlingre emelkedett. Angliában azon jövedelem a 6 év alatt 26,348,685 ft st., Irországban 1,701,993 ft sterlinggel emelkedett, Skótországban pedig 638,080 ft sterlinggel csökkent. De e csökkenés csak a D. rovatban, azaz a kereskedelem- és müiparból eredő jövedelemben mutatkozik. Az ezen rovatbeli jövedelem Angliában 1854-ben 76,215,936, 1860-ban 81,921,267 ft sterl. tett, Skótországban ellenben 1854-ben 12,185,924, 1860-ban pedig 8,626,144 ft sterl. tett, miután 1858-ban az 1857-diki kereskedelmi válság folytán 2,500,000 ft sterlinggel fogyott vala.

A földbirtokból eredő jövedelem, mely a jövedelmi adónak van alávetve, Angliában 1854-ben 99,274,309, 1860-ban 112,082,949 ft ster. tett, Skótországban 1854-ben 11,947,791, 1860-ban 13,974,080, Irországban 1854-ben 11,767,810, 1860-ban 12,893,829 ft sterlinget tett. A jövedelmi adónak alávetett összes jövedelem 1860-ban Angliában 282,718,049, Skótországban 29,913,124, Irországban 23,099,081 font sterlinget tett.

Oroszország nemzetgazdászati viszonyairól a lapok Nagybritannia pétervári követsége jelentése nyomán a következő adatokat közlik: az orosz kormány az állami bevételek és kiadásokról nem szokott hivatalos tudósitásokat közzéteni, azért csak körülbelül lehet azoknak mennyiségét fölvetni. Erskine fölvétele szerint az állami bevételek évenként 40, a kiadások 44½ millió ft sterlingre rúgnak, s igy 4½ milliónyi hiány volna. A hadseregre mintegy 15 millió ft st. adatik ki; a bevételek közől aránylag legtöbbet jövedelmez a szeszes italokra vetett adó, mely 19 millió ft st.-re rúg, s mely jelenleg 216 egyénnek van haszonbérbe adva. Egy quart szeszes ital 14 ezüst garason árultatik. Az állami adósság Kolb felvetése szerint 243 millió ster. rúg, ez összeghez a múlt őszszel fölvett angol kölcsön, 8 millió ft str. járúl; az adósság évi kamatja több mint 9 millió ft sterl. igényel. Azonkivül van még lebegő, vagyis állami pénzjegyekben álló adósság, mely 100 millió ft strlg. — A fő kiviteli czikkek: gabna, épületfa, bőrök, len, faggyú, kender, vas, réz, gyapjú, hamuzsír, serte, olajmag; a legfőbb

*) Csak a 100 ft sterlinget meghaladó jövedelem van az „income-tax"-nak alávetve. Jelenleg a jövedelmi adó több mint 17 millió font sterlingre rúg.

beviteli czikkek: czukor, olaj, kávé, gyapot, gyapotfonalak, gyapotgyártmányok, gyapju és gyapjugyártmányok, selyem és selyemkelmék, bor, festőanyag, gépek, vászonnemüek. — 1858-ban a kivitt nemes fémek értéke 4½ millió, a bevitteké 1 millió ft strl. volt; az azon évben orosz kikötőkbe érkezett hajók között 1757 brit, 960 orosz, 685 hollandiai, 628 svéd, 529 osztrák, 494 dán s 2948 egyéb országbeli volt. — A földmivelés rossz karban van, legalább tiz annyit lehetne termeszteni, mint a mennyi tettleg termesztetik; Oroszországnak csak Európában 275 millió hold, azaz felével több szántóföldje van, mint Ausztriának, Poroszországnak és Francziaországnak együttvéve.

A vadászatból eredő összes jövedelmet Francziaországban 30–40 millió frankra becsülik, az országba bevitt vadak értéke egyremásra 13, a kivitt vadak értéke pedig 7 millió frankot tesz évenként. Minden évben körülbelül 155,000 vadászati engedély szokott váltatni, egy-egy ily engedélyért az 1844 máj. 3-kai törvény óta 25 frankot kell fizetni, ez összegből 15 frank az állami, 10 frank pedig a községi pénztárakba jut. Tehát az államnak egyremásra 2,325,000, a községeknek pedig 1,550,000 franknyi jövedelmök van a vadászati engedélyekből. De igen sokan engedély nélkül vadásznak, az órvadászok számát valami 455,000-re teszik. (Journal des économistes 1860 decz. száma).

A biztosítás ügye Németországban. A mult 10—12 év alatt a biztosítás ügye Németországban tetemes lendületet vőn, s ennek folytán a külföldi társulatoknál tett biztosítások jobbára már megszüntek. Jelenleg 1861 elején Németországban van: 20 részvényes tüzkármentesitő társaság, melyeknél egyremásra 6—700 millió tallérnyi érték biztosittatik; 13 kölcsönös tüzkármentesitő társaság, melyeknél szintén valami 6—700 millió tallérnyi érték biztosittatik. De az igy biztositott 12—1400 millió tallérnyi érték még csak 8 vagy 9 részét teszi az összes értéknek, melyre Németország ingatlan és ingó birtoka becsültetik, eltekintve a terményektől és árúktól. A tengerkárbiztosítás aránylag legjobban van elterjedve. Ily társaságok most már nem csak Hamburgban és más tengeri városokban, de Majna-Frankfurtban, Düsseldorfban s más belföldi városokban is vannak. A legújabb időben az életbiztosítás is mindinkább terjedez. Ezeken kivül vannak még: jövedelem- és tőke-, hitel- és hypotheka-, jégkár-, marha- és az öregség ápolására szánt biztosítások. A hitelbiztosítás mindaddig rosszúl ütött ki, a marhabiztosítással sem igen boldogúlnak. (Meinzi tud. a P. Lloydban).

Róma városának népessége, a hivatalos népszámlálás szerint, jelenleg 188,817 lélekre rug; ezek közt van 4446 izraelita s 213 prot. A népesség századunk elejétől kezdve 55,113, a mult 10 év alatt 12,247 egyénnel szaporodott. A filakosok száma 98,541, a nőlakosoké 89,976; a férfiak közt van 34 püspök, 1417 világi pap, 2390 szerzetes, s 886 papnövendék.

Dohánytermesztés Bajorországban. 1860-ban 11,574 napi szakmány (Tagwerk) volt dohánnyal beültetve, vagyis 2858 napi szakmánnyal kevesebb, mint 1859-ben (100 bajor napi szakmány = 59,, osztrák hold). De az aratás jobb volt, mint az előttevaló évben, mert 420 bajor mázsával többet tett, mint 1859ben. Egyremásra egy napi szakmányon vagyis nem egészen félholdon 7,, mázsa dohánylevél termett, míg 1859ben az átlagos termés csak 6 mázsát tett. Pfalzban 58,463, Középfrankföldön 25,288 bajor mázsa szárított dohánylevelet arattak. 1860-ban egy mázsa dohány középára 9 ft 45 kr., de a Pfalzban a középszerű dohánynak egy mázsáját 11 ft 37 krral fizették. Összesen 94,518 vámegyleti mázsa termett s a mázsa közepes ára majdnem 5 egyleti tallér volt.

Igazitandók:

Lapszám	Sor		Helyett	Olvasandó
160	18	alúlról	20,507,299	20,508,299
160	2	„	3,196,857	3,196,957
„	„	„	4,909,679	4,919,679
167	4	„	1,117,201	1,107,201
„	3	„	123,604	123,174
„	„	„	131,640	131,604
„	2	„	1,229,515	1,219,515
„	„	„	1,267,838	1,267,409
„	1	„	5,537,798	5,557,798
169	2	„	346,384	345,784
170	4	felúlről	1851	1847
„	„	„	1852	1851
„	9	„ után beigtatandó:		
„	1852-ben nyílt helyek		19,194,238	
			9,540,009	
			28,734,247	
„	16	„	20,335,318	20,535,318
„	7	alúlról	10,332,577	10,332,577
„	6	„	44,016,256	44,516,256
171	3	felülről	0,,242	0,,242
173	14	alúlról	16,137,527	16,137,527
174	1	felülről	338	3
„	7	„	3041	30
„	2	alúlról	4004	40
„	„	„	83,073	67,0
„	„	„	7	77

TARTALOM.

AZ I. FÜZET TARTALMA.

Lap.

Előszó. Dr. Toldy Ferencz akad. titoknoktól IV

I. A statistikai bizottság által megindított népszámlálás. Dr. Konek Sándortól. 3

II. Gymnasiumaink állása 185³/₄-tól 185⁸/₉-ig Hunfalvy Jánostól. 22

III. Közlemények a hazai bányászat köréből. Selmeczbánya. Faller Gusztáv tanártól. 56

IV. Közlemények az egyházmegyék köréből 64

V. Magyarországi takarékpénztárak. Galgóczy Károlytól. 89

VI. Újabb adatok a magyar birodalom földterületi viszonyairól s egyenes adójáról. Lónyay Menyhérttől . 106

VII. A népesség mozgalma Pest városában 1859-ben Dr. Tormay Károlytól. 137

Egyveleg. 152

A II. FÜZET TARTALMA.

I. A magyar birodalom földterületi s adóviszonyai. 2-dik Közlemény. Lónyay Menyhérttől. 159

II. Statistikai visszapillantás a magyar tud. egyetemre a legközelebb lejárt évtizedben. Dr. Konek Sándortól. 237

III. A bűnvádi statistikának múltja s jövője hazánkban. Dr. Konek Sándortól. 264

IV. Adalék a népesületi mozgalomhoz. 286

V. A szőlőmívelés Erdélyben. 289

A stat. bizottság jegyzőkönyveinek kivonata. 292

Egyveleg 295

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

STATISTIKAI BIZOTTMÁNYA.

ZSERKESZTI

HUNFALVY JÁNOS.

MÁSODIK KÖTET.

PESTEN,

EMBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEM, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, OSTERLAMM, PFEIFFER PESTI KÖNYVÁRUSOKNÁL.

M. DCCC. LXI.

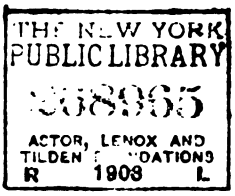
THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1908 L

Pest, 1861 Emich G. magy. akademiai nyomdász.

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

II.

I.

PEST-PILIS GAZDASÁGI VISZONYAI.

Dr. Glatter Eduárdtól.

Dr. Glatter Eduárd Pest-Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegye azon részéről, mely az absolut kormányzás idejében Pest-Pilis megyét képezte s mely hét járásra volt felosztva, hivatalos forrásokból merített és szorgalmas utánjárás által egybegyüjtött adatokon alapúló részletes topographiát készített. E terjedelmes munka még kéziratban van; míg egész terjedelmében megjelenhetnék, a következő adatokat közöljük belőle, melyek leginkább Pest-Pilis gazdasági viszonyait tárgyazzák.

Pest-Pilis megyének kiterjedése 85,$_{52}$ osztrák □ mfldet tesz, lakosainak száma, a katonaságon kívül, 236,521 lélekre rúgott az 1857-diki népszámlálás szerint. E lakosok 3 városban, 11 mezővárosban, 134 faluban laknak.

A mívelt földterület nagyságát s az egyes mívelési ágak közötti felosztását a következő egybeállítás mutatja ki;

GLATTER EDUÁRD.

Járások	Szántóföld		Kaszáló, gyümölcs, konyha, virágkert		Szőlőhegy		Legelő		Erdő		Összes mivelt föld	
	□hold	□öl	□hold	□öl	□hold	□öl	□hold	□öl	□hold	□öl	□hold	□öl
Budai járás . .	49,385	1254	7,232	565	12,427	1496¹/₄	15,203	779	41,785	313	126,330	916¹/₄
Ráczkevei járás	15,005	1149	6,072	259	1,323	832	12,860	470	4,077	1404	40,971	1088
Ócsai „	65,156	269	37,567	854	2,942	1419	67,467	390	7,341	308	183,289	1069
Nagykátai „	51,573	169³/₄	13,390	478³/₄	2,536	1086	31,314	399	4,080	1022	104,151	1281
Monori „	64,575	1181	12,207	1035	3,111	1358	26,290	255	4,258	639	111,150	531
Gödöllői „	64,580	803	13,176	366²/₄	3,804	1463	26,375	932	28,834	1340	137,304	1298³/₄
Váczi „	30,373	1167	7,402	239	4,455	479	14,750	1572	18,259	477	75,402	841
Összesen . .	340,647	5983³/₄	97,046	3797	30,598	8143¹/₄	194,259	4259	108,634	5703	778,617	7024³/₄

Járások:	Tó, mocsár, nádas		Összes termő földterület		Nem-termő földterület		A nem-termő földterület aránya	
	□ hold	□ öl	mérföld	hold	mérföld	hold	a termő földhez	Pest-Pilis összes területéhez
Budai- járás . .	295	1309	12	6330	1	3565	10,7 %	16,7 %
Ráczkevei- „ . .	1632	174	4	97	—	7445	18,1 „	5,7 „
Ócsai- „ . .	2814	1029	18	3289	2	4351	13,1 „	23,1 „
Nagykátai- „ . .	1256	1326	10	4151	1	1563	11,1 „	13,1 „
Monori- „ . .	706	863	11	1150	—	9330	8,1 „	14,7 „
Gödöllői- „ . .	532	1194	13	7304	—	6728	4,6 „	17,6 „
Váczi- „ . .	161	107	7	5402	—	4313	5,7 „	9,6 „

A földterület viszonyait százalékokban kifejezve a k vetkező tábla mutatja ki:

Terület	Szántóföld	Rét, gyümölcs, konyha és virágkert	Szőlő	Legelő	Erdő	Tó, mocsár és nádas	Egy jelenlevő lakosra e				
							termőföld	szántóföld	kertföld és rét	szőlő	erdő
Magyarország	37,,,	23,,	1,,	16,,	28,,	0,,	—	1,,	—	—	—
Pestbudai közigazgatási kerület	42,,	14,,	1,,	27,,	11,,	1,,	—	0,,	—	—	—
Pest-Pilis megye	40,,	12,,	3,,	24,,	13,,	0,,	3,,	1,,	0,,	0,,	0,,
Budai járás	35,,	5,,	9,,	12,,	33,,	0,,	2,,	0,,	0,,	0,,	0,,
Ráczkevei „	30,,	14,,	3,,	31,,	9,,	3,,	2,,	0,,	0,,	0,,	0,,
Ócsai „	31,,	20,,	1,,	36,,	4,,	0,,	6,,	2,,	1,,	0,,	0,,
Nagykátai „	49,,	12,,	2,,	30,,	3,,	1,,	3,,	1,,	0,,	0,,	0,,
Monori „	58,,	10,,	2,,	23,,	3,,	0,,	3,,	2,,	0,,	0,,	0,,
Gödöllői „	47,,	9,,	2,,	19,,	21,,	0,,	3,,	1,,	0,,	0,,	0,,
Váczi „	40,,	9,,	5,,	19,,	24,,	0,,	3,,	1,,	0,,	0,,	0,,

A puszták kiterjedését az egyes művelési ágak sze katasztralis holdszámban a következő egybeállítás mutatja

Járások:	Szántóföld	Rétek, kertek	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádasok	Ne ter fö
Budai	17 065	1327	3235	2244	4909	—	2
Ráczkevei	—	284	—	—	65	103	-
Ócsai	41,317	1765	1894	42,946	3566	2858	13,
Nagykátai	8273	2796	105	5999	600	293	2
Monori	22,820	5744	460	10.748	1709	74	3
Gödöllői	7146	1375	178	1564	5015	9	-
Váczi	3687	981	-	291	3008	-	
Pest-Pilis	100,299	30,112	4,872	63,292	18,872	3,337	22,

A paraszttelkek holdszám szerinti kiterjedését általában s az egyes mivelési ágak szerint nem sikerült kipuhatolni, miután a tagositás még sok helyütt nem történt meg. Az egész jobbágytelkek nagysága nagyon különböző mind általában véve, mind a mivelési ágak tekintetében. Pl. a budai járás 20 helységében egyegy egész paraszttelekre 15—40 hold szántóföld, 1—12 hold réti és kertiföld, egy fél — $86^{4}/_{16}$ hold közlegelő, $1^{1}/_{2}$—$5^{1}/_{4}$ hold erdö esik.

Az összes hét járásban 11 birtokosnak $1^{3}/_{8}$, háromnak $1^{1}/_{2}$, kettőnek $1^{3}/_{4}$, tizenötnek 2, egynek $2^{1}/_{4}$, ötnek $2^{1}/_{2}$, egynek $2^{3}/_{4}$, egynek 3, egynek $3^{1}/_{4}$ és egynek $3^{3}/_{4}$ paraszttelke van.

A többi paraszttelkek számát és felosztását a következő tábla mutatja ki:

Járás:	⅛	¼	⅜	½	½	9/16	⅝	¾	⅞	⅞	1	1¼
Budai	547	394	125	—	622	26	24	158	—	2	79	39	45
Ráczkevei	—	401	24	—	278	—	—	34	—	—	37	3	—
Ócsai	20	469	—	—	421	—	40	21	—	—	188	—	—
Nagykátai	2	805	—	—	493	—	—	53	—	1	74	—	—
Monori	3	828	45	—	537	—	1	93	—	—	33	—	2
Gödöllői	—	1082	38	4	1207	—	1	152	1	1	146	—	4
Váczi	—	391	—	19	364	—	—	76	—	1	33	1	1
Pest-Pilis v. megye	572	4370	232	23	3922	26	66	587	1	5	590	43	52

A megye földtalaja nagyrészt homokból áll, mely nem ritkán korhannyal (humus), gyakran s kivált az alsóbb rétegekben agyaggal van keverve, s melynek alját a nagyobb mélységben agyag képezi. Itt-ott kaviccsal van keverve a homok, a dombosabb vidékeken nagyobb téreken eltünik s helyette a laza agyag lép fel, mely hatalmas dombmeneteket vagy terjedelmesb felsíkokat képez. Ez agyagdomborodások legmagasb pontja Alberti mellett 726 lábnyi. Buda vidékén a mészkö és dolomit uralkodik a laza agyag mellett, de a trachyt

is terjedelmesb hegyeket alkot; a gödöllői járás keleti pontjain s a nagykátai járás egyes helyein termékeny fekete föld uralkodik, melynek itt-ott igen vastag rétege van. Az ócsai, nagykátai járásokban s a monori járás egyes helyein szikső fordul elő. Végre a megye számos helyein nagy szigetei vannak a futó homoknak.

A föld termékenyítése trágyázás, jobb megmunkálás, a hegyhátak erdei fákkal való beültetése, úgy a futóhomok megkötése által is még jóval nagyobb mértékben eszközöltethetnék, mint jelenleg történik. A magyarnak különös sajátsága az, hogy a nagy terjedelmű birtokot s kivált a nagy szántóföldterületet jobban szereti, mint a kisebb terjedelmü földet, mely belterjesebb mívelletés s különböző mívelési ágak felkarolása következtében aránylag több hasznot hajtana. Így az erdőt gyakran kiírtja s eke alá veti, a legelőt is szántóförddé változtatja, de takarmányt nem igen termeszt s a kaszálókat sem javítja, tehát aránylag kevés marhát tart s így elegendő trágyával sem rendelkezhetik.

Azon föld utáni vágynak kell azt is tulajdonítani, hogy a megye némely vidékeinek lecsapolását s illetőleg kiszárítását tervezték. Ha a kiöntéseket máskép is lehet megakadályozni, s ha a létező állóvizek az egészségnek nem ártalmasak, akkor elébb azt kellene meggondolni, vajjon az ilyen kiszárítások és vízszabályozások által nem fognak-e az égalji viszonyok a növényzet kárára megváltozni?

Talajunk, mint a tapasztalás bizonyítja, sok vizet szükségel, vidékünkön pedig az eső nem igen bő. Ez eső-szegénységet kivált a századok óta divatozott erdőírtás és erdőpusztítás okozta. Az erdőtlen vidékeken a nagyobb állóvizek, melyek az ócsai és monori járásokban előfordúlnak, annyiban jótékony hatást gyakorolnak, mennyiben a felettök lebegő vízgőzöket megsürítik. De ha e vízeket lecsapolják, akkor a vidék még jobban fog szükölködni a levegő nyirkosságában, az esőben és harmatban, mint jelenleg, hacsak erdőségek ültetése által más gőzsürítő nem létesíttetik.

Az egész osztrák birodalomban (Lombardia kivételével) az erdős térek az összes területnek $13._1$, a volt öt magyar közigazgatási kerületben $24._7$, a budapesti kerületben $9._9$, Pest-

Pilis megyében 11.$_7$, a budai járásban 33.$_1$, a ráczkeveiben 9.$_9$, az ócsaiban 4.$_0$, a nagykátaiban 3.$_9$, a monoriban 3.$_8$, a gödöllőiben 21.$_0$, a vácziban 24.$_2$ százalékát teszik.

Vidékünk általában szűkölködik esőben; egy évben körülbelől 20 esős nappal kevesebb van nálunk mint a többi Közép-Európában.

Megyénk talaja s nyírkossági viszonyai tehát nem igen kedvezők. Ezen természeti tényezőkhöz a munka és tőke járul, szükséges tehát az emberi munkaerőket számba venni s a terület mennyiségével összehasonlítani.

A következő egybeállítás különösen a népesség viszonyait mutatja ki. A mezei gazdasággal leginkább a 20—40 éves férfiak foglalkoznak. A távollevők természetesen nem vesznek részt a mezei munkában, akár önkényt távoznak el, akár kényszerítve, mint azok, kik hadi szolgálatba állíttatnak. Az így kevesbedett munkaerőt az idegen jövevények pótolják kisebb-nagyobb mértékben. Mindezeknél fogva érdekes, sőt szükséges a távollevő belföldiek, s a jelenlevő idegenek s különösen a szedett ujonczok számát is tudnunk.

Terület neve:	Terület nagysága □ mérföldben	Jelenlevő lakosság a katonaságon kivül	Férfiak	Nők	A belföldi férfiak közt vannak				Távollevő férfiak a katonákon kivül	Távollevő férfiak és nők együttvéve	Az I-ső korosztályból 1852—1859-ig szedett újoncok közepszáma	Jelenlevő idegenek
					14—40 éves férfiak	Földbirtokosok	Mezőgazdasági segédmunkások	Napszámosok				
A volt 5 magyar közigazgatási kerület .	3123	8.125,785	3.953,327	4.101,144	1,700960	731,361	422,808	539,524	171,333	287,668	—	358,982
Budapesti „ .	604	1.769,451	828,270	854,540	343,251	130,257	69,815	133,527	28,923	48,050	—	134,691
Pest-Pilis vmegye . .	85, 55	236,521	111,953	114,944	47,255	23,860	14,794	16,093	2,483	4.129	355, 1	13,753
Budai . . . járás . .	13, 92	58,262	28,265	29,304	11,978	11,109	6,294	3,814	467	719	74, 6	1,412
Ráczkevei „ . . .	4, 98	15,467	7,662	7,851	3,138	1,476	837	971	172	275	23, 3	729
Ócsai „ . . .	20, 76	31,853	14,404	14,314	6,068	1,805	961	2,451	353	684	52, 1	3,814
Nagykátai „ . . .	11, 57	28,304	13,931	14,552	5,607	2,300	1,582	1,219	262	411	53, 4	232
Monori „ . . .	12, 64	31,999	15,564	15,549	5,542	2,560	2,281	3,906	330	754	55, 3	1,640
Gödöllői „ . . .	14, 48	42,230	20,157	20,655	8,803	3,384	1,065	1,342	430	552	57, 3	1,970
Váczi „ . . .	7, 97	28,406	11,970	12,714	5,119	1,226	1,774	2,390	460	734	38, 1	4,456

A következö egybeállítás már az itt megérintett viszonyok arányszámait fejezi ki.

Terület	Egy □ mfldre esö lakosok száma	1000 belföldi filakosra esik nölakos (a katonaságon kivül)	1000 belföldi filakosra esik				1000 belföldi jelenlevö lakosra esik				Egy □ mfldre esik földbirtokos
			14—40 éves	Földbirtokos	Segédmunkás a mezei gazdaságnál	Napszámos	Távollevö		1000 férfi lakosra évenként esik ujonez az I. k. oszt.	Jelenlevö idegen	
							Férfi	Nö			
Magyarország volt öt közigaz. kerülete	2602	1037	429	98	578	66	45	37		42	
Budapesti kerület	2919	1031	414	77	535	75	36	29		82	
Pest-Pilis megye	2764	1026	421	105	620	68	22	18	3,1	61	278
Budai járás .	4167	1036	424	192	566	65	17	12	2,6	24	794
Ráczkevei „ .	3189	1024,66	409	95	567	62	22	18	3,0	15	304
Ócsai „ .	1534	994	420	62	532	79	25	24,3	3,6	136	86
Nagykátai „ .	2446	1044	401	80	687	43	19	14	3,8	8	198
Monori „ .	2657	998	419	81	891	122	21,2	24,8	3,5	54	212
Gödöllöi . .	2932	1024,88	435	82	314	31	21,5	13	2,6	48	234
Váczi „ .	3564	1062	412	49	365	84	39	30	2,2	186	153

Ha a lelkek számát tekintjük s a termő földterület nagyságával összehasonlítjuk, úgy találjuk, hogy egyegy lélekre katasztralis hold szám szerint esik:

Terület neve	Szántóföldből	Szántóföldből és szőlőből	Szántó-, rét- és kerti földből	Szántó-, rét-, kert- és szőlőből	Erdőből	1000 lélekre esik napszámos	Egy □ mfdre esik földbirtokos
A volt öt magyar közigazgatási kerület . .	1, 24	1, 30	2, 02	2, 07	0, 05	66	—
Budapesti kerület . .	1, 76	1, 35	1, 66	1, 73	0, 34	75	—
Pest-Pilis megye . .	1, 44	1, 50	1, 55	1, 57	0, 15	68	278
Budai járás	0, 81	1, 04	0, 97	1, 18	0, 21	65	794
Ráczkevei „	0, 66	1, 05	1, 56	1, 44	0, 26	62	304
Ócsai „	2, 05	2, 13	3, 13	3, 21	0, 21	79	86
Nagykátai „	1, 51	1, 91	2, 29	2, 18	0, 14	43	198
Monori „	2, 01	2, 11	2, 56	2, 46	0, 13	122	212
Gödöllői „	1, 11	1, 01	1, 51	1, 51	0, 05	31	234
Váczi „	1, 06	1, 24	1, 13	1, 15	0, 04	84	153

A munkadíjat vagyis a napszámot az egyes járások és mivelési ágak szerint a következő tábla mutatja ki, és pedig az 1858 és 1859-dik évekből pengő krajczárokban számítva:

Járás	Mezei munka	Szőlői munka	Erdei munka	Kőbányai munka	Téglavetési munka	Közép munkadíj: Mezőn	Szőlőben	Erdőben	Bányában	Téglavetésnél
Budai . .	27, — 38,	31, — 37,	28, — 34,	34, — 45,	26, — 31,	32,	34,	31,	39,	29,
Ráczkevei	24, — 34,	21, — 23,	20, — 21,	20, — 30,	27, — 36,	29,	22,	21,	25,	32,
Ócsai . .	28, — 52,	22, — 32,	20, — 26,	20, — 22,	23, — 34,	40,	27,	23,	23,	29,
Nagykátai	22, — 36,	20, — 29,	—	25, — 23,	30, — 35,	29,	24,	—	29,	32,
Monori .	26, — 46,	24, — 34,	20, — 27,	22, — 33,	33, — 49,	36,	29,	24,	22,	41,
Gödöllői .	15, — 37,	14, — 28,	21, — 24,	36, — 52,	20, — 30,	26,	21,	22,	44,	25,
Váczi . .	22, — 34,	19, — 25,	22, — 28,	22, — 37,	21, — 25,	28,	22,	25,	30,	23,
Egyremásra az egész megyében	23, — 39,	22, — 31,	23, — 28,	28, — 43,	30, — 41,	31,	27,	26,	35,	36,

Ezen kimutatásokhoz a következő megjegyzéseket kapcsoljuk:

Pest-Pilis megyében a viszonylagos népesség 2746; e számot Esztergom, Borsod, Heves, Csongrád, Sopron, Győr, Vas, Zala, Baranya, Tolna, Pozson, Nyitra, Trencsén, Bars, Abauj, Szabolcs, Békés, Csanád vmegyék s a jászok és kúnok kerületei, tehát túlnyomólag a magyar vidékek népessége mulja felül. — Továbbá Pest-Pilis megyében 1000 férfi lakosra 1026 nőlakos esik; a nőlakosság ez arányszámát meghaladja Esztergom, Borsod, Heves, Sopron, Moson, Győr, Veszprém, Vas, Baranya, Tolna, Trencsén, Árva, Turócz, Liptó, Zólyom, Bars, Komárom, Hont, Abaúj, Torna, Gömör, Szepes, Sáros, Zemplén, Ungh, Bereg, Ugocsa, Bihar, Szatmár és Szabolcs megyék nőlakossága.

A 14—40 éves filakosok száma az összes lakossághoz Pest-Pilis megyében úgy áll mint 421 : 1000. Ez arány csak Esztergom, Borsod, Heves, Sopron, Moson, Vas, Zala, Somogy, Baranya, Nyitra, Trencsén, Árva, Turócz, Liptó, Zólyom, Bars, Nógrád, Abaúj, Torna, Gömör, Szepes, Sáros, Zemplén, Ungh, Beregh, Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Szabolcs, Arad vármegyékben s a jászok és kúnok kerületeiben nagyobb.

Nagyobb viszonylagos népesség, s különösen a munkabiró férfiak aránylagos nagyobb száma mellett a munkadíj általában kisebb lesz, különösen túlnyomólag földmívelői országban. De mindazáltal itt más tényezők is hatnak. Különösen módosítja a munkadíjt a népesség aránya a termőföldterület, kivált a szántóföld és szőllők, nagyságához; mennél több hold termőföld esik egyegy lakosra, annál drágább lesz a munka egyébiránt egyenlő körülmények közt. Továbbá a nagy birtok sokasága rendesen aránylag több segédmunkást igényel, s azért megdrágítja a munkát; kereskedést és müipart üző nagy város közelléte még nagyobb mértékben okozza a mezei munkás napszámának emelkedését, mint ezt Budapest környékén tapasztalhatjuk; stb.

A gépek és alkalmas szerszámok használata a mezei gazdaságban igen fontos tényező: a gépek által tetemes embererő pótoltatik, s a jó szerszámok lehetségessé teszik a föld kellő megmunkáltatását, mert a legtöbb termesztési növény díszlése inkább a föld megmunkálásának mivoltától, mintsem

a természeti körülményektől függ. A gépek használata különösen a nagyobb birtokokon örvendetesen terjedez, s a kis birtokosok is legalább jobb ekéket igyekeznek szerezni. Mindazáltal e tekintetben még igen sok a teendő. Különösen három körülmény okozza, hogy a gazdasági gépek és jó szerszámok nem terjedeznek úgy mint kellene. Első körülmény az, hogy a gépek és szerszámok általában aránylag sokba kerülnek; második körülmény az, hogy helyben nincsenek hozzáértő kovácsok és gépészek, kik ha a városban megvásárlott gépen valami baj történt, ezt kiigazítani tudnák; harmadik körülmény végre az, hogy a nép még sok indolentiát mutat s a régi szokáshoz és gyakorlathoz szerfelett ragaszkodik.

A falusi nép általában véve a három-, s igen homokos vidékeken a kétnyomásu gazdaságot folytatja, de a nagyobb birtokokon az értelmesebb gazdák a váltógazdaság rendszerét követik, a takarmánytermesztésre is kellő gondot fordítanak. Azt gondolhatná az ember, hogy a falusi kis birtokos, midőn az ugart megtrágyázza, nagyobb eredményt mutathat fel, mint a váltógazdaságot üző nagy birtokos. De ez nem áll. A parasztbirtok alig ad 5 magot, míg ellenben a vacsi urodalomban a tízévi középtermés (1843—1852) 6, 1853-tól 1860-ig pedig 7 és több magot tett. Báró Szina urodalmain is a középtermés 1857—1858-ig rozsértékben számítva 5.$_6$ magot tett. És pedig egy kat. holdon termett:

Rozs	12,$_4$ osztrák mérő;	Tatárka . .	6,$_5$ osztrák mérő;
Búza	12,$_0$ „ „	Tengeri . .	6,$_0$ „ „
Árpa	8,$_5$ „ „	Répa . . .	300 osztrák mázsa;
Borsó	4,$_0$ „ „	Burgonya .	57 „ „
Abrakborsó	4,$_0$ „ „		

E mellett egyegy osztrák mérő nyom:

	A gödöllői urodalomban.		Általában a megyében	
Búza	86	bécsi fontot;	85	bécsi fontot;
Rozs	81	„ „	77	„ „
Árpa	70	„ „	67,$_5$	„ „
Zab	49	„ „	47,$_4$	„ „
Tatárka . .	50	„ „	—	„ „
Borsó . . .	60	„ „	—	„ „
Abrakborsó	80	„ „	—	„ „

A falusi birtokos aránylagos termése már azért is csekélyebb, mivel ő vetőgépet nem használván aránylag többet vet be.

A tiszta jövedelem következőleg számíttatott ki peng
ftokban, eltekintve a krajczároktól. Megjegyezzük, hogy e jö
vedelem-kiszámítás a valóságon alól áll.

Járás	Szántóföld	Kert és rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Összeg
Budai	224,056	41,618	248,742	22,459	79,948	2,293	619,116
Rácskevei . .	64,187	30,878	13,686	23,689	10,474	4,297	147,111
Ócsai	207,886	146,120	30,682	91,565	12,980	6,806	495,989
Nagykátai . .	256,572	63,891	20,775	51,445	4,866	46,973	404,022
Monori	274,896	60,154	32,997	19,618	9,312	3,015	429,992
Gödöllői . . .	297,115	82,123	52,735	40,047	37,889	2,788	512,697
Váczi	129,449	48,887	61,160	23,047	26,089	987	289,619
Az egész megyében	1,454,061	473,171	460,777	301,820	181,558	27,159	2,898,546

Ha e jövedelmet a különböző terményekkel bevetett területek nagyságával hasonlítjuk össze, akkor úgy találjuk, hogy egyegy kat. hold tiszta jövedelme pengő pénzben tesz:

Járás	Szántóföld	Rét és kert	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas
Budai . .	4,51	5,75	20,01	1,47	1,91	7,74
Ráczkevei	4,50	5,07	6,48	1,53	2,75	2,78
Ócsai . .	3,18	3,88	10,43	1,35	1,78	2,40
Nagykátai	4,97	4,83	8,19	1,64	1,18	37,36
Monori . .	4,25	4,92	10,80	1,28	2,18	4,20
Gödöllői .	4,60	6,23	13,66	1,61	1,31	5,21
Váczi . .	4,28	6,69	13,97	1,56	1,43	6,09
Egész megye	4,24	4,97	15,05	1,53	1,87	3,87

Egyegy hold szántóföld jövedelme az egész osztrák birodalomban átlag 5 ft 7 kr, a volt öt magyar közigazgatási kerületben 3 ft 49 kr, a budapesti kerületben 4 ft 49 kr; egyegy hold kert és rét jövedelme az osztr. birodalomban 3 ft 54 kr, az öt magyar közigazgatási kerületben 3 ft 48 kr, a budapesti kerületben 4 ft 16 kr. pp.; egyegy hold szőlő jövedelme az osztr. birodalomban 11 ft 17 kr, az öt magyar kerületben 11 ft 11 kr, a budapesti kerületben 12 ft 49 kr; egyegy hold legelőre az osztr. birodalomban 1 ft 17 kr, az öt magyar kerületben 1 ft 32 kr, a budapesti kerületben 1 ft 46 kr; egyegy hold erdőre az osztr. birod. 41 kr, az öt magy. kerül. 53 kr, a budapesti kerül. 1 ft 18 kr; végre egyegy hold nádasra az osztr. birod. 2 ft 12 kr, az öt magy. kerül. 2 ft 13 kr, a budapesti kerül. 3 ft 5 kr. számíttatott.

Mint általában sok helyütt Magyarországban, úgy Pest-Pilis megyében is a föld nem trágyáztatik kellőleg. A barom az esztendőnek nagy része alatt a legelőn van, ekkép igen sok trágya elvész, némely vidéken a trágyát tüzelőül is használják. Pedig, mint alább látni fogjuk, a marha és barom száma jóval kisebb mint rendes körülmények között lennie kellene,

tehát már annál fogva is a trágyamennyiség a szükségesn kisebb. E hiánynak kipótlásával mesterséges trágya által m senkisem gondol. *)

Pesten alól nagy homokos puszta térségek vannak. két testvérváros hulladékai használatlanul mennek veszendőb midőn a folyam vizét megtisztátalanítják. Fölvetették, hogy két város lakosságától (ezt csak 186,945 lélekre számítvá eredő szilárd ürülékek 210,000, a híg ürülékek pedig 630,0(mázsát tesznek évenkint. Ezenkivül Budapesten s az egé megyében a kivágott marhától évenkint ezer meg ezer máz vér, csont származik, mely mint a hamu is a vízbe hányat vagy elszóratik. Ez anyagok ekkép a vizet és levegőt rontj el s az egészségnek nagyon ártalmasak, holott azokat a föl mívelésben lehetne értékesíteni. Fölvetették, hogy a két v rosban s a megyében évenkint veszendőbe menő szilárd ür lékek mennyisége több mint 465,000, a híg ürülékeké pedi 1,396,000 mázsát tesz, mely igen jó trágyát szolgáltathat De még az istállói trágyát sem kezelik úgy mint kellene. Re desen az udvaron hagyják, úgy hogy az ev a földbe szivár s a ház alá vagy a közel kútba jut s ekkép az emberek átká válik, holott a gazda áldásául szolgálhatna.

Az újabb időben a füevő állatok s különösen a szarva marha jelentősége az egyes vidékek egészségi viszonyaira á talában elismertetett. A füevő állatok ürülékei szolgáltatják földnek kellő trágyát, hol azt mással nem pótolják, s onna van, hogy a szarvasmarha létszáma némileg a föld jövedelm határozza meg. Pappenheim megmutatta, hogy azon v dékeken, hol a füevők aránya a népességhez kedvezőtle azon népfajok jólléte van leginkább veszélyeztetve, melye nagyobb szaporaságot s csekélyebb iparos ösztönt tanusítanal

Az osztrák birodalomban egyegy négyszeg mfld szánt földre 4470 darab szarvasmarha esik; ez arány Magyarország ban csekélyebb, mert itt csak 3190, a budapesti kerületben kivált Pest-Pilis megyében még csekélyebb, mert a megyébe csak 2103 darab szarvasmarha esik egyegy négyszeg mfl szántóföldre. A ráczkevei, budai és nagykátai járásokba

*) Az az, gondolna bizony egyik másik, ha nem volna a me terséges trágya aránylag oly drága. Szerk.

aránylag több, a gödöllői, váczi és monori járásokban aránylag kevesebb szarvasmarha van, mint a hét járásban átlag véve.

Vajjon a legelő szüke-e annak oka, hogy aránylag oly kevés szarvasmarha van? Ha ezt nyomozzuk, úgy találjuk, hogy az egész osztrák birodalomban, (természetesen sok helyütt istállózás divatozván), egy négyszeg mfld legelőre 10,275, Magyarországban 7213, a budapesti kerületben 3658, Pest-Pilis megyében 3885, a budai járásban végre 7114 darab szarvasmarha esik. A ráczkevei, gödöllői és váczi járásokban egy négyszeg mfld legelőre több darab marha esik mint az egész megyében átlagosan, de a nagykátai, monori és ócsai járásokban kevesebb esik.

Ha a kaszállók és kertek kiterjedését hasonlítjuk össze a szarvasmarhák számával, akkor úgy találjuk, hogy az a budai, ráczkevei, nagykátai, gödöllői és váczi járásokban a megye átlagos arányát meghaladja, a monori és ócsai járásokban pedig el nem éri.

A következő kimutatásban egyfelől az egy négyszeg mfld szántóföldre eső marhák legnagyobb számát s másfelől az egy négyszeg mfld legelőre és kaszálóra eső marhák legkisebb számát egygyel fejezzük ki, s akkor ezen arányszámokat nyerjük:

Járás	A szarvas marha aránya		
	a szántóföldhez	a legelőkhöz	a kaszálókhoz
Budai	3	1	1
Ráczkevei	1	2	2
Ócsai	2	7	7
Nagykátai	4	5	3
Monori	7	6	6
Gödöllői	5	3	4
Váczi	6	4	5

Tehát az ócsai járás kivételével, hol a legelők és kaszálók még jóval több marhát táplálhatnának a szántóföld javára, mindenütt meglehetősen helyes arányt találunk a takarmánytermesztés és szántóföld között.

Ha a szarvasmarha számarányát a népességgel hasonlítjuk össze, úgy találjuk, hogy egy darab szarvasmarha

az ócsai . . . járásban átlag 1,, lakosra esik.
„ nagykátai „ „ 2,₆ „ „
„ ráczkevei „ „ 2,₇ „ „
„ gödöllői „ „ 3,₁ „ „
„ monori „ „ 3,₉ „ „
„ váczi „ „ 5,₁ „ „
„ budai „ „ 5,₄ „ „
„ egész megyében „ 3,₁ „ „

Ha most különösen a tehenek számarányát a népességhez nyomozzuk, szem előtt kell tartanunk, hogy a testvérvárosokkal határos budai, gödöllői, váczi és ócsai járások látják el a városi lakosság legislegnagyobb részét tejjel. Mégis egy tehén esik

az ócsai járásban 4,₁ a monori járásban 8,₂
„ nagykátai „ 6,₁ „ váczi „ 12,₁
„ ráczkevei „ 7,₂ „ budai „ 10,₁
„ gödöllői „ 8,₉ az egész megyében átlag 8,₉ lakosra.

Würtembergben (1850) 2.$_{65}$, Hassziában (1849) 2.$_{1}$, Bajorországban már 1.$_{7}$ lakosra esik egy tehén.

Pappenheim szerint 4.$_{58}$ ember felel meg a tejtáplálékra nézve valamely vidék tettleges szükségének. De tegyük, hogy egyegy családnak egy tehén szükséges, s hogy itt a család 5 léleknél valamivel többet számlál, akkor úgy találjuk, hogy ez egyszerű arány a megye hét járásai közül csak az ócsaiban fordúl elő, de itt is tekintetbe kell vennünk, hogy az azon járásban levő nagyobb pusztákon tartott tehenek tejét és vaját nagy részt Pestre küldik, hogy tehát valósággal az arány nem oly kedvező.

Ha Pappenheim szerint fölveszszük, hogy rendes körülmények közt egy egyénnek átlagosan 0.$_{32}$ darab szarvasmarha s 0.$_{2}$ tehén kell, akkor úgy találjuk, hogy a szarvasmarhára nézve a kellő arány nehány járásban megvan, de a tehenekre nézve csakis az ócsai járásban létezik ezen arány. S hozzájá-

ról még azon körülmény is, hogy négy járásnak még a fővárosok tejbeli szükségletét is majdnem kirekesztőleg kell fedeznie.

Járás	Egy egyénre jut		Egy egyén tehát még szükségel	
	szarvasmarha	tehén	szarvasmarhát	tehenet
Budai	0,15	0, 9	0,14	0,11
Rácskevei . .	0,27	0,18	—	0, 7
Ócsai	0,39	0,20	—	—
Nagykátai . .	0,28	0,15	—	0, 5
Monori . . .	0,25	0,13	0, 7	0, 8
Gödöllői . . .	0,28	0,12	0, 4	0, 8
Váczi	0,19	0, 7	0,15	0,15
Az egész megye	0,30	0,13	0, 2	0, $\frac{2}{3}$

A tehenek létszámának elégtelensége még szembetünőbbé lesz, ha meggondoljuk, hogy a magyar tehén gondos ápoltatás mellett is átlag csak 6 itcze tejet ad naponkint, rosz tartás mellett pedig gyakran csak 2 itczét, sőt kevesebbet is ad. Ellenben a jól tartott flamandi tehén 18, a hollandi 16, a svajczi 12, a holsteini vagy berni 10 itczét adnak.

A fűevő állatokhoz tartoznak továbbá a lovak és juhok is. A lovak és juhok létszámát a következő egybeállítás mutatja ki :

Terület neve	Ló jut egy □ mérföld területre	Ló jut egy □ mérföld szántóföldre	Ló jut 1000 lakosra	1000 lókanczára esik csikó	Juh esik egy □ mérföld legelőre	Juh esik egy □ mérföld szántóföldre
Az osztrák birodalom	230	1084	80	428	14,299	6219
Az öt magy. közigazgatási kerület	365	1124	140	450	16,424	7266
Budapesti kerület	488	1321	167	447	14,593	9577
Pest-Pilis megye	456	1148	164	425	11,004	6278
Budai járás	459	1304	109	439	14,819	4501
Ráczkevei „	366	1362	181	622	10,013	8087
Ócsai „	320	990	202	557	8,578	8852
Nagykátai „	611	1379	248	367	12,271	7376
Monori „	525	985	196	362	10,551	4248
Gödöllői „	539	1180	178	356	12,446	5042
Váczi „	412	1085	114	413	16,801	7744

Pest-Pilis megyében 1850-től 1857-ig az ökrök száma 282, a teheneké 2726 darabbal növekedett, a lovak létszáma ellenben 918 darabbal fogyott. A juhok létszáma ugyanazon időszak alatt 52,869 darabbal növekedett.

Hoffmann állítja, hogy egy □ holdnyi földnek kellő megtrágyázására egy darab marha kell, mely élve $8^3/_4$ mázsát nyom.

Egy nem-hízlalt magyar ökör egyremásra 7, közönséges magyar tehén 4 mázsát nyom; a fiatal marha darabját 3, a

Járás	Szárma					Testsúlya				
	az ökröknek és bikáknak	a teheneknek	a fiatal marhának	a lovaknak	a juhoknak	az ökröknek és bikáknak	a teheneknek	a fiatal marhának	a lovaknak	a juhoknak
Budai . .	2,906	5,373	2,392	6,390	22,229	20,342	21,492	7,176	31,950	8,891
Ráczkevei	2,216	2,113	1,435	2,034	12,016	15,512	8,452	4,305	10,170	4,806
Ócsai . .	6,397	6,534	5,177	6,442	57,678	44,779	26,136	15,531	32,210	23,071
Nagykátai	2,476	4,320	4,033	7,036	38,041	17,332	17,280	12,099	35,180	15,216
Monori	2,833	3,931	1,902	6,309	27,433	19,831	15,724	5,706	31,545	10,973
Gödöllői .	4,296	5,269	2,390	7,557	32,561	30,072	21,076	7,170	37,785	13,024
Váczi . .	2,067	2,235	1,210	3,255	23,522	14,469	8,940	3,630	16,275	9,408
A hét járás együtt . .	23,191	29,775	18,539	39,023	213,480	162,337	119,100	55,617	195,115	85,389

közönséges magyar lovat 5 mázsával, a gyapjától megfoszto juhot pedig 40 fonttal akarjuk számítani. Akkor a marha lé számához képest a feljebbi rovatban feljegyzett eredményeke nyerjük, bécsi mázsákban számítva az illető állatok testsúlyá

Ha Hoffmann feljebb idézett állítását alapul veszszük akkor úgy találjuk, hogy a fűevő állatok mennyisége korán sem elegendő a szántóföldek kellő megtrágyázására. Ezt a következő egybeállítás mutatja ki :

Járás	A fűevő állatok összes súlya	Szántóföld		A földmivelési szükséglet fedezésére hibázik bécsi mázsa	A szükséglet úgy áll a valósághoz mint 100
		□ hold	□ öl		
Budai	89,851	49,385	1254	342,276	26,3
Ócsai	43,245	15,005	1149	88,087	49,1
Rákoskevei	141,727	65,156	269	428,888	33,0
Negyktái	97,107	51,573	169	354,156	27,4
Monori	88,779	64,575	1181	481,251	17,4
Gödöllői	109,127	64,580	803	455,948	23,9
Váczi	52,722	30,373	1167	213,050	25,3
A hét járás együtt	617,561	340,650	5992	2,863,126	26,1

A szőlőmivelésre megjegyezzük, hogy Pest-Pilis 'ében 127 helység határában vannak szőlőhegyek. A igék a délnek fordult lejtőkön még 1450 lábnyi magasm díszlenek. Az utolsó évek terméséből kiszámitott átlaormennyiség egyegy évben tett:

Járás	mesztő helységek száma	[illegible]			kiterjedése kat. hold	zepes bortermése osztr. akókban
		fehér bor	veres bor	vereses bor		
Budai . . .	37	122,650	107,494	—	12,427	18,5
Ráczkevei . .	10	8,295	12,755	—	1,323	15,9
Ócsai	17	5,190	6,770	8,990	2,942	7,1
Nagykátai . .	11	6,090	7,160	460	2,536	5,4
Monori . . .	14	1,380	18,100	1,140	3,111	5,6
Gödöllői . . .	24	18,710	7,620	2,150	3,804	7,4
Váczi	14	16,660	6,120	1,670	4,455	5,5
A hét járás együtt	127	178,975	161,019	14,410	30,603	11,3

A budai járásban általában véve a szőlőmívelés növekedik, de a többi járásokban az utolsó évek rosz termése s a nagy adó következtén sok szőlőhegy mívelésével felhagytak.

A szeszégetés több tekintetben a mezei gazdasággal függ össze. A közelmúlt három év alatt, t. i. 1857—1859-ig folyamatban volt szeszégetők számát a következő egybeállítás mutatja ki:

Járás	1857. év,			1858. év,			1859. év,		
	Gyár	mint ipar-tiszlet	mint gazdasági mellék-tiszlet	Gyár	mint ipar-tiszlet	mint gazdasági mellék-tiszlet	Gyár	mint ipar-tiszlet	mint gazdasági mellék-tiszlet
Budai	—	9	422	—	7	426	—	8	324
Ráczkevei . .	—	—	95	—	—	96	—	—	79
Ócsai	1	4	38	1	4	34	2	5	27
Nagykátai . .	—	—	60	—	—	60	—	—	64
Monori	4	—	62	4	—	60	4	—	60
Gödöllői . . .	1	5	37	1	5	34	1	5	31
Váczi	1	17	43	1	16	43	1	17	37
A hét járás együtt	7	35	752	7	32	753	8	35	622

A nagyobb szeszgyárakban, mint a gödöllői urodalomhoz tartozó Göd és Sz. Lőrincz helységekben, a vacsi pusztán stb. burgonyát, rozst, kukoriczát, árpát és kölest dolgoznak fel. A gödöllői urodalomban évenkint 30—40 ezer mázsa burgonyát, 6000 mérő tengerit, 3000 mérő árpát, 600 mérő rozst szoktak elfogyasztani. A szeszégetés általában csökkent, főleg a nagy adó miatt. A gödi és sz. lőrinczi szeszgyártásra vonatkozó kimutatásból kitetszik, hogy $18^{59}/_{60}$-ban a jövedelem Gödön 22,717 ft, Sz. Lőrinczen 62,463 ft, összesen 85,180 ft tett, a kiadások pedig a fogyasztási adón kivül 61,919 ft tettek; a fogyasztási adó 26,165 ftra rúgott, tehát az összes kiadások az összes jövedelmet 2904 fttal haladták meg. (A krajczárokat elmellöztük).

Már feljebb közlöttük az adatokat, melyek a földjövedelemre vonatkoznak. Mi a földbirtok értékváltozását vagyis árát illeti, a következő eredményre jutottunk. A volt urbéri telkek ára az 1853—1855 években volt magas gabnaárak mellett 4—5 annyira emelkedett az 1848-diki árhoz képest, de a legújabb időben ismét csökkent, úgy hogy jelenleg csak 2—3 annyi, mint 1848-ban volt. A volt nemesi birtok értéke 1848 előtt majdnem két annyi volt, mint az urbér eltörlése után, 1853—1855-ben 2—$2._5$ szerte emelkedett az ára, a legújabb időben szintén csökkent. Ez árcsökkenés tetemesebb, mint magok az összegek kifejezik, minthogy 1848 óta a pénz valóságos értéke egész Európában alábbszállott s nálunk még az ezüstagiónál fogva is kisebb. A birtokok árcsökkenését különösen az aránylag nagy földadónak s a hitelintézetek és tőkék hiányának kell tulajdonitani.

A termesztmények közepes árát a következő tábla mutatja ki pengő pénzben:

Termény	Időszak			
	1831—1840.	1841—1850.	1851—1856.	1857.
Buza . .	2 ft. 3 kr.	2 ft. 54 kr.	4 ft. 45 kr.	3 ft. 14 kr.
Kétszeres	1 „ 24 „	2 „ 4 „	3 „ 22 „	1 „ 58 „
Rozs . .	1 „ 17 „	2 „ — „	3 „ 33 „	1 „ 55 „
Árpa . .	1 „ 2 „	1 „ 26 „	2 „ 25 „	1 „ 40 „
Zab . .	— „ 47 „	1 „ — „	1 „ 4 „	1 „ 10 „
Tengeri .	1 „ 19 „	1 „ 40 „	2 „ 40 „	2 „ 2 „

1851 óta már a földadó hatott a termények árának felszökte tésére. A buza legolcsóbb volt 1837 aug. havában, akkor mé rője 1 ft 18 kr. pp. volt, legdrágább 1854 őszén, akkor mérője 7 ft pp. volt.

A rozs legolcsóbb 1837 őszén volt, mérője 39 krjával adatván el, legdrágább 1847 nyarán, mikor mérője 5 ft 54 krba került; 1837 őszén az árpa és zab legolcsóbb volt, annak mérője 30, ezé 20 krba kerülvén, 1847-ben pedig az árpa leg drágább volt, mérője 2 ft 42 kr. levén, a zab pedig 1854-ben volt legdrágább, mérője 2 ft 44 krba kerülvén. A tenger 1832 januárban volt legolcsóbb, s 1847 juniusban legdrágább akkor mérője 44 krba, 1847-ben pedig 4 ft 32 krba került.

II.

A LÉGKÖRI, BETEGESKEDÉSI ÉS HALÁLOZÁSI VISZONYOK PEST VÁROSÁBAN 1859-ben.

Dr. Tormay Károlytól.

A) Légköri viszonyok.

Ha az 1859-ki egészségi év légköri viszonyait az előbbeni évekéivel öszvehasonlítjuk, azt találjuk, hogy azok 1859-ben rendetlenebbek voltak, mint máskor. Volt ugyanis 55 derült, $87._{60}$ borús, 89 esős stb. nap. A légköri csapadékok $199'''._{48}$ p. von. rúgtak, 1858-ban pedig $195'''._{41}$ tettek. Havazó nap 1859-ben csak 4 volt, az előbbeni évben 15. A legtöbb esős nap 1859-ben ép úgy mint 1858-ban, május hóra esett, s 17 nap alatt az eső mennyisége $37'''._{61}$-re, az előtte való év májusában pedig $57'''._{50}$-re rúgott. Legcsekélyebb esőmennyiség, t. i. $2'''._{04}$ februárban volt; havazó nap e hóban egy sem volt. A zivataros, égiháborús napok májusban kezdődtek s oktoberben szüntek meg, volt pedig ezen idő alatt 20 ily nap; ködös nap, többnyire csak nehány óráig borongva, 31 volt.

A mi a szélirányt illeti, a légfolyam dél felől 614-szer, éjszak felől 392-szer, keletről 64-szer, nyugotról 124-szer tapasztaltatott, s ezen gyakori déli légfolyam jellemezte a kellemes évet.

A délről jövő légfolyam leginkább őszkor és télen, az éjszakról jövő pedig tavaszkor és nyáron észleltetett.

A légnyomat Réaumur 0 fok mellett párisi vonalra számítva, szokás szerint, télen volt legerősebb, különösen a légsulymérő legmagasabb állása, 342‴.20 v. rugván, januárius-ban tapasztaltatott; a legalantabb állása, 325‴.90, tavaszkor, különösen aprilban észleltetett.

Feltünő volt az 1859 egészségi évben a léghőmérői állás, a mennyiben az egész év közép léghőmérséke +9°.85 R.-ot tett, mely magas állás régóta nem észleltetett. A legalantabb hőméröi állás — 8°.0 R. januárban volt. Az egyes évszakok szerint a léghőmérsék középszámításban a következő: télen +1°.47, tavaszkor +9°.7, nyáron +18°.57, őszkor +9°.18 R. — Az 1858-ik évi télen +0°.33, tavaszkor +7°.87, nyáron +17°.55; őszszel +9°.72 R.

A páranyomat legnagyobb volt nyáron, különösen augusztusban, a legmagasb fokot 9.39-nál érte el, míg a legalantabbi januárra esett; a legnagyobb havi középszám = 6.98 augusztusban, a legkisebb = 1.15, januárban volt.

A légkör viszonyos nyirkossága %-ban számítva, legnagyobb volt a téli s őszi hónapokban, legkisebb tavaszkor s nyáron, a legnagyobb volt középszám = 88-decemberre, a legkisebb = 58%-juliusra esett.

Az évszakokat illetőleg a tél az 1858-ki decemb. 3-án köszöntött be oly napokkal, melyek napi közép hőmérséke +5° R. alatt maradt, 108 napig tartott, a legnagyobb hideg január 10-én reggel, — 8° R., a legenyhébb pedig február 11-én délben, +12°.5, tapasztaltatott, az ingadozás tehát 20°.5, de az egy napi hőmérséki változás csak 3°.4 volt. Az első jég december 12-én, az utolsó mártius 19-én mutatkozott. Hó csak 4 napon esett. A tél tehát rövid, száraz, felette lágy s rendetlennek mondható, minthogy január végén és egész februárban igen enyhe napok jártak.

A tavasz oly napokkal, melyek közép léghőmérséke +5° R.-on alul és +14°-on felül nem volt, mártius 21-én kezdve május 20-ig, tehát 61 napig tartott; a napi középmérsék +10°.1, az ingadozás martius 21-én reggel +1°.5-től május 1-sö és 8-án délben +20°-ig = 18°.5; az egynapi közép ingadozás 5° tett. Eső mártiusban 4 napon 3‴, áprilban is négy napon 11‴.60, és május 20-ig 8 napon 16‴.30

csapadékkal; égi háború május 17-én és 18-án dühöngött. Az 1859-diki tavasz rövid, elég meleg s nedves volt.

A nyár már május 21-én kezdödvén oly napokkal, melyek napi közép léghömérséke +20° fölött állt, september 10-ig, tehát 113 napig tartott. Az első valódi nyári nap június 30-ka, az utolsó augustus 20-ka volt. Az összes 113 nyári napok közép léghömérséke $+18^{0}_{,1}$. Legnagyobb hőségünk volt július 17-én, t. i. $+27^{0}_{,4}$, a leghüvösebb éj június 18-án, t. i. $+9^{0}_{,40}$, tehát 18°-nyi ingadozás volt; a nyárbeli egynapi ingadozás közepe $5^{0}_{,70}$-ra számíttatott. A csapadékra nézve a nyár eleje igen meleg volt, május 20-tól utolsóig, 9 napig esett, az eső $21'''_{,31}$ P., júniusban 8 napi csapadék $13'''_{,17}$, júliusban $19'''_{,24}$, augustusban $38'''_{,31}$, végre septemberben $2'''_{,82}$; összesen 34 napon esvén $92'''_{,05}$ csapadék volt; égi háború július 24, 25, 26, 27-én s augustus 19-én volt; összesen 5-ször. A nyár tehát elég hosszú és nedves volt, tartós hőség által is kitünt.

Az ősz oly léghévmérsékkel mint a tavasz, azaz legalább +5° s legfeljebb +14° R. meleggel september 11-én vette kezdetét és tartott nov. 10-ig, tehát 61 napig. Voltak azonban ez időben még nyárias melegségü napok is, de a léghömérsék egynapi változása már nagy volt. A légköri csapadék esőalakban sept. 20-tól öt nap alatt $14'''_{,18}$ p. v., októberben 9 nap alatt $34'''_{,88}$ p. v., novemb. 10-én egyszerre $3'''_{,07}$ p. v., összesen $52'''_{,85}$ volt, és így egy-egy őszi napra esik $0'''_{,86}$, vagy egy esös napra $3'''_{,52}$ p. v. Égi háború sept. 17-én, okt. 24. és 27-én volt. Az ősz rövid, rendes légmérsékü és elég nedves volt.

Budapest iker városunknak 1859-ben a légköri és időjárati viszonyait a következő rovatos kimutatás tünteti fel:

A Buda-Pesten 1859-ben észlelt légköri és időjárási viszonyok rovatos kimutatása:

Hónap és évszak	A napok mivolta							az eső mennyisége pár. vonalb.
	tiszta	borult	felhős	ködös	esős	havas	égi háború	
Decsember 1858.	3	11	13	13	4	1	.	3,$_{66}$
Január 1859.	4	12	14	10	9	.	.	12,$_{17}$
Február „	4	9	15	1	2	.	.	2,$_{64}$
Márczius „	5	9	15	.	6	2	.	4,$_{70}$
Április „	5	4	20	.	4	.	.	11,$_{66}$
Május „	.	5	24	.	17	.	4	87,$_{61}$
Június „	5	.	25	.	9	.	5	13,$_{70}$
Július „	11	.	20	.	7	.	4	19,$_{24}$
Augusztus „	8	6	17	.	11	.	2	35,$_{51}$
September „	3	6	21	1	8	.	3	17,$_{00}$
October „	3	11	17	.	9	.	2	34,$_{80}$
November „	4	14	10	6	3	1	.	7,$_{00}$
Összesen .	55	87	214	31	89	4	20	199‴,$_{45}$
Közép szám .	.	.	.	.	.	.	.	16‴,$_{62}$
Tél	11	32	42	24	15	1	.	18,$_{17}$
Tavasz . . .	10	18	59	.	27	2	4	53,$_{07}$
Nyár	24	6	62	.	27	.	11	68,$_{45}$
Ősz	10	33	51	51	20	1	5	58,$_{80}$

A szelek iránya								Légnyomat 0 Réaumur pár. vonalb.		
kelet	nyuyot	dél	éjszak	É. K.	É. Ny.	D. K.	D. Ny.	legmagasb	legalacsony.	közép
8	6	19	4	11	5	15	12	339,26	329,42	334,98
1	7	39	6	.	10	7	12	342,20	332,65	337,90
4	4	15	14	2	27	7	5	338,02	329,50	333,88
11	10	8	9	5	29	9	4	336,07	327,41	332,20
1	22	8	12	3	23	1	15	335,47	325,90	331,18
3	9	24	2	2	7	22	9	334,40	327,87	332,06
7	19	13	11	9	5	8	11	335,73	330,20	331,92
7	14	13	12	10	20	6	5	335,97	331,50	333,63
7	1	37	9	11	1	17	2	334,81	329,33	333,38
12	11	26	22	2	.	8	2	336,85	337,80	333,59
1	10	28	10	1	12	6	18	336,10	327,18	332,81
2	14	20	3	2	17	11	15	340,35	327,99	335,99
64	127	250	114	58	156	127	110	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	337,18	329,70	333,56
13	17	73	24	13	42	29	29	339,83	330,52	335,31
15	41	40	23	10	59	32	28	335,61	330,10	331,79
21	34	63	32	30	26	31	18	335,50	330,37	333,04
15	35	74	35	5	29	35	35	337,77	327,48	334,06

A Buda-Pesten 1859-ben észlelt légköri és időjárási viszonyok rovatos kimutatása.

Hónap és évszak	Léghőmérsék Réaumur °-ban			Páranyomat párisi vonalban			Légnedvesség százalékban			Légköri ozon-ellenhatás		
	legmagasb	legalacsony.	közép	legmagasb	legalacsony.	közép	legmagasb	lealacsony.	közép	legmagasb	legalacsony.	közép
Deczember 1858.	+ 8,0	— 5,0	+ 1,0	3,32	1,13	1,99	96	71	88	5	0	1,7
Január 1859.	+ 6,8	— 8,0	— 0,3	2,30	0,87	1,65	96	65	83	7	0	2,5
Február „	+ 12,5	— 3,9	+ 3,7	3,05	1,34	2,36	90	45	78	6	0	2,0
Márczius „	+ 10,0	— 5,2	— 3,3	3,19	1,06	2,08	92	63	76	7	0	2,3
Aprílis „	+ 18,8	+ 2,8	+ 9,7	6,60	1,83	3,30	91	49	73	4	0	2,1
Május „	+ 20,5	+ 2,8	+ 14,2	8,80	2,03	4,80	88	46	70	6	1	2,6
Június „	+ 24,4	+ 8,0	+ 16,1	8,02	3,16	5,10	84	47	65	5	1	2,0

Július „	+ 27,4	+ 14,6	+ 20,11	9,39	3,78	6,33	82	30	58	6	0	2,6
Augusztus „	+ 26,2	+ 14,0	+ 19,8	9,03	4,40	6,03	85	44	69	6	0	2,7
September „	+ 19,8	+ 7,6	+ 13,2	7,95	3,23	4,98	96	47	79	7	0	2,1
October „	+ 17,5	+ 0,8	+ 10,8	6,27	2,65	4,05	91	56	79	5	0	2,0
November „	+ 14,0	+ 3,6	+ 3,4	4,95	1,30	2,44	96	65	83	6	1	2,4
Összesen .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Közép szám .	+ 17,17	+ 2,55	+ 9,56	5,98	2,25	3,54	93	53	75	5,33	0,28	2,25
Tél	+ 9,10	+ 5,33	+ 2,47	3,10	1,11	1,07	94	60	83	6,00	0,00	2,37
Tavasz . . .	+ 19,77	+ 0,20	+ 9,07	5,53	1,65	3,46	90	49	73	5,67	0,13	2,27
Nyár	+ 26,13	+ 12,20	+ 18,57	9,17	3,70	6,13	84	40	64	5,67	0,33	3,33
Ősz	+ 17,18	+ 2,80	+ 9,13	6,30	2,43	3,82	90	56	80	6,00	0,33	2,25

B) Betegeskedés.

A betegeskedés helybeli viszonyai.

A betegeskedés számszerinti kimutatását csak annyiban állíthattam össze, a mennyiben a városi kerületi orvosnak a szegény betegek kezelését tárgyazó jegyzékeiből, valamint a nyilvános s magán kórházak s gyámintézetek jegyzőkönyveiből a városi főorvosi hivatallal az illető adatok közöltetnek. Az itt feljegyzett s gyógykezelt betegek számából a felgyógyultak s megholtak összegét csupán a kórházakban határozhatni meg egész bizonyossággal, de a kerületi orvosok s a gyermekkórház járó betegei gyógykezeléseinél az nem történhetik. Sok beteg orvosi segedelmet épen nem keres, ezekről aztán mitsem tudunk, legtöbben pedig magán gyakorló orvosoktól kezeltetvén, a főorvos azokról sem vesz tudomást.

A városi főorvosnak tudtára jutott betegeskedési esetek összes száma 44,117-re rúg, ezekből a járólag kezelt szegény betegekre 19,212 esik; és pedig a városi kerületi orvosok által kezeltetett 15,482 szegény beteg, a gyermekkórház által járólag kezeltetett 3730; a kórházakra összesen esik 22,547 beteg, kik az egyes kórházak közt következőleg voltak felosztva:

A beteg. kezelés helye s módja	a múlt évről ápol. maradt	szaporodott	a betegek összes száma	gyógyult és javult	áttétetett	meghalt	tovább kezelés. maradt
A városi sz. Rókus kórházban . .	449	5967	6416	5153	3	810	450
A szegény gyermek kórh. . .	28	385	413	361	.	27	25
Az izraelita kórh.	21	572	593	518	10	39	26
A cs. k. kat. helyőrs. kórh. . .	555	13914	14469	10277	2805	315	1072
A budapesti keresked. kórházb. .	6	196	202	190	.	1	11
A városi szegény. ápoldában . .	31	423	454	353	3	64	34
Összesen .	1090	21457	22547	16852	2812	1256	1618

Ezeken kivül a kereskedelmi beteg-egyletnél 850 és a vasúti beteg-egyletnél 1500 beteg orvosoltatott járólag.

Az összes kimutatásból kitünik, hogy a megbetegedtekhez a gyógyúltak $74._{74}$, az áttétettek $12._{51}$, a meghaltak $5._{57}$, a további kezelésben megmaradtak $7._{18}$ százalékkal állanak.

A megbetegedés legnagyobb ($9._{83}$ %) augustusban, legkisebb ($7._{20}$ %) májusban; a gyógyulás legkedvezőbb ($9._{56}$ %) augustusban, legroszabb ($7._{80}$) februárban volt; a legnagyobb halálozás ($10._{40}$) áprilban, legcsekélyebb ($6._{28}$ %) oktoberben tapasztaltatott.

Ezen betegeskedési esetek az egyes hónapok és évszakok szerint összeállitva, a két évben, t. i. 1858 és 1859-ben a következő százalékos arányokat mutatják:

Hónap	1859-ik év						1858-ik év		
	betegesedés	gyógyulás	halandóság	betegesedés	gyógyulás	halandóság	betegesedés	gyógyulás	halandóság
Deczember	7,86	7,77	8,76	Tél 24,47	23,02	25,46	28,20	27,51	27,30
Január . .	8,40	7,65	8,25						
Február . .	8,11	7,30	8,30						
Márczius .	7,79	8,52	9,23	Tavasz 23,47	25,13	28,67	27,71	28,86	34,39
Április . .	8,42	8,11	10,40						
Május . . .	7,28	8,80	9,84						
Június . . .	7,46	7,41	9,56	Nyár 26,52	25,49	25,69	22,50	23,51	21,77
Július . . .	9,18	8,52	8,26						
Augusztus	9,85	9,68	7,65						
September	9,11	9,25	7,87	Ősz 25,74	25,46	19,84	21,29	20,03	17,04
Oktober . .	8,14	8,74	6,36						
November	8,59	7,84	6,30						

Ha a betegeknek ezen kimutatott számát összesen véve rendszeresen csoportosítjuk, s ezen csoportokból a nevezetesebb betegségeket, s főleg a népkórokat tekintjük, úgy találjuk, hogy számszerint s aránylag is az első helyen áll:

1. A bujakór és pedig 5002 esettel, v. i. 11.$_{61}$ %-kal; ez esetekből 38.$_{61}$ % a keresk. k. *), 21.$_{69}$ a rók. k., 18.$_{12}$ % a kat. k., 7.$_{42}$ % az izr. k., 4.$_{14}$ % a szegény beteg., 2.$_{12}$ a gyárkb., 0 az Elis.

A lefolyt utolsó 18 évben, 1842—1859-ig, a bujakór nálunk feltünően terjedt, úgy hogy a Rókus-közkórházban 7.$_{71}$ %-ról (184$^2/_3$-ban) egész 21.$_{60}$ %-ra (185$^8/_9$-ben) emelkedett. Kezeltetett itt összesen ezen idő alatt 131,831 beteg, melyek között 20,568 vagyis 15.$_{60}$ % bujakóros volt, és pedig 9386 férfi és 11,182 nő. A legnagyobb arányszám a kereskedői fekvő és járólag kezelt betegekre esik, még pedig 50.$_{00}$, % a mit azért nem kell csodálni, mivel itt jobbára 20—30 éves nőtelen egyének jönek kezelés alá. A cs. k. katonai őrségi kórházban kezelt betegek közöl 1857-ben 20.$_{03}$, 1858-ban 17.$_{69}$, 1859-ben 18.$_{18}$ % bujakórban szenvedett. Általában a katonaságnál a bujakór ezen évben 17.$_{00}$ %-ra rúgott.

A mi ezen betegségek gyakoriságát illeti, legnagyobb számmal a nyári hónapokban, legkisebbel pedig a téli hónapokban jelenkeznek.

Ha a bujakór helybeli gyakoriságát összehasonlítjuk a Bécs városában tett tapasztalattal, azt találjuk, hogy Pesten a kór elterjedtebb, a mennyiben az arány Bécsben kisebb és az újabb időben mindinkább csökken. Ugyanis 1849-ben az arányszám) alapúl véve a cs. k. közkórházban volt összes betegeket) 12.$_{09}$ % volt, és 1858 évi oktoberig 8.$_{06}$ %-ra szállott; a lefolyt 10 év alatt pedig a közepes arányszám 8,$_{78}$ % míg nálunk ugyanezen 10 év alatt 17.$_{97}$ % volt. Azonban ezer kórban szenvedőket számszerint véve, egyéb bajokkal összevetve, Bécsben is az első fokon áll.

*) Keresk. k. = Kereskedői kórház; rók. k. kb. = Rókusi közkórház; sz. gyk. = Szegény gyermek kórház; kat. k. = Katona kórház; izr. k. = Izraelita kórház; sz. bet. kez. = Szegény betegek kezelése a vár. kerületi főorvosok által; gyárkb. = gyárakbani beteg kezelés; aggáp. v. Elis. = aggápoldában — Elisabethineumban — kezelt betegek.

A halandóság az efféle betegeknél elég csekély, s alig rúg 1_0. %-ra, azonban azt kell itt tekintetbe vennünk, hogy a halál oka közönségesen az utolsó kórtüneményekről neveztetik meg, az azokat megelőző betegségek pedig nem vétetnek mindig kellő tekintetbe.

Időre nézve csekély havi ingadozás észleltetett.

2. A váltóláz; 2882 eset v. i. $6._{67}$ %, s itt a legnagyobb arány $13._{03}$ %, a kat. k., a rók. k. $2._{50}$ %; legkisebb $1._{98}$ %, a keresk. esik, a szegény b. csak $4._{02}$ %-kal részült. A halandóság csak a kat. k. s itt is alig 1_0. %-kal észleltetett. Hogy e népkór a katonák közt aránylag sokkal nagyobb mértékben uralkodott, mint ide való népességünknél, annak tulajdonitható, hogy azok mint idegenek még acclimatisálva nem voltak.

3. A szembajok; 2664 eset $6._{18}$ %-kal, aránylag legnagyobb számban $15._{95}$ % a gykk., $11._{87}$ % kat. k., $3._{77}$ az izr. k., $3._{64}$ az aggáp., $3._{49}$ a szeg. b. és $2._{97}$ % a ker. k. halandóság nélkül.

4. A gyomorhurut; 2658 eset v. $6._{17}$ %-kal, aránylag legtöbb $15._{17}$ %-kal, az izr. k. legkevesebb $1._{72}$ a gykk., a szeg. b. kezelésnél csak $5._{55}$ %-kal.

5. A bélhurut; 2617 v. $6._{07}$ %-kal, aránylag legtöbb $10._{29}$ a szeg. b. és $9._{03}$ % az agg. áp., legkevesebb $1._{01}$ % az izr. k., csekély halandósággal, a közk. alig $1._0$ %. Időre nézve leggyak. július és augustus, legritkább november decemberben.

6. Légzés-szervi hurut; 2304 v. $5._{60}$ %, legtöbb $10._{13}$ %/ az aggáp., $0._0$ a keresk., a szeg. b. $5._{96}$ %-kal; leggyakrabban télen és legritkában őszkor, halandóság nélkül.

7. A csúz; 1414 eset v. $3._{38}$ %, legtöbb $6._{86}$ % és $6._{20}$ % a gyár. és aggápold., legkevesebb $1._{13}$, a kat., a szeg. b. csak $3._{89}$ %, halandóság nélkül. Leggyakrabban december és májusban, legritk. sept. és oktoberben, miáltal ezen kórnak úgy mint a köszvényes bántalmaknak az időjárás- és légkörviszonyokkal való összefüggése, különösen az alacsony léghőmérséktől és az aránylag nagyobb légnedvességtől való feltételeztetése kitünik.

8. Tüdőgümösödés; 1143 eset v. 2.$_{85}$ %, legtöbb 7.$_{33}$ a rók. k., hol is a haland. 65.$_{85}$-ra rúgott; a keresk. k. 3.$_{46}$, az aggáp. 3.$_{08}$, az izr. k. 0. Az időre nézve legtöbb március és április, legkevesebb júl. és aug. keresett orvosi segedelmet; nemre nézve sokkal több férfi mint nő, és pedig mint 3:2-hez, de a halandóság nagyobb emezeknél s általában 65.$_{36}$ %-ra rúgott; az életkorra nézve aránylag legtöbben a sinlődött férfiak közöl 20—30, a nők közöl 26—32 évig.

9. A tüdőlob; 769 eset v. 1.$_{78}$ %-kal, legtöbb 4.$_{67}$ a gy. k. 2.$_{02}$, a rók. k. 1.$_{91}$, a kat. k. 1.$_{70}$, az aggáp., 1.$_{62}$, a szeg. b. kez., 1.$_{01}$, az izr. k. és 0.$_{48}$ % a keresk. k.; leggyakrabban tavaszkor mártiusban, legritkábban nyáron augustusban, 23.$_{14}$ % halandósági aránynyal, mely mindig majdnem változatlanúl marad; alig van más kór, melynél több éveket egybevetve, így a betegesedési mint a halálozási ingadozás oly csekély volna, mint épen ennél. Ezzel majdnem egyenlő aránybeli kiterjedésű a mellhártyalob, csakhogy csekélyebb halandósággal járt t. i. 6.$_{56}$ %-al.

Az időjárati viszonyokat illetőleg, a légsúlymérő magas állása és a léghőmérsék napi nagy ingadozása, a légköri ozon erősebb ellenhatása nem csekély befolyást gyakorolnak ezen kór gyakoribb fellépésére nézve, s miután azok rendesen évről évre megjelennek s majdnem évszakilag azonosak, ennek is rendes fellépése ezáltal szabályossá vált, úgy hogy a kórképlet időnkénti kimutatásánál használt vonalok évről évre összevágnak, s ha talán némelykor a tüdőlob ezen vonalokon túlhág, akkor bizonyosan a léghőmérsék rend-elleni nagyobb napi ingadozásainak kell azt tulajdonítani.

Az életkorra nézve, a gyógyulás a fiatalabb kornál, főleg 20 évig, sikeresebb és rövidebb idő alatt volt elérhető mint idülteknél, úgy hogy ebben a halandóság is ez életkorban 5 % felül nem emelkedik, míg már 20—40 évesek között 20 %, a 40—60 évesek között 25 % és 60 éven túl a 60 %-ot érte el.

A bécsi közkórházakban a betegek százaléki aránya közönségesen 1.$_{50}$ %, kisebb mint nálunk, a halandóság ellenben ott épen 1.$_{50}$ %-al nagyobb mint Pesten.

10. Hagymáz; 733 eset v. 1.$_{70}$ %-kal, legn. arány-

szám $3._{20}$ % az izr. k., a keresk. épen nem fordúlt elő. A sz. rók. k. $2._{17}$—$35._{25}$ % haland. 1858-ban $30._{67}$ % volt.

A hagymáz nálunk az összes betegeskedéshez képest ritkán emelkedik $3._{0}$ % arányon felül, míg Bécsben ez közönségesen a $6._{50}$ %-on áll, de itt a haland. $10._{0}$ %-kal alább áll mint nálunk.

A hagymáz nálunk általában véve az összes morbilitásnak nem egészen $2._{0}$ %-át teszi, míg Bécsben a 6 %-on felül áll; de nálunk a gyomor- és bélhurut együttvéve a $12._{0}$ %-ot túlhaladja, míg Bécsben csak 6—$7._{0}$ %-ra rúg, s így a nálunk könnyen lefolyó gyomor- és bélhurut Bécsben hagymázos tüneményekkel végződik.

A nemre nézve a betegeskedés u. m. a halálozás a nőknél feltünőleg kisebb volt mint a férfiaknál.

11. A görvély bár nálunk nagy mértékben létezik, mégis aránylag kevés t. i. 620 esetben v. i. $1._{44}$ % került orvoslás alá, $23._{48}$ %-nyi halandósággal. Legtöbb ($2._{42}$ %) a szeg. b. kezelésben fordúlt elő, $1._{57}$ % a rók. k., $1._{48}$ % a keresk. k., $0._{73}$ % a gyerm. k., az izr. k. épen nem.

12. A gümősödés 433 esetben, vagyis $1._{05}$ % mutatkozott; $7._{25}$ az izr. k., $1._{94}$ a szeg. b. kez., $0._{98}$ a gyerm. k. és $0._{18}$ a rók. k., $73._{23}$ % halandósággal.

13. A köszvény 615 eset v. $1._{43}$-%kal; $2._{97}$ az izr. k., $2._{86}$ az aggáp., $2._{52}$ a szeg. b. kez., $0._{48}$ a rók. k., csak $3._{83}$ % haland.

14. A csont- és izületlob, mely az előbbi kórnak közönségesen előd je s vele sokszor összeköttetésben szokott lenni, 587 eset v. i. $1._{36}$ % arányban viszonylott az összes betegeskedéshez, s nevezetes, hogy aránylag legtöbb t. i. $4._{94}$ % a gyerm. k. volt; $2._{60}$ a gyárakban, $1._{85}$ az izr. k., $1._{59}$ a kat. k., $1._{48}$ % halandósággal, s a fellépés idejére nézve a csúz és köszvényes bántalmak közönségesen együtt jártak.

15. A vérhas 353, vagyis $0._{83}$ % arányban $10._{87}$ % halandósággal; leggyakrabban nyárban, alig a téli hónapokban; $5._{89}$ az aggáp., $1._{93}$ a keresk. k., $1._{94}$ a szeg. b., $0._{71}$ a rók. k., $0._{69}$ a kat. k., $0._{49}$ a gyerm. k. Miből kitünik, hogy az a felserdülteknél aránylag gyakrabban fordúlt elő, mint gyermekeknél, és hogy bár megjelenése és lefolyása mint min-

dig, szabályszerűtlen, mégis periodicitását annyira mennyire megtartotta.

16. A himlőben 335 egyén sinylődött, tehát azon kór arányszáma $0._{78}$ %; időre nézve gyakoribb a téli mint az év többi hónapjaiban; aránylag leggyakoribb $2._{53}$ %-kal az izr. k.; $1._{39}$ a kat. k., $0._{44}$ a rók. k., $0._{36}$ a szeg. b. kez., és pedig épen csekély ($9._{50}$ %-kal) halandósággal.

17. A heveny sárgaság; 294 eset, $0._{68}$ %, és p. $0._{94}$ az izr. k., $0._{20}$ a rók. k., csekély aránybeli ingadozással, halandóság nélkül.

18. Az orbáncz; 264 eset v. $0._{82}$ %, $1._{23}$ a gyk. k., $1._{10}$ az aggáp., $0._{67}$ az izr. k., $0._{66}$ a rók. k. és $0._{65}$-ban a szeg. b. kez., halandóság nélkül.

19. Hőkhurut; 213 eset v. $0._{40}$ %; $1._{10}$ a szeg. b. kez., $8._{0}$ % halandósággal.

20. Vérköpés; 190 eset, $0._{44}$ %; $1._{51}$ az izr. k., $0._{66}$ a szeg. b. kez., $0._{30}$ a rók. k., $0._{13}$ a kat. k.; $23._{53}$ halandósággal.

21. Agylob; 110 eset v. $0._{25}$ %; $1._{76}$ az aggáp., $0._{49}$ a gykk., $0._{42}$ a rók. k. és $0._{34}$ % a szeg. b. kez., 40 % halandósági aránynyal.

22. A kanyaró; 77 eset v. $0._{18}$ %; $0._{37}$ a szeg. b. kez., a kórházakban alig, a halandóság $5._{0}$ %-ra rúgott.

23. Süly; 75 egyén v. $0._{17}$; főleg a kat. k. $0._{39}$ %-kal észleltetett $25._{0}$ % halandósággal.

24. Gyermekágyi-láz; 68 eset v. $0._{15}$ %; s p. $0._{99}$ a szeg. b. kez. és $0._{14}$ a rók. k. 1859-ben 0, de közönségesen $3._{0}$ % a halandósággal.

25. Agyvérzések; 46 eset v. $0._{11}$ %; és pedig $0._{43}$ az aggáp., $0._{94}$ a rók. k., $0._{11}$ a szeg. b. kez., $89._{0}$ %-nyi halandósággal.

26. Vörheny; 27 eset v. $0._{06}$ %; 25 százaléki halandósággal, szórványosan júliusban mutatkozván, hóról hóra terjedvén, míg nem 1860-ban járványnyá lett.

Ezek volnának a kitett arányban előfordúlt nevezetesebb népkórok; a többi észlelt betegségek sokkal kisebb arányban állnak a betegeskedések összeségéhez.

Ha a betegeskedések arányviszonylatát több éven át egymás mellé állítva szemügyre veszszük: akkor természeti törvényen alapúló szabályszerűséget tapasztalunk, melynélfogva az egyes kórok majdnem mindíg a népesség összegéhez arányozott egyenlő csoportozatokban és egyenként is egyenlő számban jelentkeznek, mely rend csak némelykor, feltünő járványok által, zavartatik meg.

Ezt még inkább akkor látjuk, ha nem csak a közkórházakban ápolt betegeket, hanem a gyerm. kórházban és a városban a kerületi orvosok által járólag kezelt betegeket is tekintetbe veszszük; mert csak így lehetséges a város valódi betegesedési statistikáját megismerni, mivel többféle kórok a közkórházakban vagy épen nem, vagy csak alig fordúlnak elő, pl. a heveny kütegek, a sziket, a hökhurut s. t. i. Ha tehát a kórházakban kezelt 22,547 esetekhez, még a járólag kezelt 19,212 betegesedési esetet is hozzá veszszük, akkor nem csak a kórnemek évenkénti szabályszerű fellépései, hanem azoknak bizonyos időben való szaporodását és fogyását is fogjuk észlelni, mint a következő jegyzékből kitünik:

1000 beteg közt volt	A kór megnevezése	legtöbb		legkevesebb	
		hóban	%-kal	hóban	%-kal
189	Gyomor- és bélhurut . . .	augustb.	17.,,	novemb.	8.,,
85	Bujakór	»	10.,,	áprilban	5.,,
69	Izlob, csúz és köszvény . .	decemb.	10.,,	oktoberb.	6.,,
57	Légzés szervi hurut . . .	januárb.	17.,,	»	3.,,
36	Váltóláz	septemb.	15.,,	januárb.	5.,,
32	Gége, légcső és hörglob .	februárb.	14.,,	novemb.	4.,,
30	Tüdőgümösödés	mártiusb.	14.,,	augustb.	3.,,
29	Szemlobok	áprilban	10.,,	novemb.	4.,,
29	Tüdőlobok	decemb.	12.,,	oktoberb.	4.,,
22	Görvély	juniusban	11.,,	»	6.,,
16	Vérhas . . . . , . .	juliusban	0.,,	áprilban	0.,,
15	Gümősödés	augustb.	16.,,	decemb.	1.,,
14	Hagymáz	septemb.	15.,,	májusban	3.,,
12	Görcsök és nehézkór . .	januárb.	11.,,	septemb.	3.,,
9	Vizkór	oktoberb.	11.,,	februárb.	5.,,
9	Gyomor, bél és harhártyalob	juliusban	15.,,	áprilban	3.,,
8	Hőkhurut	augustb.	20.,,	februárb.	3.,,
8	Heveny sárgaság és májlob	juliusban	11.,,	januárb.	3.,,
6	Orbáncz	septemb.	14.,,	»	3.,,
5	Agyvérgyülem és gutaütés	juliusban	13.,,	»	3.,,
5	Vérköpés	májusban	12.,,	novemb.	3,,,
4	Himlő	januárb.	14.,,	augustb.	3.,,
3	Agylob	juliusban	12.,,	novemb.	2.,,
3	Kanyaró	májusban	20.,,	mártiusb.	0.,,
0.,,	Vörheny	augustb.	30.,,	januárb.	0.,,

C) Halandóság.

Az 1859-ki egészségi évben Pesten a városi kerületi halottvizsgálók részéről 4117 halott jegyeztetett föl, ide nem számítva a közkórház, a kir. egyetemi kórodák, a gyermekk. és a katonai helyőrségi főkórház halottait.

Pest városában a népszámlálási kimutatás szerint 1857-ki okt. 31-én a jelenlévő lakosok összes száma 131,705-re rúgott.

A város egyes részeit tekintve (az illető kültelkeken lakókat is odaszámítva) meghalt:

a) a belvárosban 21,910 lakos után 424 egyén v. 1.$_{93}$ %
b) Lipótvárosban 16,826 „ „ 382 „ „ 2.$_{27}$ „
c) Terézvárosban 52,949 „ „ 1641 „ „ 3.$_{18}$ „
d) Józsefvárosb. 27,965 „ „ 1155 „ „ 4.$_{13}$ „
e) Ferenczvárosb. 12,055 „ „ 485 „ „ 4.$_{02}$ „

A lakosság számához képest legnagyobb halandóság volt a József-, legkisebb a belvárosban, úgy hogy 1000 lakos közől a Józsefvárosban 41, a Ferenczv. 40, a Terézv. 32, a Lipótv. 23 és a belvárosban 20, a város összes lakosságának számát tekintve pedig 31, ide számítva végre a kórházakban elhúnyt idevalókat és itt lakó idegeneket, 38 halt meg. A legnagyobb halandóság általán az összes halottak számának júniusban 10.$_{39}$, a legkisebb (úgy mint minden rendes évben) novemberben 6.$_{61}$ százalékát mutatta.

A meghaltak korát tekintve kitűnik, miként a gyermekek közől egy éves korig legtöbb t. i. 230, augustusban, legkevesebb, t. i. 124, decemberben halt meg; továbbá 1—5 éves legtöbb (82) septemberben, legkevesebb (44) novemberben; 5—10 éves legtöbb (12) augustusban, legkevesebb (3) decemberben; a 40—60 korosztályban és a 80 éven felüliek közől legtöbb márcziusban halt meg.

A nemre nézve a legtöbb férfi (214) májusban, legtöbb nő (215) júniusban; legkevesebb férfi (137) decemberben, legkevesebb nő (131) novemberben halt meg.

A mi az összes halottaknak évszak, városrész és kor szerinti osztályzatát illeti, úgy találjuk, hogy minden 1000 megholt közől gyermekek és pedig: 0—1 évesek leg-

többen (550) nyáron, legkevebben (462) tavaszszal haltak meg; 1—5 éves legtöbb (188) őszszel, legkevesebb (161) nyáron; 5—10 éves legtöbb (28) őszszel, legkevesebb (17) télen; 10—20 éves legtöbb (45) őszszel, legkevesebb (35) nyáron; 20—30 éves legtöbb (57) télen, legkevesebb (46) őszszel; 30—40 éves legtöbb (68) télen, legkevesebb (50) nyáron; 40—50 éves legtöbb (65) tavaszszal, legkevesebb (36) nyáron; 50—60 éves legtöbb (47) tavaszszal, legkevesebb (30) nyáron; 60—70 éves legtöbb (49) télen, legkevesebb (32) nyáron; 70 éven felüli legtöbb (50) tavaszszal, legkevesebb (38) nyáron halt meg.

Az életkorszakokat illetőleg (a holtan szülötteket együtt tekintetbe véve) kiderül, hogy a gyermekkorban 0 egész 10 éves korig aránylag kevesebb halt meg a bel- és Lipótvárosban, sokkal több, és pedig oly arányban mint 5:6 a város egyéb részeiben, a 10 évestől kezdve egész a 90 éven felüli korig pedig aránylag legtöbben Lipótvárosban haltak meg.

Ámbár a bel- és Lipótvárosban elholtak között a közép időkorból több található mint a város többi részeiben, még sem lehet állítani, hogy ama városrészek kevésbbé egészségesek mint a Teréz-, József- és Ferencz-külvárosok, mert míg azok rendes lakosaikból alig vesztenek évenkint 2%, ezek 4% vesztenek.

Ez még jobban tűnik ki, ha Budapest halandóságát más városok és országok halandóságával hasonlítjuk össze; erre nézve könnyebb átnézet végett a korosztályokat megkevesítjük, s a négy életszak szerint csoportosítjuk a halottakat. Ekkor úgy találjuk, hogy 1000 elhúnytra esik :

Város vagy ország	0—5	5—20	20—50	50 év felül
	Életkorban			
Budapesten 1850—1854-ben . .	540	63	240	157
Pozsonyban 1851-ben	555	81	101	263
Sopronyban „	452	93	150	305
Kassán „	462	91	240	207
Nagyváradon „	465	117	250	168
Debreczenben „	552	81	101	266
Magyarországban 1851-ben	514	100	186	200
Osztrák birod. XI német tartom.	473	72	154	301
Berlinben 1818—1827-ben . .	407	101	221	271
Párisban 1822—1826-ban . .	131	109	243	317
Londonban 1820—1829-ben . .	379	80	253	288

Ebből tehát kitűnik, hogy a gyermekek halandósága Pozsonyban aránylag legnagyobb, Párisban legkisebb; az 5—10 éves életkorbeliek halandósága ellenben legkisebb Budapesten, legnagyobb Nagyváradon; a 20—50 éves erőteljes korban levők közöl Londonban legtöbben, Pozsony- és Nagyváradon legkevesben halnak meg; azok között, kik 50 éven felüli korban haltak el, legtöbben Párisban, Budapesten pedig, fájdalom, legkevesebben találtattak. Ezen kimutatás szerint Londonra nézve legkedvezőtlenebb viszony léteznék, miután ott a megholtak közöl legtöbb az erőteljes korosztályra esnék, mégis London átalán véve legjobban áll az egészség dolgában, miután ott 1851-ben 38 élőre 1 halott esett, míg Pozsonyban, hol az erőteljes korban legkevesebben haltak meg, 1851-ben már 26 élőre esett 1 halálozás.

Hogy Pesten a bel- és Lipótvárosra nagyobb százalék esik mint a többi külvárosokra, azt annak is tulajdoníthatjuk, hogy ott, a bel- és Lipótvárosban, jobb módúak laknak, ezek

közül betegség idején kevesebben mennek kórházba, mint a teréz- és józsefvárosbéliek közöl, kik ha a kórházban meghalnak, itt iratnak be a halottak anyakönyvébe, de az illető külváros halottjai közül kihagyatnak, tehát az arányszám kisebbnek látszik. Nem állíthatjuk, hogy a külvárosi dolgozóosztály telezsúfolt, nedves, élenyben szegény lakásán, hol a vér- és táplálási kórok otthonosak, az erőteljes életkori halandóság csekélyebb volna mint ott, hol a jó mód és tisztaság jobb egészséget és tartósabb életet feltételeznek, ha csak még azt nem hozzuk fel okúl, hogy az ilyen egészségtelen lakásban görvélyes hajlammal született egyének már gyermekkorban a görvélykórnak esnek áldozatául, mi valóban meg is történik, és ennélfogva a felnőtt dolgozók közül legalább nem feltűnőkép halnak el gümőkórban.

Hogy városunkban a korosztályok szerinti halandóságot tökéletesen kimutassuk, szükséges, hogy a kórházainkban elhalt idevalókat szinte a korosztályokba bevegyük, miáltal aztán egészen más arány mutatkozik azokra nézve, s p. ha az utolsó három évet (1857, 1858, 1859) áttekintjük, a következő arányszámokat találjuk, ezeket per mille részletekben véve:

Korosztály	Városi halottak		Városi és kórházi idevaló halottak.	
a) 0—1 évig	481		432	
b) 1—5 „	185		167	
c) 5—10 „	32		29	
d) 10—20 „	30		31	
e) 20—30 „	42	95	76	151
f) 30—40 „	53		75	
g) 40—50 „	50		60	
h) 50—60 „	41		44	
i) 60—70 „	41		43	
k) 70—80 „	30		30	
l) 80—90 „	12		11	
m) 90 éven felül	1.$_{6}$		1.$_{46}$	

A halandósági viszonyok kimutatásának egyik legérde kesebb részét az teszi, hogy az egyes városrészekbeli meg holtakat, a) a vallás, b) foglalkozás vagy önfenntartási forr c) az életkor és d) az állapot szerint állítjuk egybe.

A vallásfelekezeteket illetőleg a róm. katholikusok közül 1859-ben általában $5._{59}$ % százalék halt meg; az egyes városrészeket illetőleg legkevesebben ($3._{04}$) a belvárosban, legtöbben ($7._{31}$ és $7._{25}$ %) a József- és Ferenczvárosokban, mi ismét azt bizonyítja, hogy a belvárosi katholikus lakosság az egyéb városrész lakosságához képest jobb életviszonyoknak örvend.

Az evangelikusok kedvezőbb halandósági viszonyt mutatnak, mint a kath.; ugyanis az ágostai vallásúaknál $4._{33}$ %, a helvét vall. $5._{28}$; legkedvezőbb volt a zsidóknál $3._{07}$ s p. már ha a zsidó lakosság számát csak 13,841-re teszszük is, holott az állandóan itt lakó zsidók száma sokkal nagyobb.

Igen tanulságos a meghaltaknak foglalkozásuk szerinti kimutatása. 1859-ben az 1857-iki népszámlálási kimutatás szerint a jelenvaló lakosság összegét 131,705 lélekre téve, meghalt a papok közől $1._{71}$, a hivatalnokok közül $2._{62}$, a katonák közül $14._{54}$, irók és művészek közül $3._{60}$, ügyvédek köz. $1._{62}$, egészségügyi személyek közül $3._{10}$, földbirtokosok közül $1._{86}$, ház- és jövedelem- tulajdonosok közől $1._{36}$, gyárnokok és iparűzök közül $2._{62}$, kereskedők közől $3._{07}$, és ezek közt az egyes városrészeket tekintve, a Lipótvárosban legkevesebben $1._{16}$, miután itt gazdag nagykereskedők laknak, legtöbb a Terézvárosban $5._{02}$, hol a kereskedők már kevésbé vagyonosok; hajósok s halászok közül $3._{14}$, gazdászati segéd. $1._{70}$, iparsegéd. $0._{60}$, keresk. segéd. $1._{38}$, egyéb segéd. $1._{40}$, napszámos $1._{33}$ százalék.

Itt azt találjuk, miszerint legtöbben ($14._{54}$ %) a katonák közül haltak meg, mi igen természetes, ha meggondoljuk, mikép az itt élő katonák, kik a szigorú katonai kötelékből nyugalomba léptek, többnyire már éltes törődött emberek; legkevesebben az iparsegédek ($0._{60}$), és napszámosak közül ($1._{33}$) és pedig legtöbben ($12._{10}$) a Lipótvárosban és $1._{52}$ a belvárosban haltak meg, mi a jobb életmód bizonyos fokára mutat, miután ezek otthon haltak meg, míg a József- és Ferenczvárosban a halandóság csak $0._{97}$ és $0._{46}$ százalékot mutatott, mi ismét azon fennebb említett tapasztalat mellett szóll, miszerint az iparsegédek és napszámosak, kik inkább a külvárosokban találtatnak, betegség esetében a Rókus közhórházba

kerülnek és ha rajtuk nem lehetett segíteni, ott meg is haltak és ugyancsak ott a halottak anyakönyvébe is beigtattattak.

A nők és gyermekek halandósága általán véve $9._{18}$, százalékot mutat.

Ha a korosztály szerinti halandóságot átlekintjük, ezen szakaszban ismét a felhozott és bebizonyított tények azon tanuságára jutunk, miszerint a gyermekek halandósága az első 6 évben a belvárosban ($14._{23}$), és a Lipótvárosban ($13._{38}$) igen csekély, ellenben a Terézvárosban ($30._{51}$), a Józsefvárosban ($36._{15}$), és a Ferenczvárosban ($29._{67}$) igen nagy.

A halandósági kimutatás a halál-ok szerint és pedig az 1857-ki évi Bécsben tartott statistikai nemzetközi congressus 3-ik gyülése nyomán meghatározott névjegyzék szerint osztályozva, következendő:

A 4117 halott közt legnagyobb számban találjuk:

1. a ránggörcsöket mint bizonytalan halál okot 712 esetben vagy is az összes halottak összegének $17._{54}$ százalékában, min nem csudálkozhatunk, ha a gyermekek nagy halandóságát, valamint azon körülményt veszszük tekintetbe, hogy az újszülöttek, sőt a nagyobb gyermekek is betegség esetében igen ritkán folyamodnak orvosi segélyhez, kik az utolsó kórtüneményektől vagyis görcsöktől megtámadtatván, elhalnak, s aztán a halál oka gyanánt csak ezen kórtünemény tekintetik. Ezen kórtünemények mellett leginkább halnak meg a gyermekek nyáron, legkevésbbé a téli hónapokban.

2. A második helyen áll a tüdőgümőkór (700 eset) v. $12._{57}$-kal. Időre nézve legtöbben haltak meg ezen betegségben tavaszszal és nyáron, legkevesebben az őszi és téli hónapokban. Ha a városunkban és kórházainkban tüdőgümőkórban elholtakat lakosaink összegéhez általában aránylagos számításba hozzuk, 1859-ben minden 10,000 lakos után 65 egyén esett ezen kórnak áldozatául.

3. A halvaszülöttek (összesen 339) a megholtak összegéhez képest igen nagy ($3._{23}$) százalékot mutattak. A legtöbb halva szülött esik őszre, legkevesebb pedig télre.

4. A váltólázisenyv (206 eset vagy $5._{01}$ %-kal) a halál leggyakoribb oka volt julius és augustusban, legritkábban május és novemberben.

5. A veleszületett gyengeség (199 eset vagy $4._{83}$ %-kal) leggyakoribb volt márciustól májusig, legritkább nov. és decemberben.

6. A vízkór (148 eset v. $3._{60}$ %-kal) a hatodik fokon áll és leginkább márczius és júniusban, legkevesebbé január és május hóban okozott halált.

7. A tüdőlob (136 eset v. $3._{91}$ %-kal) sokkal többet ragad el január és februárban, legkevesebbet julius és augustusban; 10,000 lakos közt 11-et évenkint.

8. A hasmenés (134 eset v. $3._{29}$ %) legtöbbször jul. és augustusban; legkevesebbé decembertől májusig volt halálos.

9. Aggkór (133 eset v. $3._{21}$ %-kal), ebben legtöbb halt májustól juniusig, legkevesebb őszszel.

10. Az újszülöttek állgörcse (120 eset v. $2._{91}$ %) legtöbb julius, legkevesebb novemberben.

11. A hagymáz (109 eset v. $2._{65}$ %) legtöbb juliusban, legkevesebb novemberben. Minden 10,000 lakos után 10 halt meg hagymázban.

12. Béllob (109 eset v. $2._{65}$ %) legtöbb juniusban, legkevesebb február és septemberben.

13. Tüdőszélhüdés (108 eset v. $2._{62}$ %), legtöbb januárban, legkevesebb juniusban.

14. Vérhas (94 eset v. $2._{07}$ %) juniustól septemberig, január és februárban egysem volt.

15. Bélfodormirigy-gümőkór (72 eset v. $1._{45}$ %).

16. Hökhurut (58 eset v. $1._{41}$ %).

17. Agylob (50 eset v. $1._{21}$ %).

18. Görvély (14 eset v. $1._{14}$ %) s. i. t.

A mellékelt kőmetszet a népkórok menetét ábrázolja. Kimutatja a kórok számszerinti állását, növekedését és apadását; ebből kitetszik, hogy a légköri viszonyoktól inkább függő kórok egyazon időben feltünően együtt növekednek vagy apadnak. Csoportonként együtt növekedtek és fogytak:

a) A tüdőlob, légzésszervi hurut és tüdőgümősödés, még pedig időszakonkénti nagy hullámzással, ugy hogy télen és tavaszszal legmagasabban, nyáron ellenben legalantabb állanak. Természetöknél fogva ide tartoznának a vérköpés és hőkhurut is, de amaz nálunk általában ritkán gyéren fordúl elő, emez pedig csak mint járvány mutatkozik nagy mértékben.

b) A gyomor- és bélhurut, hányszékelés, vérhas, hev. sárgaság, hagymáz és váltóláz a második csoportot teszik s szintén együtt növekednek és fogynak de az előbbi csoporttal ellenkezőleg nyáron érik el legmagasabb állásukat. Ezen kórokkal együtt jár:

c) Az agyvérzés és orbáncz, de kisebb hullámzással.

d) A csúz és köszvény, a gyermekágyi láz, süly és pokolvar együtt látszanak hullámzani, de jelentéktelen mértékben.

e) A hevenykütegek jelleme járványos jellemöktől függ, tehát hullámzásuk nem állandó.

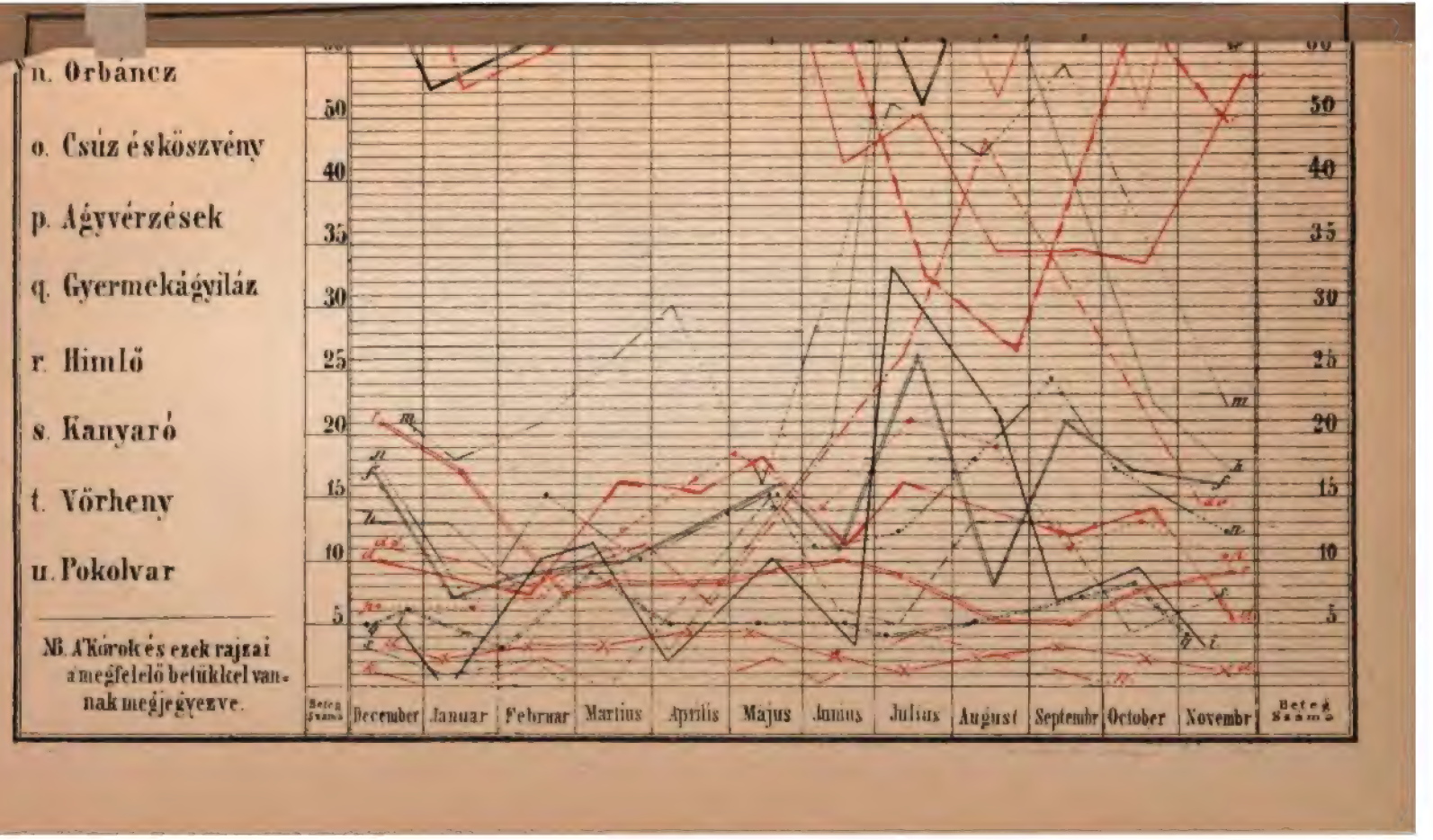
n. Orbáncz
o. Csúz ésköszvény
p. Ágyvérzések
q. Gyermekágyiláz
r. Himlő
s. Kanyaró
t. Vörheny
u. Pokolvar
NB. A'Körök és ezek rajzai a megfelelő betükkel vannak megjegyezve.
Beteg Számok
50
40
35
30
25
20
15
10
5
December
Januar
Februar
Martius
Aprilis
Majus
Junius
Julius
Augusst
Septembr
October
Novembr
Beteg Számok

A GABNAÁRAK.

Hivatalos adatokból egybeállítá

Weninger Vincze.

A következő tabellákban egybeállitám a búza, rozs, árpa és zab árait, a mint azokat a volt pesti és nagyváradi kerületek főpiaczain bécsi mérőnként fizették. A hivatalos adatokat az országos pénzügy-igazgatóság közlé használat végett a statistikai bizottmánnyal.

Búza.

A piacz neve	1854	1855				1856			1857	
	Novemb.	Január	Február	Sejtemb.	Novemb.	Február	Septemb.	Novemb.	Január	April
Arad										
Buda	7.25	7.25	7.04	6.10	6.13	5.58	5 3	4.58	4.24	3.56
Csákvár	6.13	7.12	7.12	5.12	5.12	5.9	4.37	4.19	3.43	3.39
Debreczen										
Eger	5.58	6.87	6.13	5.3	5.37	5.15	4.19	4.12	3.44	3.33
Esztergom	7.—	7.8	6.49	5.28	5.31	5.15	4.37	4.12	4.13	3.47
Fehérvár	6.45	7.6	6.42	5.8	5.31	5.21	4.19	3.44	3.29	3.26
Gyöngyös	6.6	6.18	6.27	5.18	5.9	5.22	4.8	3.42	3.26	3.13
Gyula										
Jászberény	5.32	6.16	5.18	4.41	4.28	4.36	3.48	3.24	3.12	3.7
Karczag	5.50	5.52	6.15	—	—	5.13	—	3.18	3.32	3.14
Kecskemét	6.21	6.50	6.3.	5.7	5.32	4.47	4.1	4.12	4.14	3.48
Kis-Várda										
Makó										
Miskolcz	6.20	6.25	7.19	5.18	5.26	5.1	3.28	3.28	3.17	2.48
Móor	6.34	6.52	6.41	5.32	5.27	5.9	5.2	4.37	3.48	3.31
N. Bánya										
N. Kálló										
N. Károly										
Pest	6.38	7.02	6.31	5.14	6.03	5.21	4.19	4.8	3.27	4.2
Szathmár										
Szeged	6.32	6.41	6.30	5.55	6.02	4.56	4.30	3.57	5.52	3.49
Szolnok	6.12	6.42	6.32	5.12	5.27	4.55	4.23	4 08	4.—	3.36
Tata	6.58	7.48	6.39	5.40	5.42		4.52	4.14	3.40	3.36
N. Várad										

Búza.

A piacz neve	1857		1858							
	Július	Novemb.	Május	Június	Július	Augustus	Septemb.	Oktober	Novemb.	Decemb.
Arad . . .										
Buda . . .	3.51	2.56	2.38	3.9	3.40	3.52	3.40	3.40	3.35	3.36
Csákvár . .	3.9	2.38	2.30	2.43	3.6	3.14	2.38	2.58	3.38	3.45
Debreczen .										
Eger . . .	2.28	2.30	2.10	3.1	3.—	3.—	3.—	3.—	3.47	3.49
Esztergom .	3.30	2.45	2.30	3.—	3.13	3.7	3.5	3.28	3.72	3.72
Fehérvár . .	3.30	2.24	2.19	2.41	2.56	3.15	2.46	2.49	2.97	3.7
Gyöngyös .	2.46	2.9	2.23	3.—	3.—	3.2	2.58	3.9	3.11	3.23
Gyula . . .										
Jászberény .	2.42	2.12	2.06	2.28	—	—	2.52	2.42	2.72	2.72
Karczag . .	2.50	—	2.9	—	3.18	—	—	—	3.34	3.30
Kecskemét .	3.22	2.12	2.24	2.40	3.11	—	2.57	3.18	3.43	3.71
Kis-Várda .										
Makó . . .										
Miskolcz . .	2.28	2.10	2.33	3.8	3.2	3.8	3.25	4.3	4.7	4.14
Móor . . .	3.33	2.30	2.45	2.52	3.4	3.3	3.6	3.12	3.8	3.19
N.-Bánya . .										
N.-Kálló . .										
N.-Károly . .										
Pest	3.44	2.47	2.52	3.8	3.45	4.2	3.32	3.32	3.90	3.94
Szathmár . .										
Szeged . . .	3.18	2.34	2.32	—	3.18	3.42	3.20	3.19	3.54	3.49
Szolnok . .	3.09	2.16	2.21	3.7	3.22	—	3.14	3.11	3.34	3.47
Tata . . .	3.34	2.52	2.37	2.52	3.15	3.34	3.19	3.10	3.34	3.41
N.-Várad . .										

Búza.

A piacz neve	1859 Január	Február	Márczius	April	Május	Június	Július	Augustus	Septemb.	Oktober
Arad . . .			3.14	3.10	3.92	3.82	2.85	2.92	—	3.—
Buda . . .	3.75	3.78	4.—	4.21	4.90	4.90	3.92	3.49	3.86	3.88
Csákvár . .	4.—	3.50	4.9	4.50	4.11	4.11	3.28	3.20	3.59	3.40
Debreczen .			3.50	3.36	3.86	3.57	3.15	2.92	2.88	2.94
Eger . . .	3.47	3.47	3.47	3.65	4.37	4.30	3.36	3.14	3.2	3.15
Esztergom .	3.72	3.81	4.10	4.10	5.21	5.21	3.33	2.71	3.11	3.37
Fehérvár . .	3.20	3.15	3.35	3.58	4.48	4.48	3.13	3.2	3.41	3.58
Gyöngyös . .	3.46	3.58	3.68	3.55	5.—	4.4	3.6	2.50	2.99	—
Gyula . . .			3.37	3.50	—	3.99	—	3.15	3.21	3.61
Jászberény .	3.22	3.78	3.78	3.73	4.46	3.43	—	—	—	3.25
Karczag . .	3.52	3.51	3.62	3.65	4.17	3.56	—	3.7	3.13	3.18
Kecskemét .	3.78	3.39	4.3	4.8	4.90	3.32	—	—	3.29	3.90
Kis-Várda .			—	3.51	3.93	3.52	3.26	2.80	—	—
Makó . . .			—	—	—	—	3.80	2.50	3.25	3.54
Miskolcz . .	4.2	3.24	3.93	—	4.91	4.29	3.22	—	3.02	3.23
Móor . . .	3.20	3.17	3.37	3.12	4.58	4.55	3.44	3.25	—	3.45
N.-Bánya . .			3.53	3.37	3.99	4.8	3.51	3.14	3.20	3.57
N.-Kálló . .			3.72	3.72	4.11	3.58	3.37	2.70	2.60	—
N.-Károly . .			3.31	3.30	3.82	3.80	2.78	2.53	2.50	2.57
Pest	3.83	3.75	4.2	3.93	4.69	4.9	3.50	3.20	3.72	4.16
Szathmár . .			3.34	3.18	·	2.54	2.92	2.79	3.—	2.99
Szeged . . .	3.88	3.70	3.97	4.14	4.61	4.11	3.52	2.95	3.50	3.68
Szolnok . .	3.45	3.81	3.95	3.64	4.24	—	—	2.90	3.18	—
Tata . . .	3.83	3.53	3.78	—	4.47	4.57	3.38	3.18	3.42	3.54
N.-Várad . .			3.45	3.72	4.2	3.75	3.80	3.2	3.14	3.33

Búza.

A piacz neve	1859		1860							
	Novemb.	Decemb.	Január	Február	Márczius	Április	Május	Június	Július	Augustus
Arad	2.86	2.81	3.16	2.89	4.45	4.13	3.94	3.47	3.47	3.56
Buda	4.36	4.45	4.68	4.97	4.90	4.72	4.73	4.72	4.48	4.81
Csákvár	3.58	3.60	3.65	5.—	4.51	—	—	—	3.90	3.58
Debreczen	3.19	3.27	3.40	3.77	3.85	3.67	3.38	3.37	3.38	3.35
Eger	3.15	3.15	3.15	3.50	4.—	3.78	3.60	3.20	3.—	3.—
Esztergom	3.50	3.55	3.68	4.10	4.37	4.37	4.37	4.37	4.37	4.37
Fehérvár	3.97	4.3	4.34	4.67	4.48	4.44	4.44	4.44	4.25	4.10
Gyöngyös	2.50	3.60	4.15	4.40	3.90	4.45	—	3.75	4.20	3.57
Gyula	3.88	4.1	3.90	3.90	4.6	—	4.—	3.82	3.88	3.90
Jászberény	—	—	—-	3.65	—	4.50	3.50	3.30	3.50	3.50
Karczag	3.25	3.48	3.48	3.80	4.—	4.—	3.85	3.58	3.30	3.36
Kecskemét	3.85	—	4.6	4.28	4.43	4.87	4.20	4.29	4.24	—
Kis-Várda	3.36	3.61	3.88	3.64	4.—	4.—	3.6	3.10	3.15	3.32
Makó	4.—	4.35	4.41	—	4.82	4.25	4.30	3.90	3.80	4.04
Miskolcz	—	3.68	3.77	4.34	3.86	3.95	3.40	3.60	4.—	4.30
Móor	4.11	4.30	4.3	4.40	4.47	4.25	4.25	4.25	4.25	—
N.-Bánya	3.76	3.90	3.74	3.84	3.80	3.87	3.64	3.73	3.25	3.60
N.-Kálló	3.67	3.67	3.80	3.78	7.98	3.10	3.57	3.26	—	—
N.-Károly	2.45	2.66	3.—	2.75	3.—	3.20	2.75	2.80	2.75	2.67
Pest	4.27	—	—	4.78	4.80	4.73	4.25	4.60	4.38	4.72
Szathmár	3.15	3.7	3.7	3.27	3.47	3.36	3.6	3.12	3.11	3.24
Szeged	4.26	4.18	4.26	4.65	4.73	4.77	4.32	4.6	3.92	4.24
Szolnok	3.73	5.1	4.1	—	4.20	—	4.7	—	—	4.10
Tata	3.95	4.3	4.4	4.35	4.30	4.43	4.43	4.43	4.13	4.35
N.-Várad	3.54	3.99	3.98	3.93	3.90	3.61	3.60	3.34	3.43	3.33

Búza. | Rozs.

A piacz neve	1860				1861			1854	1855	
	Septemb.	October	Novemb.	Decemb.	Január	Február	Március	Novemb.	Január	Február
Arad	3,19	3,13	—	—	—	—	—			
Buda	4,81	5,43	5,14	5,42	5,81	6,16	5,97	5,93	5,82	5,48
Csákvár	4, 1	4,43	4,86	—	—	—	—	4,16	5,26	5,26
Debreczen	3,93	4,12	4,25	—	—	—	4,20			
Eger	3,80	4,12	—	—	4,53	—	4,74	5, 2	5, 6	5,34
Esztergom	4,75	5,37	5,12	—	—	—	—	5, 9	5,18	5,18
Fehérvár	4,37	5,11	4,56	5,21	5,75	5,68	5,74	5, 4	5,28	5,14
Gyöngyös	—	4,50	—	—	4,80	—	5—	6, 6	4,51	4,58
Gyula	—	4,81	—	—	—	—	—			
Jászberény	—	4,20	4,50	—	—	—	—	4—	4,33	4, 9
Karczag	3,45	3,80	4—	3,92	4, 2	4,60	4,36	4,57	—	—
Kecskemét	—	5, 6	4,66	3,60	—	—	—	4,49	5,49	5,13
Kis-Várda	3,65	—	—	4—	—	—	—			
Makó	4,10	4,29	4,20	—	—	—	—			
Miskolcz	4,32	4,30	—	—	4,78	—	4,30	4,44	4,54	5,13
Móor	4,65	—	5,30	5,45	—	6,35	—	4,45	5, 1	4,48
N. Bánya	3,50	4,26	4,37	—	—	—	5,60			
N. Kálló	—	3,96	3,75	—	—	—	—			
N. Károly	3,10	3,50	3,50	3,40	—	—	3,92			
Pest	4,84	5,18	—	5,16	—	5,88	5,53	4,46	5,25	4,53
Szathmár	3,78	3,83	4,10	—	—	—	4,62			
Szeged	4,45	4,43	4,58	—	5,40	6, 2	5,76	4,58	5,20	5,19
Szolnok	4,26	4,40	4,50	—	—	—	—	5,40	—	—
Tata	4,74	5,40	5,23	—	—	—	—	5, 1	5,26	5, 4
N. Várad	4,05	4,54	4,26	4,48	5,16	5,36	4,86			

Rozs.

A piacz neve	1855.		1856.			1857.				1858.	
	Septemb.	Novemb.	Február	Septemb.	Novemb.	Február	Április	Július	Novemb.	Május	Június
Arad . .											
Buda . .	4,10	4,15	3,38	2,46	2,37	—	2, 1	2,13	1,37	1,43	2, 1
Debreczen	3,36	3,36	3,38	3, 1	2,51	2,37	2,26	2, 8	1,48	1,38	1,53
Csákvár .											
Eger . .	3,45	4—	—	—	—	—	2—	1,36	1,24	1,24	2,21
Esztergom	3,52	4,52	3,57	2,55	2,45	2,42	2,42	2, 9	1,39	1,55	2,13
Fehérvár .	3,43	3,50	3,39	2,51	2,26	2,20	2,13	2, 8	1,32	1,35	1,47
Gyöngyös	3,42	3,28	3,21	2,38	2,33	2,24	2—	1,48	1,23	1,31	2,17
Gyula . .											
Jászberény	3,32	3,28	3,22	2,50	2,12	2—	1,58	1,46	1,30	1,34	1,46
Karczag .	—	—	—	—	—	—	1,42	—	—	—	—
Kecskemét	3,36	3,55	3,27	3,26	2,16	1,54	1,16	1,38	1,17	1,21	1,42
Kis-Várda											
Makó . .											
Miskolcz .	3,35	3,37	3,18	2, 9	1,50	1,46	1,13	—53	1,15	1,46	2,23
Móor . .	3,39	3,51	3,42	3, 5	2,44	2,30	2,26	2,21	1,45	1,57	2, 2
N. Bánya											
N. Kálló .											
N. Károly											
Pest . .	3,57	4, 3	3,40	2,44	2,26	2,11	2,12	1,55	1,39	1,39	1,50
Szathmár											
Szeged .	3,34	3,50	3,15	2,39	2,15	1,53	1,52	1,33	1,20	1,32	—
Szolnok .	—	—	—	—	—	3, 7	2,54	—	—	1,58	2,28
Tata . .	3,46	4, 6	3,28	3—	2,36	2,28	2,24	2,13	1,43	1,46	1,57
N. Várad .											

R o z s.

A piacz neve	1 8 6 0								1 8 6 1		
	Május	Június	Július	Augusz.	Septemb.	October	Novemb.	Decemb.	Január	Február	Márczius
Arad	$2_{,78}$	$2_{,44}$	$2_{,37}$	$2_{,30}$	$2_{,20}$	$2_{,50}$	—				—
Buda	$2_{,61}$	$2_{,78}$	$2_{,05}$	$2_{,08}$	$2_{,81}$	$3_{,46}$	$3_{,63}$	$3_{,52}$	$3_{,85}$	$3_{,84}$	$3_{,75}$
Csákvár	—	—	$2_{,05}$	$2_{,53}$	$2_{,72}$	$2_{,98}$	$3_{,88}$	—	—	—	$3_{,12}$
Debreczen	$1_{,86}$	$1_{,80}$	$1_{,80}$	$1_{,87}$	$2_{,25}$	$2_{,50}$	$2_{,52}$				$3_{,12}$
Eger	—	2—	2—	2—	$2_{,20}$	$2_{,80}$	—	—	$2_{,80}$	—	3—
Esztergom	$3_{,12}$	$3_{,12}$	$3_{,12}$	$3_{,12}$	$2_{,82}$	$3_{,87}$	$3_{,87}$	—	—	—	—
Fehérvár	$2_{,87}$	$2_{,87}$	$2_{,58}$	$2_{,25}$	$2_{,77}$	$3_{,12}$	$2_{,50}$	$3_{,32}$	$3_{,55}$	$3_{,63}$	$3_{,75}$
Gyöngyös	—	$2_{,45}$	$2_{,50}$	$2_{,10}$	—	$3_{,50}$	—	—	$3_{,20}$	—	$3_{,20}$
Gyula	$3_{,18}$	$3_{,20}$	$3_{,25}$	$3_{,48}$	—	$2_{,72}$	—				—
Jászberény	$2_{,50}$	$2_{,50}$	$2_{,50}$	$2_{,50}$	—	$2_{,98}$	$3_{,20}$	—	—	—	—
Karczag	—	—	$2_{,85}$	—	—	—	—	—	—	—	—
Kecskemét	$2_{,12}$	$2_{,12}$	$2_{,28}$	—	—	$3_{,40}$	—	—	—	—	—
Kis-Várda	$1_{,67}$	$1_{,68}$	$1_{,63}$	$1_{,85}$	$2_{,20}$	—	—	$2_{,50}$			
Makó	—	—	—	—	—	—	—				—
Miskolcz	2—	$1_{,57}$	$2_{,62}$	$2_{,10}$	$2_{,09}$	$2_{,80}$	—	—	$3_{,72}$	—	$3_{,44}$
Móor	$2_{,77}$	$2_{,77}$	$2_{,72}$	—	$2_{,65}$	—	$3_{,55}$	$3_{,75}$	—	$4_{,04}$	
N. Bánya	—	—	—	—	—	—	—				—
N. Kálló	$1_{,89}$	$1_{,88}$	—	—	—	—	$2_{,40}$				—
N. Károly	$1_{,37}$	$1_{,48}$	$1_{,25}$	$1_{,21}$	$1_{,50}$	$2_{,21}$	$2_{,21}$	$2_{,21}$			$2_{,06}$
Pest	$2_{,55}$	$2_{,06}$	$2_{,01}$	$2_{,02}$	$2_{,74}$	$3_{,24}$	—	$3_{,02}$	—	$3_{,04}$	$3_{,02}$
Szathmár	$1_{,71}$	$1_{,71}$	$1_{,45}$	$1_{,82}$	$2_{,15}$	$2_{,31}$	$2_{,01}$				$3_{,06}$
Szeged	$2_{,56}$	$2_{,44}$	$2_{,35}$	$2_{,29}$	$2_{,64}$	$2_{,06}$	$3_{,}$	—	$3_{,61}$	$4_{,20}$	$4_{,12}$
Szolnok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tata	$2_{,58}$	$2_{,58}$	$2_{,28}$	$2_{,46}$	$2_{,82}$	$3_{,37}$	$3_{,22}$	—	—	—	—
N. Várad	$1_{,95}$	$1_{,92}$	$1_{,78}$	$2_{,23}$	$2_{,28}$	$2_{,68}$	$2_{,89}$	$2_{,08}$	$3_{,33}$	$3_{,65}$	$3_{,55}$

Árpa

A piacz neve	1854	1855				1856			1857	
	Novemb.	Január	Február	Septemb.	Novemb.	Február	Septemb.	Novemb.	Január	April
Arad . . .										
Buda . . .	3, 0	3,16	3,28	2,23	2,28	2,27	2,23	2, 7	1,24	1,[illegible]
Csákvár . .	2,40	3,12	3,12	2,28	2,26	2,24	2,21	2,20	2,24	2, [illegible]
Debreczen .										
Eger . . .	2,40	2,23	3,12	2,20	2,21	2,22	1,28	1,24	1,40	1,[illegible]
Esztergom .	3,23	3,28	3,28	2,24	2,20	2,27	2,19	2,10	2,11	2, [illegible]
Fehérvár . .	2,27	3, 0	2,26	2,23	2,27	2, 2	2,17	1,24	1,24	1,[illegible]
Gyöngyös . .	2,46	3	3,23	1,45	1,48	2, 0	1,29	1,24	1,27	1,[illegible]
Gyula . . .										
Jászberény .	2,44	3,18	3,21	1,26	2,13	2,21	1,40	1,30	1,20	1,[illegible]
Karczag . .	2,18	2,24	2,51	—	—	2, 6	—	1,33	1,26	1,[illegible]
Kecskemét .	2,43	3,18	3,17	1,25	2,18	1,23	1,23	1,22	1,40	1,[illegible]
Kis-Várda . .										
Makó . . .										
Miskolcz . .	3, 8	3,22	3,30	2,28	2,29	2,12	1,40	1,28	1,16	1, [illegible]
Móor . . .	2,26	3,36	3,12	2,21	2,16	2,43	2,28	2, 6	2—	2, [illegible]
N.-Bánya . .										
N.-Kálló . .										
N.-Károly . .										
Pest	2,21	3,20	—	2,20	2,15	2,16	2,17	1,26	1,40	—
Szathmár . .										
Szeged . . .	2,32	2,43	2,46	1,28	1,28	1,21	1,23	1,24	1,28	1,[illegible]
Szolnok . .	2,32	2,18	2,21	2—	1,28	2, 7	1,21	1,26	1,42	1,[illegible]
Tata . . .	3, 8	3,24	3,16	2,25	2,20	2,29	2,26	2,21	2,12	2,[illegible]
N.-Várad . .										

R o z s.

A piacz neve	1860								1861		
	Május	Június	Július	Auguszt.	Septemb.	October	Novemb.	Decemb.	Január	Február	Március
Arad	2,278	2,244	2,237	2,250	2,229	2,250	—				—
Buda	2,281	2,278	2,265	2,263	2,281	3,240	3,263	3,253	3,285	3,284	3,275
Csákvár	—	—	2,285	2,258	2,272	2,293	3,288	—	—	—	3,213
Debreczen	1,286	1,280	1,286	1,287	2,325	2,250	2,252				3,213
Eger	—	2—	2—	2—	2,220	2,280	—	—	2,280	—	3—
Esztergom	3,213	3,213	3,213	3,213	2,262	3,287	3,237	—	—	—	—
Fehérvár	2,287	2,287	2,258	2,258	2,277	3,219	2,280	3,232	3,255	3,285	3,273
Gyöngyös	—	2,245	2,250	2,219	—	3,250	—	—	3,220	—	3,220
Gyula	3,216	3,220	3,225	3,246	—	2,272	—				—
Jászberény	2,250	2,250	2,250	2,250	—	2,298	3,220	—	—	—	—
Karczag	—	—	2,265	—	—	—	—	—	—	—	—
Kecskemét	2,213	2,213	2,220	—	—	3,240	—	—	—	—	—
Kis-Várda	1,267	1,268	1,283	1,285	2,230	—	—	2,250			
Makó	—	—	—	—	—	—	—				—
Miskolcz	2—	1,257	2,262	2,219	2,200	2,280	—	—	3,272	—	3,244
Móor	2,277	2,277	2,272	—	2,283	—	3,255	3,275	—	4,294	
N. Bánya	—	—	—	—	—	—	—				—
N. Kálló	1,288	1,233	—	—	—	—	2,240				—
N. Károly	1,237	1,240	1,225	1,221	1,250	2,231	2,221	2,221			2,230
Pest	2,255	2,208	2,261	2,272	2,274	3,224	—	3,272	—	3,294	3,282
Szathmár	1,273	1,271	1,245	1,282	2,215	2,231	2,281				3,206
Szeged	2,256	2,244	2,255	2,220	2,264	2,206	3, 8	—	3,261	4,220	4,212
Szolnok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tata	2,258	2,258	2,228	2,246	2,263	3,227	3,222	—	—	—	—
N. Várad	1,295	1,293	1,274	2,222	2,218	2,258	2,259	2,290	3,235	3,295	3,255

Árpa

A piacz neve	1854	1855				1856			1857	
	Novemb.	Január	Február	Septemb.	Novemb.	Február	Septemb.	Novemb.	Január	April
Arad . . .										
Buda . . .	3, 0	3,16	3,28	2,33	2,38	2,27	2,22	2, 7	1,54	1,48
Csákvár . .	2,40	3,12	3,12	2,36	2,36	2,34	2,31	2,30	2,24	2, 8
Debreczen .										
Eger . . .	2,40	2,52	3,12	2,20	2,31	2,02	1,58	1,54	1,40	1,38
Esztergom .	3,02	3,28	3,28	2,34	2,30	2,27	2,19	2,10	2,18	2, 6
Fehérvár . .	2,57	3, 0	2,56	2,23	2,27	2, 2	2,17	1,54	1,44	1,4[illegible]
Gyöngyös . .	2,48	3	3,22	1,46	1,48	2, 0	1,59	1,54	1,47	1,4[illegible]
Gyula . . .										
Jászberény .	2,44	3,18	3,21	1,56	2,13	2,21	1,40	1,30	1,30	1,2[illegible]
Karczag . .	2,18	2,24	2,51	—	—	2, 6	—	1,33	1,24	1,2[illegible]
Kecskemét .	2,43	3,18	3,17	1,56	2,10	1,53	1,53	1,52	1,40	1,2[illegible]
Kis-Várda . .										
Makó . . .										
Miskolcz . .	3, 0	3,22	3,36	2,28	2,29	2,12	1,40	1,20	1,16	1,2[illegible]
Móor . . .	2,56	3,36	3,12	2,51	2,48	2,43	2,29	2, 0	2—	2,2[illegible]
N.-Bánya . .										
N.-Kálló . .										
N.-Károly . .										
Pest	2,51	3,20	—	2,20	2,18	2,10	2,17	1,56	1,40	—
Szathmár . .										
Szeged . . .	2,32	2,43	2,40	1,58	1,58	1,51	1,53	1,34	1,28	1,2[illegible]
Szolnok . .	2,32	2,18	2,41	2—	1,58	2, 7	1,51	1,36	1,42	1,3[illegible]
Tata . . .	3, 8	3,24	3,16	2,55	2,50	2,39	2,36	2,21	2,12	2,2[illegible]
N.-Várad . .										

Á r p a

A piacz neve	1857		1858							
	Július	Novemb.	Május	Június	Július	Augustus	Septemb.	October	Novemb.	Decemb.
Arad . . .										
Buda . . .	1,45	1,37	1,34	1,31	1,50	1,46	1,45	1,45	1,48	1,90
Csákvár . .	1,40	1,38	1,36	1,51	2, 0	2,12	1,58	1,49	2,26	2,34
Debreczen .										
Eger . . .	1,23	1,24	1,24	2—	2, 5	1,48	1,54	1,54	2,10	2,10
Esztergom .	1,57	1,33	1,40	2, 3	2, 7	1,44	1,45	1,30	1,35	1,80
Fehérvár . .	1,33	1,18	1,30	1,31	1,26	1,18	1,18	1,19	1,32	1,35
Gyöngyös . .	1,25	1,16	1,41	2—	1,19	1,43	1.39	1,43	1,39	2, 5
Gyula . . .						—				
Jászberény .	1,30	1,24	1,34	1,45	2, 7	—	1,42	1,27	1,50	1,68
Karczag . .	1,36	1,18	1,24	—	2, 2	—	—	—	1,08	1,05
Kecskemét .	1,40	1,24	1,36	1,46	1,58	—	1,37	1,35	1,31	1,30
Kis-Várda . .										
Makó . . .										
Miskolcz . .	—52	1, 6	1,25	1,57	2, 1	1,54	2, 4	5,20	2,46	2,40
Móor . . .	2, 0	1,42	1,48	1,48	1,49	1,36	1,36	1,48	1,32	1,90
N.-Bánya . .										
N.-Kálló . .										
N.-Károly . .										
Pest	1,37	1,42	1,42	1,48	1,48	1,40	1,32	1,32	1,33	1,39
Szathmár . .										
Szeged . . .	1,29	1,10	1,32	—	1,52	1,50	1,46	1,40	1,27	1,26
Szolnok . .	1,34	1,24	1,33	1,39	1,57	—	1,38	1,36	1,00	1,47
Tata . . .	1,56	1,42	1,36	1,38	1,46	1,45	1,46	1,42	1,37	1,72
N.-Várad . .										

Á r p a.

A piacz neve	1859 Január	Február	Martius	April	Május	Június	Július	August.	Septemb.
Arad . . .	—	—	1,85	2—	2,28	2,22	1,45	1,30	—
Buda . . .	2,25	1,82	2,16	2,18	2,38	2,38	1,83	1,48	1,83
Csákvár . .	2,30	2,25	2,50	2,30	2,28	2,28	2—	1,90	2,50
Debreczen .	—	—	1,99	1,99	2,27	2,10	1,31	1,15	1,15
Eger . . .	2,10	2,10	2,81	2,31	2,52	2,52	1,44	1,36	1,50
Esztergom .	1,85	1,95	2,57	2,48	3,76	3,76	1,46	1,22	1,51
Fehérvár . .	1,43	1,51	1,61	1,67	2,20	2,20	1,28	1,25	1,60
Gyöngyös . .	1,76	2,15	2,27	2,25	2,98	2,50	1,50	1,32	1,45
Gyula . . .	—	—	1,89	1,78	—	1,90	—	1,15	1,15
Jászberény .	1,63	2,10	2,10	2,4	2,78	1,98	—	—	—
Karczag . .	1,73	1,99	2,3	2,14	2,10	1,76	—	1,30	1,45
Kecskemét .	1,87	1,87	2,16	2,17	2,73	1,90	—	—	1,44
Kis-Várda .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Makó . . .	—	—	2,25	—	—	—	1,52	1,25	1,25
Miskolcz . .	2,10	2,40	2,34	—	3,19	2,75	1,77	—	1,47
Móor . . .	1,84	1,89	1,99	2—	2,54	2,54	2,13	1,79	—
N.-Bánya . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
N.-Kálló . .	—	—	—	1,99	2,10	—	—	1,47	1,15
N.-Károly . .	—	—	—	—	—	—	1,25	1,25	1,25
Pest	1,78	1,82	1,92	1,96	2,28	2,3	1,86	1,54	1,81
Szathmár . .	—	—	2,25	2—	—	—	1,42	1,23	1,23
Szeged . . .	1,82	1,87	2,4	2,14	2,45	2,28	1,58	1,44	1,50
Szolnok . .	1,68	2,3	2,14	2,4	2,71	—	—	1,10	1,28
Tata . . .	1,85	1,95	2,9	—	2,44	2,44	1,79	1,72	1,77
N.-Várad . .		—	1,85	1,59	2,03	1,80	1,44	1,25	1,31

Á r p a.

A piacz neve	1859			1860					
	October	Novemb.	Decemb.	Január	Február	Martius	April	Május	Június
Arad	1,143	1,139	1,153	1,155	1,130	1,171	1,168	1,180	1,147
Buda	2,11	2, 8	2,130	2,110	1,190	1,162	1,178	2, 4	1,178
Csákvár	2, 2	2,132	2,136	2, 9	2,119	2,148	—	—	—
Debreczen	1,115	1,138	1,135	1,134	1,145	1,150	1,137	1,118	1,110
Eger	1,137	1,147	1,147	1,147	1,147	1,170	1,168	1,160	1,150
Esztergom	1,162	1,161	1,187	2—	2,127	2,127	2,127	2,127	2,127
Fehérvár	1,163	1,184	1,163	1,183	2, 8	1,128	2,11	2,11	2,11
Gyöngyös	—	1,152	1,178	1,180	2—	1,150	1,178	—	1,169
Gyula	1,123	1,136	1,155	1,157	1,157	1,166	—	1,166	1,142
Jászberény	1,175	—	—	—	2—	—	2—	2—	2—
Karczag	1,136	1,138	1,154	1,154	1 70	1,184	1,188	1,165	1,144
Kecskemét	1,161	1,172	—	1,177	1,198	2, 6	1,194	1,173	1,172
Kis-Várda	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Makó	1,140	1,160	1,177	1,195	—	1,199	1,170	1,152	1,140
Miskolcz	1,155	—	1,199	1,157	2—	2—	1,157	1,157	1,150
Móor	1,169	2,190	2,136	2,110	2,130	2,144	2,117	2,117	2,117
N. Bánya	—	—	—	—	—	—	—	—	—
N. Kálló	—	1,130	1,126	—	1,145	3,136	1,169	1,188	1,130
N. Károly	1,145	1,143	1,170	1,184	1,160	1,170	1,179	1,143	1,145
Pest	1,191	1,191	—	—	2, 4	2, 3	2, 4	1,193	1,190
Szathmár	1,135	1,120	1,154	1,136	1,176	1,162	1,143	1,126	1,136
Szeged	1,150	1,161	1,174	1,197	2, 5	1,199	2, 4	1,176	1,153
Szolnok	—	1,150	1,184	1,186	—	1,182	—	1,154	—
Tata	1,184	2, 1	2—	1,197	2, 9	2, 5	2,110	2,110	2,110
N. Várad	1,148	1,131	1,142	1,124	1,142	1,155	1,147	1,139	1,142

Á r p a.

A piacz neve	1860						1861		
	Július	August.	Septemb.	October	Novemb.	Decemb.	Január	Február	Martius
Arad . . .	1,33	1,31	1,58	1,60	—	—	—	—	—
Buda . . .	1,60	1,58	2, 7	2,21	2,23	2,40	2,80	2,70	2,65
Csákvár . .	1,07	1,06	1,01	2,10	1,03	—	—	—	—
Debreczen .	1,12	1,05	1,35	1,46	1,65	—	—	—	1,72
Eger . . .	1,40	1,40	1,40	1,80	—	—	1,80	—	2,40
Esztergom .	2,12	2,12	2,62	2,87	2,87	—	—	—	—
Fehérvár . .	1,07	1,68	2,31	2,77	2, 2	2,88	2,40	2,52	2,56
Gyöngyös .	1,60	1,26	—	2,50	—	—	2,80	—	2—
Gyula . . .	1,56	1,46	—	1,56	—	—	—	—	—
Jászberény .	2—	2—	—	1,77	1,80	—	—	—	—
Karczag . .	—	1,30	1,30	1,42	2,56	1,70	1,80	2,10	1,93
Kecskemét .	1,58	—	—	2, 7	1,99	1,92	—	—	—
Kis-Várda .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Makó . . .	1,37	1,48	1,35	1,50	1,55	—	—	—	—
Miskolcz . .	1,58	1,20	2—	2—	—	—	2,24	—	2—
Móor . . .	2, 2	—	2,32	—	2,10	2,30	—	3—	—
N. Bánya . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
N. Kálló . .	—	—	—	1,52	1,70	—	—	—	—
N. Károly . .	1,40	1,05	1,30	1,40	1,40	1,40	—	—	1,52
Pest	1,07	1,74	1,88	2, 3	1,93	2,10	—	2,20	2,19
Szathmár . .	1,09	1,07	1,26	1,26	1,30	—	—	—	1,90
Szeged . . .	1,51	1,62	1,77	1,89	2,12	—	2,28	3, 1	2, 6
Szolnok . .	—	1,50	1,68	2—	1,80	—	—	—	—
Tata . . .	1,78	1,91	2,38	2,61	2,52	—	—	—	—
N. Várad . .	1,37	1,32	1,36	1,59	1,62	1,63	—	1,95	1,91

Z a b.

A piacz neve	1854	1855				1856			1857	
	Novemb.	Jantár	Február	Septemb.	Novemb.	Február	Septemb.	Novemb.	Jantár	April
Arad . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Buda . . .	2,12	2,122	2,118	1,122	1,122	1,121	1,132	1,130	1,127	1,130
Csákvár . .	2—	2—	2,18	1,128	1,128	1,143	1,142	1,138	1,138	1,140
Debreczen .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Eger . . .	1,115	1,115	2,16	1,117	1,122	1,116	1,115	1,113	1,118	1,124
Esztergom .	1,128	2,124	2,116	1,114	1,122	1,127	1,127	1,120	1,121	1,123
Fehérvár . .	2,13	2,116	2,110	1,123	1,126	1,128	1,130	1,126	1,121	1,126
Gyöngyös . .	1,158	2,15	2,19	1,121	1,115	1,118	1,122	1,127	1,124	1,127
Gyula . . .	—	—	—	—	—	—	—	—		
Jászberény .	2—	2—	2—	1,120	1,124	1,121	1,117	1,118	1,120	1,125
Karczag . .	2,115	3—	3—	—	—	1,113	—	1,112	1,112	1,130
Kecskemét .	1,153	2,19	2,18	1,19	1,113	1,116	1,115	1,117	1,121	1,129
Kis-Várda .	—	—	—	—	—	—	—	—		
Makó . . .	—	—	—	—	—	—	—	—		
Miskolcz . .	2,12	2,15	2,16	1,11	—59	—56	—51	—51	—52	—55
Móor . . .	2,11	2,112	2,113	1,124	1,138	1,144	1,148	1,142	1,136	1,142
N.-Bánya . .	—	—	—	—	—	—	—	—		
N.-Kálló . .	—	—	—	—	—	—	—	—		
N.-Károly . .	—	—	—	—	—	—	—	—		
Pest	2,113	2,138	2,122	1,120	1,124	1,19	1,133	1,126	1,131	1,133
Szathmár . .	—	—	—	—	—	—	—	—		
Szeged . . .	2,122	2,137	1,132	1,138	1,148	1,115	1,128	1,125	1,135	1,149
Szolnok . .	2,11	2,130	2,121	1,115	1,127	1,121	1,119	1,118	1,120	1,128
Tata	2,16	2,122	2,112	1,115	1,121	1,113	1,125	1,122	1,123	1,130
N.-Várad . .	—	—	—	—	—	—	—	—		

Zab.

A piacz neve	1857		1858							
	Július	Novemb.	Május	Június	Július	Augustus	Septemb.	October	Novemb.	Decemb.
Arad . . .										
Buda . . .	1,30	1,12	1,22	1,32	1,43	1,48	1,24	1,24	1,31	1,
Csákvár . .	1,35	1,18	1,30	1,32	1,39	1,43	1,26	1,24	1,44	1,
Debreczen . .										
Eger . . .	1,13	1—	1, 8	1,51	2—	1,30	1,48	1,42	1,36	1,
Esztergom .	1,24	1,15	1,17	1,31	1,46	1,27	1,18	1,18	1,41	1,
Fehérvár . .	1,34	1—	1, 9	1,24	1,24	1,22	1, 8	1, 8	1,21	1,
Gyöngyös .	1,17	1—	1,21	1,42	1,51	1,31	1,25	1,24	1,38	1,
Gyula . . .										
Jászberény .	1,33	1—	1,12	1,25	2—	—	1,16	1,12	1,26	1,
Karczag . .	1,24	—51	1,15	—	1,30	—	—	—	1,44	1,
Kecskemét .	1,28	1, 4	1,14	1,27	1,38	—	1,14	1,14	1,38	1,
Kis-Várda .										
Makó . . .										
Miskolcz . .	—50	—48	1,18	1,46	1,55	1,24	1,28	3,53	1,02	1,
Móor . . .	1,52	1,18	1,18	1,35	1,40	1,36	1,30	1,26	1,37	1,
N.-Bánya . .										
N.-Kálló . .										
N.-Károly . .										
Pest	1,26	1,11	1,23	1,36	1,49	1,33	1,21	1,25	1,46	1,
Szathmár . .										
Szeged . . .	1,41	1,13	1,24	—	2, 6	1,41	1,35	1,35	1,26	1,
Szolnok . .	1,30	1—	1,15	1,33	1,38	—	1,10	1, 8	1,38	1,
Tata . . .	1,38	1,10	1,30	1,33	1,45	1,31	1,21	1,32	1,30	1,
N.-Várad . .										

Zab.

A piacz neve	1859								
	Január	Február	Martius	April	Május	Június	Július	August.	Septemb.
Arad			1,14	1,85	2,07	2,81	1,85	1,14	
Buda	1,60	1,60	1,97	2,14	2,17	2,47	1,96	1,25	1,25
Csákvár	1,50	1,40	2,26	2,25	2,22	2,22	2,23	1,40	1,65
Debreczen			1,60	1,85	2,18	1,99	1,20	—84	—97
Eger	1,68	1,78	2,10	2,10	2,10	—	1, 5	1, 5	1, 5
Esztergom	1,41	1,57	1,85	1,85	2,06	2,00	1,51	1,13	1,15
Fehérvár	1,97	1,96	1,62	1,24	2,30	2,20	1,88	1,28	1,76
Gyöngyös	1,72	2—	1,71	2,12	2,61	2,38	1,77	1,13	1,28
Gyula			1,47	1,57	—	1,80	—	1,27	1,88
Jászberény	1,11	1,14	1,91	2, 4	2,42	1,93	—	—	—
Karczag	1,52	1,71	1,56	1,80	2,20	1,84	—	1,18	1,28
Kecskemét	1,41	1,52	1,87	2, 8	2,40	1,77	—	—	1,13
Kis-Várda			—	1,68	1,88	1,68	1,52	1,07	—
Makó			1,65	—	—	—	2,12	1,30	1,30
Miskolcz	1,95	2, 1	1,88	—	2,12	2—	1,80	—	1, 2
Mór	1,52	1,62	1,71	1,95	2,16	2,16	2, 7	1,47	—
N. Bánya			1,72	1,43	1,95	2,16	1,62	1,13	1,11
N. Kálló			1,73	1,78	2,10	2, 42	2,14	1,26	—89
N. Károly			1,36	1,40	1,66	1,50	1,38	—84	—80
Pest	1,57	1,70	1,96	2, 4	2,62	2,46	1,79	1,38	1,44
Szathmár			1,42	1,35	1,87	1,25	1,26	—63	—85
Szeged	1,98	2, 5	2,14	2,53	3,13	3, 7	2,14	1,40	1,40
Szolnok	1,10	1,15	1,37	1,94	2,42	—	—	1—	1, 4
Tata	1,56	1,61	1,61	—	2,26	2,56	1,79	1,17	1,31
N. Várad			1,53	1,50	1,98	1,93	1,83	—90	1,07

Z a b.

A piacz neve	1859			1860					
	October	Novemb.	Decemb.	Január	Február	Martius	April	Május	Június
Arad	1,35	1,01	1,60	1,52	1,16	1,52	1,45	1,42	1,84
Buda	1,41	1,46	1,52	1,58	1,53	1,57	1,55	1,69	1,55
Csákvár	1,41	1,43	1,45	1,60	1,68	1,62	—	—	—
Debreczen . . .	1—	1—	1,08	1,20	1,26	1,27	1,17	1,84	0,98
Eger	1,[illegible]5	1,10	1,20	1,20	1,20	1,40	1,40	1,30	1—
Esztergom . . .	1,37	1,37	1,37	1,46	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75
Fehérvár	1,41	1,44	1,55	1,51	1,54	1,58	1,68	1,60	1,63
Gyöngyös . . .	—	1,35	1,55	1,50	1,50	1,50	1,60	—	1,85
Gyula	1,15	1,38	1,45	1,47	1,47	1,65	—	1,58	1,60
Jászberény . . .	1,40	—	—	—	1,00	—	1,50	1,50	1,50
Karczag	1,15	1,20	1,34	1,34	1,55	1,60	1,60	1,15	1,98
Kecskemét . . .	1,31	1,35	—	1,41	1,52	1,63	1,10	1,19	1,19
Kis-Várda . . .	—	1,05	1,17	1,26	1,26	1,40	1,50	1—	1—
Makó	1,45	1,65	1,75	1,95	—	1,99	1,75	1,60	1,28
Miskolcz	1,[illegible]8	—	1,30	1,30	1,26	1,17	1—	1—	—80
Móor	1,66	1,69	1,72	1,75	1,80	1,80	1,80	1,60	1,84
N. Bánya	1,16	1,26	1,32	1,14	1,10	1,05	1,08	1,07	1,01
N. Kálló	—	1,05	1,05	1,26	1,26	1,52	1,10	1,26	1—
N. Károly . . .	—88	—85	0,97	1,18	1,10	1—	1—	—80	0,80
Pest	1,58	1,59	—	—	1,70	1,71	1,69	1,46	1,[illegible]7
Szathmár	—84	—84	0,84	—86	—97	1—	—92	—81	0,80
Szeged	1,56	1,05	1,70	1,90	1,97	1,92	1,94	1,74	1,49
Szolnok	—	1,28	1,35	1,35	—	1,42	—	1,32	—
Tata	1,29	1,41	1,40	1,43	1,00	1,57	1,40	1,40	1,44
N. Várad	1,04	1,05	1,14	1,24	1,30	1,30	1,23	1,05	0,97

Z a b.

A piacz neve	1860						1861		
	Július	Augustus	Septemb.	October	Novemb.	Decemb.	Január	Február	Martius
Arad	1,,28	1,,25	1,,41	1,,55	—	—			
Buda	1,,46	1,,37	1,,18	1,,68	1,,78	2,,69	1,,81	1,,90	1,,81
Csákvár	1,,60	1,,32	1,,50	1,,61	1,,66	—	—	—	—
Debreczen	0,,92	0,,85	1,,02	1,,16	1,,17	—			1,,50
Eger	1,,10	1,,10	1,,10	1,,24	—	—	1,,31	—	1,,30
Esztergom	1,,02	1,,02	1,,87	2,,12	1,,87	—	—	—	—
Fehérvár	1,,50	1,,44	1,,40	1,,69	1,,57	1,,68	1,,81	1,,97	1,,90
Gyöngyös	1,,40	1,, 5	—	1,,50	—	—	1,,50	—	1,,60
Gyula	1,,15	1,,46	—	1,,47	—	—			
Jászberény	1,,50	1,,50	—	1,,65	1,,80	—	—	—	—
Karczag	1,,40	1,, 8	1,, 5	1,,20	1,,84	2,,52	1,,65	1,,80	1,,68
Kecskemét	1,,21	—	—	1,,44	1,,40	1,,39	—	—	—
Kis-Várda	1,,17	1,,90	0,,84	—	—	1,,33			
Makó	1,,85	1,,32	1,,25	1,,46	1,,35	—			
Miskolcz	1,, 5	1,, 30	1,,26	1,,20	—	—	1,,25	—	1,,30
Móor	1,,70	—	1,,80	—	1,,90	1,,90	—	2,,20	—
N. Bánya	0,,87	0,,89	0,,82	1,,06	1,,15	—			1,,31
N. Kálló	—	—	—	1—	1,,16	—			—
N. Károly	0,,78	0,,69	0,,80	0,,90	0,,90	0,,90			1,,17
Pest	1,,41	1,,43	1,,53	1,,71	—	1,,84	—	—	1,,88
Szathmár	0,,80	0,,85	0,,84	0,,82	0,,84				1,,07
Szeged	1,,50	1,,52	1,,50	1,,79	1,,82	—	2,,17	2,, 3	2,,65
Szolnok	—	1,, 5	1,,15	1,,30	1,,35	—	—	3,,12	—
Tata	1,,35	1,,15	1,,38	1,,57	1,,67	—	—	—	—
N. Várad	0,,94	1,,02	1,,13	2,,17	1,,20	1,,33	1,,52	1,,67	1,,32

A felsorolt gabonapiaczokon előfordúlt legnagyobb és legkisebb árak 1854-től—1860-nak végéig.

A következő helyeken	A búzának							
	legnagyobb ára volt				legkisebb ára volt			
	év	hónap	ft	kr	év	hónap	ft	kr
Buda . . .	1854	Novemb.	7	25	1858	Május	2	38
Csákvár . .	1855	Január	7	12	„	„	2	26
Eger . . .	„	Február	6	12	„	„	2	16
Esztergom .	„	Január	7	3	„	„	2	35
Fehérvár . .	„	„	7	6	„	„	2	19
Gyöngyös .	„	Február	6	27	1857	Novemb.	2	9
Jászberény .	„	Január	6	18	1858	Május	2	6
Karczag . .	„	„	5	52	„	„	2	9
Kecskemét .	„	„	6	59	1857	Novemb.	2	12
Miskolcz . .	„	Február	7	10	„	„	2	19
Móor . . .	„	Január	6	52	„	„	2	39
Pest . . .	„	„	7	02	„	„	2	47
Szeged . .	„	„	6	41	1858	Május	2	22
Szolnok . .	„	„	6	42	1857	Novemb.	2	18
Tata . . .	„	„	7	48	4858	Május	2	37

A felsorolt gabonapiaczokon előfordúlt **legnagyobb** és **legkisebb** árak 1854-től—1860-nak végéig.

A következő helyeken	A Rozsnak					
	legnagyobb ára volt			legkisebb ára volt		
	év	hónap	ft kr	év	hónap	ft kr
Buda . . .	1855	Február	5 48	1857	Novemb.	1 37
Csákvár . .	„	„	5 36	1858	Május	1 38
Eger . . .	„	„	5 34	„	„	1 24
Esztergom .	„	„	5 16	1857	Novemb.	1 39
Fehérvár . .	„	Január	5 28	„	„	1 22
Gyöngyös .	1854	Novemb.	6 6	„	„	1 23
Jászberény .	1855	Január	4 33	„	„	1 30
Karczag . .	1854	Novemb.	4 57	„	„	—
Kecskemét .	1855	Január	5 49	1857	Novemb.	1 17
Miskolcz . .	„	Február	5 15	„	Július	— 53
Móor . . .	„	Január	5 1	„	Novemb.	1 45
Pest . .	„	„	5 25	„	„	1 39
Szeged . .	„	„	5 20	„	„	1 20
Szolnok . .	1854	Novemb.	5 40	„	„	—
Tata . . .	1855	Január	5 26	„	„	1 43

A felsorolt gabonapiaczokon előfordult legnagyobb és legkisebb árak 1854-től—1860-nak végéig.

A következő helyeken	A z á r p á n a k							
	legnagyobb ára volt				legkisebb ára volt			
	év	hónap	ft	kr	év	hónap	ft	kr
Buda . . .	1855	Február	3	38	1858	Június	1	34
Csákvár . .	„	„	3	12	„	Május	1	38
Eger . . .	„	„	3	12	1857	Július	1	23
Esztergom .	1855	Novemb.	3	73	„	Novemb.	1	33
Fehérvár . .	„	Január	3	9	„	„	1	18
Gyöngyös .	„	Február	3	22	„	„	1	16
Jászberény .	„	„	3	21	„	„	1	24
Karczag . .	„	„	2	51	„	„	1	18
Kecskemét .	„	Január	3	18	„	„	1	24
Miskolcz . .	„	Február	3	36	„	Július	—	52
Móor . . .	„	Január	3	36	„	Auguszt.	1	36
Pest . . .	„	„	3	20	1858	Szeptem.	1	32
Szeged . .	„	Február	2	46	1857	Novemb.	1	10
Szolnok . .	„	„	2	51	„	„	1	24
Tata . . .	„	Január	3	24	1858	Május	1	36

A felsorolt gabonapiaczokon előfordúlt legnagyobb és legkisebb árak 1854-től—1860-nak végéig.

A következő helyeken	Az abnak legnagyobb ára volt			Az abnak legkisebb ára volt		
	év	hónap	ft kr	év	hónap	ft kr
Buda . . .	1859	Június	2 47	1857	Novemb.	1 12
Csákvár . .	„	Április	2 26	„	„	1 18
Eger . . .	„	„	2 10	„	„	1 —
Esztergom .	„	Május	2 90	„	„	1 13
Fehérvár . .	„	„	2 20	„	„	1 —
Gyöngyös .	„	„	2 61	„	„	1 —
Jászberény .	„	„	2 42	„	„	1 —
Karczag . .	1855	Január	3 —	„	„	— 51
Kecskemét .	1859	Május	2 40	„	„	1 4
Miskolcz . .	„	„	2 42	„	„	— 48
Móor . . .	„	„	2 46	„	„	1 18
Pest . . .	„	„	2 62	„	„	1 11
Szeged . .	„	„	3 13	„	„	1 13
Szolnok . .	„	„	2 42	„	„	1 —
Tata . . .	„	„	2 36	„	„	1 10

A fentebbi tabellákban közlött kimutatásokhoz csak a következő észrevételeket szükséges csatolnom.

1) 1859-ig az árak pengő pénzben, azon évtől fogva pedig osztrák értékű forintokban értendők.

2) Az árak egy bécsi méröre vonatkoznak.

3) Középárnak kiszámítása az egyes hónapokra és évekre nézve, minden piacznak összevetése által semmi értelemmel sem bír s ezért azt elmellőzém.

4) A mérő törvényes tartalma $1_{,9471}$ bécsi köbláb; $16^1/_4$ bécsi mérő = 1000 franczia litre vagyis 1 köb méter. A pozsonyi mérő igen közel jár a bécsi mérőhez, ugyan is 1000 pozs. m. = $1016_{,16}$ bécsi mérővel. De az 1807 óta használt pozsonyi vagy magyar mérő, mely csak 64 pozsonyi itcze = $0_{,8671\,21}$ bécsi mérővel.

5) A legnagyobb és legkisebb árak, melyek az utolsó táblázatban össze vannak állítva, csak a volt pesti kerületre nézve készülhettek, mert a volt nagyváradi kerületben tapasztalt piaczi árak csak 1859 és 1860-ról kézbesíttettek, mely időköz nem elegendő az ily összeállításokra. — Ezen utolsó összeállításból látható, hogy ezen körülbelül 6 évi időköz alatt a tiszta búza, rozs és árpa 1854-nek végén és 1855-nek kezdetén volt legnagyobb árban, legalantabb pedig 1857-nek végén és 1858-nak kezdetén állott. A keleti háború kitörésekor és tartama alatt, mint tudjuk, nagy mennyiségben vitetett ki hazánkból a szemes gabona. A legmagasb és legalantabb árak közt a különbség 200—300%. Összevetvén ezen árakat az előállítás költségeivel, a termés mennyiségével vagy nagyságával, a szállítás könnyebbítésével, kitűnik, hogy azon adóléptéket, mely szerint a földbirtokos kötelezettsége 1854-ben a gabona nagy árai mellett szabatott ki, nem lehetett azon túl is használni a földmíves túlterheltetése nélkül.

6) A zabnak legnagyobb ára volt 1858—1859-ben, legkisebb ára pedig 1857-ben, 200—300% különbséggel.

A feljebbi adatok kiegészítéseül az évi átlagos piaczi árak kimutatását is közöljük, a mint azt báró Czörnig „Statistisches Handbüchlein für die österreichische Monarchie“ czimű legújabb munkájában találjuk.

Buza.

Év	Egy alsó-austriai mérőnek átlagos piaczi árai																			
	Magyarország		A volt temesvári kerület		Horvát- és Szlavonorsz.		Erdély		Alsó-Ausztria		Felső-Ausztria		Salzburg		Stájerország		Karinthia		Krajna	
	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr
1851	2	66	2	1	2	89	3	15	3	32	3	74	4	55	3	80	4	15	3	67
1852	3	20	2	64	3	20	3	4	3	81	3	34	5	2	3	90	4	37	4	8
1853	3	73	3	11	3	99	3	39	4	67	4	81	5	41	4	81	4	97	4	81
1854	4	88	4	55	5	34	4	15	6	30	6	75	7	42	6	11	6	11	5	23
1855	5	30	4	34	5	48	4	50	6	39	6	46	7	12	6	18	6	25	6	70
1856	4	62	4	8	4	58	4	2	5	74	4	93	5	56	5	69	5	74	6	—
1857	3	8	2	69	3	74	3	43	3	99	4	93	5	76	4	39	5	11	4	93
1858	2	99	2	59	3	5	3	73	3	74	4	8	4	95	3	67	3	55	4	9

Rozs.

1851	1	80	1	28	2	40	2	8	2	55	2	90	3	55	2	85	3	34	2	80
1852	2	59	1	99	2	62	1	80	3	41	3	90	4	50	3	18	3	74	3	36
1853	2	94	2	45	2	22	2	12	3	57	3	66	4	29	3	66	3	80	3	74
1854	3	78	3	76	4	4	2	62	4	83	4	76	5	18	4	51	4	46	4	58
1855	3	83	3	4	4	6	2	82	4	46	4	69	5	21	4	27	4	11	4	69
1856	2	97	2	99	3	8	2	24	3	74	3	46	3	76	3	41	3	71	3	83
1857	1	84	1	99	2	45	1	84	2	54	3	10	3	45	2	75	3	46	3	15
1858	2	5	1	84	2	23	1	35	2	48	2	48	2	68	2	69	3	36	2	94

B u z a.

Év	Egy alsó-ausztriai mérőnek átlagos piaczi árai																			
	Görz, Gradiska, Isztria, Triest		Tirol és Vorarlberg		Csehország		Morvaország		Szilézia		Galiczia		Bukovina		Dalmátország		Velencze			
	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr		
1851	3	57	4	69	3	64	3	17	3	36	2	92	2	8	2	87	3	46		
1852	3	71	5	35	4	34	4	18	4	44	3	17	2	47	3	48	3	74		
1853	5	7	6	18	4	64	4	53	4	92	3	76	2	31	4	57	5	39		
1854	6	21	7	47	6	16	7	33	6	54	4	83	2	64	5	91	6	37		
1855	6	49	7	5	6	18	6	63	7	37	6	26	3	87	5	72	6	19		
1856	6	25	6	58	5	56	5	98	6	65	5	27	4	37	5	67	5	88		
1857	6	56	6	7	4	36	4	18	4	50	3	46	3	39	4	71	5	51		
1858	4	22	5	63	4	29	4	22	4	55	3	25	3	15	4	23	5	76		
	R o z s.																			
1851	2	40	3	41	2	73	2	19	2	33	2	26	1	40	1	89	2	33		
1852	2	50	4	53	3	90	3	69	3	76	2	76	1	61	2	48	2	99		
1853	3	25	4	69	3	73	3	55	3	81	3	4	1	54	3	24	3	52		
1854	4	32	5	53	5	9	4	97	5	27	3	97	2	29	4	53	4	43		
1855	4	57	5	58	5	7	5	6	5	69	4	72	2	99	4	37	4	53		
1856	4	15	4	55	4	8	4	2	4	37	3	48	2	59	3	99	4	4		
1857	3	88	4	4	2	71	2	48	2	43	1	98	1	94	3	22	3	71		
1858	3	2	3	97	2	67	2	65	2	61	2	1	1	96	2	90	3	71		

Á r p a.

Év	Egy alsó-ausztriai mérőnek átlagos piaczi árai																			
	Magyarország		A volt temesvári kerület		Horvát- és Szlavónorsz.		Erdély		Alsó-Ausztria		Felső-Ausztria		Salzburg		Stájerország		Karinthia		Krajna	
	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr
1851	1	35	1	10	1	68	1	85	2	10	2	34	3	43	2	59	2	85	2	48
1852	1	99	1	54	2	13	1	61	2	43	2	68	3	20	2	68	2	94	2	66
1853	2	29	1	68	2	73	1	84	2	66	2	78	3	39	3	25	3	4	3	8
1854	2	54	1	98	2	83	2	5	3	11	3	20	3	88	3	53	3	95	3	45
1855	3	46	1	87	2	75	2	6	3	11	3	32	3	87	3	64	3	94	3	81
1856	2	13	1	63	2	20	2	6	2	75	2	73	3	18	3	17	3	69	3	10
1857	1	61	1	40	1	85	1	87	2	15	1	92	2	40	2	76	2	48	2	89
1858	1	76	1	43	1	80	1	91	2	15	1	77	2	33	2	62	3	11	2	57
	Z a b.																			
1851	1	22	1	19	1	45	1	28	1	56	1	57	1	94	1	63	1	47	1	78
1852	1	42	1	28	1	52	1	10	1	71	1	71	1	84	1	71	1	42	1	63
1853	1	64	1	42	1	94	1	19	1	92	1	78	1	63	1	98	1	52	1	84
1854	1	75	1	63	2	3	1	35	2	17	2	1	2	15	2	6	2	1	2	22
1855	1	56	1	35	1	84	1	45	1	78	1	71	2	10	2	5	1	91	2	8
1856	1	36	1	33	1	57	1	31	1	73	1	57	1	63	2	5	1	96	1	98
1857	1	24	1	22	1	47	1	14	1	71	1	43	1	50	2	1	2	20	1	98
1858	1	41	1	28	1	50	1	21	1	81	1	50	1	78	1	94	2	1	1	79

Á r p a.

Év	Egy alsó-ausztriai mérőnek átlagos piaczi árai																					
	Görz, Gradiska Isztria, Triest		Tirol és Vorarlberg		Csehország		Morvaország		Szilézia		Galiczia		Bukovina		Dalmátország		Velencze		Az egész birodalom	
	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr
1851	2	6	2	99	2	24	1	92	1	85	1	78	1	15	1	47	3	45	2	20
1852	2	94	3	43	2	78	2	59	2	75	2	15	1	28	1	98	2	68	2	45
1853	3	73	3	69	2	90	2	62	2	80	2	45	1	22	2	55	3	88	2	76
1854	3	39	4	51	3	80	3	52	3	85	3	11	1	54	3	46	3	48	3	24
1855	3	41	4	23	3	69	3	46	3	90	3	66	2	12	3	50	3	18	3	36
1856	3	34	4	69	3	13	3	99	3	24	3	81	1	38	2	96	3	13	2	87
1857	3	1	3	64	2	27	2	29	2	8	1	66	1	28	2	61	3	8	2	29
1858	2	38	3	66	2	40	2	36	2	38	1	74	1	52	2	16	4	29	2	33
							Z				**a**			**b.**						
1851	1	94	2	3	1	40	1	35	1	31	1	10	.	77	1	40	2	3	1	62
1852	1	98	2	19	1	49	1	49	1	56	1	28	.	84	1	80	1	82	1	57
1853	2	15	2	26	1	61	1	68	1	70	1	52	.	89	1	87	2	15	1	73
1854	2	78	2	52	2	10	2	10	2	34	2	26	1	29	2	22	2	36	2	8
1855	2	62	2	43	1	71	1	71	2	10	2	31	1	56	2	50	2	33	1	98
1856	2	69	2	29	1	68	1	70	1	82	1	70	1	12	2	17	2	40	1	82
1857	2	41	2	47	1	61	1	61	1	38	1	15	.	75	2	3	2	43	1	68
1858	2	13	2	75	1	91	1	77	1	76	1	29	.	87	1	79	2	38	1	72

IV.

MAGYARORSZÁGI TAKARÉKPÉNZTÁRAK.

(Folytatás.)

Galgóczy Károlytól.

VII. GYŐRI TAKARÉKPÉNZTAR.

Kezdetét 1845-ben vette, 300 darab 100 pengő forintos részvénynyel alakulván. Ugyanekkor mindjárt minden részvényre 50 pft fizettetett be, és több azóta sem.

Az alakulás első esztendejében összes bevétele volt a társulatnak 432,412 ft 57 kr, kiadása 417,483 ft 3 kr. A nevezett bevételben felek betételei 189,930 ft 9 kr, — a kiadásban felek kivétele 66,791 ft 56 kr. Már a következő 1846-ban összes bevétel 917,443 ft 9 kr, ebből felek betétele 390,258 ft 57 kr, — kiadás 888,625 ft 55 kr, ebből felek kivétele 250,921 ft 39 kr. És e forgalom ugyanez évi tiszta jövedelmül 2162 ft 43 krt eredményezett.

Uj adatokul ez intézettől akademiánk az 1854-től 1859-ig terjedő évi üzletkimutatásokat nyerte meg, mely adatok táblás kimutatássá alakítva, következő eredményt mutatnak :

Bevétel	1854		1855		1856		1857		1858		1859	
	p. p. ft	kr	p. p. ft	kr	p. p. ft	kr	p. p. ft	kr	p. p. ft	kr	o. é. ft	kr
Pénztári maradvány az első évről	22,018	20	29,955	2	36,995	46	37,848	36	15,072	58	76,415	99
Felek betételei a folyó évben	158,735	40	216,950	8	274,738	46	244,564	9	336,885	4	496,895	71
Kamattőkésítés a felek részére	10,888	38	12,998	28	15,801	18	15,819	56	17,858	20	22,080	46
Visszafizetett kölcsönök . .	3,200	—	21,700	—	5,320	—	32,140	—	25,600	26	19,963	75
„ előlegezések .	183,861	36	188,296	—	251,794	—	294,414	—	321,644	—	372,861	—
„ váltók . . .	293,982	—	360,957	—	544,840	48	409,750	—	532,217	80	575,898	16
Kölcsö-kamatokból	9,992	47	10,726	11	10,567	56	11,553	4	13,019	38	13,176	—
Előlegezési- „	2,384	46	3,014	11	3,378	52	4,270	16	4,970	4	5,031	97
Váltó leszámítolási lerovat .	3,892	4	6,718	14	10,744	22	8,861	21	10,323	38	12,276	75

Betétkönyvi díjakból . . .	36	—	46	—	56	—	52	—	66	—	82	—
Beiratási „ . . .	451	8	604	26	881	18	828	6	1,070	39	1,303	—
Késedelmi kamatokból . . .	250	40	182	35	518	18	337	3	829	22	1,078	8
Részvény-átiratási díj . . .	5	30	6	30	5	—	13	—	13	—	13	—
Visszatérített bélyegdíj . . .	105	24	189	28	182	—	231	27	312	59	473	6
Fölös bevétel zálog eladásból	25	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Status-kötelezvények eladásából					950	—	3,800	—	—	—	498	75
Pótlék díj					110	—	1,145	6	1,037	28	3,551	79
Földteherm. kötelezv. eladásából							1,000		11,300	—	5,775	—
Kihúzott sorsjegyek árából .							180				—	—
Földteherm. köt. befolyt kamat.							2,025	42	2,503	48	934	37
Házi jövedelemből											854	66
Összeg .	689,829	55	853,240	36	1,157,117	2	1,068,418	36	1,294,780	54	1,609,264	41

Bevétel	1854		1855		1856		1857		1858		1859	
	p. p. ft	kr	p. p. ft	kr	p. p. ft	kr	p. p. ft	kr	p. p. ft	kr	o. é. ft	kr
Pénztári maradvány az első évről	22,018	20	29,955	2	36,995	46	37,848	36	15,072	58	76,415	99
Felek betételei a folyó évben	158,735	40	216,950	8	274,738	46	244,564	9	386,885	4	496,395	71
Kamattőkésítés a felek részére	10,888	38	12,998	28	15,801	13	15,819	56	17,853	20	22,030	46
Visszafizetett kölcsönök . .	3,200	—	21,700	—	5,320	—	32,140	—	25,600	26	19,963	75
„ előlegezések .	183,861	36	188,296	—	251,794	—	294,414	—	321,644	—	372,861	—
„ váltók . . .	293,982	—	360,957	—	544,840	48	409,750	—	532,217	30	575,898	16
Kölcsö-kamatokból	9,992	47	10,726	11	10,567	56	11,553	4	13,019	38	13,176	—
Előlegezési- „	2,884	46	3,014	11	3,378	52	4,270	16	4,970	4	5,081	97
Váltó leszámítolási lerovat .	3,892	4	6,718	14	10,744	22	8,861	21	10,328	38	12,276	75
Státus-kötelezvényektől . .	—	—	896	28	782	26	584	50	561	—	650	91

Betétkönyvi díjakból . . .	86	—	46	—	56	—	52	—	66	—	82	—
Beiratási „ . . .	451	8	604	26	881	18	838	6	1,070	39	1,303	—
Késedelmi kamatokból . . .	250	40	182	35	518	18	337	3	829	22	1,078	8
Részvény-átiratási díj . . .	5	30	6	30	5	—	13	—	13	—	13	—
Visszatérített bélyegdíj . . .	105	24	189	28	182	—	231	27	312	59	473	6
Fölös bevétel zálog eladásból	25	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Status-kötelezvények eladásából					950	—	3,800	—	—	—	498	75
Pótlék díj					110	—	1,145	6	1,037	28	3,551	79
Földteherm. kötelezv. eladásából							1,000		11,300	—	5,775	—
Kihúzott sorsjegyek árából .							180				—	—
Földteherm. köt. befolyt kamat.							2,025	42	2,503	48	934	37
Hási jövedelemből											854	66
Összeg .	689,829	55	853,240	36	1,157,117	2	1,068,418	36	1,294,780	54	1,609,264	41

Kiadás	1854		1855		1856		1857		1858		1859	
	p.p. ft	kr	p.p. ft	kr	p.p. ft	kr	p.p. ft	kr	p.p. ft	kr	o. é. ft	kr
Betételek visszafizetése . .	169,713	10	140,674	—	259,585	18	242,495	23	268,732	1	381,279	51
Betételek kivett kamatai . .	11,744	46	13,607	28	16,797	22	16,768	25	18,576	22	23,408	97
Ingatlan javakra adott kölcsönök	2,000	—	21,840	—	51,600	—	15,740	—	33,540	—	45,414	20
Előlegezések	175,105	—	215,176	—	249,431	—	306,515	—	350,280	—	367,946	25
Váltókra	296,432	—	409,057	—	533,990	48	440,240	—	526,487	1	636,393	96
1854-diki nemzeti kölcsönre .	1,875	—	12,375	—								
Bélyegdij-kiadások	67	—	97	—	151	—	183	15	298	38	470	43
Intézeti költségek	1,277	57	1,276	47	1,502	53	1,816	35	1,768	26	3,869	44
Szolgálati járandóságok . .	1,660	—	1,660	—	1,926	40	2,060	—	2,592	18	2,696	75
Nemzeti kölcsöntől előre megtérített kamatok			327	20								

Beszerzett butorok			154	15	1,000	25						
Kifizetett osztalékok					3,788	—	6,417	—	5,529	—	6,666	95
Átvett státus-kötelezvényekre							850	—				
„ földteherm. „ .							20,200	—	14,100	—		
„ sorsjegyekre							60	—				
Jótékony czélra tett adakozás									100	—		
Takarékpénztári házvétel szépítés											53,440	98
Házköltség											354	61
Veszteségek fedezésére tartalék tőkéből											2,245	51
Készpénzbeli maradvány .	29,955	2	36,995	46	37,848	86	15,072	58	72,777	8	85,076	85
Összeg .	689,829	55	853,240	36	1,157,117	2	1,068,418	36	1,294,780	54	1,609,264	41

Összes forgalom hat év alatt osztrák értékre vive 6,925,817 ft 79 kr. megjegyezvén, hogy a kimutatás az utolsó évben osztrák pénzben, a többiben pengőről szól:

Felekbetételei összesen 1,789,865 forint 6 kr, kivétele 1,516,531 ft 24 kr. mindenik osztrák értékre vive. A betételben hátraesés egyedül 1857-ben mutatkozik: de ugyanekkor a kivétel is apadt. A felekbetételeihez adván az alaptőkéből befizetve levő 15,750 uj forintnyi összeget, az ekkép előállott 1,805,615 ft 6 krnyi főösszeg a hat év alatt az üzletben közel négyszer fordult meg. Ingatlan javakra adatott 176,370 ft 20 kr, ily kölcsönökből visszafizettetett 112,322 ft 14 kr. Előlegezési üzletben forgott 1,729,278 ft 60 kr, váltóüzletben 2,952,911 ft.

A vagyon állapot az érték mérleg szerint következő gyarapodást mutat: 1854-ben volt a cselekvőleges állás 328,868 ft 13 kr, szenvedőleges 325,428 ft 25 kr, — 1855-ben cselekvőleges 424,151 ft 21 kr, szenvedőleges 418,832 ft 55 kr, — 1856-ban cselekvőleges 460,071 ft 29 kr, szenvedőleges 450,813 ft 41 kr, — 1857-ben cselekvőleges 480,143 ft 35 kr, szenvedőleges 471,937 ft 21 kr, — 1858-ban cselekvőleges 569,264 ft 26 kr, szenvedőleges 559,873 ft 2 kr; — ez eddigelé pengő pénzben van; — 1859-ben cselekvőleges állás 737,087 ft 15 kr, szenvedőleges 726,494 ft 21 kr. Évről évre szép sikerrel növekedő állapot.

Levonván a szenvedőleges állapotot a cselekvőlegesből, a tiszta haszon évenként következőleg mutatkozik: 1854-ben 3439 ft 48 kr, — 1855-ben 5318 ft 26 kr, — 1856-ban 9257 ft 48 kr, — 1857-ben 8206 ft 14 kr, — 1858-ban 9391 ft 24 kr, — eddig pengő —, 1859-ben 10,592 ft 94 kr. Visszaesés csak 1857-ben. — E sorozatos tiszta haszonért, intézeti költség és szolgálati járandóság czíme alatt tett kezelési kiadás a hat éven át összesen 24,459 ft 83 krt tesz osztrák értékben.

Számadásunk utolsó évében, 1859 dec. 31-én a vagyonösszeg következőleg oszlott meg: készpénz 85,076 ft 85 kr, magán adós levelekben 263,410 ft 90 kr, ezektől december végig folyó kamat 6720 ft 16 kr, előlegezésekben 105,804 ft 60 kr, ezektől hátralevő kamat 1109 ft 69 kr, váltókölcsönben 191,545 ft 80 kr, statusköt[illegible]lezvényekben 10,368 ft 75 kr,

földtehermentesítési kötelezvényekben 17,325 ft, ezektől dec. végig járó kamatokban 137 ft 50 kr, sorsjegyekben 410 ft 55 kr, 1859 dec. végig folyó pótlékdíjak 237 ft 76 kr, takarékpénztári házérték 53,440 ft 98 kr, házjövedelem dec. végig 747 ft 60 kr, bútorok használat-leszámítás után 735 ft, bélyegkészlet 16 ft 1 kr; összeg: 737,087 ft 15 kr, — a függő teher pedig következő volt: részvénytőke 15,750 ft, tartaléktőke 4242 ft 64 kr, nyugdíj-alaptőke 3378 ft 23 kr, felekbetételei 688,611 ft 54 kr, ezektől dec. végig járó kamat 11,370 ft 16 kr, kölcsönöktől előre felvett kamat 50 ft 75 kr, előlegezések előleges kamatja 430 ft 90 kr, váltók előre fizetett kamatja 1860 ft 81 kr, rendelkezésre álló osztalékösszeg 286 ft 45 kr, még ki nem vett osztalék 412 ft 60 kr, fölösbevétel zálogokért 26 ft 63 kr, szállásbér dec. végéig 73 ft 50 kr, összeg 726,494 ft 21 kr; mit levonva a vagyonból, évi tiszta jövedelem 10,592 ft 94 kr.

VIII. DEBRECZENI TAKARÉKPÉNZTÁR.

Ennek már az 1846-ik évi második félévben 101,896 ft 3 krnyi forgalma volt.

Akademiánkhoz e takarékpénztárról ez idő szerint csak az 1858- és 1859-ik évről szóló kimutatások érkeztek be. Ezekből röviden következő összeállítást teszünk.

1858-ban összes bevétele volt e takarékpénztárnak 909,848 ft 73 kr, melyből a felek évi betétele s tőkésített kamatai 118,412 ft 14 kr, váltóleszámítolási visszafizetések 762,759 ft 90 kr. — Kiadás volt 906,645 ft 5 kr, készpénzül átjött 1859-re 3203 ft 64 kr. A kiadásból 53,248 ft 25 kr. felek betételeinek visszafizetésére, 3460 ft 28 kr. kamattőkésítésekre 826,598 ft 60 kr. pedig váltóleszámítolásra ment; ingatlanra adott kölcsönbe 2126 ft 24 kr. fektettetvén. — Ezen évben az intézet cselekvő-vagyon állása 196,244 ft 84 krt, szenvedőleges állása pedig 191,982 ft 13 krt tett, évi üzlet tiszta jövedelme 4262 ft 71 kr. volt.

1859-ben a forgalom 1,088,323 ft 96 krnyi bevételt képvisel. Ebből a felek ez évi betétele 167,257 ft 80 kr, miből 8266 ft 30 kr. tőkésített kamat. E betétel 48,845 ft 66 krral több az előző évinél. Váltóleszámítolási visszafizetés

volt 884,908 ft 55 kr, mely 122,148 ft 65 krral haladja az előző évit. — Kiadás volt 1,061,391 ft 27 kr, 26,932 ft 69 kr. a következő évre készpénzül jövén átal. E kiadásból 99,704 ft 83 kr. bevételek visszafizetésére, 8266 ft 30 kr. kamattőkésítésekre, 929,835 ft 5 kr. pedig váltóleszámítolásokra ment, mely utóbbi 103,346 ft 45 krral haladja az előző évi hasonló befektetést; ez évben ingatlan kölcsönre semmi sem adatván. — Ugyanez adat szerint az ez évi cselekvő vagyon 267,712 ft 14 krban; a szenvedőleges 261,407 ft 47 kr, az évi üzlet tiszta jövedelme pedig 6304 ft 67 krban mutattatik ki. Elég gyarapodás. Különítve pedig a cselekvő vagyon 1859 dec. 31-én következő volt: készpénz 26,932 ft 69 kr, ingatlansági kölcsönben 11,754 ft 21 kr, kölcsönök kamataiban 659 ft 14 kr, előlegekben 7439 ft 10 kr, ezek hátralevő kamataiban 69 ft 82 kr, leszámított váltókban 220,638 ft 50 kr, bútor s szerelvény 218 ft 68 kr, összeg 267,712 ft 14 kr. — A függő teher: részvénytőke 31,500 ft, felekbetételei 221,426 ft 53 kr, betétekért dec. végig járó kamatok 4249 ft 75 kr, leszámítolások előre felvett kamatai 1333 ft 39 kr, tartaléktőke 1600 ft, részvénykamatokért 1852-ről 10 ft 50 kr, 1853-ról 18 ft 90 kr, 1854-ről 260 ft 40 kr, 1855-ről 120 ft 75 kr, 1856-ról 119 ft 70 kr, 1857-ről 179 ft 55 kr, 1858-ról 588 ft, — összeg 261,407 ft 47 kr.

Kezelési folyó költségekre s hivatalnokok fizetésére kiadott az intézet 1858-ban 1701 ft 33 krt, 1859-ben 1879 ft 97 krt.

IX. EPERJESI TAKARÉKPÉNZTÁR.

Ez 1845-ben már szintén fenállott s ez évben bevétele volt 304,643 ft 29 kr. pengő pénzben, melyből a felek betételei 82,469 ft 32 krt képviselnek. Ez év után adataink 1857-ig hiányoznak. 1857-ben már a bevétel hivatalos kimutatás szerint összesen 2,333,680 pengő forint volt, melyből 160,961 ft ötkamatu, 197,991 ft pedig hatkamatu betételek öszlete; kiadás 2,306,700 ft, s ebből ötöskamatu betételek visszafizetése 164,382 frt, hatoskamatuaké 53,920 frt, váltóleszámítolás 1,840,139 ft, tisztviselők fizetése 3700, üzleti költség 1596 ft

— A következő 1858-ban már a forgalom 2,986,996 ft 23 krra növekedett, mely bevételből 37,422 ft 14 kr. készpénzben jövén által 1859-re, a kiadási összeg 2,949,574 ft 9 kr. volt. A bevételben a felek ötöskamatu betételei 191,721 ft 27 krral, a hatoskamatuak 187,078 ft 47 krral jelennek meg, váltó visszafizetés pedig 2,298,554 ft 17 kr. A kiadásokban az ötöskamatu betételek visszafizetése 162,312 ft 35 krral, a hatoskamatuaké 94,775 ft 42 krral szerepel, kézi zálogra tett előlegezések 220,295 ft 39 kr, váltóleszámítolások összege 2,414,597 ft 2 krra rúg, ingatlansági kölcsönre semmi sem adatván; hivatalos fizetésekre 2816 ft 40 kr, intézeti költségekre pedig 2476 ft 33 kr. ment ki pengő pénzben. — 1859-ben megváltoztatta a takarékpénztár kezelését, a forgalmi évszámítást július 1-től június 30-ig eső időközre tevén át. Ez okból adatunk az 1859 január 1-töl június 30-ig terjedő félévről ismét hiányzik.

De annál meglepőbb forgalmi növekedéssel látszik megjelenni az 1859 julius 1-től 1860 június 30-ig számított év, melynek forgalma 3,524,857 ft 95 krban mutattatik ki uj pénzben, mely bevételi összegből 39,485 ft 75 kr. készpénzül jövén át az 186°/1 évre, a többi kiadásba ment. A bevételek közt felek ötöskamatu betétele 263,593 ft 87 kr, hatoskamatu 190,807 ft 55 kr, váltó visszafizetés 2,910,087 ft 71 krral szerepel; a kiadások közt pedig az ötöskamatu betételek visszafizetése 214,762 ft 52 kr, hatoskamatuaké 130,075 ft 77 krt, a váltóleszámítolásra adott összeg 2,981,108 ft 80 krt tesz; hivatalos személyzet díjazása 4485, kezelési költség 1514 ft 28 kr, jótékony célokra 1370 ft. Tiszta jövedelme pedig volt az évi forgalomnak 22,688 ft 65 kr, 1860 julius 1-ső napján következő vagyon állással; pénztári maradvány 39,485 ft 75 kr, kézi zálogra adott előlegezésekben 116,372 ft, leszámított váltókban 791,793 ft 51 kr, két iglói takarékpénztári részvényben 105 ft, államkölcsönkötelezvényben 9975 ft, összeg 957,731 ft 26 kr. Függő teher volt ugyanakkor: tartaléktőke 10,547 ft 16 kr, részvényekre befizetett alaptőke 31,500 ft, részvények után járó kamatok 1260 ft, ötkamatos betételek 365,737 ft 11 kr, ezekután június 30 járó lefolyt kamat 8190 ft 39 kr, hatoskamatu betételek 501,854 ft 96 kr,

ezek után június 30-ig lefolyt kamat 14,504 ft 88 kr, kezelési költségek 1448 ft 16 kr, összeg 935,042 ft 61 kr, mit levonva a meglevő vagyonból forgalmi tiszta haszonul 22,688 ft 65 kr. marad.

X. SOPRONI TAKARÉKPÉNZTÁR.

Ezen takarékpénztár szintén a legrégibbek közül való, mert már 1843 óta áll fen, s 15,000 pengő forintnyi részvénytőke befizetéssel alakulván, már első éveiben oly részvétnek örvendett, hogy az 1843-tól 1846-ig terjedő időszakon 1,096,567 ft 32 krnyi forgalmat mutathatott ki. Szokott hivatalos kimutatásai ez intézetnek a többi takarékpénztárak kimutatásaitól sajátságosan különbözők; névszerint e kimutatás úgy van szerkesztve, hogy fejezetében minden rovat bevétele vagy kiadása az intézet keletkezése óta folytonosan összezve egy tekintettel látható; a számadás folyó évéről pedig havonként van megkülönböztetve a hasonlag rovatozott kimutatás. Valóban ha összes takarékpénztáraink ekkép szerkesztenék s bocsátnák közre forgalmi kimutatásaikat, ebből igen érdekes adat volna összeállítható, t. i. az, hogy melyik vidéke az országnak mikor legpénzesebb vagy melyik hónapban lát leginkább pénzszükséget. Most két éve ily modoru kimutatást kezdett a szegszárdi takarékpénztár is. Azonban sajnálnunk kell, hogy akademiánk a soproni takarékpénztár részéről is csak az 1858 és 1859-ik évi kimutatásokat nyervén meg, a jelelt tüzetes számítást ez uttal ezzel sem tehetjük, hanem meg kell elégednünk csak az utolsó 1859-diki összeállítás közlésével, az iránt is sajnálatunkat jelentvén ki, hogy e kimutatásokból a vagyon és teher mérlege is hiányzik. A kimutatást a következő két rovatos táblázatba foglalom :

B e v é t e l.

Évszám és hónap	Részvény befizetés	5% betétek		4% betétek		Betétkönyvecskék elevei lek díja		Illetékek		Kölcsönök előlegek, váltók kamatai s ingatlanszági haszonbér		Visszafizetett kölcsönök	
	ft	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr
1843-tól 1858-ig	15,750	1,119,819	6	3,026,727	47	1148	91	17,781	31	506,949	3	509,441	10
1859-ki év Január		46,735	94	18,930	—	12	96	534	69	4,519	10	955	50
„ „ Február		29,492	35	15,013	77	9	52	470	36	4,484	64	2,100	—
„ „ Martius		24,720	77	8,675	61	7	76	653	16	5,727	73	1,081	50
„ „ April		8,042	96	15,440	27	8	88	592	19	5,204	38	2,394	—
„ „ Május				15,398	44	8	—	369	64	7,154	23	607	—
„ „ Június				19,304	41	6	24	656	32	5,341	1	14,700	—
„ „ Július		8,547	63	27,611	66	8	—	711	42	5,304	46	3,307	50
„ „ August				16,091	62	6	8	481	65	3,856	39	856	50
„ „ Septem.				21,866	62	7	68	516	65	2,614	4	680	40
„ „ October				17,5[illegible]6	76	7	12	588	36	6,401	95	713	—
„ „ Novem.				28,170	72	9	36	502	74	3,777	84	630	—
„ „ Decem.				44,302	65	8	64	604	20	9,243	52	84	—
„ „ összege		117,539	64	248,362	53	100	24	6,681	38	64,629	29	28,109	40
„ „ decemb.													
31-kén főösszeg	15,750	1,237,358	71	3,275,000	—	1249	15	24,462	69	571,578	32	537,550	50

B e v é t e l.

Évszám és hónap	Visszafizetett előlegek		Állam-papirok eladásából		Leszámitolt váltók kifizetteté-séből		Megtérített peres költségek		Kincstári jegyek 3% kamatja		Előleg a nemzeti bankból	Összesen	
	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	ft	kr
1843-tól 1858-ig	666,815	7	185,002	2	1,109,977	—	289	3	6423	62	116,235	7,282,358	62
1859-ki év Január	19,575	—			66,255	—						157,518	19
„ „ Február	5,415	75			37,551	43						94,537	82
„ „ Mártius	21,268	60			61,755	89						123,891	2
„ „ Apríl	3,215	95			51,818	50						86,717	13
„ „ Május	13,590	70			43,708	55						80,836	56
„ „ Június	2,904	90			60,776	60						103,689	48
„ „ Július	12,934	—			43,098	—						101,522	67
„ „ August	13,244	—			47,775	—						82,311	24
„ „ Septemb.	7,530	65			48,200	—						82,416	4
„ „ October	4,553	50			48,419	—	165	45				78,405	14
„ „ Novemb.	12,212	50			46,937	67						92,240	83
„ „ Decemb.	6,720	25			55,930	—						116,893	26
„ „ összege	123,165	80			612,225	64	165	45				1,200,979	38
„ „ decemb.													
31-kén főösszege	789,980	87	185,002	2	1,722,202	64	454	48	6423	62	116,235	8,483,338	—

K i a d á s.

Évszám és hónap	Befizetett alaptőke	Ingatlanra adatott kölcsön		Előleg		5 száztóli betételek visszafizetése		4% betételek visszafizetése		5% betételek kamatja		4% betételek kamatja		Tőkésített 5% kamatok	
	ft	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr
1843-tól 1858-ig	15,750	1,067,643	40	791,213	72	550,902	37	2,574,681	36	180,030	95	36,504	66	3,941	64
1849-ki év Január		18,420		3,670		2,329	91	13,410	73	5,923	81	813	95	6,075	68
„ „ Február		7,965		3,646		1,790	86	16,065	88	—	69	35	53		
„ „ Március		3,864		8,198		4,230	54	13,546	2	29	21	63	46		
„ „ April		12,645		14,240		6,278	51	27,575	33	487	48	130	79		
„ „ Május		6,255		14,130		1,039	66	18,076	60	13	63	120	10		
„ „ Június		7,000		5,410		13,272	54	16,322	6	298	67	151	92		
„ „ Július		17,000		7,740		16,522	67	14,108	44	6,808	43	891	68	8,547	63
„ „ Augusst		5,800		5,531		9,216	67	14,326	40	31	73	23	5		
„ „ Septemb.		6,500		8,157		8,644	44	11,227	—	64	53	32	17		
„ „ October		7,000		6,254		14,090	53	14,450	90	141	80	64	21		
„ „ Novemb.		10,775		3,046		8,788	16	11,900	98	127	27	85	43		
„ „ Decemb.		4,500		1,720		6,316	12	6,427	3	117	12	65	7		
„ „ összvege		107,724		81,742		92,520	61	177,437	37	14,044	37	2,477	36	14,623	31
„ „ főösszveg	15,750	1,175,367	40	872,955	72	643,422	98	2,752,118	73	194,075	32	38,982	2	18,564	95

Évszám és hónap	Tőkésített 4% kamatok		Állam-kötelezvények vásárlására		Váltó leszámítolásokra		Nyeremény letétek		Költségek		Kölcsönkamatok visszatérítése		Behajtandó törvényszéki kiadások		Ingatlansági számla	
	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr	ft	kr
1843-tól 1858-ig	129,434	84	324,006	94	1,257,981	99	72,628	86	61,478	88	9,726	14	454	48	34,845	30
1859-ki év Január	7,532	32			66,035	82	—		362	53	—					
„ „ Február					45,048	55	6,857	26	772	5						
„ „ Március					55,010	—			507	25		33				
„ „ April			17,435	—	50,864	60			804	29	637	—				
„ „ Május			1,680	55	47,175	—			1,600	31	22	86				
„ „ Június					43,800	—			667	83	121	80				
„ „ Július	7,182	94			50,419	—			974	61						
„ „ August					48,100	—			373	—	6	30				
„ „ Septemb.					51,630	—			942	86						
„ „ October					44,567	66			393	12			154	29		
„ „ Novemb.					43,300	—			424	4						
„ „ Decemb.					52,430	—			868	17						
„ „ összege	14,715	26	19,115	55	598,380	64	6,857	26	8,690	6	788	29	154	29		
„ „ főösszeg	144,150	10	343,122	49	1,856,362	63	79,485	12	70,168	94	10,514	43	608	77	34,845	30

K i a d á s.

Évszám és hónap	3% államkincstári jegyek fizetett kamatja		Beadott magyar bankjegyek		A nemzeti banknak visszafizetett előleg	Összeg	
	ft	kr	ft	kr	ft	ft	kr
1843-tól 1859-ig	4286	62	393	75	89,985	7,205,890	90
1859-ki év Január	29	34				124,604	9
„ „ Február	36	11			26,250	108,467	93
„ „ Március	64	41				85,513	22
„ „ Április	13	21				131,111	21
„ „ Május	32	8				90,145	79
„ „ Június	18	75				87,063	57
„ „ Július	13	84				130,209	24
„ „ August	41	16				83,449	31
„ „ Septemb.	105	52				87,303	52
„ „ October	130	38				87,246	90
„ „ Novemb.	63	27				78,510	15
„ „ Decemb.	22	19				72,465	70
„ „ dec.31-én készpénz	—	—	—	—	—	111,356	47
„ „ összeg	570	26			26,250	1,277,447	10
„ „ főösszeg	4856	88	393	75	116,235	8,483,338	—

Az előbocsátott táblázatokból kitünik, hogy a soproni takarékpénztárnak 1843-ban történt keletkezése óta 8,483,338 ftnyi forgalma volt osztrák értékben, mit az évszámok szerint 16 felé elosztván, esik egy-egy évre átmérőleg 530,208 ft. E sommához képest figyelembe véve azt, hogy fentebbi kimutatásunk szerint a keletkezés első 3 évében 1843-tól 1846-ig a forgalom 1,096,567 ft volt, be kell vallanunk, hogy a gyarapodás nem valami feltünő.

Mennyit vett be az intézet 5- és mennyit 4 százstolis betételekből, valamint a többi bevételi forrásokat is a táblázat világosan mutatja, megjegyzendő mégis, hogy az 5-kamatu betételek január hónapban legerősebbek s aztán folyvást apadnak, ellenben a 4-kamatu betételeknek legnagyobb erejök december, november és július hónapokra esik.

A kiadások közt nagy dicséretére szolgál e takarékpénztárnak, hogy vagyonának igen szembetünő részét ingatlanra adott kölcsönben forgatja, annyira, hogy az így forgatott összeg 1,175,000 ft tevén, ezt a váltóleszámitolási 1,856,000 ftnyi forgalom épen nem aránytalanul mulja felül, kivált ha meggondoljuk, hogy amaz hosszu kölcsön, a váltói pedig legfeljebb 4 havi szokott lenni, s így a gyorsabb megfordulás által nagyobb összeget tüntet ki.

Egybe vetvén a bevételi és kiadási havi kimutatásokat, azt találjuk, hogy december és januáriusban van a pénztár legjobban ellátva kikölcsönzendő pénzzel, a mikor a bevétel magas összegre telik, a kölcsönök pedig kevésbbé keresettek.

V.

KOK A NÉPESEDÉSI MOZGALOMHOZ.

Weninger Vincétől.

---

czerendi Sz.-Mártonról czímzett panlmi főapátság népesedési viszonyai 186$^{0}/_{1}$-ben.

zerzetről magáról nem jöttek még statistikai eimbe, de annál kimerítőbbek azok, melyek a szerezelt 15 plébániából béküldettek. E Közlemények ben (66-dik s k. l.) az egyházak statistikája a le—1859-ik évekre van összeállítva; ugyan ezen egyistikáját az 1860-ik évre ugyanazon rendszer szelöm.

1. Sz.-Márton és Kis-Écse.

tett : fiú 52, leány 54, összesen 106
: férfi 43, nő 36, „ 79.
porodás viszonya e szerint 10,600 : 2735 = 3,$_{87}$.
holikus népesség : 2735 lélek
ai hitv. „ 1 „
t „ „ 1 „
„ „ 88 „
z összes lakosság 2825 s mind magyar ajkú.
rint a katholikusok között :
landóság volt $\frac{7900}{2735} = 2,_{88}$
lyt években pedig (vissza 1850-ig) 3,$_{57}$.
skettetett 29 pár, azelőtt átlagosan 27 pár.

2. Bakonybél, a gerenczei malmok és Somhegy.

Született: fiú 28, leány 30, összesen 58
elhalt: férfi 13, nő 10, „ 23
A szaporodási viszony e szerint 5800 : 1344 = $4_{,31}$
A halandóság „ „ „ 2300 : 1344 = $1_{,71}$
A népesség: Katholikus 1344
Zsidó 7

összeg 1351 lélek; ezekből 46 német a többi magyar.

Házasságra lépett 12 pár.

3. Bársonyos.

Született: fiú 21, leány 22, összesen 43
elhalt: férfi 15, nő 11, „ 26
E szerint:
a szaporodás 4300 : 972 = $4_{,42}$
a halandóság 2600 : 972 = $2_{,67}$
A népességre nézve:
Katholikus 972
Zsidó 33

1005 lélek, mind magyar.
Házasodott 11 pár.

4. Csanak helység és hegység.

Született: fiú 21, leány 28, összesen 49
elhalt: férfi 20, nő 24, „ 44
E szerint:
a szaporodás 4900 : 1165 = $4_{,20}$
a halandóság 4400 : 1165 = $3_{,78}$
A lakosságból:
Katholikus 1165
Ágost. hitv. 82
Helv. „ 1
Zsidó 5

összesen 1253 lélek, mind magyar.
Megeskettetett 11 pár.

5. Deáki és Gelencze puszta.

Született: fiú 33, leány 33, összesen 66
elhalt: férfi 15, nő 10, „ 25

E szerint a szaporodás 6600 : 1498 = 4,40
„ a halandóság 2500 : 1498 = 1,66
Van pedig :

Katholikus	1498
Ágost. hitv.	2
Helv. „	591
Zsidó	67
összesen	2158 lélek, mind magyar.

Házasságkötés 9.

6. Füss és Kis-Füss, Ronka, Erecs, Csárda csapház, Bezdány csapház.

Született: fiú 18, leány 16, összesen 34
elhalt: férfi 5, nő 5, „ 10
Ez által a halandóság 1000 : 610 = 1,64
a szaporodás 3400 : 610 = 5,57
A lakosság : katholikus 610 lélek
Görög óhitü 3 „
Helv. hitv. 9 „
Zsidó 7 „
összesen 629 lélek, mind magyar.
Egybekelt 4 pár.

7. Kajár és Miklósháza a malmokkal.

Született: fiú 27, leány 17, összesen 44
elhalt: férfi 11, nő 15, „ 26
Ezek után a halandóság 2600 : 881 = 2,95
a szaporodás 4400 : 881 = 4,99
A lakosságban : katholikus 881 lélek
Ágost. hitv. 480 „
Zsidó 31 „
összesen 1392 lélek, mind magyar.
Egybekelt 8 pár.

8. Lázi.

Született: fiú 14, leány 15, összesen 29
elhalt: férfi 7, nő 8, „ 15
Ezekből előáll :
a szaporodás 2900 : 775 = 3,74
a halandóság 1500 : 775 = 1,93

A népességet illetőleg van :

Katholikus	775
Ágost. hitv.	72
Helv. „	30
Zsidó	13
összesen	890 lélek, mind magyar.

Egybekelt 6 pár.

9. Nyalka, Kis-Szöllö hegy és Gugh puszta

Született: fiú 25, leány 23, összesen 48
elhalt: férfi 17, nő 13, „ 30
A szaporodás tehát 4800 : 778 = $6_{,17}$
a halandóság 3000 : 778 = $3_{,86}$
A lakosság áll :

778	katholikusból
21	zsidóból
799	lélekből, mind magyar.

Egybekelt 8 pár.

10. Péterd.

Született: fiú 7, leány 12, összesen 19
elhalt: férfi 10, nő 5, „ 15
A szaporodás 1900 : 588 = $3_{,23}$
a halandóság 1500 : 588 = $2_{,55}$
A lakosság csak 588 kathol. áll, ezek közt 549 német
Egybekelt 8 pár.

11. Ravazd, Tarján puszta és malom.

Született: fiú 21, leány 29, összesen 50
elhalt: férfi 17, nő 19, „ 36
A szaporodás 5000 : 1338 = $3_{,73}$
a halandóság 3600 : 1338 = $2_{,69}$
A lakosság : katholikus 1338

Helv. hitv.	2
Zsidó	35
összesen	1375 lélek, 4 német, a többi ma

Egybekelt 15 pár.

12. Sz.-Iván, Kis-Megyer, Hecse, Sashegy és Vének.

Született: fiú 53, leány 51, összesen 104
elhalt: férfi 25, nő 19, „ 44
A szaporodás 10,400 : 2326 = $4_{,47}$
a halandóság 4400 : 2326 = $1_{,89}$
A lakosság: katholikusok 2326
Ágost. hitv. 2
Zsidó 21

összesen 2349 lélek, mind magyar; kölök 1868 magyarúl és horvátúl beszél.
Egybekelt 15 pár.

13. Tárkány, Ölbö, Mihályháza.

Született: fiú 44, leány 30, összesen 74
elhalt: férfi 36, nő 23, „ 59
A szaporodás 7400 : 1511 = $4_{,89}$
a halandóság 5900 : 1511 = $3_{,90}$
A lakosság: katholikus 1511
Ágost. hitv. 6
Helv. „ 342
Zsidó 39

összesen 1898 lélek, mind magyar.
Egybekelt 21 pár.

14. Tényö és Pátka.

Született: fiú 78, leány 66, összesen 144
elhalt: férfi 45, nő 43, „ 88
A szaporodás 14,400 : 2681 = $5_{,37}$
a halandóság 8800 : 2681 = $3_{,29}$
A lakosság: katholikus 2681
Ágost. hitv. 195
Helv. „ 2
Zsidó 32

összesen 2910 lélek, mind magyar.

15. Varsány, Gerencsér és Keresztúr puszták.

Született: fiú 12, leány 11, összesen 23
elhalt: férfi 3, nő 8, „ 11

A szaporodás 2300 : 516 = $4_{,45}$
a halandóság 1100 : 516 = $2_{,13}$
A lakosság : katholikus 516
Ágost. hitv. 341
Helv. „ 145
Zsidó 26

összesen 1028 lélek, mind magyar.

A 15 anyaegyházban és 34 fiókegyházban van tehát :

Római katholikus	19,718
Görög vallásu	3
Ágost. hitv.	1181
Helv. „	1123
Zsidó	425

összesen 22,450 lélek. Ezekből 954 n
met, 1821 horvát, a kik magyarúl is beszélnek, a többi tis
magyar.

Összesen született 891; elhalt 531; egybekelt 179 pár.

A benczerendi Sz.-Mártonról czímzett főapátság által kezelt 15 anyaegyházban mutatkozott népesedési mozgalom 186⁰/₁-ben.

	Sz.-Márton	Bakonybél	Bársonyos	Csanak	Deáki	Füss	Kajár	Lázi	Nyalka	Péterd	Ravazd	Sz.-Iván	Tárkány	Tényő	Varsány
Összes lakosság	2825	1351	1005	1253	2158	629	1392	890	799	588	1375	2349	1898	2910	1028
R. kath. szülöttek	106	58	43	49	66	34	44	29	48	19	50	104	74	144	23
„ elhaltak	79	23	26	44	25	10	26	15	30	15	36	44	59	88	11
„ szaporodás	3,37	4,31	4,32	4,20	4,40	5,57	4,88	3,74	6,17	3,23	3,73	4,47	4,89	5,37	4,45
Szaporodás 1850—1859-ig . .	3,59 %	4,43 %	5,49 %	4,35 %	4,50 %	4,14 %	4,95	4,41	4,15	4,80	5,34	6,04	7,09	4,68	4,89
Halandóság	2,88	1,71	2,87	3,78	1,68	1,04	2,95	1,93	3,85	2,57	2,49	1,89	3,90	3,29	2,11
Halandóság 1850—1859-ig . .	3,57 %	3,5 %	4,77 %	3,95 %	3,63 %	2,8 %	4,73	4,61	3,95	4,51	4,68	5,51	4,90	4,21	4,77
Egybekeltek 1860-ban	29	12	11	11	9	4	8	6	8	8	15	15	21	18	2
Egybekeltek 1850—1859-ben .	27	8⁵/₉	10⁵/₉	13⁸/₉	11	4⁷/₉	7⁴/₉	7⁶/₉	8⁴/₉	3⁶/₉	12⁸/₉	25⁷/₉	11⁴/₉	21⁸/₉	5¹/₉

II. A tiszáninneni ref. egyházkerületben eszközlött népszámlálás eredménye, az egyes egyházmegyék szerint 1861-ben.

Egyházmegye vagy esperesség	Reformát. népesség	Születtek	Meghalt	Eskettettek	R. kath. hitv.	Ágost. hitv.	Zsidók	Görög óhitűek
Abauj	31,086	1279	959	302				
Alsó-Borsod	58,086	2075	1615	527	8577	98	2063	311
Alsó-Zemplén	41,947	2109	1365	392	16,147	1413	5090	5378
Felső-Borsod	24,117	933	695	268	10,742	1136	2386	3099
Felső-Zemplén	11,028	535	283	164	3820	359	2284	5529
Gömör	27,266	1075	762	253	8511	2891	896	11
Torna	8780	354	245	158	5340	150	711	27
Ung	19,366	1000	472	173	12,382	199	6282	12,134
Összeg	221,626	9360	6396	2237				

E szerint:

	Abaujban,	Alsó-Borsod,	Alsó-Zemplén,	Felső-Borsod,	Felső-Zemplén,	Gömör,	Torna,	Ung.
A szaporodás:	4,12 %	3,87 %	5,03	3,87	4,36	3,03	4,03	5,16
Halandóság:	3,00 %	2,78 %	3,25	2,88	2,87	2,80	2,78	2,43

Az összes tiszáninneni reform. népességben a szaporodási százalék: 4,22 %
halandósági százalék: 2,89 %.

VI.

AZ UJONCZOZÁSI VIZSGÁLATRA VONATKOZÓ ADATOK.

Dr. Tormay Károlytól.

Pest városában 1852—1859-ig, tehát nyolcz év alatt vizsgáltatott 4250 első korosztálybeli (azaz 20 éves) fiegyén; ezek közűl csak 1350 vagyis 31,66% találtatott minden katonai szolgálatra alkalmatosnak; 369 vagyis 8,70% a megszabott rendes (60 újjnyi) mértéken alúl, 598 vagyis 14,10% gyenge testalkotású, a többi pedig hibás és beteg volt.

A testileg hibások vagy betegek közől volt:

490 vagyis = 11,„ % lúdtalpú vagy szűk-térdű;
376 „ = 8,„ „ csontelképzésekkel;
358 „ = 8,„ „ ondó viszérdag, v. vérviszértágulásokkal;
156 „ = 3,„ „ szem- (látás) hibákkal;
131 „ = 3,„ „ lágyék- s efféle sérvekkel;
114 „ = 2,„ „ gümősödéssel;
101 „ = 2,„ „ idűlt, v. gyógyíthatlan nyavalyákkal;
78 „ = 1,„ „ görvélyes;
60 „ = 1,„ „ gelyvás, v. légdagos nyakkal;
59 „ = 1,„ „ fül- (hallás) hibákkal;
11 „ = 0,„ „ száj- (beszéd) hibákkal;
11 „ = 0,„ „ szív- és vérkeringési hibákkal;

A mi a megvizsgáltak foglalkozását, élelmi forrását és keresetmódját illeti, volt:

542 vagyis = 12,„ % kereskedő;
433 „ = 10,„ „ napszámos;
331 „ = 7,„ „ kőmüves, cserepes s e f.;
328 „ = 7,„ „ czipész;
288 „ = 6,„ „ szabó;
279 „ = 6,„ „ fuvaros, kertész, tehenész;

275 vagyis = 6,47 % kovács, lakatos s e f. munkás;
250 „ = 5,88 „ szolga, pinczér;
231 „ = 5,43 „ ács, asztalos, kádár;
130 „ — 3,06 „ dísz-, ezüst-, aranymüves;
124 „ = 2,92 „ köszörüs;
114 „ = 2,69 „ mészáros, hentes;
109 „ = 2,56 „ hajós, halász, molnár;
103 „ = 2,35 „ szücs, kalapos, kesztyüs, takács;
91 „ = 2,14 „ mázoló, szobafestő;
83 „ = 1,95 „ sütő, bábos;
76 „ = 1,77 „ müvész, zenész;
66 „ = 1,55 „ esztergályos, fésüs, kefe-, kosár-kötő;
51 „ = 1,20 „ könyvnyomó, könyvkötő;
49 „ = 1,16 „ timár, szijgyártó; s a t.

A katonai szolgálatra való képességet tekintve volt:

68,34 % pénzügyi ör;	80,00 % szabó;
50,00 „ foglalkozás nélküli;	30,00 „ kéményseprő, szappany;
46,06 „ timár, szijgyártó;	29,30 „ szolga, pinczér;
44,72 „ kőmüves, cserepes s e f.	28,97 „ esztergás, kefekötő s e f.;
40,88 „ napszámos;	28,46 „ díszmüves;
40,83 „ bodnár, serfőző;	27,27 „ magánzó;
39,43 „ fuvaros, földmivelő;	26,44 „ mázoló, szobafestő;
38,30 „ hajós, halász, molnár;	25,00 „ festő, kötélgyártó;
36,53 „ varga, czipész;	25,07 „ müvész, zenész;
33,33 „ mészáros, hentes;	24,31 „ üveges, gölöncsér;
33,03 „ szücs, kalapos, takács;	22,80 „ tanító, tanuló, iró;
32,47 „ ács, asztalos, bognár;	17,81 „ könyvnyomó, könyvkötő;
32,12 „ kárpitos, gombkötő;	17,24 „ gyógyszerész, borbély;
31,60 „ kovács, lakatos s e f.;	12,50 „ köszörüs, tükészitő;
30,12 „ sütő, czukrász s e f.;	10,88 „ kereskedő.

Hogy a pénzügy-örök közöl aránylag oly sokan találtattak a katonai szolgálatra alkalmasoknak, az onnan magyarázható, hogy azok már megvizsgáltattak, mikor pénzügy-őri szolgálatba fölvétettek, noha nem oly szigorúan. A foglalkozás nélküliek szintén nagy százaléka oda mutat, hogy ezek testalkotására az életfentartási foglalkozás roszul nem hatott. Némely mesterség üzhetése már is erősebb testalkotást feltételez, s igy ezek közt a szolgálatra képességi százalék szinte nagy; a czipészek és szabók, ámbár általánosan gyöngébb testalkotásuak, mégis nagy százalékkal járultak a főösszeghez, mert azok a katonaságnál nélkülözhetlenek s igy azoknál kisebb testi hibák alig szoktak tekintetbe vétetni. A ta-

nitók, tanúlók és irók közől aránylag igen kevés, a kereskedők közöl pedig legkevesebb találtatott alkalmasnak a kat. szolgálatra. Ez onnan van, hogy azoknál a vizsgálat nem oly szigorún s némi elnézéssel szokott tétetni.

A rendes (60 újjnyi) mértéken felüli mind gyógyszerész, borbély, hajfodrász, kéményseprő és szappanyos volt; ellenben e mértéken alulinak aránylag legtöbb találtatott:

25,₀₀ % köszörüs;
22,₂₂ „ festő, kötélgyártó;
16,₃₁ „ üveges, gölöncsér;
15,₁₇ „ varga, czipész;
13,₁₀ „ napszámos;
11,₀₀ „ foglalkozás nélküli;
11,₃₀ % szolga, pinczér;
11,₀₃ „ hajós, halász, molnár;
9,₅₀ „ kőmüves, cserepes;
9,₅₅ „ fuvaros, tehenész;
9,₀₄ „ szabó.
s. i. t.

Az összes vizsgáltak testmagasság-mértékét összeszámítva, a termet közép magassága 61,₄₄ bécsi vonalra rúg.

Testileg gyöngének találtatott 598 egyén vagyis 14,₁₀%, és pedig legnagyobb számmal volt:

34,₀₅ % gyógyszerész, borbély;
23,₁₂ „ könyv-nyomó, kötő;
21,₆₈ „ szabó;
20,₃₇ „ kárpitos, gombkötő;
18,₂₇ „ szücs, kalapos, takács;
17,₆₅ „ mázoló, szobafestő;
17,₀₃ „ czipész;
16,₆₆ „ foglalkozás nélküli;
16,₈₀ % szolga, pinczér;
15,₃₉ „ dísz-, arany-, ezüstmüves;
15,₃₃ „ müvész, zenész;
15,₁₅ „ esztergás, kefekötő;
14,₉₂ „ festő, kötélgyártó;
14,₅₅ „ napszámos;
12,₅₉ „ kovács, lakatos, s a t.

A szem-(látási) hibákat tekintve, 158 egyén vagyis 3,₁₉% volt; ezek közt:

18,₁₀ % magánzó;
12,₄₀ „ köszörüs;
12,₂₅ „ tanító, tanuló, iró;
6,₆₄ „ kereskedő;
6,₁₂ „ bodnár, serfőző;
5,₆₁ „ üveges, gölöncsér;
5,₀₉ „ kovács, lakatos;
4,₈₁ % dísz-, arany-, ezüstmüves;
4,₀₀ „ hajós, halász, molnár;
4,₁₀ „ mázoló, szobafestő;
3,₀₇ „ fuvaros, tehenész;
2,₇₇ „ szabó;
1,₅₉ „ czipész, s. i. t.

Fül-(hallási) hibákban 50 egyén vagyis 1,₁₄% volt, aránylag legtöbb efféle hibás az üvegesek és gölöncsérek közt volt, t. i. 5,₄₀%; sok egyéb foglalkozásuaknál ily hibák épen nem fordultak elő.

Még ritkábban találtattak a beszéd- és szívbeli hibák, ugy hogy ez utóbbiak 1,51 % mint legmagasb arányszámmal, csak az esztergályosoknál fordultak elő.

A golyva és légdagos nyak szinte ritkán, és pedig 60 egyénen vagyis 1,48 %-kal fordult elő. Találtatott pedig

5,41 % üveges, gölöncsér;	3,56 % tanító, tanuló, író;
5,38 „ dísz-, arany-, ezüst-müves;	3,45 „ gyógyszerész, borbély;
4,08 „ timár, szíjgyártó;	2,73 „ hajós, halász, molnár;
	2,44 „ fuvaros. tehenész, s t. b.

Ondóviszérdag és a vérviszerek tágulata már sokkal gyakrabban találtatott, és pedig 353 egyénen vagyis 8,20 % fordult elő s igy nem csekély arányszámmal viszonylott a vizsgáltak főösszegéhez.

A legnagyobb arányszámon kezdve ily hibákkal volt:

20,00 % kéménysepről;	10,96 % kerekedő;
16,88 „ sütő;	10,61 „ szűcs, takács;
14,29 „ ács, asztalos, bognár;	10,55 „ esztergályos;
14,27 „ bodnár, serfőző;	8,30 „ kovács, lakatos;
14,23 „ mázoló, szobafestő;	7,88 „ fuvaros, tehenész;
13,71 „ magánzó;	7,70 „ dísz-, arany-, ezüst müves;
11,91 „ könyvnyomó;	7,40 „ festő, kötélgyártó, s t. b.
11,28 „ mészáros, hentes;	

Lágyék s. e. sérvekkel már kevesebb (131 egyén, vagyis 3,17 %) észleltetett; aránylag e bajban legtöbb szenvedett:

8,43 % sütő;	5,30 % zenész, (fuvó-hangszereken);
8,12 „ üveges, gölöncsér;	5,00 „ kéménysepről;
6,12 „ bodnár, serfőző,	4,30 „ kovács, lakatos.
6,07 „ esztergás, kötélgyártó;	

A görvély 78 egyénen vagyis 1,88 %-kal fordúlt elő, és pedig:

4,34 % kárpitos, gombkötő;	3,70 % festő, posztó-nyiró;
4,54 „ magánzó;	3,45 „ gyógyszerész, borbély;
4,00 „ szolga;	2,75 „ czipész;
3,97 „ művész;	2,54 „ kereskedő, s a t.
3,80 „ szűcs, takács;	

A gümösödés 114 egyénen, vagyis 2,76 %-kal és pedig:

10,33 % hajfodrász, borbély;
7,88 „ könyvnyomdász;
7,18 „ tanító, író;
6,17 „ bodnár;
5,90 „ kereskedő;
5,48 % dísz-, arany-, ezüstmüves;
5,30 „ zenész;
4,55 „ esztergás, fésüs;
4,54 „ magánzó s a t.

Testi eltorzitásokkal aránylag legtöbb találtatott; nevezetesen:

a) csontelképzésekkel és szük-mellüséggel 376 egyén vagyis 8,92%-kal volt:

18,50 % üveges, gölöncsér,
18,16 „ magánzó,
15,06 „ kéményseprő,
14,72 „ kereskedő,
12,71 „ szabó,
12,44 „ dísz-, arany- és ezüstmüves,
11,58 „ müvész, zenész,
11,46 % pénzügyiőr,
10,76 „ tanító, író,
9,90 „ mázoló, szobafestő,
9,72 „ kovács, lakatos,
9,16 „ esztergályos, kosár, kefekötő,
9,60 „ ács, asztalos, bognár, stb.

b) térdben szük (behajtott térdü), vagy lúdtalpú (Plattfuss) 490 egyén vagyis 11,87%-kal volt:

37,50 % köszörüs,
17,61 „ könyvnyomó és kötő,
17,44 „ mészáros, hentes,
17,34 „ borbély, hajfodrász,
16,88 „ sütő, czukrász,
16,78 „ kereskedő,
15,80 „ kéményseprő,
14,48 % müvész, zenész,
14,33 „ tanító, tanuló, író,
13,33 „ kovács, lakatos,
12,38 „ fuvaros, tehenész,
12,24 „ timár, szijgyártó,
11,91 „ molnár, hajós, stb.

Ezek közül a lúdtalpúak többségben voltak, s mondani lehet, hogy legtöbb esetben e testi hibát a foglalkozás idézte elő.

Idült vagy gyógyithatlan nyavalyákkal volt 101 egyén vagyis 2,38% és pedig:

10,08 % kéményseprő,
7,40 „ festő, kötélgyártó,
4,76 „ foglalkozás nélküli,
4,13 „ fuvaros, kertész,
4,01 % bodnár, serfőző,
4,08 „ timár, szijgyártó,
4,03 „ kárpitos, gombkötő, stb.

A vizsgálat eredményére nézve az éveket, melyekben az történt, vévén tekintetbe, legkedvezőtlenebb volt az 1859-iki év vagyis azoknak éve, kik 1838-ban születtek. Ugyanis ezek közől 698 egyén hivatott fel a vizsgáltatásra, 30-an a vizsgálat előtt letették a díjat, melylyel magokat a katonai szolgálattól megváltották, többen meg nem jelentek s igy csak 629 egyén vizsgáltatott meg. Ezek közül találtatott:

145 egyén vagyis = 23,07 % minden kat. szolgálatra tökél. képesnek,
39 „ „ = 6,30 „ a rendes 60″ b. mértéken alól volt,
119 „ „ = 18,02 „ gyöngének találtatott a vizsgálat idején.
36 „ „ = 5,74 „ érzésszervi és szív-hibákkal,
14 „ „ = 2,23 „ gólyva és légdagos nyakkal,
53 „ „ = 8,44 „ ondóviszérdag és vérviszér-tágulattal,
18 „ „ = 2,87 „ lágyék- s ily sérvekkel,
10 „ „ = 1,60 „ görvélylyel,
31 „ „ = 4,93 „ gümősödéssel,
66 „ „ = 10,50 „ csonteltorzitásokkal,
75 „ „ = 11,94 „ lúdtalppal,
23 „ „ = 3,66 „ idült vagy gyógyithatlan nyavalyákkal.

A mi az 1859-iki kat. szolgálatra kötelezettek életfentartási foglalkozását (hivatását) és katonai szolgálatra való képességét illeti, számszerint és aránylag volt:

70	kereskedő,	ezek közül	kat.	szolg.	képes	3	vagyis	4,28	%,
55	napszámos,	„	„	„	„	16	„	29,00	„
44	czipész,	„	„	„	„	8	„	18,18	„
39	szabó,	„	„	„	„	9	„	23,07	„
34	asztalos, ács,	„	„	„	„	7	„	19,41	„
33	kőműves, s. ef.	„	„	„	„	8	„	24,24	„
28	kovács, lakatos,	„	„	„	„	5	„	17,86	„
26	fuvaros, kertész,	„	„	„	„	6	„	23,01	„
25	hajós, halász, molnár,	„	„	„	„	7	„	28,00	„
21	földmívelő, tehenész,	„	„	„	„	5	„	23,81	„
19	dísz-, arany- és ezüstműves	„	„	„		6	„	31,58	„
19	mészáros, hentes,	„	„	„		6	„	31,58	„
18	kárpitos, gombkötő,	„	„	„		5	„	25,77	„ st.

1859-ben tehát ismét, mint mindenkor, legkevesebb kereskedő jelentetett ki kat. szolgálatra képesnek, mi annál inkább feltűnő, ha a testi hibákat vesszük tekintetbe; mert míg a kereskedő-osztálybelieknél 17,14 % mint csontelképzés (közönségesen lúdtalpuság) miatt jelentetett ki a kat. szolgálatra alkalmazhatlannak, ugyan akkor a szabók közt csak 7,69 %-kal találtatott ilyféle hibákkal, s majd nem ily arányban állottak ezek amazokhoz a többi testi hibákra nézve is. — Legtöbb és egyenlő (31,58 %) arányszámmal volt kat. szolgálatra képes diszműves és mészáros.

Hogy az arányszámok a kimutatott éveken át nem voltak épen történetesek, az a következő kimutatásból tünik ki, hol az egyes évek vizsgálati eredményeit egymás mellé állítjuk.

Év	A vizsgálatok általános öszvege	Katonai szolgálat. képesek	Mértéken alúliak	Vizsgál. alkalmával gyönge	Érzés-szervi hibák	Szív-bajok hibák	Légdagos nyak	Vérviszértágulat	Sérvesek	Görvély vagy gümösödés	Csontelképzés	Lúdtalpú	Idült vagy gyógyíthatlan nyavalya
		s z á z a l é k i a r á n y s z á m											
1852	578	41,35	8,13	14,27	4,15	—	0,52	7,77	3,11	1,38	5,20	11,60	2,56
1853	512	30,46	8,59	14,64	5,86	—	1,56	8,20	5,64	3,90	5,86	12,50	2,91
1854	531	35,97	5,08	11,67	5,83	—	2,07	5,65	1,66	4,88	13,00	12,38	2,07
1855	402	42,70	9,48	13,18	4,48	0,25	0,74	4,20	1,78	2,48	8,45	9,20	3,00
1856	237	35,44	14,36	11,39	4,23	0,42	1,27	7,60	1,69	5,06	5,50	11,81	0,84
1857	663	29,07	8,53	14,18	5,73	0,60	1,64	11,01	1,50	6,48	9,88	12,52	0,60
1858	711	25,17	12,97	12,26	4,92	0,14	0,98	10,60	4,92	5,20	10,00	10,54	3,10
Összesen és %-i arány	3634	33,16	9,48	13,24	5,14	0,30	1,27	8,28	3,11	4,33	8,56	11,53	2,23

Ezen kimutatásból kitetszik, hogy :

a) a katonai szolgálatra való képesség aránylag annál nagyobb volt, mennél kevesebb szigorral válogattattak az ujonczok és mennél kisebb öszvegre volt a megváltási díj határozva, oly annyira, hogy 1852—1857-ig a kat. szolg. képesek aránya 30,46% egész 42,70%-ig, míg 1857—1858-ig 25,17—29,07% közt ingadozott; sőt 1859-ben csak 23,07%-ot eredményezett;

b) a rendes 60″ mértéken alúli legtöbb volt 1856-ban 14,30, legkevesebb 1854-ben 5,08%-kal;

c) a vizsgálat idejekor gyöngének találtatott legtöbb 1853-ban 14,64%, legkevesebb 1856-ban 11,39%-kal;

d) az érzésszervi hibákkal valók közt még kisebb volt az ingadozás, így pl. 1853-ban 5,86%, 1852-ben pedig 4,18% volt;

e) a szív—vérkeringési—hibák 1852—1854-ig épen nem fordultak elő, 1855—1858-ig is csak 0,14%—0,60% közt ingadoztak;

f) a légdagos nyakúak közt szinte csekély ingadozás és pedig 1854-ben 2,07%, 1852-ben 0,52% közt;

g) a viszvérérdagúakból aránylag legtöbb 1857-ben 11,01%, legkevesebb 1855-ben 4,20% volt;

h) a sérvesekből 1853-ban 5,65, 1857-ben 1,50% volt;

i) a görvély vagy gümősödés 1857-ben 6,48, 1852-ben 1,38%-kal fordult elő;

k) a csontelképzés 1854-ben 13,00, 1852-ben 5,20%-kal;

l) a lúdtalpúság 1857-ben 12,52, 1855-ben 9,20%-kal;

m) az idült vagy gyógyíthatlan nyavalyák 1858-ban 3,10, 1857-ben 0,60%-kal.

VII.

ADALÉKOK HAZÁNK ERDŐSZETI VISZONYAI ISMERTETÉSÉHEZ.

Hain szerint Magyarország volt öt közigazgatási kerületében az összes termő földterület 2647,$_5$, a nem-termő földterület pedig 476 négyszeg mfldet tesz. A termőföldterületből 945 mfld a szántóföldekre, 71,$_5$ mfld a szőllőkre, 28 mfld a kertekre, 228,$_5$ mfld a rétek, 469 mfld a legelőkre s 905,$_5$ mfld az erdőkre esik. Az öt kerület összes kiterjedése 3124 négyszeg mfld, s a termő földterületből 35,$_7$ % szántóföld, 2,$_7$ % szőllő, 1 % kert, 8,$_7$ % rét, 27,$_7$ % legelő, 34,$_2$ % erdő. Csehországban az erdők 30, Stájerországban 45, Karinthiában 46, Tirolban 53, Erdélyben 64 %-át teszik a termő földterületnek. — Az újabb hivatalos adatok szerint az erdők a volt öt magyar kerületben 774,$_9$ négyszeg mfldet, vagyis 7,748,671 kat. holdat, a temesvári kerületben 66,$_9$, Horvát- és Szlavónországban 125,$_3$, a katonai végvidéken 162,$_2$, s így Magyar- és Horvát- Szlavónországokban együtt 1129,$_2$ mfldet, vagyis 11,292,684 kat. holdat, Erdélyben 356,$_3$ mfldet vagyis 3,563,511 kat. holdat tesznek. Az erdőkből vett tiszta jövedelmet a telekadó-hivatalok az öt magyar kerületben 6,654,809 ft 20 kr, a temesvári kerületben 510,451 ft 54 kr., Horvát- és Szlavónországokban 721,983 ft 57 kr,' összesen Magyar- és Horvát-Szlavónországokban 7,887,245 ft 11 krra becsülték; tehát egyegy hold erdő az öt magyar kerületben 51 $^2/_{10}$ kr, (a pozsonyi kerületben 1 ft 14 $^1/_2$ kr, a budapestiben 1 ft 38 $^3/_{16}$ kr, a sopronyiban 1 ft 7 kr, a kassaiban 30 $^1/_{10}$ kr, a nagyváradiban 34 $^1/_{10}$ kr), a temesvári kerületben 45 $^1/_{10}$ kr, Horvát- és Szlavonországban 34 kr tiszta nyereséget hajtana. Erdélyre évenkint 2,015,539 öl kemény- s 1,196,261 öl lágy-

fát számítottak; amannak közepes árát 31 $^3/_4$, emezét 12 $^2/_4$ krra, s az erdélyi erdőségek évi jövedelmét 1,315,777 ftra tették. Az összes termő földterület utáni tiszta jövedelmet az öt magyar kerületben 59,947,884 ft 32 kr, a temesvári kerületben 22,964,777 ft 30 kr, Horvát- és Szlavónországban 7,179,897 ft 51 krra becsülték. —

Hain egyegy lélekre egy ölnyi fafogyasztást számít évenkint a tüzelésre, bele nem tudva az építkezésekre és szerszámokra, a gyárak stb. szükségleteinek fedezésére megkivántató famennyiséget. Sőt Böhm a krassói (lugosi) erdőkről írt s a magyar erdőszegylet közleményeiben megjelent értekezésében azt állítja, hogy Krassóban egy család évenkint egyremásra 7 öl kemény fát éget el, ugy, hogy egyegy lélekre 1 $^2/_5$ öl fa esik. De általában véve hazánkban a házi tüzelésre felhasznált fa mennyisége nem tehet annyit, mert akkor az egy holdnyi erdőterületen egy évben utánanőtt famennyiségnek majdnem egy egész ölet kellene tennie, pedig Magyarországban az erdők mostani állapota és kezelése mellett az utánnövés bizonyosan jóval csekélyebb.

Krassó megyében ugyancsak Böhm szerint egy holdnyi erdőterületen az évenkénti utánnövés $0,_{85}$ — $0,_{95}$ ölet tesz. De Nógrád megyében az egy holdon való faszaporodás $0,_{02}$ és $0,_{30}$ — $0,_{40}$ öl között változik s csak egyes helyeken tesz $0,_{70}$ — $0,_{80}$ ölet. Az Al-Dunánál némely tölgy- és cserfa-erdőben az egy holdon való faszaporodás a tett kisérletek szerint $1,_{18}$, $1,_{20}$, sőt $1,_{25}$ — $1,_{27}$ ölet is tesz, egyegy ölre 70 köblábnyi valóságos famennyiséget számítva.

Az egész osztrák birodalomban kerek számmal $31,_8$ millió hold erdőség van, s az évi utánnövést általában véve 30 millió ölre teszik. Mindazonáltal tapasztalt erdőszök itélete szerint Magyarországban egyegy hold erdőre, általában véve, csak fél ölnyi utánnövést számíthatunk, s alkalmasint az egész osztrák birodalomban is az évi faszaporodás alig tesz többet, mint 20 millió ölet. Egyegy öl fára egyremásra 10 mázsa kőszenet számítanak mint egyenértéket, tehát a 20 millió öl fa felér 200 millió mázsa kőszénnel. Kaulfusz József a magyar erdőszegylet közleményeiben közzétett értekezésében a nógrádmegyei erdőkről sok évi tapasztalás alapján azt állítja,

hogy szerszámokra, lakházakra és gazdasági épületekre általában véve minden 40 hold szántóföld után évenkint egy öl fát, s tüzelésre egyegy lélek után legalább ½ öl fát kell számitani. Fölvetése szerint Nógrád megyében épitkezésekre és szerszámokra évenként 5,760, házi tüzelésre 84,087 öl fát fogyasztanak; a gyárak számára szerződésileg lekötelezett famennyiség 9700 öl, a vasúti közlekedés és Pest számára kiszolgáltatott mennyiség 15,000 öl; a pálinkaégetők, serfőzők, mészégetők, fazékasok, téglavetők és bodnárok körülbelől 3000 ölet fogyasztanak, tehát az egész megyében összesen 117,547 ölfa fogyasztatik évenkint. Ha ezen adatokat alapúl vesszük, s ha a szorosabb értelemben vett Magyarországra 11 millió lelket számitunk, akkor úgy találjuk, hogy házi tüzelésre legalább 5,500,000, szerszámokra és épitkezésekre 316,334, azaz összesen 5,816,334 öl fa kivántatik évenkint. A gyári, vasúti stb. fogyasztásra, legalább 2 millió öl fát kell számitanunk, s e szerint a szorosabb értelemben vett Magyarországban az évi fafogyasztás legalább 8 millió ölre rúg. Már pedig a feljebb közlött adatok szerint az évi faszaporodást a szorosabb értelemben vett Magyarországban egyremásra csak 5½ millió ölre tehetjük, tehát 2½ millió ölfát a köszénnek s más tüzelő szereknek kellene pótolniok. A 2½ millió öl famennyiség köszénben számitva 25 millió mázsát tenne, de Magyarországban 1855-ben csak 2,235,900 mázsa igazi köszén, 2,378,000 mázsa barnaszén s 319,600 mázsa ásványos faszén (lignit), s 1860-ban összesen 9 millió mázsa ásatag szén aknáztatott ki. Az évenként nálunk termelt tőzeg mennyisége még aránylag nagyon csekély.

Ezen adatok tehát már magokban is azt tanúsítják, hogy Magyarországban az erdőkkel nem igen tudunk még gazdálkodni, hogy azokat szertelenül pusztítjuk, s magát a tőkét fogyasztjuk. Azt részletes adatokkal is lehet bebizonyitani, melyeket a magyar erdőszegylet közleményeiben találunk.

Kaulfusz emlitett értekezésében a nógrádmegyei erdőkről a következő adatokat közli:

Nógrádmegye termő földe 588,481 hold s 1067 □ öl;

ebből tiszta erdő	216,806 hold	1277 □ öl	
szántóföld	280,894 „	1487 „	„
rét	68,851 „	1171 „	„
szőllő	12,828 „	60 „	„
legelő	59,555 „	272 „	„

Az erdőség évi utánnövése Nógrád megyében 85,937 ölet, az évi fogyasztás pedig 117,548 ölet tesz, tehát évenkint 31,610 öllel több fogyasztatik, mint a mennyit a faszaporodás tesz. Onnan van, hogy az évenként kivágott erdőrészekből körülbelől $^7/_{10}$ végkép elpusztúl s legelővé változik.

Innen eredtek a kopár hegyhátak, s ennek tulajdonithatók a roppant vízmosások, mellyek Nógrád megyének némely vidékeit jellemzik. A meggondolatlan erdőpusztitások a völgyekben levő szántóföldeket is veszélyeztetik.

Vollbrecht Ferdinánd a szlavónországi erdőpusztitásokról tudósít. Ezen pusztítás 1850-ben vette kezdetét, midőn olasz kereskedők az országba jöttek, hogy Franciaország számára dongát szerezzenek. Ezen olasz kereskedők 1" vastag, 5—6" széles, s 3—4' hosszú dongákat kívántak s kecsegtető igéretekkel rábírták a tölgy- és cserfa-erdők birtokosait, hogy velök szerződjenek. De nem akarták az egész fákat megvenni, hanem a készítendő dongákat darabonként kívánták megfizetni. Azt állíták, hogy ügyes munkásaik vannak, kik minden egyes tölgyfából, melynek dereka 20—24 hüvelyknyi átmérőjü, 1000 dongát is készítenek. Fényes igéreteik által csakugyan sok erdőbirtokost rávettek a szerződésre, s az egyesekkel 6—10 millió darab dongára szerződtek. Azután egyegy 3—4000 holdnyi erdőre 3—400 munkást hoztak. Ezek különbség nélkül levágták s felfürészelték a fákat, s csak azután kezdték a dongákat hasogatni; a mely tuskó nem jól hasadt, ott hagyták. Végre kisült, hogy a legtöbb szálfából csak 2—400 donga került ki, s kevés szál adott 600 darabot. Már pedig a kereskedők a dongák ezerét ott az erdőn 6 p. fttal fizették, tehát egy-egy szálfáért csak 1 ft 12 kr—2 ft 24 krt adtak. E mellett az erdőkben roppant mennyiségü kéreg, forgács, tuskó halmozódott össze, melyeket a birtokosok el nem adhattak, s a kereskedők el nem takarittattak.

Igy nagy erdőterületek elpusztúltak, s az ott maradt sok kéreg, forgács, rőzse stb. az erdőnek megifjodását is lehetlenné teszi.

Hasonlóképen más vidékeken is pusztítják az erdőket, s a magyar erdőszegylet tagjai mindenütt, a hol csak az évi gyülések alkalmával megfordultak, okot találtak a panaszra.

A kereskedelmi kamarák hivatalos jelentéseikben szintén panaszkodnak az erdőpusztítások ellen. A sopronyi kamara 1854—1856 évekre vonatkozó jelentésében ezeket mondja: „A sopronyi kerületben divatozó erdőmivelés tulajdonkép csak a létező erdők lassankénti kipusztítása. Kevés erdőbirtokos és község követ bizonyos évszámra alapított rendes vágást, s azok is mindent a természetre bíznak s a gyér erdő fölsegélésével vagy a tisztások beültetésével épen nem gondolnak. A lelkiismeretlen pusztítások akadály nélkül folynak, a birtokos el nem háríthatja, akármint igyekszik is rajta. Az erdőszszemélyzet elégtelen, a csőszök hanyagok és hütlenek, az alsó néposztályok részint tudatlanságból és gonosz hajlamból, részint meggyökerezett szokásból károsítják az erdőt s annyival is inkább, minthogy ritkán sikerül a kártételekért elégtételt szerezni. Különösen káros a divatozó faszedés, mely mellett kivált községi erdőkben az erdei fáknak legalább egy harmada lassankint büntetlenül kipusztíttatik."

Általában véve mondhatjuk, hogy nálunk az erdőket rendetlenül és roszúl kezelik, s ha ittott a birtokosok helyesebb eljárást követnek is, erdeiket mégsem óvhatják meg a károsulásoktól, a lassankénti pusztulástól. A makkoltatás, legelés, faszedés, tolvajlások s könnyelmű kártételek lassankint a legjobb erdőket is megrongálják, elpusztítják. Mennyi kárt tesznek az erdőégések is, melyek a divatos könnyelműség folytán minden évben előfordúlnak?

Egyébiránt az erdőpusztítás elleni panaszok nem újak. Berzeviczy Gergely már 1803-ban *) igy nyilatkozik: „Valóban, ha a fa hiánya miatt népköltözés nem támad: akkor mi és utódaink felette roszúl vagyunk vele. Ki az, ki a fa drágaságát máris nem érzi? ki az, ki nem tudja, mily rémítőn

*) Zeitschrift von und für Ungern sat. von Ludvig Schedius. III. Köt. 246. l.

növekszik a fa ára s mennyire nyomasztó a fa hiánya?... A fa máris drágább, mint a kenyér, s a fa még a kenyérnél is sürgetőbb, nehezebben kielégíthető szükséglet... A kormány annyit tesz, a mennyit tehet; de a kormány nem tehet mindent, ha az emberek sokasága nem segíti. S mit tesznek az emberek? panaszkodnak és jajgatnak, s ép úgy fogyasztják a fát, mint ezelőtt... Itt Szepesben a fa ára rettenetesen emelkedik. Szepesszombaton p. o. 50 év előtt az öl fa ára 12—13 garas volt; az úrbér behozatala idején 20—25 garasra emelkedett. De a múlt tizedben leginkább s leggyorsabban emelkedett a fa ára, s a múlt télen egy ölért ott az erdőben már 60—70 garast kellett fizetni; tehát a szállítási bérrel együtt egy ölfa Szepesszombaton már csaknem 5 rénusi ftba került. Késmárkon is oly rettentőn drágúl a fa. Azon famennyiség, melyért 100 év előtt 24—30 krt fizettek, 50 év előtt 1 ftba, 30 előtt 1 ft 30 krba, 10 év előtt 2 ft 30 krba kerűlt, jelenben már 5 ftba kerül. S a jövendő nem kecsegtet jobb kilátással; teljességgel nem remélhető, hogy a fa természetes szaporodása az erdők mostani kezelése mellett elegendő legyen. A közösen bírt erdőkben a fa utánnövése teljes lehetetlen, mert a közös birtok minden gazdaságnak fojtólége; a bányamüvek máris megakadnak, mert nincsen elegendő fájok és szenök. A mostani fadrágaságot okvetlenül a fának teljes hiánya fogja követni."

Berzeviczy jóslata a Poprád völgyében csakugyan majdnem beteljesedett; a Tátra alján díszlett szép fenyvesek jobbára már eltűntek, s helyöket törpe bozót vagy épen meztelen sziklatalaj és ijesztő vízmosások foglalták el. Az Ihla hegységet még nehány év előtt sürü fenyvesek fedték, most már ezek is eltűntek. Jelenleg szép erdőterületek már csak ott a Magura hegység némely félreeső vidékein vannak, honnan a fát nem igen lehet elszállítani.

Míg egyfelől a legtöbb vidéken az erdők szemlátomást gyérűlnek, pusztúlnak, megfogynak, úgy másfelöl megint oly vidékek is vannak, hol a fát nem lehet értékesíteni. Igy különösen Ung, Bereg és Mármaros megyékben nagy erdőterületek vannak, melyeknek hasznát, úgy szólván, senki sem veszi. Hol az erdők városoktól és ipartelepektől félreesnek, s a faszál-

*litás*ra alkalmas folyók nincsenek, ott elrothad a fa, vagy csak a havasi pásztorok veszik hasznát. Ily erdőket különösen a faipar által lehetne értékesíteni, de még a faipar sem honosúlt meg nálunk, s p. o. Ung, Bereg és Mármaros népe a galiczíai fakészítményeket veszi, a helyett, hogy az ottani rengeteg erdőkben nemcsak maga, de a szomszéd megyék számára is készítene kalánt, tálat, s mindenféle fakészítményt.

Bihar megyében a nagyváradi g. ó. h. püspöknek a Sebes- és Fekete-Körös között 60,000, a kincstárnak 16,892, gróf Zichynek 22,000 hold erdősége van. Azon erdőséggel b. Bánffy Roppant erdeje határos, mely Erdélyben elterül. Mind ezen nagy erdőterületeket nem tudják értékesíteni, mivel utak nincsenek, melyeken a fát ki lehetne szállítani az erdőből. Gróf Zichy és báró Bánffy szívesen odaadnák a fát, ha csak 7 krt kapnának is az ölért. Ily vidékeken mégcsak hamuzsírt sem lehet készíteni a fából, mert egy mázsa tiszta hamuzsírra 5 öl fa kell, a hamuzsír mázsája pedig 8 ft, tehát a költség többet tenne, mint a jövedelem.

Az erdők okszerű kezelése nálunk még a kivételekhez tartozik. Ily kivételt tesznek a jászok és kúnok. A jász- és kún-kerületekben különösen József nádor rendeletére létesíttettek kisebb nagyobb erdőségek. A Jászságban és Nagy-Kúnságban az erdők összes kiterjedése 2848 magyar, azaz 1600 öles holdat, s 843 □ ölet tesz. A legnagyobb erdők Jászberény, a legszebbek Kúnhegyes határaiban vannak; a többi 18 városnak is van kisebb nagyobb erdeje. Rendesen mindenütt egy darab erdő a városé, a többi erdő az egyes gazdák között van felosztva, ugy hogy néha egy gazdának csak 3 □ öl erdő jut. Fényszaru, Kis-Ér, Ladány és Karczag határaiban a magánosoknak nincs részök az erdőben, s ez egészen a városé. Az ottani erdők rendesen tölgyfából állanak, ittott jegenye- és füzfák, Jászberény határában fehérfenyűk is vannak. Az erdők kezelése ugyan oly nagyon felosztozott birtok mellett nagyon különböző, mindazáltal egyetlenegy elpusztúlt pagonyt sem találunk, mert a tulajdonos, ha talán korán kivágta is az erdöt, azonnal ültetés által segíti a természetet. S általában a jászok és kúnok fáradhatlan gonddal ápolják az erdőt; kiki bizonyos büszkeséggel beszél erdejéről, ha ez

p. o. 1000 □ ölnyi. A fát télen szállítják el, s ezen időt kivéve, sohasem eresztenek barmot az erdőre. Minden erdő derekas árokkal van körülvéve; a bejárásnál a csősz lakása mellett korlát van, mely mindig zárva tartatik.

Itt még némely adatot a fa áráról közlünk:

Budapesten	egy hasábos ölfa (kemény) .	14—18 ft.
Sopronyban (1854—1856.)	„ „ „ „ .	10—12 „
Nagyváradon	„ „ „ „ .	7— 9 „
Óváron	„ „ „ „ .	6—12 „
Szombathelyen	„ „ „ „ .	5 „
Győrött	„ „ „ „ .	7—10 „
Somogy megyéb.	„ „ „ „ .	2— 7 „
Győr „	„ „ „ „ .	5—10 „
Soprony „	„ „ „ „ .	3—12 „
Mosony „	„ „ „ „ .	6—13 „
Vas „	„ „ „ „ .	3— 8 „
Zala „	„ „ „ „ .	3— 5 „
Veszprém „	„ „ „ „ .	3— 8 „
Tolna „	„ „ „ „ .	5—12 „
Baranya „	„ „ „ „ .	2—12 „
Pécs városában	„ „ „ „ .	8— 9 „
Krassó megyében	„ „ „ „ .	$3\frac{1}{4}$—$5\frac{1}{2}$ „
Temes városában	„ „ „ „ .	$7\frac{1}{2}$ „
Nagy-Becskereken	„ „ „ „ .	18—20 „
Versecczen	„ „ „ „ .	18—20 „
Miskolczon	„ „ „ „ .	7 „
Egerben	„ „ „ „ .	$10\frac{1}{2}$ „
Gyöngyösön	„ „ „ „ .	8—9 „
Hatvanban	„ „ „ „ .	4—6 „
Gödöllőn	„ „ „ „ .	5—6 „
Jászberényben	„ „ „ „ .	$15\frac{1}{2}$ „
Szolnokon	„ „ „ „ .	10 „
Kún-Karczagon	„ „ „ „ .	16 „

Az ölfa nem tartalmaz mindenütt egyenlő famennyiséget, azért a közlött árak nem fejezik ki kisztán a valóságos arányokat. Az itt felsorolt utolsó 8 helyen például az ölfa valóságos famennyisége $86,_4$ és $117,_6$ köb láb között változik. A rendes ölfának 70 köbláb fát kellene magában foglalnia. Ha az ölfában foglalt köblábnyi famennyiség szerint számítjuk fel az árakat, akkor úgy találjuk, hogy egy köbláb fa ára Miskolczon $4,_8$; Egerben $5,_3$; Gyöngyösön $4,_3$—$4,_9$; Hatvanban $2,_7$—$3,_7$; Jászberényben $10,_7$; Szolnokon $6,_9$; Kún-Karczagon $11,_1$ krajczár.

EGYVELEG.

Ausztria állami adóssága 1860 végén. A Statist. Közlemények I. köt. 225 lap. az osztrák állami adósság tételei és összege hivatalos források után közöltettek; ezen kimutatástól némileg eltérnek báró Czörnig adatai, (Statistisches Handbüchlein, stb.) melyek a legújabb hivatalos forrásokból vannak véve s melyek az állami adósságnak az 1860 közigazgatási év végén volt állapotát mutatják ki. Azért ezeket is közöljük:

Pengő pénzbeli és osztrák értékbeli adósság.

I. Megalapított adósság	Névleges tőke ft	5%-kos kötelezvényekre redukálva osztrák ért. ft.
A. Pengő pénzben kamatozó kötelezvények		
Ujabb adósságok	1,572,893,225	1,544,692,422
Régibb „	16,651,300	15,325,716
B. Osztrák értékben kamatozó kötelezvények .	73,152,669	76,810,303
C. Jelenleg nem kamatozó kötelezvények	31,420	32,769
A megalapított adósság összege	1,662,728,614	1,636,861,210
II. Visszafizetendő adósságok. (Ezen adósságok az 5%-kos hitelpapirokkal egyenlőknek vétetnek).		
A. Pengő pénzben kamatozók.		
A banknak lekötelezett 4%-kos adósság beváltott bécsi értékü papirpénzért . . .	21,534,093	22,610,797
Angol kölcsön 1852-ből 5%-kos	32,374,000	33,992,700
Állami sorsolási kölcsön 1854-ből 4%-kos	48,212,500	50,623,125
A vasutak kiváltásaért . .	2,660,000	2,793,000
Összeg	104,780,593	110,019,622

B. Osztrák értékben kamatozók.	Névleges tőke ft	5°/₀-kos kötelezvényekre redukálva osztrák ért. ft.
Angol kölcsön 1859-ből 5°/₀-kos	3,195,238	3,355,000
Állami sorsolási kölcsön 1860-ból	52,697,333	55,332,200
Összeg	55,892,571	58,687,200
C. Nem kamatozó adósságok.		
A banknak lekötelezett adósság beváltott bécsi ért. papírpénzért	22,154,609	23,262,339
A régi állami adósságnak kész visszafizetésre kisorsolt tőkék	106,806	114,245
Visszafizetésre kisorsolt, de még fölnem vett tőkék:		
A sorsolási kölcsönből . .	493,300	517,965
Az angol 1852-diki és 1859-diki kölcsönökből	274,262	287,975
Különböző vasuti kötelezvényekből	93,497	98,172
Összeg	23,124,474	24,280,697
D. Kisorsolandók.		
Como-járadék-jegyek . .	1,360,800	1,428,840
A visszafizetendő adósságok összege	185,158,438	194,416,359
Függő adósság.		
5°/₀-kos földhiteli utalványok	64,988,571	68,238,000
4°/₀-kos központi pénztári utalványok az állami letéti pénztárban	7,452,381	7,825,000
Az állami központi pénztárban letett törvényszéki letétek, 3°/₀ kamatozók és nem kamatozók	3,753,714	3,941,400
Fogadalmi-templom-pénzek 4°/₀-kra	553,900	581,600
Földtehermentesítési pénzek 5°/₀-kra 52,941,100 ft. osztrák ért., levonván belőle a 19,955,400 ft osztr. ért, melyek részint kamatozó ré-		

	Névleges tőke ft	5%-kos kötelezvényekre redukálva osztrák ért. ft.
szint nem kamatozó ellenkövetelései a kincstárnak . .	31,414,952	32,985,700
A földtehermentesítési pénzalapoknak földtehermentesítési kötelezvények által biztosított követelései laudemialis kárpótlásokban . . .	28,704,666	30,139,900
A visszavett 3%-kos 1842-beli központi pénztár-utalványok maradéka, melyektől kamatok már nem fizettetnek	12,476	13,100
A banknál 2%-kat kamatozó előlegezései a legfels. rendeletre 1859 april 29-kén elhatározott kölcsönre . . .	94,285,714	99,000,000
A banknak az 1859-diki apríl 19. és május 26. ezüstben adott előlegezései az 1859-diki angol kölcsön még nem fedezett részére	19,047,620	20,000,000
Az 1855 okt. 18-kai szerződéssel szabályozott s a banknak eladás végett átadott állami jószágokra betáblázott adósság	89,402,090	93,872,195
A Rothschild M. A. és fiai váltóház (Majna melletti Frankfurtban) ezüstben adott előlegezése	5,418,095	5,689,000
Összeg	345,034,184	362,285,895

Állam sorsolási kölcsön-tőkék.

(A nyeremények helyettesítik a kamatokat).		
Az 1839-ki sorsolási kölcsön	22,790,000	23,929,500
A p. pénzben és osztrák értékben kamatozó megalapított és visszafizetendő, a függő s a sorsolási adósságok összesen	2,215,711,236	2,217,492,964

Bécsi értékben való adósság.	Névleges tőke ft	5%-kos kötelezvényekre redukálva osztrák ért. ft.
I. Kisorsolandó adósság.		
A. Kamatozó	76,185,985	70,040,094
B. Jelenleg nem kamatozó . .	186,887	163,995
II. Ki nem sorsolandó adósság.		
A. Kamatozó	3,533,047	934,271
B. Nem kamatozó s visszafizetendő	. . . .	739,046
Összege a bécsi értékben (váltópénzben) kamatozó adósságnak	81,615,551	71,877,406
Hozzáadva a p. pénzben s osztrák értékben kamatozó adósságot	2,215,711,236	2,217,492,964
Főösszege az összes közönséges állami adósságnak az 1860-diki közigazgatási év végén	2,297,326,787	2,289,370,370
A lombard-velenczei adósság	67,572,669	70,866,486
Egész összege az összes állami adósságnak	2,364,899,456	2,360,236,856
Ezen kivül az összes földtehermentesitési adósság az 1860-diki közigazgatási év végén tett	. . . .	513,272,046
Az államot terhelő összes adósság tehát	. . . .	2,873,508,902

Anglia népessége. A folyó évi apríl 8-kán Angliában és Walesben új népszámlálás hajtatott végre; 31,000 számláló (enumerator), 2,167 lajstromozó (registrar) s 631 felügyelő lajstromozó (superintendent registrar) alkalmaztatott, kik a népszámlálási hivatal (Census Office) főfelügyelete mellett végezték illető munkálataikat. Ezen legújabb népszámlálás szerint Anglia, Wales s a Brit tenger szigetei lakossága 1861. apríl 8-kán 20,825,504 lelket tett, és pedig 9,825,246 férfi és 10,380,258 nő egyént. A szigetek lakossága csak 143,779 lélek, nevezetesen 66,394 férfi, 77,385 nő. E számban a hadseregnek, s a hadi és kereskedői hajók személyzetének azon része is foglaltatik, mely a nevezett napon Angliában, Walesben s a szigeteken volt. A távollevő hadsereg mintegy 137,000, a királyi hajóhad távollevő személyzete 42,900 a kereskedelmi hajók személyzete pedig 96,000 ember, s ezek közől mintegy 162,021 ember Angliába és Walesbe való.

Kerületek	Megszámlált népesség		Talált szaporodás az 1851-1861-diki időközalatt	Természeti szaporodás, vagyis a bejegyzett születéseknek a bejegyzett halálozásokat felülmúló száma 1851—1861-ig
	1851	1861		
Anglia és Wales Kerületek . .	17,927,609	20,061,725	2,134,116	2,260,576
I. Londoni . .	2,362,236	2,803,034	440,798	253,989
II. Délkeleti, (Surrey, Kent, Sussex, Hants, Berks) . . .	1,628,416	1,846,876	218,460	196,992
III. Déli középföldi (Middlesex, Herts, Bucks, Oxford, Northampton, Hunts, Beds, Cambridge) . .	1,234,332	1,295,375	61,043	155,742
IV. Keleti (Essex, Luffolk, Norfolk)	1,113,982	1,142,202	28,220	129,726
V. Délnyugoti (Wilts, Dorset, Devon, Cornwall, Somerset)	1,803,261	1,835,551	32,290	200,673
VI. Nyugati középföldi (Gloucester, Hereford, Salop, Stafford, Worcester, Warwik)	2,136,573	2,436,137	299,564	298,980
VII. Éjszaki középföldi (Leicester, Rutland, Lincoln, Nottingham, Derby)	1,215,501	1,288,718	73,217	161,763
VIII. Éjszaknyugati (Cheshire, Lancashire) . . .	2,488,438	2,934,722	446,284	308,022
IX. York . . .	1,789,047	2,015,329	226,282	256,117
X. Éjszaki (Durham, Northumberland, Cumberland, Westmoreland) . .	969,126	1,151,281	182,153	152,694
XI. Wales és Montmouthshire . .	1,186,697	1,312,500	125,803	145,878

Az 1851-diki népszámláláskor (márcz. 31-kén) 3,278,089 lakott ház, 153,494 nem-lakott ház, 26,571 épülőben levő ház, 1861-ben pedig 3,745,463 lakott ház, 182,325 nem lakott ház, 27,580 ép. lev. ház volt, tehát a tíz év alatt a lakott házak száma 467,424, a nemlakottaké 28,831 az épülőben levőké 1,009-czel szaporodott. A népesség 1851-ben 17,927,609 l., és pedig 8,781,225 férfit, s 9,146,384 nőt tett, tehát a szaporodás általában 2,134,116 l., és pedig 977,627 férfi, 1,156,489 nő. Az illető népszámlálások szerint 1801-ben 9,156,171; 1811-ben 10,454,529; 1821-ben 12,172,664; 1831-ben 14,051,956; 1841-ben 16,035,198; 1851-ben 18,054,170; 1861-ben 20,223,746 lelket tett Anglia és Wales jelen és távollevő népessége. Tehát a tizévenkénti valóságos szaporodás 14; 16; 15; 14; 13; 12 % tett. A lakott házak száma 1801-ben 1,575,928 volt. Anglia és Wales a népszámlálásra nézve 11 kerületre van osztva, a feljebbi táblázat a kerületenként népességet, a tettleges szaporodást s a haláleseteket felülmúló születések általi természetes szaporodást mutatja ki.

1851-ben Angliában és Walesben a 20 éves és idősebb lakosok száma 9,816,597-re rugott s ezeknek foglalkozását százalékokban a következő egybeállítás mutatja ki:

Lajstromzási kerületek s Grófságegyesületek	Száma a 20 éves és idősb lakosoknak 1851-ben	A 20 éves és idősebb lakosok foglalkozása százalékokban			
		Mesterség, kereskedés és házi szolgálat	Földmívelés	Gyáripar	Bányászat és az érczek feldolgozása
I. Főváros	1,394,963	47,6	1,1	6,0	3,1
II. Délkeleti . . .	887,131	30,7	20,8	2,2	2,1
III. Délközépföldi .	660,775	28,2	25,4	7,8	2,6
IV. Keleti	603,720	27,4	26,5	4,0	2,2
V. Délnyugati . .	978,024	28,6	23,2	4,6	5,4
VI. Nyugatközépföldi	1,160,387	29,1	15,3	5,3	12,4
VII. Éjszakközépföldi	654,679	31,6	21,7	6,4	5,1
VIII. Éjszaknyugati	1,351,830	29,6	8,1	21,4	5,4
IX. York	961,945	25,3	14,3	17,1	7,1
X. Éjszaki	521,460	27,7	16,1	4,3	12,4
XI. Walesi	641,680	21,3	25,7	2,3	12,0
Anglia és Wales .	9,816,597	31,0	16,1	8,4	6,2

A főbb városok népessége és lakházainak száma:

Város	Lakott ház		Népesség	
	1851	1861	1851	1861
London	305,933	362,890	2,362,236	2,803,034
Birmingham . .	45,844	59,090	232,841	295,955
Bradford . . .	19,002	22,537	103,778	106,218
Bristol	20,873	23,578	137,328	154,093
Finsbury . . .	37,427	44,363	323,772	386,844
Greenwich . . .	15,401	19,500	105,784	139,286
Lambeth . . .	39,154	45,252	251,345	298,032
Leeds	36,165	44,646	172,270	207,153
Liverpool . . .	54,310	65,999	375,955	443,874
Manchester . .	50,731	61,662	303,382	338,346
Marylebone . .	40,513	48,027	370,957	436,298
Newcastle-on-Tyne	10,441	14,222	87,784	109,291
Salford	11,447	19,286	63,850	102,414
Sheffield . . .	27,099	38,083	135,310	185,157
Stoke-upon-Trent	15,562	19,870	84,027	101,302
Tower Hamlets .	75,710	88,664	539,111	647,585
Westminster . .	24,755	26,430	241,611	253,985
Wolwerhampton .	22,284	28,458	119,748	147,646

A többi városok népessége nem éri el a 100,000-et.

Az 1851—1861-ki években Nagybritanniából kiköltöztek:

Év	A összes kivándorlók száma	Nincs tudósítás.				
		Angol	Skótboni	Irboni	Idegen	Meg nem különböztetett
1851	335,966					
1852	368,764					
1853	329,937	62,915	22,605	192,600	31,450	20,349
1854	328,429	90,966	25,872	150,209	37,704	18,678
1855	176,807	57,132	14,087	78,854	10,554	10,230
1856	176,554	64,527	12,083	71,724	9,474	18,796
1857	212,875	78,560	16,258	86,238	12,624	19,200
1858	113,972	39,971	11,815	48,281	4,560	14,345
1859	120,432	33,930	10,182	52,981	4,442	18,897
1860	128,469	26,421	8,733	60,835	4,536	27,944
Összeg	2,287,205	454,422	121,590	786,731	115,353	154,439

1861-ben április 7-ig 18,734 ember költözött ki, és pedig 4924 angol, 1628 skót, 11,337 ír és 845 idegen. Az 1831—1841-diki időközben Nagybritanniából összesen kiköltözött 717,913; 1841—1851-ig 1,692,063; 1851—1861-ig pedig 2,249,355 ember, leszámítván az idegeneket.

Anglia népesedési mozgalmairól a következő kimutatásokat közöljük:

Naptári évek, 1855—1861-ig.

Év	Az esketések száma	A születések száma	A halálozások száma
1860	170,305	683,440	442,472
1859	167,723	689,881	440,781
1858	156,070	655,481	449,656
1857	159,097	663,071	419,815
1856	159,337	657,453	390,506
1855	152,113	635,043	425,703

Évnegyedenként pedig következőleg oszlott fel a feljebbi összeg:

I. Az esketések.

Évnegyed, mely végződött utolsó napján a	1860	1859	1858	1857	1856	1855
Márcziusnak	35,198	35,382	29,918	33,321	33,427	29,186
Június- „	43,833	42,042	39,890	41,267	38,820	38,549
Szeptemb.- „	40,572	39,803	38,599	38,669	39,089	37,308
Deczemb.- „	50,702	50,496	47,663	48,001	48,001	47,070
II. A születések.						
Márcziusnak	183,206	175,532	170,959	170,430	169,250	166,225
Június- „	173,914	175,864	169,115	170,444	173,263	165,277
Szeptemb.- „	164,062	168,394	157,445	161,181	157,462	154,790
Deczemb.- „	162,258	170,091	157,962	161,016	157,478	148,841
III. A halálozások.						
Márcziusnak	122,642	121,580	125,819	108,665	103,014	134,542
Június- „	110,878	105,631	107,142	100,046	100,099	106,493
Szeptemb.- „	86,423	104,216	98,142	100,528	91,155	87,646
Deczemb. „	102,529	109,354	118,553	110,576	96,238	97,022

Ha az esketett, született és meghalt egyéneket az ország f vetett népességéhez arányosítjuk, a következő évi általános százal arányokat kapjuk:

Év	Anglia fölvett népessége az év közepén	Az esketett egyének	Született egyének	Meghalt egyének
1860	19,994,000	1,$_{704}$	3,$_{418}$	2,$_{113}$
1859	19,746,000	1,$_{696}$	3,$_{404}$	2,$_{282}$
1858	19,523,000	1,$_{696}$	3,$_{357}$	2,$_{208}$
1857	19,305,000	1,$_{648}$	3,$_{486}$	2,$_{175}$
1856	19,045,000	1,$_{674}$	3,$_{452}$	2,$_{660}$
1855	18,787,000	1,$_{630}$	3,$_{380}$	2,$_{200}$

Tehát 1855—1860-ig az esketések közepes arányszámaló 1,$_{686}$, a születéseké 3,$_{412}$, a halálozásoké 2,$_{221}$. Az 1861-diki első é negyedben 178,170 gyermek született, vagyis 100 lakosra 3,$_{465}$ sz letés esett; a népesség bejegyzett szaporodása a 90 nap alatt 51,45 vagyis 572 egyént tesz naponként; a meghaltak száma 121,718-rúg, tehát a halálozások százaléka 2,$_{440}$, a téli évnegyed általános h lálozási százaléka 2,$_{486}$. A városi kerületekben a halálozások száz léka 2,$_{671}$, a falusi kerületekben pedig 2,$_{235}$ volt. Ha az 1851—186 diki évek halálozási viszonyait tekintjük, úgy találjuk, hogy a vár kerületekben a téli évnegyedben a halálozási arányszám 2,$_{654}$, 1861-diki téli évnegyedben 2,$_{671}$, a falusi kerületekben 2,$_{253}$, az 186 diki téli évnegyedben 2,$_{235}$, egész Angliát együttvéve a tíz évb 2,$_{486}$, az 1861-diki téli évnegyedben 2,$_{440}$.

1860 harmadik évnegyedében, mely szept. 30-kával végződi 81,144 személy eskettetett meg, s a házasságok százaléka a népess létszámához képest 1,$_{668}$ volt, tehát nagyobb mint bármely megfele évnegyedben 1856 óta, de valamivel kisebb mint 10 nyári évnegy átlaga. A született gyermekek száma az 1860-diki év utolsó negyed ben 162,248, vagyis 4286-tal nagyobb mint az 1858-diki év utol negyedében, és 7848-mal kisebb, mint az 1859-diki utolsó évnegye ben; az évnegyed születési százaléka 3,$_{203}$, az évnegyed átlagos sz letési százaléka pedig 3,$_{222}$. Az egész 1860-diki évben 683,430 gye mek született, s az évi születési százalék 3,$_{418}$, mi 0,$_{014}$-el nagyob mint az évi átlagos születési százalék. Egyremásra naponkint 18 gyermek születik. A születések száma a halálozásokat 59,691-el mulj felül az évnegyedben, s ennyi a népesség természetes szaporodás Az egész évben Anglia és Wales népessége 269,930 vagyis naponkin

713 lélekkel szaporodott. Ha Skót- és Irországok népessége hasonló arányban növekedett, akkor az egyesült királyság népessége naponkint 1069 lélekkel szaporodott volna. A kiköltözés a természetes szaporodást csökkenti; a kérdéses évnegyedben azon angol kikötőkből, melyekben kiköltözési állami hivatalok vannak, 7074 egyén hajózott el, felében az amerikai szövetséges államokba, felében az ausztráliai gyarmatokba. — Az 1860-ki év utolsó negyedében 102,557 halálozás lajstromoztatott be, tehát a halálozási százalék $2,_{621}$, s $0,_{158}$-czal kisebb mint az átlagos halálozási százalék. Az egész évben 422,500 ember halt meg, s az évi százalék $2,_{113}$, vagyis valamivel több mint 21 ember halt meg 1000 közől. A megelőző tíz év alatt tapasztalt átlagos halálozási százalék 22. Mégis Angliában és Walesben átalában véve a halandóság jóval nagyobb, mint a legegészségesebb kerületekben; ha az egész országban oly kedvező viszonyok volnának, mint ezen kerületekben, akkor a 92 nap alatt 23,274 emberrel kevesebb halt volna meg, s így az évnegyedre csak 79,283 halálozás esett volna. A legnépesebb kerületek egyszersmind a legegészségtelenebbek. A városi kerületekben, melyeknek népessége az utolsó népszámlálás szerint több mint 8 millió, 1000 lélek közül 23, a falusi kerületekben pedig, melyeknek népessége több mint 9 millió, 1000 lélek közül csak 18 halt meg. A városi kerületek halandósága tehát úgy áll a falusi kerületekéhez mint 23 : 18; azelőtt amott 25, emitt 19 volt. Londonban a halandóság kisebb volt mint az átlagos szám, s összesen 15,197 ember halt meg.

(Journal of the Statistical Society. London 1861, I. és II. f.)

Némely adatok Francziaországból. A következő érdekes adatokat Block Móricznak Francziaország legújabb statistikáját 1860-ig tárgyaló munkájából vettem.

1700-ban Francziaországnak lakossága 19,669,320, 1801-ben 27,349,003 és 1856-ban 36,039,364 lélekre rúgott, 1856-ban 7,698,815 adóköteles lakház volt Francziaországban, 1859-ben 8,007,784. — Ezen házak 20 %-ja még szalmával volt fedve; 60 %-ja földszinti; 29 %-ja egy, 8 %-ja két emeletes volt.

1856-ban 9,387,561 háztartást számítottak. E számból $10,_{4}$ % egy, $18,_{8}$ % két, $13,_{8}$ % három egyénből állott.

Igen érdekesek a következő adatok; 1856-ban

Nős férfi volt	gyermekekkel	6,022,178	$= 84,_{47}$ %	100
	gyermek nélkül	1,106,843	$= 15,_{53}$ „	
Özvegy „ „	gyermekekkel	694,351	$= 78,_{70}$ „	
	gyermekek nélkül	187,963	$= 21,_{30}$ „	

Férjes nő volt	gyermekekkel	5,994,880	= 84,$_{55}$ %
	gyermek nélkül	1,095,259	= 15,$_{15}$ „
Özv. asszony	gyermekekkel	1,354,024	= 77,$_{98}$ „
	gyermek nélkül	382,304	= 22,$_{02}$ „

1856-ban volt nőtlen férfi és figyermek 9,846,104; leány pedig 9,328,768.

Az újszülöttek száma volt:

1801-ben 912,266
1856-ban 952,116
1858-ban 969,348

38 újszülött között 17 fiú és 16 leány van.

A szaporaság legnagyobb Párisban t. i. 3,$_{51}$ %; az egész országban csak 2,$_{61}$ %. — Párisban a törvénytelen gyermekek száma 27,$_{10}$ %-ra rúg. Az utóbbi években kevesebb lelencz vétetik be az illető jótékony intézetekbe; így például 1830-ban 36,348 gyermek vétetett be, 1858-ban már csak 22,066.

A halandóságot illetőleg: 1856-ban 837,082, 1858-ban 874,023 haláleset volt

E szerint az utolsó 40 évben átlagosan 159 ezerrel több születés fordúl elő évenként mint haláleset.

1801-ben a halandóság		3,$_{11}$ %
1821- „ „	„	2,$_{63}$ „
1831- „ „	„	2,$_{70}$ „
1841- „ „	„	2,$_{44}$ „
1851- „ „	„	2,$_{44}$ „
1854- „ „	„	2,$_{70}$ „
1855- „ „	„	2,$_{60}$ „
1856- „ „	„	2,$_{31}$ „
1857- „ „	„	2,$_{37}$ „

Általánosságban vévén a dolgot, a halandóság kisebbedik.

Évek:	1854-ben	1857-ben	1858-ban
A városokban a halandóság	3,$_{44}$	2,$_{80}$	2,$_{85}$ %
A falukban „ „	2,$_{50}$	2,$_{45}$	2,$_{41}$ „ volt.

40 évi tapasztalásból tudják, hogy 66 finembeli halálesetre 65 nőnembeli jut.

A következő összeállítás mutatja, hogy a kort illetőleg h á n y e g y é n k ö z ö l h a l e l e g y e g y é n:

Kor:			városokban:	azokon kivül:
1		évig	6	5½ %
1—	2	„	12	17 „
2	3	„	22	31 „
3	4	„	34	48 „
4	5	„	47	62 „
5	10	„	91	101 „
10	15	„	139	146 „
15	20	„	99	117 „
20	25	„	65	92 „
25	30	„	70	99 „
30	40	„	74	94 „
40	50	„	62	78 „
50	60	„	40	45 „
60	70	„	24	24 „
70	80	„	10	10 „
80	90	„	5	5 „
90	100	„	3	4 „

1859-ben ujonczozás alá került 305,943 20 éves ifjú, ezekből 267,333 egyént megvizsgáltak. Találtak pedig közöttük: 111 vakot, 1272 félszemüt, 187 kancsal szemüt, 742 nagyon rövidlátót, 268 siket. némát, 390 siketet, 755 dadogót, 36-nak nem volt meg a szaglásérzéke, 3863 sérvekben (Brüche), 513 szívbajban, 164 sorvadásban, 437 a lélekző szervek bajában szenvedett; 1659-nek egy némely tagja hiányzott, 2657 béna volt, 22,000 gyönge testalkatú és 16,501 a normalis mértéken alatt volt. Összesen 80,320 egyén utasíttatott el, mint alkalmatlan a katonai szolgálatra.

A közmüveltséget illetőleg 1859-ben 1000 egyén közől 670 tudott olvasni. 1853-ban 10,691 „Bureaux de bienfaisance" nevü jótékony intézet létezett, a melyek 1,022,996 egyénnek 12⅓ millió franknyi segélyt nyújtottak. 1035 kórházban 447,373 beteg nyert ápolást 53¾ millió frank költséggel, és 289 ápolóházban 94,950 vén ember volt.

2204 gyermekiskolában 217,156 kis gyermek kapta az első oktatást.

1860-nak január 1-sö napján Franciaországban 433 takarékpénztár létezett, melyekből 1,121,465 könyvecske adatott ki; a felek az napi követelése 336,461,832 frankra rúgott. 1859-ben 146¼ milliót befizettek, 132 milliót kivettek.

Kölcsönösségre fektetett pártoló és gyámolító intézet („Sociétés de secours mutuels") 1859-nek végén volt 4118, és pedig 472,855 résztvevő és 61,378 csak pártoló taggal. Betegség miatt közel 130 ezer egyén segélyeztetett; elhalt pedig 6092. — Az összes vagyon 20 millió, az évi kiadás 7 millió.

1851-ben alakúlt a nyilvános ápolda (Versorgungs-Anstalt), mintegy járadék-intézet, melybe 380,093 fél eddig 55½ millió frankot befizetett.

A hivatásra vonatkozólag az 1856-diki (legutolsó) népszámlálás szerint:

19,064,071 (vagyis 58 %) egyén a földmiveléssel foglalkozik,
ezekből: 7,825,577 földbirtokos,
„ 266,636 gazdatiszt,
„ 2,506,663 bérlő,
„ 6,566,588 napszámos és csősz stb.

Kereskedéssel, iparral, bíztositási és banküggyel s a t. foglalkozik 12,202,391 lélek (vagyis 34 %). Hivatalnok volt 447,244, katona 439,715, jogtudós s a t. 142,123, orvos 106,427, tanító 167,201, tudós és művész 59,385, minden vallásos felekezetü világi pap 768,818, szerzetes és apácza 76.818; és jövedelme után hivatás nélkül élő 1,757,532, koldus 220,930, s a t.

Franciaország területe (az új szerzeménynyel együtt) Európában 54¾ millió hectare, s 473 kerületre van osztva; lakossága az 1856-diki népszámlálás szerint hozzáadva a most szerzett terület népességét is: 36¼ millió lélek. Az adó átlagosan fejenként 34,₂₅ frank.

(Weninger V.)

Adalékok az osztrák bányászat ismertetéséhez. Az egész osztrák birodalomban 1859 végén a bányamivelés számára adományozva volt területek együttvéve 301,244,413 bécsi □ ölet, azaz körülbelől 18,₈ osztrák □ mfidet tesznek, eltekintve a bányatelepek által a földszinén elfoglalt területektől s a sóbányáktól. Az Alpok tartományaiban *) a vas és szénbányászat uralkodik; amaz 14,₉₉ emez 40,₇ millió □ ölnyi területet foglal el, míg az ólom, kéneső s több efféle bányák 11,₉ millió, a nemes fémek bányái pedig csak 870,000 □ ölet, s az összes bányászatilag adományozott területek 73,₅ millió □ ölet tesznek. Csehországban 117 millió □ ölet tesznek a bányászatilag adományozott területek, s ezekből 89,₄ millió öl a kőszénbányákra esik, holott az egész birodalom kőszénbányái csak 172½ millió □ ölet foglalnak el; tehát a szénbánya-területeknek több mint fele Csehországban van. Ugyancsak Csehországban a vasbányák 14,₄, az arany- és ezüstbányák 5½, másféle bányák 7,₅ millió □ ölet foglalnak el. Az egész birodalom arany- és ezüstbányáira 27,₉ millió □ öl esik. Morvában, Sziléziában és nyugati Galiciában együttvéve a bányaterületek kiterjedése 66,₆ millió □ öl, ebből 41,₄

*) Alsó- s Felső-Ausztria, Szalzburg, Stajerország, Karinthia, Tirol- és Vorarlberg, Lombard-Velencze, Krajna, Tengermellék.

millió a szén-, s 19 millió a vasbányákra esik. Magyarországban és Erdélyben az arany- és ezüstbányák több mint 21 millió □ ölet, vagyis a birodalom összes arany- és ezüstbánya-területeinek majdnem négy ötödét teszik; a vasbányák 6, másféle, különösen rézbányák $3_{,0}$ millió, de a szénbányák még csak 800,000 □ ölnyi területet foglalnak el. A bányászatilag adományozott összes területekből ($301_{,2}$ millió □ öl) Csehországra $117_{,1}$, nyugati Galicziára $42_{,1}$, Magyarországra $28_{,7}$, Stájerországra $18_{,6}$, Morvára $16_{,2}$, Karinthiára és Alsó-Ausztriára egyenként $12_{,3}$, Krajnára $11_{,8}$, Felső-Ausztriára $10_{,7}$, Sziléziára $8_{,4}$, Tirolra, Erdélyre, a volt szerb vajdaságra, Horvát- és Szlavonországra, a Végvidékre, keleti Galicziára és Szalzburgra egyenként $5_{,3}$—$1_{,5}$, Dalmátországra, Lombard-Velenczére, a Tengermellékre s Bukovinára $0_{,5}$—$0_{,1}$ millió □ öl esik. Ezen területek közől majdnem 9 millió □ ölet a felszíni, s körülbelől $292\frac{1}{2}$ millió □ ölet az aknai bányászkodás foglal el. Az állami bányák (azaz olyanok, melyeket az állam vagy egyedül vagy magánosokkal együtt mível) $54_{,2}$, a magánosok bányái 247 millió □ ölnyi területet foglalnak el, tehát amazok az összes adományozott területek 18, emezek pedig 82%-át teszik. Különösen a nemes fémbányák kiterjedéséből az állami bányák $27_{,9}$, a magánosok bányái $5_{,5}$; a vasbányákéból amazok $9_{,3}$, emezek $24_{,2}$, a szénbányákéból amazok $50_{,8}$, emezek $59_{,1}$, másféle bányákéból amazok $12_{,9}$, emezek $10_{,4}$ százalékát teszik az adományott területeknek.

A szabad cserkészetek száma 1859 végén 15,616 volt, ezekből Csehországra 4419, Magyarországra 3187 esett. Általában véve 1 millió □ ölnyi földterületre 1675 □ öl adományozott bányaterület s 13,687 □ cserkészeti terület esett. Aránylag legkevesebb bánya Lombard-Velenczében van, hol csak 59 □ öl bányaterület esik, míg Csehországban a brüxi bányakapitányságban 18,423, az elbogeniban 16,934, a prágaiban 13,834, a pilzeniben 9542, Magyarországban egyremásra 574, Erdélyben, Horvátországban s a Végvidéken együtt 314 □ ölnyi bányaterület esik 1 millió □ ölnyi földterületre.

Belgiomban 1855-ben az adományozott szénbánya-területek 354,717,108, a fémbányák területei 113,131,286, összesen tehát 467,848,394 □ bécsi ölet tettek. Miután Belgiom kiterjedése $513_{,0}$ osztrák mfld, tehát 1 millió □ ölre a szénbányákból 43,194, a fémbányákból 13,776, összesen 56,970 bécsi □ ölnyi terület esett.

Az osztrák birodalomban az összes bányaterületekből:

A tulajdonképi arany- és ezüst-bányákra	.	27,843,843 □ öl
„ „ vasbányákra	. . . . .	57,663,932 „ „
„ „ kőszénbányákra	. . . .	174,489,711 „ „
„ „ réz, ólom, kéneső stb. bányákra		32,430,007 „ „
„ felszíni arany- és ezüst-bányákra	. . .	812,074 „ „
„ „ vas s egyéb bányákra	. . . .	8,004,826 „ „
Összesen		301,244,413 □ öl esett.

Tehát az összes bányaterületekből

A szénbányákra	58 %
A vasbányákra	22 „
Az ólom, réz, kéneső stb. bányákra .	11 „
Az arany- és ezüst-bányákra	9 „ esik.

A vasbányák kiterjedése 1856-től 1859-ig 56,4 millió □ ölről 65,7 millió ölre, tehát 16,4 százalékkal, a szénbányáké 154,2 millió □ ölről 174,4 millió ölre, vagyis 13,2 százalékkal, az ólom, réz, kéneső stb. bányáké 29,2 millió ölről 32,4 millió ölre, vagyis 11,2 százalékkal növekedett, míg az arany- és ezüstbányáké 31,2 millió □ ölről 28,7 millió □ ölre szállott, vagyis 8,6 százalékkal csökkent.

A mi a bányák termékeit illeti: arany 5867 bécsi márka; ezüst 123,028 bécsi márka; nyersvas 5,7 millió bécsi mázsa, különbféle ásványos szén 56 millió b. mázsa, réz 45,469 b. mázsa (2,7 millió osztr. forint értékkel), ólom 110,145 b. mázsa (1,6 millió osztr. forint értékkel), kéneső 6351 b. mázsa (781,314 osztr. ft értékkel), ezeken kivül gelét, horgany, nikel, kobalt, piskolt, kén, timsó, gálicz, grafit s mindenféle más, részint ritka, ásványok találtatnak. — Az összes bányatermelés értéke 1859-ben 42,510,992 osztr. ftra rúgott; ebből

a nemes fémekre	5,308,859, azaz	12,2 %
„ vasra	21,654,421 „	52,1 „
„ ásványos szénre	8,725,675 „	19,6 „
„ többi termékekre . . .	6,822,037 „	16,1 „ esett.

A koronaországok közöl kilencz egyenként 1—9,5 millió, együttvéve 37,4 millió osztr. ft értékü bányatermékeket hoz elő; ezek ily renddel következnek egymásután: Magyarország, Csehország, Stájerország, Karinthia, Morva, Erdély, Szilézia, a volt bánság, Krajna; a többi 12 koronaország együttvéve csak 3,7 millió ft értékü bányaterméket hoz elő. Az arany- és ezüstre nézve Magyarország első helyen áll, termelése 2,5 millió ftot tevén; Erdély termelése 1,8, Csehországé 1,3 millió ft; különben még csak hat más koronaország járúl csekély mennyiségekkel az arany- és ezüst-termeléshez. A vastermelésre nézve Stájerország foglalja el az első helyet, termelése 6,6 millió ftot tevén; Csehország vastermelése 3,6, Magyarországé is 3,6, Karinthiáé 2, Morvaé 1,8, a bánságé 1, ezután más tizenegy koronaország vastermelése együttvéve 2,9 millió ft.

A széntermelésre nézve Csehország áll az első helyen, széntermelése 3,16 millió ftot tevén; azután következnek: Szilézia 1,34, Stájerország 1,02, Magyarország 0,88 és Morvaország 0,83 millió ftnyi termeléssel; végre tizennégy más koronaország széntermelése együttvéve 1,55 millió ftot tesz. A réz és ólom s egyéb ásványok termelésére nézve Magyarország foglalja az első helyet, termelése 2,47 ftot tevén; Karinthia termelése 1,08, Csehországé 0,84, Krajnáé 0,76, a többi tizenhét koronaországé együttvéve 1,77 millió ftra rúg.

Más sorban következnek egymásra a koronaországok, ha ezeknek kiterjedését és népességök számát arányosítjuk a bányatermékek értékéhez. Együttvéve az osztrák bányászat 1859-ben egy millió □ ölnyi felületi kiterjedés után 236 ftnyi bányai nyereményt adott. A prágai bányakapitányságban 3095, Felső-Stájerországban 2659, Szilériában 1158, Karinthiában 1109 ftnyi bányanyeremény esett egy millió □ ölnyi felületi kiterjedésre; Magyarországban pedig csak 191, keleti Galíciában és Horvátországban 7, Dalmátországban pedig épen csak 5 ft. — Az egész birodalmat tekintve 1000 lakosra 1234 ftnyi bányanyeremény esett; e tekintetben Felső-Stájerország áll első helyen, mert ott 1000 lakosra 35,055 ft esett; Karinthiában 9622, a prágai kapitányságban 7688, Szilériában 3733, Felső-Magyarországban 3642, ellenben Dalmátországban csak 41, s Galíciában csak 35 ft bányanyeremény esett 1000 lakosra. 1823-tól 1859-ig a nemesfémek évi termelése 47 % (3,$_6$ millió ftról 5,$_3$ millióra), a vasé 406 % (4,$_{24}$ millió ftról 21,$_4$ millió frára), az ásványos szeneké 2102 %, (396,000 ftról 8,700,000 ftra), a többi termékeké 85 %-al (3,$_8$ millió ftról 8 millióra) növekedett.

Más országokkal összehasonlítva Ausztria a széntermelésre nézve a hatodik, a vastermelésre az ötödik helyen áll. Ausztriánál több szenet termelnek: Nagybritannia (1461 millió vámegyleti mázsát), az éjszakamerikai Egyesült államok (302 millió), Poroszország (276 millió), Belgiom (168 millió), Francziaország (150 millió vámegy. mázsát). Ausztria széntermelése 63 millió vám. mázsa, Szászországé 30, Bajorországé 5,$_3$, Oroszországé 1 millió v. mázsa. Nyers vasat Nagybritannia 75, Francziaország 17, $_2$, Éjszakamerika 17, Poroszország 8, Ausztria 6,$_1$ Belgiom 6, Oroszország körülbelől 4,$_3$ millió mázsát termelnek, Bajorország 900,000 mázsát. Ha a népesség számát tekintjük, akkor a következő arányokat találjuk a szén- és vas-termelésre nézve: átmérőleg egy-egy lélekre esik:

	Vámegyleti font: Ásványos szénből	Nyers vasból		Ásványos szénből	Nyers vasból
Nagybritanniáb.	5040	260	Ausztriában: a nyu-		
Belgiomban . . .	3590	130	goti országokban	410	33
Poroszországban	1550	45	a keletiekben .	45	9
Szászországban	1430	?	együttvéve . .	180	19
Éjszakamerikáb.	960	54	Bajorországban	110	19
Francziaországb.	410	47	Oroszországban	2	7

Az arany- és ezüst-termelésre nézve Ausztria, (azaz különösen Magyarország) minden más európai országot megelőz; Ausztria aranytermelése 1859-ben 3293 fontot, ezüst-termelése 69,054 fontot tett. Oroszország 53,389 font aranyat termelt 1857-ben, de aranybányái csaknem mind Ázsiában vannak. Az aranyra nézve Ausztria után következnek: Francziaország (1852-ben 275 fonttal), Poroszország (39),

Spanyolország (30), Szászország (12), Hannovera és Brunszvik (10) fonttal. Angliában nincs aranybánya, mégis ott találjuk a legtöbb aranykészletet, mig épen Ausztriában a legkevesebb arany és ezüst készlet van. Az ezüsttermelésre nézve Ausztria után Szászország következik 62,745 fonttal; azután Hannovera és Brunszvik (47,150), Nagybritannia (35,829), Poroszország (32,024), Franczia ország (12,570), Spanyolország (6000), Svédország (2048), Oroszország (308) fonttal. Ezet Ausztria 51,000 vámegyleti mázsát termel, Nagybritannia 320,130, Oroszország 110,700 mázsát; ólmot és gelétet Ausztria 149,000 vámegyleti mázsát termel, Nagybritannia 1,288,630, Spanyolország 1,141,200, Poroszország 300,000 mázsát. Horganyt Poroszország termel legtöbbet, t. i. 986,000 vámegyleti mázsát, Nagybritannia 75,050, Ausztria csak 25,000 mázsát termel.

Az egész földkerekség évi aranytermelését (1853—1857-ig) egyremásra 506,800 fontra s 342 millió osztr. forintnyi értékre; ezüsttermelését 2 millió fontra s 90 millió osztr. forintra; ásványos széntermelését körülbelől 2500 millió vámegyleti mázsára s 375 millió forintra; nyers-vas-termelését 160 millió vámegyleti mázsára s 400 millió forintra; a többi bányatermékek értékét 200–300 millió forintra; tehát a földkerekség összes bányatermékeinek évi értékét legalább 1400—1500 millió forintra becsülik.

(Beiträge zur Kenntniss des österr. Bergwesens, v. F. M. Friese. Bécs 1861.)

Franczia ország vaspályái. Franczia országban a vaspályák aránylag rövid idő alatt nagy kiterjedést nyertek. Jelenleg 7 vasúti társaság létezik, melyek 60 különböző vállalatból olvadtak össze. Ezen társaságok mind a kormány mind a megyék részéről ismételve tetemes segélyeket kaptak, különösen 1859-ben is, midőn a vasúti engedélyek kitágíttatának. Ugyanekkor a vasútaknak egészen új hálózata határoztatott el, melynek rendeltetése a kisebb városokat és mezővárosokat egymással s a fővonalokkal kapcsolatba hozni, mely tehát csak haránvonalokból áll. Ez új hálózat csak 1864 végén fog elkészülni, míg a fő forgalmi vonalokat magában foglaló s Párisban egybeszögellő régi hálózat legnagyobb része már 5–20 év óta kész s a forgalomnak át van adva. A mellékes vonalok lassan készülnek, mert kevesebb jövedelmet igérnek. A múlt 1860-dik évben a régi hálózatból 5, az új hálózatból 240 kilometer újdon készült vasút adatott át a forgalomnak, úgy, hogy az 1860-ban használt összes vasútak hossza 9322 kilometert*) vagyis 1243 mfldet tett. A következő egybeállítás az engedélyezett s 1860 végéig elkészült, vagy már a forgalomnak is átadott pályavonalok hosszát mutatja ki kilometerekben.

*) Egy mérföld = $7^1/_2$ kilometer.

Pályavonal:	Régi hálózat: engedélyezett	elkészült	járt	Új hálózat: engedélyezett	elkészült	járt	Összesen: engedélyezett	elkészült
Éjszaki . . . . pálya	967	967	967	615	30	12	1502	997
Orleáns- „	1761	1474	1472	2155	462	389	3916	1936
Déli „	796	796	794	825	99	99	1621	895
Keleti „	978	954	954	895	726	723	1873	1680
Nyugati „	900	900	900	1407	313	307	2307	1213
Páris-földközi tengeri „	1414	1411	1411	2477	526	489	3891	1937
Ardenni „	—	—	—	420	164	164	420	164
Daufinéi „	—	—	—	184	129	129	184	129
Más vonalok „	371	371	371	—	—	—	371	371
Összesen .	7187	6873	6869	8998	2449	2342	16,165	9322

Ezen vaspályákra 1860 végéig a következő összegek fordíttattak:

A régi hálózat pályái:	A társaságok alaptőkéi és kölcsönei:	Segélyezések: munkában	pénzben
Éjszaki pálya	440,146,271	43,085	5,408,957
Orleansi „	351,131,489	247,950,000	101,000,000
Déli „	311,645,786	43,000,000	51,500,000
Keleti „	312,497,761	122,382,500	—
Nyugati „	426,485,519	33,523,000	89,000,000
Páris-földközi tengeri „	659,669,142	136,789,823	123,000,000
Ardenni „	97,952,072	—	4,500,000
Daufinéi „	52,578,248	—	7,000,000
Összesen .	2,652,106,288	583,688,408	381,408,957

Összes költség:

Éjszaki pálya	445,598,813	Nyugati pálya	549,008,519
Orleansi „	700,081,489	Páris-földk. teng. „	919,458,965
Déli „	919,458,965	Ardenni „	102,452,072
Keleti „	434,880,261	Daufinéi „	59,578,248

Összesen : 3,617,203,653 frank.

A franczia vaspályák építési költségei rendkivül nagyok, egy remásra minden kilometer 532,488 frankba kerül, holott Angliában is 1858-ban egy kilometer csak 531,835 frankba került, minden más országban pedig a költség sokkal kisebb, Németországban átmérőleg $2^1/_2$-szer, Belgiomban 2-szer.

A következő egybeállítás a pályák jövedelmét mutatja ki:

A régi hálózat pályái:	Összes jövedelelem:	Kiadások:	Tiszta jövedelem:
Éjszaki pálya	60,607,113	23,292,523	37,314,590 frank.
Orleánsi „	71,870,786	27,428,517	44,442,269 „
Déli „	22,899,169	9,690,936	13,208,233 „
Keleti „	45,706,871	22,401,104	23,305,167 „
Nyugati „	46,473,855	20,270,883	26,202,972 „
Páris-földközi tengeri „	99,037,693	38,857,642	60,480,051 „
Ardenni „	3,665,936	2,100,437	1,565,499 „
Daufinéi „	2,751,524	1,908,021	843,503 „
Összesen .	353,312,447	145,950,163	207,362,284 „

A következő tabella még világosabban mutatja ki a francia vaspályák jövedelmét.

A régi hálózat 1860-ban:	A járt pályák közepes hossza kilometer	Építési költség kilométerként frank	Egy-egy napra és kilometerre: bevétel frank	kiadás frank	tiszta nyereség frank	Jövedelmi százalék frank
Északi . . . . . pálya	967	460,805	172	67	105	8,17
Orleánsi „	1472	474,631	133	51	28	6,15
Déli „	794	512,163	79	34	45	3,25
Keleti „	954	454,895	131	64	67	5,11
Nyugati „	900	610,009	141	52	79	4,00
Páris-földközi tengeri „	1411	651,636	192	75	118	6,18
Ardenni „	165	624,708	62	36	26	1,11
Daufinéi „	129	461,846	56	39	17	1,43
Átmérőleg :	5791	532,488	142	58	84	5,72

A tiszta nyereség, mint osztalék, egyedül a részvények utján kiteremtett alaptőkét illeti; az állam a maga segélyeért, mely a költségnek több mint negyedét teszi, nem követel kamatot.

As 1860 végéig befektetett magántőkék s ezeknek kamatai egyes pályákra nézve a következők:

Vaspályák:	Részvényekben: tőke frank	kamat %	Kötelesvényekben: tőke frank	kamat %	Összesen: tőke frank	kamat %
Éjszaki . . . . pálya	215,208,400	11, 23	224,937,871	8, 43	440,146,271	8, 37
Orléansi „	150,000,000	21, 77	201,131,489	12, 66	351,131,489	6, 15
Déli „	125,000,000	1, 62	186,645,786	4, 24	311,645,786	3, 21
Keleti „	250,000,000	7, 65	62,497,761	7, 40	312,497,761	2, 35
Nyugati „	150,000,000	6, 70	276,485,519	6, 14	426,485,519	4, 90
Páris-földközi tengeri „	268,097,790	14, 66	391,571,352	9, 17	659,669,142	6, 58
Ardenni „	27,680,450	14, 66	70,271,622	1, 50	97,952,072	1, 53
Daufinéi „	50,000,000	1, 48	2,578,248	1, 60	52,578,248	1, 32
Összesen :	1,235,986,640	10, 97	1,416,119,648	7, 50	2,652,106,288	5, 73

Az 1861-ki első félév alatt a jövedelem valamennyi pályán nagyobb volt, mint az 1860-diki év első felében.

A régi hálózat pályái *)	A forgalomnak átadott pályák hossza junius 30-ig		Összes bevétel egyegy kilometer után az első félévben		Jövedelemszaporodás egyegy kilometer után 1861-ben
	1861	1860	1861	1860	%
	kilom.	kilom.	frank	frank	frank
Éjszaki	956	956	30,473	29,687	2,65
Keleti	964	956	23,645	21,923	7,86
Nyugati	900	900	24,914	24,311	2,48
Orleánsi	1474	1472	23,106	20,848	10,83
Páris-földközi teng.	1411	1411	39,305	32,217	22, —
Lyon-Genfi . . .	237	237	13,833	12,058	14,72
Déli	796	794	16,455	13,098	25,63
Victor-Em. (Rhonei)	103	103	6,086	6,060	0,43
Ceinture	17	17	57,317	49,687	15,36
Graissessac-Beziersi	51	51	4,535	2,616	73,36
Beaséges-Alais-i. .	32	32	21,776	15,763	38,15
Anzin-Somaini . .	19	19	11,288	9,779	15,46
Chauny-St.Gobain-i	15	15	624	—	—
Carmaux-Alby-i . .	15	15	8,724	7,091	23,06
Összes. s átmérőleg	6990	6978	26,201	23,409	11,93

Az új pályák jövedelme jóval csekélyebb; 1860-ban egyegy napra és kilometerre átmérőleg csak 62 frank, holott a régi pályáknál 142 frank esett.

De 1861 első felében az új pályák is átmérőleg 4,60 százalékkal nagyobb jövedelmet hajtottak, kivévén az éjszakit és Páris-földközi tengerit, melyek kevesebbet jövedelmeztek, és pedig amaz 13,81 emez 0,19 százalékkal.

*) Ezen kimutatásban több vasúti vonal külön van említve, melyek a feljebbi kimutatásokban egybefoglalvák.

Új pályák:	A forgalomnak junius 30-kig átadott pályák hossza		Összes jövedelem egyegy kilometer után		Jövedelemszaporodás 1861-ben egyegy kilometer után
	1861	1860	1861	1860	%
	kilom.	kilom.	frank	frank	frank
Éjszaki	32	15	3,053	3,542	—
Keleti	742	726	13,117	11,761	11,„
Ardennei	164	164	11,059	10,020	10,„
Nyugati	312	312	6,678	6,452	3,„
Orleánsi	460	359	5,919	5,639	4,„
Páris-földközi-teng.	526	464	17,562	17,595	—
Daufinéi	135	129	10,186	9,098	11,„
Déli	99	99	3,207	2,727	17,„
Összes. s átmérőleg	2470	2268	11,083	10,596	4,„

Az 1861-ik év június 30-dikán tehát Franciaországban a forgalomnak átadott pályák egész hossza 9460 kilometert, vagyis 1261½ mfidet tett, azaz 214 kilometerrel többet, mint a múlt év első felében. Átmérőleg egyegy kilometer után a jövedelem 22,255 frankot, vagyis 9, 68 százalékkal többet tett, mint 1860-ban. Mindazáltal Franciaországot a vaspályák miatt nagy válság fenyegeti. Ugyanis az 1864. év végéig elkészülendő új hálózat költségei nem részvények, de kötelezvények, azaz kölcsönök útján fedeztetnek, s a kötelezvények kamatai nem az új hálózat jövedelméből fizettetnek, hanem magából a kötelezvényi tőkéből vétetnek s az építési költségekhez számíttatnak, melyek összege ekkép annyival inkább növekedik, mennyivel nagyobb az új pályákból eredő jövedelemhiány. Miután egy kilometer vasút átmérőleg s kerek számmal 500,000 frankba kerül, a költség és kamatok fedezésére kellene, hogy a jövedelem egyegy kilometer után 55,000 frank legyen. Már pedig 1860-ban a régi hálózat pályáinak kilometerkénti jövedelme alig haladta meg az 51,000 frankot, az új hálózat pedig kilometerként 23,000 frankot sem jövedelmezett. Ha tehát az eredeti pályák részvényes társaságai az új pályákért is kényszerülnének a kötelezvények kamatait megfizetni s illetőleg a hiányt pótolni, akkor p. o. az Orleáns-pálya osztaléka 100 frank helyett 50, a Lyon-pályáé 63 frank helyett 38, a keleti pályáé 40 frank helyett 18 tett volna. S így a régi pályák jövedelméből eredő átmérőleges százalék nem 5, 73 de ennek fele sem lett volna. Az új pályák felépíttetése után vagyis 1865-től fogva a kétféle pályák számadásai egybe fognak olvasztatni, akkor tehát a részvényesek kénytelenek lesznek a szerződésileg biztosított legkisebb osztalékkal beérni, hogy a régi pályák jövedelmének többletéből az új pályák jövedelemhiánya pótoltassék; s ha majd azon többlet nem leend elegendő, az állam fogja

pótolni, hogy a biztosított legkisebb százalék, t. i. 4 frank 65 centime kikerüljön. Az új pályák hihetőleg még sokáig fognak jövedelmi hiányt mutatni, s így nagyon valószinű, hogy 1864 után az osztalék általános csökkenésével sok részvényes mostani jövedelmének felét fogja elveszíteni. (Journal des Économistes és Ausztria).

Belgiom vaspályái. Belgiomban 1833-ban engedélyeztetett az első vasút, de az csak 11 kilometer hosszú volt, s csak a kőszén-szállítására használtatott. A személy-szállításra 1842-ben engedélyeztetett az első pálya, azóta s kivált 1845 óta mind a magánosok mind az állam által többtöbb vasút építtetett, ugy, hogy már 1859ben 1991 kilometer vagyis 265½ mfld volt a forgalomnak átadva. Ezekből a magánosok pályáinak hossza 1401, az állami pályáké 590 kilometer.*) A magánosok pályái 304,804,467 frankba kerültek, mely összegből 192,882,429 frank részvények, 111,922,038 frank pedig kötelezvények útján gyült be. Egyegy kilometer építési és felszerelési költsége 217,562 frank. A szállító eszközöket illetőleg a magánosoknak 276 mozdonyuk, 483 teher- s 7,793 személyszállító kocsijok volt. Az állami vaspályák összesen 204,018,440 , tehát kilometerként 345,794 frankba kerültek ; a mozdonyok száma 249, a teherkocsiké 1215, a személyszállító kocsiké 6,648.

A bevételt és kiadást a következő egybeállítás mutatja ki :

Pályák:	Bevétel:	Kiadás:	Tiszta nyereség	Egyegy napra és kilometerre bevétel	kiadás
	frank	frank	frank	frank	frank
Magánosoké	20,618,118	10,444,610	10,173,506	40	20
Államé . . .	26,313,347	14,088,227	12,225,120	109	53
Egészb.véve .	46,931,463	24,532,837	22,398,626	64	33

Tehát a magánosok pályái egyegy napra és kilometerre 20, vagyis 3, $_{34}$ százalékot, az állami pályák pedig 56 frankot vagyis 6, $_{5}$ százalékot jövedelmeztek. Az állam részéről biztosított pótlékkal együtt a magánosok pályái tettleg 3, $_{74}$ százalékot hajtottak, ugyanis az állam összesen 1,222,110 frank pótlékot fizetett.

Az állami vaspályák mind kettős sinüek, azért többe is kerülnek, mint a magánosokéi ; 1850 óta az építési és felszerelési költség kilometerként 300,959 frankról 342,807 frankra emelkedett. De a bevétel is emelkedett, míg a forgalmi költség arányilag csökkent. 1850-ben az összes bevétel egyegy kilometer és nap után csak 66, a költség pedig 41 frankot tett, 1859-ben a bevétel 104 frank volt, a költség 53 frank, 1860-ban a bevétel 109, a költség szintén 53 frank volt. A tiszta nyereség 1850-ben az állami pályáknál 3, 1859-ben 6, 1860-ban 6, $_{5}$ százalékot tett.

*) De az állam több magános pályát is kezel, úgy, hogy 1860-ban az állam kezelésében 747 kilometer vasút volt.

Ausztria és Németország vaspályái. 1859-ben július hóban az ausztriai birodalomban s egész Németországban összesen 733,$_{56}$ mfld vasút állami s 886,$_{28}$ mfld vasút magános társulati kezelésben volt.

Az egyes országokra így oszlottak fel a vasútak:

Országok neve:	A vasútak hossza földirati mfldekben	1 mfldnyi vasút területi □ mfldekre esett
Osztrák birodalom	347,$_{66}$	10,$_{80}$
Bajor királyság	180,$_{99}$	7,$_{67}$
Würtembergi királyság	38,$_{40}$	9,$_{23}$
Baden nagyherczegség	58,$_{07}$	5,$_{28}$
Hasszia nagyherczegség	30,$_{20}$	5,$_{06}$
Nasszau herczegség	11,$_{18}$	7,$_{60}$
Frankfurt városa	3,$_{82}$	0,$_{48}$
Poroszország	567,$_{66}$	5,$_{07}$
Meklenburg-Sverin nagyhercz.	30,$_{83}$	7,$_{83}$
Anhalt-Desszau-Köthen hczgség	12,$_{43}$	2,$_{77}$
Anhalt-Bernburg herczegség	3,$_{25}$	4,$_{62}$
Szász királyság	94,$_{36}$	2,$_{57}$
„ -Weimar herczegség	12,$_{99}$	5,$_{05}$
„ -Altenburg „	3,$_{64}$	7,$_{95}$
„ -Kóburg-Gótha herczegség	11,$_{59}$	3
„ -Meiningen „	13,$_{16}$	3,$_{53}$
Reusz fejedelemség idősb ág	0,$_{20}$	34,$_{80}$
„ „ ifjabb ág	2,$_{60}$	10,$_{55}$
Hasszia választófejedelemség	42,$_{42}$	4,$_{10}$
Schaumburg-Lippe fejedelemség	3,$_{28}$	2,$_{45}$
Hannovera királyság	95,$_{54}$	7,$_{28}$
Braunschweig herczegség	17,$_{70}$	3,$_{83}$
Bréma varosa	0,$_{88}$	5,$_{20}$
Hamburg „	1,$_{79}$	3,$_{57}$
Lübeck „	1,$_{18}$	5,$_{81}$
Holstein Lauenburg herczegség	34,$_{81}$	5,$_{00}$
Limburg herczegség	4,$_{79}$	8,$_{40}$
Összesen :	1619,$_{86}$	

Az első vaspályák Németországban 1827-ben épittetének.

az 1827-diki év óta Németországban következőleg növekedtek vaspályák:

	A forgalomnak átadattak:			
	Ausztriában	Poroszországban	A többi német államokban	Összesen
	0,61	—	—	0,61
	8,19	—	—	8,19
	8,07	—	—	8,07
	5,61	—	—	5,61
	8,19	—	—	8,19
	2,70	—	0,88	3,58
	11,36	—	—	11,36
	4,11	4,73	12,84	21,67
	15,17	4,60	9,40	29,48
	—	8,35	22,12	30,47
	28,14	24,35	4,76	57,25
	3,70	25,53	7,37	26,60
	—	34,41	16,88	51,29
	12,87	18,73	45,88	72,48
	34,36	24,50	28,47	87,33
	23,43	100,31	60,40	184,23
	10,33	55,10	82,55	148,05
	5,06	19,70	54,05	79,76
	24,07	24,30	42,50	92,23
	14,31	12,30	43,01	70,03
	4,33	2,09	15,87	23,14
	—	11,03	19,50	31,01
	—	19,43	52,36	71,84
	7,03	5,11	43,21	55,35
	12,20	29,50	9,87	51,16
	9,22	46,55	48,74	104,51
	25,52	30,13	15,92	71,67
	51,35	22,90	60,11	134,36
ő félév	25,70	46,23	6,27	77,70
összesen :	347,66	567,66	704,54	1619,86

Poroszország vaspályái 1860 végén. Összesen 26 vasút volt, ből 765,245 mfld a forgalomnak volt átadva; ezekből 231,200 ttős sínű. A teljesen elkészült vasútak összesen 351,296,199 kerültek, azaz mfldenként 480,165 tallérba. Szállító eszközök;

1366 mozdony, 2068 személyszállító, 24,476 teherszállító-kocsi. A mozdonyok összesen 1,765,586 mfidet, azaz mozdonyonként 2466 mfidet futottak; egyegy megfutott mfidre 0,$_{28}$ köbláb fa, 178,$_{11}$ köbláb koaks és kőszén emésztetett föl. 21,641,083 személy s 295,772,814 mázsa árú szállíttatott. Minden személy egyremásra 5,$_{63}$, minden mázsa árú 8,$_{81}$ mfidet tett. A bevételek: a személyszállításból 12,796,744 tallér (17,768 tallér mfidenként), az áruszállításból 23,709,997 tallér (32,920 tallér mfidenként); egyébb bevétel 2,180,170 tallér, összesen 38,686,841 tallér, (53,277 tallér mfidenként). A kiadások 19,854,699 tallér (27,573 tallér mfidenként).

Az osztrák vaspályák jövedelmeiről a következő kimutatások jelentek meg:

	Összes bevételek forintokban:		
Déli állami pálya (215 mfid)	1861	1860	1859
jan. 1-jétől aug. 5-ig . .	12,116,621,$_{32}$	8,340,754,$_{01}$	13,177,799,$_{41}$
Az osztrák állami vasúti-társaság pályái (174,$_{5}$ mfid) jan. 1-től aug. 19-ig	12,384,824	11,071,121	10,949,784
Ferdinánd-császár-éjszaki pálya (82 mfid) az első nyolcz hónap alatt . .	10,769,630,$_{11}$	9,589,016,$_{10}$	10,190,855,$_{20}$
Erzsébet-császárné-nyugati pálya (62,$_{5}$ mfid) az első nyolcz hónap alatt	3,001,639,$_{25}$	2,129,411,$_{22}$	2,048,246,$_{06}$
Tiszai pálya (78,$_{5}$ mfid) az első nyolcz hónap alatt	2,195,458,$_{20}$	1,661,033,$_{51}$	1,431,519,$_{00}$
Galíczi Károly-Lajos-pálya (84,$_{5}$ mfid) az első nyolcz hónap alatt . .	1,623,679,$_{14}$	1,425,095,$_{17}$	1,218,317,$_{00}$
Pardubitz-Reichenberg pálya (8 mfid) az első nyolcz hónap alatt	653,308	579,298,$_{41}$	426,544,$_{78}$
Buschtehrádi pálya (8 mfid) az első hét hónap alatt	393,630,$_{00}$	?	?
Aussig-tepliczi pálya (2,$_{5}$ mfid) az első 8 hónap alatt	192,337,$_{70}$	150,780,$_{61}$	?
Grácz-Köflachi pálya (5,$_{5}$ mfid) az első 8 hónap alatt	265,356,$_{33}$	126,968,$_{02}$	—
Mohács-pécsi pálya dec. 1-jétől aug. 4-ig . . .	460,278,$_{81}$	385,519,$_{43}$	362,699,$_{33}$

Egyházmegyei közlemények. A székesfejérvári r.k. pökmegyében házassági per volt: 1855-ben 22; ben összerendeltettek, 5 esetben kibékültek, 4 esetben elválasz- a felek, 2 esetben egyik fél halála által felbomlott a kötelék, i per még függő; 1856-ban 19 per volt, 7 esetben összirendel-, 1 esetben kibékültek, 1 esetben leszállíttatott a per, 5 esetben ntattak a felek, a többi per még függő; 1857-ben 8 per volt, ben elválasztattak, 1 esetben összerendeltettek, 3 esetben kibé-; 1 per leszállíttatott; 1858-ban 7 per volt, 2 esetben elválasz-, 2 esetben kibékültek, 1 esetben összerendeltettek a felek, 2 ég függőben; 1859-ben 10 per volt, 6 esetben elválasztattak, ben összerendeltettek, 1 per még függőben; 1860-ban 9 per volt, ben összerendeltettek, 2 esetben elválasztattak, 3 esetben kibé-, 2 per még függőben van. Tehát 1855—1860-ig összesen 75 ági per volt.

A népnevelést illetőleg 1859/60-ban volt:

Ugynevezett fő- oskola összesen .		4	r. k.
„ elemi- „ „ .		166	„
	Összesen :	170	„

Ezen 170 közül magyar	ajkúak	84	
német	„	37	
magyar s ném. vegyes	„	36	
tót	„	5	
magyar, német s tót	„	4	
„ „ s szerb	„	4	

sekben voltak:	Iskolába valók:	Iskolába járók:	
sfehérvár városában . .	2191	2022	r. k.
ehérvári kerületben . .	2487	2256	„
„ „ . .	2058	1819	„
i kerületben	3625	2486	„
i „	2049	2064	„
ári „	1624	1366	„
„	3445	3196	„
i „	1434	1236	„
„	1665	1546	„
udai „	1902	1770	„
„ „	1049	1142	„
Összesen .	23,529	20,908	„

A szathmári róm. kath. püspökségben 1861-ben 91,706 róm. kath. lélek volt; összesen 2362 fiú, 2529 leány született; 1623 fiegyén s 1531 nőegyén halt meg; 1088 pár eskettetett. Iskolaköteles gyermek 10,721 volt, valósággal iskolába járt 9075. Válóper ágy- és asztaltól 37, végleges 3 volt.

A bányai ágost. hitv. egyházkerületben 1860-ban 194 anyaegyház, 329,181 lélek volt; kereszteltetett 14,296; eskettetett 2658 tiszta pár (azaz mindkét fél prot); meghalt 10,500 egyén. A tanulók száma 36,538. Tehát $23,_{01}$ egyénre egy keresztelés, $31,_{35}$ egyénre egy halálozás, $123,_{62}$ egyénre egy esketés, s 9 egyénre egy tanuló esett.

Győr megye kebeléből (Győr sz. k. városát ide nem értve) az 1861. évi június 10-kén bevégzett hivatalos összeirás szerint a cs. kir. hadseregben szolgálnak:

Gyalog ezredekben	949
Szekerészetnél	104
Huszár ezredekben	92
Vérteseknél	1
Tüzéreknél	51
Tengerészetnél	19
Csendőrségnél	36
Utászoknál	38
Egészségi osztályoknál	12
Egyéb karoknál (u. m. ménlovaknál, nyargászatnál és neveldékben) . .	90
Összesen .	1392

Szent György sz. k. város kebeléből az 1861 évi mindszenthó 10-kén bevégzett hivatalos összeirás szerint a cs. kir. hadseregben szolgálnak:

A gyalog ezredekben	25
„ vadászoknál	7
„ szekerészetnél	6
„ huszár ezredben	1
„ dzsidásoknál	1
„ vérteseknél	1
„ dragonyosoknál	1
„ tüzéreknél	9
„ tengerészetnél	2
„ csendőrségnél	2
„ utászoknál	3
az egészségi osztályoknál	1
Összesen .	59

Az osztrák birodalomban 1860-ban összesen 124 répaczukorgyár volt működésben, ezekből 60 Csehországra, 37 Magyarországra esett. Ezek összesen 14,355,462 mázsa répát dolgoztak fel, s 32 gyár olyan volt, melyek több mint 140,000 mázsát dolgoztak fel, a tlumaczi gyár egy maga 664,498 mázát (legtöbbet) dolgozott fel. Az összes gyárakra kivetett adó 5,112,255 ft.

Belgiomban 1860-ban 9,606,720 tonna kőszén nyeretett; e mennyiségből Hennegau tartományra 7,506,720, Lüttich tartományra 1,880,000, Namur tartományra 220,000 tonna esett. Az országban 6,249,992 tonna fogyasztatott, 3,453,737 tonna kivitetett, 97,009 tonna pedig külföldről bevitetett.

Az olasz királyság állami adóssága a következő összegeket igényeli az évi kamatok fejében:

A piemonti adósság . . .	63,836,255,$_{81}$	lirát
„ nápolyi „ . . .	32,803,633,$_{50}$	„
„ toskánai „ . . .	5,865,784,$_{00}$	„
„ lombárdiai „ . . .	7,531,185,$_{34}$	„
„ modenai „ . . .	794,534,$_{17}$	„
„ pármai „ . . .	510,255,$_{85}$	„
„ bolognai „ . . .	121,500,$_{00}$	„
Összesen tehát .	111,563,148,$_{36}$	„

Jelenleg 500 milliónyi új kölcsönt szedtek, az ettől fizetendő kamat 28—30 millió lirát tesz. Az adósság nagyobb része 5 % kamatú.

Az egyesült Nagybritanniai királyság 12 főkikötőiből el. szállított árumennyiségek hivatalos kimutatásaiból kitetszik, hogy az azon kikötőkből kivitt árúk értéke 1860-ban 4 százalékkal többet tett, mint 1859-ben. De ezen növekedés nem oszlik fel egyaránt az egyes kikötők közt. Londonra $^1/_4$ %, Liverpoolra 4 $^1/_4$, Hullra 11 $^3/_4$, Bristolra 7 $^1/_4$, Southamptonra 6 $^1/_2$, Leithre 18, Glasgowra $^1/_4$ % növekvés esik, Newcastle-ban semmi változás sem volt; ellenben Dublinra 24, Corkra 18 $^1/_2$, Greenokra 48, Belfastre 92 % csökkenés esik. Míg tehát az angol és skót kikötők kivitele általában véve növekedett, az írhoniaké tetemesen csökkent.

A következő kimutatás részletesebben tünteti fel e viszonyokat:

	1859		1860	
London	80,225,994	font sterling	80,887,666	font sterling
Liverpool . . .	62,414,841	„ „	65,419,752	„ „
Hull	12,980,587	„ „	14,487,676	„ „
Bristol	457,553	„ „	491,192	„ „
Newcastle . . .	1,906,514	„ „	1,908,486	„ „
Southampton . .	2,499,869	„ „	2,662,076	„ „
Leith	872,678	„ „	1,060,650	„ „
Glasgow . . .	5,394,876	„ „	5,406,410	„ „
Greenock . . .	1,106,268	„ „	572,702	„ „
Dublin	48,270	„ „	22,192	„ „
Cork	168,252	„ „	186,696	„ „
Belfast	141,175	„ „	10,283	„ „
Összesen .	118,925,302	„ „	122,960,317	„ „

Nagybritannia pénzügyi viszonyai: A londoni statistikai társulat folyóiratának 1861-diki I. füzetében Nagybritannia pénzügyi viszonyairól találunk érdekes cikket, melyből a következő adatokat közöljük. Az egyesült királyság tiszta jövedelmei és kiadásai 1800—1859-ig a következők voltak:

Év:	Háború s béke:	Tiszta jövedelem: millió	Összes kiadás: millió	Hiány: font sterl. millió	Felesleg: font sterl.
1800—16	Háború	51	74,₀	23,₀	—
1817—20	Béke	53	54,₀	1,₀	—
1821—30	„	55	55	—	—
1831—40	„	48	51	3	—
1841—50	„	57	56	—	1,000,000
1851—60	Hábor. s béke	60,₀	68,₃	2,₀	—
1851	Béke	52	49,₀	—	2,500,000
1852	„	58	51	—	2,000,000
1853	„	54	51	3	—
1854	„	57	60	3	—
1855	Háború	63	84	21	—
1856	„	68	78	10	—
1857	Háború és	66	66	—	—
1858	zendülés	62	61	—	1,000,000
1859	„	62	64	2	—
1860	„	67,₀	66	0,₀	—

Ezen kimutatásból kitetszik, hogy a Franczia-ország ellen viselt nagy háború alatt a kiadás évenkint egyremásra 23,500,000 ft sterlinggel haladta meg a bevételt, e hiány fedezésére majdnem 320,000,000 font sterlingre rúgó megalapitott adósság szereztetett. A következő évtized alatt az évi hiány megint évenkint majdnem 3 millió ft sterlinget tett. Az 1841—50-diki évtizedben a Peel Róbert által behozott jövedelmi adó által az állami pénzügyek állapota javult, sőt némi felesleg is megtakaríttatott.

Ez így tartott 1853-ig; ezután az orosz háború, az ind lázadás s a sinai háború megint tetemes hiányt okoztak, mely az egész évtizedre felosztva 1851—1860-ig egyegy évben átlagosan 3 millió font sterlinget tesz.

De más államok pénzügyei sem állottak sokkal jobban. Franczia-országban az 1830—1854-ig tartó időközben átalán véve évenkint körülbelöl 4 millió ft sterlingnyi hiány volt. Ausztria pénzügyei teljes rendetlenségbe jöttek; a jövedelemhiányt, mely átlag évenkint 10 millió ft sterlingre rúg, egy állam sem viselheti sokáig.

Az egyesült angol királyság összes vagyonát 1801-ben 1,800 millió font sterlingre becsülték, tehát egyegy lélekre 112 ft ster. esett; 1858-ban az összes vagyont 6,000 millióra tették; ugy, hogy egyegy lélekre 206 ft strg esett. Míg 1800-ban Angliában a jövedelem fejenként 14 ft st. 7 shillinget tett; 1858-ban már 20 ft sterl. 15 shillingre rúgott. 1801—1810-ig az adózások a nemzeti jövedelemnek 25, 1859-ben pedig csak 10 százalékát tették. A népesség 1800-ban 16, 1860-ban pedig 30 milliót, tehát 1801—10-ig az adózásokból egyegy lélekre 3 ft sterl. 7 shilling, 1851—1858-g pedig csak 2 ft st. 2 shilling, 1 den. esett.

Az 1860. decz. 31-kén végződött évben az állami kiadások, leszámítván azokat, melyeket az adózások beszedése okoz, 68 millió ft st. tettek; ezekből:

A nemzeti adósság kamataira .	27 millió vagyis	40 % esett.	
„ szárazföldi hadseregre . . .	14 „		
„ tengeri hadra	13 „	„ 44 „	„
„ sinai háborúra	3,3 „		
„ civillistára s közigazgatásra .	10,7 „	„ 16 „	„
Összesen .	68 „	„ 100 „	„

Érdekes a következő egybeállítás:

Államok nevei:	Had millió ft sterl.	Szá- zalék	Adósság kamatjai millió ft st.	Szá- zalék	Különb- féle, millió ft sterl.	%	Össze millió ft ster
Egyesült angol királyság . .	30,,	44	27	40	10,,	16	68
Éjszakamerikai egyes. állam.	8	47	2	11	7	42	17
Portugallia . . .	0,,	26	0,,	24	1,,	50	3
Spanyolország .	4,,	23	5,,	29	9,,	48	19
Ausztria	11	32	10	29	13	39	34
Franciaország	19	26	23	31	31	42	73
Poroszország .	5	27	2,,	12	13,,	61	19,,
Oroszország . .	15	34	5	11	24	55	44

A brit hadsereg létszámát s a hadsereg fentartására megszavazott költséget a következő egybeállítás mutatja:

Év:	A belföldön ember	A gyarmatokban, ember	Önkénytes ember	Költség millió ft sterl.
1800—15	144,000	59,000	320,000	25
1816—20	72,000	49,000	66,000	18
1821—30	51,000	38,000	56,000	9,,
1831—40	53,000	43,000	27,000	8,,
1841—50	70,000	46,000	16,000	9
1851—53	84,000	46,000	14,506	9,,
1854—58	88,000	44,000	15,000	16,,
1859—60	88,000	44,000	15,000	15
1860—61	100,000	45,000	150,000	14,,
1861—62	101,000	45,000	150,000	14,,

Az emberi élet közepes hossza. Guy a londoni statistika társulat folyóiratában közlött értekezésében fáradságosan összegyűjtött adatok nyomán azt állítja, hogy a keresztyén uralkodók életének közepes hossza 57,,, év; az angol főuraké 60,,, az angol nemesek 61,,, a műiparral és kereskedéssel foglalkozóké 68,,, a katonai tisztéké (természetesen béke idején) 67,,; az iróké 67,,; a költőké és művészeké 65,,; a papoké 69,,, a jogászoké 68,,, az orvosoké 67,,, év. — Nálunk, ugy látszik, az államférfiak, írók, költők és művészek általában véve nem érnek ily nagy kort.

Életbiztosítási adatok. Az életbiztosító intézetekben biztosított tőke:

Angolországban	5000	millió	frank,	
Éjsz-Akamerikai egyes. államb.	1000	„	„	
Kanadában . .	200	„	„	
Nyugot-Indiában	150	„	„	
Kelet-Indiában és Jóremény-fokán	300	„	„	
Ausztráliában .	250	„	„	
Némethonban .	300	„	„	
Ausztriában . .	100	„	„	
Oroszhonban . .	50	„	„	
Svéd.-Norvég.- és Dániában . .	100	„	„	
Németalföld-Belgiomban . . .	100	„	„	
Frankhonban . .	50	„	„	
Összesen .	7600	„	„	vagyis 5949 millió osztr. frt.

A biztosítás ügye Francziaországban. Tengeri károk („Assurances maritimes") ellen mintegy 40 társulat bíztosít, melyek leginkább a kikötőkben székelnek. Az évenként biztosított összeg mintegy 800 millió frankra rúg, 18 millió frank évidíjjal.

Az életbiztosítás igen későn nyert Francziaországban lábra. Az első e nemű társaság „Caisse Laforge" (1788—1791.) csekély sikert mutatván fel, csakhamar liquidált. — A kölcsönös életbiztosító társaságokat általában „Tontin"-aknak nevezik Franciaországban. Efféle társaság 10 létezik, melyek 1857-nek végéig 404,694 kötvényt állítottak ki; ezekre 460 millió van biztosítva.

Meghatározott díjak mellett biztosító részvényes társulat volt 5, melyek között legnagyobb a „C-e. d'assurances generales. Mind ezen 6 társaság összesen biztosított:

Halálesetére	60,,	milliót
Meghatározott korévre .	8,1	„
Életjáradékban	2,8	„
Összesen .	71,6	„

A bevett díjak 22 millióra rúgnak.

Tűzkár ellen biztosító társaság 1857-ig volt 12, melyek 36,000 millió frank értéket biztosítottak 32,8 millió frank díj mellett, és az évben 16½ millió franknyi károkat fizettek. — A legerősb a „General" 5¼ millió frank évi díjjal.

Kölcsönös társaság volt 35, melyek 10,174 millió frank értéket 3, „ millió kár mellett biztosítottak.

Összesen tehát mintegy 48 milliárd franknyi érték van biztosítva. A biztosítható tárgyak összes értéke Le Hír szerint mintegy 80 milliárdra rúg; ugyanesen író szerint az utolsó évtizedben átlagosan 6300 tűzkár eset fordult elő évenkint, és pedig a következő kárösszeggel:

1854-ben	32,916,684 frank,	biztosítva volt	16,725,474 frank
1855- „	29,839,599 „	„	„	17,364,044 „
1856- „	26,708,418 „	„	„	18,074,823 „
Összesen :	89,464,651 „	„	„	52,154,341 „

Jégkárok ellen biztosított 15 társaság, a melyek 1857-ben közel 500 millió franknyi értéket biztosítottak.

1859-ben alakúlt a „Caisse generales des assurances mutuelles agricoles," mely kölcsönösségre fektetve, jég, fagy, vízáradások, dögvész és tűzvész ellen biztosított; működésének eredményéről még hiányoznak az adatok. (Weninger V.)

TARTALOM.

Lap

I. Pest-Pilis gazdasági viszonyai. Dr. Glatter Edvárdtól 5

II. A légköri, betegeskedési és halálozási viszonyok Pest városában 1859-ben. (Kőmetszettel.) Dr. Tormay Károlytól 31

III. A gabnaárak. Weninger Vinczétől 54

IV. Magyarországi takarékpénztárak. Galgóczy Károlytól 83

V. Adalékok a népesedési mozgalomhoz. Weninger Vinczétől 99

VI. Az ujonczozási vizsgálatra vonatkozó adatok. Dr. Tormay Károlytól 107

VII. Adalékok hazánk erdőszeti viszonyainak ismertetéséhez. Hunfalvy Jánostól 115

Egyveleg 123

VIII.

AZ EGYHÁZMEGYÉK NÉPESSÉGI STATISTIKÁJA 1861.

A magyar tud. akademia statistikai bizottmánya új népszámlálást tervezett, melyet a t. cz egyházi hatóságok segítségével vélt létesíthetni. A múlt év végén szétküldé az e czélra készített tabellákat, s mélyen tisztelt egyháznagyaink a legnagyobb készséggel és buzgalommal karolák fel az ügyet, s a kitöltöttt tabellákat is legnagyobbrészt már beküldék. Névszerint 1861. nov. 1-jéig a következő róm. kath. egyházmegyék küldték be a kért adatokat: az esztergomi, kalocsai és egri érsekségek; az erdélyi, nyitrai, győri, veszprémi, fejérvári, váczi, pécsi, szombathelyi, szathmári, szepesi, kassai, nagyváradi, csanádi, rozsnyói püspökségek s a pannonhalmi főapátság. Továbbá beküldték a tabellákat: a lugosi, eperjesi és szamosújvári görög kath.; a temesvári, aradi, budai görög óhitü püspökségek; a dunántúli, bányakerületi és tiszamelléki ág. hitv.; a dunamelléki, tiszáninneni, tiszántúli és erdélyi helv. hitv.; s az unitárius superintendentiák. Reméljük, hogy a még hiányzó tabellák is be fognak küldetni.

Midőn az egybeállított adatok közlését, melyet már az előbbi füzetben (a 99-ik lapon) megkezdtünk, folytatjuk, kötelességünknek tartjuk, a mélyen tisztelt egyháznagyoknak s átalában az egész tisztelendő klérusnak valamint a protestans lelkészeknek is szíves fáradozásaikért s hazafias buzgó közreműködésaikért legforróbb hálánkat nyilvánosan kifejezni. A róm. kath. egyházmegyék részéről beküldött adatok aránylag legteljesebbek és legpontosabbak, ezt már előlegesen is elkell ismernünk és kijelentenünk.

1. ERDÉLY RÓM. KATHOLIKUS NÉPESSÉGE AZ 1861-dik ÉVI NÉPSZÁMÍTÁS SZERINT.

(Weninger Vincétől.)

A magy. tud. akademia felszólítására készült népszámítás eredménye, a róm. kath. hívek részére, a következő adatokat nyújtja.

A róm. kath. püspökség alatt létezik 211 anyaegyház, 1275 fiókegyházzal; ezen egyházakban a hívek száma nemzetiség szerint:

236,416	magyar,
11,963	német,
1,367	oláh (román),
805	tót,
114	bunyevácz,
82	orosz,
30	horvát,
Összesen: 250,777	egyén.

Született pedig 1860-ban: 6228 fi, 5680 nő,
Meghalt „ „ 4399 „ 4183 „

Ezen számok után 100 újszülöttből mintegy 51 esik a finemre és 49 a nőnemre, szintezen arány mutatkozik a halálozásokban.

A szaporodás 4,7 %, a halandóság 3,4 %.

B. Czörnig szerint 1858-ban Erdély r. kath. népessége 228,095 lélekre rúgott.

1852-ben a hivatalos táblázatok a népesedést Erdélyben 2,094,887; továbbá:

1853-ban 2,115,964, és
1854- „ 2,121,581 lélekre teszik; azokból:

1852- „	elhalt:	57,016	lélek,	vagyis	2,7 %.
1853- „	„	67,315	„	„	3,1 „
1854- „	„	65,494	„	„	3,1 „
1858- „	„	57,059	„	„	2,5 „

A születésekre nézve:

1852-ben született: 78,093 gyermek, vagyis 3,7 %.
1853- „ „ 72,932 „ „ 3,4 „
1854- „ „ 71,046 „ „ 3,3 „
1858- „ „ 77,339 „ „ 3,4 „
a halva szülötteken kivül.

Ezen adatok után következtethetni, hogy az erdélyi róm. kath. népességben a halandóság nagyobb (3,4 %) volt 1860-an az átlagosnál (2,85 %), de egyszersmind a szaporodás is (4,7 %) nagyobb volt az átlagosnál, (mely közel 3,4 %), és pedig míg a népesedés hátrányára 0,55 %-kal nagyobbá lett a halandóság, a szaporodás 1,3 %-kal nagyobb, és így mégis 0,75 % = ¾ %-knyi előnyt mutat fel a szaporodás.

Érdekesnek tartom, e helyen némely jelentékenyebb helység népességét a vett adatok nyomán összeállítva bemutatni; az utolsó rovatban a népesség nagysága az 1857-diki népszámítás szerint, melyet a kormány eszközlött, van beigtatva.

A hely neve:	Népesség 1861-dik évben							Népesség 1857-ik évben
	Római kathol.	Görög kath. v. örmény	Görög	Ágostai hitvall	Helv. hitv.	Unitarius	Izraelita	
Abrudbánya	548 m	833 r	1802	21 m	500 m	217 m	—	3,759
Brassó. . (Kronstadt)	3627 m 1941 n 2140 más	N	N	N	786 m	N	N	26,826
Bánffi-Hunyad . .	238 n	65 r	—	7 m n	2148 m	—	116	2,567
Csik-Szent György .	1863 m	190 m örm	N m	N	6 m	2 m	—	—
Csik-Somlyó	2202 m	12 m	4 m r	—	14 m	—	—	—
Dées . .	858 m	965 m r	—	2 n	2150 m	—	100	4,590
Déva . .	370 m 111 n 27 t 104 r	67	N	13 m	450 m	—	86	2,706
Dobra . .	29 m	N	N	3 m	5 m	—	—	—
Fogaras .	1500 m	800 r	1200 r	700 n	850 m	5 m	105	4,583

A hely neve:	Népesség 1861-dik évben							Népesség 1857-ik évben
	Római kathol.	Görög kath.v. örmény	Görög	Ágostai hitvall.	Helv. hitv.	Unitarius	Izraelita	
Gyergyó-Remete	3380 m	84 r	—	—	—	—	—	3,316
„ Sz.Miklós	5679 m n	1098rm	5mr	27mn	45m	—	3	
Gyalu . .	206 m	1739 r	1 r	2 m	1036m	2 m	61	
Kanta és Kézdivásárh.	2035 m	10 m	33m	16 m	2554 m	1 m	10	4,102
Károly-Fejérvár .	523m 14ö 462 n 258 más	1502 r	995r	202 m	800 m	105m	728	6,034
Kapnikbány.	1271 m r	1005 ö és n	—	—	3 m			
Kolosvár .	6961 m n és más	1160	170 m n	1042	7194	930	231	20,615
Megyes .	423 m n	1160 r	828r	2943n	184 m	9 m	50	6,375
Maros-Vásárhely .	3068 m	396rm	61 r m	203 m n	5205 m	39m	236	11,217
N. Kászon	3061 m	807 m	1	—	2	1	—	—
N. Enyed .	769 m n	N	N	217	2074	—	100	4,548
N. Halmágy	102 m n	58 r	1100r	8 n	20mr	6 m	67	
N. Szeben (Hermanstdt)	3972 n 526 m s 48 más	850 r 50 ö	2000r	7000n	668 m	18m	30	18,588
Offenbánya	371 m n r	31 r	1214r	—	1	2	8	
Szam.-Ujvár	805 m	1002 r 2255 ö	32 r	18 m n r	450 m	34m	50	4,611
Szász-Régen	600m 200n	669 r	—	2984n	305 m	—	39	4,877
Szász.Sebes (Mühlenbch.)	230 vegy.	200 r	3400r	1600n	10 m	4 m	10	5,644
Szászváros (Broos)	484 m 4513 n 86 t	604 r	1543r	1111n	716 m	6 m	75	5,469
Székely-Udvarhely .	2370 m	43 m	24 m	53 m	1342 m	50	9	4,332
Ó- s Új-Torda	1002 m	382 r	460r	68 m n	4230 m	1000 m	125	8,302
Segesvár . (Schässburg)	446 n 355 m	9 r	1963r	4585n	65 m	3	12	7,996
Vajdahunyad	214 m 198 n	409	830r	14	130	4	32	2,171
Verespatak	445 m 29 ö n és 256 r	1424 r	830r	12 n	75 m	320 m	1	3,333
Vizakna .	196 m	368 r	2288r	42 m	1037 m	—	—	3,441
Zalathna .	790 m 13 n	456 r	1473r	26 m	200 m	—	6	2,891

Jegyzet. Az egyes rovatok számjai mellett lévő betük értelme: m = magyar, n = német, r = román, ö = örmény, t = tót, N = Nem tudatik még.

E táblázatból látjuk, hogy az 1857-diki népszámitás adatai túlnagyok.

Miután a görög egyházmegyék a kért adatokat be nem küld-ték, azért a görög óhitüek száma csak hozzávetőleg van kifejezve.

2. ERDÉLYI UNITÁRIUS PÜSPÖKSÉG.

Az unitáriusok Erdélyben 8 egyházkerületben következő számmal léteztek 1861-ben:

	anyaegyház,	fiókegyház,	népesség,
1) Kolos-Dobokai egyházban	4	9	1801 lélek
2) Torda-Aranyos környéke	15	2	8756 „
3) Küküllő „	10	5	2918 „
4) Maros „	13	45	5824 „
5) Keresztúr „	30	11	12,420 „
6) Udvarhely „	18	1	9094 „
7) Felső-Fejér-Kér „	5	—	2493 „
8) Sepsi-Miklósvár „	9	4	4609 „
Összeg:	104	77	47,915 „

Mig számuk:

1848-ban 50,000-re (Egyházi jelentés szerint) rúgott.

1851- „ 48,253- „ „ „ „ „

1857- „ 50,870- „ (B. Czörnig szerint) „

Minthogy azonban ő ngysga a püspöki-helyettes úr maga is azon nézetét fejezi ki jelentésében, hogy a szerteszét lakó egyes családok nem épen kellő pontossággal vannak felvéve; minthogy továbbá a szaporodás, mint később látni fogjuk, e felekezetüek között is nagyobb, mint a halandóság: úgy tartom, hogy a létszám a kimutatottnál jóval nagyobb és az 51,000-et is meghaladja.

A szülöttek és meghaltak száma 1860-ban:

	született, fi	született, nő	meghalt, fi	meghalt, nő	eskettetett pár
1) Kolos-Doboka kerületb.	29	32	21	19	17
2) Torda-Aranyos „	165	161	118	122	89
3) Küküllő „	51	46	24	30	22
4) Maros környéke	122	116	65	67	55
5) Keresztúr „	239	251	151	150	133
6) Udvarhely „	158	159	122	120	83
7) Felső-Fejér-Kér „	45	38	27	45	14
8) Sepsi-Miklósvár „	72	85	46	61	40
Összesen:	881	888	574	614	453

Főösszeg: 1769 szül., 1188 megh., 453 esk.

Ezek után az unitáriusok között átlagosan:

a szaporodás = 1769 : 47,915 = 3,7 %,
a halandóság = 1188 : 47,915 = 2,8 „
} különbség 0,9 %

mig a róm. katholikusoknál azt találtuk, hogy a halandóság 3,4 %, a szaporodás 4,7 %.

3. AZ ERDÉLYBEN LÉVŐ HELVÉT HIVALLÁSUAK SZÁMA, AZ 1861-diki NÉPSZÁMÍTÁS SZERINT.

Egyházmegye:	Anya-, fiók-egyház.	száma:	Népesség: Magyar:	Tót:	Német:	Czigány:
1. Orbán	12	4	10,273			
2. Sepsi	38	5	23,311			
3. Udvarhely	50	62	32,119			
4. Erdővidék	15	3	10,950			
5. Szeben	22	21	6,242	27	3	
6. Küküllő	35	55	16,955			
7. Görgény	32	27	16,206		123	1429
8. Marosi	65	43	43,728			93
9. Vajda-Huny.	23	61	4,635			
10. Kár.-Fejérv.	11	17	3,083			
11. Enyed	31	30	17,244			
12. Kolos-Kalota	39	23	22,612			93
13. Szil. Szolnok	69	33	47,369		1	
14. Dées	23	65	8,320			
15. Széki	49	43	20,823			
16. Kézdi	14	9	12,016			
17. Nagy-Sajó	7	17	2,108			
Öszveg:	535	518	297,994	27	127	1615

Minthogy pedig a czigányok is magukat magyaroknak vallják, az összes helvét hitvallásuak száma:

Magyar	299,609	lélek.
Német	127	„
Tót	27	„
Végöszveg:	299,763	„

Az 1860-ban születtek, meghaltak és eskettetett párok száma:

Egyházmegye:	Született: fi	nő	Meghalt: fi	nő	Eskettetett: pár
1. Orbán	236	232	160	143	99
2. Sepsi	422	403	316	309	252
3. Udvarhely	647	515	465	400	278
4. Erdővidék	214	231	121	120	104
5. Szeben	113	109	64	63	43
6. Kükülló	359	317	235	234	149
7. Görgény	405	396	256	226	213
8. Maros	1056	977	712	629	496
9. Vajda-Hunyad	78	67	73	77	46
0. Károly-Fejérvár	51	55	35	37	30
1. Enyed	410	379	280	247	169
2. Kolos-Kalota	454	386	326	273	224
3. Szilágy-Szolnok	1056	1025	776	755	543
4. Dées	141	150	115	110	51
5. Széki	433	431	265	280	168
6. Kézdi	223	221	145	165	97
7. N. Sajói	26	28	20	17	19
Összesen:	6324	5922	4364	4085	2981

Főöszveg: 12,246 született, 8,449 meghlt, 2981 pár esk.

E szerint az átlagos halandóság:

8,449 : 295,966 = 2, ^{8} %

Az átlagos szaporodás pedig:

12,246 : 295,966 = 4 %.

95,966 egyén után számítom a szaporodást és halandóságot, ert az adatok 1860-ra vonatkoznak, és így:

az 1861-ben összeszámított népességből, mely . . 299,763
levonandók az 1860-ban szülöttek 12,246

marad: 287,517
és hozzáadandók az 1860-ban meghaltak 8449

és így az 1860-nak elején életben voltak száma . . 295,966

B. Czörnig szerint az 1857-diki népszámítás alapján volt Erdélyben helvét hitvallású 265,976 lélek; míg más hivatalos kimutatások szerint 312,223 lélek. —

Az említett 1857-diki hivatalos népszámítás szerint volt Erdélyben:

Római katholikus . .	237,742	918,029	lélek.
Görög „ . .	674,654		
Örmény „ . .	5,633		
Nem egyesült görög .	679,896	680,172	„
„ „ örmény .	276		
Ágostai hitvallású		196,375	„
Helvét „		312,223	„
Unitárius „		48,113	„
Mózses „		18,792	„
Összes népesség:		2,173,804	„

Mely számok az általunk bemutatottaktól jóval eltérnek. A nemzetiségre nézve a kivatalos kimutatás szerint Erdélyben 1857-ben volt:

Magyar . . .	569,742
Román . . .	1,287,712
Német . . .	201,114
Szláv	2,340
Bolgár . . .	830
Czigány . .	82,480
Zsidó . . .	18,792
Örmény . .	8,774
Görög, czinczár	370
Ruthén . . .	550

A kezeink között lévő adatok nyomán bízton állíthatjuk, hogy az Erdélyben lévő magyarok száma a 600,000-ret jóval meghaladja, mert adataink nyomán van magyar ajkú:

299,609 helvét hitv.
236,416 róm. kath.
50,000 unitárius

Összesen: 586,025 lélek, mely számhoz még az ágostai hitüek, egy. görög és örmény katholikusok között lévő nagy számú magyar csatlandó. A helvét hitvallásúak száma is jóval nagyobb 300,000-nél, mert számos jelentékeny egyház még be nem küldte a kért adatokat.

---

4. A PÉCSI EGYHÁZMEGYE NÉPESSÉGI STATISTIKÁJA.

Az egyházmegye kerületei: Pécs, Németi, Sz.-Lőrincz, Siklós, Dárda, Baranyavár, Mohács, Kéménd, N.-Bólyi, Magócs, Gödre, Nádasd, Bonyhád, Dombóvár, Ertény, Simontornya, Szegszárd, D.-Földvár, Hőgyész, Valpo, (Szlavonia), Szigetvár.

A megyében van: 169 anyaegyház, 549 fiókegyház.

A római katholikusok száma nemzetiség szerint:

Magyar	177155
Német	110714
Tót	22580
Horvát	22851
Illyr	18691
	351991
Vegyes nemzetbeli .	17611

Összeg: 369602 róm. kath. hitv. lélek.

1860-ban

meghalt: fi: 7865, a halandóság*) $\frac{15066}{368895} = 4{,}08\%$
„ nő: 7201, „
Összeg: 15066

született: fi: 8100, a szaporodás: $\frac{15773}{368895} = 4{,}28\%$
„ nő: 7683, „
Összeg: 15773

*) 1860-nak elején volt:
az 1861-ki . . . 369602 lélek.
hozzáadva . . . 15066 elhaltat.
384668
levonva az 1860-ban 15773 születtet.
Összesen: 368895.

Az egyházmegyében lévő népesebb helységek a következők. A népesség vallás-felekezetek szerint elválasztva:

Helység:	Róm. kath.	Görög kath.	Görög	Ágost. hitv.	Helv. hitv.	Zsidó	Nyelv szerint
Báta . . .	2,618	—	20	—	497	21	magyar
Báttaszék .	5,632	—	282	44	3	127	1062 mgy. a többi szerb német....
Bölcske . .	1,777	—	4	30	2500	135	magyar
Bonyhád . .	2,157	—	3	1761	324	1859	300 magyar
Darázs . .	2,705	—	28	—	—	10	sokáczok
Dombovár .	1,520	1	—	6	1	103	magyar
Döbrököz .	2,550	—	5	—	—	30	„
D. Földvár .	12,060	—	78	412	356	508	197 ném. 78 szerb a többi magyar
D. Szekcső .	3,888	—	666	1	3	43	közel 3000 magy.
Fadd . . .	3,067	—	—	8	1360	217	magyar
Hőgyész . .	2,425	—	—	14	20	515	2217 magyar
Iregh . . .	1,602	—	—	120	1306	115	magyar
Izmény . .	6	—	—	2083	—	14	német
Mágocs . .	3,167	—	—	4	—	154	2747 német
Mohács . .	7,813	—	617	29	1688	210	közel 5000 magy.
Nádasd . .	2,312	—	—	10	11	38	német
N. Bolly . .	2,139	—	6	9	6	72	200 magyar
Ozora . . .	3,623	—	—	3	4	137	magyar
Paks . . .	5,193	—	—	1342	1228	—	fele m. többi m. n.
Pécs . . .	17,976	1	33	176	63	893	m. 9482, a többi is beszél magyar.
Pinczehely .	2,297	—	—	—	11	54	magyar
Szigetvár .	3,401	—	23	19	16	479	210 horvát többi magyar
Simontornya	1,724	—	—	55	401	120	„
Szakcs . .	3,012	—	—	10	—	40	„
Szegszárd .	8,302	—	—	36	1700	301	„
Tevel . . .	2,489	—	—	3	—	97	német
Tolna . . .	6,275	6	—	3	39	293	magyar német
Villány . .	1,308	200	13	1	—	16	német
Vörösmart .	1,028	—	9	7	1113	6	magyar 1633

5. VÁCZ EGYHÁZMEGYE NÉPESSÉGI STATISTIKAJA 1861-ik ÉVBEN.

Az egyházmegye kerületei: Székesegyház, Nógrád, omhány, Ecsegh, Hatvan, Gödöllő, Fóth, Soroksár, Zsámbok, agy-Káta, Alsó-Némedi, Kecskemét, Czegléd, Nagy-Abony, olnok, Kis-Kúnság, Hód-Mező-Vásárhely.

Van a megyében: 118 anya egyház, 336 fiókegyházzal.

A római kath. hivek száma nyelv szerint:

Magyar:	318,098
Tót: .	16,354
Német:	13,462
Vegyes:	6,859
Összeg:	354,773

1860-ban született római kath.:

fi: 9517, e szerint a szaporodás*) $\frac{18475}{348461} = 5{,}3\%$

nő: 8958, „ „

18475.

1860-ban elhalt róm. kath.

fi: 6323, a halandóság: $\frac{12153}{348461} = 3{,}5\%$

nő: 5830, „

Összeg: 12153.

Eskettetett: 3192 pár.

Az egyházmegyében fekvő nevezetesb vagy népesebb elységek népessége, hitfelekezetek szerint kimutatva.

*) 1861-ben . . . 354,773 élő.
1860-ban . . . . 12,153 elhalt.
366936.
levonva az 1860-ban: 18475 újszülöttet
marad 1860 elejére: 348461 élő.

Helység neve:	Római katholikus	Görög kath.	Gör. nem egy.	Ágost. hitv.	Helvét hitvallású	Zsidó	Nyelv szerint
A. Némedi . . .	1,009	—	—	6	1,625	80	magyar
Csongrád . . .	15,860	1	4	6	18	465	„
Cseglédd	8,013	—	12	603	10,021	326	m; 400 n
Dorosma . . .	11,150	—	—	—	1	19	m
Dömsöd . . .	60	—	2	3	3,089	56	„
Dunakesz . . .	1,087	—	—	5	28	7	„
Félegyháza . .	18,827	—	—	5	9	374	„
Fóth . , . . .	591	—	—	479	1,086	—	„
Gedellő . . .	1,197	2	—	48	1,399	91	„
Halas	4,012	—	—	93	10,325	260	„
Hatvan . . .	2,795	—	9	4	3	117	„
Hód-Mező-Vásárhely . . .	10,541	—	760	846	31,689	1100	„
Isaszeg	1,468	—	1	17	7	54	„
Izsák	2,182	—	—	30	1,500	260	„
Kún Sz. Miklós .	1,581	1	8	23	4,982	196	„
Kóka	2,365	—	—	10	—	25	„
Kecskemét . .	26,604	—	113	669	12,088	1239	„
Laczháza . . .	46	—	—	9	3,376	63	„
Majsa	7,398	—	—	—	4	126	„
Mezőtúr . . .	1,680	10	12	40	16,286	55	600 idegen a többi magyar

Helység neve:	Római katholikus	Görög kath.	Gör. nem egy.	Ágost. h.tv.	Helvét hitvallású	Zsidó	Nyelv szerint
Mácsa	1,180	—	—	7	—	17	magy. és tót
Mindszent . . .	9,176	—	—	—	7	135	m
Nagy Abony . .	7,223	—	—	92	1,331	957	„
„ Kőrös . .	2,553	—	21	71	15,627	545	„
„ Káta . .	4,529	—	—	20	13	14	„
Nógrád	1,172	—	—	257	1	24	m t
Rékas	3,420	—	—	2	—	58	m
Rákos-Palota .	1,220	—	—	240	755	5	m
Romhány . . .	1,403	—	—	99	—	18	m t
Rétság	272	—	—	107	—	10	„ „
Szolnok . . .	12,950	—	5	200	50	500	12,080 m
Soroksár . . .	4,143	—	—	6	32	57	¾ n ¼ m
Szentes	8,999	—	437	508	16,760	861	m
Szegvár . . .	5,188	1	—	1	14	26	„
Tápió-Györgye .	3,007	—	—	7	8	102	„
„ Bicske . .	2,272	—	—	13	—	266	„
Tura	3,206	—	1	14	1	45	„
Új Pest . . .	1,400	4	—	45	13	300	kevert
Vácz	11,266	Nem tudatik még.					m n t

Jegyzet. m = magyar; n = német; t = tót.

6. TEMESVÁRI GÖRÖG EGYHÁZMEGYE ÁLLAPOTJA 1860-ban.

Protobresbyterátusok:	A lelkek száma: Fi	Nő	Nemzetiség szerint: Szerb	Román	Görög	Macedo-oláh	Összeg:
1. Temesvári protopresbyteratus, mely Temes és Torontál megyékben van	34,801	33,764	19,589	48,939	37	—	68,565
2. Csákovai protobresbyteratus, mely szintén Temes és Torontál megyékben van . . .	17,915	17,099	11,632	23,342	—	40	35,014
3. Zsebelyi protobresb., mely Temes és Krassó megyékben van	15,169	14,843	49	29,896	4	63	30,012
4. Nagykikindai protopresb., mely Torontál megyében van	31,728	31,493	58,653	4,065	83	415	63,216
5. Csanádi protobresb., mely Torontál megyében van	21,327	20,204	21,086	20,333	28	84	41,531
6. Lippai protopresb., mely Temes és Krassó megyékben van	23,776	23,148	1,766	45,149	9	—	46,924
7. Hassiási protopresb., mely Temes és Krassó megyékben van	14,828	14,692	1,062	28,458	—	—	29,520
8. Facseti protopresb., mely Krassó megy. van	11,076	10,898	—	21,974	—	—	21,974
9. Nagybecskereki protopresb. Torontál megyéb. s a német bánsági végezred területén	25,001	24,181	37,220	11,848	2	112	49,182
10. Páncsovai protopresb. a német- és szerb-bánsági végezredek területén	40,578	39,878	55,774	24,381	32	269	80,456
A Bezdini kolostor fiók egyházai Temesben .	333	334	10	657	—	—	667
A Sy. Györgyi kolostor fiók egyházai Temesben	530	530	431	629	—	—	1,060
A Vojlovicsai kolostor fiók egyháza a német-bánsági végezredben	621	622	123	—	—	—	1,243
Összeg .	237,678	231,686	208,515	259,671	195	983	469,364

Protopresbyteratusok:	Esketett pár:	Keresztelt egyének: Fiúk	Leányok	Összesen	Meghalt egyének: Fi	Nő	Összesen
1. Temesvári protopresbyteratus	559	1,433	1,422	2,855	1,751	1,627	3,378
2. Csákovai „	299	661	634	1,295	885	897	1,782
3. Zsebelyi „	184	505	494	999	713	779	1,492
4. Nagykikindai „	464	1,607	1,474	3,081	1,495	1,296	2,791
5. Csanádi „	233	1,013	870	1,883	1,015	965	1,980
6. Lippai „	265	843	774	1,617	1,096	1,102	2,198
7. Hassiási „	143	422	396	818	703	682	1,385
8. Facseti „	102	348	340	688	400	413	813
9. Nagybecskereki „	456	1,179	1,115	2,294	1,291	1,096	2,387
10. Pancsovai „	977	1,908	1,938	3,846	1,770	1,797	3,567
A Bezdini kolostor egyházai	6	8	7	15	8	6	14
A Sz. Györgyi „ „	7	14	9	23	11	15	26
A Vojlovicsai „ „	7	15	20	35	24	31	55
Összeg .	3,702	9,956	9,494	19,450	11,162	10,706	21,868

Protopresbyteratusok:	Az iskolák száma:	Az iskolázható Fiúk:	Leányok:	Összesen:	Az iskolába járó Fiúk:	Leányok:	Összesen:
1. Temesvári protopresbyterátus	48	4,703	3,647	8,350	2,828	876	3,704
2. Csákovai „	27	2,354	1,745	4,099	1,351	472	1,823
3. Zsebelyi „	31	1,900	1,523	3,423	1,067	456	1,323
4. Nagykikindai „	21	3,313	3,311	6,624	1,538	1,538	3,076
5. Csanádi „	19	2,811	2,389	5,200	1,677	332	2,009
6. Lippai „	48	3,002	2,244	5,246	1,665	580	2,245
7. Hassiasi „	34	1,961	1,494	3,455	805	110	915
8. Facseti „	40	1,356	1,086	2,442	706	253	969
9. Nagybecskereki „	21	2,730	2,396	5,126	1,849	951	2,800
10. Pancsovai „	32	3,565	3,018	6,583	3,296	2,701	5,997
Bezdini kolostor	1	46	37	83	36	36	63
Sz. Györgyi „	1	92	66	158	46	4	50
Vojloviczai „	1	82	80	162	82	80	162
Összeg .	324	27,915	23,036	50,951	16,946	8,180	25,126

Ezek szerint a temesvári görög püspökség hivei között 2415 egyénnel több halt meg, mintsem született, s igy a szaporodás 4,1 %, a halandóság pedig 4,6 % tett. Az iskolázható gyermekek közül fele sem járt iskolába, mert az iskolások összes száma 15,126, az iskolázhatóké pedig 50,951, tehát 25,825 gyermek nem járt iskolába. Egy iskola 1448,5, egy iskolába járó gyermek 19 lélekre esett.

---

7. A ROSNYÓI PÜSPÖKI MEGYE.

Dr. Konek Sándortól.

A rosnyói püspöki megyében 98 anyaegyház létezik, és a fiókegyházakat, a pusztákat vagy külön felhozott malmokat és hámorokat is oda értve = 584.

Az összes római katholikusoknak száma 141,816 före megy; egyedül egy helységnél nincs kitéve a lelkek száma; úgy, hogy különben az összes többi helységek és puszták katholikus lakossága a fentebbi számban benfoglaltatik.

A nemzetiségre nézve a róm. katholikusok közt 81,050 vagyis 57,1 % magyar ajkú, 49,347, vagyis 34,8 % tótajkú, 11,403 vagy 8,1 % német ajkú, azonfelül 7 cseh, 5 lengyel és 4 franczia van kimutatva, mely csekély számok az arányviszonyra csaknem semmi befolyással sem bírnak.

A görög katholikusok száma, a mennyire az a róm. kath. papság által felvétetett: 5,947, kik közöl 276 magyar, 5,399 tót, és 234 orosz van kimutatva, és 38-ra nézve hiányzik a nemzetiség közelebbi meghatározása; az egyesült görögök ennélfogva e püspöki megyében jobbára tót ajkúak, mi mindenesetre kivételes viszony, a tót ajkúaknak csak egy kisebb töredéke a görög kath. vallást követvén.

Görög óhitű a kath. lelkészek ivein összesen csak 27 van felvéve, kik közöl 18 magyar, a többi 9-re hiányzik a nyelv szerinti minőség meghatározása, e hiány a görög n. e. lelkészek kimutatásaiból leend pótolandó.

Az ágostai és helvét hitvallásuaknak létszáma sem tökéletes, miután több lelkész a maga táblázatában az illető protestáns lelkészeknek kimutatására hivatkozván, az arra

vonatkozó számadatokat fel sem vevé; sok helyt pedig a protestáns híveknek csak általános száma van kitéve, de a nemzetiségi különbség nincsen kiemelve, azértis a számeredményekben nincs teljes összevágás. És ez csak is az ágostai és helvét hitvallású lelkész urak kimutatásaiból leend kellőképen felderíthető; különben az egyes róm. kath. plebánusok által közlött adatok nyomán találtatott a püspöki megye azon részeiben, a honnan az adatok bekerültek, 83,365 ágostai hitvallású, és közülök 6,712 magyar-, 58,698 tót- és 8,915 német-ajkú; és 29,127 helvét hitvallású, köztük 24,805 magyar-ajkú; az arányviszonyítástól az adatok tökéletlen voltánál fogva bízvást elnézhetni.

Az izraeliták száma minden egyes lelkéstől felvétetett, úgy, hogy méltán következtetni, miszerint egyrészt ott, hol azokról semmi említés nem tétetik, egyáltalán zsidó lakosság nyilván elő sem fordúl, másrészt pedig, hogy a közlött adatokból kidertilő általános szám jóformán az összes püspöki megyében lévő izraeliták létszámát híven visszatükrözteti; van pedig ezen adatok szerint összesen 4,860 izraelita.

A megyebeli róm. kath. lakosság népesedési mozgalmai feltüntetésére a nyert adatok annál alkalmasabbak, minthogy egy községnél sem találtatott, hogy az erre elészabott rovatok balra magyaráztattak, vagy bármiképen félreértettek volna, és ez annál kedvesebb észlelet, miután másutt csakugyan tapasztaltatott, hogy főleg az esketésekre szánt rovat ittott másként értelmeztetett, mint a bizottmány azt értetni kívánta, és nem az esketett párok száma, hanem a vőlegények és menyasszonyok száma összeadva közöltetett, a nélkül hogy e körülmény felemlíttetnék, úgy, hogy bajos elhatározni, valljon azon számban a párok vagy az egyes házasúlandók összszáma rejlik-e. —

Az 1860-ki évben a rosnyó-megyei róm. katholikusoknál 3,400 fi- és 3,266 nő-nembeli gyermek született, tehát a születési arány 4,$_7$ %-ban mutatkozik, vagyis 21,$_2$ róm. kath. lakóra egy szülött esik, mi mindensetre igen kedvező arány, és hatályos propagativ erőre mutat, míg ugyanazon évben 2086 fi- és 2085 nő-nembeli meghalálozott, úgy, hogy a halandóság 2,$_0$ %-ot tesz, vagyis minden 34 kath. lakóra egy

haláleset jő, mi szintén, tekintve az egész ország halálozási viszonyait, kedvezőnek mondható, csakhogy annak tüzetesebb megbírálása sajátlag akkoron lesz lehetséges, ha az egész országra az idevágó adatokat fogjuk egybeállithatni.

A nemi különbség a születéseknél jóformán ugyanaz, mint az ethnografi észleletek tanúsága szerint csaknem mindenütt mutatkozik, t. i. 100 nőnembeli újszülöttre 104 a finemből való esik, úgy, hogy ezen majd mindenhol egyformán felmerülő adatállandóság e megyében is lelhető, de annál nagyobb eltérés mutatkozik e tekintetben a halálozásoknál, mert mig másutt rendesen a fi-nemből jóval több szokott évenkint kimúlni, mint a nőneműekből, itt ez évben teljes egyenlőség volt a két nem közt, egyforma arányban dézsmáltatván meg a fi és női lakosság.

A mi végre az esketéseket illeti, összesen az 1860-ki évben 1,349 kath. pár adatott össze, úgy, hogy minden 105 kath. lakóra egy esketés jött, mi az általános házasulási arányhoz viszonyítva, megint csak kedvezőnek mondható és nyilván egyik tényezőül fog szolgálni, azon hihetőleg az összes adattömegből egész Magyarországra kiderülendő kedvező házasulási viszony megmagyarázására, mely az itteni szerencsésebb nemzetgazdászati és népöregbülési előzményekben találja természetes magyarázatát.

A rosnyó-megyei lelkészek közől némelyek figyelemmel voltak a statistikai bizottmánynak hirlapok útján közzétett ama megkeresésére is, vajha a népösszeirás alkalmával kitétetnék, hogy az illető hívek hányféle nyelven beszélnek; és jelesen a dobozai kath. lelkész a maga ivén kitette, hogy az ottani ágostai vallású tótok mind magyarúl is beszélnek; szintúgy a putnoki kath. tótok is; — a murányaljai népesség három nyelvvel, t. i. magyar, tót és német nyelvvel bír; továbbá a rimaszombati tótajkú lakókról is fel van említve, hogy egyszersmind magyarúl is tudnak, a nagyszuhai tót lakóknak pedig egy harmadrésze beszél is; végre a hidvég-ardói plebániai kerületben lakó tótajkúak közől 100 a magyar nyelvet is birja.

Ha jövőre a többi lelkészek is e körülményre kellő figyelemmel lesznek, reményleni lehet, hogy e tekintetben tökéletesebb adatokkal fogunk bírni, mint bármely európai állam;

és tekintve a nyelvtudást épen nem lesz okunk Európa előtt elpirúlni, miután alig fogunk egyet a míveltebb nyugati államok között találni, mely a nagy néptömeg lingvisticai képességére nézve hazánkat felülmúlná; ennek számadati feltüntetésé-ɔ pedig csak is az illető lelkészek szolgáltathatják a kivánt támpontokat.

---

8. A SZEPESI PÜSPÖKI MEGYE.

A szepesi megyében jóval több önálló anyaegyházi plébánia, s jóval kevesebb fiókegyház létezik, mint a rosnyói megyében, t. i. 162 anya és 433 fiókegyház van, itt is a pusztták és malmok betudásával. Míg ennélfogva e megyében egy anyaegyházra átlag 2,$_8$ fiókegyház esik, a rosnyói megyében átmérőleg épen 6 fiókegyház jut egy anyaegyházra.

A római katholikusok összszáma = 195,200 l., ezek közt 851 vagyis 0,$_4$ % magyar, 181,851 vagy 93,$_2$ % tót és 12,498 vagy 6,$_4$ % német; e megyének számos lelkészei azonfelül még azt is pontosan kitették, hogy különben a lakók miféle nyelven beszélnek, mi alantabb névszerint az egyes plébániák felemlítése mellett ki van téve, hogy az buzdító például szolgáljon más lelkészeknek, e viszonynak hason példás törekvéssel való kiderítésére. — A kimutatott 2,738 görög katholikus közt 1,512 vagy 55,$_2$ % orosz, 1,220 vagy 44,$_6$ % tót és tótorosz; ellenben csak 5 német és 1 magyar ajkú, együtt csak 0,$_2$ %-kal van feltüntetve. Görög óhitű nem fordúl elő a kath. lelkészek táblázatán.

Az ágostai hitvallásuak száma, a mennyiben az illető kath. lelkészek azokat felvevék, 64,168-ra rúg, ezekből 152 vagy 0,$_2$ % a magyarajkúakra, 44,938 vagy épen 70 %-li a tótajkúakra, és 19,078 vagy 29,$_7$ % a németajkúakra esik, mig az összes reformátusok száma csak 31-el van kimutatva, mind magyar ajkúak. Ez utóbbi tétel különösen a helvét felekezetbéli lelkészek lajstromából leend igazolandó, illetőleg kipótolandó. — Az izraelita lakosság végre 9,418 fővel van kimutatva, és ezen adatra ugyanazon észrevétel áll, melyet fennebb a rosnyó-megyebeli zsidó népességre vonatkozólag tettünk.

A kathol. lakosság népesedési mozgalmait illetőleg e megye némely lelkészeinek táblázatain azon hiány észrevehető, hogy daczára a szülöttek és meghaltakra nézve nyitott rovatok a fi- és nő-nem szerint elkülönzött két alrovatának, többen azt semmi tekintetbe sem vették, hanem csak egyáltalán az 1860-ban fárájokban szülötteket és meghalálozottakat nemi különbség nélkül egybefoglva mutatják ki, mi a nemi aránynak meghatározására nézve egy kis nehézséget szült, miután azonban ezen elmulasztás egészben csak 19 szülöttnél és 45 halottnál előfordúl, ez az általános arányviszonyon keveset változtathat, mindenesetre azonban kivánatos volna, hogy jövőre még ezen csekélyebb mulasztás is elkerűltetnék.

Az 1860-ban a róm. katholikusoknál összesen 8,627 gyermek született, úgy hogy a születési arány $4,_{42}$ % volt, vagyis minden $22,_{6}$ kath. lakóra egy újszülött jött, mi bár valamivel gyöngébb arány, mint a rosnyó-megyebéli katholikusoknál, mégis egészben szintén igen kedvező viszony, mely hasonlólag erős propagativ hajlamra mutat. Nemre nézve volt 4,457 fi és 4,071 leány; 99 szülöttnél nincs a nem külön kitéve, ha azonban e 99 szülöttnél is ugyanazon nemi viszonyt felveszszük, mint a többi 8,528-nál, akkor azon sajátszerű észleletre jutunk, hogy itt 100 leány-gyermekre $109,_{4}$ fi-gyermek jő, mely túlnyomósága a fi-nemnek a nő-nem felett mindenesetre feltünő, miután ez különben rendesen csak 4—6 % közt szokott ingadozni.

Ugyanazon évben a róm. katholikusok közt 4,811 egyén halt meg, úgy, hogy a halálozási arány $2,_{46}$ %-ban mutatkozik, vagyis csak minden $40,_{6}$ kath. lakóra számíttatott egy haláleset, mi felette kedvező viszony, mely már igen közel áll, az Európa legmíveltebb és legépebb testszervezésű népeinél mutatkozó arányviszonyhoz. A nemi különbséget illetőleg 2,426 fi- és 2,340 nő-nemből való halt el, mig 45 elhúnytról nem tudni miféle nemhez valók voltak, ha azonban ezekre nézve is ugyanazon viszonyt vesszük fel, mely a többi 4,766-ra nézve fenforog, akkor 100 nő-nembeli elhúnytra $103,_{6}$ a finemből való esik, és e tekintetben ezen eredmény már jóval nkább megközeliti az általános népesedési észleletekből folyó

szabályosságot, mint a rosnyó-megyei elhúnytaknál tapasztalt egyenlőség.

Az esketéseket érdeklőleg végre a mondott évben 1,771 kath. pár adatván össze, minden 110 kath. lakóra jött egy új házassági frigy, mi ha mindjárt nem is oly kedvező viszony, mint azt fennebb a rosnyói megyében láttuk, mégis az általános európai házasulási viszonyokat tekintve, elég kecsegtető.—

A mi a nyelvekbeni járatosságot illeti, a szepes-megyei tabellákból többi közt azt vehetjük ki, hogy a szepesváralyai katholikusok közöl 2,024 csupán tótul beszél, de 222 tótul németül, 60 magyarúl tótul, és 147 magyar, tót, német; — a podprócsiak közt (554) 4 négy, 4 három és 10 két nyelvet beszél; a mindszenti plébánia 1,171 kath. lakója közöl: 9 magyarúl, németül és tótul beszél, 3 magyarúl, tótul, és 6 tótul s németül; Szepes-Olasziban a katholikusok fele része a tót nyelven kivül németül és $^1/_{10}$-e magyarúl is tud; a görgöi plébániában a kath. tótok közöl 30 magyarúl és németül, az ágostaiak pedig mind magyarúl és németül is beszélnek, a 77 zsidó végre németül és tótul. — A lucsivnai fárában 15 kath. és 22 ágostai hitvallású a tóton kivül németül is beszél; így a felkai, hunfalvai, nizsáni, és más plébániákban is ki van az mutatva. Jelesen a poprádi kath. közöl 35, az evangelikusok közöl 245 magyarúl is beszél; Béla városában 270 kath. és 618 protestáns a német s tót nyelvet tudja; Durand városában a kath. közöl 3 tótul, magyarúl, és 35 tótul, németül; az ágostaiak közt 4 tótmagyar, és 102 tótnémet nyelvü, a holló-lomniczi plébániában 13 csak németül, 26 tótul, németül, 62 csak tótul és 39 czigány nyelven beszél; stb. —

Még egy feltünőnek látszó észrevételt kell tennünk, t. i. a jurgovi kath. lelkész tabellájában összesen 28 kath. lélek után 41 fi és 46 leány mint 1860-ban újszülött, 15 fi és 20 nő mint meghalt, és 13 mint ez évben megesketett pár van felvéve; az merőben lehetetlen, itt nyilván valami tévedés rejlik, vagy a hívek számánál tetemes hiba csúszott be, hogy a száz vagy ezeres számok a tollban maradtak, vagy az anyakönyvi kivonatnál elsikamlott a toll. Mindenesetre 28 lélek után oly magas születési, halandósági és esketési szám teljes lehetetlenség, talán majd idővel e körülmény fel fog deríttetni, csak a stat.

bizottmány több oly tagokból állna, kik ebbéli tudakozódásokra és felvilágositásokra jobban reáérnének, mint annak kevésszámú és egyéb tiszti állásuknál fogva másfelé nagyon is igénybe vett jelen tagjai.

---

9. A BUDAI GÖRÖG ÓHITŰ PÜSPÖKSÉG.

E megyei lelkészek jobbára csak saját híveik létszámát közlik, ha itt-ott róm. katholikusok is kimutatvák, az rendesen csak az anyaegyházakra, de nem a fiókegyházakra nézve is történik, miért az ebbéli adatok keveset nyomnak, és egyedül mint ellenörködési közeg használhatók.

E püspökség 51 anya- és 70 fiókegyházában a görög óhitűek száma 21,825 före rúg, kik közöl 18 magyar, 20,853 szerb, 682 oláh és 272 görög. — A népesedési mozgalmakat illetöleg, 1860-ban 510 fi és 483 leány született; a születési arány $4,_5$ %-k, vagyis minden 22 óhitüre egy újszülött jött; és a nemi különbség úgy mutatkozott: hogy 100 leány-szülöttre $105,_6$ fi-gyermek szülött jött. — A halandóság a budai püspök megyebéli óhitűek közt feltünő nagy, úgy hogy 1860-ban nem kevesebb, mint 964 egyén meghalt, és ennélfogva a halálozási arány egész $4,_4$ %-ra emelkedik, vagy világosabban szólva, minden $22,_6$ óhitű lakó közt egy kimulás fordúlt elö, mi már magában véve felette kedvezötlen arány, de az még kedvezőtlenebb színben tünik fel szemközt a születési aránynyal, miután a születések ilyformán csak $0,_1$ %-kal haladják felül a halálozásokat. — A mi az elhúnytak nemi különbségét illeti, a mondott évben 499 fi- és 465 nö-nembeli halott számíttatván, minden 100 nönemi halottra $107,_3$ fi halott jött, vagyis a fi-nem a halandóságnál $7,_3$ %-ki túlnyomósággal van képviselve; a fogyatkozás ennélfogva kiválólag a fi-lakosságot éri, ezek jóval nagyobb mérvben tizedeltetvén meg, mint a nőnem. — Az esketett párok száma végre 123-ra ment, úgy, hogy csak minden 177 görög óhitüre esett egy esketés, mi a magyarországi kedvező házasulási viszonyok irányában szembetünöleg kedvezötlen arány. —

---

10. A LUGOSI GÖRÖG EGYESÜLT PÜSPÖKI MEGYE

E püspöki megye lelkészei a görög katholikus híveken kívül a görög óhitüek számát is közlik; a róm. kath., valamint a két felekezetü evangelikusok száma csak itt-ott van kivételesen felvéve; a görög egyesültek jobbára nyelvre nézve is kimutatvák, de a görög óhitüek közöl 15,360 lakónál hiányzik a közelebbi megjelölés, általán csak az állíttatván, hogy oláh-szerb-ajkúak. —

Van pedig e megyében összesen 33,180 görögkatholikus, és pedig 797 orosz vagy ruthén, 31,990, vagyis 96,4 % oláh, vagyis rumán; azonkivül 8 német és 385 czigány. — A görög óhitüek száma 82,174, és ezek közöl 2,415 szerb, 64,335 oláh, 15,360 szerb és oláh-ajkú, végre 64 czigány.

A népesedési mozgalmakat illetőleg, csak a komlósbaráti lelkész táblázatában oly feltünő eltérés mutatkozik, hogy ez utófelvilágositást igényel; mert a születések-, halálozások- és esketésekre nyitott rovatok, mint az oktatásban világosan érintve van, csak a saját vallásbeli hívek számára vannak szánva, ezekbe tehát a róm. kath. lelkész csakis a katholikusok szülöttjeit, halottjait és esketettjeit iktatja be, nem pedig a más valláson lévőkét is, úgy szintén az evangelikus lelkész csak az evangelikusokat stb., már pedig a bánátkomlósi tabellában 583 görög katholikus mellett 329 újszülött, 369 elhúnyt, és 4 esketett pár van kimutatva, mi teljes lehetetlenség, és nyilván itt a születések és haláleseteknél azon 3,583 görög óhitüek népesedési viszonyai is bele vannak vonva, kik Bánát-Komlóson laknak. —

Elnézve ezen egy abnormitástól a görög katholikusok közt e megyében nem épen kecsegtető népesületi mozgalmak mutatkoznak, mert a halálozási arány egy egész százalékkal felülmúlja az évi születéseket, úgy, hogy 1860 egy egész százalékkal több halt el, mintsem született, mi tényleges egy száztóli fogyatkozást eredményez, mert 1860-ban 1,047 újszülött volt, tehát 4,5 %-li születési arány, ellenben 1,271 halott, tehát 5,5 %-ki halálozási arány, vagyis mig 22,1 görög egyesült lakóra egy újszülött esett, már minden 18,1 lakóra egy halál-

eset jött, tanúságúl, hogy nemcsak a görög nem egyesülteknél, jelesen a szerbeknél, hanem az egyesült göröghitüeknél, névszerint az oláhoknál is felette kedvezőtlen halandósági mozzanatok észlelhetők. — A nemi különbséget illetőleg itt szintén a fi-nemnek túlnyomósága úgy a születéseknél, mint a kimúlásoknál jóval magasabb mérvben jelenkezik, mint másutt, mert a mondott évben a püspöki megye görög kath. lakóinál 546 fi és 501 leány születvén, 100 leányra 109 fi-gyermek jutott, és ugyanazon időben 655 fi- és 616 nőnembeli mulván ki, 100 elhúnyt nőbelire 106,$_5$ a fi-nemből való esett Végre az esketéseket illetőleg, azon évben 194 pár adatott össze; és igy minden 119 görög kath. lakóra egy új házassági szövetség esett, mi jóval kedvezőbb arány ugyan, mint az előbb tárgyalt budai püspökség óhitü szerb lakói közt, de még is tetemesen a római katholikusok közti házasulási arányok mögött áll.

IX.

A BUDAI KIR. MAGYAR MŰEGYETEM TÖRTÉNETI ÉS STATISTIKAI SZEMPONTBÓL.

Kautz Gyulától.

A.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK.

Az anyagi népérdekek, és a természeti meg gazdászati tudományok óriási mérvben emelkedő jelentőségének és hatásának, századunk első tizedeiben azon jótékony eredménye is volt, hogy Európa valmennyi mívelt államaiban a tan- és közoktatási ügy is lényegesen megjavíttatott, s oly reformoknak vitetett elébe, melyek által az a kor által előbbre haladt műveltségi, társalmi és gyakorlati igényleteinek kielégítésére, és jelesen a tudomány és elmélet vívmányainak az élettel és a tényleges ipar, forgalom és üzlet viszonyaival való kapcsolatbahozására képesebbé vált. Ez újítási ügyfolyam egyik fényesb mozzanatát tagadhatlanúl az ipari és technikai oktatatás rendszerének gyökeres átalakitása, jelesül pedig oly felsőbb tanintézeteknek életbeléptetése képezi, a melyekben a természettani, a mathematikai és a kameralisztikai ismeágak gyakorlati irányú tárgyalása, és az üzleti élet minden fontosb foglalkozásköreire czélzó alkalmazásának megismertetése által: a tanulók a fensőbb irányú ipari és technikai pályára előkészíttetnek; az üzletben, gazdaságban és forgalomban szükséglett magasb tudományos műveltséget és kiképeztetést nyerik. E felsőbb tanintézetek, ellentétben a reáliskolák- vagy ipartanodákkal, a melyeknek feladata a polgári közéletben

megkivántatott ipari és üzleti szakismeretek és elvek terjesztése, a Polytechnikumok, technikai Akademiák, vagy Müegyetemek.

A polytechnikumok sorában, mint köztudomásu dolog, legelső s mintegy peldányszerű intézet, az 1795-ben Franczia-országban (Párisban) a nagyhirű Monge terve szerint alapitott és 1816-ban ujonnan szervezett „École Polytechnique" vala. Utána 1801-ben Prágában, 1815-ben pedig a később oly nagy tekintélyre szert tett „Polytechnikai Intézet„ Bécsben keletkezett, a melyek mintájára azután Stuttgartban, Gratzban, Brünnben, Hannoverában, Karlsruhében, Berlinben és Münchenben szerveztettek hasonló technikai főiskolák; mig Frankhonban az emlitett nagy központi müegyetemen kivül, a mely túlnyomólag katonai szervezettel birt, és hadi czélokra irányult, a technikai szakok különféleségének megfelelőleg megannyi külön szakfőiskolák alapíttattak, a melyek közöl legyen elég a kitünő szerkezetü s jeles tanároknak örvendö „École centrale des arts et des manufactures," az „École du génie," az „École des ponts et des chaussées" czimü intézetekre utalnunk. *) A mi pedig a reáliskolákat illeti, melyeknek eszméjére már a nagy Verulámi Baconnak müveiben találunk, ezeknek jelentősége kapcsolatban a polgári néposztály és középrend, valamint az ipar s kereskedés kifejlődésével, az utóbb lefolyt két három században mindinkább elkezdett ismertetni; s már a 18-dik század elején akadunk jelesül Németországban (Halléban és Berlínben) ily czimü és irányú tanintézetekre. Tulajdonképeni virágzásnak a reáloktatási ügy azonban csak századunk második negyedének kezdete óta indúlt, a midön tudni illik, kivált Németországban, a polgári osztályban a reálszakbeli képzettség szükségességének érzete elterjedt; a természeti tudományok nagyszerü hódítmányai a nép közös kincsévé kezdtek válni; s egyáltalán azon megismerés tört magának útat, hogy korunk aránytalanúl nagyobb müveltségi és üzleti életigényleteinek, csak az ez iránybani tüzetes és sokoldalúbb kiképzés által felelhetni meg igazán! Így keletkeztek azután a ma is fenálló

*) Anglia, mely e téren is idegenkedik a központositástól, „Mechanic Institutions" cz. tanodáiban bir hason intézeteket.

s jeles szerkezetü ipariskolák kiválólag Poroszországban, Hannoverában, Szászhonban stb., mig Frankhonban az „Écoles élementaires superieures," Belgiomban, Hollandban, Svajczban és egyebütt pedig, a hasonlóirányú alsóbb technikai intézetek s ipariskolák felelnek meg az e tekintetbeni szükségletnek és céloknak.

E jelenségek és haladási mozzanatokkal szemközt Ausztria és Magyarország sem maradhatott tovább hátra; főleg tekintve azt, hogy hazánk semmiféle alkalmat sem szalaszthat el, mely anyagi előmenetele, s közgazdasági felvirágzásának tényezőjévé, előmozdító rúgójává válhatik. És tényleg, azon időszak, mely nemzeti életünk politikai, társadalmi és müveltségi megújulását eszközlé, volt egyszersmind az, a mely ez irányban is Magyarországot az európai mivelt államokhoz közelebb vitte. A kezdeményzés jelesül e téren is sok tekintetben azon nagy férfiúnak érdeme, ki hazánk nemzetgazdasági újjászületése, ipari haladásunk s felvirágzásunk egyik leghathatósb emeltyüje, illetőleg zászlóvivője vala; — értjük Gróf Széchenyi Istvánt. Az 1832—36-ki országgyülés folyamában a nagylelkü gróf volt ugyanis az, a ki egyidejüleg egyéb nagyszerü (s később fényesen ki is vitt) terveivel, egy felsőbb nemzeti ipartanoda eszméjét megpendité, egy e czélra kidolgoztatott tervrajzot az akkori főherczeg József nádorral közölt, s támogatva több erélyes és ügybuzgó férfiak, s különösen a később megnyitott ipariskola első igazgatója Karácson Mihály által, ki is eszközlé, hogy a rendek táblája 1836-ban az illető indítványt elfogadá, és egy, a bécsi polytechnikai intézethez hasonló műtani főiskola életbeléptetésére 200,000 p. forintot megis szavazott. Ez összeg azonban, mint könnyen belátható, a kitüzött nagy czél elérésére elégtelen lévén, az elfogadott indítvány ez időben teljes eredményre ugyan nem vezetett, de egészen sükeretlen sem maradt, a mennyiben 1840-ben az újonnan szervezett magyar királyi tanulmányi bizottság, mely az összes hazai oktatás újjáalakítására vala hivatva, teendőinek sorába az elemi s különösen az ipari tanodaügy rendezését első helyen felvevé, s a központi birodalmi kormánytól vett utasitás alapján, egy a magyar tanulmányi pénzalapból ellátandó (de évi 10,000 forintnál nagyobb

költségeket nem igénylő) ipartanoda (Industrieschule) tervezetét elkészítette, s annak kivitelét tényleg czélba is vevé.— Azt, ki Magyarországnak ez időtájban mindinkább élénkebbülő politikai és anyagi életmozgalmát és fejlődését ismeri, s tekintetbe veszi azt, hogy mily éber eszmesürgelem és érdekeltség létezett akkor hazánkban az ipari, forgalmi s közgazdászati ügyek irányában: nem szükség figyelmeztetni arra, mily élénk részvéttel és elismeréssel fogadtattak ez említett törekvések és intézkedések; s mily sok szakavatott hazafi emelt szót e fontosságában tüzetesen felismert ügy előmozdítása és támogatására *).

E mindenoldalú fáradozások eredménye vala az, hogy, miután a szükséges előkészületek és alkalmas helyiségek berendezésére vonatkozó intézkedések megtétettek, és az érintett tervezet 1844-ben m. kormányi szentesitést nyert: 1846-ban novemb. 1-jén dicsőült József Nádor ötven éves nádori méltóságának ünnepén, a legfelsőbb elhatározás folytán ugyancsak József nádor országos érdemei megörökitésére „József-Ipartanoda“ czímmel feldiszitett intézet, a pesti tudományegyetem épületének egyik (eddig nem használt s az intézet fölvételére rögtön alkalmassá tett) részében, az igazgatónak, Karácson Mihály úrnak és Arenstein József mennyiségtudományi tanárnak bevezető jeles szónoklata mellett, nagyszámú fényes közönség jelenlétében, ünnepélyesen megnyittatott, és pályafutását megkezdé.

Az ekként életbe léptetett, és egy valóban égető nemzeti és országos szükségnek megfelelni hivatott központi ipariskola azonban egy igen nagy hiányban szenvedett. Egyfelől ugyanis annyiban, a mennyiben elégséges tanárerők és taneszközök és készületek felett még nem rendelkezhetett; másfelől, a mennyiben alkalmas és czéljának megfelelő helyiséget nem birván, idegen szálláson kényszerült szükülni, és igy minden irányban sükeres működhetése sok akadályokra és nehézségekre talált. — Az intézeti helyiséget különösen illetőleg, az 1846-ki augusztus hóban kelt legfelsőbb határozatban kimondatott ugyanis, hogy a végleg szervezendő s teljesb

*) Elég utalni Vállas jeles művére egy „Központi magyar Műegyetem“ Jakab munkájára „A technikai műveltség fontosságáról“; s Győryé s másoknak ez időben megjelent értekezéseire.

alakba hozandó ipartanodának a pesti szervita atyák kolostora és udvara szolgáljon épületül, a mely czélra a tanulmányalapból 300,000 p. ft tényleg engedélyezteték is, valamint el vala rendelve, hogy a főherczeg nádor ötven éves érdemünnepén s az ipartanoda megnyitása alkalmával a tanintézeti épület alapköve is letétessék. Mindezen intézkedések azonban a tulajdonukhoz szigorún ragaszkodó szervita atyák ellenkezésén hajótörést szenvedtek és eredménynélküliek maradtak, a mennyiben a kitüzött időben a kőletétel elmaradt; s az újonnan megkezdett alkudozásoknak, a melyek oda irányúltak, hogy a szerzet, az átadandó kolostor és udvar kárpótlásául, a várostól, Pest valamelyik külső részében egy plébániai joggal biró egyházat és kolostort, azonfelül pedig egyszer mindenkorra 20,000 p. ft összeget nyerjen, az ez alkudozások vitelére kormányilag fölkért herczeg-primás Kopácsy közbejött halála folytán, sükere szinte nem vala.

Az 1846-ki nov. hóban megnyitott ipartanoda, melynek ez időben 81, az 1847-ki évben pedig 104 növendéke volt, ez első szervezete nyomán, kitüzött czéljának, a mely az ipar, a kereskedés és a gazdászat bármely ágához forduló ifjak szakbeli kiképezésében állott, megfelelőleg három osztályra szakadt, t. i. kereskedési, műtani (technikai) és mezőgazdasági, a melyeket egy mindnyájokkal közös elő készítő vagyis alapvető tanfolyam előzött meg. Ily alakban azonban az intézet, tekintve különösen azt, hogy mind tanítókban, mind taneszközök és szerekben szükölködék, szélesre szabott feladatkörének meg nem felelt, úgyannyira, hogy átalakítása és a körülmények parancsolta igényekkeli öszhangbahelyzése csakhamar visszautasíthatlan szükségnek ismertetett el. E tapasztalatok folytán 1847-ben az intézet említett igazgatója a helytartótanácscsal közölte is az igénylett reformok feletti nézeteit és inditványait; a melyek azonban közvetlenül tekintetbe nem vétettek, s az intézeti tanártestület egy részletekbe bocsájtkozó átalakítási tervrajz benyújtására hivatott fel, a mit 1848-ban (kevéssel a kitört mozgalom előtt) megis tett, de, mint könnyen belátható, a bekövetkezett súlyos időviszonyok miatt, foganatba venni már képes nem vala. Az ekkép május havában 1848-ban megszüntetett előadásokkal a József-Ipar-

anoda úgyszólván fejlődésének első stádiumát bevégezte, a mennyiben az egész forradalmi időszakon át a tanteremek zárva maradtak, 1850-ben pedig az újonnan működni kezdő császári kormány, jelesül pedig a bécsi közoktatásügyi miniszterium, az intézetnek egészen új irányban átalakitását és újjászervezését vevé czélba. — Mindenekelőtt kimondatott ugyanis egy 1850-ki sept. 19-ről kelt legfelsőbb fejedelmi rendeletben az elv, hogy az ipartanoda az eddig a pesti egyetem bölcsészetkarával kapcsolatban álló g e o m e t r i a i tanfolyammal egyesíttessék, az így eggyéforrott két intézet pedig idővel egy teljes, s a kor minden igényeinek megfelelő m ű e g y e t e m m é alakíttassék, a melynek azonban székhelye ne Pest legyen. — Így az $185^0/_1$-ki iskolaévi novemb. havában az előadások az intézetben megkezdettek, és pedig mint egy külön miniszteriális rendeletben meghagyaték, n é m e t n y e l v e n, és a következő módozatokkal. Az előkészítő osztály ugyanis mindenekelőtt kétévi tanfolyamra terjesztetett ki, a mely azonban, minthogy honunkban a technikára előkészítő reáliskolák nem léteztek, elégtelennek tapasztaltatván, azon intézkedést tevé szükségessé, hogy helyébe ideiglenesen, vagyis addig, mig a közoktatásügyi miniszterium terve szerint az ország rendes reáltanodákkal leend ellátva, egy felreáltanoda állíttatott, s hozatott illetőleg a tulajdonképeni technikai osztálylyal kapcsolatba. Ugyanekkor a m e z ő g a z d á s z a t i osztály hallgatók hiánya miatt eltörültetett, a k e r e s k e d é s i pedig, miután több idetartozó tanszék még betöltetlen vala, egyelőre szinte felfüggeszteték; mig másfelől (jelesen az 1851/2-ki iskolaév óta) némely technikai tanszakoknak új tanárerőkkeli ellátása foganatosíttaték.

Az 1852/3-ik tanévben az intézet szervezése körül azon további intézkedés tétetek, hogy oly tanulókra nézve, a kik már egy ideig a gyakorlati életben és iparban foglalkoztak, de alaposb s elméleti kiképzés tekintetéből a műegyetemet látogatni szándékoznak: egy külön előkészítő osztály állíttaték fel; másfelől pedig azon már érintett s legfelsőbb helyen kimondott elvnek, mely szerint a teljessé vált intézet Pestről elhelyeztessék, foganatositása vétetett eszközlőbe, a mennyiben hosszas tanácskozmányok után, az ipartanoda B u d á r a

(jelesül az egyetemi nyomdaépület e czélra bérelt előrészébe) vitetett által, s az 1854/5-ki tanév már tettleg ez új székhelyen meg is kezdetett.

Ez időben a József-ipartanoda végleges szervezése is tárgyalás alá került, különösen annyiban, hogy egyfelől az ipartanodával eddig kapcsolatban állott három reáltanodai évfolyam az újonnan szervezett budai reáliskolával egybeolvasztatott, s ez utóbbi egy teljes felreáltanodává alakíttatott által; másfelől pedig az ipartanodai tanártestülettel az intézetnek műegyetemmé átváltoztatására vonatkozó s legfelsőbb helyen kidolgozott szervezési terv oly meghagyással közöltetett, hogy e felett a tanárok mint szakemberek nézetöket nyilvánítsák, s egyszersmind az ország érdekei és szükségletei szempontjából kivánatosaknak látszó módositásokat és javaslatokat a miniszteriumnak elébe terjesztessék. — E munkálatoknak eredménye volt azon mindenesetre nagy horderejű s hazánk mind anyagi, mind tudományos fejlődése szempontjából főfontosságú fejedelmi határozat, melynél fogva 1856-ki septemb. hó 30-kán az ipartanodának (melynek az 1851. év óta fenállott szervezete amúgyis már egy technikai főiskola jellemét kölcsönözte volt) teljes műegyetemmé átalakítása elrendeltetett, az új intézetnek czíme: „A kir. József-Polytechnikum"-ra változtatott, s az újonnan rendszerezett tanszékek betöltésére vonatkozó pályázatok kiis hírdettettek. — Az ekkép átalakított, taneszközök és műtani készületekkel fölszerelt, s az 1857-ki év nyarán (Ferencz-József császárnak magyarországi körútja alkalmával) kinevezett tanárok hivatalbahelyezésével teljessé változtatott „József műegyetem," az 1857/8-ki tanévben megnyittatott, s fejlődésének második stádiumát is befejezvén, mint Keleteurópa e nembeli első főtanodája, pályáját futni megkedé. — Lássuk már most annak jelen szerkezetét tüzetesen.

B.

A MŰEGYETEM JELEN SZERKEZETE.

A polytechnikumok vagy műegyetemek, mint tulajdonképeni főiskolák a reál- és technikai tudományokra nézve, azon feladattal bírnak: a felsőbb czélokat szem előtt tartó gyakorlati ipar-, forgalom- és üzletéletben megkivántatott alapos szakmüveltséget közvetíteni és terjeszteni; a technikai és gazdászati pályára lépőknek a fensőbb tudományos készültséget és különös szakavatottságot megszerezni; az államnak vagy magánosoknak nagyobbszerű vállalataiban (gyárakban, építészetnél, közlekedési eszközök előállítása- és vezetésében, kameralisztikai ügyágakban) szükséglett hivatalnokokat képezni, illetőleg szolgáltatni; végre a reáltanszakok illő képviselése- és tanitására készülő tanítójelölteket előkészíteni és növelni. — E feladatnál fogva a műegyetemi tanrendszernek egyik alapzatát a mathematikai és természeti ismeszakok általában, és a gépészet, vegyészet, mérnökség stb. irányzott alkalmazásban különösen; másfelől meg a közgazdaság, mint az általános productio, ipar és forgalom elmélete *) képezik; mig az e

*) A nemzetgazdaságtannak mint a technikai tudományrendszer egyik főfő alapzatának jelentősége csak napjainkban kezd tüzetesen méltányoltatni, miután korunk mivelt népeinek ipari és forgalmi felvirágzása, az államháztartás és népgazdászat szorosbbá váló kapcsolata, az anyagi érdekek óriási mérvben előtérbenyomulása, és az üzleti s technikai élet mind szövevényesebbé váló szerkezete és igényletei egyaránt azon (fájdalom soká hiányzott) megismerésre és meggyözödésre vezettek, hogy napjainkban a nemzetgazdaságtan alapelveinek ismerete nélkül mivelt honpolgár, magasb czélokra törekvő iparos, ép úgy, mint közhivatalnok és technikus már nem is gondolható; — hogy a nemzeti munka, köztevékenység és forgalom e valódi bölcselete, a magán- és közvagyonosság, az anyagi nép- és állam-jólét föltételeinek e nagy horderejű tudománya: a müvelt technikusra nézve ép olyan, sőt sok tekintetben még nagyobb fontossággal bíró, s még kevésbbé nélkülözhető ismeág mint a mathematika és a természettan; s hogy egyáltalában nem létezik tudomány, mely inkább és bizonyosabban volna képes,

tudományokhoz csatlakozó gyakorlati ügyvitel, a rajzművészet, meg az újabb nyelvek tüzetes tanulmányozása és üzése, az elméletnek az életteli szorosb követítésére és kapcsolatba hozására szolgáltat alkalmat. A különböző tanszakokat illetőleg pedig a műegyetemek hivatása oda irányul, hogy azok mindegyike folytonos tekintettel a gyakorlati életre és az alkalmazásra, és pedig egész terjedelmében, s minden többi szaktudományokkali szoros viszonhatásában és kapcsolatban, tárgyaltassék; az egyes fő élethivatási körök szükségletei mindenkor szem előtt tartassanak; e mellett pedig azon ismeszakokra is terjeszkedjék ki az előadási rendszer, a melyek a technikusnak s a magasb irányú iparosnak és üzletembernek vagy egyáltalában a fensőbb általános műveltséget megszerzik, vagy közvetlen szaktanulmányi ismereteinek a gyakorlati életben meg a legkülönbözőbb polgári viszonyokban alkalmazását és érvényesítését megkönnyítik; s a mely tudományok közől e helyen csak a positiv jog- és törvényismére, a történelem, földrajz és statistikára, az ethikai bölcselet, az aesthetika, és régiségtanra akarok utalni. — A fősúlynak természetesen mindenkor a gyakorlatra, a practicus élet követeléseire kell fektettetnie, a miért is az elméleti oktatással mindenkor párhuzamosan a mindenirányban szakadatlan kisérleteknek, gyakorlatoknak kell haladniok, valamint arra fordítandó főfigyelem, hogy az intézet mindennemű (s tökélyes szerkezetű) munkaeszközökkel, physikai, vegyészeti, építészeti és gazdászati gépekkel, kisérleti helyiségekkel illően el legyen látva. Habár másfelől azt sem szabad szem elől téveszt-

---

a gyakorlatembert eljárásában és minden műveleteiben támogatni; feladatának és tevékenységének irányai és segédszerei valószinű eredményeivel megismertetni; hivatáskörének a társadalmi élet minden egyéb közeiveli viszonylatára s kapcsolatára utalni; a mindennapi ipar s üzletélet, a státusháztartás, és a gazdászat változatos tüneményei felett alaposan felvilágosítani; előitéletek, félszeg nézetek és ballépésektől megóvni; neki hivatáskörének bármely szakában a megkivántató tapintatot, ügyértelmiséget megszerezni, és azon elmeéllel és tehetséggel felruházni, a melynél fogva magát bármely viszonyban, helyzetben vagy válságnál is azonnal feltalálni és helyesen tájékozni képessé válik. —

teni, hogy a polytechnikum, (s legyen az bár a legtökéletesebben is szervezett) sohasem lehet idomító (dressírozó) intézet, vagy vakon követendő minták és előképek tárháza: hanem mindenekfelett és előtt tudományos főiskola, a melynek hivatása az, hogy az általános és egyetemes elméleti alapot és átnézetet megadja, s a tanulóknak azon fokát és mértékét a tudományos átképzettségnek nyújtsa, a melynek alapján azok a változatos kellékü és helyzetü practicus hivatáskörökben, szabadon s biztosan mozoghassanak, és magukat meg ismereteiket a különböző igényletek és életkörülményekhez alkalmaztatni megtanulják. *) — Alig szükség a mondottak nyomán még különösen figyelmeztetnünk arra, hogy mily nagy a szellemi és anyagi előny és haszon, mely ilynemü intézet felállítása és sükeres működése folytán egyesekre, az államra, és az egész nemzetre háramol. Tisztán hasznossági szempontból tekintve ugyanis a műegyetemeket, tagadhatlan az, hogy általuk a gyakorlati ipar- s forgalomélet minden ágaiban és köreiben folytonos haladás és javítás eszközöltethetik; s a természeti erők és elemek minden iránybani felismerése és nyereséges értékesítésének lehetségesítése; a föld, a munka, a tőke, a termelés és forgalom teljes hasznositásának közvetitése, a technikai és üzleti világban szakadatlanúl felmerülő új meg új hóditmányok és felfedezések felhasználása és általanositása stb. által: a nemzeti iparélet felvirágzása, az anyagi jóllét terjedése és gyarapodása, a köz- és államigazgatás sükeresebb foganatbavétele eszközöltetik és biztosittatik. — Elméleti s eszményi tekintetben másfelől a műegyetemek jelentősége és hordereje abban áll, hogy a népélet e nagyfontosságú üzleti köreiben az igazi fensőbb

*) A polytechnikumok ezek szerint valódi technikai főiskolák vagy egyetemek; a miért is az alattok álló al- és fel-reáltanodák irányában, melyek a technikai főintézeteknek előcsarnokai, ép olyszerü állást foglalnak el, mint az egyetemek a gymnasiumok irányában. Ez utóbbi jelesül annyiban is állván, mennyiben a polytechnikumon egyfelől az egyetemi tandrendszerrel hasonló szervezet létezik, s másfelől mindenkor csak oly szakférfiak alkalmazandók mint tanárok, kik szaktudományaikban országszerte mint tekintélyek ismeretesek, s kik magukat kiváló tudományosság, irodalmi munkásság s önálló szellemi productivitás által is kitüntették.

míveltség és szakértelmiség meghonosíttatik; az iparos osztályok foglalkozása, erőfeszítése, a tudomány nemesb világában szemlélve, erkölcsileg és társadalmilag emeltetik, tiszteltebbé válik; az emberi szellem legnagyobb vívmányai és diadalainak gyümölcsei a nép minden rétegei számára hozzáférhetőbbek lesznek; kiválólag pedig, hogy szemközt korunk politikai és társalmi mozgalmaival, melyek különösen a munkás középrend s polgárosztály állami jelentőségének és súlyának emelése és nagyobb méltányolására czéloznak, a technikai és iparos rend politikai szerepének illő viselése, hazafiúi kötelességeinek és feladatainak minden irányú teljesítésére, képesebbé, méltóbbá válik.

E feladat teljesítésére a budai műegyetem, hazánknak, s a magyar korona valamennyi országainak, ez egyetlen ilynemű intézete, is hivatva vagyon. A budai polytechnikum, mint valódi technikai főiskola, *) az 1857-ki szervezet szerint mindazon kellékeknek birtokában vagyon, melyek a fentérintett czélok elérését lehetségesítik; sőt tekintve azt, hogy az összes monarchia egyetlen polytechnikai intézetében sincsenek a kor követelte reformok, és a külföldön tett haladási intézmények (legalább egy részben) annyira foganatba véve, mint a budaiban: a birodalom első, legteljesb s több tekintetben mintaszerű műegyeteme, mint a melynek tényleg a kormány, újjászervezésénél, több alkalommal nyilvánította is, a mennyiben a többi birodalmi technikai főiskolák czélbavett átalakítása, a budai intézet példájára vala történendő.

Tekintve a műegyetem jelen szervezetét és tandrendszerét, ez a következő főpontokban méltányolható. Az intézet két osztályból, jelesül az előkészítő és a tulajdonképeni technikai osztályból áll. Az elsőben, a mely több külföldi polytechnikumok módjára, a technikai osztályban megkivántatott előműveltséggel még nem biró ifjak számára van rendeltetve,

*) A mely e szerint nem azonos valami felsőbb reáliskolával vagy az ezelőtti ipartanodával, mint igen sokan hazánkban hiszik: hanem valódi technikai egyetem, a melyre nézve a reáliskolák csak előkészítő, mintegy elő. csarnokot képző, s alsóbb rangú tanintézetek.

az alapvető tantárgyak, jelesül pedig elemi mennyiségtan, kisérleti physika, természetrajz, geographia és történelem, előkészitő rajz és fogalmazástan adattatnak elő. Ez osztályba, mely egy évi tanfolyamból áll, csak azok léphetnek be, a kik a szabályszerüleg megalapitott 18 éves koron kivül kimutatják, hogy valami ipari vagy gazdászati üzletben legalább két évet töltöttek; vagy pedig a fölvételhez megkivántató előismereteket (jelesül számolási ügyességet, magyar s német nyelvbeni teljes jártasságot) kimutatják, s az érintett időkort szinte elérték. A tulajdonképeni technikai vagy műtani osztályt illetőleg, ez már a közvetlen s fensöbb tudományos szakkiképzést veszi czélba, teljes kiképeztetést keresö mérnökök, gépészek, épitészek stbre nézve; öt évi folyamot képez, s a gyakorlati ipar- és technikai élet különböző igényleteinek megfelelőleg több ágakra osztható, melyeket egyenként véve: mérnöki, vegyészi, épitészeti, kereskedelmi és mezőgazdászati osztályoknak nevezhetni. — A technikai osztályokban előadott tantárgyak, melyek a legújabban lefolyt tanévben (nem számitva az idegen nyelvekben s irásbani oktatást *) 32 collegiumban oszlottak meg, a következők: elemi és felsöbb mennyiségtan, leirati mértan, általános és ipari physika, elméleti erömütan és általános géptan, különös gép- és gépszerkezettan, technologia, polgári és vizi épitészet, gyakorlati mértan, általános természetrajz, (különösen földtan, növény, ásvány és állattan), általános és különleges technikai vegytan, mezögazdaság és üzlettan kapcsolatban az erdészeti encyclopaediával, nemzetgazdaságtan, kereskedelemtan, ipar kereskedelmi és váltójog, közvám és államegyedárui rendtartás, földrajz és statistika, politikai számtan, kereskedési könyvvitel, áruisme és mintázástan. — Ezen osztályba a beléphetés következőleg van szabályozva. Mint rendes tanulók fölvétetnek: a) Végzett felreáltanodai és felgymnasiumi növendékek, ha e tanintézeteket jó sükerrel látogatták; továbbá az előkészitő osztály azon növendékei, a kik valamennyi tantárgyból

*) Taníttatik ugyanis ez osztályban még különösen a német, azután az angol, franczia és olasz nyelv és irály; nemkülönben a szépirás és a gyorsirászat is.

az évi próbatétkor legalább első érdemosztályt nyertek *). b) Fölvétetnek mint r e n d e s tanulók oly ifjak, a kik 16-ik évüket meghaladták, s az előkészítő osztálybeli valamennyi tanszakokból jó sükerü fölvételi vizsgát állanak ki. A mi pedig a kereskedelmi tanszakokat látogatni kívánókat illeti, ezeknek szinte 18 éveseknek kell lenniök, s e mellett még azt is kötelesek kimutatni, hogy a gyakorlatban már legalább két évet töltöttek, s a megkivántatott előképzettséget magoknak megszerezték. c) Mint r e n d k í v ü l i hallgatók felvétetnek végre önálló, független helyzetü egyének, egyetemi tanulók, köz- vagy magánhivatalnokok, a kik vagy bővebb önkiképzés tekintetéből, vagy mint tudománykedvelők az egyik vagy másik szakot hallgatni óhajtják.

A t a n r e n d s z e r t illetőleg, ez elvileg a tanítás és tanhallgatási s z a b a d s á g o n alapszik. Annyiban jelesül, a mennyiben a tanárok az általok képviselt tudományszakoknak tárgyalása stb. tekintetében s e m m i f é l e korlát, vagy lankasztó megszorításnak alávetve nincsenek, privátdocensek föllépése épúgy, mint az egyetemeken, kizárva vagy akadályozva nincsen stb; — a tanulók pedig tantárgyaik megválasztása és egyesitése tekintetében szinte különös megszorító rendszabályoknak alája nem vetvék. E tanhallgatási szabadsága az ifjuságnak azonban nem k o r l á t l a n, hanem annyiban bizonyos mértékig megszorított, a mennyiben: a) az egyik tanfolyamból a másikbai fölmenetel é v i v i z s g á l a t t é t e l s illetőleg bizonyitványtól föltételeztetik; b) minden tanuló egy további évfolyamban tárgyalt tudományra mint hallgató csak akkor jegyeztetheti be magát, hogyha (olyformán mint az jelenleg az orvosi s jogi egyetemi karban történik) az e tudományhoz szervezetileg kitüzött előismereteket, illetőleg előtudományt megszerezte, s a felett bizonyitványt mutathat fel. — E megszorító határozatok egyébiránt kiválólag csak a szoros

*) Végzett felreáltanulók és érettségi vizsgálaton jó sükerrel átbocsájtott felgymnásiumi növendékek a müegyetem technikai osztályának m á s o d i k é v f o l y a m á b a mehetnek közvetlenül, hogyha (jelesül az utóbb emlitettek) a mathematikából sükeres eredménynyel vizsgálatot kiállanak és a rajzmüvészetben elégséges jártasságot és készültséget mutatnak ki.

értelembeni technikai tudományszakokra nézve állanak fenn, s nem a gazdászati s kereskedelmi tudományokra nézve is; a miért ez utóbbiak az általános előadási és tantárgyalási rendszerben mint nem-kötelezett szakok tekintethetnek, és az egyik vagy másik technikai évfolyamban lévő hallgatók által, szükségök s belátásuk szerint, szabadon, s semmi fokozatrendhez nem kötve, választatnak és illetőleg csatoltatnak többi tantárgyaikhoz. E rendszer nyomán oly tanulók például, a kik magukat a technikai tudományok egész körében teljesen ki akarják az intézeten képezni, ez utóbbin 5 évet, a kik pedig csak egyes ágakban, azok 2—4. évet fognak ezen tölteni. — A technikai főtudományszakokból kiállott évi vizsgálatokról tanúskodó tanbizonyítványok együttvéve az intézet jelen szerkezete nyomán egyenlő érvényűek a felavatási oklevéllel, a mely az ipartanoda, illetőleg az egyetemmel 1850-ig kapcsolatban állott geometriai tanfolyam azelőtti szervezete folytán, például az onnan kikerülő mérnököknek a kiállott szigorú vizsgálatok következtében szolgáltatott ki. *)

A műegyetem szervezetére s belügyi viszonyaira vonatkozólag említést érdemelnek még a következők. Először az, hogy az intézet mindazon technikai műszerek, eszközök és gépekkel, a melyek a tudományok gyakorlati alkalmazására, kisérletek tételére, és mintázatok vagy előképek felállítására szükségesek, mind nagyobb és teljesb mértékben fölszereltetik, s e czélra a tanulmányi országos közalapból évenkint 2500 ftra rúgó összeget húz. Másodszor az, hogy a műegyetemi hallgatók számára ösztöndíjak léteznek, **) melyek évenkint szegénysorsú kitünő növendékeknek kiadatnak, s hogy oly ifjak, kik a középtanodákban vagy felsőbb

*) Ez utóbbi körülménynek újabb időkben azon balkövetkezménye volt, hogy a polytechnikum e tekintetbeni szabályait és szervezetét nem ismerő hatóságok és az 1848. év előtti mérnökök a műegyetemből kikerült tanulókat az őket teljes joggal megillető okleveles-egyéni minőségben elismerni vonakodtak, s így többszörös panasztétel folytán az illetők részéről, az országos főkormányszék az e tárgyra vonatkozó legf. szervezeti rendszabályokat újolag és újolag közzétette.

**) Jelesen egy Trenka-alapítványból.

tanintézetekben ösztöndíjak élvezetében állottak, ez utóbbiakat a polytechnikumbai átlépés (illetőleg átmenés) esetében is megtartják. — Végre harmadszor: a mi az intézet fenntartási költségeit illeti, ezek a legújabb időben átlagosan évi 30,000 forintot tesznek, a mely összegből mintegy 20,000 ft a tanárok, a tanítók és tanársegédek fizetésére, 2400 ft az igazgató évi fizetvényére, 2500—2600 ft az évi dotátióra, 1600 ft a szállásbérre, 1200 ft a szolgaszemélyzetre, és 1200 ft fára esik, a fennmaradó somma pedig javítások és belkezelési költségek fedezésére alkalmaztatik. A mi pedig az intézetnek jövedelmeit illeti, ezek nem tekintve az állami tanulmányalapból folyó s ép előbb érintett forrásokat, azon összegekből állanak, a melyek a tanulóktól az intézetbe lépés alkalmával mint fölvételi és tandíjpénzek fizetendők; és pedig: a fölvételdíj az előkészítő osztályban 2 ft 10 kr, a technikában pedig 4 ft 20 kr; a tanpénz az előkészítő osztályban egész évre 10 ft 50 kr, a műtani osztályokban pedig 21 ft. — A fölvételi díjakból befolyó összeg évenkint a műegyetemi könyvtár szaporítására szolgál, s az utóbbi években átlagosan 500 frra rúgott fel. — Szegényebb sorsú s szorgalmas tanulók egyébiránt a tandijak alól fel szoktak mentetni.

C.

STATISTIKAI SZÁMVISZONYOK KÜLÖNÖSEN.

A műegyetem statistikai számviszonyainak áttekintésénél mindenkor szem előtt kell tartanunk azt, a mit fentebb a történelmi előzményeknél egyáltalában, és az ipartanodának 1851-től egész 1856-ig reáliskolai osztályokkali kapcsolata felől különösen megemlítettünk; másfelől meg azt, hogy a jelen vázlatban csak az utolsó tíz évre vonatkozó statistikai számadatokra fordíttatik figyelem, az 1848-ki év előtti állapota az intézetnek pedig tekinteten kivül marad.

Lássuk előbb a tanítói személyzetet. — A műegyetem tanítóinak kara három rendbeli tanerőkből áll, jelesül r e n d e s nyilvános t a n á r o k b ó l, olyformán mint az egyetemeken, jogakademiákon vagy egyéb birodalmi technikai főiskolákban; azután t a n í t ó k és r e n d k i v ü l i (vagy mellék-) tanítókból (a kik közé a rajz, a nyelv, a mintázás és az irástan képviselői tartoznak); végre t a n á r s e g é d e k vagyis assistensekből, kik az egyes technikai tanárok oldala mellett mint segélők működnek, s a középtanodai tanító-állomásokra nézve tulajdonképeni j e l ö l t e k n e k tekintethetnek. *) A tanárszemélyzetnek tüzetesb figyelembevétele e helyütt reánk magyarokra nézve azért bir bizonyos jelentőséggel és érdekkel, mivel az ez ügyre vonatkozó statistikai számadatok némileges támaszpontot szolgáltatnak azon, korunkban nem ép egészen jelentéktelen, kérdés megoldására, állanak-e s mily arányban rendelkezésre olyas tanári képzettségü s tanárjelölt egyének, a kik a korunkban oly nagy terjedésü technikai tudományok illő képviselésére alkalmasak? — Ezeket előrebocsájtva, a műegyetem tanárszemélyzete az utolsó 10 évben a következő számviszonyokat mutatja. Az i g a z g a t ó n k i v ü l ugyanis az intézetnél ez időszakban volt alkalmazásban: **)

Tanév:	Rendes tanár:	Rendkivüli tanító:	Tanársegéd:
1851/2	10	2	—
1852/3	12	—	—
1853/4	12	1	1
1854/5	12	1	1
1855/6	12	1	1
1856/7	12	1	1
1857/8	12	6	4
1858/9	12	6	4
1859/60	12	6	4
1860/1	12	6	4

*) Ezek rendesen két éven által vannak az intézetnél, és azután vagy a gyakorlati iparéletbe, vagy technikai vállalatokba és hivatalokba, vagy pedig a tanítói pályára lépnek.

**) A következő átnézetben 1851—1857-ig 7 póttanár a rendesek közé soroztatott.

Vagyis az összes tanári személyzet állott:
1851/2-ben: 12, 1852/3-ban: 12, 1853/4-ben: 14,
1855/6-ban: 14, 1857/8-ban: 21, 1858/9-ben: 22,
1859/60-ban: 22 egyénből; — a kik közöl jelesül nyelv és nemzetiségre nézve 16 magyar, 4 német, és 2 cseh vala. — A tanárszemélyzet számviszonya tekintetében e szerint a budai egyetem, az egyetlen bécsinek kivételével, a monarchia bármely egyéb technikai főiskolájával versenyez, sőt majdnem valamennyiét meghaladja.

A mi a tanulók számát illeti, erre vonatkozólag szinte azon fentebb megérintett körülmény tartandó szem előtt, hogy különbséget kell tennünk a tanintézet azon időszaka között, a midőn még reáliskolai tanfolyamokkal volt kapcsolatban, és a között, midőn mint egészen önálló teljes szervezetü technikai főtanoda működött. — Igy jelesül: az

1851/2.	tanévben	80	technikus	és	79	reáltanuló	volt.
1852/3.	„	134	„	„	117	„	„
1853/4.	„	140	„	„	118	„	„
1854/5.	„	129	„	„	145	„	„
1855/6.	„	128	„	„	63	„	„
1856/7.	„	171	„	„	37	„	„
1857/8.	„	195	„	.	—	—	—
1858/9.	„	201	„	.	—	—	—
1859/60.	„	159	„	.	—	—	—
1860/61.	„	159	„	.	—	—	—

1851—1861. tehát 149 évenkint átlagosan. *)

E számadatok figyelmesb vizsgálata a következő észrevételekre vezet. Mindenekelőtt ugyanis arra, hogy a budai müegyetem hallgatóságának számaránya tekintetében az ausztriai birodalom e nemü 7 intézete közt (bécsi, prágai, grácz, krakói, brünni, lembergi) mindekkoráig ugyan az utolsó helyen áll, hogy azonban kitünö mértékben csak két intézet t. i. a bécsi (átlagosan 1450) és a prágai (átlagosan 720) által előztetik meg, minden többiekkel pedig meglehetősen egyenlő vonalon áll, mert egyike sem örvendett az utolsó évtizedben nagyobb számu tanulóknak mint átlagosan évi

*) A legújabban megkezdett tanévre 205 hallgató van bejegyezve.

155—250-nek *). — Ezen, hazai ipar- s üzletviszonyaink szüksége szempontjából aránylag mindenesetre gyér látogatásnak okait azonban nem nehéz kitalálni. Először ugyanis tagadhatlan az, hogy honunkban a mérnökséget kivéve, a technikai hivatás egyéb szakai még mindekkoráig nem igen nagy figyelemre méltattatnak, s a jogtudományi pálya még mindig túlnyomólag bir vonzó erővel az ifjuságra és míveltebb körökre. Másodszor az, hogy hazánk ez egyetlen s valóban nagy áldozatokkal és költségekkel fentartott főtanodája, sokaktól, söt fájdalom! legértelmesb köreinkben sem ismertetik; vagy legalább oly mérvben nem méltányoltatik, mint azt szervezete és eddigi működésének eredményei folytán is már megérdemlené. Ismeretes dolog továbbá az, hogy sok magyar szüle, azon (ép az említett ismeretlenségből eredt) hitben, hogy a bécsi polytechnikai intézetben gyermekei teljesb és sokoldalúbb kiképeztetést nyerhetnek, azokat inkább Bécsben járatja, mintsem a hazai főtanodába küldené. S hogy e momentum felette jelentékeny, kitűnik egyszerűen azon tényből, hogy az utóbb lefolyt években (hivatalos adatok szerint) átlagosan mintegy 200; — az 1857-ben jelesen 246 magyar ifjú látogatta a bécsi műegyetemet, **) söt néhány még a prágait is. —

A bécsi politechnikumban nevezetesen az utóbb lefolyt 9 évben a magyar ifjak száma az összes hallgatóságban következő arány tüntetett fel:

*) V. ö. Czörnignek nemrég megjelent: „Statistisches Handbüchlein für die Öst. Monarchie" cz. m. 98. lapj. és „Mitth. aus dem Gebiete der Statistik. VII év. 1-sö füzet 121—152. lap.

**) Nem számítva az 50 före menö magyarországi szlávokat, meg körülbelül ugyanannyira menö magyarországi izraelitákat, úgy hogy azt mondhatni, hogy az említett tanévben az 1228 bécsi műegyetemi tanulók közöl 350, azaz közel egyharmadrész a magyar birodalom részeiből került ki.

1853-ban volt összesen			1732	tanuló,	s e	közt	magyar	246
1854- „	„	„	1569	„	„	„	„	238
1855- „	„	„	1424	„	„	„	„	252
1856- „	„	„	1176	„	„	„	„	237
1857- „	„	„	1228	„	„	„	„	246
1858- „	„	„	1283	„	„	„	„	235
1859- „	„	„	1251	„	„	„	„	224
1860- „	„	„	1030	„	„	„	„	160
1861- „	„	„	1000	„	„	„	„	133

mely számösszletekben azonban a hivatalos kimutatásban „déli szlávok“ czím alatt előforduló tanulók, nincsenek bennfoglalva.

E jelenségnek egyébiránt szinte nem nehéz okait kijelölni, ha tekintetbe vesszük a most lefolyt évtized sajátlagos viszonyait; a magyar műegyetemnek a budai várbani elhelyeztetését, mely körülmény sok ifjúnak a látogatást majdnem végkép lehetlenné tevé, s egyáltalában mindazon nehézségeket tünteti fel, a melyek egy főiskola meghonosulásának ellene működnek; végre azon sok tanulóra döntő fontossággal biró körülményt, hogy a budai polytechnikum szervezete és tanrendszere a még eddig végleg nem rendezett bécsi és prágai polytechnikumokénál szigorúbb, jelesen annyiban, a menynyiben az utóbbiakon az egyik tanfolyamból a másikba való átmenetel nem v i z s g á l a t i, hanem egyszerű l á t o g a t á s i bizonyitványoktól föltételeztetik, s a mennyiben az összes technikai tanulmánykör egy évvel ez intézeteken hamarébb végeztetik be, mint a budain, hol az oly roppant terjedelmü és főfontosságú épitészettani szak nem egy, hanem k é t é v e t veszen igénybe, — a tudomány és gyakorlat követeléseinek egyébiránt teljesen megfelelőleg. — E mellett, a mi a műegyetem aránylag csekély látogatási számviszonyait illeti, — másodszor azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy egyfelől a legújabban lefolyt három négy év alatt a monarchia valamennyi részeiben a technikusokra irányzott, s azelőtti rendkivüli kereslet némileg megcsökkent; másfelől pedig az 1859-ki katonaújonczozási pátensben a technikai intézetek növendékei katonakötelezetteknek nyilváníttattak, és igy (ámbár a határozat 1860-ban érvénytelenné tétetett) a műegyetemek hallgatósá-

gának számaránya ez által is tetemesen leolvadt. Szóló tanúbizonyságai mind ezeknek a birodalom valamennyi technikai főtanodái, a mennyiben például:

A bécsi polytechnban	1852-ben	1819	tanuló,	1859-ben	csak	1251
„ prágai	„	„	1078	„	„	„	617
„ brünni	„	„	347	„	„	„	228
„ krakói	„	„	230	„	„	„	171

hallgató volt, és a birodalom összes intézetei növendékeinek száma az említett években 4046-ról 2806-ra apadott le.

A mi továbbá a műegyetemi tanulók nemzetiség tekintetében számviszonyait illeti, csak az utóbblefolyt négy iskolaévben mutatkozott arány méltányolható tüzetesen, midőn t. i. az intézet a reálosztályoktól megválva, mint teljesen önálló főiskola jelenkezik. Ezeket figyelembevéve:

Nemzetiségre nézve:	1857/8.	1858/9.	1859/60.	1860/1.
Magyar	112	117	85	103
Német	51	49	32	24
Szláv	9	10	14	12
Román	—	—	—	1
Zsidó	22	25	28	19

vagyis összefoglalva az egész négyévi időközt a 714 főre menő hallgatóságból:

417,	vagyis körülbelül	59 %	magyar
156,	„	22 „	német
45,	„	6 „	szláv
94,	„	13 „	zsidó

volt; és így a műegyetemnek, melyen a magyar nemzetiségű tanulók oly határozott számtúlsulyban vannak, magyar jellege ez irányban is teljesen jogosúltnak jelenkezik. *)

*) A jelen 1861/2 tanév 205-re menő hallgatósága nemzetiség tekintetében a következő arányt mutatja fel: Magyar van 163; német 29; szláv 11; román 1; egy pedig dánországi.

A mi pedig a vallást illeti, e tekintetben a műegyetemi tanulók a következő számviszonyokat tanúsítják:

Vallásra nézve:	1857/8.	1858/9.	1859/60.	1860/1.
Katholikus . .	122	129	91	99
Ágost. hitvll. .	19	22	19	16
Református . .	28	21	14	16
Görög óhitű . .	4	4	7	9
Mózes hitű . .	22	25	28	19

E szerint az utóbbiefolyt négy évi időszakban a 714 főre menő műegyetemi hallgatóságból *)

441	tanuló,	vagyis	63 %	katholikus
76	„	„	10 „	ágostai hitv.
79	„	„	11 „	helvét „
24	„	„	3 „	görög óhitű
94	„	„	13 „	mózes hitű

volt; a katholikus hitet követők száma tehát a többiek számát együttvéve jóval meghaladja; a két protestáns egyházhoz tartozók számviszonya pedig teljesen egyenlő arányt tanúsít.

Tekintve végre az előadások látogatását a műegyetemi ifjuság számaránya szerint azon eredményre jutunk, hogy az intézeten előadott tanszakok közől legnagyobb hallgatóságnak az ipari vagy mechanikai természettan, azután a felsőbb mennyiség- és leírati mértan; középszerűnek az erőműtani, gépészeti, technologiai, épitészeti és általános természettudományi szak; leggyérebbnek pedig az általános műveltségi szakok, jelesül a természetrajz, a kereskedelmi s gazdászati szakok, meg a jogisme, és a számviteli tárgyak, örvendenek. Kitetszik ez a következőből. Az 1859/60- és 1860/1-ki tanévben a 159 főre menő hallgatóságból látogatta mintegy:

*) A jelen 1861/2 tanév 205 főre rúgó hallgatóságából 130 katholikus; 26 református; 25 ágostai hitvallásu; 3 görög óhitű és 21 izraelíta.

33 száztóli a leírati mértant.
32 „ „ felsőbb mennyiségtant.
32 „ „ ipari természettudományt.
24 „ „ elemi mathesist.
22 „ „ gyakorlati mértant.
21 „ „ általános physikát.
20 „ „ technologiát.
20 „ „ erőmű- és géptant.
8 „ „ építészettant.
8 „ „ elökészítő tanfolyamot.
6 „ „ mezőgazdaságot.
4 „ „ erdészettant.
4 „ „ nemzet-gazdászattant.
4 „ „ jog- és törvény-ismét.
4 „ „ vegytant.
3 „ „ politikai és kereskedelmi számvitelt.

Érdekes volna e helyütt záradékul még egy pilantást vetni az intézet technikai, physikai és gépészeti eszközei és segédszereire, valamint könyvtárára (mely egészen újból lészen alapitandó, csak az újabb években kezdett tulajdonképeni rendeltetésének megfelelőbb állapotra vergődni); minthogy azonban a legújabb e nembeli fölvételek részletesen még nem állanak értekező rendelkezésére, csak a következőket tartja még kiemelendőknek.

Az intézet könyvtára, a mely 1859-ben csak 890 munkát számított, jelenleg már 1247 munkából áll, melyeknek kötetszáma körülbelül harmadfélezerre rúg, s a technikai és természettudományi irodalom több kitünő szak- és segédműveit tartalmazza. — A mi az egyes tanszakokhoz tartozó szertárakat illeti, ezek között említésre méltó a természettani kabinet; az áruszertár, a mértani és gépészeti, a terményrajzi és gazdászati kabinet; az építéstani tár; meg a jeles szerkezetű vegyészeti laboratorium; — mindannyi nagybecsü és czélszerüen kezelt segédszerek, a melyek a felsőbb s gyakorlati kiképzésre törekedő tanulónak minden irányú kimivelődésére a legszebb alkalmat nyújtják.

X.

FRANCZIAORSZÁG ADÓZTATÁSI ÉS PÉNZÜGYI STATISTIKÁJA.

Weninger Vincétől.

I. ADÓZTATÁS.

Francziaország pénzügyei a múlt század nagy forradalma óta más alakban és módon fejlődnek, mint az azelőtti korszakban. A forradalom a szabadalmazott és adómentes rendeket megszüntetvén, az adóztatás általánossá lett és az adóztatási rendszer tökéletesen átalakult.

1) Direkt adó.

Francziaországban 4 féle direkt adó létezik, ugyanis:

1. a földadó és adó a fekvő birtokra (contribution foncière);
2. a személyadó és lakadó (contr. personelle et mobilière);
3. az ajtó és ablakadó (contr. des portes et fenêtres);
4. a kézmüves és iparadó (contr. des patentes).

Ehhez a különböző szükségekhez képest csatoltatik még a pótlékadó. Ugyanis 1856ban a direkt adó volt:

Adónem:	Főadó-öszveg	Közköltségre	Megyei pótlék	Községi pótlék	Öszveg
1. Földadó	161,442,626	4 %	39,4 %	27,2 %	70,6 %
2. Személyadó	36,236,134	23,4 „	39,1 „	22,1 „	84,2 „
3. Ablak s ajtó a.	26,748,628	18,8 „	15,9 „	17,7 „	52,4 „
4. Iparadó	25,037,208	11,8 „	15,8 „	15,8 „	43,4 „
Öszveg:	269,464,596	frank.			

Ezen összeghez számítandó tehát még a közköltségi pótlék, mely:

a) A földadónál	4 % =	6,457,705,01	frank.
b) „ személyadónál	23 „	8,334,310,82	„
c) az ablak- és ajtó-adónál	18,8 „	5,028,742,06	„
d) az iparadónál	11,8 „	5,322,390,54	„
	Összeg:	25,143,148,46	„

Megyei pótlék:

a)-nál	27,9 %	63,608,394,64	frank
b)-nél	22,1 „	8,008,185,61	„
c)-nél	17,7 „	4,734,507,15	„
d)-nél	15,9 „	7,160,916,07	„
	Összesen:	83,513,003,47	frank

És így a községi pótlékon kivül a direkt adó:

269,464,596	frank.
25,143,148,46	„
83,513,003,47	„
Végösszeg: 378,120,748	„

Lássuk már most egyenként ezen adónemeket:

1. Földadó. Az 1808-ban felállitott kataszter 1847-ben bevégezte munkáit. Az okozott 150 millió frank költségből 60 milliót az állam, 90 milliót pedig a departement-ok viseltek. Adómentesek: a köztérek és utczák, középületek, álladalmi erdők. A be nem épitett adóképes terület 49,285,292 hectares (= 85,6 millió bécsi hold), a beépitett terület 245,045 hect. (= 426 ezer hold), az adómentes terület 2,775,408 hect. (= 4,8 millió hold).—Az egész terület tehát 90,8 millió bécsi hold. Az adóképes épitmények száma 6,915,879. — Az adóképes tiszta jövedelem 1053,907,113 frank, miután a fenntartásra s. a. t. 25—33, % leszámittatott. A parczellák száma 126,219,194. —

2. Személy és lakadó. Ezen adónemre nézve 1831 és 1832-ben hozattak törvények, a melyek értelmében a személyadó a 3 napi munka értékére kiterjesztetik, mely napi munka nem a személy hivatása, hanem a megye szerint igazodik és ½—1½ frankra van téve. — A lakadó a használt lakás nagysága és értéke után igazodik, és így a lakbért tekinti a jövedelem mérléptékének, az Ausztriában divatozó jövedelmi adót tehát mintegy helyettesiti.

3. Ajtó és ablakadó. 1798-ból ered. Az erre vonatkozó utolsó felszámitás 1846-ban történt, mely $7^1/_2$ millió házat $44^1/_4$ millió ablakkal és ajtóval mutatott ki. Az adó a helység után igazodik.

Egy—öt nyilású házaknál ezen adó $^9/_{10}$ — $8^1/_2$ frank, ezen felül pedig minden nyilás után emeletek szerint számittatik az adó.

4. Az iparadó. 1791-ben eltöröttettek a czéhek és az ezeknek fizetendő illetmények helyett az iparosokra, kézművesekre nézve ezen uj adónem jött létre a közkincstár javára. Ezen adónem végszervezését 1858-ban érte el. — Ezen adónem alá mintegy $1,^{'}_{15}$ millió ember esik, kik 8 osztályba vannak rendezve, és minden osztály a lakhely népessége szerint van megadóztatva; ugyanis az első osztálybeliek 35—300 frankot, a 8-ik osztálybeliek 2—12 frankot fizetnek. Az adó nem egyéni, hanem az évenkinti hivatalos felvétel szerint igazodik, mely a vagyon és üzlet kiterjedésére vonatkozik.

Az egyenes adó fizetésének módja és költsége.

Az adó havi részletekben utólagosan fizetendő. Az állam a lejárt és folyó évi adóra nézve elsőbbségi joggal bir az adóköteles vagyona felett. A felek bélyegment tudósitás által (mely 5 centimebe kerül) értesittetnek illetményeik fizetendö voltáról. —

A direkt adó oly könnyen foly be, hogy igen kevés hátralék szokott maradni. A legújabb adatok nyomán:

1858-ban:		1859-ben:		
283,433,000	frank,	288,266,700	frank,	a valószinü bevét. direct adób.
498,000	„	519,000	„	tudósitványok
283,931,000	„	288,785,700	„	
161,605,065	„	171,706,788	„	mindennemü pótlék.
445,536,065	„	460,492,488	„	

és igy a direkt adó az összes jövedelem $^1/_4$-ét teszi.

A beszedési költség 1859-ben 17 millióra rugván, a bevételből mintegy $3^1/_2$ % esik a beszedésre.

A direkt adó Ausztriában. 1856-ban Hübner szerint ki volt vetve:

Főösszeg		88,497,047	forintban:
Pótlék	országos költségre .	8,848,943	„
	Földtehermentesítés .	13,821,588	„
	Kerületi költség . .	3,296,161	„
	Községi	18,614,072	„
Összesen:		133,077,811	frt; a községi pótlékon kivül 114,463,739 ft p. p.

A 88½ millió frtnyi főösszeg a múlt évi maradékokkal együtt 92,131,812 pfrt valódi bevételt adott, melyből esik:

Föld- . . .	adóban .	61,350,610	forint p. p.
Ház- . . .	„ .	11,638,941	„ „
Kereset- . .	„ .	9,997,709	„ „
Jövedelmi- .	„ .	9,020,773	„ „
Különf. régi adó hátralék		123,779	„ „
Összesen:		92,131,812	„ „

A fentebbi 114,463,739 frt pp = 120,186,925,, $_{25}$ frt o. é. vagyis frankban 300,467,313,$_{12}$, ehhez a községi költség 18, $_{6}$millió frt pp = 48,$_{9}$ millió frank, tészen összesen közel 350 millió frankot. Ha összehasonlitást akarnánk tenni a direkt adóra nézve Ausztria és Francziaország között, ki kellene előbb választhatni azon adópótlékot, mely Francziaországban a direkt adóba foglalva, nálunk községi adó gyanánt fellép, és a mely költségek az egyes ministeriumok kivánataihoz és szükségeihez képest az egyenes adó utján vétetnek fel. —Francziaországban az 1859-dik budgetben az egyenes adóra vetett pótlék közt találunk:

1) Az oktásügyi ministeriumtól az elemi oktatásra 5,17 milliót; 2) a belügy ministeriumtól 89¼ milliót a departementokra; 3) a kereskedelmi és közmunka ministerétől 2,3 milliót, tüz és más elemi csapások által károsultak segélyezésére; 4) a pénzügyi ministertől 75½ milliót különféle költségre .— Ausztriában a pótlék nincs részletesen indokolva, és igy az egybeeső tételek mindkét irányban ki nem tehetők. Az Ausztriában megnevezett pótlék egyedül csak a belügyministeriumtól van véve.

A direkt adó az összes állami jövedelemnek jelenleg Ausztriában mintegy 35 %-át, Belgiumban 22, Angliában 26 %-á teszi. Csak két állam létezik, mely nem használja még a

direkt adózdatást, úgymint Norvégia és az Éjszak-Amerikai egyesült államok. —

Miután 1856-ban Francziaország népessége 36 millió, Ausztriáé podig közel 37½ millió (1857-ben a népszámitás közel 37¾ milliót mutatott) volt, a direkt adóból egy-egy lakosra esik:

Francziaországban 10,50 frank
Ausztriában . . 8,54 „

2 Indirekt adók.

Ezen adónem 1789 előtt „Aides“ név alatt létezett, 1791-ben megszüntetvén, 1815-ben ismét behozatott, és magában foglalja az adót:

1. Szeszes italokra.
2. Közhasználatlan lévő kocsikra.
3. Kártyákra.
4. A kezességi jogra, arany és ezüst tárgyakra..
5. Belföldi hajózásra.
6. Hajókra, csónakokra és kompokra (révészet).
7. A beviteli jogra (droits d' octroi).
8. A belföldi sóadót.
9. A „ czukoradót.
10. A dohány-egyedárusságot.

Ezen adónak kezelése és beszedése a departementokban igazgatók által vezettetik, kik egy részről a központi kormánynyal vannak érintkezésben, más részről pedig alattuk állanak a felügyelők és ellenőrök, beszedők és segédek. Az egész személyzet 9600 egyénből áll 20 millió frank fizetéssel.

Engedélyi díjt (licence) oly egyének fizethetnek, a kik egyszerre több oly üzletet visznek, melyek mindegyike indirekt adó alá esik; ez úton 4,019,975 frank fizetődött az államnak 1856-ban.

1. Italok (Boissons). 1808 előtt ezen adó a felvett leltárak szerint szedetett be a termesztők és gyárosoktól. Azóta az adó a nagy és kis kereskedésre nehezedik. Adó alá van vetve: a bor, almabor (cidre), körtebor, mézviz (hydromel) sör, pálinka, lélitalok (liqueurs), borszesz, borszeszbe tett gyü-

mölcsök. Ezen adó továbbá lehet: forgalmi adó, bemeneti adó, részleti és fogyasztási adó; a szeszes italok mindegyike az egyik vagy másik adó alá esik. Fogyasztási adót a pálinka és szeszes italok után akkor kivánnak, ha közvetlenül a fogyasztó veszi azokat meg, és 50 frankot tesz minden hectolitre után (egy bécsi akó után közel 11½ frt)

A beviteli adó a 4000 lelket meghaladó népességgel biró városokban szedetik. Párisban egyedül csak beviteli adó fizettetik, mivel minden más adónak ellenőrzése nagy nehézséggel járna. Itt következik egy táblázat, mely mind a megadóztatott mennyiséget, mint pedig az adó-összletet kimutatja.

Adó neme:	Bor	Alma-, körte-bor és mézvíz	Borszesz, pálinka, lélital
	hectolitres után		
Forgalmi adó (circulation) .	5,849,682	968,410	
Részleti és fogyasztási adó (de détail et consommation)	3,780,474	2,595,181	295,661
Általános fogy. adó a szeszes italokra	—	—	396,922
Beviteli adó Párisban . .	1,041,761	21,005	75,812
Egyéb helyeken beviteli adó	4,202,955	1,243,655	252,838
Összesen:	14,874,872	4,828,251	1,021,233
Ebből levonandó azon mennyiség, melytől beviteli adó fizettetett és a fogyasztási adónál is felsoroltatott	2,560,812	1,667,238	252,838
Valóban elfogyasztatott:	12,314,560	3,161,013	768,395
	3,161,013		
	768,395		
	16,243,968		
Sör	6,448,692		
Végösszeg:	22,692,660		

Ezen italmennyiség után az összes adó 145,498,582 frkra rúgott, a mi egy-egy lakosra 4 frank adót tesz ki. Ugyanezen adóösszeg 1816-ban 66⅔ millió, 1828-ban 110 millió, 1846-ban 100 millióra rúgott. —

2. Sójövedék. Minden belföldi, algiri vagy a gyarmatokból került só mázsája (178½ bécsi font) után jelenleg az illeték 10 frank (100 bécsi font után közel 2¼osztr forint), marhasónál 5 frank, ha hivatalos egyén jelenlétében felhasználtatik.

A sónak előállitása bizonyos feltételekhez van kötve, a jövedék részint a vámhivatalok által, részint az indirekt adó hivatalok által kezeltetik.

1856-ban 352 millió kilogramme só fogyasztatott el, mely növekedése a fogyasztásnak egyedül a leszállitott jövedéknek tulajdonitható, miután az 1806-ban 28½ frk, 1816-tól 1849-ig 30 frank volt mázsánként. A kivitel 1856-ban 35½ millió frankot tett.

3. Kocsi-jövedék. Ezen adó 1797-ben hozatott be. A közhasználatban lévő kocsik három osztályba rendeztettek, u. m:

a) a rendes szolgálatban lévő kocsik, b) az alkalmilag használt kocsik, c) esetlegesen szolgálatba jövő kocsik. — Mindezektől 1856-ban az összes jövedelem 22,715,338 frankra rúgott, mig 1846-ban 11 milliót alig ért el. E nagy jövedékemelkedés a vasuti kocsik szaporodásának tulajdonitható.

4. Czukor. 1837-ig a répaczukor adómentes volt, és csak azon évben vettetett arra először 5 frank adó minden 100 kiló után. 1843-ban ezen adó már 45 frankra emeltetett, annyira, mint a beviteli vám volt a gyarmatczukor után. 1852 óta a gyarmati czukor előnyére a répaczukor még 7 frank pótadót kénytelen fizetni, és igy a belföldi répaczukornál az adó 45 frk (a kettős tized pótlékkal majd 54 frk), a gyarmati czukorra vetett adó 38 frk, sőt a Jó-remény fokán túl fekvő franczia gyarmatokról való czukornál csak 35 frank. Az idegen czukorra vetett beviteli vám, ha franczia hajón vitetik be, 45 frk—60 frk, az idegen hajón bárhonnan bevitt czukornál 60 frk. — 1861-nek július 1-én új vámszabályok léptek életbe.

1856-ban a belföldön előállitott czukor mennyisége volt 97⅔ millió kilogramme, esett utána jövedék 48,084,174 frk. — 1846-ban a jövedék még csak 17½ milliót tett.

5. Játékkártya. Kétféle kártya készittetik: franczia rajzokkal, és idegen rajzokkal. A franczia rajzú kártyát csak az álladalmi papirgyárokban különösen e czélra készült papirra szabad nyomatni, mely papirt csak a kártyakészitők használhatnak; a többi kártya bármely papirból készülhet. — Egy játék franczia rajzú kártya után a jövedék 25 centimes, az idegen rajzù után 40 ctms. A kivitelre szánt kártyák adómentesek, a bevitel tilos. — 1856-ban 3,989,900 játék kártya után 1,207,559 frank volt a bevétel, mig az 1846-ban alig 750 ezer frankra rúgott.

6. Élvezhetlen szesznemüek. Ha a borszesz bármely vegyészeti testben változáson ment keresztül, nem fizeti a borszesz-adót, hanem egy más nemét az adónak (denaturation). Erre nézve az illető iparczikkek 4-felé osztályozva összesen 37,795 frank jövedéket adtak. —

7. A nemes érczből készült tárgyakra nyújtott kezességi díj. Minden arany vagy ezüst tárgy, a finomságra nézve, az államtól felállitott hivatalok által megpróbáltatik. Ily 87 hivatalnál 1856-ban a próbadíj 2,612,992 frankra rúgott. Minden hectogramme arany után a tizedekkel együtt az illeték 24 frank, ezüstnél $1,_{20}$ frank. — 1846-ban ezen jövedék már 2 millióra rúgott.

8. Császári aranyhuzal-gépek jövedéke. A nyújtott arany és ezüst huzalék utáni illeték 55 ezer frankra rúgott 1856-ban.

9. Egyéb bevételek 1856-ban:

Nyugtabélyegek (10 c.)	3,934,996	frank
Hajózási adó folyókon és csatornákon	11,008,678	„
Révészet, halászat és más apróságok után . . .	991,080	„
Hid-vám (4 hídon)	62,328	„
Lefoglalt tárgyak utáni bevétel, czukor-raktárak utáni illetékek, községektől tett visszafizetések és egyéb bevételek	13,588,773	„
Összesen :	29,535,855	„

10. Dohány-és lőpor-egyedárusság.

A dohánymivelés csak 9 megyében van megengedve. Álladalmi dohány- és szivar-gyár 12 létezik. A dohány egyedárusság 500 hivatalnokot igényel, a dohánykereskedők (A trafikans) száma 35,000.

A bevételek következők:

	Nyers bevétel:	Kiadás:	Tiszta bevétel:
1815-ben	53,872,857 frank	18,427,014 frank	32,123,303 frank
1845- „	111,899,920 „	32,096,811 „	82,534,494 „
1852- „	131,289,335 „	33,754,330 „	98,746,819 „
1856- „	163,432,668 „	38,050,000 „	125,382,568 „

A fogyasztásra nézve:

1840-ben 16 millió kilogr; 1852-ben 20½ m. k.; 1856-ban 25¾ m. k. A legdrágább havannai szivarok kilogrammja 100 frk; van 25 és 7½ frankos szivar is. Az árusoknak bizományi díj fejében jutott azon évben 18¾ millió frank.

A puskaport 9000 árus árulja; a puskapor ára egy kilogr. után 1, 60 frk — 15½ frk; eladatott 3,882,260 kilogr. A bevételek.

	Nyers bevétel:	Költség:	Tiszta bevétel:
1830-ban	4,179,999 frank	2,330,852 frank	949,881 frank
1845- „	5,588,179 „	2,833,359 „	1,815,728 „
1856- „	11,069,136 „	4,743,730 „	3,882,261 „

Ezek szerint az indirekt adó 1856-ban volt:

Italoktól	142,484,761 frank
Sótól	7,053,557 „
Belföldi czukortól	48,100,823 „
Egyéb adó . . .	52,133,754 „
Dohány	163,434,549 „
Lőpor	11,069,137 „
Összesen:	424,226,581 „

A költség pedig:

Személyzetre	15,600,000 frank
Anyagokra	15,150,000 „
Különfélék	6,790,000 „
Előlegezések	790,000 „
Dohány vétel és szállítás	27,050,000 „
Összesen:	65,380,000 „

A mi a nyers bevétel 15. 4%-ja; 1846-ban 20%-ra rúgott.

Ezen összeállitás mutatja, hogy Francziaország jövedelmi forrása nagy növekedésben van, annélkül hogy III Napoléon új adónemeket hozott volna be. Ezen nagyobb bevétel azon élénk forgalomnak tulajdonitható, melyet a nagy vasuti hálózat és nagyobb népességi szám magával hozott:

A fentebbi adatok szerint 1 lakosra esik $424,_2 : 36 = 11,_8$ frank.

További jövedelem-források:

1.) Póstaügy. Az összes bevétel 55,794,549 frankra rúgott, mely összegből a levelezésre jut 51½ millió fr. A kiadás 35,409,613 frankot tett, és igy a tiszta jövedelem 20,384,836 frankra rúgott. A központi hivatalban 315 egyén 776,900 frankkal van alkalmazva.

2) „Produits divers" név alatt 1856-ban volt jövedelem:

a) „Taxe annuelle des biens de mainmorte" mintegy örökösödési adó	3,136,840	frank
b) Bányászatból	1,312,301	„
c) Mértékhitelesités után	1,318,057	„
d) Jövedék a pénzverésből	306,956	„
e) Indiai jövedék (a sókivitel jogának átengedéséért)	1,105,465	„
f) Szintén onnét a franczia társaságoktól	362,000	„
g) Szabadalomért találmányokra	1,205,085	„
h) Követségi költségek utáni maradék	35,866	„
i) Elemi tanodák jövedelme (hagyományok, stb.) .	522,043	„
j) Az elemi tanodákra szánt megyei pénzek . . .	35,863	„
k) „ „ „ „ „ „ a budgetekből	313,365	„
l) Tanpénz a felsőbb katonai intézetekben . . .	752,422	„
m) „ a Saumuri és Bresti „ . . .	98,000	„
n) 2% a hadsereg fizetéséből a „Hotel des Invalides" részére	1,267,060	„
o) A tengerészektől a rokkantok házában	48,000	„
p) Páris várostól az őrsereg részére	1,751,239	„
q) A községektől a rendőrségre adott illeték . . .	329,780	„
r) Tanintézetek, kórodák, s a. t. után	967,252	„
s) Különböző kincstári jövedelmek	6,493,311	„

és több más jövedelem a dolgozóházak után, nyujtott segélykölcsönökből, telegrafok után, császári nyomda és egyletek után.

3. A beigtatási illeték, bélyeg, korona-jószágok.

Mindhárom jövedelem-forrás együtt igazgattatik a központi hivatal által, melyben 108 egyén 464,200 frnk fizetéssel van alkalmazva. A megyékben 87 igazgató van ezen ügyek élén. —

A beigtatás vagyis birtokváltoztatás hivatalos feljegyzése bizonyos, az értékhez mért illetékfizetéssel van összekötve. Ezen illeték nem csak adásvevéskor, hanem mindennemű birtokváltoztatásnál fizetendő. 1856-ban mintegy 5^1_2 ezer millió érték után közel 200 millió frankot jövedelmezett a beigtatás; ide tartoznak: a birósági illeték (droit de greffe) 1857-ben volt 4,825,000 frk, betáblázás (droit d' hypothèques) 3,250,000 frank (t. i. ezer frank után 17 frank), büntetések 7,270,000 frk, útilevelek 631,000 fr (belföldön 2 frk külföldön 10 fr.), a kanczellárság illetéke úti leveleknél 34,955 frk; vadászengedélyekért 3,192,360 fr; álladalmi pecsétért (névváltoztatáskor, rokonokközti házasság-kötéskor) 86 ezer frank.

Bélyeg. Kétféle van, ugyanis olyan, mely a használt papir nagyságához van alkalmazva, és olyan, mely az érték öszveghez van mérve. Hirdetményekre 12 decimeterig 5 centitimes, s azonfelül 10 c. fizetendő; hirlapok után a bélyegilleték 1856-ban 5^3_4 millió frankot, mindössze pedig 54^1_2 milliót tett. A korona jószágok után 11 millió és a hozzátartozó forrásokból $11^1/_2$ millió volt a jövedelem 1856-ban, és igy mind három irányban összesen a bevétel 365,714,201 frk, a kiadás pedig 12,851,000 fr. volt. —

4. Erdők. Az álladalom, községek, intézetek erdői a pénzügyi ministerium felügyelete alatt állanak, mely czélra 4,500 egyént $4^3/_4$ millió frk évi fizetéssel és költséggel tart. A kivágott fa értéke 1856-ben 32 $^1/_4$ millió frkra rúgott, mely a kisebb jövedelmekkel (faszén, gyümölcs, mag, halászat) $38^1/_3$milliót tesz. — Az eladott tüzifa lábon állva 892 frankkal 1 hectare után kelt el és az egyébb czélokra adott faszálak darabja 14 frk volt átlagosan.

5. Vámok. A vámok az indirekt adóval együtt kezeltetnek; nem lehet itt szándékunk a vámszabályok fejtegetésébe bocsájkozni, egyszerüen csak felemlitjük, hogy 1856-ban:

A bevitt árúk értéke 2 ½ ezer millióra rúgott 177 millió frk adóval.

A kivitt árúk értéke 2,4 ezer m. frk 1⅔ m. frk adóval, a hajózási adó 3 ⅔ milliót, az egyébb jövedelem pedig (elkobzás, ólmozás s. a. t.) 3½ milliót, az összes nyers jövedelem 185,968,642 frk, a kiadás 11,8%-ja a bevételnek. —

Összevonva:

A jövedelem neme:	Nyers bevétel frank:	Költség frank:	A költség aránya a bevételekhez:
Egyenes adó . . .	448,401,429	16,710,647	3,, %
Koronajószágokból .	17,135,137	12,487,265	3,, „
Beiktatásért és bélyg.	341,110,963		
Erdő és halászati jöv.	36,847,209	6,877,938	18,, „
Vám és só	213,119,919	94,608,653	22,, „
Indirekt adó	423,342,900		
Posta	55,794,550	35,409,613	63,, „
	1,535,752,107	166,094,018	10,, „
A megyebeli szolgálatra szánt összeg .	22,443,702		
Algír után	18,466,469		
Nyugpénz-alapból . .	11,941,115		
Törlesztési „ . .	111,587,323		
„Produits divers“ . .	48,166,537		
	1,748,357,553	166,094,018	9,, „
Rendkivüli forrásokból	164,644,596		
	1,913,002,149		
Maradék az előbbi évről (kölcsönökből)	406,887,042		
Főösszeg:	2,319,889,191 frank.		

Hübner szerint 1856-ban az Ausztriában bevett indirekt adó és jövedék:

a) Fogyasztási adó:

Pálinka adó után a nyers bevétel volt	9,393,336	frank
Sörtől	7,588,639	„
Bor és must után	4,778,585	„
Liszt és kenyér után (Olaszhonban) .	500,329	„
Húsfogyasztási adó	5,360,383	„
Belföldi czukor-gyáraktól	1,576,879	„

Ehhez véve még a zárt helyek külön fogyasztási adóját, ered összesen f. 33,620,122 p. o. mely összeghez a községek még 2,681,560 frt pótlékot csatoltak; e nélkül jut egy-egy lakosra átlagosan 92¾ kr. osztr. értékben, a mi = 2,₃₂ frank. — A költséget Lónyay Menyhért mintegy 10 %-ra teszi.

b) Sójövedék.	A nyersbevétel	39,955,181	ft p. p.
c) Dohányegyedárusság.	„	49,043,449	„
d) Bélyeg egyenes illetékek és díjak . . .	„	28,667,818	„
e) Vám-jövedelem. . . .	„	22,923,947	„
f) Posta- „	„	11,488,327	„
g) Telegraf- „	„	904,631	„
h) Úti-vám- „	„	2,685,626	„
i) Lotto- „	„	5,729,619	„
k) Bányászat mintegy . .	„	1½ millió	„

Mind ezen egyes adónemekre legjobb felvilágositást ád Lónyay M. urnak az ez évi második füzetben lévő czikke az indirekt adóról. Ezen 1856-ra vonatkozó p. forintokban kitett összegeket itt közöljük a végre, hogy a tisztelt olvasónak az emlitett adatok kikeresése ne okozzon nehézséget; 1 forintot közel 2½ frankra tehetni. A, g, h, i, k, tételeken kivüli összegek Lónyay szerint adtak 1856-ban mint összes nyers jövedelmet: 195,865,369 p. forintot; ebből anyag beszerzésre s. a. t. kellett 13,3%, adó kezelési költségre 16,16%, és maradt mint tiszta jövedelem 147,153,219 frt pp = 154½ millió frt osztr. ért.

Francziaországban és Ausztriában az összes jövedelem a következő számok szerint növekedett:

Évi közép számok frankokban:

Évek:	Bevétel		Kiadás	
	Frankhonban	Ausztriában	Frankhonban	Ausztriában
1837—43	1243,₅ millió	363,₁ millió	1295,₆ millió	401,₆ millió
1844—50	1454,₆ „	361,₆ „	1571,₆ „	509,₂ „
1850—57	1811,₅ „	654,₆ „	1853,₆ „	899,₂ „

A hadsereg által igényelt évi kiadások mindkét államra nézve:

Évek:	Franczia országban:			Ausztriában
	Szárazföldi sereg	Az összes kiadásból	Tengerészet	Az összes hadsereg
1840-ben	367,$_{23}$ mill. frk	27 %	99,$_{1}$ mil. fk	134,$_{08}$ mill. frk
1846- „	331,$_{24}$ „ „	21,$_{1}$ „	136,$_{0}$ „ „	147,$_{75}$ „ „
1847- „	349,$_{31}$ „ „	21,$_{4}$ „	153,$_{0}$ „ „	148,$_{72}$ „ „
1848- „	408,$_{14}$ „ „	28,$_{7}$ „	149,$_{0}$ „ „	191,$_{53}$ „ „
1849- „	364,$_{66}$ „ „	22,$_{1}$ „	124,$_{7}$ „ „	362,$_{88}$ „ „
1850- „	323,$_{23}$ „ „	21,$_{3}$ „	104,$_{8}$ „ „	312,$_{71}$ „ „
1851- „	312,$_{85}$ „ „	21,$_{4}$ „	110,$_{0}$ „ „	322,$_{58}$ „ „
1852- „	327,$_{43}$ „ „	21,$_{6}$ „	108,$_{6}$ „ „	286,$_{32}$ „ „
1853- „	322,$_{74}$ „ „	20,$_{9}$ „	121,$_{1}$ „ „	289,$_{69}$ „ „
1854- „	567,$_{25}$ „ „	28,$_{5}$ „	201,$_{3}$ „ „	495,$_{55}$ „ „
1855- „	865,$_{60}$ „ „	36,$_{0}$ „	241.$_{4}$ „ „	527,$_{50}$ „ „
1856- „	693,$_{15}$ „ „	31,$_{5}$ „	225.$_{8}$ „ „	314,$_{72}$ „ „
1857- „	427,$_{91}$ „ „	21,$_{6}$ „	126,$_{7}$ „ „	288,$_{45}$ „ „
1846—1857	5492,$_{87}$ „ „		1801,$_{6}$ „ „	3688,$_{40}$ „ „
	1801,$_{8}$ „ „			
	7294,$_{47}$ „ „			
Esik 1 évre átlagosan	607,$_{87}$ „ „			307,$_{37}$ „ „
1858-ban	365,$_{7}$ „ „ *)			361,$_{25}$ „ „ *)
1859- „	620,$_{8}$ „ „			730,$_{54}$ „ „

*) Csak a szárazföldön lévő hadseregre vonatkoznak.

Az 1860 és 1861-diki előleges költségvetés szerint ugyan e két hadseregre fordítandó lett volna:

	Franczia országban:	Ausztriában:
1860-ban	—	346,$_{20}$ millió frank
1861- „	345,$_{50}$ millió frank	250,$_{00}$ „ „

II. AUSZTRIA ÉS FRANCZIAORSZÁG ÁLLAMADÓSSÁGA.

Franczia ország államadósságainak eredetét és kifejlését nem lehet szándékom itt részletesen felmutatni, miután az tetemes helyet foglalna el, egyedül csak egymás mellé akarom állítni e két adósság adatait összehasonlítás végett a lefolyt évtizedről. — Miután azonban ezen államok egyikében sem a kölcsönt törleszteni, hanem csak a kamatak fizetése szükséges, minthogy továbbá az úgynevezett függő tartozás (dette flottante) is már egy keveset ingadozó rendes évi kiadást igényel, csak azon összeget szükség felmutatni, melyet az állam hitelezőinek kielégitésére kénytelen évenként előteremteni. Ezen megkivántató összegek voltak:

Évek:	Franczia országban:	Ausztriában:
1847-ben	399,$_{42}$ millió frank	124,$_{45}$ millió frank
1848- „	420,$_{44}$ „ „	125,$_{57}$ „ „
1849- „	464,$_{00}$ „ „	131,$_{21}$ „ „
1850- „	398,$_{09}$ „ „	134,$_{20}$ „ „
1851- „	394,$_{16}$ „ „	140,$_{12}$ „ „
1852- „	415,$_{33}$ „ „	181,$_{27}$ „ „
1853- „	410,$_{20}$ „ „	185,$_{17}$ „ „
1854- „	454,$_{24}$ „ „	182,$_{60}$ „ „
1855- „	516,$_{82}$ „ „	213,$_{11}$ „ „
1856- „	550,$_{77}$ „ „	216,$_{25}$ „ „
1857- „	561,$_{31}$ „ „	212,$_{81}$ „ „
1858- „	562,$_{46}$ „ „	278,$_{73}$ „ „
1859- „	570,$_{40}$ „ „	323,$_{00}$ „ „
1860- „	602,$_{12}$ „ „	308,$_{30}$ „ „

Ezen évi kellék az összes évi jövedelemből:

1847-ben	27,$_4$ %	Franczia országban.	32,$_4$ %	Ausztriában.
1860- „	33 „		40,$_9$ „	

Továbbá azon évi kellék 1847-óta Francziaországban 50½, Ausztriában 150 %-al növekedett.

A fentebbi tételekhez még a következő észrevételeket kell csatolnom:

1. Jóllehet Francziaország két akkora összeget igényel évenkint hitelezőinek kielégitésére mint Ausztria, jövedelméhez képest mégis aránylagosan kevésbbé van terhelve mint Ausztria.

2. Ha a kölcsönök eredetét figyelembe vesszük, Francziaország 4 %-os pénzt kapott, mig Ausztriának kölcsönei a 6 %-ot mindig meghaladták az árfolyamban történt levonások miatt, és igy Francziaország 50 %-al több tőkét vett át de facto hitelezőitől. —

3. Francziaország a felvett kölcsönök egy tetemes részét beruházta és ezáltal nagyobb adóképességet fejtett ki, mig Ausztria fekvő és beruházott vagyonnal nagy mennyiségben már nem bir. —

4. Francziaország kölcsöneit a belföldön vette fel, és igy megtakarított nemzeti vagyont emésztett fel, míg Ausztria a külföldhöz kénytelenitteték fordúlni.

5. Ausztriára nézve az ingoványos alapon nyugvó pénzérték szintén nyomasztó körülmény külföldi számos hitelezői miatt.

Elvontan tehát a Francziaországban nagyobb mértékben kifejlett ipar és kereskedelmi viszonyoktól, továbbá a nagy fontosságú politikai előnytől, határozattan állithatjuk, hogy Francziaország pénzügye mindenesetre előnyösebb mint Ausztriáé.

XI.

MAGYARORSZÁG BORÁSZATA.

Galgóczy Károlytól.

Európában szőlőmivelés és bortermelés tekintetében Franczia-ország foglalja az első helyet. Borai nemességét és mennyiségét tekintve, Magyarország ennek nyomban következik utána.

Szőlőterületünk mennyisége, a volt adósorozati bizottmány hivatalos adatai szerint 504,776 holdat tesz. Én 1855-ben megjelent Mezőgazdasági statisztikámban 591,356 katasztralis holdban mutattam ezt ki, a többletet többek közt azzal indokolván, hogy az adósorazati bizottmány az egész volt kassai közigazgatási kerületben csak 28,495 hold szőlőt vett fel, mig én helységenként számitva, csak a zemplén-megyei Hegyalján 20,000 hold körül találtam ezt.

Magyarországon Árva, Turócz, Líptó, Szepes, Sáros és Máramaros megyéket kivéve, egyébütt mindenütt termesztetik bor. — Szabolcs, Jászkunság, Békés, Csanád és Csongrád megyékben átalában, egyesült Pest-Pilis és Solt megyének alsó, Fejérnek Tolna és Veszprém közé sarkalló homokos részén, Hevesnek tiszavidéki alsó felén, s az egész szolnokmegyei részen, Biharban, Debreczen-, Derecske s Szalonta körül, a Bácskaságban és Torontál megye nagyobb részében, végre még néhol a magyarországi felső kis sikságon csak kerti szőlők vannak, többnyire homok földön ültetve, melyek összes szőlőterületünknek mintegy egyhatodát tehetik; a többit egészen partos-, vagy hegyi szőlőkül lehet felvenni.

Az adósorozati bizottmány szőlőink tiszta jövedelmét előző években ugyan 3,830,903-, később 1857-után 5,522,246

frban vette föl. Ugyanez uttóbbi alkalommal összes bortermésünk 7,188,622 akóra, s 10,653,361 fr. értékre becsültetett. Ha azonban az általam fentebb kimutatott szőlőterületen holdanként 20 akó termést veszünk fel, ez 11,827,120 akóra üt, melynek ára 3 ftjával 35,481,360 frt tenne.

E kifejtett adatok nyomán kitünik, hogy mind a szőlőföld területét, mind a terület fekvéséből folyólag, a termés minöségét tekintve, mely utóbbira a kiválólag kedvező éghajlat is különös jótékonyan hat, — az ország legfőbb terményeinek s igy legjobb jövedelem forrásainak egyikét teszi a bor, legalább azt kellene és lehetne tennie. Régenten csakugyan a külföld nagy figyelmet is forditott Magyarországra a bort illetőleg: de későbbi időkben a rosz kezelés a hitelt annyira megrontotta, hogy a külföldi vevők egészen elidegenedtek s borkereskedésünk annyira pangásba jött, miszerint országunk ezen legfőbb aranybányáinak egyikét, a szőlőmivelést igen sokan elkezdék csupán szükséges rosznak (malum necessarium) tekinteni, mely a mivelési költséget csak a legszerencsésebb esetben téríti meg. Azonban legujabb időben a miveltebb szőlőbirtokosok egy nevezetes része ismét, teljes meggyőződéssel e földmivelési iparág államgazdászati fontossága iránt, oly józan felfogással és törekvéssel igyekszik a szőlőmivelést, nemzeti kincstárunk ezen nagyszerű aranybányáját uj mivelés alá venni, miszerint azt lehet mondani, hogy a földmivelésnek egyik ága körül sem buzog oly részvétteljes mozgalom, mint épen e körül, melytől az elhanyagolás bűnéből kitisztítást bizalommal várhatni.

LEGJELESEBB MAGYAR BOROK ÉS BORVIDÉKEK.

A németek közönségesen a folyókról nevezik el legjelesebb boraikat; igy van: rajnai-, moseli-, neckári bor; — a francziák majd kerületek, majd egyes helyek neveit használják e megkülönböztetésre, mint Champagni, Burgundi (tartomány) Lünel, Pontak, Bourdeaux (község) nevek; — a spanyol és olasz átalánosan a szőlőfajok szerint osztja borait; igy lesz: Pero-Ximen Andaluziában, Lacrima Christi Nápoly vidékén sat. — A magyar e megkülönböztetésre csaknem kizá-

rólag egyes község nevét használja, és azon egyes község nevéről nevezi aztán az egész vidék hasonló termését, mely gyakorta minőségben magát a tulajdonképen nevet adót felülmulja; — fordulnak azonban elő kisebb mennyiségben vidékről tett (érmelléki, hegyaljai) — sőt szőlőfaj elnevezések is (bokator, rieszling, muskotály sat.)

A gyakorlati haszonvehetés szaporitását tartván szem előtt, azt hiszem, legczélszerűbb lesz ismertetésünkben akkép haladnunk, hogy országos legjobb hirben álló boraink czimét vevén fel, velök vidékenként kapcsolva tesszük jobb boraink ismertetését, hogy akkép midőn az olvasó látja, hogy országos hirü boraink közül melyiket hol találja eredeti helyén, lássa egyszersmind azt is, hogy milyen borokat talál még azokkal kapcsolatosan vagy azok közelében, melynél fogva az ismeretetés sora foly, mint következik.

TOKAJI BOR, A HEGYALJA S VIDÉKE.

Minden boraink közt legelső helyen áll és nemcsak Magyarországon; hanem Európa-szerte a legelső borok közé tartozik a tokaji aszu bor, mely bel- és külföldi kereskedésben egyaránt ismeretes levén, méltán neveztetik boraink királyának.

A Hegyalja, hol a tokaji bor terem, Zemplén megyében fekszik, csak kis részben terjedvén Abaujra, s a Karpát ágainak legdélibb fokát képezvén, geographiai tekintetben az északi szélesség 48° 9' és 48° 32' s Ferró szigetétől számitott keleti hosszuság 38° 52' és 39° 22' közt foglal helyet. Kiterjetése 6—7 mérföld hosszuságban s 3—4 mf. szélességben, mintegy 14 □ mfdet tesz: de ebből alig 5 □ mérföld van szőlővel betültetve, melyen a szőlőterület 20,000 hold körül van. Tokajon kivül hozzátartoznak a következő helységek: Szántó (Abauj megyében), Golop, Tálya, Rátka, Ond, Mád, Zombor, Tarczal, Olaszi-Liszka, Erdőbénye, Tolcsva, Bodrog-Keresztur, Erdő-Horváthi (Abaujmegyében) Zsadány, Olaszi, Sáros-Patak, Sátoralja-Ujhely, Kis-Toronya; a már meg is jegyzett Szántón és Erdő-Horváthin kivül, mind Zemplén megyében.

A természet e hegyet egészen bortermésre alkotta, akár az egésznek pompás alakzatát, akár az egyes hegyek és dombok déli, keletdéli, és délnyugoti fekvését, — akár végre a számtalan szőlőknek többnyire szelid lejtősségét és kerekded domborúságát tekintsük. — A föld majd kötöttebb, majd lazább agyag; — eredetére nézve átalában vulcani származásu. — Legtöbb szőlőfaj a formint; — és ez egyszersmind legjelesebb is mindenek közt. Ez hazánk sok vidékén más meg más nevezet alatt van elterjedve, s valahol-csak nagyobb mennyiségben miveltetik, ott mindenütt jeles bor terem. Hogy a ruszti s soproni Zapfner nem egyéb, mint formint, azon kételkedni sem lehet; — a balatonvidéki szigeti sem más; vannak borvidékek, hol a zöld bajor nagy becsben tartatik, mi szintén, ha nem valóságos formint is, legalább ugyanazon család tagja. Még Némethonba is bevitetett e dicső szőlőfaj különféle nevezet alatt; — mintegy 25 évvel ezelőtt pedig Franciaországba Lionel vidékére történt közvetlen a Hegyaljáról nagymennyiségü formint szállitás, hol jelenleg a hegyaljaihoz sok tekintetben hasonlító édes bor terem, mely a csemege-borok sorában nagy szerepet játszik. Hogy a hegyaljai aszubornak jelességét csupán a formintnak kell tulajdonitani, azt minden ottani értelmesb bortermesztő bevallja. E mellett elterjedt jó fajok: a tokaji fejér, balafánt, leány-szőlő, rózsás, hárslevelü és muskotály. Fájdalom azonban, hogy nemcsak ezek termesztetnek; hanem sokan a jóság rovására a mennyiségnek adván elsőbbséget, a bőven termő úgynevezett kövér-faj szőlőket nagyon elszaporították, megrontván ez által a régi jó hitelt.

Egyebek felett a tokaji bor sárgás-zöld színe, kövérsége, tüze, édessége, tartóssága, zamatja, főkép pedig csoda balzsami ereje által különbözteti meg magát.

Több esztendőket egyremásra véve, a hegyaljai évi termést középszámban 12,000 akó aszúra és 6000 akó máslásra lehet tenni. Közönséges jó asztali bor termése pedig a hegységnek közép évben 250,000 akó körül felrúg, mely közt újabb időben kitünő hírt kezd magának vívni az úgynevezett szamorodni finom pecsenyebor, mely az aszúszőlőnek az épfejekkel összeszüréséből vette ugyanez összeszürést jelentő lengyeles nevét.

Egyébiránt a tokaji aszu, valamint a hegyaljai borok általjában fejér boraink sorába tartoznak.

A szőlőmívelő nép az egész hegységen, a rátkai németeken kivül, átalában gyökeres magyar.

A Hegyalján igen jó pinczék vannak. Legnagyobb pincze van Erdőbényén. A borászat felvirágoztatására van itt alakulva idősb gróf Vay Miklós ő excellentiája elnöksége alatt egy „Bortermesztő társaság," aztán nyilvános kiviteli borkereskedő társaság: „Burghárd és társa" czég alatt.

Tokajnál már régibb idő óta tiszai gőzhajózási állomás van, honnan Szolnokig gőzhajón, Szolnoktól pedig legrövidebb úton Pestig a vasuttal történhetik a szállítás; — három év óta azonban már Tokajnak vasútállomása is van, s onnan Debreczenen, Pesten át közvetlen vasúton is adhatja e hegység ismert kincsét a világkereskedésbe.

A HEGYALJA SZOMSZÉDSÁGI KÖZELÉBEN TERMŐ JELES BOROK.

A Hegyalja szomszédsági közelében igen jeles borok termenek még egyfelől Abaúj megyében Göncz, másfelől Borsod megyében Miskolcz körül. Ezek szintén csaknem átalában fejérek.

Abaúj megyében a gönczi és bodókői borok a hegyaljai asztali borterméssel átalában vetekednek, s régenten Göncz különösen nevezetes kereskedést is űzött borral, termését egyenesen a hegyaljaihoz sorakoztatván; újabb időben azonban a szőlőmívelés nagyon elhanyagoltatott, s a hegység inkább gyümölcsössé, s cseresznyéssé alakíttatott át. Ezek után következnek az aszalói, szikszói, majd a kellemes zamatjáról és szép színéről ismeretes hejczei, így a fonyi, korláthi, kéri és alpári borok. A jobbféle termés 30—40,000 akóra könnyen tehető. E hegység közelében a Hernádvölgyön vonul végig a miskolcz-kassai vasút.

A miskolczi zamatos, erős és tartós borok méltán a legjobb fehér boraink közé tartoznak, előmozdítván jóságukat a különösen igen jó száraz pinczék, s itt, valamint Geszten néha aszút is csinálnak. Diós-Győr, Csaba, Görömböly, Emőd, Nyék, Sajó-Keresztúr, Sajó- Sz. Péter, Kaza, Dédes mind itt közelében hasonlókép igen jó borokat teremnek; sőt a jóbor-

termő hegység átvág innen Gömör megyébe is, hol Putnoknak igen szép fekvésü szőleje és jó bora van. A jobbféle termés e vidéken 50,000 akóra becsülhető.

Ugyancsak itt közelében esik Varbócz, híres bort termő szőlőhegyével Torna megyében feküvén. E bor különösen kedves zamatu, s országos hirü boraink közt érdemel jósága tekintetéből helyet, bár mennyiségének korlátoltságát tekintve, nem tudott még érdeméhez méltó általános ismertetésre vergődni. A szőlös-ardói borok, aztán Almás fölött az igen szép szoroskövi hegyi út alatt az Evetes szőlőhegy termése szintén a jobb borok közé tartoznak. A jobbféle összes termés 15,000 akó körül van. Közlekedés Kassán s Rosnyón át történik.

MÉNESI S MAGYARÁTHI BOR.

Mig a tokaji aszubor a magyar fejér borok koronája addig a ménesi aszu teljes érdemmel a vereseket koronázza.

Ménes község és a ménesi hegy Arad megyében fekszik, s a Fehér-Körös és Maros folyók közt Erdélyországból bejövő Karpátoknak végső hegysorozatát foglalja el. Hozzá tartoznak: Ménes, Ó- és Új-Paulis, Gyorok, Kuvin, Kovaszincz, Világos, Kladova.

E hegységet az újpaulisi németséget s némely közbenlakó magyarokat kivéve, nagyobb részt oláhság miveli.

Az égaljat valami melegnek mondani nem lehet, sőt az gyakorta zordon, a karpáti szeleknek kitéve. A termőföld nem mindenütt egyenlő, de többnyire kavicscsal kevert, nyirkos, veres agyagból áll; néhol az agyag sárgás kavicstalan, bőtermést, de aszút nem ad. A földágya általában agyagpála.

Nevezetesebb szőlőfajok: fekete kadarka, fekete bajor, porcsin, fekete kirzsona, lompó, mézes, fehér bodon, szemendriai.

A ménesi bor sötét vörös színe, tüze, édessége, más boroktól egészen különböző kedves zamatja s a szegfühez hasonló illatja által különbözteti meg magát. Megközelítő termés közép évben 8—9000 akó aszu, 6—7000 akó máslás. Ezen kivül készítenek itt igen finom s kedves italu ürmöst, mely „Aradi ürmös, — Arader Wermuth“ név alatt jó kereskedésbe.

Ennek mennyisége a szabad tetszéstől függvén, igen változó: de mégis azt évenként 4—5000 akóra lehet tenni. Jobbféle veres asztali bor termés évenként 120—130,000 akó.

Terem Ménes vidékén a veresen kivül igen jó fehér asztali bor is, mely azonban már nem annyira ménesi, mint inkább magyaráthi név alatt ismeretes és jó kereskedésbe, és a fentebb Méneshez számított helységeken kivül: Magyaráth, Ágris, Almás, Pankota, Gálsa, Muszka és Radna városok és községek bortermését foglalja magában, hol az évi jobbféle fehér bortermést 100,000 akó körül lehet tenni. Főszőlőfaj ezen fehér borok terménél a dinka és piros muskotály.

A közlekedésre Radnánál a Maros folyó ajánlkozik, mely Szegednél ömölvén a Tiszába, rajta gőzhajói közlekedés is kezdetett már. Azonban Aradtól kezdve az arad-szolnok-pesti vasútvonal is kényelmes rendelkezésre áll.

RUSZTI BOR S A SOPRON MEGYEI BOROK.

Ruszt város, s a ruszti szőlőhegy Sopron megyében fekszik a Fertő tava mellett, az északi szélesség 47° 55′, keleti hosszúság 34° 13′ alatt. A hegynek északra dülő fekvése először úgy látszik, nem kedvező a bortermelésnek: de több összevágó körülmények nagyon helyrehozzák az előlegesen látszó hibát; ily körülmény az északról emelkedő osztrák hegyek általi fedettség, a lapos fekvés, s szelíd időjárás.

A termőföld igen különféle, hol sárgás, hol feketébb könnyü agyagos, kavicscsal és mészmurvával vegyítve; de rétege rendesen csekély, s a földágy köves.

A mívelő népség német.

Főszőlőfaj itten az úgynevezett Zapfner, melyet fentebb a tokaji forminttal egynek állítottunk, s ez adja az ezen hegységnek régi jó hírtadó igen fínom ruszti aszút. Hanem igazat vallva, természetes aszú itt már igen gyéren termesztetik; mert a szőlőmívesek nagy többsége mindinkább többre kezdi becsülni a sok termést, habár minőségben hátrább legyen is az, mint a keveset, de jót; bár a ruszti szőlőmívesecket még országszerte a leglelkiismeretesebb

szőlőmiveseknek kell annyiban ismernünk, hogy termésök tisztaságát sokra becsülik és őrzik.

Mostanában valamint Ruszt, azonkép a sopron-környéki és fertőmelléki szőlősvidék is inkább a finom csemege és nemes asztali bortermesztésben kezd előtörni; és e részben igen sok érdeme van a soproni bortermelő társaságnak, mely Sopronban venyige iskolát, a Fertő mellett pedig, az úgynevezett „Steiner" szőlőben minta szőlőt tartván, sok nemes venyigét bocsát eladásra és meghonosit.

A ruszti bor különösen finom és nemes; kivált a jobb évi termések czukor-tartalom, finom aróma, szeszesség és tűz által tüntetik ki magokat, s jóságokra s kedvességökre nézve — ezek is átalában a fejér borok közé tartozván —, közvetlen a tokaji után következnek. Egyébiránt az igazi első rangú finom bor leginkább csak Ruszton s ennek közvetlen közelében terem, és a tulajdonképeni ruszti összes finom aszu- és csemege-bor termés évenként 4—7000 akó közt változik, melynek mégis öthatod része átalában kereskedésbe jő, a hegység többnyire apró birtoku tulajdonosok kezén levén.

Minél erősebb e bor, annál több időt igényel tökéletes megérésére a pinczében; a csekélyebb fajta már második—, ellenben a nemesebb csak harmadik, vagy szintén ötödik évre éri el érettségét. A fentebb is nevezett Zapfner-szőlőből készült bor a legnehezebb, legszeszesebb és legédesebb; — ez olajos és kövér-, valódi nemes bor, s mind vizen, mind szárazon, a legnagyobb hidegben vagy melegben egyaránt szállítható, és hosszú évek során át eláll. De készítésénél és pinczében gondviselésénél, szóval nevelésénél tiszta gondosságot igényel.

Itt és Sopron körül mostanában divatba kezd jöni egyes szőlőknek egészen riezlinggel kiültetése. Az ilyen szőlők jó szüreti és pincze-kezelés után a legjobb rajnaihoz hasonló igen finom itallal szolgálnak.

Megkell jegyeznünk, hogy az e vidéken termő közönségesebb, de azért igen jó asztali borok, melyek közép mennyiségét évenként 35—40,000 akóra tehetjük, többé nem ruszti, hanem „Seewein, — fertői-bor" név alatt jönek kereskedésbe; a legjobb borok közé soroltatnak pedig még a megyében: a rákosi, fekete-városi, fehér-egyházai, oggaui, megyesi,

boozi, hidegségi, fertő-szentmiklósi, mind a Fertő partján, azután: a nyéki, német-keresztúri, szent-margittai, loosi, kövesdi, harkai, szakonyi, különösen pedig a csepreghi, mely utóbbi Vas megye szélén maga évenként 10—12,000 akó igen finom s szállításra különösen alkalmas asztali bort termel.

Sopronnak Bécsfelé vasútja levén, a legkönnyebb szállítás e vidékről Sopronon át vasúttal történik, különben Sopron megye a jó fuvarosoknak is általában nincs szükében.

SOMLÓI BOR S A VESZPRÉMMEGYEI BOROK.

A somlói bor finom fehér csemege és asztali boraink királyja.

A somlói hegy Veszprém megyében egyéb hegységektől külön válva, czukorsüveg alakban emelkedik, s több község határára terjedvén ki, tulajdonkép négy része van, u. m. 1. somló-vásárhelyi, mely a déli oldalt képezi. Itt terem a legerősebb és legédesebb bor, mely azonban rendes asztali bornak nem való, hanem ízletes dessert borképen annyival inkább ajánlkozik. 5—6-ik évére szokott megérni. — 2. A jenői vagy nyugoti oldal, könnyü és kedves asztali bort ad, mely kétéves korán már megérve levén, egészen iható, s ugyanazért árra nézve legalantabb áll ugyan a hegységen, de igen kapós. — 3. Nagyszőllősi keleti oldal; — ennek termése ugyan egykevéssé savanyús és kemény: de annál tartósabb; és húzamos érése közben minden itt termő borok közt legtöbb aromát fejt ki, s akkor mint igen finom pecsenye s asztali bor, mindenek közt legkeresettebb. — 4. Dobai vagy északi oldal, legnyersebb és legkeményebb bort terem, mely a mellett bizonyos föld-ízt is visel magán, melytől megtisztulásra több évet igényel, a midőn aztán jóságában szemlátomást és évről évre folytonosan javúl, végre az előbbi osztályúnak jóságát éri el, szállításra pedig legalkalmasabbá válik.

Egyébiránt a somlói borban a zamatosság tüzzel és erővel párosúl s kedves italára nézve legelső rangúnak tartatik az országban. Különösen kedves rajta a földi eper zamathoz hasonló fűszeres íz, melyet magán korával nevel. Színe e bornak zöldes-sárga, ó korán sötétre változó. Megjegyzendő róla,

hogy más faju borral a vegyítést nem állja, mert az által kitünő jellemét veszti; miértis csak ugyanazon hegyi borral töltögethető, valamint kezelése körül minden legkisebb kénezés eltávolítandó.

A termőhegy földágyának főalkotó része bazalt-korhadvány, mely felül sárgás könnyü agyagos és szintén vulcanicus eredetü bazalt-korhadványos vegyülékből áll.

Főszőlőfajok: szigeti fehér (ezt sokan a tokaji formintal, mint ugyanott is megjegyzők, egynek tartják), kék nyelü (azt tartják, hogy a szigeti fejér adja a somlói bornak a zamatosságot, a kék nyelü pedig az erőt és tartósságot), fehér bajor, sárfehér, tokaji fehér (mehlweisser), rakszőlő.

Az évi jobbféle termést 25,000 akóra könnyen lehet becsülni.

A közlekedés régebben Pápán és Veszprémen át csak tengelyen történhetett, de újabb időben nemcsak a balatoni gőzhajózás által nyert, hanem legújabban a Budáról, a Balatonnak somogyi partján egész Triesztig megnyitott vasút a tengerrel hozta e vidéket közvetlen kapcsolatba.

Egyébiránt megjegyzendő, hogy igazi első rangú somlói bort most magán a hegységen kivül csak ritka esetben lehet találni; a fogadókban s bormérőkben somlói név alatt menők többnyire csak keresztelve vannak a jóhírben álló jelesnévvel.

A somlóin kivül sok jeles bor terem még Veszpém megyében, többnyire a Balaton vidékén, melyek is ugyanazért a zalaiakkal együtt leginkább balatoni név alatt jönek kereskedésbe. A sólyi bor hasonlít a somlóihoz; jelesek még: a litéri, palotai, lázi, a felette édes vörösberényi, különösen pedig a zamatos és igen tiszta izü zsörki.

BADACSONI S BALATONMELLÉKI BOROK.

Badacson a kies Balaton parton fekszik Zala megyében. A hegy jelentékeny magasságot ér el, s lapos teteje lombos erdővel fedett. A néhol mutatkozó kraterek s a feltünő láva hamu, a hegy és a termőföld vulcanicus eredetét nyilván mutatja. Már még a bazalt-geringzes hegy-derékon elkezdődnek a szőlő-ültetvények. Egyébiránt a szőlőföld főalkotó része

bazált-korhadvány, agyaggal, mészmurvával és márga földdel keverve, mely alá felé mindinkább sürüdik.

Megkülönböztetve a körülfekvő vidék szintén igen jeles boraitól, kizárólag a badacsoni szőlőhegy déli oldalának, melyhez a kis-örsi és ábrahámi hegyek is csatlakoznak, termése jó badacsoni nevezet alatt. Itt ugyanazok a főszőlőfajok, melyeket somlónál láttunk. Az összes termést jobb években sem igen lehet 25—30,000 akónál többre tenni; ebből is azonban csak igen kevés jó kereskedésbe, az egész hegy többnyire főbirtokosok kezén levén, kik saját szükségökre tartják a nemesebb termést.

Különösen híres a badacsoni főtt ürmös, és ebből mostanában mindég több-több mennyiség is gazdagítja a kereskedést.

Az itt körülfekvő s általában sok jeles borral kedveskedő Balaton vidéken, a badacsoni után második rangot foglal el a szentgyörgyi-, harmadikat pedig a rezi bor. Mindezek a badacsonival együtt fejérek, és az aszu és finom asztali borok közt első szeszes és édes választott csemege bort képeznek. A szentgyörgyi bor különösen kedves italu, s ugyszólván a badacsoninál is gyorsabb kelendőségnek örvend. A rezii borok igen kemények: de huzamos érés után nagy tökéletességre fejlenek ki.

Megemlítendő jeles borok még ugyancsak itt közelben a sz. bénkállai, hol különösen édes bor terem, nemes-pécsöli, szigligeti, kővágó-örsi és köves-kállai borok is; ugy, hogy mindezeket összevéve, e vidékről 50—60,000 akó jó finom bor könnyen kikerül.

A közlekedésre ugyanazon alkalmak ajánlkoznak itt, miket a szomszéd Somlónál említettünk.

Mind a somlói, mind a badacsoni s a velök említett hegységet, a fele részben német lakosu Sólyt kivéve, általában magyarság míveli.

NESZMÉLY S NESZMÉLYVIDÉKI BOROK.

Neszmély Komárom megyében fekszik, a Duna jobb partján, s híres szőlőhegye, melylyel a szomszéd duna-almási hegy is összefoglalandó, a Dunára fekszik. Földje meszes ka-

vicsos, sárga agyaggal vegyülve. Fő szőlőfaja a sárfejér. Borszíne zöldes fehér. E bor nehezen érik ugyan, de annál tartósabb, világos aranyszínt ölt magára.

A neszmélyi borhoz a szomszéd almási hegy termésén kivül kisebb-nagyobb részben közelítenek és szintén neszmélyi név alatt jőnek kereskedésbe: a piszkei, továbbá szentmiklósi, szomódi, baji s grébicsi borok; söt ide számítandó még Esztergam megyéből a süttői is, melyek csakugyan mind Neszmély közelében esnek. E szőlőhegységekkel együtt a jobbféle összes termést 70—80,000 akóra lehet tenni.

E hegységeket magyarság és németség vegyesen míveli.

A közlekedésre mind a Neszmély, Duna-Almás és Süttő alatt folyó Duna, mind az Új-Szönyig ható győr-bécsi-, majd a más irányban Kis-Béren s Székesfejérváron át egész Trieszig vezető vasút legkedvezőbb alkalmat szolgáltatnak.

ÉRMELLÉKI S BIHARI BOROK.

Az Érmellék bizonyára Magyarország legnevezetesebb bortermő vidékeinek egyike, nemcsak bora nemessége, hanem termésének mennyisége tekintetéből is. Neveli a nevezetességet e bor elnevezésének eredete; mert ez először a német legjelesebb borok példájára, folyamtól vett vidéki elnevezést visel, azontul az *érmelléki* név mellett, *bakar* vagy *bakator* nevet is viselvén, a spanyol és olasz legjelesebb borok példájára, a szőlőfaj nevezetét is hordja magán.

E hegység egyébiránt Bihar megyében az Ér- és Berettyó-folyamok közt terjed ki, s hozzá igen számos szőlőhegységek tartoznak. Söt behat a hegység Erdélybe is. A sok helységek közt legkedvezőbb fekvésü szőlőkkel birván, legjelesebb bort termesztenek következők: Vajda, Szent-Imre, Diószeg, Kóly, Jankafalva, Kis- és Nagy-Kágya, Székelyhid, Aszszonyvására, Ottomány, Kereki, Szunyogd. E hegyeken a termőföld átalában kevés homokkal vegyített veres, néhol sárga agyagból áll, minden kő nélkül, mély réteggel; minélfogva a szőlők könnyü míveletüek és bötermékenységüek. Meszes rész csak a jankafalvi hegyen van.

Főszőlőfaj a bakar vagy bakator (bacca d'oro), a dinkafajok legnemesbike; honnan a legjobbféle érmelléki borok bakar nevöket kölcsönzik. Ezenkivül fordúl elő fekete kadarka, hárslevelü, bihari boros, porcsin stb., de a bakarhoz képest mind alárendelt mennyiségben.

A jó érmelléki bakar vetekszik a somlóival mind erő, mind tüz, mind különösen kedves zamat tekintetében, és szállításra mindenek felett alkalmas. A hegység jobbféle termés mennyiségét 150—160,000 akóra lehet tenni, melynek egytizede finom bakar, háromtizede vegyes bakar, a többi közönséges érmelléki. Ez mind fehér; veres bor itt csak kivételkép termesztetik, bár a hegy abból is igen finommal szolgál.

A közlekedés most már Debreczenen és Nagy-Váradon kezdve felfelé vasut által történhetik, sőt e felett remélhető, hogy az Érmelléknek nemcsak jeles borban, hanem egyéb földtermékekben is gazdag s államgazdászatilag is országunk legtöbb tekintetben igen fontos vidékeinek egyike Debreczenből Székelyhídon át Erdélybe, mely jelenleg is nagy kereskedői vonal, saját vasút vonalt is fog nyerni.

Pár évvel ez előtt igen élénk és dicséretes mozgalom keletkezett itt egy erős borkereskedő részvénytársaság alakítása körül. Azonban a társaság több akadályok miatt valódilag soha sem jöhetett létre, s két évben rendezett borkiállitás után (az első Diószegen, a második Debreczenben tartatván) úgy látszik, bevégezte életét. Mégis a mozgalomnak annyi eredménye lett, hogy belőle két magán borkereskedő társaság fejlett ki, egyik Horváth és társa, másik Kosztka és társai czim alatt most is működvén s Pestre, sőt külföldre is kiterjesztvén forgalmát.

Az Érmelléken kivül Biharnak közvetlen Nagy-Várad körül is igen szép fekvésü s jó bort termő szőlőhegységei vannak; jelesebbek ezek közt: Nagy-Várad, Püspöki, Bihar, Telegd, Csatár, Hegyköz-Kovácsi, Hegyköz-Pályi, Száldobágy, Fugyi-Vásárhely.

E boroknál is a főszőlőfaj a bakar, bár nem a tulajdonképeni érmelléki bakar, mely hosszas szemü, hanem inkább a kerek bakar; a bornak fajkülönbségét pedig amazzal viszonyitva főkép az teszi, hogy a nagyváradi hegyek átalában

birván bizonyos mészvegyülettel, e jellemet bortermésökre is átkölcsönzik.

A jobbféle termés mennyiségét e hegységen 70—80,000 akóra bátran tehetjük.

Nagy-Váradon is kezdett 185⁸/₉ körül egy borkereskedő részvénytársaság alakúlni, de utóbb ebből is csak egy pár magán borkereskedés nötte ki magát.

Nagy-Váradnak saját fövasútállomása van.

A szőlőmivelő népség mind az Érmelléken, mind Várad vidékén, kevés oláht kivéve, túlnyomólag magyarság.

EGRI S VISONTAI BOROK.

Országos hirü veres boraink közt négy vetekszik az elsőségen: az egri, a vele atyafias s szomszéd visontaival együtt, — a szegszárdi, — a villányi s végre a budai, az ismét vele atyafias és szomszéd szentendreivel együtt. Az izlés dolga a négy közt eldönteni az elsőbbséget. Elég az hozzá, hogy az egri és visontai legelső veres boraink egyike. Az ezt termő hegyeken fehér aránylag kevés termesztetik, de a mi kerül, az szintén igen jó.

A nevezett bort termő szőlök Hevesmegyében, a Mátrahegység aljában fekszenek. Mint már a megkülönböztetett nevezés is gyanittatja, a hegység két főrészre, vagyis vidékre oszlik: visontaira és egrire. A visontai rész a Pestmegye felől, az egri a Borsodmegye felől eső hegyosztályt foglalja el, s tulajdonkép amaz a Mátra oldal, az egri pedig inkább a Borsodból átcsapott Bükkhegység kifolyása.

A visontai részen nevezetesebb bortermő helyek: Visonta, Gyöngyös, Sár, Verpeléth, Tót- vagy Felső-Nána, és Domoszló. Legjelesebb termésü hegy a sárhegy, Visonta és Gyöngyös közt. Igen jeles bort termel még Al-Debrő is. — Itt a föld bazalt és porphyr korhadvánnyal vegyes — majd sürübb, majd ritkább sárga agyagból áll.

Az egri részen legjelesebb borttermő helyek: Eger, Almagyar, Tihamér, Czigléd: de igen jó bort termelnek még ugyanitt Andornak, Ostoros, Maklár és Kis-Tálya helységek

is. — A föld magneziás, másodképletü mésszel vegyült sárga agyagos, sok helyen csiga kövületekkel rakva, másutt könnyen omló márgával vegyülve, kivált a kis Egyed-hegyen, mely Eger fölött a legjelesebb bort adja.

Fösző faj mind a visontai, mind az egri hegységen a fekete kadarka, s e mellett a többi csak második sorban fordul elő.

A visontai bor valamivel sötétebb szinü szokott lenni, mint az egri, mindenik a burgundihoz hasonló kedves izt viselvén magán; azonkivül ugyancsak a visontairól megjegyzendő az is, hogy korán válik ihatóvá s már második esztendőre úgyszólván rendesen megérett. Hogy az egri valamivel világosabb a visontainál, azt némelyek nem a faj-különbségnek, mert hiszen jóformán egyenlő szőlőből kerül, hanem főkép azon szokásnak akarják tulajdonitni, hogy az egri borász a borszüréshez többnyire ujhordót szokott használni, miután itt a bornak hordóstól eladása divatozván, e körülmény ezt csakúgyan önként hozza magával. Különben az egri bor is könnyen érik.

Mindkét helyen igen jó pinczék vannak, és a pinczekezelés, vagyis a bornak pinczében nevelése is dicséretes.

A borászatot itt kizárólag magyarság kezeli, csak Makláron van egy kevés elmagyarosodott németség.

A jobbféle termés mennyiségét mindenik részen külön közép évben 120,000 akóra becsülhetjük.

Ezzel azonban még nincs kimeritve egyik résznek se borgazdagsága, mert még az említetteken kivül több szomszéd községek is igen jó borokkal szolgálnak, melyek közül azonban a visontai részen csak Gyöngyös-Patát és Tarjánt, az egrin az ugyan már Borsodmegyében eső Noszvajt emlitjük meg. Kivált ez utóbbi termése gyakran a legjobb egriek mellett fog helyet.

Közlekedés tekintetéből egyik vidék se dicsekedhetik sokkal, miután jelenleg mindeniknek még csak közönséges csinált országútak állnak rendelkezésére, melyek bár illendő jó karban tartvák; de bizony csak közönséges tengelyen lehet azokon a szállítást tenni, melyen a Tisza legalább is $3\frac{1}{2}$, a legközelebbi vasút pedig Pest alatt 10—16 mérföldre elérhető,

azon megjegyzéssel, hogy Miskolcz alatt közelebb esnék ugyan, de arra ezen borforgalma kevesebb kilátással kereshetne magának utat. Egyébiránt tulajdonkép akkor alapul meg e vidék borászatának jövendője, majd mikor hegysége alatt az egyenes pest-miskolczi vasútvonal megnyílik.

SZEGSZÁRDI BOR.

Szegszárd Tolnamegyében fekszik, melynek megyei székvárosául szolgál, roppant kiterjedésü szőlőhegyen termett veres bora országos hírt vívott ki magának.

A hegység a Dunától mintegy egy mérföldnyi távolban hosszas félkör alakban terjed ki, futásában jó három mérföldet haladván. Talaja minden könélküli agyagos, mely e természeténél fogva könnyü miveletü és bőven terem: de völgyes hajlataiban és északi szük zugain aztán csak is közönséges borral fizet. Legjobb minőségü termést adó hegyeknek tartatnak: elöhegy, paalánk, benczevölgy. Hasonló jóságuak, s ugyancsak szegszárdi név alatt jönek kereskedésbe a szomszéd decsi, várdombi, báttaszéki, báttai és kölesdi hegyek termései is.

A mivelő népség nagyobb részben magyar, kisebben német, s a szőlők túlnyomólag közönséges szőlőmivesek tulajdonához tartoznak.

Főszőlőfaj a kék kadarka, aztán van fekete bajor, csóka, czigán szőlő, spanyol fekete; fejérek közt legtöbb a sárfejér, aztán rakszőlő, balafánt s törökszőlő.

Ezen bor is igen korán érik, s már két éves korában készen van, s ki valódi jó szegszárdit akar élvezni, legjobb ilyen fiatal korán használni azt. Különben a szegszárdi bor a hosszú ideig tartást is nagyon kiállja, s a valódi öreg bor a mézhez haszonló igen kedves izt és zamatot fejt ki magán.

A jobbféle évi középtermést 150,000 akóra lehet lenni. 1855. óta Szegszárdon egy erélyesen müködő részvényes borkereskedő társulat áll fen, mely ez idő szerint maga nemében legerősebb az országban s külföldre is terjedt üzletet folytat.

Különben a szegszárdi bornak a termő helye közelében

elfolyó nagyszerü dunai út áll a közlekedés tekintetében rendelkezésére.

TOLNAI BOROK A SZEGSZÁRDIN KIVÜL.

Tolnamegyében á szegszárdi nevezet alá soroltakon kivül még sok jó bor terem; Decsen, a szegszárdihoz sorolt veres mellett, még igen jó fehér bort is termelnek, s pedig amannál nagyobb mennyiségben; a szentlőrinczieknek borjátpusztai új ültetvényeik a szegszárdiakkal vetekszenek; a paksi, németkéri, nagyszékelyi, gyönki, bölcskei borok szintén a jobbak közül valók.

VILLÁNYI BOR.

Villány község Baranyamegyében fekszik. Veres bora külföld előtt is legjobb oldalról s legrégebben ismert országos hirü boraink közt fog helyet. Egyébiránt a villányi szőlőhegy maga csekély, hanem hozzá tartoznak még a siklósi, kövesdi, palkonyai, rácz-petrei, továbbá gyüdi, nagyharsányi, baani, bodolyai, sepsei és köi, melyek termései átalában villányi név alatt jőnek kereskedésbe, sőt közülök többeknek hegyeik, a villányinál még jobb fekvésüek levén, annál tökéletesebb italt is szolgáltatnak.

A talaj átalában mészköves. A mivelő népség vegyesen magyar és német.

Főszőlőfaj itt is, mint minden veres bortermő vidéken a kék — vagy fekete kadarka, mellette a rácz fekete, kék nyelü, balafánt.

A valódi nemes villányi bor sötét gránátpiros, igen szép szine által tünteti ki magát; sajátságos finom zamatját sokan a finom ananász eperizhez hasonlítják, melyet ó korán nagy mértékben fejt ki, kivált a jobb évi termés; illatja kedves; ízében, bármily ó legyen, megtart bizonyos édességet; a tartást pedig igen hosszú évek során is épen kiállja.

Itt a főbb uraságok közül is sokan tartanak szőlőt. Legnagyobb birtokos főherczeg Albrecht, kinek urodalmához maga Villány is tartozik.

A jobbféle termés mennyiségét közép évben 80,000 akóra lehet tenni, csak nagy kár, hogy e vidéket a jégverés igen gyakran megkeresi, s mennyiséget illetőleg a közép év is ez okon ritkábban fordul elő.

Közlekedésre Herczeg-Szőlősnél, s Mohácsnál a dunai út e vidéknek rendelkezésére áll.

BARANYA BORAI A VILLÁNYIN KIVÜL.

A villányin kivül még Baranya sok jó bort szolgáltat, úgy hogy átalában alig nevezhetnénk Magyarországon megyét, mely borgazdagságban Baranyát meghaladná; mi tekintetben nem oknélkül hiszik némelyek, hogy e megye nevét is „Bor-anya" szótól származtatja.

Pécs körül több helységek igen jó ízü asztali, különösen fejér borokat termelnek; a pécsiek szőlőmivelési értelmességben és szorgalomban is jelesen kitüntetik magokat. Jelesebb borok: pécsi, szilvási, helyesfai, üszöghi, hidasi, szilágyi, versendi, karancsi, berkesdi, pellérdi és szent-miklóshegyi. De a fejér borok koronáját is itt ismét ugyancsak a villányi teszi fel. Jelesen főherczeg Albrecht belyei urodalma s a szomszéd siklósi urodalom pár évtized óta elkezdette a hires villányi veres bor mellett a fejéret is termelni, nagy kiterjedésü ültetvényeket tevén különösen a rajnai rieszlingből, mely úton igen finom fehér asztali borokat sikerült előállítnia. A kezdemény még ugyan új: de naponként több-több követőkre találván, már is nem megvetendő mennyiséggel jelenik meg a forgalmi piaczon.

Összes bortermése Baranyának közép évben 800,000 akóra becsültetik, s ebből $^1/_{10}$ első rendü, $^4/_{10}$ közép finom, $^5/_{10}$ közönséges jó asztali bor. Egyébiránt olcsó levén itt a bor, ezt a felvidéki borkereskedők más kemény borok vegyitésére

igen kedvelik, s ily vegyítékben egy némelyik kemény bor ez által csakugyan czélszerüleg kedves italuvá tehető.

Pécstől Mohácsig rendes vasút közlekedés van. Mohácstól fel és lefelé a Duna áll rendelkezésre.

BUDAI ÉS SZENTENDREI BOROK.

Országunk fejedelmi székvárosának Budának magának közel 6000 katastralis hold szőlőhegysége van; mely régi országos hirben álló veres borral jövedelmez, úgy hogy a lakosok legfőbb jövedelem-forrásainak egyikét a bortermelés teszi. Minőségére legelső hirben áll az ugynevezett Saahegy termése, mely kettős ormával délkeletnek fordul a Dunára; ez után közvetlen következnek: Polgárhegy (Burgerberg), Gellérthegy és a Farkasvölgy; de jeles borokat termenek még: a Mártonhegy, Urbanhegy, Mátyáshegy, Németvölgy, és Rochushegy is.

De nemcsak Buda főváros hegyei, hanem jobbra és balra a szomszéd hegyek is bővelkednek jó borral. Közvetlen Budán alól Promontorium, Ó-Tétény és Kis-Tétény veres bora budai név alatt kél. Felül Budán van Szent-Endre szintén igen jeles veres borával.

Szent-Endre már saját neve alatt adja borát kereskedésbe, sőt ugyanazon név alatt hozzá csatlakoznak még a vele közvetlen szomszéd pócsmegyeri és pomázi borok is.

A termőtalaj e hegységeken mészköves, és murvás nyirok, bő agyag-vegyülettel; mely bár vizhordásoktól sokfelé rongált, különben elég könnyü mívelést enged és bőterméssel fizet; kivevén sok helyen a promontori és tétényi szőlőket, melyek igen kövesek, s csekély termékenységüek.

Legjobban elterjedt szőlőfaj itt is, valamint minden magyar vörös borttermő vidéken, a fekete kadarka, s körülbelől két harmadát ez tette kivált a régi időben ezen hegységbeli szőlőknek; csak mióta a fehér bor inkább divatba jő, azóta kezdik a budaiak szaporítani a dinkát és piros muskotályt, melyek különben Promontoriumban és Tétényen már előbb is terjedt divatban voltak. Ezután jőnek a ráczfekete, fekete

muskotály, mézes, hosszú nyelü, némelyeknél fehér muskotály és fehér kadarka, s aztán sok fekete bajor.

Nagy kár, hogy e hegységeken közönségesen nagyon korán szoktak szüretelni.

Budán is sok jó pincze van: de még szebb s jobb pinczék vannak Promontoriumban és Szent-Endrén.

Magát csupán a budavárosi szőlők összes évi termését 200,000 akóra bátran lehet becsülni, melynek kétharmada veres, ennek pedig egyharmada becsülettel helyt álló jobbféle. Szent-Endre is szolgáltat évenkint mintegy 100,000 akót, közte felét jobbfélét, sőt aszut s igazi finom csemege bort is szép mennyiségben. Az elősorolt összes hegység termését pedig 400,000 akóra épen nem becsüljük sokra.

Hogy e boroknak mind a dunai, mind a három irányban élénk vasúti közlekedés rendelkezésökre áll, ismert dolog.

KŐBÁNYAI S PESTVIDÉKI JELESEBB FEHÉRBOROK.

Kőbánya a pesti határban fekszik, a Rákosmező síkjából kiemelkedő lapos hegyen terülvén el, melynek alját épületre is használt homokkő, a termőföldet pedig meszes murvával vegyült homokos föld képezi.

Legfőbb faj szőlő itt a vörös dinka, mely jól megérett korában adja e bornak sajátságos kedves zamatját és fűszerességét; aztán főbb fajok mézes fehér, ezer jó és sárga dinka. E bor különösen egészséges italu. Ifjanta is izlelhető ugyan: de kedvességét 4—5 éves korában fejti ki igazán; sőt korával azután is folyvást javul. Más fajta borral töltögetni nem szabad; mert akkor elveszti természetes sajátságát. A jobbféle évi összes termést 25—30,000 akónál többre nem igen lehet tenni; pedig e név alatt sokkal több jő eladásra.

Kőbánya Pesttől félórányira lefelé első vasútállomással bir a délkeleti vaspályán.

Szadai név alatt Szada község a szomszéd Veresegyháza községgel együtt Pesten nagyon kedvelt fehér bort termel. E hegység Pesthez 4 mérföld körül fekszik. E bor kemény, igen állandó, korával mind-mind nagyobb tökéletességet fejt

ki, s szállítására különösen alkalmas. Közel ide Gödöllőnek, kivált az ugynevezett Szent-Antal hegyen szintén kellemes italu jó bora van. Az itt felhozott hegyek jobbféle termése 8—10,000 akóra rúg. Pestig közönséges tengelyen szállítást igényel.

Csömör régi jó hirben álló borával Pesttől 2 mérföldnyire fekszik. Öreg korában e bor nagyon sokban hasonlít a somlaihoz, ha t. i. tisztán s jól kezeltetik. Az összes termés 8000 akó körül rúg.

Tótfalu a szentendrei dunaszigetben fekszik s a Duna jobb partján a Tahi pusztán ültetett szőlőiben a vidéken most is híres', de messzebb vidéken is méltán jó hírt érdemlő bort termeszt. Újkorán e bor nyers és savanyú, de jó pinczében s kezelés mellett annál kedvesebbé válik 4—5 évi érés után. A szomszéd Bogdány, hol a nagy és leves szemű bogdányi dinka a főszőlőfaj, gyengébb, de szintén kedvelt bort szolgáltat. Az első hegység évi termése 12,000, az utóbbié 18—20,000 akó körül becsültetik. A hegység alatt folyó Duna mindenik szállításának kedvez.

SZEREDNYEI BOR S SZOMSZÉDAI.

Szerednye Ung megyében fekszik. Bora országos hírben áll. Szőlőhegyéhez hasonló bort termesztenek Lehócz, Csertész s Iglincz községek. A jobbféle termést 30—35,000 akóra lehet tenni. Közlekedése e hegységnek jelenleg csak tengelyen van Ughvár vagy Munkács felé. Különben a Tiszánál a záhonyi állomás lesz legközelebb hozzá, honnan, ha a kormány által tervezett záhony-perecsényi vasút-vonal elkészül, ez e hely borkereskedésének szép lendületet adhat, még nagyobb előnyére szolgáland pedig, ha a kassa-ungvár-munkácsi vasutvonal elkészülhet, melynek épen Szerednye városon át lehet átvonulása. Most két éve itt is kezdett egy borkereskedő társaság alakulni: de eddigelé ki nem fejthette magát; hanem e mozgalom eredménye lett, hogy azóta a szerednyei jeles fehér bor Pesten szintén egy csarnok által van képviselve.

Unggal szomszédos Beregh megyében a beregszászi és nagymuzsaji borok, többnyire fejérek, hazánk legjobb borai

közül valók. Itt, kivált régibb időkben, jobb években aszút is termeltek, melyet némelyek kedvességére s finomságára nézve, a tokaji mellé szerettek tenni versenytársul. Közép évben itt a jobbféle termést 25,000 akóra tehetjük.

Ugocsa megyében Nagy-Szőlősnek méltán ad jó bora nevet, s a szőlőt a nép szorgalommal ápolja; ugyanitt a tamásváraljai termés szintén igen dicsértetik.

NÓGRÁDMEGYEI BOROK.

Nógrád megye sok jeles bort mutathat fel, melyek némelyike országos hirü boraink közt is méltán foghatna helyet, és pedig mind a fehérek, mind a veresek közül nevezhetünk ilyet.

Legelső helyen említendők a kosdi, veröczei, rádi és penczi fehér borok, mind Vácz és a Duna közelében. Ezek könnyü italu, igen egészséges és különösen izletes fehér borok, melyeket az ugyanitt létező száraz és jó pinczék még kitünőbbekké volnának képesek tenni, ha azokban igazán megöregedni hagyatnának; de ezek ugy szólván átalában nagyon fiatalon kerülnek eladásra. — Jobbágyi és Ecseg a legelső rangúakkal vetekvő veres borokat szolgáltatnak. Ecsegen különösen jobb években, kivált még ezelőtt, aszút is szoktak készíteni, melyet kedvelői a híres ménesi mellé szeretnek tenni. Jelesebb borok még: szanda-váraljai, a különösen kellemes izü bujáki, berczeli, csalári, a szintén nagyon dicsért legéndi, bodonyi, galambóczi, végre tolmácsi, berkenyei és kékkői, mely helyeken egyszersmind fő élelmi ágát teszi a népségnek a bortermelés. E nevezett hegységek jobbféle termése 150,000 akóra könnyen felmehető. A szállítás itt még most csak közönséges tengelyen történhetik; az utak rosszak, de a fuvar elég olcsó.

HONTMEGYEI BOROK.

Hont megyének mindössze 8000 hold szőlője van, s igy aránylag nem sok: s habár köztök országos hirüt nem mutathatunk is fel: de ezek többnyire kedves izü s igen egészséges

borok. Jóságára dicsértetik az össödi, szúdi, lissói, tótbakai, vinári, nádasi, szelényi, palojtai, kürtösi, nagymarosi és szebegényi. A sziráki savanyú erős bor pezsgőnek igen alkalmas. Kitünők még a vámos-mikolai borok, melyek egyszersmind igen keresettek, s két annyin kelnek, mint rendesen a közönségesek. Különös dicséretet érdemel még a kicsindi veres bor is, mely jóságára és tartósságára nézve a budaival vetekszik. E borok a bécsi s más felsővidéki kereskedők előtt máris nagyon ismertek és keresettek; itt is csak az a főbaj, hogy megérlelt öregbort ritkán találhatni.

POSONMEGYEI BOROK.

Poson megyének nemcsak sok, közel 20,000 katasztrális holdra terjedő szőlői vannak, hanem kitünő jó borai is teremnek, melyekből több az országos hírt is méltán megérdemli.

A termőföld itt többnyire mészkő talajon nyugszik, mégis kétféle; egy részben t. i. inkább agyagos, más részben homok-kőmurva. Ez utóbbi tisztább és keményebb, az első gyengébb, igen szelíd és koránérő bort szolgáltat, melyet épen e tulajdonságáért a felvidéki borkereskedők saját vidékeik kemény savanyú boraival vegyítve igen kedvelnek. Különben ezek többnyire fehérek.

Legelső helyet foglal e borok közt mind hírét, mind jóságát illetőleg a szentgyörgyi bor. Ez már a külföldiek által is régen ismert, sőt ismertebb volt hajdan, mint most; és a legjobb csemege borok közé soroztatott; az ugyanitt termesztett aszú pedig egyenesen a tokajival tétetett párvonalba. E borban különösen feltünő a tüz, zamat, s gyönyörü tiszta aranyszín, melyet valószinüleg az itteni aszúszemek sajátságának kell tulajdonítani. És e szint illetőleg ellentéte az igazi szentgyörgyi aszú az igazi tokajinak; mert itt a legszebb aranyszin tartatik valódinak, míg Tokajon a valódinak színe zöldes sárgába megy át.

A szentgyörgyi különösen jó fekvésü hegy után legjobb bort szolgáltat a récsei hegység, ezzel határos a prácsai (Weinern), melyet nagy részben posoniak birnak. Modor és

Bazin királyi városok hasonlag igen jó italt szolgáltatnak, bár szőlőhegységök nem mindenütt oly kedvező fekvésü, mint az eddig említett községeké. E két város közt esik Grünau és Tierling, melyek termése mellett jó borok még a limbachi, schenkwiczi és különösen a dubovai és diósi, mely két utóbbi hegység termése vöröskői névvel is jó kereskedésbe. E borok különösen igen állandók, kemények, csak 7—8-dik évökre érnek meg tökéletesen: de minél öregebbek lesznek, annál inkább nyernek kedvességökben. Ide kell sorolnunk magának Poson fővárosnak roppant kiterjedésü szőlőhegyén termesztett borait is, melyek közt, fekvés minősége szerint, igen jelesek vannak.

Főszőlőfaj e hegységekben a zirifán, (Zierfahnler), mely a sylváni fajok közé tartozván, itt két válfaja kedveltetik különösen, a zöld, aztán a sárga; az első adja a szentgyörgyi aszúhoz a legtöbb aszú szemeket, s faj sajátságát is e bor e szőlőfajnak köszöni; van aztán a ruszti Zapfner is kitünő mennyiségben, utána az ugynevezett Lagler, és a lombardi vagy más néven Lompart; más fajok sokkal csekélyebb mennyiségben fordúlnak elő: de igen nagy, s mondhatni egyebet túlhaladó mennyiségben van még különösen a posonvárosi hegyeken a zöld muskotály, mely az ezerjó szőlőnek egy válfaját képezi.

Poson megye összes bortermését 400,000 akóra bátran lehet tenni, s annak fele a jobb helyek jobbféle terméséül, 100,000 akó pedig egyenesen országos hírt is megérdemlő borul vehető fel.

A Duna és vasút a hegység közelében vonúlnak el, s a közlekedésre legjobb alkalmat szolgáltatnak.

FEJÉRMEGYE BORAI.

Már magának Fejér megye székes helyének, Székes-Fejérvárnak igen szép fekvésü szőlőhegyei vannak, melyek kint épitett számos nyári lakokkal és mulató házakkal is ellátvák, és e hegyek bortermése minőségre is dicsérhető; de jelesebb ennél a csókai és moóri, a váli fehér bor pedig országos hírt is megérdemlő boraink közt foglal helyet; ugy szintén

igen jó fehér borok még az urhidai, órási Tétény mellett, és érdi. A megyei jobbféle fehérbortermés 60,000 akóra bátran tehető. A veres borok közt legelső helyen áll a megyében a ráczalmási, mely a budaival vetekszik, s gyakran ennek neve alatt megy kereskedésbe.

Rácz-Almás alatt a Duna folyik, Budától pedig Fehérváron át a buda-trieszti vasút vonúl, miszerint a szállításra legjobb alkalom van.

SOMOGYMEGYE BORAI.

Somogy megyében az első rangu borok közé tartoznak a gombai, horvátkuti, marcsali, kőröshegyi, hajmási, lellei mind a Balaton körül, továbbá surdi, szentmihályi, boglai és zákányi a Dráva mellékén, mely utóbbi Somogyban minőségére nézve a legelső bornak tartatik. E somogyi borok közt fehér, siller és veres is vegyesen fordul elő. Mióta megnyílott, a Balaton somogyi oldalán végig futó buda-trieszti vasút szolgál a közlekedésre.

VASMEGYE BORAI.

Vas megyében a kőszeghi s rohonczi borok a legjobbak és legerősebbek közé tartoznak. Jó borok még a csekei, keresztesi, strémi, szentkúti, és büksi; továbbá a nagyfalvi, badafalvi, ercsényi, borosgödri. De az igazi borvidék az ugynevezett Tótság, hol a szőlőmívelés annyira elterjedt, hogy majd minden háztelekhez egyszersmind szőlő is tartozik, s ha rosz idő jön a borra, a szegény vindustótnak valóban semmije sincs. Főtulajdonsága az idevaló bornak, hogy seprőn sokáig eláll, főfájást bővebb ital után sem okoz, vizelletet hajt s vídámságot szerezve nem kábít. Legjobban becsültetik a szentbenedeki, kükecsi, bokrácsi, szentbiborczi, dusanóczi, vasiczi. A kemenesalji vidéknek a sághi s kis-somlói hegyek adnak legjobb bort. — Vízi s vasúti közlekedése e vidéknek még nincs, annálfogva a szállításban csak közönséges tengelyre kell szorítkoznia.

XII.

A HAJÓZÁSI FORGALOM AZ OSZTRÁK KIKÖTŐKBEN S A HAJÓK TEHERKÉPESSÉGE 1859-BEN.

Weninger Vinczétől.

A trieszti kereskedelmi kamara „Navigazione nei Porti austriaci" czimü füzetekben évről évre adja kimutatását az osztrák kikötőkbe jött, s onnét távozott hajóknak. A jelenleg megjelent füzetből a következő összesitő kimutatást veszem át azon megjegyzéssel, hogy az érintett füzetbe az összes kikötőkre nézve kitett forgalmat itt felsorolni, hely szüke miatt, nem lehetvén, leginkább csak a bennünket közelebb érdeklő Fiume kikötőre vonatkozó adatokat közlöm.

A kiviteli tételek között találtatik:

(Bécsi mérték szerint)

Spiritus . .	11,587 mázsa	Rizs	77,865 mázsa
Kőszén . . .	53,733 „	Evező lapát .	31,361 darab
Faabroncs . .	45,100 köteg	Kordován-bőr.	73,696 mázsa
Dongafa . .	19,150,268 darab	Borszesz . .	38,910 „
Liszt	185,404 mázsa	Dohány-levél .	19,205 „
Kukoricza . .	675,548 mérő	Búza	58,475 mérő
Tüzelőfa . .	334,215 köbláb	Zab	12,956 „
Szarvasmarha-bőr	9,896 mázsa	Árpa . . .	6,137 „

Csak azon mennyiség van itt befoglalva, mely osztrák kikötőbül idegen kikötőbe vitetett, a mi az osztrák kikötők egyikéből a másikba szállittatott, kivitelnek nem tekinthető, hacsak azon kikötőből száraz úton ki nem vitetett a birodalomból, a mi ezen összeállitásból ki nem puhatolható. Érdekes leend a jövő években a nyers termények kivitelét az 1859-dikivel egybevetni, miután egyrészt a Triesztig megnyitott vasúti közlekedés Magyarországból az osztrák kikötőkbe való szállitást tetemesen elősegíti, más részt pedig 1859-ben az olasz háború alatt a kikötőkben az üzleti élet kihalt volt.

Az 1859-ben a fiumei kikötőbe érkezett és onnét

Fiume kikötője	működő és visszamaradt hajó					
	teherrel		tiresen		együttvéve	
	hajó	tonna tart.	hajó	tonna tart.	hajó	tonna tart.
A hajó nemzetisége, lobogója	érkezett a kikötőbe					
Osztrák vitorlás	2678	50969	289	38392	5547	89361
Osztrák gőzös	85	7817	88	9621	123	17438
Osztrák összeg	2763	58786	2907	48013	5670	106799
Éjszak-Amer.			6	2728	6	2728
Hannovera			1	200	1	200
Dánia			2	378	2	378
Francziaország			1	170	1	170
Görögország			14	2563	14	2563
Angol vitorlás			6	1550	6	1550
Angol gőzös			1	514	1	514
Angol összeg			7	2064	7	2064
Jonia	16	361	1	38	17	399
Nápoly	115	6138	41	3368	156	9506
Németalföld	2	296	2	294	4	590
Török	—	—	2	253	2	253
Pápai birodalom			42	2419	327	16281
Oroszország	—	—	2	876	2	876
Svéd-Norveg			2	423	2	423
Toskana	1	182	—	—	1	182
Összesen vitorlás	3097	71808	2991	53652	6088	125460
Összesen gőzös	85	7817	39	10135	124	17952
Összesen összeg	3182	79625	3030	63787	6212	143412

távozott hajók száma, lobogójuk szerint elválasztva

működő és visszamaradt hajó						Jegyzet:
teherrel		üresen		együttvéve		
hajó	tonna tartal.	hajó	tonna tartal.	hajó	tonna tartal.	
távozott a kikötőből						
3280	65162	2461	24893	5741	90055	
100	9098	21	8145	121	17243	
3380	74260	2482	33038	5862	107298	
5	2350			5	2350	
2	488			2	488	
2	378			2	378	
1	170			1	170	
14	2559			14	2559	
5	1278			5	1278	
—	—	1	514	1	514	
5	1278	1	514	6	1792	
14	300	4	109	18	409	
154	8764	11	727	165	9491	
2	294			2	294	
2	253			2	253	
263	13161	84	4600	347	177611	
2	876			2	876	
2	423			2	423	
1	182			1	183	
3750	96834	2560	30329	6310	127163	
100	9098	22	8659	122	17757 *)	
3850	105932	2582	38988	6432	144920	

*) Szárdiniába ment ezenkivül 1 hajó 196 tonnával a mi a lent kitett összegbe van foglalva.

Az 1859-ben a fiumei kikötőbe érkezett és onnét

Fiume kikötője	működő és visszamaradt hajó					
	teherrel		üresen		együttvéve	
	hajó	tonna tart.	hajó	tonna tart.	hajó	tonna tart.
A hajó nemzetisége, lobogója	érkezett a kikötőbe					
Osztrák vitorlás	2678	50969	289	38392	5547	89361
Osztrák gőzös	85	7817	38	9621	123	17438
Osztrák összeg	2763	58786	2907	48013	5670	106799
Éjszak-Amer.			6	2728	6	2728
Hannovera			1	200	1	200
Dánia			2	378	2	378
Franczia ország			1	170	1	170
Görögország			14	2563	14	2563
Angol vitorlás			6	1550	6	1550
Angol gőzös			1	514	1	514
Angol összeg			7	2064	7	2064
Jonia	16	361	1	38	17	399
Nápoly	115	6138	41	3368	156	9506
Németalföld	2	296	2	294	4	590
Török	—	—	2	253	2	253
Pápai birodalom			42	2419	327	16281
Oroszország	—	—	2	876	2	876
Svéd-Norveg			2	423	2	423
Toskana	1	182	—	—	1	182
Összesen vitorlás	3097	71808	2991	53652	6088	125460
Összesen gőzös	85	7817	39	10135	124	17952
Összesen összeg	3182	79625	3030	63787	6212	143412

távozott hajók száma, lobogójuk szerint elválasztva

működő és visszamaradt hajó						Jegyzet:
teherrel		üresen		együttvéve		
hajó	tonna tartal.	hajó	tonna tartal.	hajó	tonna tartal.	
távozott a kikötőből						
3280	65162	2461	24893	5741	90055	
100	9098	21	8145	121	17243	
3380	74260	2482	33038	5862	107298	
5	2350			5	2350	
2	488			2	488	
2	378			2	378	
1	170			1	170	
14	2559			14	2559	
5	1278			5	1278	
—	—	1	514	1	514	
5	1278	1	514	6	1792	
14	300	4	109	18	409	
154	8764	11	727	165	9491	
2	294			2	294	
2	253			2	253	
263	13161	84	4600	347	177611	
2	876			2	876	
2	423			2	423	
1	182			1	183	
3750	96834	2560	30329	6310	127163	
100	9098	22	8659	122	17757 *)	
3850	105932	2582	38988	6432	144920	

*) Szárdiniába ment ezenkívül 1 hajó 196 tonnával a mi a lent kitett összegbe van foglalva.

Á t n é

az 1859-dik évben az osztrák

Lobogók és kikötők megnevezése	a) működő hajó *)				
	terhelve		érték	üresen	
	hajó	tonna tartalom	frtokban	hajó	tonna tartalom
osztrák lobogó alatt	39,437	1,436,101	101,295,067	26,644	905,782
idegen »	3,295	316,949	33,874,678	1182	85,007
osztrák kikötőbe	38,792	1,255,484	86,113,080	26,805	899,537
idegen »	3,940	497,566	49,056,665	1021	91,252
Osztrák, Velenczei, Horvát, Dalmát tenger parttól	21,177	927,909	90,812,321	11,597	457,282
	3,538	304,729	23,525,055	2,618	271,346
	6,589	189,589	10,383,733	5,143	57,348
	11,428	330,823	10,448,636	8,468	204,813
Trieszt, Rovigno, Lussin p., Velencze, Chioggia, Fiume, Segna, Zara, Spalatro, Raguza és Megline kikötő bíróság alatt.	13,921	709,861	86,760,457	6,137	245,913
	4,770	178,744	3,461,662	3,505	164,334
	2,486	39,304	590,202	1,955	47,035
	2,348	254,598	17,842,002	2,434	261,528
	1,190	50,131	5,683,053	184	9,818
	4,722	131,237	8,104,279	4,337	48,458
	1,867	58,352	2,279,454	806	8,890
	3,338	116,933	2,977,139	1,776	40,894
	5,088	97,599	4,656,520	3,474	87,050
	3,002	116,291	2,814,977	3,218	76,869
Összeg:	42,732	1,753,050	135,169,745	27,826	990,789

*) Navigli operanti.

z e t e
kikötőkből távozott hajóknak.

b) visszamaradt **)				a) és b) rovatok összege					
terhelve		üresen		terhelve		üresen		összesen	
hajó	tonna tartalom	hajó	tonna tartalom	hajó	tonna tartalom	hajó	tonna tartalom	hajó	tonna tartalom
5,417	246,962	9,884	158,156	44,854	1,683,063	36,528	1,063,938	81,382	2,747,001
856	75,471	139	8,015	4,151	392,420	1,321	93,022	5,472	485,442
5,771	259,699	9,873	147,259	44,563	1,515,183	36,678	1,046,796	81,241	2,561,979
502	62,734	150	18,912	4,442	560,300	1,171	110,164	5,613	670,464
2,929	167,326	2,288	65,154	24,106	1,095,235	13,885	522,436	37,991	1,617,671
28	1,456	127	7,150	3,566	306,185	2,745	278,496	6,311	584,681
150	2,614	1,046	5,770	6,739	192,203	6,189	63,118	12,928	255,321
3,166	151,037	6,562	88,097	14,594	481,860	15,030	292,910	29,624	774,770
1,569	119,617	312	7,816	15,490	829,478	6,449	253,729	21,939	1,083,207
1,041	31,989	994	13,842	5,811	210,733	4,499	178,176	10,310	388,909
319	15,720	982	43,496	2,805	55,024	2,937	90,531	5,742	145,555
2	25	2	575	2,350	254,623	2,436	262,103	4,786	516,726
26	1,431	125	6,575	1,216	15,562	3,039	16,393	1,525	67,955
94	1,638	235	2,253	4,816	132,875	4,572	50,711	9,388	183,586
56	976	811	3,517	1,923	59,328	1,617	12,407	3,540	71,735
1,191	47,474	927	22,138	4,529	164,407	2,703	63,032	7,232	227,438
1,153	46,059	4,574	45,740	6,241	143,658	8,048	132,790	14,289	276,448
822	57,504	1,061	20,219	3,824	173,795	4,279	97,088	8,103	270,883
6,279	322,433	10,023	166,171	49,005	2,075,483	37,849	1,156,960	86,854	3,232,443

**) Navigli di rilasció. —

Á ‖ t n é-

az 1859-dik évben az Osztrák

Lobogók és kikötők megnevezése	a) Működő hajók				
	terhelve		érték	üresen	
	hajó	tonna tartalom	o. é. ft	hajó	tonna tartalom
Osztrák lobogóval	40,485	1,584,130	106,834,418	25,277	756,721
Idegen „	3,724	338,450	68,667,923	811	68,301
Osztrák kikötőből	39,794	1,386,008	87,764,439	25,491	771,304
Idegen „	4,415	536,572	87,737,902	597	53,718
Osztrák	20,552	937,453	100,107,645	12,567	453,505
Velenczei tengerpartról	5,181	462,222	53,935,638	929	124,273
Horvát tengerpartról	5,756	111,270	7,431,598	5,671	132,055
Dalmát tengerpartról	12,720	411,635	14,027,460	6,921	115,189
Trieszti (kikötő bíróság alatt)	13,850	711,792	95,189,073	6,604	244,030
Rovignoi (kikötő bíróság alatt)	4,549	155,796	3,956,702	3,714	177,519
Lussin picc. (kikötő bíróság alatt)	2,153	68,865	961,870	2,249	31,956
Velencze (kikötő bíróság alatt)	4,311	427,997	49,963,965	437	104,306
Chioggia (kikötő bíróság alatt)	870	34,225	3,971,673	492	19,967
Fiume (kikötő bíróság alatt)	4,590	88,589	6,200,037	4,202	88,782
Segna (kikötő bíróság alatt)	1,166	22,681	1,231,561	1,469	43,273
Zara (kikötő bíróság alatt)	3,345	126,583	3,656,539	1,732	32,728
Spalatro (kikötő bíróság alatt)	5,375	130,120	5,427,431	3,065	49,784
Raguza (kikötő bíróság alatt)	4,000	154,932	4,943,490	2,124	32,677
Összeg:	44,209	1,922,580	175,502,341	26,088	825,022

z e t e
kikötőkbe érkezett hajóknak.

b) Visszamaradt hajó				Az a) és b) rovatok összege					
terhelve		üresen		terhelve		üresen		együttvéve	
hajó	tonna tartalom	hajó	tonna tartalom	hajó	tonna tartalom	hajó	tonna tartalom	hajó	tonna tartalom
5425	246,761	9806	160,015	45,910	1,830,891	35,083	916,736	80,993	2,747,627
826	77,104	134	7,478	4,550	415,554	945	75,779	5,495	491,333
5449	213,068	9835	155,989	45,243	1,599,076	53,326	927,293	80,569	2,526,369
802	110,797	105	11,504	5,217	647,369	702	65,222	5,919	712,591
2941	166,667	2289	64,040	23,493	1,104,120	14,856	517,545	38,349	1,621,665
33	2,519	125	6,758	5,214	464,741	1,054	131,031	6,268	595,772
148	2,607	1048	5,758	5,904	113,877	6,719	137,813	12,623	251,690
3129	152,072	6478	90,937	15,849	563,707	13,399	206,126	29,248	769,833
1575	119,654	312	7,816	15,425	832,446	6,916	251,846	22,341	1,084,292
1024	30,618	999	14,503	5,573	186,414	4,713	192,022	10,286	378,436
342	16,395	978	41,721	2,495	85,260	3,227	73,677	5,722	158,937
7	1,071	1	190	4,318	429,068	438	104,496	4,756	533,564
26	1,448	124	6,568	896	35,673	616	26,535	1,512	62,208
93	1,633	230	2,243	4,683	90,222	4,432	91,025	9,115	181,247
55	974	818	3,515	1,221	23,655	2,287	46,788	3,508	70,443
1195	47,560	847	21,569	4,540	174,143	2,579	54,297	7,119	228,440
1147	45,520	4554	44,577	6,522	175,640	7,619	94,361	14,141	270,001
787	58,992	1077	24,791	4,787	213,924	3,201	57,468	7,988	271,392
6251	323,865	9940	167,493	50,460	2,246,445	36,028	992,515	86,488	3,238,960

XIII.

A PESTI KERESKEDELMI AKADEMIA.

Weninger Vinczétől.

A közlekedési eszközök javítása hazánkban oly nagy tevékenységre ébreszté kereskedelmünket, hogy annak jelen állapotát két évtized előtti kereskedésünkkel párvonalba állítni lehetlen. Tagadhatlan ugyan, hogy a productio és így a kiviteli üzlet emelésére még más jelentékeny tényezők is közreműködnek, a kereskedés kiterjesztésére és irányára azonban mindenek felett a közlekedési eszközök határozók.

A kereskedés minden országban az üzleti gépezet azon részét képviseli, a melyet közvetítőnek nevezünk. Mindamellett, hogy a kereskedés a népek életében oly nagy szerepet játszik, ez irányban a szaknevelésre Ausztriában, jelesen pedig hazánkban, semmi gond sem fordíttatott az állam által. A kereskedőnek ismeretei és kellékei oly csekélyeknek vétettek, hogy az állam azokat figyelmére sem méltatta. Csak midőn a külföld épen szakképezett osztályai által annyira túlszárnyalt, hogy sebesen forgó kerekeihez tapadva önkénytelenül tespedő helyzetünkből kilökettünk; csak midőn az idegen üzér az ország gazdag forrásaihoz jött meríteni, melyek még századokig érintetlenül maradhattak volna útaink mellett; csak midőn az európai vasúti hálózat, a gőzhajók és távirda e világrész hő és fényforrásaihoz közelebb hoztak; csak akkor kezdé a kormány felfogni, hogy ipar és kereskedés csak úgy vergődhetik magasabb polczra, ha annak vivői kellő tudományos képzettséggel bírnak, ha a gyakorlattal az elmélet is egyesíttetik. Mindezt azonban csak úgy lehet elérni, ha szakiskolákban előképeztetik az ifju, ha az alsóbb osztályoknak is lehetségessé tétetik a kiképezés.

Az ipar legelőbb részesült az állam figyelmében. Reáltanodák, ipariskolák, polytechnicumok nyitattak, ezek nagyobb részben közköltségen tartatnak fen, és így a kevésbbé vagyonos osztály előtt sincsenek elzárva. Máskép áll a dolog a kereskedelmi tanodákkal. Eddig csak a polytechnicum és egyetem mutathat fel egy két tanszéket a kereskedelmi tudományokra nézve, hol azonban azon intézetek természete szerint csak előrehaladtabb korú ifjak részesülhetnek oktatásban. Oly kor kivántatik, melyben már az ifjút a gyakorlati téren kellene látnunk. Az igaz ugyan, hogy azon ismeretek érettebb felfogást kivánnak, de kisebb terjedelemben, már előbb lehet azokat átültetni; sőt csak fokozatos oktatás által képesittetik a tanitvány az általános elvek felfogására. Valljon a váltóismét, számtant, áruismét, könyvvitelt, idegen nyelveket nem lehet-e már a zsenge korúaknak előadni? Valljon képes leend-e a tanitvány, ezek hiányában, nemzetgazdászati, kereskedelmi és jogi elveket felfogni, ha azokat általánosságukban részletes ismeretekhez nem füzheti? Valljon nem nagyobb része-e a kereskedőknek az, mely érettebb korban a tanoda látogatásától el van zárva, mely ekkor már csak saját szorgalma által képes a hiányokat pótolni? az iparos részére nyitva áll az alreáltanoda, a kereskedő nem talál nyilvános szaktanitást, és czéljaihoz mért rendszert. Ily körülmények között több izben történtek nyilatkozatok a kereskedelmi testületek által, a kormány azonban ezekre nem hallgatott, azon nézetből indúlván ki, hogy specialis czélokra nézve az illető testületek áldozzanak. Ez bizonyára igen hibás nézet, mert hiszen ezen elv mellett az orvosok, mérnökök, jogtudorok stb. szintén kötelesek volnának, hogy az illető szakintézeteket magok tartsák fen, a mit állitani csakugyan még senkinek sem jutott eszébe. A kereskedés terjesztése, kifejtése, egészséges alapokra fektetése nemcsak az illető testület, hanem az egész birodalom érdekében fekszik; a felett vitatkozni nem lehet, és ha erre azon választ nyerjük, hogy e tekintetben más országokban is még igen kevés történt, ez állításunk helyes voltát meg nem czáfolja és csak azt mondja, hogy máshol sem tették mind azt, mit ez irányban tenni kell. E pontra még alkalmam lesz értekezésem folytán visszatérni. A hiányon segiteni égető szük-

ség lett, egy egész osztály szaktanítását nem lehetett továbbra is magánvállalatokra bízni, és így megszülemlett a kereskedelmi akademiák eszméje. 1854-ben Prágában alapíttatott meg adakozások utján az első kereskedelmi főtanoda a birodalomban és a második e nemű intézet, Kern Jakab pesti nagykereskedő indítványára, fővárosunk áldozatkész kereskedelmi testületei által hivatott életbe. 1856-ban a polgári kereskedő és nagykereskedő testület egy bizottmányt állított össze a főtanoda tervének kidolgozására.

1856-nak márczius havában a kiküldött választmány egy tervezetet készített, melynek értelmében a főtanoda a vasárnapi, esteli és akademiai tanfolyamra oszlott volna fel. Minthogy azonban kitünt, hogy a vasárnapi tanfolyam felvétele sok nehézséggel jár, elhatároztatott, hogy a főtanoda csak az esteli és akadémiai tanfolyamra terjeszkedjék ki.

November havában a bizottmány a városi tanácshoz fordult azon kérelemmel, hogy az alakulandó főtanoda részére a kellő helyiségeket nyújtsa.

1857-nek márczius 3-kán az akkori polgármester Conrad, helyiségek hiányában, a kivántak meg nem adhatásáról értesítette a ker. testületeket. —

Az első főkérdés, mely felmerült, természetesen az volt, hogy honnét fognak egy ily intézet tetemes fentartási költségei fedeztetni? A testület nem birt e czélra szánt elegendő vagyonnal; azt sem lehetett várni, hogy a fővárosi kereskedők évről évre mintegy 20,000 ft új adóval terheltessenek. Nem volt mit tenni, mint azon lenni, hogy a tandíjak által pótoltassék a hiány. Az előleges költségvetés 18,000 ft évi kiadást mutatott fel, melynek fedezésére a két kereskedelmi testület évi 5000 ft segélyt és még 1500 ftot mint a nagykereskedők vagyona utáni kamatot felajánlott, 125 tanuló után 100 ftjával 12,500 ft volt várható. — Az évek folytában azonban a költség jóval emelkedett, a mint az később fog kitünni.

Az 1856-ban elkészült és a m. kormány által jóváhagyott tervezet a következő módon alakítja az intézetet:

A főtanoda 3 osztályból áll, melyekben mindazon tárgyak tanítandók, a melyekre a mostani viszonyok között kiképzett, mivelt kereskedőnek szüksége van, ugyanis: a) mint

tisztán kereskedelmi tudományok: váltóisme, váltójog, könyvvitel, kereskedelmi levelezés, kereskedelmi és politikai számtan, árúisme, vám- és egyedárusság-isme. b) Nyelvek: magyar, német, angol, franczia és olasz nyelv. c) Természettudományok: állattan, növénytan, ásványtan, természettan és vegytan. d) Nemzetgazdászat, történet, földisme és technologia, a mennyiségtan alapvonalai, mértani és szabadkézi rajz, szépirás. — E mellett minden felekezetbeli ifjú oktatást nyer vallásában.

Ezen számos tárgy szükségessé tevé, hogy 30—32 tanóra legyen egy osztályban hetenkint. Az esti tanfolyam a téli hónapokon által esténként 7—9-ig tart, előadatnak a tisztán kereskedelmi tantárgyak: számtan, váltóisme, könyvvitel, levelezés.

Az akademiai osztályokhoz még egy előkészületi osztály van csatolva azok számára, kik hiányos előismereteik miatt nem képesek a felsőbb tanfolyamba lépni.

A tanoda 3 felső osztályaiba azok vétetnek fel, kik az algymnasiumot vagy alreál osztályokat jó sikerrel végezték, vagy ebbeli ismereteiket egy felvételi vizsgálat által tanúsítják. Az estéli tanfolyamba csak kereskedői segédek vétetnek fel.

A tandíj a főosztályok mindegyikében évenként 105 ft, az előkészitő osztályban 63 ft, az esteli tanodában 19 ft. Az intézet már jól felszerelt természettani és természettudományi gyüjteménynyel, gipsz és rajz mintákkal, s szép könyvtárral bir.

Az intézetben jelenleg egy igazgató, tiz tanár és két tanító működik. — Az intézet felügyelete egy a kereskedelmi testületek által választott, 12 tagból álló, választmányra van bízva. — Az intézet a kormánytól független, noha a tanárok állomásaikban a kormány által megerösitendők.

Tanév	Összeg	Felekezet szerint volt:				Származásuk szerint:		Nyelvök szerint:		Szabad tanuló
185⁷/₈		Róm. Kath.	Helv. és ágostai hitv.	Izraelita	Gör. n. egy.	Magyarországi	más országbeli	magyar	nem magyar	
1-sö Előkész. osztályban	23	5	1	17	—					
2-ik „ „	—	—	—	—	—					
1-sö Akademiai „	41	9	4	24	4					
2-ik „ „	—	—	—	—	—					
3 „ „ „	—	—	—	—	—					
összeg	64	14	5	41	4					
185⁸/₉										
1-sö Előkész. osztályban	15	1	1	13	—					
2-ik „ „	17	4	3	10	—					
1-sö Akademiai „	43	8	6	29	—					
2-ik „ „	32	6	4	20	2					
3 „ „ „	—	—	—	—	—					
Összeg	107	19	14	72	2					

185⁹/₆₀										
1-ső Előkész. osztályban	16	2	1	12	1	16	—	9	7	—
2-ik „ „	30	2	1	27	—	28	2	20	10	—
1-ső Akademiai „	30	5	5	17	3	28	2	24	6	1
2-ik „ „	26	5	1	19	1	24	2	18	8	5
3 „ „ „	16	5	1	9	2	16	—	11	5	—
összeg	118	19	9	84	7	112	6	82	36	6
186⁰/₁										
1-ső Előkész. osztályban	18	4	1	13	—	17	1	16	2	3
2-ik „ „	27	5	1	20	1	26	1	20	7	1
1-ső Akademiai „	35	5	1	28	1	34	1	28	7	3
2-ik „ „	26	7	1	15	3	24	2	23	3	2
3 „ „ „	12	4	1	7	—	11	1	9	3	3
összeg	118	25	5	83	5	112	6	96	22	12
186⁰/₂										
Előkészitő osztályban	40	9	2	29	—	37	3	30	10	7
1-ső Akad. „	35	6	3	25	1	33	2	27	8	1
2-ik „ „	21	1	1	19	—	20	1	16	5	—
3 „ „ „	8	2	1	5	—	7	1	7	1	1
Öszveg	104	18	7	78	1	97	7	80	24	9

Az esti tanodában volt az

1857/8-dik	tanévben	26	tanuló.
1858/9- „	„	59	„
1859/60- „	„	63	„
1860/1- „	„	33	„
1861/2- „	„	18	„

Észrevétel: 1861/2-ben a két előkészitő osztály egyre szállittaték le, miután az alreáltanoda ugyane feladatot megoldja. — Szintúgy 1861/2-ben elhatároztatott, hogy az esti tanodába jövőben csak segédek vétessenek fel, a tanulók a vasárnapi iskolába utasitandók. — Reménylhető, hogy ezen intézkedés nyomán a főváros kereskedő segédei a következő években nagyobb számmal fognak gyülekezni, miután eddig a tanulókkal való együttlét sokat közülök visszariasztott.

Lássuk már most a pénzügyi viszonyokat.

I. Bevétel.

a) Tandijak. A tanulók által fizetendő évi tandij az előkészitő osztályban 63 ft, az akademiai osztályokban 105 ft, az esti tanodában 18 ft. A bevétel ez úton volt:

1857/8-ban	7430 ft p. p.	=	7,801 ft	50 kr	o. é.
1858/9- „	. . . . .		10,594 „	50 „	„
1859/60- „	. . . . .		11,093 „	75 „	„
1860/1- „	. . . . .		10,036 „	45 „	„

b) Segélypénzek. A kereskedelmi testületek által és magán adakozások utján bejött:

1857/8-ban	7850 ft p. p.	=	8,245 ft	65 kr	o. é.
1858/9- „	. . . . .		7,994 „	10 „	„
1859/60- „	. . . . .		8,162 „	50 „	„
1860/1- „	. . . . .		8,690 „	55 „	„

c) Kamatokbani jövedelem:

1857/8-ban	599 ft 12 kr p. p.	=	629 ft	16 kr	o. é.
1858/9- „	. . . . .		611 „	25 „	„
1859/60- „	. . . . .		645 „	86 „	„
1860/1- „	. . . . .		766 „	89 „	„

II. Kiadások.

1857/8-ban	összesen:	13,901	ft	57	kr o. é.
1858/9- „	„	20,539	„	10	„ „
1859/60- „	„	20,325	„	39	„ „
1860/1- „	„	21,696	„	49	„ „

A gyüjtemények és könyvtár részére bőkezüen adakozott a választmány, ugyanis 1858-tól 1861-ig fordíttatott:

A könyvtárra	2,169	ft	67	kr o. é.
A természettudományi gyüjteményre .	964	„	65	„ „
A vegyészeti és természettani eszközökre	3,561	„	76	„ „
Rajzmintákra	398	„	03	„ „
Iskolai felszerelésre	4,634	„	62	„ „
Összesen .	11,728	„	73	„ „

Ezen kivül az egész árúgyüjtemény a kereskedők adakozása folytán költség nélkül állíttatott össze, szintúgy a technologiai és természettudományi gyüjtemény értékes ajándékokat mutathat fel. — A gyüjtemények beszerzési-költségeiből az évi mérlegben egy tetemes rész évenként, érték-lerovás fejében, betudatik és pedig 10 - 25 %-al. A tanári testület, titkár és szolgai személyzet fizetése:

1857/8-ban 9580 ft p. p. =	10,059	ft	—	kr o. é.	
1858 9- „	15,382	„	—	„ „	
1859/60- „	16,705	„	42	„ „	
1860/1- „	16,483	„	69	„	„-ra rúgott.

A rendes tanárok fizetése a tantárgy órái szerint 1000, 1,600 ftig, vannak helyettes- és segédtanárok 600—800 ft évi fizetéssel, tanitók 200—300 fttal. — Az igazgató évi fizetése 2,500 ft o. é.

A főtanoda mégcsak három év óta mutathat fel oly ifjakat, kik benne képeztettek, így tehát még nagyon új, hogysem eredményeit a nagy közönség már megitélhetné.

A fentebb közlött statisztikai adatokhoz a következő megjegyzéseket csatolom záradékul.

Tagadhatlan hogy kereskedelmi testületeink az intézet életbeléptetése által hálás elismerésre kötelezik nemcsak az

ifjú sarjadékot, hanem az egész hazát. A nagy áldozatokkal életbelépett és fentartott intézet gyümölcse csak egy két évtized után fog megérlelni, midőn az ott képzett ifjak önállólag fognak működhetni. Azok, kik jelenleg áldoznak, csak azon öntudatban lelhetik jutalmokat, hogy egybeműködésök által ez irányban is szakemberek képződhettek a hazának.

Mindamellett, megkell vallanunk, hogy még távol vagyunk a czéltól. Igen csekély azok száma, kiknek a magas tandíj mellett részt lehet venni az oktatásban. A tandíjt pedig az intézet el nem engedheti, sőt le is alig szállíthatja. Az intézet nem levén biztosítva, tanárainak állása sem bizonyos, ez pedig egyik fökelléke annak, hogy az intézet a hazai kereskedőknek i s k o l á j á v á fejlődjék. — Láttuk fennebb, hogy adakozások által már szép tőke gyült, de vajmi kevés az az évi szükséglethez képest! Az intézet tökéletes kifejlesztésére mintegy évi 30,000 ft kell; ha ez biztosítva volna, szegény és gazdag egyaránt vehetne részt az oktatásban, és az intézet a kereskedelmi tudományok valódi főiskolájává válhatnék.

Valljon lehet-e azt kívánni a fővárostól, hogy esen terhet, az egész ország érdekében, maga viselje? Az egész ország kereskedelmi vagyonossága nincs a fővárosban összpontosítva. Ott van Győr, Szeged, Arad, Nagyvárad, Debreczen, Temesvár, Miskolcz, Fejérvár, Baja, Kanizsa stb., mindannyi nagy kereskedéssel dicsekvő városok; ott van a országban ezer helyen székelő és működő 25,000 kereskedő! Vállvetve azt, mit Pest maga nem bír, a mit Pesttől jogosan nem lehet követelni, 25,000 kereskedő könnyen elbírja. A 30,000 évi szükségletből mennyi jut egyre-egyre! Csak akarni kell, s az ország kereskedő osztálya oly főtanodával bírhat, mely a külföld e nemű intézeteit rövid idő alatt túlszárnyalja, mely egyesítve nyújtja majd azon ismereteket a szakjelöltnek, a melyek megszerzése eddig minden egyesnek tetemes áldozatba került.

A főtanoda azonban maga nem oldhatja meg a feladatot Hogy nagyobb kereskedő városainkban a kereskedelmi tudományok elemeit tanúlhassa az ifjuság, még ezen helyeken is kell, hogy valami történjék. Ezt már könnyű lesz elérni, ha a mindenhol keletkező alreáltanodák harmadik osztályaiban ezen ifjak részére a tisztán kereskedelmi tudományok is fog-

nak előadatni. Itt elég volna a könyvvitelt 4, a kereskedelmi számtant, váltó-ismét és levelezést 5—6 órában hetenként tanítani.

E tárgyak azonban nemcsak a kereskedői pályára lépendő fjúnak szükségesek, hanem még az iparosra nézve is nagy haszonnal vannak egybekötve. Ha a kereskedelmi számtant és kereskedelmi levelezést, a számtant és illető nyelv-tanításnál már a két alreálosztályban kellő figyelemre méltatjuk, a harmadik évben már csak a könyvvitel és váltóisme venne még néhány órát igénybe.

Ezen tárgyak ismerete az iparosra nézve napjainkban elkerülhetlen szükséggé vált, és így a reáliskolák teendőihez tartozik. Nem látok tehát e tekintetben nehézséget az említett eszme valósitására s meg vagyok győződve arról, hogy néhány év mulva a gyakorlati élet által mutatott ösvényen fogunk haladni.

XIV.

BÁCSMEGYE NÉPESSÉGI VISZONYAI.

1. Bács vármegye választó kerületei s az azokban létező helységek népessége az 1860-dik évben történt összeirás szerint.

Választó kerületek és helységek neve:	Lélek szám	Választó kerületek és helységek neve:	Lélek szám
Almás:	8,214	Hodságh:	3,435
Mélykút Tinójárással	5,663	Karavukova . . .	2,210
Jankovácz Kisszállással	9,822	Bogojeva	1,751
Felső Sz. Iván . . .	2,589	R. Militits	2,595
Dzida, Borota, Rém és Kéles	474	Bresztovácz és Prékaja	3,706
Tataháza	1,471	Veprovácz	2,650
Csávoly	2,622	Cservenka	6,824
Mateovits	508	Keresztúr és Pettau	4,439
Bikity	3,277	Filipova	2,397
Kunbaja	2,860	Lality	1,946
Madaras	4,835	Parabuty	4,243
Borsod és Legyen .	925	Dérony	2,085
Összesen:	43,260	Összesen:	38,281

Választó kerületek és helységek neve:	Lélek szám	Választó kerületek és helységek neve:	Lélek szám
Rigyitza:	3,480	Bács:	3,059
Vaskút	4,939	Vaiszka és Zsiva . .	1,478
Bathmonostor . . .	1,794	Bogyán a zárdával .	723
Baratska Gyurity .	2,919	Plávna	1,478
Csatatya	1,347	Novoszelo	1,373
Gara	3,968	Bukin	2,309
Dantova	3,002	3. Palánka	8,802
Szántova	3,138	Obrováez	2,464
Béreg	2,522	Tovarisova	3,002
Kollut	2,461	Bácsújfalu Szelencsével	2,735
Kruscolya	1,007	Paraga	1,856
Gákova	2,300	Pivnicza	4,261
Sztanisits Rasztinával	5,871	Szilbás	2,263
Katymár	4,694	Gajdobra	2,541
Összesen:	43,442	Összesen:	38,344
Kula:	7,243		
Hegyes	4,045	Apatin:	9,483
Szeghegy	2,900	Bezdány	8,316
Feketehegy . . .	3,654	Monostorszeg . . .	4,949
2. Verbász	7,542	Kupuszina	2,916
Kucsura és Belaradanova	4,303	Pr. St. Iván	3,923
Torzsa	2,912	Szonta és Kandlia .	3,492
Kis Kér	2,603	Ó Sztapár	5,281
Tapolya Cmusitsel .	7,480	Doroszló:	2,793
Összesen:	42,682	Összesen:	38,453

Választó kerületek és helységek neve:	Lélek szám	Választó kerületek és helységek neve:	Lélek szám
Petrovácz:	6,961	Ó Moravicza:	5,869
Cséb	2,214	Bajmok	5,653
Glozsán	2,645	Patsér	4,748
Begets	1,649	Nemes Militits . . .	3,730
2. Futak	5,946	Csonoplya	4,913
Alpár, Irmova, Klenovácz		Kornyaja és Puszta Kula	4,020
Henrika, Új puszta, Magarin Vizits . .	584	Roglaticza	144
Piros	1,726	2. Szivacz	8,918
Kiszáts	3,262	Kis Sztapár . . .	144
Kulpin	2,841	Bajsa Dubokával . .	3,274
Bulkesz	2,491	Összesen:	40,513
Deszpot St. Iván . .	2,428		
2 Sóove	3,762		
Ó Kér	3,382		
Újvidéki nemesség .	?	Kanizsa:	10,115
Összesen:	39,891	Martonos	5,041
Ó Becse:	12,066	Adorján Kis Hegyessel	1,165
Petrovoszello . . .	5,724	Ada	9,129
Földvár	4,452	Moholy	6,396
Turia	2,266	Csantavér	4,487
Szent Tamás . . .	7,272	Sándor	1,301
Szireg	15	Szabadkai nemesség	?
Temerin	7,149	Összesen:	47,634
Járek	1,410		
Összesen:	40,354		

2. Kimutatása a tiszai koronai kerületi 10 községek népességének és az ez után kivetett a közös kerületi gyülésre küldendő képviselők mennyiségének.

Folyó szám	A kerületi községeknek nevei:	Község lélek-létszáma	esik képviselő	
1	Ada . . .	9,120	Minden 1000 lélekre egy képviselőt számítva, így esik:	9
2	Ó Becse . .	12,081		12
3	Földvár . . .	4,452		5
4	Ó Kanizsa . .	11,280		11
5	Martonos . .	5,041		5
6	Mohol . .	6,396		6
7	Petrovoszello .	5,724		6
8	Szt. Tamás .	7,272		7
9	Turia . . .	2,266		2
10	Zenta . . .	17,227		17
	Összesen :	80,868	Összesen:	80

3. Nemzetiségi viszonyok.

Az alább következő kimutatásból kitetszik: hogy a szerbek által nagyobb számmal lakott helységek nemcsak nagyon szétszórvák, hanem hogy azokban is összes számuk kisebb, mint a más ajkú népeké; és pedig annyira, hogy tisztán szerb ajkú község csak 4, olyan község pedig, hol ők az általános többséget teszik, csak 5 van. A többi 21 községben, még Zombor és Ujvidék városait sem véve ki, — mindenütt kevesebbségben vannak a szerbek. Az összes 30 községben csak 73,000 szerb lakik, holott a nem-szerbek (legnagyobb részben németek) száma 83,000-re rúg. A több 29 községben a szerbek száma oly csekély, hogy csaknem egészen eltünik. Azokat illetőleg, kik nem szerbek, megjegyezzük, hogy a róm. katholikusok németek, magyarok, tótok, bunyevácz ok és sokáczok; a görög-katholikusok, egy palánkai lakos kivételével, tótok; az ág. hitvallásuak németek és tótok; a helv. hitvallásúak németek és magyarok. —

Hewessy Károly bácsmegyei főmérnök urtól vettük a kimutatást az alsó Bácskában létező községek nemzetiségi viszonyairól. A) Azon helységek, melyekben a szerbek nagyobb számmal laknak:

A községek nevei	Az óhitű szerbek	Más ajkúak száma:					Nem szerb együtt véve
		r. kath.	gör. kath.	ág. hitv.	helv. hitv.	zsidó	
1. Zombor kir. v. . . .	11,443	11,167	118	23	21	213	11,542
2. Ó-Sztapár	5,195	86	—	—	—	—	86
3. Ó- és Uj-Szivacz együtt	3,784	1,674	—	102	3,244	114	5,134
4. Bresztovácz	1,191	2,460	—	1	—	54	2,515
5. Kula m. város. . . .	2,111	4,705	—	59	38	406	5,208
6. Ó- és Uj-Verbász . .	1,791	110	240	3,619	1,189	382	5,540
7. Sz. Tamás m. város . .	4,687	2,430	1	89	10	55	2,585
8. Ó-Becse m. város . .	4,585	7,275	6	15	3	197	7,496
9. Földvár	2,164	2,158	—	10	5	115	2,288
10. Turia Szireggel . . .	2,234	22	—	16	—	9	47
11. Ó-Kèr	1,225	610	—	1,442	52	53	2,157
12. Ó- és Uj-Sóvé együtt .	1,570	26	15	1,117	1,002	29	2,189

13. Desp. Szentiván . . .	2,254	39	—	53	76	6	174
14. Pivnicza	1,804	14	—	2,333	—	110	2,457
15. Lality	1,157	10	—	764	—	15	789
16. Parabuty	850	3,215	—	2	—	176	3,393
17. Dérony	1,356	706	2	12	—	9	729
18. Tóvarisova	2,296	636	—	45	—	25	706
19. Obrovácz	1,231	1,220	—	4	—	9	1,233
20. Paraga	1,798	58	—	—	—	—	58
21. Szilbás	1,687	32	—	541	—	3	567
22. Kulpin	1,219	42	—	1,569	—	11	1,622
23. Három Palánka . . .	3,246	4,500	1	345	2	708	5,556
24. Glozsán	600	10	—	2,025	—	10	2,045
25. Begecs	1,610	25	—	2	—	12	39
26. Ó- és Uj-Futak m. v. .	2,600	3,265	1	40	25	15	3,346
27. Piros	810	11	—	—	900	5	916
28. Ujvidék k. v.	6,555	5,188	252	806	1,500	810	8,556
29. Kisács	358	6	9	2,864	7	18	3,904
30. Cséb	175	1,758	—	213	54	32	2,057
Összvegek	73,568	53,458	645	18,111	8,128	3,601	83,943

B) Azon helységek, melyekben kevés szerb s többnyire német, aztán tót és magyar ajkúak laknak:

Községek nevei:	Óhitü szerb	Más ajkúak száma:					A nem-szerbek együttvéve
		róm. kath.	gör. kath.	ágost. hitv.	helvét hitv.	zsidó	
31 Temerín	—	7015	—	47	—	87	7149
32 Járek	—	1	—	1400	—	9	1410
33 Petrovácz és Alpár p.	11	46 + 345	—	7024	—	105	7520
34 Bulkesz	—	21	—	2463	—	7	2491
35 Gajdobra	—	2541	—	—	—	—	2541
36 Bukin	4	2256	—	1	—	48	2305
37 Novoszelo	—	1362	—	1	—	10	1373
38 Plávna	—	1447	—	—	—	31	1478
39 Bács mv.	43	2942	2	5	—	67	3016
40 Bács-Újfalu	—	1197	—	1504	—	34	2735
41 Bogyán és Zsiva szig.	273	538	1	—	—	6	545
42 Vajszka	—	1375	1	—	2	5	1383

43	Karavukova	—	2195	—	—	—	15	2210
4	Bogojeva	1	1720	—	—	—	30	1750
45	Hodság	—	3433	—	1	1	—	3435
46	Filipova	—	2389	—	—	—	8	2397
47	Keresztúr	—	121	4252	12	18	36	4439
48	Torzsa	—	58	6	1468	1272	108	2912
49	Kutzura	—	568	2501	940	215	73	4297
50	Kis-Kér	—	2	—	2585	9	7	2603
51	Cservenka	—	242	—	4950	1412	220	6824
52	Veprovácz	—	2581	2	8	—	59	2650
53	Rácz-Militits	132	2449	—	—	—	14	2463
54	Doroszló	—	2738	—	—	—	55	2793
55	Szonta	12	3428	—	—	1	51	3480
56	Prigl. Szentiván	4	3874	—	1	—	44	3919
57	Apatin	18	9306	1	20	3	135	9465
58	Kupuszina	—	2895	—	—	—	21	2916
59	Monostorszeg	32	4739	2	20	4	152	4917
	Összesen az előbbi számokkal	74,098	117,282	7413	40,561	11,065	5,038	181,359

A statistikai bizottság jegyzőkönyveinek kivonata *).

Az 1861. évi jul. 24-kén tartott ülésben intézkedések történtek a Stat. Közl. III-dik füzetére nézve; azután Lónyay Menyhért indítványozá, hogy közleményeink szerkesztésében bizonyos irányt kövessünk. Az indítvány helyeseltetett, s a Stat. Közlemények főirányául az összes hazai állapotok és viszonyok földerítése és ismertetése tüzetett ki. — Végre fölemlíttetett, hogy nagyon érdekes volna, ha a múlt 11 alatt az egyes törvényhatóságok területén szedett ujonczok s a cs. k. hadseregnél tettleg szolgálatban levő hazánkfiai számáról hiteles adatokat szerezhetnénk; Győrmegye csakugyan beküldé a hadseregben levő megyebeliek számjegyzékét. De a többi törvényhatóságok, egynek kivételével, nem követték példáját. —

Az oktob. 3-kán tartott ülésben dr. Konek Sándor és Weninger Vincze bemutatták a bizottmány által megindított népszámlálásra vonatkozó munkálataikat, melyek e füzetben közöltetnek. A beküldött népszámlálási tabellák ugyan sok tekintetben hiányosak, mindazáltal a bizottmány reméli, hogy abbeli munkálkodása nem lesz hiábavaló, kivált ha a még hátramaradt egyházmegyék is beküldendik az illető adatokat. —

A nov. 7-ki ülésben a jegyző jelentést tön az egyházmegyék részéről beküldött népszámlálási tabellákról, s köszönet szavaztatott az egyházi t. cz. előljáróknak, kik a bizottmány igyekezeteit ritka buzgósággal gyámolították. — A tabellák feldolgozása nagy fáradságba és sok időbe kerül, s a bizottmánynak kevés tagjai is nagyrészt másféle hivatalos teendőkkel vannak elfoglalva, azért indítványoztatott, hogy a népszámlálási adatok egybeállítása más emberre bízassék, ki az ilyen munkálatokban járatos. De minthogy az adatok kiirásánál nagy pontosság és lelkiismeretesség kivántatik, s minthogy a hibás dolgozat megvizsgálása és kiigazítása igen bajos volna, azért a bizottmány abban állapodott meg, hogy maga fogja lassankint a tabellákat kivonni és az adatokat egybeállítani, jóllehet ekkép a munkálat nem készülhet el oly gyorsan, mint kivánatos volna. — Kautz Gyula a budai polytechnikum viszonyait tárgyazó dolgozatát adá be.

*) L. a Stat. Közlem. I. 293. l.

Galgóczy Károly pedig a magyarországi borászat ismertetésére ajánlkozott. Végre indítványoztatott, hogy a magy tud. akademia igyekezzék az angol, franczia, belga és porosz kormánynál az illető országos statistikai hivatalok közleményeinek megküldését kieszközölni.

A decz. 15-ki ülésben Lónyay Menyhért indítványára határoztatott, hogy országunk bel- és külforgalmáról minden évben mentől részletesebb jelentést készítsen a bizottmány, s arra vonatkozó adatok közlésére a dunai gőzhajózási, az állami vasút-, a tiszai vasút-, a déli osztrák-lombárd vasút-társaságok, a pesti Lloydtársulat s a gabnaegylet kéressenek föl. A szétküldött körlevélre egykét helyről már vettünk választ. — Végre ismét nehány dolgozat adatott be.

Az 1862-ki jan. 10-kén tartott ülésben különösen a hazai forgalomra vonatkozó adatok feldolgozásáról s a marhavésznek hazánkban elterjedésére vonatkozó adatok gyüjtéséről folyt a tanácskozás.

EGYVELEG.

Pest sz. k. városnak vagyona. A Pesther Lloyd f. évi 26. számában fővárosunk vagyonáról a következő érdekes kimutatást találjuk: Az 1861-diki közigazgatási év végén a városi könyvekbe bejegyzett tettleges vagyon az úgynevezett szépítési alappal együtt a következő volt:

Kamatozó tőkék	786,209 ft	75½ kr	o. é.
Eladott városi telkekért járó s még be nem fizetett tőkék	210,082 „	30 „	„
A városi épületek, telkek és földek értéke	5,517,157 „	90 „	„
„ városházán levő butorozat és fölszerelés értéke	9,985 „	12 „	„
„ külvárosi épületekben levő butorozat és fölszerelés értéke	19,926 „	30 „	„
„ városi elemi iskolák fölszerelése . . .	21,531 „	68 „	„
„ városi reáltanoda fölszerelése	10,961 „	87½ „	„
„ „ „ könyvtára	2,121 „	17 „	„
„ katonai szállások butorozata	46,626 „	59 „	„
Szinházi fölszerelés	11,298 „	21 „	„
A város követelése az állami kincstáron a katonaság számára 1848—1851-ig rendkivül tett költségekért	1,928,864 „	15 „	„
„ város követelése a lánczhíd-társulaton 1849. nov. 21-kétől 1861. nov. 30-áig való kisajátításokért	253,512 „	— „	„
A tettleges vagyon öszvege .	8,796,277 „	5 „	„

A város passiváját két rovatból áll, t. i.:

A községi pénztárt terhelő adósság . .	1,401,574 ft	78 kr.	o. é.
„ katonaság számára tett s a kincstár által megtérítendő költségekre adott előlegezés	841,050 „	— „	„
Össveg .	2,242,623 „	78 „	„

Tehát a város tiszta tettleges vagyona 6,553,653 ft 27 kr értéket képvisel. A város tulajdonához tartozó épületek, háztelkek és egyéb területek értéke a következő:

A Belvárosban:

A városháza	219,660	ft —	kr
Az elemi iskola-épület	22,855	„ —	„
A paplak	93,911	„ 52	„
„ serház-kaszárnya	43,386	„ —	„
„ reáliskola-épülete a régi alapfalakkal együtt	180,680	„ 25	„

A Lipótvárosban:

A Kapeller-féle háztelkek	9,135	„ —	„
„ Szellner- „ „	11,235	„ —	„
„ német ideiglenes szinház . . .	54,000	„ —	„

A Terézvárosban:

„ paplak a tűzoltószer-raktárral együtt	22,090	„ 80	„
Az iskola-épület	14,595	„ —	„
Azeperfa-ültetvény a városligetben .	10,442	„ 25	„
A szegényápolda-ház	91,062	„ 94	„
„ váczúti vámház	15,181	„ —	„

A Józsefvárosban:

A Rókus-kórház	217,615	„ 50	„
„ kerepesi vámház	1,775	„ 60	„
„ kőbánya melletti szín	806	„ 30	„
„ kőbányai vámház	15,823	„ 40	„
„ régi serház a Salétromutczában .	6,977	„ 60	„
„ „Zergéhez“ való ház	13,063	„ 57	„
„ Sándorutczában levő városi major	10,807	„ 50	„
Az Őszutczában levő iskola . . .	9,849	„ —	„
„ iskola-épület a tűzoltószer-raktárral	12,540	„ —	„
A paplak	22,144	„ 93	„
Az árvaház (Jozefinum)	58,826	„ 25	„
„ üllői határkorcsma	3,307	„ 50	„
A kényszerdolog-ház	70,845	„ —	„

A Ferenczvárosban:

Az üllői kaszárnya	774,499	„ —	„
„ üllői vám- és őrház	4,828	„ 95	„
A Két-Nyulutczában levő raktár .	17,220	„ —	„
„ soroksári vámház	15,110	„ —	„

Az új iskola-épület	28,487	ft	24½ kr
A Dunánál levő vágóhíd . . .	11,660	„	25 „
„ hóhér laka	1,797	„	60 „
„ soroksári határkorcsma . . .	6,944	„	5 „
„ papháztelek	850	„	50 „
„ vele határos telek	652	„	75 „
„ templomtér és Soroksári utcza sarkán levő eladó telkek .	1,146	„	— „
„ Gratzer-féle ház az Angyal-utczában	5,160	„	— „

A város külső telkei:

3,809 □ hold és 867 □ öl legelő, holdját 150 fttal számítva .	571,458	„	37 „
3,698 □ hold s 834 □ öl haszonbérbe adott föld, holdját 150 fttal számítva	554,804	„	25 „

E számokban az épületek s az illető háztelkek értéke egybe van foglalva. A város ezen ingatlanságainak összes értéke tehát 3,280,212 ftra van becsülve.

Az úgynevezett **szépítési alaphoz** a következő épületek, telkek stb. tartoznak, melyek a város leendő szabályozása végett megvétettek s mindeddig még el nem adattak:

A Belvárosban:

27 területrész, melyek értéke . .	3,306	ft	67 kr
A régi hajóhídnál levő két vámház	4,200	„	— „

A Lipótvárosban:

A Redoute-épület *)	784,241	„	— „
8 háztelek a Széchenyi-utczától kezdve az Attila-utczáig, 2042½ □ öl, ölét 200 fttal .	408,566	„	66 „
90 háztelek az Újépület mögött, összesen 29,327½ □ öl, ölét 16 fttal	469,245	„	33 „
4 területrész (Extensionen) . . .	1,768	„	— „
A városi felső Dunapart . . .	345,000	„	— „

*) A régi szinház romja, 942 ½ □ öl, 50 fttal számítva a telek nélkül, 47,141 ftra becsültetik, az új redoute-épület kiterjedése 980½ □ öl, tehát a két épület együtt 1923 ½ □ ölnyi területet foglal el, mely ölét 300 fttal számítva 577,100 ftnyi értéket képvisel. Az új redoute-épületre eddig tett költség 160,000 ftot tesz.

A Terézvárosban:

2 háztelek az Aradi-utczában. .	3,360	ft	— kr
1 „ a Kemniczi „ . .	1,923	„	60 „
44 „ „ Szegényház-vidékén, a Háromdob-utczában, a vámárok, stb. táján	34,906	„	20 „
11 területrész	2,585	„	— „
Más területrészek a Háromdob-utczában	1,632	„	— „
51½ hold erdő, melyet a vasút a városligettől elválaszt, 300 fttal holdját	15,400	„	— „
A városliget 256½ hold, 420 fttal .	107,800	„	— „
„ nagy vendégfogadó a városligetben	8,610	„	— „
„ kis vendégfogadó a városligetben	2,415	„	— „
Raktár és istálló „	682	„	50 „
Régi őrház	210	„	— „
Vendéglő a régi arena mellett . .	12,600	„	— „

A Józsefvárosban:

27 háztelek a régi lóvásáron . .	14,464	„	— „
4 „ „ vámároknál . . .	1,121	„	— „
1 négyszeg terület a gázgyárnál .	4,136	„	— „
A szénamérleg-téren levő négyszeg	26,864	„	— „
„ Sertésárus-utczánál levő négysz.	2,652	„	— „
19 háztelek a Kerepesi-útnál . .	13,400	„	— „
Területrészletek ugyanott . . .	1,761	„	— „
A Ludoviceumnál levő telkek . .	1,590	„	40 „
„ Füvészkertnél „ „ . .	1,039	„	75 „

A Ferenczvárosban:

2 háztelek az üllői vámnál . .	1,230	„	— „
Templom- és iskola-telek . . .	2,915	„	40 „
A tervezett Remete-utcza . . .	935	„	— „
Területrészletek	927	„	— „
10½ hold erdő, 50 krral	6,362	„	50 „

A szépitési alap ezen ingatlanságai tehát összesen 2,286,945 ftra becsülvék. E számok csak a közepes értéket fejezik ki, s a legtöbb tárgynak valóságban nagyobb értéke van.

Pest sz. k. városának előleges költségvetése 1861/2-dik évre.

Bevételek:	1859/60. évbeni valódi eredmény ft	1860/1. évre jóváhagyott költségvetés ft	1861/2. évre tett költségvetési javaslat. ft
Haszonbéri és lakbér-jövedelem.	580,090	534,251	541,892
Eladott városi telkek vételára után eső kamatok fejében . .	9,325	13,112	11,565
Házi pénztár-követelés után esedékes 6%, 5%, 4% kamatok fejében	53,364	45,002	35,150
Körözstetett, de meg nem jelent árvák tőkéje után eső 2½ % kamatok	8	12	12
Telek-átiratási díjak	75,909	50,000	60,000
Bérkocsi díjak, jelesül: 160 bérkocsi a 5 ft 4 kr; 120 egyfogatos (comfortable) a 2 ft 52 kr; 48 egy-lovas féltársas-kocsi a 3 ft 78 kr; 9 egész társas-kocsi a 7 ft 56 kr	1,083	1,363	1,359
Polgári díjak	930	500	500
Iroda-kiadói, valamint építészeti díjak	1,500	400	20,000
Házi pénztári engedély-díjak .	12	100	2,000
Marhabélyegzési díjak . . .	626	300	500
Letét-hivatalból jövedék . . .	427	500	4,000
Gyámi-pénztárból kiadott örökségi tőkék után járó őrzési díjak	2,167	1,860	2,500
Tan-díjak	16,051	14,000	14,000
Eladott anyagok- és szerekért befolyt öszveg	3,588	5,000	5,000
Büntetési díjak	1,110	60	100
Kövezés és csatorna-épitésre tett adományozások	2,484	6,000	6,000
2%-os tőkét kezelő letét hivataltól a házi pénztár jövedelmeiből késedelmes fizetés helyett kiegyenlített 2%-os kamatok fejében	—	100	100
Rendőri vizsgálat alatt állók s kiutasítottak élelmezéséért nyert kárpótlás fejében	3,166	5,186	2,096

Bevételek:	1859/60. évbeni valódi eredmény. ft	1860/1. évre jóváhagyott költségvetés. ft	1861/2. évre tett költségvetési javaslat. ft
Utczák szabályozására tett magán-adományozások . . .	231	600	550
Külön bevételek	5,210	5,000	1,000
Megérintőleg e helyen számadásba hozatott az Üllői-úton levő városi katonai laktanyára fordított tőke után eső, a katonai költségeknél felszámolt és a 38. tétel alatt a tartozási kamatok közt benfoglalt kamatok . .	37,800	37,800	37,800
A poroszlók által megtérítendő laktanya lak-bér fejében . .	—	—	9,648
Összeg :	843,821	768,489	788,217

Rendes kiadások:	1859/60	1860/1	1861/2
A tisztviselők és szolgák, a biztonsági, egészségügyi, egyházi és tanító személyzet fizetései	ft 218,839	ft 227,318	ft 429,466
Nyugdíjak és kegyelemdíjak. . . .	18,974	18,646	20,076
Jutalmazások	4,215	1,500	630
Alapítványok	2,582	2,547	1,807
Tüzoltó-szerek jókarban tartására .	1,665	2,000	2,000
Lakbérek	27,755	17,073	30,627
Az árva és lelenczgyermekek ápolása .	2,879	5,800	7,000
Irószközök és világitás az irodák számára	12,803	8,000	13,796
Nyomtatási és könyvkötési költségek .	8,714	10,360	8,000
Útiköltségek	732	500	500
Perköltségek	4,463	2,000	500
Postai-költségek	18	100	100
A városi és iskolaépületek javítására, meszelésére stb.	18,319	16,000	10,000
Anyagszerek és egyébfélék	10,141	11,477	18,522
Gazdasági kivántatóságok	12,918	10,116	8,285
Fegyenczek s kiutasított személyekre .	9,539	14,000	22,348
Utczavilágitás	70,205	67,402	72,824
Rendkivüli kivilágitás	170	500	500
A városligetre szánt kiadások . . .	—	—	12,010
A csatornák és zsilipek fentartása . .	6,064	10,000	15,000

Rendes kiadások:	1859/60 ft	1860/1 ft	1861/2 ft
A községi csatornák építésére . . .	652	32,000	25,950
Utczák új burkolása, feltöltése s a burkolás igazitására	82,344	90,000	90,000
A vámvonalokon kivül eső utak jó karban tartása	1,966	2,020	21,801
A kőbányai vonaltól az új temetőig vivő út készitése	—	10,000	16,944
A Kőbányától a városligeti felé ásatandó vizárok	—	—	2,000
Külteleki hidakra (új épitések) . . .	—	—	5,207
A partok és töltések jó karban tartása.	45	10,500	19,700
Az utczák tisztogatása és napszámosok	21,330	25,279	38,096
Mérnöki munkálatokra	1,332	2,000	12,000
Hidvám	53	100	100
Jótékony intézetek	8,769	21,510	25,000
Az adósságoktól járó kamatok . . .	90,812	84,072	74,293
Orvosszerek a szegények számára . .	3,690	3,800	4,000
A bérkocsikra hivatalos kiküldéseknél.	2,340	2,000	4,000
A lipótvárosi templom épitésére . .	—	10,000	10,000
A cs. k. katonaság szükségletei . . .	131,689	122,025	90,475
Állami adó, bélyegek, díjak, jövedelmi adó	56,867	54,220	57,000
Adósságok törlesztése	95,901	142,166	107,191
A német szinház sorsrészvényeinek beváltása	—	—	28,000
A temetőre tett költségek	—	—	6,000
Előre nem látott költségek	13,658	92,000	40,000
A városi poroszlók és szolgák ruházatára és felszerelésére	5,472	25,000	22,865
Épitkezések, névszerint a Kerepesi vámház	—	12,000	16,271
A rendes kiadások összvege :	950,102	1,170,242	1,370,390
Rendkivüli kiadások:			
A Sütőutczában levő telek vétele . .	—	—	11,055
„ reáliskola felszerelésére	—	1,900	1,000
„ városligetb. létesitendő árnyékszékek	—	—	1,200
„ „ „ árubódékra .	—	—	2,146
„ ferenczvárosi templom épitésére . .	—	—	5,000
„ Rókuskórház csatornái épitésére . .	—	—	16,500
A rendkivüli kiadások összvege :	—	—	36,451
A rendes kiadások :	—	—	1,370,390
Az összes kiadások :	—	—	1,406,841

A rendes bevételek	788,217	1,161,385 ft.
A remélt községi adópótlék .	373,168	

Tehát a fedezetlen hiány: 245,456 ft.

A városi tisztviselők, szolgák stb. fizetése következőleg oszlik el:

Tanács-személyzet . fizetése .	124,460 ft	50 kr.
Törvényszéki „ . „ .	93,507 „	— „
Városi főkapitányi hivatal „ .	134,765 „	— „
Orvosi személyzet „ .	8,700 „	— „
Egyházi „ „ .	9,790 „	— „
Iskolai „ „ .	58,243 „	50 „

Katonai határőrvidék. A „Sürgöny"-ben olvassuk: Hogy a Horvát-Szlavon katonai határőrvidék népgazdászati állapotába jobban beletekinthessünk, azt összehasonlítjuk Horvát- és Szlavonország tartományi területével.

A horvát és szlavon tartomány statistikai adatok nyomán 1856. és 1857. évekből 3,182,6000 h. t. vagy 318/4 aust. □ mérföldet foglal magában és termő földekben 2,921,733 holdat bir. Ebből müveltetik 1,322,254 hold, müveletlen marad 1,599,479 h., terméketlen föld pedig van 260,867 h. A termőföld áll 890,147 h. szántóföld, 374,984 hold rét- és kertekből, 57,124 h. szőlőből, 325,898 h. legelőből, 1,253,260 h. erdőből és 20,330 hold tenger, tavak és mocsárokból.

A horvát-szlavon katonai őrvidék, azaz a likáni, otocsáni, ogulini, szluini, mindkét báni és varasdi, ugy a gradiskai és bródi határezredek, a karlopagói, zenggi, kostaniczai, petrinjai, bellovári katonai határőri községek Ivanics és Brod várakkal — 2,792,559 h. 1352 □ öl, vagy 279 aust. □ mérföldet foglal magában. Ebből 1,203,548 h., 898 □ öl szántó- és iparföld, 1,572,468 h., 269 □ öl legelő, erdő stb. és 16,563 h., 285 □ öl terméketlen föld. A szántó- és iparföldek tesznek 887,085 h., 529 □ öl szántóföldet, 266,399 h., 67 öl rétet, 29,841 hold, 166 □ öl gyümölcsös kertet és 20,223 h., 139 □ öl szőlőket.

A tartományi területen tehát egy □ mérföldre termő és mivelt föld esik 4154/4 h., — a horvát-szlavon katonai őrvidéken pedig egy □ mérföldre 4309/4 h., tehát több 155/4 holddal. Terméketlen földekben pedig a horvát-szlavon tartományi területen egy □ mérföldre 5844/4, a katonai határőrvidéken ellenben 5689/4 hold, tehát 155/4 holddal kevesebb.

Szántóföldekből esik Horvátország- és Szlavoniában 1 □ mérföldre 2796/4 h., a horvát-szlavón őrvidéken ellenben 3176/4 h., tehát 370/4 holddal több.

Horvátország és Szlavónia a legközelebbi népszámlálás szerint bir 851,516 benszülött lakossal és 33,145 idegen lakossal, ugy 108,138

házzal. Igy egy □ mérföldre esik 2779/$_8$ lakos és 389 ház; e szerint egy házra 8/$_2$ lakos. A horvát-szlavon katonai őrvidéken az 1860. évi összeirás szerint van: 696,895 lakos és 68,447 ház. E szerint esik egy □ mérföldre 2493/$_4$ lakos, 245 ház és egy házra 10/$_2$ lakos. A tartományi terület tehát □ mértföldenkint 285/$_8$ lakossal és 94/$_7$ házzal többet számlál; ellenben a katonai őrvidéken egy házra 2 lakossal több esik. Horvát- és Szlavonországban egy lakosra 1/$_8$ h. szántóföld, az őrvidéken pedig 1/$_8$ h. szántóföld esik, tehát 0/$_8$ holddal több.

Mi a horvát-szlavon tartományi terület marhalétszámát illeti, áll az az 1857-ki összeirás szerint 118,322 ló, 1219 öszvér és szamár, 368,846 szárvasmarha, 148,542 juh, 420,123 sertés és 27,702 kecskéből.

Egy □ mérföldre esik tehát 371/$_2$ ló, 3 öszvér és szamár, 1158 szarvasmarha, 466 juh, 1351 sertés és 87 kecske.

A horvát-szlavon katonai őrvidék az 1860. összeirás szerint birt 99,434 lóval, 317 öszvér és szamárral, 312,582 szarvasmarhával, 284,514 juhval, 367,391 sertéssel és 95,427 kecskével. Egy □ mfldre esik tehát 356 ló, 1 szamár, 1154 szarvasmarha, 1018 juh, 1315 sertés és 341 kecske.

Horvát- és Szlavonországban egy hold szántóföldre esik 0/$_2$ ló, 0/$_{41}$ szarvasmarha, 0/$_{10}$ juh, 0/$_4$, sertés és 0/$_{30}$ kecske, — a határőrvidéken 0/$_{41}$ ló, 0/$_{34}$ ökör, 0/$_{33}$ juh, 0/$_{41}$ sertés és 0/$_{11}$ kecske.

De ezen őrvidéki marha-létszámnál 1860-ból meg kell jegyeznünk, miszerint az 1859-hez képest nagyon megfogyott.

Horvát- és a Szlavonországokban a földbirtokosok száma mintegy 171,403; egyre tehát a szántóföldekből 7/, h., a legelő s rétekből 9/$_3$ h., s a terméketlenből 1/$_4$ h., tehát összesen 18/$_4$ hold jut.

Miután a horvát-szlavon katonai őrvidék földmivelési viszonyait statistikai adatok nyomán Horvát- és Szlavonországokéval összehasonlítottuk, hátra van még, hogy a mindkét országbani adóügyet vegyük szemügyre és hasonlítsuk össze.

A horvát-szlavon katonai őrvidék 1860-ban következő adókat fizetett: forint o. é.

1. Földadóban; szántóföld, rét szőlő és gyümölcsösért .	807,988/$_0$
Az egyházérti földadóban	20,801/$_4$
Kereskedelmi, ipar, malom és védadóban	87,890/$_0$
Ház-, jövedelmi-, fogyasztási-, mérési-, rongyszedési és közmunka-megváltási adóban	20,132/$_4$
Adók összvege:	936,813/$_0$
2. Rendkivüli adópótlék	107,199/$_7$
Összesen:	1,044,013/$_4$
3. Különböző díj- és bértartozás, accis és vásárjövedék út- és hídv ámokban stb.	207,594/$_4$
Összes tartozásban:	1,251,607/$_4$

Ide tartoznak azon adók, melyeket a horvát-szlavon őrvidék Horvát-Szlavonországgal közösen fizet, melyek vám-, só-, dohány- és lotteria-jövedékből állanak és alább előjönek. Ezek összesen tesznek 3,864,420 ftot.

Az adóból a rendkivüli pótlékokkal együtt a horvát-szlavon őrvidék összes népességére fejenkint esik 1 ft 5 kr, a díj- és a bérjövedékből 3 kr, összesen tehát 1 ft 8 kr o. é., végre a Horvát- és Szlavonországokkal fentebb említett közös adóból, ha az egyformán osztatik ki a két területen, fejenkint 2 ft 48 kr, egészben tehát 3 ft 56 kr o. é.

A közönséges földadóból egy holdra esik 28/9 kr és a külön adó alá vetett szántó- és iparföldre 67 kr, ide számitván a rendkivüli pótadót az elsöre 36 krt, az utóbbira 83 krt o. é.

Horvát- és Szlavonországra ugyanezen évre esett:

1. Egyenes adó és pedig földadó	1,196,965 ft
Rendkivüli pótadó	199,494 „
Épület-adó a rendkivüli pótadóval	237,444 „
Személyes keresetadó	276,105 „
Jövedelmi adó a rendkivüli pótlékkal	167,924 „
Az egyenes adó tehát a rendkivüli pótlékkal összesen	2,077,932 „
2. Ezen egyenes adóból esett az országos pótlékra 12 kr és földtehermentesitési pótlékra 41$^{9}/_{10}$ kr minden adóforint után, mely 2 millióra rúg — 62,159 ft, miután ebből az állam-hivatalnokok által befizetett jövedelmi adó 15,773 ftban levonandó, az adó volt	1,103,255 „
Tehát összesen	3,181,187 „
3. Egyenes adóban és pedig:	
Általános fogyasztási adó	381,400 „
Törvénykezési díj	294,700 „
Út- és hidvám	71,200 „
Összesen:	747,300 „

4. Továbbá ide számitandók még a Horvát- és Szlavonországokra és a horvát- és szlavon katonai őrvidékre közösen kivetett adók és pedig:

Vámjövedék . . .	394,150 ft.
Sójövedék	1,828,900 „
Dohány	1,281,600 „
Bélyeg	258,100 „
Lotteria	101,670 „
Összesen:	3,864,426 „

Az egyenes adóból a pótlékokkal együtt fejenkint Horvát- és Szlavonország összes népességére, azt 865,009 före számitva 3 ft 68

kr o. é., a nem egyenes adóból 86 kr, s a közös adóból, melyet az őrvidékkel közösen fizet, 2 ft 48 kr, összesen tehát 7 ft 2 kr o. é. esik.

Tehát a horvát-szlavon őrvidék 1 lakosára az összes adóból 3 ft 46 krral o. értékben kevesebb esik, mint Horvát- és Szlavonország egy lakosára. Horvát és Szlavonországban a közönséges földadóból pótlékok nélkül egy holdra esik 38 kr, s a pótlékokat hozzaszámítva 68 kr, tehát 9/, és illetőleg 32 krral o. é. több, mint a határőrvidéken.

Erdély közigazgatási költségei. Erdély közigazgatása, beleértvén a főkormányszékeket, 1848 előtt 574,071 ft 55 krba került. (Azokban a boldog időkben egy országnak évi költségeiben még a krajczárokat is felemlitették!) Most az évi költség az erdélyi kormányszéknek számvetése szerint 1,320,804 ftra tétetik. A jelenlegi költségek tehát 800,000 forinttal haladják túl az 1848 előttieket, de az utóbbi évtizeddel szemközt még mindig 907,228 frttal kevesebbek, miután ezen évtizedben az erdélyi politikai közigazgatásnak évi költsége 2,228,032 frtra rugtak.

A költségek szaporodtak az 1847. számadás ellenében: a guberniumnál 133,860 ftról 143, 800 ftra, a királyi táblánál 22,559 ftról 40,000-re; a megyei, kerületi és széki közigazgatásnál 157,350 ftról 472,050 ftra; vizsgálati és fegyházi költségek (a szamosujvári és az ujabban felállitott nagy-enyedi női fogház számára) 31,085 ftról, 309,900 ftra stb. A nyugdijak, melyek 1848 előtt csak 30,000 ftra rugtak, ma már 128,579 forintot vesznek igénybe, mig másrészt a disponibilitási költségek 396,000 forintra tétetnek.

Erdélynek összes évi budgetjét a pénzügyministerium 3,082, 500 ftra számitja, 139,900 fttal többre, mint 1861-ben. — Az egyes rovatok összegei ezek: az erdélyi kanczelláriá 92,000 ft., politikai közigazgatás, fogházak és országmivelés 1,284,500 ft, a birodalmi épitészi szolgálat az illető hivatalokkal együtt 639,700 ft, az összeg, melylyel az államkincstár az egyházi és oktatási költséghez járul, 153,800 ft, a törvénykezés 681,900 ft, a zsandárság 230,600 forint.

A magyar nyugpénz-intézet választmányi ülésének eredménye. A legfelsőbb helyen kegyelmesen jóváhagyott magyar nyugpénz-intézet választmánya Gálffy György m. k. helytartósági tanácsos ur elnöklete alatt 1862-ki január 5-én tartott üléséből az 1861-diki év második felében elintézett tárgyak eredményét az intézeti tagok tudomására juttatja.

A tőkepénzek tesznek 366,589 ft 68 krt o. é., az intézeti, nyugdijjal még el nem látott tagok száma jelenleg 251.

Az érintett tőkének kamatjai és az intézet egyéb jövedelmei ezen félévi költségek födözhetése végett a tartalék-alapból veendő 3015 ft 39 krral együtt tesznek 15,108 ft 73½ krt o. é.

A rendszeresitett oszt. értékben számitott nyugdijakra kivántatnak pedig:

Férfi nyugdíjasoknak	nő	árva	rendszeresített nyugdíj ft	kr	összesen ft	kr.
32	83	—	168	—	19,320	—
11	42	—	147	—	7,791	—
6	56	1	126	—	7,938	—
6	53	—	105	—	6,195	—
55	61	—	84	—	9,744	—
9	3	—	73	50	8,82	—
12	56	—	63	—	3284	—
4	7	—	52	—	577	50
3	6	—	42	—	3318	—
—	—	1	36	75	36	75
—	1	4	41	50	157	50
—	—	3	26	25	78	75
—	—	3	21	—	63	—
138	438	12	után	—	60385	50

	frt.	kr.
ezen félévre tehát	30,192	75
és illetőleg, miután ebből	154	78½
levonás nélkül fizetendő, maradna 30037 ft 87½ kr, vagyis minthogy az intézetnek fölebb kimutatott 15,108 ft 73½ kr jövedelme következtében 42 ft helyett csak 20 ft o. é. fizettetnek . . .	14,303	75
a valósággal fizetendő nyugdijak tesznek . . .	14,458	62½
melyhez hozzáadva ezen félévi kezelési költségeket	541	18
és a kifizetendő végilletményeket	108	83
az összes kiadások tesznek	15,108	73½
melyek a fölebb kimutatott	15,108	73½

krnyi jövedelem által födözvék.

Borfogyasztás Nagybritanniában. 1861-ben a borfogyasztás a beviteli vámok leszállitása folytán tetemesen növekedett, az előtt az évi borfogyasztás egyremásra 6½ millió gallont tett, 1861-ben pedig 11 millió gallonra emelkedett. A fokföldi borok bevitele csökkent, a franczia borok bevitele ellenben 10%-kal növekedett. A fogyasztott bormennyiséghez Spanyolország 37, Portugallia 25, Franczia ország 20, a Fokföld 3, a Rajnamellék 3, Olaszország 2, egyéb országok 10 százalékkal járultak. A magyar bor még nagyon alárendelt szerepet visz Angliában.

A magyar megyék kiterjedése, népessége, adózása.

Sorszám.	Megyék nevei:	Kiterjedése □ mérföldekben	Összes népessége lélekszám szerint	Ebből esik egy □ mérföldre lélek	A megye egyenes adója o. é. ftban	A megye művelet alatti földjeinek menynyisége	Esik az egyenes adóból 1 □ mérföldre o. é. ftban	Esik egy művelet alatti holdra o. é. ft	kr
1	Esztergam	19	64,506	3225	301,800	210,886	1,5878	1	43
2	Pest	191	590,000	3093	2,736,340	2,071,706	14,325	1	31
3	Torontál	132	350,000	2611	1,784,709	1,359,266	13,520	1	31
4	Csanád	29	75,372	2599	401,047	334,317	13,838	1	23
5	Bács	170	493,186	2900	2,172,179	1,964,610	12,776	1	5
6	Temes	116	320,480	2760	1,202,295	1,262,875	13,520	1	5
7	Győr	28	100,805	3600	346,104	2,853,345	12,360	1	18
8	Sopron	57	210,016	3687	617,903	629,145	10,843	—	98
9	Nyitra	121	364,354	2986	1,233,813	1,380,667	10,247	—	88
10	Békés	65	135,000	2385	654,520	647,537	10,230	1	1
11	Fehér	75	184,193	2458	751,594	833,058	10,021	—	90
12	Csongrád	62	138,000	2142	599,255	619,480	9,681	—	90
13	Moson	35	61,900	1767	338,022	372,622	9,657	—	98
14	Pozson	82	295,048	3598	776,337	895,115	9,345	—	88
15	Tolna	65	197,384	3016	556,647	711,070	8,548	—	76
16	Baranya	88	254,552	2764	707,312	948,081	8,518	—	71

17	Jászkún kerület	85	196,000	2296	602,689	897,832	7,314	—	70
18	Borsod	65	199,135	3063	471,485	698,875	7,259	—	67
19	Heves	120	296,816	2473	838,552	1,281,878	6,997	—	65
20	Vas	96	298,772	3112	652,828	1,114,425	6,700	—	58
21	Bihar	200	447,000	2491	1,282,676	2,096,833	6,413	—	51
22	Veszprém	74	206,026	2740	460,244	787,150	6,303	—	53
23	Bars	49	130,248	2617	316,877	525,028	6,262	—	57
24	Arad	108	240,000	2222	672,653	1,183,424	6,228	—	57
25	Abauj	52	175,052	3360	315,975	599,197	6,076	—	52
26	Komárom	53	146,084	2756	310,392	564,819	5,856	—	54
27	Hont	46	110,328	2322	276,914	512,533	6,020	—	53
28	Nógrád	77	192,128	2495	445,970	832,327	5,791	—	52
29	Somogy	114	231,059	2039	609,799	1,321,992	5,349	—	47
30	Zala	100	298,515	2985	520,533	1,104,365	5,205	—	47
31	Hajdu kerület	17	66,521	3913	82,798	195,822	4,817	—	42
32	Szatmár	108	247,734	2337	480,500	1,062,590	4,445	—	45
33	Zemplén	108	297,039	3750	438,519	1,235,418	4,032	—	35
34	Gömör	77	186,335	2452	298,526	789,327	3,877	—	38
35	Krassó	108	219,194	2029	412,612	1,209,515	3,820	—	24
36	Turócz	21	44,213	2123	78,937	231,124	3,758	—	33
37	Torna	10	30,037	3003	35,531	120,906	3,553	—	29
38	Ugocsa	22	50,264	2284	77,285	241,222	3,513	—	31
39	Zólyom	50	88,130	1800	172,440	504,636	3,448	=	30
40	Sáros	65	197,878	3044	202,928	726,083	3,126	—	29

A magyar megyék kiderjedése, népessége, adózása.

Sorszám.	Megyék nevei:	Kiterjedése □ mérföldekben	Összes népessége lélekszám szerint	Ebből esik egy □ mérföldre telek	A megye egyenes adója o. é. ftban	A megye müvelet alatti földjeinek menynyisége	Esik az egyenes adóból 1 □ mérföldre o. é. ftban	Esik egy müvelet alatti holdra o. é. ft	kr
41	Szepes	66	191,523	2902	209,362	660,607	3,172	—	31
12	Trencsin	87	280,324	3186	234,147	937,525	2,921	—	28
43	Szabolcs	115	220,719	1919	324,393	1,038,195	2,853	—	32
44	Bereg	67	125,962	1880	186,010	706,692	2,776	—	27
45	Árva	37	84,156	2244	101,124	400,610	2,783	—	26
46	Liptó	42	76,548	1822	109,168	427,237	2,599	—	25
47	Ungh	59	115,997	1967	147,195	642,688	2,480	—	23
48	Mármaros	178	176,625	991	234,048	1,795,510	1,329	—	13

(Pesti Napló.)

Magyarország közigazgatási költsége 1862-ben az elöleges felvetés szerint a következő: a központi kormány kiván 183,300 ft; a központi közigazgatás, és pedig a politikai központi hatóságok 3,978,000 ft, a fegyenczintézetek 619,400 ft, a politikai központi hatóságok és fegyenczintézeteknél szükséges új építkezések 132,100 ft; az ország mezei gazdasága 13,700 ft, az építészeti hatóságok 399,100 ft, az útépítés 2,123,800 ft, s 29,400 ft mint rendkivüli költséget, összesen tehát 2,153,200 ft, a vízépítészet 427,600 ft, s 419,890 ft mint rendkivüli költséget, összesen 857,700 ft; az egyházak és közoktatás, és pedig az iskolatanácsosok 30,200 ft, az egyházi intézetek 45,500 ft, a kath. egyház számára tett alapítványok és adományok 54,500 ft, a többi vallásfelekezeteknek szánt alapítványok és adományok 95,000 ft, patronátusi kiadás 800 ft, tanintézetek 14,300 ft, alapítványok és adományok tanintézetek számára 23,900 ft, patronatusi kiadás 600 ft;— az igazságszolgáltatás 3,384,400 ft mint rendes és 789,300 ft mint rendkivüli költséget, összesen 4,173,500 ft. A zsandárság 1,400,000 ft. Az itt elöszámlált tételek összesen 14,174,800 ftot tesznek. A részletes kimutatás bővebben világosítja fel a tételeket. A központi kormány: udvari kanczellária, a főkanczellár fizetése és pótléka 24,000 ft (és szállás), a második kanczelláré 10,000 ft és 1050 ft szálláspénz, tehát összesen 11,050 ft; két udvari tanácsos 5250 ft fizetéssel; öt udvari tanácsos 4200 ft fizetéssel s 630 ft szálláspénzzel, összesen 35,910 ft; 9 udvari titkár, ezek közt egy 2100 ft fizetéssel s 420 ft szálláspénzzel és 1050 ft személyes pótlékkal, három 2100 ft fizetéssel, öt 1680 ft fizetéssel és 315 ft szálláspénzzel, összesen 23,790 ft; 9 udvari fogalmazó, ezek közt négy 1050 ft fizetéssel (egynek még 105 ft személyes pótléka van), öt 945 ft fizetéssel és 210 ft szálláspénzzel, összesen 10,920 ft; 12 fogalmazó segéd, ezek közt hat 600 ft és hat 500 fizetéssel és 100 ft szálláspénzzel, összesen 7,800 ft; 3 igazgatója a segédhivataloknak, egynek 2100, s kettőnek 1890 ft fizetése s 315 ft szálláspénze van, összesen 6825 ft; 3 igazgatósegéd, egynek 1260, egynek 1155, s egynek 1050 ft fizetése és 210 ft szálláspénze van, összesen 4095 ft; 16 officialis, négynek 945, négynek 840, négynek 735 s négynek 630 ft fizetése és 126 ft szálláspénze van, összesen 14,616 ft; egy officialis mint fordító 630 ft fizetéssel s 126 szálláspénzzel; 12 accessista összesen 6930 fttal; 1 kapus 577 ft 50 kr fiz., 105 szállásp.; 3 szolga 472 ft 50 kr. fizet., 84 ft szállásp.; 4 irodai szolga 367 ft 50 kr kr. fizet. 63 ft szállásp.; 2 segédszolga 226 ft 80 kr. fizet. s 21 ft szállásp., összesen 4570 ft. Tehát az udvari kanczellária összes költsége 148,262 ft. — A központi közigazgatás kiadásai: irodai általány 3000 ft, egyéb kiadások 3000 ft, papir 4000 ft, nyomtatási és könyomdai költség 1000 ft, könyvkötés 500 ft, világítás 2000 ft, bútor és egyébb kellék 3000 ft, fütés 5000 ft, sürgönyök, postai, telegrafi költség 4000 ft, úti költsé-

gek és napdíjak 6000 ft, jutalmazások és segélyzések 1000 ft, egyenruhai pénz s az inasoknak szánt ajándékok 1500 ft, más különbféle kiadások 1000 ft, összesen 35,300 ft.

A k. magyar helytartótanács költségei: a tár- fizetése 8400 ft, rendes pótléka 4200 ft, s rendkivüli pótléka 8400 szesen 21,000 ft; 3 alelnök, egynek 4200 ft fizetése, 2100 ft pót- kettőnek 2100 ft fizetése és 525 ft pótléka van, összesen 11,550 helytartóitanácsos, háromnak 3200 ft, kilenczuek 2600 ft, tíznek t fizetése van, összesen 54,00 ft. Rendkivüli alkalmaztatás végett gyatott: egy udvari tanácsos 4200, s egy helytartói taná- csos 0 ft fizetéssel. Tehát a helytartótanács összes költsége 92,850.

A hétszemélyes tábla költségei: az országbirája 8400 ft, 27 tanácsos 4000 ft fizetéssel, összesen 108,000 ft; 4 törvényszéki jegyző, kettőnek 1400, kettőnek 1200 ft fizetése van, összesen 6400 ft; 1 igtató 1000 ft, 1 kiadó 1000 ft, 4 írnok 600 fttal, összesen 2400 ft; 2 ajtónálló 420 fttal, összesen 840 ft, 2 szolga 320 fttal, összesen 700 ft. Az elnöki iroda: 1 udvari titkár 1650 ft; 2 fogalmazó, egynek 1050, egynek 945 ftja van, összesen 1995 ft. Igy az összes fizetések 132,760 ftra rúgnak. Ezekhez a pótlékok járulnak: az ország birájáé 4200 ft; 4 papi ülnöké egyenkint 4000 ft, összesen 16,000 ft; 11 ülnöké együttvéve 15,000 ft. Az irodai kiadások s egyéb kellékek 4000 ft. Segélyzések s előre nem látható kiadások 2000, az irodai szobák bére 500 ft. Tehát a hétszemélyes tábla költségei 174,470 ftra rúgnak.

A kir. tábla költségei: az elnök fizetése 6000 ft, pótléka 2000 ft, összesen 8000 ft, a 2 főpapi ülnök pótléka egyenkét 2500 ft; két tábla-báró, egynek 2625 ft fizetése és 1000 ft pótléka, egynek 2500 ft fizetése van, összesen 6125 ft: 1 alnádor 2500 ft fizetéssel, 1 alországbiró 2500 fttal, 4 itélőmester (1 a nádornál, 1 az országbirónál, 2 a személynöknél) 2500 ftnyi fizetéssel, összesen 10,000 ft, 1 királyi ügyek igazgatója 2500 fttal, 39 ülnök, 19-nek egyenként 2625, tíznek 2100, tíznek 2000 ft fizetése van, összesen 90,875 ft. —

A k. váltófeltörvényszék: 1 elnöke 5000 ft fizetéssel és 1000 pótlékkal, 8 ülnök, háromnak 2625, háromnak 2100, kettőnek 2000 ftja van, összesen 18,175, ft. A váltófeltörvényszék összes költsége tehát 24,175 ft.

A kerületi táblák költségei: Szombathelyen: 1 elnök 2625 ft, 6 ülnök, egynek 2625, háromnak 2100, kettőnek 1890 ftja van, összesen 12,705 ft, összes költség 15,330 ft. — Kőszegen: 1 elnök 4200 ft, 6 ülnök 1-nek 2625, 1-nek 2100, 1-nek 1890 s 3-nak 1470 ftja van, összesen 11,025 ft; összes költség 15,225 ft. Eperjesen: 1 elnök 3,150 ft, 6 ülnök, 1-nek 2625 ft, 3-nak 1890, 2-nek 1200 ftja van, összesen 10,695 ft. Debreczenben 1 elnök 4200 ft, 6 ülnök, 2-nek 2100, 1-nek 1680, 1-nek 1470,

2-nek 1200 ftja van, összesen 9750 ft, összes költség 13,950 ft. A négy kerületi tábla összes költsége tehát 58,350 ft. — Első folyamodású váltó törvényszékek: Pesten: 1 elnök 3150 ft, 8 ülnök 2-nek 1890, 2-nek 1680, 4-nek 1470 ftja van, összesen 13,020 ft; összes költség 16,170 ft. — Sopronyban: 1 elnök 4200 ft, 2 ülnök egyenkint 1680 fttal; összes költség 7560 ft. — Pozsonyban: 1 elnök 4830 ft, 2 ülnök 1470 és 1200 fttal, összes költség 7500 ft. — Eperjesen: 1 elnök 5250 ft, 2 ülnök 2625 és 1470 fttal; összes költség 9345 ft. — Debreczenben: 1 elnök 2625 ft, 2 ülnök 1680 és 1200 fttal; összes költség 5505 ft. Aradon 1 elnök 2625 ft, 2 ülnök 1470 fttal egyenként, összes költség 5565 ft.

Az erdélyi nagyfejedelemségbeli magyar vidéki és székely-székekbeli tisztviselők és segédöttek személyzeti s fizetési állásának kimutatása:

10	főispán és főkapitány .	2000 ftal	=	20,000 ft
3	főkirálybiró	2000 „	=	6,000 „
2	„	1600 „	=	3,200 „
17	megyei főbiró . . .	700 „	=	11,900 „
2	alkapitány	700 „	=	1,400 „
9	alkirálybiró	700 „	=	6,300 „
7	„	600 „	=	4,200 „
17	alispán	600 „	=	10,200 „
27	pénztárnok	400 „	=	10,800 „
23	főjegyző	600 „	=	13,800 „
22	aljegyző	400 „	=	8,000 „
15	főorvos	500 „	=	7,500 „
17	levéltárnok	400 „	=	6,800 „
151	szolgabiró és dulló . .	400 „	=	60,400 „
22	igtató	300 „	=	6,600 „
169	derékszékbiró . . .	300 „	=	50,700 „
99	alszéki biró	300 „	=	29,700 „
86	árva-székbiró	200 „	=	17,200 „
60	irnok	250 „	=	15,000 „
15	mérnök	500 „	=	7,500 „
14	erdő-felügyelő . . .	300 „	=	4,200 „
33	seborvos	300 „	=	9,900 „
21	közügyész	300 „	=	6,300 „
21	szegények ügyvéde . .	300 „	=	6,300 „
17	börtön-felügyelő . . .	150 „	=	2,550 „

Ausztria pénzügyei. A pénzügy-minister előadása szerint az 1860-ik közigazgatási év bevételei összesen 301,589,000 ftot tettek, 28,183,000 fttal többet mint 1859-ben; az állam kiadásai 344,544,000 ft;

zes hiány 65,062,000 ft. 1861-ben az előleges kivetésnél a had- 50,500,000, a tengerészetre 7,500,000, segédezésekre s ka- ztositékokra 1,500,000, tőkebefektetéseknél 3,500,000, összesen 0,000 fttal többet, az állami adósság szükségleteinél 500,000, a íri közigazgatásnál 500,000, az adótörlesztésnél 2,000,000, ösz- en 4 millio fttal kevesebbet adtak ki, tehát egészben véve 59 tal haladta meg a kiadás az előleges költségvetést. Más részt 0,000,000 fttal kisebb volt az előleges kivetésnél. Ekként i hiány 69 millio ftot tett.

62-ik évre való költségvetés részletei a következők:

	Udvartartás	6,127,200 ft.
	164,300 fttal több mint mult évben	
II.	A császár és Felsége kabinet irodája . . .	72,900 „
III.	Államtanács	186,000 „
	103,600 fttal kevesebb mint mult évben.	
IV.	ministeri tanács	49,600 „
	32,700 fttal több mint mult évben.	
V.	Külügyminiszterium	2,490,600 „
	29,000 fttal több mint mult évben	
VI.	Államminiszterium	30,270,300 „
	121,800 fttal több mint mult évben.	
VII.	**Magyar udv. kanczellária . . . . . .**	**14,173,800 „**
	215,600 fttal több mint mult évben.	
VIII.	Erdélyi udv. kanczellária	3,082,500 „
	139,900 fttal több mint mult évben	
IX.	Horvát-szlavon udv. főkormányszék . .	1,985,200 „
	203,200 fttal több mint mult évben.	

Itten az igazságszolgáltatás szükséglete, a báni tábla ujraszervezése s a kőrösi, pozsegai s vukovári három uj megyei törvényszék felállitása következtébeu 71,200 fttal szaporodott.

X.	Pénzügyministerium	23,246,600 „
	482,208 fttal kevesebb m. m. évben.	
	Ide tartoznak a pénzügyőrség	7,318,000 „
	Orsz. pénzügyi s adó-igazgatóságok . . .	5,614,500 „
	Központi igazgatóság	1,175,300 „
	Igazságügyi ministerium	9,123,600 „
	134,000 fttal kevesebb m. m. é.	

A legfelsőbb törvényszék kiadása a magyar és erdélyi udv. kanczelláriához alkalmazott egyének áttételével 110,500 fttal kevesbedett.

XII.	Rendőrminiszterium	2,642,900 „
	61,100 fttal kevesebb m. m. é.	
XIII.	Ellenőrségi hatóságok	4,886,700 „
	278,100 több m. m. é.	

XIV. A fenálló közigazgatási ágakhoz nem tartozó egyéb kiadások . . . . . 1,416,500 „
158,200 fttal több mint mult évben.

1847-ben az összes bevétel volt 153 millió
„ „ kiadás „ 203 „
1862-ben „ „ bevétel lesz 296 „
„ „ kiadás „ 406 „ t. i. a lehető hadi szükséglettel együtt.

Tehát 1847 a hiány 50 millió volt, 1862-ben hihetőleg 110 millió lesz, 1849-ben a kiadás 254 millió; a hiány 153 millió volt.
1854- „ „ „ 407 „ „ „ 157 „ „
1855- „ „ „ 441 „ „ „ 158 „ „
1859- „ „ „ 517 „ „ „ 280 „ „

Az 1862-diki költségvetés szerint az összes jövedelem 296 millió lesz, ehhez a magyar korona országai 83½ millióval járulnak. 1857-ben az összes jövedelem ugyanannyi volt, de a magyar korona országai csak 76 millióval járultak hozzá.

A fontosabb adónemek növekedése Magyarországon a következő volt:

Egyenes adó:

1852: 20,419,692 p. p. ft.
1857: 27,459,198 „ „ } növekedés 10 év alatt kb. 13 millió o. é. ft.
1862: 33,473,800 o. é. „

Közvetett adó:

	a) fogyasztási adó	b) dohánymonopolium	c) vámjövedelem.
1852:	5,517,079	7,916,181	2,482,540
1857:	8,903,598	14,496,608	1,838,112
1862:	13,230,400	15,116,737	1,929,120

	d) bélyeg stb.	e) posta
1852:	3,860,608	1,173,607
1857:	7,621,752	2,156,700
1862:	8,984,400	405,470

A „Donauzeitung“ az állami pénzügy bajának forrását azon viszonyban találja, melyben Magyarország a birodalomhoz állott, hogy t. i. Magyarország évtizedek óta felette kevés adót fizetett. Szerinte Magyarország most is csak 56 millióval járul az állami központi költségek fedezéséhez, holott a német és szláv tartományok adózásához képest 109 millió esnék rája, — s [összesen 121 milliót kellene fizetnie. 1848 előtt az arány még roszabb volt. Akkor a központi kiadások 160 — 200 milliót tettek, Magyarországból pedig összesen csak 25 — 30 millió került be. — Lapjaink a „Donauzeitung“ ezen okoskodására számokkal feleltek, melyekből némi kivonatot közlünk.

Az adó egyedüli alapja a földterület nem lehet, de még a lélekszám sem. Ha azonban a lélekszámot vesszük alapul, akkor Magyar-

országra (Horvát-Szlavon és Erdélyországokat is beleértve) melynek sége az 1857-diki népszámlálás szerint 12,700,000 lélek, az összes dalmi adók 36 százaléka esnék; a „Donauzeitung„ pedig 42% ít. Azután Magyarország adója nem 56, hanem 83 milliót tesz. pedig 1862-ben az összes bevételek 296 millióra számittatnak.

Ez összegből azon központi bevételek, melyek az egyes ország nszerint fel nem oszthatók, levonandók, t. i. 10 millió; a jöhető összeg tehát csak 286 millió. Ha ebből 36% számi- 103 milliót nyerünk. Miután Magyarország 83 milliót fizet, tehát sége arányához képest 20 millióval fizetne kevesebbet. Azonban a közös vámjövedelemből a Magyarországot különösen illető részletet levonjuk, a dohány eladásából eredő jövedelmet is Magyarországnak tulajdonítjuk, mint kell, akkor azon 20 millió is böven lesz fedezve. S ép ez mutatja, hogy Magyarország, miután a lélekszám szerint annyit adózik, mint a többi tartományok, tulságosan van terhelve.

Mind a mellett a „Donauzeitung" állitja, hogy Magyarország 121 millió adót kellene fizetnie, holott csak 83 milliót fizet, t. i. milliót saját közigazgatása költségére s'56 milliót a központi igazgatás költségeire. De a „Donauzeitung" által vallott államjogi nézetek szerint is a központi költségekhez csak az udvartartás, a központi hatóságok, a hadsereg, tengerészet és állami adósság tartoznak. A központi hatóságok közt is különbséget kell tenni; az államministerium, az igazságügyi ministerium, a semmisitő főtörvényszék, a rendőrségi, kereskedelmi és ellenőrségi hatóságok költségei a magyar országokat teljességgel nem illethetik, s másrészt a három udvari kanczellária költségei egyedül csak a magyar országokat illetik. A fináncz-és külügyi ministeriumok költségei közösek. — Az állami adósságból 1848 előtt Magyarország csak egy kis részt ismert el, s ettől kamat fejében 1,200,000 p. ftot fizetett. 1849-ben az állami adósság még csak 1360 milliót tett, azóta az adósságot az egységes állam elve szerint szaporították.

A közös költségek az előadottak szerint:

A külügyminiszterium	2,5	millió
A finánczministerium	1,1	„
A hadsereg a tengerészettel együtt	108	„
Az adósság kamatainak mintegy fele	62	„
Az udvartartás	6	„
Összesen :	180	„

Ez összegből az 1862-diki fogyatékot vagyis 58 milliót le kell vonni, marad tehát 122 millió. Ha már a népesség arányához képest azon összegnek 36 százalékát vesszük, akkor Magyarországra nemis 56 millió, hanem csak 44 millió, s a Magyarország által elismert régi adósság illető kamataival együtt 45—46 millió esik. Tehát Magyar-

ország a népesség arányához képest is több adót fizet, mintsem kellene. —

1848. előtt Magyarország népessége, Erdély nélkül, a birodalom összes népességének 28 százalékát tette, s évi adózásai 30 millióra rúgtak. Ez összegből közigazgatásának költségeit teljesen fedezte, s 7,700,000 ftot mint felesleget Bécsbe küldött.

Teljesen elkülönzött ország levén, csak az udvartartás, a külügyminiszterium s némi tekintetben a hadügyminiszterium költségeihez kellett hozzájárulnia. — A „Donauzeitung“ szerint akkor a viszony még roszabb volt, mint jelenben, s adósságot adósságra kellett halmozni, mivel Magyarország oly keveset adózott.

Hasonlítsuk tehát egybe az 1837—1846-ig terjedő évtizedet az 1850—60-ki évtizeddel.

Év:	Összes bevétel	Hadsereg	Állami adósság	Hiány
1837	143 millió ft	49 millió ft	52 millió ft	9 millió ft
1838	142 „ „	51 „ „	53 „ „	16 „ „
1839	145 „ „	53 „ „	54 „ „	17 „ „
1840	146 „ „	54 „ „	54 „ „	18 „ „
1841	144 „ „	55 „ „	51 „ „	19 „ „
1842	145 „ „	52 „ „	47 „ „	11 „ „
1843	150 „ „	53 „ „	47 „ „	15 „ „
1844	153 „ „	52 „ „	48 „ „	15 „ „
1845	153 „ „	52 „ „	47 „ „	17 „ „
1846	155 „ „	59 „ „	49 „ „	22 „ „
Átlag véve:	147 „ „	53 „ „	50 „ „	16 „ „
1850	197 „ „	125 „ „	54 „ „	71 „ „
1851	225 „ „	129 „ „	56 „ „	71 „ „
1852	230 „ „	114 „ „	72 „ „	80 „ „
1853	238 „ „	116 „ „	74 „ „	83 „ „
1854	250 „ „	198 „ „	73 „ „	157 „ „
1855	282 „ „	211 „ „	85 „ „	158 „ „
1856	290 „ „	126 „ „	86 „ „	81 „ „
1857	317 „ „	115 „ „	93 „ „	53 „ „
1858	315 „ „	111 „ „	111 „ „	52 „ „
1859	301 „ „	134 „ „	101 „ „	65 „ „
Átlag véve	264 „ „	138 „ „	80 „ „	87 „ „

Tehát 1848 előtt, midőn Magyarország a „Donauzeitung“ szerint aránylag még rosszabbúl teljesítette kötelességét mint a múlt évtizedben, s midőn e miatt adósságot adósságra kellett halmozni, az összes évi költség a hiánynyal együtt egyremásra 163 milliót, a hiány

egyremásra csak 16 milliót tett, azóta pedig, hogy Magyarország annyit fizet, mennyit tőle követelnek, midőn következésképen, a „Donauzeitung" okoskodása szerint már nem kellene adósságot adósságra halmozni, az évi bevétel egyremásra 264 milliót, a hiány vagyis a kölcsönök által fedezett fogyaték pedig egyremásra 87 milliót tett.

Hogy Magyarország vagyonossága csekélyebb mint a többi tartományoké, azt magok a hivatalos adatok bizonyítják. Igy a statisztikai táblák szerint 1857-ben volt

a katasztralis tiszta jövedelem ft p. p.	a földmivelési és épitési parcellák száma	az adórészletek (Steuerparthien) száma
a magyar korona országaiban:		
117,656,586	31,981,668	2,562,170
a birodalom másik felében:		
156,437,579	51,769,127	3,585,762

Tehát a katasztrális tiszta jövedelem a birodalom nyugoti részében 30 százalékkal nagyobb volt mint a magyar korona országaiban.

Az önálló kereskedelmi és iparvállalatok évi jövedelemezése a magyar országokban 56,373,000, a többi országokban 166,638,000 ftot tett.

A jövedelmi adó II. osztályába tartozó, azaz bárminemü szolgálattétel után élő egyének évi keresete a magyar országokban 215,943, 129 ft, a többi országokban 475,030,444 ftot tett. Az adónak alávetett házakból eredő jövedelem a magyar tartományokban 25 milliót, a többi tartományokban 83 milliót tett. Tehát a házak évi jövedelméből egy lélekre a magyar tartományokban 2 ft, a többi tartományokban 4 ft 23 kr, a kereskedelmi és iparvállalatok s bármely más keresetekből eredő évi jövedelemből egy lélekre a magyar tartományokban 21 ft, 60 kr, a többi tartományokban 28 ft 48 kr esik. — A magyar tartományokban 1861 junius végével 247 mfld vasut s 738 mfld állami költségen tartott országút, a birodalom többi részében 470 mfld vasut s 2212 állami költségen tartott országút volt.

Az osztrák nemzeti bank vagyonállapota 1861 decz. 31-kén a következő volt: Activák: kivert pénz és fémrudak 99,148,381 ft, külföldi váltók 1,206,664 ft; az olasz vasút-társaság vételi részletei 28,090,000 ft, az állam ezüst-letéteménye egyenlő értékü bankjegyekért 7,983,117 ft. Leszámitolt értékpapirok, és pedig: Bécsben 36,875, 729 ft, Prágában 4,302,035 ft, Brünnben 2,808,088 ft, Pesten 3,637,879 ft, Triesztben 5,505,329 ft, Lembergben 887,226 ft, Gráczban 991,336 ft, Linczben 585,900 ft, Olmützben 605;217 ft, Troppauban 488,190 ft, Brassóban 879,672 ft, Klagenfurtban 411,275 ft, Krakóban 467,583 ft, Laibachban 492,637 ft, Fiumében 497,500 ft, Debreczenben 446,479 ft, Temesvárott 389,396 ft, Reichenbergben 749,986 ft, Innszbruekban 195,800 ft, összesen 61,217,263 ft.

Értékekre adott előlegezések Bécsben 51,040,200, a fiókintézeteknél 5,073,500 ft, összesen 56,113,700 ft; megalapított állami adósság 40,955,254 ft, állami jószágok 89,891,957 ft, eladott állami jószágokért járó vételi részletek 1,570,010 ft, előlegezések 99,000,000 ft, ezüstben adott előlegezések 20,000,000 ft, jelzálogra adott kölcsönök 56,337,856 ft, földtehermentesítési kötelezvények 20,594,951 ft, az állami adósságalapból való értékek 32,650,880 ft, tartaléktőke 10,871,961 ft, nyugdijazási alapok 1,356,728 ft, összes fundus instructus 4,421,909 ft, az activák összege 631,320,635 ft. — 2 Passivák. A bank pénzalapja 109,384,590 ft, tartaléktőke 11,273,792 ft, a forgalomban levő bankjegyek 468,874,423 ft, beváltandó bankutalványok 508,429 ft, a cs. k. finánczigazgatóság követelése 5,8000,000 ft, a keringésben levő záloglevelek 33,286,980 ft, nyugdijazási pénzlap 1,201,605 ft, folyó számlák 990,815 ft, a passivák összege 631,320,635 ft.

Az osztrák nemzeti bank üzlete 1861-ben. Az üzleti kimutatás szerint az állam tartozása 7,206,946 fttal csökkent, s az év végén 249,847,212 ftot tett, ez összegből 41 millió a bécsi értékü papírpénz beváltására, 90 millió az állami jószágok által fedezett adósságra, 99 millió az 1859-diki hadi kölcsönre tett előlegezésekre, s 20 millió az ezüst előlegezésekre esik. A bank ezüst készlete 99,148,382 ftra emelkedett. A keringésben levő bankjegyek mennyisége 468,874,423 ft. Az üzlet eredményéből a következő adatokat közöljük:

20,541 darab bank-utalvány adatott ki, mellyek 85,160,118 ftról szólnak. A leszámitolási üzlet 321,759,678 ftot tett, mely összegből mintegy 223 millió Bécsre, a többi a fiókintézetekre esett. Az év végén a bank tárczájában maradt 61,217,263 ft, mely összegből 36,875,729 ft Bécsre s 24,341,531 ft a fiókintézetekre esett, azaz 3 millióval több mint az előtte való év végén. A leszámitolási üzlet különösen következőleg oszlott fel: 223 millió Bécsben; 20,450,028 ft a trieszti; 18,427,837 a prágai; 15,119,111 ft a pesti; 11,342,165 ft a brünni; 4,325,253 ft a grátzi; 3,511,406 a lembergi; 3,492,000 ft a brassói; 3,255,591 ft a reichenbergi; 2,513,417 ft az olmüczi; 2,241,283 a lajbachi; 2,227,564 ft a fiumei; 1,886,909 ft a troppaui; 1,850,499 ft a linczi; 1,773,885 ft a krakói; 1,726,376 ft a klagenfurti; 1,523,830 ft a temesvári: 1,496,056 ft a debreczeni s 253,990 ft az inszbruki fiókintézeteknél.

A kölcsönzési üzletet illetőleg Bécsben 473,274,834 ft névi értékü tárgyak adattak zálogba, s ezekre összesen 218,747,600 ft kölcsön, előlegezés és váltóhosszabbitás adatott; az év végén elzálogositva maradtak 115,433,506 ftnyi névi értékek, melyekre 51,040,200 ft előlegezés van adva. A fiókintézeteknél az év végén 11,654,000 ft névi értékek maradtak zálogban, s az előlegezés 5,073,500 f. A letéteményi pénztárban az év végén körülbelől

100 millió ftnyi összeg van; a forgatási üzlet az év alatt 47 ő ft összegre terjedt ki.

A jelzáloghitelezési osztálynál a múlt évben kölcsön engedélyeztetett, mellyek 4,413,350 ftról szólnak; 0 ft kifizettetett, s 2,035,015 ft visszafizettetett. Ez osztálynál ...lgén összesen 1292 kölcsön volt, 56,337,856 ftról szóló. A ke- en levő összes záloglevelek 1861. év végén 33,286,980 ftot ...nek, ezekből 34,500 ft 12 hónapra, 5,357,100 ft 6 évre, ő ft 10 évre szól s 25,275,105 ft kisorsolási. — Az összes pénztári álladékok Bécsben s a fiókintézeteknél 1860 végén 178½ milliót tettek; az év folyamában 2412¾ millió ft bevétetett, s 2432 millió ft kiadatott; s 1861 végén a pénztári álladék 159,384.319 ft. A bank összes üzlete 4814 milliót tett.

A tartalékalapnak hitelpapirjai majdnem 13 millió névi értéket képviselnek, azoknak megvásárlása 10,871,961 ftba került, de jelen árfolyamuk csak 7,479,507 ft. A nyugdij-alapban 1,210,140 ft hitelpapir van a napi folyam szerint.

A bank jövedelmei 1861-ben tettek: a leszámitolási üzletből 3,128,914 ft; a hitelezési üzletből 3,637,593 ft, az államnak adott 99 milliónyi előlegezések kamatjaiból 1,980,000 ft, a bank vagyonának kamatjaiból 3,293,824 ft; a tartalékalap kamatjaiból 539,908 ft; az utalványzási üzletből 61,297 ft, a jelzáloghitelezési osztály üzletéből 2,041,090 ft; összes jövedelem 14,680,606 ft. Ebből levonandók: a jövedelmi adó 420,310 ft, az igazgatás költségei 1,503,642 ft, az 1862-dik évre való áttétel, t. i. 1,774,202 ft, összesen 3,698,153 ft, s így 1861-re tiszta nyereség fejében 10,982,471 ft marad; s miután az első félévben osztalék fejében 4,200,000 ft kiosztatott, még 6,782,471 ft marad. Ha ez egészen kiosztatnék, akkor a második félévi osztalék részvényenkint 44 ftot tenne, az első félévben 28 ft volt, tehát az egész évi osztalék részvényenkint 72 ftra rúgna.

A dohány egyedárúság. A cs. k. kincstár jövedelme az 1861-diki közigazgatási évben eladott összes dohánynemüekért 52,448,185 ftot tett, 228,776 fttal, vagyis 0,„ százalékkal kevesebbet, mint az előtte való évben. Magyarország volt öt közigazgatási kerületében 1,594,763, a temesvári kerületben 312,053, Erdélyben 174,022, nyugati Gallicziában 98,482 fttal kevesebbet; ellenben a lombard-velenczei királyságban 451,752, Tirolban 377,798, Csehországban 291,381 s keleti Gallicziában 205,385 fttal többet tett, mint az előtte való évben. —

A belföldön készült szivarok fogyasztása növekedett, a külföldieké csökkent. A külföldről 66,404 mázsa nyers dohány s 888 mázsa dohánykészitmény a kincstári gyárak és rakhelyek számára, s 534 mázsa dohánykészitmény egyes fogyasztók számára hozatott be. —

Ez utóbbiak engedélydíj fejében 118,132 ftot fizettek be. A kivitel, 77,927 mázsa; ebből 74,241 mázsa Szardiniába, 990 mázsa Franciaországba, 1580 mázsa Amsterdámba, 1000 mázsa Rómába, 116 mázsa San-Marinóba szállíttatott. Összesen 862 millió darab belföldi, 11¼ millió darab külföldi szivar, 53,741 mázsa burnót, s 446,339 mázsa pipadohány adatott el, 52,676,961 ftért. A bevételi összegből esett: Alsó-Ausztriára 7,989,500 ft, Felső-Ausztriára és Szalzburgra 2,143,439 ft, Stajerországra és Karinthiára 2,729,552 ft, Krajnára, a tengerpartra és Isztriára 2,468,996 ft, Tirol és Vorarlbergre 1,877,673 ft, Csehországra 8,694,175 ft, Morvaországra és Sziléziára 3,881,907 ft, Galicziára és Bukovinára 4,781,076 ft, Magyarországra 8,072,718 ft, a temesvári kerületre és Bácskára 1,292,033 ft, Horvát- és Szlavonországra 1,502,766 ft, Erdélyországra 1,663,904 ft, Dalmátországra 528,201 ft, lombard-velenczei királyságra 4,826,693 ft. A legtöbb szivart Alsó-Ausztria; a legtöbb pipadohányt és burnótot Csehország fogyasztotta el.

Telegrafügy. Az egész földkerekségén 1860 létezett telegrafvonalok hosszát 20,000 mfld-re becsülik. Ausztria telegrafvonalai jelenleg 1741 mfld-re terjednek ki, az állomások száma 214, a sodronyok hossza 3627 mfld. Egyszerü telegrafvonal mfldenként átlag véve 1000 ftba kerül, ha a póznák megvannak, csak 6—800 ftba. 1862-re több kisebb vonalokon kivül tengeralatti vonalt is terveznek, mely Ausztria partját az Ióni szigetekkel és Görögországgal kapcsolná össze. Raguzát Korfu szigettel kapcsolnák össze, s innen a vonalt Zantén át Görögországba vinnék. Ekkép Ausztria telegrafhálózata kapcsolatba jönne Konstantinápolylyal s Ázsiával. Korfu és Otranto, azután Korfu és Malta közt már vannak tengeralatti vonalok, most az angolok Maltából Tripoliszba s innen az afrikai partok mentén Alexandriába akarnak telegrafvonalt létrehozni. Malta Szardinián és Korszikán át az ouropai szárazzal már szintén kapcsolatban van.

Franczіaország dohányfogyasztása évenkint valami 20 millió kilogrammot tesz, a 89,000 dohányárus valami 20 millió frankot nyer az eladásból. A kormány gyáraiban és raktáraiban létező dohány és szivarkészlet értéke 80 millió frank.

A buda-pesti lánczhíd-társaság igazgatóságának 1861-dik évi jelentéséből a következőket közöljük: a mult 1860 jul. 1—1861 jun. 30-kai üzletévben tapasztalt forgalmi növekvést az 1861 apríl 1-jén megnyitott buda-kanizsa-pragerhofi vasútvonal mozditotta elő. A bevétel 1859/60-ban csak 353,244 ft 13½ krt tett, 1860/61-ben pedig 429,320 ft 30 krra rúgott, tehát 76,076 ft ft 16½ krral emelkedett. Ez összegből az átkelö katonaságért befizetett 40,000 ftnyi általány le-

andó, s igy a valóságos növekedés 36,076 ft 16½ kr. vagyis 10% egyremásra vett napi összes bevétel 965 ft 15 krról 1167 ft 22 krra emelkedett, mig a költség valami 10,000 fttal csökkent. Névszerént a gyaloglóktól való bevétel 30,044 ft 90 krral, a kocsiktól való bevétel 25,500 ft 73 krral, az általányok 4687 ft 16 krral növekedtek. Az évenkint szükségelt igazitások és tatarozások valami 8500 ftot igényelnek. — A részvények 5 százalékos kamatain kivül 46,777 ft 23 ½ kr. maradt fel mint a részvényesek között kiosztandó osztalék; tehát egy egy részvény összesen 17 ft 50 krt kapott, mi az eredetileg befizetett tőkének mintegy 6 százalékát teszi.

A budai alagút. forgalma 1861-ben tetemesen növekedett. Az összes bevétel 1859-ben 23,892 ft, 1860-ban 24,901 ft, 1861-ben pedig 38,922 ft tett, a krajczárokat elmellőzvén. 1860-ban a jövedelemnövekvés 1859-hez képest csak 1008 ft 75½ kr, 1861-ben pedig 1860-hoz képest 14,021 ft 21 krt, vagyis 56%. 1860-ban egyremásra a naponkinti bevétel 68 ft 22 kr., 1861-ben 106 ft 63 kr., sőt az utóbbi évnek utolsó nyolcz hónapja alatt 129 ft volt, tehát e nyolcz hónap alatt a jövedelemnövekvés majdnem 90 százalékot tett. 1861-ben a gyaloglók száma 10%, a targoncázások és talyigások száma 88, az egylovas fogatúaké 78, a két lovasfogatúaké 208 százalékkal növekedett 1860-hoz képest. 1861 januar 27-kétől decz. 31-ig a rendelkezésre maradt összeg 27,018 ft 82½ kr., ebből 22,050 ft a 4,200 részvény 5 százalékos kamataira, 1656 ft 27½ kr. tartalékalap létesitésére, 3150 ft. a részvényeseknek szánt felülosztalékra, 162 ft 55 kr. a jövő évi számadásra rendeltetett. Egy egy 100 pftos részvény után tehát 6 osztrák forintnyi nyereség jutott.

A magyar nemzeti muzeum vagyonállapota. A mult országgyülés által kiküldött választmány a nemzeti muzeum vagyonállapotáról a következő jelentést tette:

A volt cs. k. Helytartóság idejében 1854-ik évben az 5 igazgatási kerületből kivetés után a muzeum felsegéllésére 80,000 gyült be, 1855-ik évben azonban csak a pest-budai kerületre vettetett ki, országos pótlék-adó utján évenkint 7000 ft, mely mostanáig is fizettetik: Ő cs. k. Felsége pedig 1857-ik évi május 9-én és 27-én kibocsátott legfelsőbb határozata következtében, ezen intézetnek egy január 1-től 1858—5%-tet kamatozó 53,000 ft. o. é. tevő államkötelezvényt ajándékozni méltóztatott, melynek évi kamatjait ezen intézeti pénztár folytonosan huzza.

A muzeumnak mostoha pénzbeli állapotát még mostohábbá teszi és nyomasztóan hat azon évenkénti megadóztatása, mely szerint az 1850-ik évtől jövedelmi, országos, földtehermentesitési, hadi-pótlék, és községi adót fizetni kénytelenittetik.

Ezen kimutatás szerint a magyar nemzeti muzeumi pénztárból 1850-ik év óta 1861-ik év julius 15-kéig fizettetett összesen 8161 ft 68½ kr.

Figyelmet érdemel azon körülmény is, hogy 1849-ben az akkori cs. k. helytartóság a muzeum vagyonának nagy részét status papirosokba fektette, melynek míg egyfelől folytonosan ingadózásnak vannak kitéve, másfelől csak 5%-tet kamatoznak, míg a muzeum a kölcsön vett tőkék után részben 6%-et tartozik fizetni.

A muzeum pénzbeli állapotát illető számadások útójára 1843/4-dik évben vizsgáltattak meg, a midőn is a muzeumi pénztár

cselekvő állapota	197,430 ft 29 kr.
szenvedő állapota	69,500 „
volt, és igy valoságos vagyona tett.	127,930 ft 29 krt.
Az épitkezésre felaljánlott 500,000 ftból 1843-ig kizárólag begyült	455,480 ft 24½ kr.
Kiadatott épitésre	458,066 „ 35½ „

Mely összegről azonban átvizsgált s helybenhagyott számadás nem létezik, sőt az épitkezésre kiadott summákról azóta is általában mint e mai napig senki nem számolt. Mind az, minek nyomára juthatott a választmány, az, hogy 1850-ig, midőn a muzeum épitése annyira mennyire befejeztetett, épitésre adatott ki . . . . . 642,041 ft 00½ kr.

Mely összeg az e czélra befizetett . . 500,000 ftott

meghaladja . . . . . 142,041 ft 00½ krral, melynek fedezésére több rendbeli összegek jeleltettek ki, s több felöli kölcsönök kötettek, s ez magyarázza meg némüleg, hogy mig 1843-ban a föntebbi kimutatás szerint a muzeum valóságos vagyona . . 127,930 ft 29 kr. volt, ma következőleg áll a pénztár:

Cselekvő állapot	193,508 ft 33½ kr.
Szenvedő állapot	165,237 „ 17 „
tiszta vagyon tehát	28,271 ft 16½ kr.

mint ez az ½. alatt mellékelt kimutatásból kitünik.

Összes évi jövedelem e szerint kamatokból	10,335 ft 64½ kr.
Ebből azonban kamatokra fizetni tartozik, — miután a kölcsön vett pénzektől .	56,470 ft 37—kr.
kamat nem jár	5,961 „ 20—krt,
marad tehát valóságos jövedelem . . .	4,374 „ 44½ kr.

A muzeumnak évenkinti kezelési költségei jelen állapotában is . . . . . 20,859 „ 42½ krt teszen, nem számitván a cs. k. adót, mely különféle czimek alatt a muzeumi pénztáron 1850-től kezdve megvétetik, a jelen évben majd 1000 pftra rug.

A magy. tud. egyetem 1861/2-ki téli félévben.

A főtanodák népességében mutatkozó hullámzások valamint egyrészt érdekesek, kivált ha rövid időközökben nevezetes eltérések akár hirtelen duzzadás, akár gyors apadás felé észlelhetők, ugy másrészt igen tanulságosak, kivált ha az erős áradatnak vagy tetemes csökkenésnek indult folyam több éveken át ezen irányulatot állhatatosan megtartja. Ily áradási hajlam a magyar tud. egyetem tanuló; számában több egymásutáni évben volt észlelhető. De soha nem oly arányban mint a jelen évben, hol a belszerkezetinél fogva megrögzött számviszonyhoz kötött hittani kart kivéve, minden egyéb karnál az idén oly szembetünő számnövekvés tapasztalható, hogy egyetemünk tanulói létszámával az idén fejlődésének tetőpontját látszott élérni, sem az 1848-ki év élőtti sem az utáni korszakban hason számerővel soha nem dicsekedhetvén.

Az összes hallgatók száma:

Rendes hallgatók:	1861/2.	1860/1.
A hittani karnál	70	66
A jog és államtud. karnál	810	629
Az orvosi karnál	315	168
A bölcsészeti karnál	31	9
Gyógyszerészeti tanulók	95	85
Sebészet hallgatói	168	195
A szülészet hallgatónői	54	80
	Rendkivüli hallgatók: 91	
Összesen	1543	1323

A növekvés ennélfogva még a legközelebb lejárt, szintén a népesebb évekhez tartozott tanévhez képest is, 16,„ százóli; és ha a sebészek s szülésznőktől elnézünk, kik a szorosabb értelemben vett egyetemi polgárokhoz nem is számittatnak, a többi karbeli hallgatók összes száma 1851/2-től kezdve következő fokozatosan emelkedő gyarapodást tanusít, volt összesen:

1851/2. 672, 1852/3. 884, 1853/4. 919, 1851/5. 964, 1855/6 872, 1856/7. 838, 1857/8. 817, 1858/9. 922, 1859/60. 975, 1860/1. 1048, 1861/2. 1321.

Midőn tehát 1852/3-ban az azt megelőzött 1851/2-ki évhez mérve 31-„ %, 1853/4. 4%, 1854/5. 4—5% növekvés, 1855/6. ellenben 9,„%, 1856/7. 4 és 1857/8. 2, % csökkenés mutatkozik, ez év-től kezdve folytonos és pedig gyors arányokban emelkedő szaporodás állott be, mely 1858/9. a legközelebb megelőzött évhez képest 12-„ %, 1859/60 5-, %, 1860/1. 7„ %, sőt 1861/2. 26 százalékra szökkent.

E szaporodás leginkább a joghallgatók számnövekvésének szüleménye, kiknél csak az utolsó öt évben következő számemelkedés mutatkozik: 1858-ban volt összesen 442, 1859-ben 525, 1860-ban 581, 1861-ben 629 és 1862-ban 810 jogtanuló; de hasonló, habár általán véve szerényebb számviszonyokban szereplő növekedés az orvostanulók közt is szemlélhető, kik az utolsó öt éven át 1858-tól — 1862-ig 208—315-re szaporodtak.

Tekintve a vallászínbeséget van ez idén:

Római katholikus	828	vagyis	53,₇ %
Görög katholikus	21	„	1,₃
Görög nem egyesült	80	„	5,₃
Ágostai hitvallású	157	„	10,₂
Helvét hitvallású	217	„	14,₀
Unitarius	6	„	0,₄
Mózes hitvallású	234	„	15,₂

A római katholikusok számaránya ennélfogva tetemesen alászállt, ellenben a többi hitfelekezetbelieké, főleg az izraelitáké tetemesen emelkedett, mi legjobban abból tünik ki, hogy ez utóbbiak nem csak az orvoshallgatók közt tekintélyesebb számaránnyal lépnek fel, hanem a jogtanulók közt is évről évre nagyobb mértékben szerepelnek; jelesen van az idén:

	az orvostanulók közt			a jogtanulók közt		
Római katholikus	115	vagyis	36,₅ %	449	vagyis	55,₄ %
Görög katholikus	4	„	1,₃ „	8	„	0,₉ „
Görög n. egyesült	7	„	2,₃ „	64	„	7,₉ „
Ágostai hitvallású	27	„	8,₆ „	99	„	12,₃ „
Helvét hitvallású	49	„	15,₅ „	134	„	16,₆ „
Unitarius	—	„	— „	6	„	0,₉ „
Mózes hitü	113	„	36,₀ „	50	„	6,₃ „
Összesen	315	„	100,₀ „	810	„	100,₀ „

Tekintve az egyetemi tanulók hová valóságát a pesti egyetem specificus magyarhoni főtanintézet jellegét viseli magán, jutalékját kevés különbséggel jobbára csak a magyar korona alatti tartományokból és csak igen csekély mértékben a többi örökös tartományokból, és még kisebb mérvben külföldről nyervén; az egyetemifjuság az idei félévben hovávalóságra nézve következő arányokat mutat fel:

Szorosan vett Magyarországból	van	1410	vagyis 91,₅ %	a magyar korona alatti tartományokból együtt 1509 = 97,₄ %
Horvátországból . .	„	26	„ 1,₃ „	
Erdélyországból . .	„	66	„ 4,₃ „	
Katonaőrvidékből .	„	7	„ 0,₄ „	
A többi örökös tartományokból . . .	„	29	„ 1,₉ „	
Külföldről	„	5	„ 0,₃ „	
Összesen:		1543	„ 100,₀ „	

] nczіaország állami adóssága. — A „Courrier du Di- ıe" szerint Franczіaország állami adóssága 1851 óta következ- , szaporodott:

:	Megállapított adósság:		Lengő adósság:
	tőke frank	évi kamat frank	frank
1851	5,345.637,360	233.440,981	592.406,316
1852	5,516.194,600	239.304,527	614.980,561
1853	5,577.504,587	219.929,486	802.164,379
854	5,669.655,012	222.686,243	754.714,328
1855	6,082.877,853	236.442,772	881.849,378
856	7,558.040,822	284.668,525	785.568,093
57	8,031,992,466	299.099,242	895.821,625
1858	8,422.096,778	310.880,953	860.784,906
1859	8,593.288,155	315.993,646	847.119,142
1860	9,334.012,005	346.168,645	921.694,275

Ez összegekhez 1860. jan. 1 óta is tetemes tételek járultak. A megállapított adósság 172 millióval szaporodott, úgy hogy az adósság most valami 9,500, az évi kamat pedig több mint 350 millió frankot tesz. A lengő adósság is bizonyosan meghaladja az 1000 millió frankot.

A személyrabság Oroszhonban (Serfdom). A tizenhatodik századig Oroszhonban minden benszülött szabad volt, és csak a háborúkban elfogatottak jutottak személyrabságra. A parasztság ugyan jobbadán a nagy birtokosok jobbágya volt, adót fizetett az államnak, egyháznak, földesúrnak, de szabadon költözhetett. Később ezen szabad költözködés a földmivelés érdekében megszorítatott, s nevezetesen csak aratás után lehetett elköltözni; 1597-ben végre a jobbágy törvény által lakhelyéhez lánczoltatott, noha ezáltal személye nem vált a földesúr tulajdonává. Nagy Péter czár a nemesség előjogait azon föltételtől tette függővé, hogy a kormánynak bizonyos adót biztosítson, mely nem a földbirtok terjedelmétől, hanem az azon lévő jobbágyok számától számíttatott. A földbirtok és jobbágy külön-külön eladhatóvá lévén, a jobbágyok valódi rabszolgákká lettek. Ekkor még katonának bármikor állhatott be a paraszt, 1729-ben ezen jogtól is megfosztatott, és a jobbágy megbüntetése is a földbirtokos jogai közé helyeztetett. Katalin alatt végre a rabszolgaság álladalmi intézmény gyanánt az egész orosz birodalomra kiterjesztetvén, a népesség $^3/_4$-de rabiga alá görnyesztetett.

Miklós alatt 1830-ban a jobbágy eladása földbirtok nélkül eltiltatván, az első lépés történt a jobbágyság állapotának javitására eltekintve attól, hogy a lithvániai nemesség jobbágyait már a folyó század elején szabaditá föl. A mostani orosz czár elvégre a parasztokat ismét felszabaditá, a föld megváltására módot szabván.

Az 1858-ban végbevitt népszámitás szerint:

1) A földhöz kötött jobbágyok száma

férfi . . .	9.798,938	lélek
nő . . .	10.359,293	„
összesen . .	20,158231	„

2) Cselédként tartott jobbágy

férfi . . .	723,725	lélek
nő . . .	743,653	„
összesen . .	1.467,378	„

3) Ideiglenes jobágyok

férfi . . .	173,476	lélek
nő . . .	180,848	„
összesen . .	354,324	„

4) Egyházak, alapítványok, testületek, kórházak stb. jobbágyai:

férfi . . .	19,350	lélek.
nő . . .	21,204	„
összesen .	40,554	„

5) Iparosok és bányák birtokában lévő jobbágyok:

férfi . . .	259,455	lélek.
nő . . .	283,144	„
összesen .	542,599	„

Mindössze tehát 10.974,944 férfi,
11.588,142 nő

A két nemből összesen: 22.563,086 lélek.

E szerint 100 férfira 105 nő jut, holott a birodalom összes népességénél 100 férfira csak 101 nő jut. — A népesedési mozgalom a jobbágyok körében a következő táblából látható:

Miféle jobbágy:	1836-ban	1851-ben	1858-ban
1) Földhöz kötött jobbágy	21.163,099	20.576,229	20.158,231
2) Cseléd- „	914,524	1.035,924	1.467,378
3) Ideiglenes „	228,375	253,609	354,324
4) Testületek jobbágyai	376,521	86,933	40,554
5) Iparosok és bányászok „	95,571	435,621	542,599
Összesen	22,778,090	22,367,716	22,563,086

1858-ban volt 106,897 jobbágytulajdonos, az összes népesség 61/4 millióra rugott, és igy egy tulajdonosra átlagosan 211 jobbágy jutott, a népesség 36,„ %-ja pedig rabiga alatt élt.

(Journal of the Statistical Society of London.

EGYVELEG.

Irország népessége. Az előbbi füzetben Anglia népesedési mozgalmát közlöttük, itt következik Irország ebbeli statisztikája.

A népszámitas f. é. 7/8 aprilban történt 261 felügyelő és 5284 számláló közreműködése által, az eredmények a következők:

A népesség tartományok szerint:

Tartomány:	1841. évben	1851. évben	Fogyott 1851-ig		1861. évben	Fogyott 1861-ig	
			lélekkel	%		lélekkel	%
Leinster	1.973,731	1.672,738	300,993	15, 25	1.439,596	233,142	13, 94
Munster	2.396,161	1.857,736	538,425	28, 97	1.503,200	354,536	19, 08
Ulster	2.386,373	2.011,880	374,493	15, 60	1.910,408	101,472	5, 04
Connaught	1.418,859	1.010,031	408,828	28, 81	911,339	98,692	9, 77
Összesen:	8.175,124	6.552,385	1.622,739	19, 85	5.764,543	787,842	12, 02

1851-nek márczius 31-től 1861-nek april 8-ig Irországból 1,174,179 egyén vándorolt ki.

Irország népessége 1861-ben vallásfelekezetek szerint:

Tartomány.	Róm. kath.	Állami egyház (establ. Church)	Dissenterek	Egyéb felekezetü	Zsidó
Leinster	1,246,253	171,234	19,889	1,954	266
Munster	1,416,171	76,692	9,558	778	
Ulster	963.687	390,130	551,095	5,442	54
Connaught	864,472	40,605	6,021	240	1
Összesen	4,490,583	678,661	586,563	8,414	322

A dissenterek között van: presbyter 528,992, methodista 44,532, independens 5062, baptista 4165 és a „Society of Friends“ 3812 tagja.

A főbb városok népessége

Város:	1841. évben.	1851. évben.	1861-ben			1861-ben tehát 1851-hez képest	
			férfi	nő	együtt	több	kevesebb
Dublin, főváros	232,726	258,369	114,294	135,435	249,733	—	3,₁₀/°
Cork	80,720	85,732	36,017	42,875	78,892	—	7,₀
Limrick	48,391	53,448	19,738	24,888	44,626	—	16,₁
Waterford	28,216	25,297	10,701	12,519	23,220	—	8,₁
Belfast	75,308	100,301	54,164	65,078	119,242	18,8	—
Összesen :							

A lakházak és családok száma:

Tartomány:	A lakházak száma:			A családok száma:		
	1841.	1851.	1861.	1841.	1851.	1861.
Leinster	306,459	258,012	236,472	362,134	320,079	295,465
Munster	364,637	267,073	242,872	415,154	319,551	282,695
Ulster	414,551	351,885	351,515	439,805	381,070	379,053
Connaught	243,192	169,253	162,374	255,694	183,619	172,005
Összesen :	1.328,839	1.046,223	993,233	1.472,787	1.204,319	1.129,218

Látni e táblázatokból, hogy Irország népessége évtizedről évtizedre roppant mértékben fogy.

EGYVELEG.

Az europai brit birodalom népessége.

Tartományok:	Népesség:		Szaporodott 1861-ben		Fogyott	
	1861-ben	1851-ben	személylyel	%-al	személylyel	%-al
Anglia és Wales	20.061,725	17.927,609	2.134,116	12	—	—
Skótország	3.061,117	2.888,742	172,375	6	—	—
Irország	5.764,543	6.552,385	—	—	787,842	12
Szigetek	143,779	143,126	653	—	—	—
Összesen:	29.031,164	27.511,862	2.307,144	—	787,842	—

Valódi szaporodás 1.519,302 személy = 6 %.

Az Angliába bevitt gyapju mennyisége 1843—1860-ig.

Évszám	Mennyiség millió fontokban	Értéke millió livrekben	A bevitt mennyiség e százalékai kerültek		
			Európából	brit gyarmatból	más országból
1843	49	—	47	43	10
1844	66	—	58	34	8
1845	77	—	48	41	11
1846	65	—	43	45	12
1847	62	—	34	51	15
1848	71	—	30	57	13
1849	77	—	31	60	9
1850	74	—	24	65	11
1851	83	—	28	62	10
1852	94	—	28	61	11
1853	119	—	32	56	12
1854	106	6	25	66	9
1855	99	6	14	75	11
1856	116	9	20	70	10
1857	130	10	23	64	13
1858	127	9	22	67	11
1859	133	10	30	61	9
1860	148	11	26	65	9

Ausztria kereskedelme.

Árúnemek:	A bevitel értéke o. é. ftokban 1861.	1860.	A kivitel értéke o. é. ftokban 1861.	1860.
Gyarmati árúk	15.849,737	15.736,814	5,780	231,448
Dohány	2.723,647	3.859,958	588,806	950,300
Termesztmények	12.299,963	11.797,070	45.538,698	40.230,216
Állatok	17.507,927	11.856,566	9.309,386	7.545,190
Állati termények	7.189,941	6.052,747	4.355,125	4.611,320
Zsiradékok s olajok	13.357,885	11.147,400	3.842,076	4.101,745
Italok s élelmiszerek	2.203,119	3.331,629	3.940,300	3.381,013
Tüzelő, építő s műanyagok	5.670,534	5.826,405	24.897,510	18.992,258
Festő, cserző s vegyészeti anyag.	17.434,367	16.320,918	4.303,386	4.150,638
Fémek, nyersek s félgyártmányok	33.505,135	40.246,960	35.541,670	57.986,572
Szövésre való anyagok	47.523,596	48.101,418	35.646,948	38.081,078
Fonalok	21.169,668	16.417,589	2.582,215	2.327,159
Szövetek	9.968,830	11.526,665	48,721,535	45.186,335
Szalma, síkhéj s papirárúk	1.222,295	1.529,580	5.126,321	5.717,292
Bőr s bőrárúk	5.333,000	4.903,790	13.505,300	10.743,350
Fa, üveg és cserépárúk	3.270.866	3.442,868	22.872,411	20.774,690
Fémárúk	2.670,058	4.846,326	16.362,674	7.763,158
Járóművek	324,000	315,000	3.953,000	4.166,240
Szerek, gépek	6.238,074	5.936,855	22.493,852	19.897,858
Vegyészeti készítmények, festék-, zsír- és gyújtóárúk	2.018,442	2.160,104	4.499,938	4.876,571
Irodalmi s művészeti tárgyak	5.251,470	5.870,034	2.493,560	2.338,650
		—	106,758	244,412
		2	310.687,250	305.197,493

A forgalomba került összes árúktól befizetett vámjövedelem:

A bevitelnél	12.719,983 ft	12.792,592 ft
A kivitelnél	413,044 „	483,133 „
Az átszállításnál	68,435 „	85,036 „

Összesen 1861-ben . 13.201,462 „ 13.360,761 „ 1860-ban. tehát a múlt évinél 159,299 fttal kevesebbet tett.

Dalmátországba 1861-ben a bevitel értéke 7.997,684 ft, a kivitel 4,490,731 ftot tett, a vámjövedelem 262,688 ftra rúgott.

Ausztria gabnakereskedése. A gabnafélék ki-és beviteléről az elmult nyolcz évre nézve a hivatalos kimutatásokban a következő adatokat találjuk:

Évek:	Tiszta búza:	Rozs, köles, árpa, zab, kukoricza, hüvely. vetemények stb.	Maláta:	Liszt:	Olajos vetemények:
		Bevitel, mázsák:			
1854.	2.097,846	3.911,441	—	120,462	225,389
1855.	1,554,296	2.536,609	—	138,374	162,805
1856.	685,534	1.629,859	—	122,829	184,124
1857.	621,218	1.386,812	—	156,986	138,200
1858.	701,109	1.452,233	—	181,292	139,452
1859.	717,522	1.045,925	—	336,096	121,070
1860.	446,664	1.271,766	—	255,881	100,120
1861.	478,450	1.364,158	352,782	273,573	114,586
		Kivitel, mázsák:			
1854.	289,067	702,569	165,602	106,109	13,218
1855.	369,968	1.826,352	252,964	242,500	51,909
1856.	1.081,105	2,877,454	692,641	303,026	28,112
1857.	1.607,509	884,213	897,549	614,776	268,668
1858.	998,817	754,816	594,380	455,233	66,438
1859.	545,962	928,630	681,461	406,481	222,770
1860.	2.861,548	2.420,140	1.869,755	623,658	702,363
1861.	5.863,847	1.669,817	1.238,500	795,060	343,013

Triesztbe 1861-ben bevitetett 1,686,700 star buza, 102,800 star rozs, 693,000 star tengeri, 37,000 árpa, összesen 2,520,000 star gabna. E mennyiségből szárazon, azaz legnagyobbrészt Magyarországból szállíttatott oda 1,410,300 star búza, 3000 rozs, 353,500 tengeri s 17,800 árpa, azaz összesen 1,784,600 star különböző gabna.

Gabnabevitel Franczia országba. A „Recueil des documens de Douane" szerint 1861-ben nov. végéig 9,624,000 metr. mázsa gabna vitetett be Franczia országba, ellenben a kivitel csak 865,537 mázsát tett, s igy 8,758,463 metr. mázsával vagyis körülbelől 11,700,000 hektolitrevel többet tesz a bevitel. E bevitt mennyiségből Oroszországra 2,465,000, az éjszakamerikai Egyesült államokra 1,226,000, Angliára közvetve 1,594,000, a Németországon és Belgiumon át szállitott gabnára 1,653,000 mtr. mázsa esett, a többi Egyiptomból és Törökországból, némi csekély mennyiség Olaszországból, 50,000 hektolitre pedig Algeriából került. Franczia ország évi közepes gabnatermését 200 millió hektolitre-re becsülik, a bevitt 11 millió hektolitre tehát az évi termésnek körülbelől 6%-ka s az ország 18 napi szükségletét fedezi.

A német birodalmi vámegyesület területén 1860 sept. 1-től 1861 aug. 31-ig 247 répaczukor-gyár működött s összesen 29,354,031 mázsa répát fogyasztott. 1856/57-ben 283 gyár 27,551,206 mázsa répát, 1857-58-ban 249 gyár 28,915,134 mázsa répát, 1858-59-ben 257 gyár 36,668,557 mázsa répát, 1859-60-ban 256 gyár 34,399,317 mázsa répát fogyasztott el.

Németország vasutai. 1861-ben Németországban s Poroszország nem-német tartományaiban a következő vasut-vonalok adattak át a forgalomnak 1) jan. 1. Schwientochlovitzból Königshüttéig (felső-sziléziai pálya) 0,4 mfld; 2) jan. 7. Schwandorfból Chamig (bajor keleti pálya) 6,8 mfld; 3) jan. 10. Wissenből Betzdorfon át Siegenbe (Köln-Giesseni pálya) 3,10 mfld; 4) jan. 20. Hochstadtból Gundelsdorfba (a bajor állami pálya szárnyvonala) 3 mfld; 5) jul. 1. Betzdorfból Burdachig (Köln-Giesseni pálya) 2,11 mfld; 6) jul. 8. Wilferdingenből Pforzheimbe (badeni állami pálya) 1,9 mfld; 7) jul 18. Kannstadtból Wasseralsingenbe (würtembergi állami pálya) 10,8 mfld; 8) aug. 6. Altenából Siegenbe (Ruhr-Sieg-pálya, a bergmarki pálya szárnyvonala) 10, mfld; 9) aug. 14. Konzból Wasserbilligbe (a Saarbruck-Trier-Luxemburgi pályának egy része) s Wasserbilligből Luxemburgba (a Luxemburgi pályának része) 5,3 mfld; 10) szept. 1. Welsből Passzauba (az Erzsébet-császárné-pálya szárnya) 10,8 mfld; 11) szept. 20. Chamból Fürthbe (bajor keleti pálya) 3,8 mfld; 12) oct. 15. Reutlingenből Rottenburgba (würtenbergi felső-Neckar-pálya) 3,9 mfld; 13) okt. 15. Fürthből Szkurnianba Pilszen mellett (cseh nyugati pálya) 10,6; 14) okt. 24. Brombergből Thornba (porosz állami pálya) 6,62 mfld; 15) nov. 23. Holzkirchenből Miesbachba (a bajor állami pálya szárnyvonala 2,25 mfld. Összesen tehát mintegy 81 mfld., azaz 4½ mfldel kevesebb mint 1860-ban. Azokból 23½ mfld állami pályák s több mint 57½ mfld magán pályák. Poroszországra 24, Ausztriára több mint 21, Bajorországra, 15¼, Würtenbergre több mint 14, Luxemburgra 4½, Badenre valami 2 mfld esik. 1861 végén az összes németországi pályák hossza 1928 mfld volt; a 29 szövetséges állam közől Poroszországra 727, Ausztriára 370 ½, Bajorországra 247¼ mfld esett. Az egész mennyiségből 1207 mfldnyi magán pálya s 721 mfld állami pálya van (ez utóbbiak csak 14 szövetséges államban vannak.) Az osztrák birodalom nem-német országaiban 1861-ben 42 mfldnyi pályák nyitattak meg, s az egész birodalomban jelenleg 758 mfldnyi pálya van.

Franczia ország vaspályái jelenleg 10,096 kilometert tesznek s ezenkivül 8100 kilometer pályák engedélyezvék, melyek 2,200 millió frankba fognak kerülni; az újonnan elrendelt, de nem engedélyezett pályák hossza 1701 kliometer, költségei körülbelől 500 millió frankra fognak rúgni. 1861-ben a különböző társulatok 655 kilometer pályákat építettek. —

Nagybritannia vasutai 1861-ben aránylag valamivel kevesebbet jövedelmeztek mint az előtte való két évben. A használt vaspályáknak hossza 1861-ben angol 10,811 mfldet, az összes jövedelem 28,263,347 ft sterl.; 1860-ban pedig 10,273 mfldet s 27,576,783 ft sterlett. A forgalomnak átadott pályák hossza tehát 538 angol mfldel s az összes jövedelem csak 686,591 ft sterlinggel növekedett, mig a jövedelmi növekvés 1860-ban 2,000,666, 1859-ben pedig 1,812,353 ft sterl. volt. — Az egész földkerekségén 1860-ban használt vasutak hosszát 12,500 földirati mfldre becsülték; 5500 mfld Éjszakamerikára, 2200 mfld Nagybritanniára, 2000 mfld Németországra és Ausztriára esett.

Franczia ország kőszéntelepei. Franczia országban tetemes kőszéntelepek vannak, de nagyon különbözőleg oszlanak fel az országon, s nem szolgáltatnak annyi kőszenet, mennyit a fogyasztás megkiván. 1848-ban a kiaknázott kőszén csak 40 millió metrikus mázsát tett, 1859-ben már 74,825,718 mázsát; egyegy mázsája átlag 26,$_{9}$ frankon adatik el. 1860-ban a kiaknázott kőszén 80,391,684 metrikus mázsát, 1861-ben ismét 4 millió mázsával többet tett. — De a kőszén fogyasztása és bevitele a külföldről még nagyobb arányban növekedett, mint a következő adatokból kitetszik.

évek:	Bevitel:	Összes fogyasztás:
1853	35,305,300 mázsa	94,224,052 mázsa
1854	41,299,800 „	108,567,774 „
1855	49,522,145 „	122,936,868 „
1856	50,699,985 „	128,962,035 „
1857	63,678,038 „	131,494,665 „
1858	56,718,440 „	128,930,344 „
1859	57,593,873 „	130,636,582 „

Poroszország állami adóssága. Poroszország kamatozó állami adóssága 1860 jan. 1-jén 255.352,528 tallérra 7 garasra rúgott. Ehhez az 1860-ik év folytán járult 10.246,383 tallér 20 garas 5 fillér; tehát az adósság 265.598,911 tallérra 27 garasra 5 fillérre emelkedett, de ebből ugyanazon év folytán 4.477,278 tallért 15 garast törlesztettek, s így 1860 végén a kamatozó adósság 261.121,633 tallért 13 garast 5 fillért tett. A nem kamatozó adósság 15.842,347 tallér. Az állami kamatozó adósság fővovatai: állami kötelezvények 85.317,500 tallér; önkénytes kölcsön 1848-ból 5.482,670 tallér; az 1850-diki kölcsön 15.733,900 tallér; az 1852-diki kölcsön 14.244,800 tallér, az 1853-diki 4.574,000, az 1854-diki 13.961,200; az 1855-diki díjas kölcsön 13.880,000, az 1855-diki második kölcsön 7.366,100, az 1856-diki 16.044,100; az 1857-diki 7.680,000, az 1859-diki 30 millió, az 1859-diki második kölcsön 14,166,600; biztositékok 7,750,104, a katonai özvegyek pénzalapjának követelése 890,400 tallér. A tartományok kamatozó adósságai: a Kurmark részlete a hadiadóssá-

gokból 1,520,949 tallér, a Neumark hasonló tartozása 284,880, a szász tartomány központi adósságai összesen 2,618,860 tallér. Az állam által a magánosoktól átvett vaspályákat terhelő adósságok: az alsószilézsiai-marki vaspálya részvényei és kötelezvényei 18,124,200, a münster-hameri vaspályáéi 1,381,400 tallér.

A baáj megyében 242 község van, ezek közt 1 sz. k. és 9 mezőváros; 179 község, ide értve a mezővárosokat is, tiszta magyar s a tót nyelvet nem is érti, a felmaradt 63 falunak $^3/_5$-da tótos ugyan, de magyarúl is ért s csak valami 40 kisebb helység tót, a többit németek lakják.

Az illavai központi állami börtönben levő fegyenczekről a-um. m. k. helytartóság által a következő adatokat vettük:

Az 1861. sept. 18-kán összesen 726 fegyencz volt, ezek közt vallásra nézve 351 r. kath., 42 gör. kath., 165 görög óhitű, 113 helv. hitv., 34 ág. hitv., 21 israelita. Az életkorra nézve a fegyenczek közt 5 volt 20 éven alóli, 239 volt 20—30 éves, 195 30—40 éves, 156 40—50 éves, 106 50—60 éves, 25 pedig 60 éven felüli. Az itéletileg megszabott büntetés mértékét illetőleg 61 tiz évig sem tartó, 416 tiz-tizenöt évi, 168 tizenöt-húsz évi, 13 húsz-harmincz évi, 14 harmincz-negyven évi, 54 életfogytáig tartó fogságra itéltetett. A büntettek nemeire nézve: 8 atyagyilkos, 15 feleséggyilkos, 2 gyermekgyilkos, 1 felségsértő és gyilkos, 92 közönséges gyilkos, 72 rablógyilkos, 22 orgyilkos, 6 útonálló, 239 rabló, 24 emberölő 28 gyujtogató, 3 erőszakos fertőztető és ölő, 68 hitelpapirhamisitó, 2 csaló, 44 tolvaj volt. A nemzetiség-és országra nézve 396 magyar, 31 német, 46 szláv, 42 magyarországi rumán, 74 erdélyi rumán, 24 szerb, 16 tót-horvát, 47 rácz, 14 ruthén, 12 oláh (mindezek magyar-és erdélyországiak:) 2 illir, 18 német, 1 cseh, 1 morva, 2 lengyel (mindezek máshova valók.) A mi végre a fegyenczek foglalkozását illeti: 4 bányász, 1 kéményseprő, 3 takács, 23 csizmadia és varga, 10 szabó, 7 mészáros, 1 kalapos, 5 molnár, 3 ács, 6 asztalos, 3 könyomtató, 1 sárgarézmives, 9 kovács, 3 kerékgyártó, 4 kőmives, 2 lakatos, 3 szücs, 1 kőfaragó, 1 kötélverő, 1 cserépfedő, 1 gubás, 1 bronszmives, 1 kertész; összesen 94 mesterember, 632 kimutatott kereset nélküli.

TARTALOM.

		Lap
I.	Pest-Pilis gazdasági viszonyai, Dr. Glatter Edvárdtól	5
II.	A légköri, betegeskedési és halálozási viszonyok Pest városában 1859-ben (Kőmetszettel.) Dr. Tormay Károlytól	31
III.	A gabnaárak. Weninger Vinczétől	54
IV.	Magyarországi takarékpénztárak. Galgóczy Károlytól	83
V.	Adalékok a népesedési mozgalomhoz. Weninger Vinczétől	99
VI.	Az ujonczozási vizsgálatra vonatkozó adatok. Dr. Tormay Károlytól	107
VII.	Adalékok hazánk erdőszeti viszonyainak ismertetéséhez Hunfalvy Jánostól	115
VIII.	Az egyházmegyék népességi statistikája 1861-ben, 1) Erdély róm. kath. népessége; 2) Erdélyi unitarius püspökség; 3) helv. hitv. püspökség; 4) Pécsi egyházmegye; 5) Váczi egyházmegye, (Weninger Vinczétől); 6) Temesvári görög egyházmegye; 7) Rosnyói püspökség; 8) Szepesi püspökség: 9) Budai görög óhitü püspökség; 10) Lugosi görög egyesült püspökség, (Dr. Konek Sándortól)	159
IX.	A budai k. magyar müegyetem, Kautz Gyulától,	184
X.	Francziaország adóztatási és pénzügyi statistikája, Weninger Vinczétől.	206
XI.	Magyarország borászata, Galgóczy Károlytól.	222
XII.	A hajózási forgalom az osztrák kikötőkben s a hajók teherképessége 1859-ben, Weninger Vinczétől	247
XIII.	A pesti kereskedelmi akademia, Weninger Vinczétől	254
XIV.	Bácsmegye népességi visszonyai	264
	A Stat. bizottság jegyzőkönyveinek kivonata	272

Egyvelog: Ausztria állami adóssága 1860 végén, 123 l.; Anglia népessége, 126 l.; Anglia népesedési mozgalma, 131 l.; Némely adatok Franczia országból, 133 l.; Adalékok az osztrák bányászat ismertetéséhez, 136 l.; Franczia ország vaspályái, 140 l.; Belgiom vaspályái, 147 l.; Ausztria és Németország vaspályái, 148 l.; Poroszország vaspályái 1860 végén, 149 l.; Az osztrák vaspályák, 150 l.; Egyházmegyei közlemények, 151 l. Győrmegye és Sz. György sz. k. városok közlései a cs. k. hadseregben szolgáló egyének számáról, 152 l.; Az osztrák birodalom répaczukorgyárai, 153 l.; Belgiom kőszene 153 l.; Az olasz királyság adóssága 153 l.; Nagybritannia kereskedése és pénzügyei, 153 l.; Biztosítási adatok 157 l.; — Pest sz. k. városnak vagyona, 274 l.; Pest előleges költség vetése 186½-re 278 l.; Katonai határőrvidék, Horvát és Szlavonország viszonyai, 281 l.; Erdély közigazgatási költségei 284 l.; A magyar nyugpénz-intézet, 284 l.; A magyar megyék kiterjedése, népessége, adózása 286 l. Magyarország közigazgatási költsége 289 l.; Az Erdélyi nagyfejedelemségbeli magyar és székely székekbeli tisztviselők száma és fizetése 291 l.; Ausztria pénzügyei 291 l.; Az osztrák nemzeti bank vagyonállapota 296 l.; Az osztrák nemzeti bank üzlete 1861-ben 297 l.; A dohányegyedáruság 1861-iki jövedelme 298 l.; Telegrafügy 299 l.; Franczia ország dohányfogyasztása 299 l.; A budapesti lánczhídtársaság 299 l.: A budai alagút 300 l.; A magyar nemzeti muzeum vagyonállapota 300 l.; A magyar tud. egyetem 186½-iki téli félévben 302 l.; Franczia ország állami adóssága 304 l.; A személyrabság Oroszhonban 304 l.; Irország népessége 1861-ben 306 l.; Az Angliába 1843-1861-ig bevitt gyapju mennyisége 311 l.: Ausztria kereskedelme 312 l.; Ausztria gabnakereskedése 313 l.; Gabnabevitel Triesztbe 313 l.; Gabnabevitel Franczia országba 313 l.; A német vámegyesület czukorgyárai 314 l.; Németország vasutai 314 l.; Franczia ország vaspályái 314 l.; Nagybritannia vasútai 315 l.; Franczia ország kőszéntelepei 315 l.; Poroszország állami adóssága 315 l.; Abaujmegye községei 316 l.; Az illavai központi állami börtönben levő fegyenczek 316 l.

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

[illegible]

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

[illegible]

[illegible]

PEST.

[illegible]

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

[illegible]

[illegible]

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

[illegible]

[illegible]

[illegible]

PESTEN,

[illegible]

M. [illegible] [illegible]

STATISTIKAI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLATOTTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÁLLATTANI BIZOTTMÁNYÁTÓL

HUNFALVY JÁNOS

MÁSODIK KÖTET.

PESTEN,

MDCCCLXI.

STATISTIKAI

KÖZLEMENYEK.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

STATISTIKAI BIZOTTMÁNYA.

[illegible]

HUNFALVY JÁNOS

MÁSODIK KÖTET

[illegible]

PESTEN

[illegible]

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

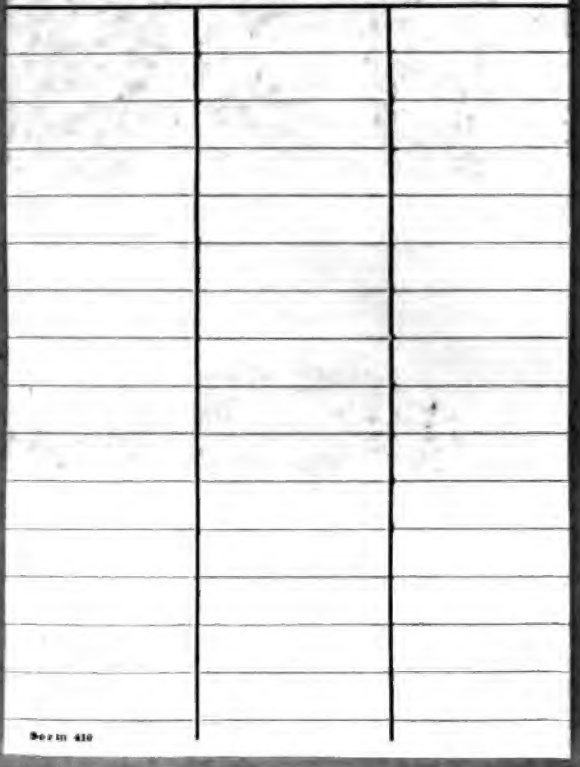

Form 410